

ALİGYERİ DANTE

İLÂHİ KOMEDİYA

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası
"ÖNDƏR NƏŞRİYYAT"
BAKİ – 2004

*Bu kitab "Aligyeri Dante. İlahi komediya" (Bakı, Azərnəşr, 1973)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edən:

Əliağa Kürçaylı

Ön sözün, şərhlərin
müəllifi və redaktoru:

Əkbər Ağayev

851.1 - dc 21

AZE

Aligyeri Dante. İlahi komediya. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004, 592 səh.

Homer qədim yunan ədəbiyyatı, Nizami orta əsr Azərbaycan poeziyası, Şekspir İntibah dövrü ingilis ədəbiyyatı, Puşkin rus ədəbiyyatı üçün necə bir simadırsa, Dante də İtaliya ədəbiyyatı üçün elə böyük bir simadır. İtalyan ədəbi dilinin banisi olan böyük şairin yaradıcılığı Avropa ədəbiyyatının inkişafına güclü təsir göstərmişdir.

"İlahi komediya" Dante yaradıcılığının zirvəsi sayılır. "Röya" formasında yazılmış əsərdə dini təsəvvürlərə görə üç hissədən ("Cəhənnəm", "Əraf (Təmizlik)", "Cənnət") ibarət axirət dünyasına səyahət təsvir edilir. Məcəzi, rəmzi ifadə tərzini poemanın bütün cəhətlərində özünü büruzə verir.

Xristianlığın əsas müqəddəs əhkamı üqnum ilə əlaqədar 3 rəqəmi və onun müxtəlif hasilləri əsərin quruluşuna, məzmununa ciddi nüfuz etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ISBN 9952-416-24-4

© "ÖNDƏR NƏŞRİYYAT", 2004

ALİGYERİ DANTE VƏ ONUN “İLƏHİ KOMEDİYA”SI

1. *Dahi sənətkar*

1965-ci ildə bütün mütərəqqi bəşəriyyət İtaliyanın böyük və görkəmli şairi Aligyeri Dantenin anadan olmasının 700 illiyini təntənəli surətdə qeyd etdi. Yubileyə əlaqədar olaraq Azərbaycanda da şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında mühazirələr oxundu, yazıçının əsərlərinin tərcüməsi və tədqiqi işi genişləndirildi. Hələ 1918-ci ildə Dantenin “Yeni həyat” kitabı tərcümə olunub rus dilində ayrıca nəşr edilmiş, İtaliya incəsənəti və ədəbiyyatı ilə məşğul olan mütəxəssislər Dantenin dövrünü, həyatını və yaradıcılığını tədqiq edib öyrənmək sahəsində xeyli iş görmüşlər. “İlahi komediya”nın M.Lo-zinski tərəfindən rus dilinə edilmiş tərcüməsi isə yüksək bədii və elmi ləyaqətə görə 1946-cı ildə Dövlət mükafatına layiq görülmüşdü.

Azərbaycanda Dantenin ədəbi-bədii irsinə maraq da çoxdan başlanmışdır. Onun haqqında geniş və dolğun məqalələr hələ 1930-cu illərdə mətbuat səhifələrində çap olunmuşdur. Prof. Əli Soltanlımın və xarici ölkələrin ədəbiyyatları ilə məşğul olan başqa mütəxəssislərin Dante haqqındakı məqalələri, habelə ali məktəblər üçün tərtib olunmuş müntəxəbatlarda şairin əsərlərindən verilən ilk tərcümə nümunələri oxucuların böyük şairlə tanışlığı üçün müəyyən bir bünövrə olmuşdur. Şairin 700 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq həmin bünövrə üzərində iş davam etdirilmişdir.

Dünyanın demək olar ki, bütün əsas dillərində səslənən, mədəni xalqların əksəriyyətinin çoxdan tanış olduğu “İlahi komediya”nın tərcüməsi və nəşri bizim bütün ədəbi və mədəni həyatımız üçün diqqətəlayiq bir hadisədir və dünya ədəbiyyatının böyük nümayəndələrindən biri olan Dantenin irsinə olan maraq və hörmətin ifadəsidir.

Dantenin ədəbi irsinə bütün mütərəqqi bəşəriyyətlə birlikdə Azərbaycan xalqının dərin hörmət və maraqla yanaşması təsadüfi hadisə deyil. Dantenin yaradıcılığı İtaliya tarixində elə bir dövrə təsadüf etmişdir ki, şairin poeziyası bütün Avropa ölkələri üçün səciyyəvi olan böyük mədəni oyanmanın yaxınlaşdığını xəbər verən ümumdünya əhəmiyyətli ədəbi faktə çevrilmişdir. Homer qədim yunan ədəbiyyatı, Nizami orta əsr Azərbaycan poeziyası, Şekspir İntibah dövrü ingilis ədəbiyyatı, Puşkin rus ədəbiyyatı üçün necə bir simadırsa, eləcə də Dante XIII əsrin axırlarında və XIV əsrin əvvəllərində İtaliya ədəbiyyatı üçün elə böyük bir simadır.

Zəmanəsinin qabaqcıl fikir və ideyaları ilə aşılanmış, geniş yaradıcılıq diapozonuna malik, hərtərəfli hazırlıqlı yazıçı olan Dante özünün əsas əsərlərini mənsub olduğu xalqın canlı dilində yazaraq, latın dilinin təsirini milli ədəbiyyatda azaltmağa və yeni italyan ədəbi dilinin möhkəm əsasını yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Dante öz dövrünün ictimai-siyasi həyatında yaxın-

dan iştirak edən fəal ictimai və siyasi xadimlərdən biri idi. Feodal zülmünün hökm sürdüyü orta əsr Avropa həyatındakı durğunluğun geniş xalq kütlələrinin vəziyyətinə, güzəranına, şəhərlərin inkişafına mane olduğunu duyan ilkin şairlərdən biri Dante idi. Onun yaradıcılığı hələ orta əsr həyatının bütün təsirlərindən tam azad ola bilməyə də, yaxınlaşmaqda olan İntibah dövrünün ruhunu və təravətini müəyyən dərəcədə əvvəlcədən özündə əks etdirirdi. Çünki Dante yeni bir qüvvə kimi həyata gələn və feodalizm münasibətləri ilə toqquşan burjuva-kapitalist əlaqələrinin İtaliya zəminində necə yarandığının şahidi idi. Həmin əlaqələrin ictimai həyatda kök salmasında iştirak edən o zamankı siyasi partiyaların gərgin mübarizəsində Dante bilavasitə iştirak edirdi.

Dante orta əsrin son və yeni zəmanənin ilk şairi adlandırılmışdır ki, bu fikir də ümumiyyətlə, Dantenin yaradıcılığını öyrənməyə və onun ideya – fikri inkişafındakı ziddiyyətlərin düzgün şərhinə kömək edir. “İlahi komediya”nın özü haqqında söhbət açmamışdan əvvəl onun müəllifinin həyatı və yaradıcılığı barədə bəzi zəruri qeydlərə ehtiyac vardır.

2. *Zəmanəsi və həyatı*

Dante öz doğma vətəninin ən maraqlı bir tarixi dövründə yaşayıb yaratmışdır. İtaliya o zaman Avropanın cənubunda ən çox inkişaf etmiş və qabaqcıl ölkə idi. Onun bu cür inkişafına bir sıra amillər təkan vermişdi. Əvvəlcə, İtaliyanın coğrafi mövqeyi əlverişli idi; o, Aralıq dənizi ilə əlaqədar olan ölkələr arasında bir növ mərkəzi yer tuturdu və Qərbi Avropadan Şərqi gələn ticarət yolları üzərində əlaqələndirici bir həlqə idi, bir çox cəhətdən Qərblə Şərqi arasında vasitəçi rol oynayırdı. Şərqli əlaqə həm maddi, həm də mədəni və mədəni sərvətlərin qədim zəngin tarixə malik olan Şərqi ölkələrindən və Aralıq dənizi hövzəsindəki antik dünyadan Avropaya axıb getməyini təmin edirdi. İtaliya bu sərvətləri qəbul edən, onunla tanış olan və digər Avropa ölkələrinə yola salan birinci dayanacaq idi ki, bu da İtaliyanın özünün erkən inkişafına səbəb olmuşdu.

İkinci amil, əslində, birinci ilə bağlı olan və onun nəticəsi kimi meydana çıxan – şəhərlərin inkişafı idi. Şərqlə ticarət İtaliyanın liman şəhərlərinin xeyli inkişafına səbəb olmuşdu. Bu şəhərlər eyni zamanda yeni ticarət burjuaziyası sayəsində yeni və ilk kapitalist əlaqələrinin kök saldığı mərkəzlər idi ki, bir tərəfdən xarici ölkələrlə əlaqə, digər tərəfdən isə yerli kустar sənayenin sürətli inkişafı sayəsində öz təsir dairəsini getdikcə genişləndirirdi. Təsadüfi deyildir ki, çiçəklənən şəhərlərin feodal itaətindən çıxması və müstəqil kommunalar yaradaraq öz-özünü idarə etməsi prosesi Avropada ilk dəfə olaraq məhz İtaliyada başlanmışdır. Senyorların itaətindən çıxan, respublika qaydasında müstəqil və azad dövlətə çevrilən şəhərlər formal olaraq Papanın və ya alman imperatorlarından birinin hakimiyyətini öz üzərində qəbul edir, onların qəyyumluğuna etiraz etmirdilər, lakin siyasi cəhətdən bu şəhərlər müstəqillik qazanmışdılar və azad idilər. Şəhərlərin feodaldan azad olması

İtaliyanın şimalında hələ XI əsrdə başlanmış və XIII əsrdə başa çatmışdı. Florensiya, Milan, Venetsiya, Genuya, Neapol kimi şəhərlər müstəqil kommunalar və ya respublikalar sayılırdı. Bunlardan bəziləri (məs., Florensiya, Milan) sürətlə sənayeləşir, əmtəə-pul təsərrüfatının mərkəzinə çevrilir, beləliklə də kapitalistləşdilər.

Kapitalist münasibətlərin ilk rüseyminin İtaliyada yaranmasında da məhz azad şəhərlər əsas rol oynamışdır. Bu şəhərlərdə ticarət kapitalı istehsala, kустar sənayeyə qoyulur, həm daxili, həm də xarici bazarlarda satılmaq üçün külli miqdarda əmtəə hazırlanırdı. Dəniz yolları ilə malın xarici ölkələrə aparılması İtaliyada möhtəkirliyi gücləndirir, pulla alış-verişi və bank əməliyyatı işini genişləndirir, tacirləri sənaye kapitalı ilə yaxından bağlayır və şəhərlərdəki istehsalın özünü də kapitalist xarakterli istehsala çevirirdi. Nəticədə İtaliyanın ictimai həyatında dəyişiklik əmələ gəlirdi – təhkimçilik münasibətləri çürüməyə başlayır, kənddən, torpaqdan tamamilə əli üzülən yoxsullar şəhərə axıb gəlirdi. Hətta feodallar özləri də yeni şəraitə uyğunlaşaraq bu zaman daha çox şəhərlərə köçüb gəlir, təhkimli kəndliləri istər-istəməz azad etməyə məcbur olurdular. Manufaktura və ev-kustar sənayenin sürətlə inkişaf etdiyi azad şəhərlərdə isə yeni həyat coşur, yeni əlaqələr yaranır, şəhər ziyalıları yetişir, elmi biliklərə, yeni demokratik ideyaların çiçəklənməsinə şərait əmələ gəlirdi.

Azad şəhər-respublikaların meydana gəlməsi özlüyündə mütərəqqi hadisə idi. Lakin bu azad şəhərlərin varlığı hələ İtaliyanın feodalizm qaydalarından tamamilə qurtarması demək deyildi. Ölkənin bir çox vilayətlərində feodal əlaqələri möhkəm idi, Papalığın ixtiyarında olan yerlər, cənubdakı Neapolitan krallığı sırf feodal qayda-qanununun tərəfdarı idilər, azad respublika şəhərləri ilə düz gəlmirdilər, bütün ölkə isə parçalanmış və pərakəndə vəziyyətdə idi. İtaliyanın iqtisadi və siyasi cəhətdən belə dağınıq vəziyyəti ölkədə daxili siyasi ziddiyyətləri artırır, kapitalist əlaqələrinin inkişafına, daxili bazarların və istehsalın güclənməsinə mane olurdu, azad şəhərlərin öz içində də siyasi ziddiyyətlər artır, şəhərlər arasında rəqabət qüvvətlənirdi. İtaliyanın birləşməsi və vahid bir dövlətə çevrilməsinin zəruriyyəti bütün aydınlığı ilə hiss olunurdu, lakin ölkənin birləşməsi məsələsini müxtəlif siyasi partiyalar müxtəlif şəkildə həyata keçirmək istəyirdilər.

Dantenin doğulduğu Florensiya şəhərindəki partiyalar arasındakı siyasi mübarizə daha kəskin idi. Burada əsasən iki partiya üz-üzə dayanmışdı. Onlardan biri feodal-zadəganların meyl göstərdiyi və alman imperatorunun hakimiyyətini qəbul etməyə çağıran hibellinlər, ikincisi isə Papanın hakimiyyəti altında olmağı üstün tutan və əsasən burjua təbəqəsinin görüşlərini ifadə edən qvelflər partiyası idi. Bu iki partiya arasındakı siyasi mübarizə dəfələrlə silahlı vuruşmaya çevrilmiş və Florensiya şəhərində qanlı hadisələr baş vermişdi. Yoxsullaşmış dvoryan ailəsinə mənsub olan Dante Florensiyanın siyasi mübarizələrdən təlatümə gələn bu qaynar mühitində böyüyüb yetişmişdi.

Dante 1265-ci ildə Florensiyada anadan olmuşdur. Şairin həyat və yaradıcılığı ilə məşğul olan mütəxəssislər qeyd edirlər ki, italyanlar şairin anadan olduğu günü may ayının 14-ü hesab etsələr də, bunu dəqiq saymaq olmaz. Dante özü “İlahi komediya”nın bir yerində (“Cənnət”, XXII, 112–117) anadan olduğu günə işarə edərək qeyd edir ki, həmin gün “saat xoş” olmuşdur, yəni Günəşin doğması və batması (planetlərin hərəkət dairəsinə görə) Əkizlər bürcündə baş vermişdir. Bu astronomik hesab nəzərə alınsa, demək olar ki, Dante mayın 14-də yox, mayın 14-ü ilə iyunun 17-si arasındakı günlərdən birində anadan olmuşdur (çünki 1265-ci ildə Günəş Əkizlər bürcünə mayın 18-də girib iyunun 17-də həmin bürcdən çıxmışdır). Ehtimal ki, Dante may ayının ikinci yarısındakı günlərdən birində doğulmuşdur, çünki onun bioqrafiyasına və yaradıcılığına yaxşı bələd olan məşhur italyan yazıçısı Bokkaçço da Dantenin may ayında anadan olduğunu qeyd edir. Dantenin anadan olduğu il haqqında isə heç bir şübhə yeri yoxdur, onun anadan olandan bir il sonra (1266) kilsədə xaçlandığı haqda rəsmi sənəd vardır.

Ata tərəfdən Dantenin ailəsi çox qədim bir nəslə bağlıdır. Dante öz nəsilinin tarixi haqda “İlahi komediya”nın üçüncü hissəsində (“Cənnət”, XV, 130) az da olsa məlumat vermişdir. Həmin məlumatdan və yazıçının bioqrafiyalarının tədqiqatından belə bir nəticə çıxır ki, Dantenin ulu babalarından biri XI əsrin axırları və XII əsrin əvvəllərində yaşamış, səlib müharibələrindən birində iştirak etmiş cəngavər Kaççaqvidi olmuşdur, onun şəcərəsi isə, rəvayətə görə, Florensiyanın (Atilla həmin şəhəri yandırdıqdan sonra) bərpası ilə məşğul olmuş romalı Elizeonun ailəsindən törəmişdir. Hər halda, dəqiq məlumat olmaı budur ki, Dantenin əsl adı əvvəlcə Dürante, фамилиясы isə Aldigeyri olmuşdur. Hələ Dante anadan olmamışdan əvvəl onların фамилиясы Aldigeyri şəkildən Aligeyri şəklinə düşmüş, Dante özü isə Dürante adını ixtisar edərək onu Dante şəkildə özünə həm ad, həm ləqəb kimi qəbul etmiş və sonralar bu adla məşhur olmuşdur.

Görkəmli şairin şəxsi həyatında baş vermiş hadisələrin çoxu sonradan yanlış məlumat və inandırıcı olmayan rəvayətlərlə qarışdırılmış və Dante haqqında legendalar yaranmışdır. Həqiqət isə budur ki, Dante gəncliyində (təxminən 18 yaşında) Beatrice adlı qıza bəslədiyi məhəbbətə görə dərin psixoloji böhran keçirmiş, öz uğursuz məhəbbətini “Yeni həyat” adlı ilk kitabında tərənnüm etmişdir. Beatriceyə bəslədiyi sevgi sonralar Dantenin mənəvi həyatında və yaradıcılığında mühüm rol oynamışdır. Beatricenin ideallaşdırılmış və ilahiləşdirilmiş obrazı, demək olar ki, Dantenin bütün yaradıcılığının və əsas poetik əsərlərinin mərkəzində dayanır. “Yeni həyat” kitabından sonra Dante yenə də həmin qızın bədii obrazını tərənnüm edən əsərlər yaratmış, “İlahi komediya”da isə Beatricenin obrazını böyük bir sənətkarlıqla əbədiləşdirmişdir.

Dante, eyni zamanda, Florensiya şəhərinin ictimai və siyasi həyatında yaxından iştirak etmişdir. Florensiyada siyasi partiyaların mübarizəsində işti-

rakı və bu şəhərin müstəqilliyini istəyən xalq kütlələri ilə həmfikir olması ən axırda şairin Florensiya şəhərindən sürgün (1302) edilməsi ilə nəticələnmişdir. Ömrünün son illərini o, Şimali İtaliyanın bir çox şəhərlərində didərgin kimi keçirmişdir. İtaliyanın birləşməsini istəyən və bunun uğrunda uzun müddət mürtəce ictimai qüvvələrə qarşı mübarizə aparan Dante 1321-ci ilin 14 sentyabrında İtaliyanın Ravenna şəhərində vəfat etmişdir. Sonralar Florensiya şəhəri Dantenin qəbrini Ravennadan köçürüb gətirmək üçün dəfələrlə təşəbbüs göstərmişdir, lakin Ravenna şəhəri bu təklifləri həmişə rədd etmişdir.

Dantenin siyasi və fəlsəfi mövzularda yazılmış əsərləri vardır. Onun ilk və ən tərəvətli əsəri isə 1291-92-ci illər arasında yazdığı “Yeni həyat” adlı şeirlər kitabıdır. Bu kitabda otuz şeir toplanmışdır, şeirlərin arasında isə nəsrə yazılmış kiçik bədii parçalar verilmişdir ki, bunlar da həm şeirləri bir-birinə bağlayır, həm də müəyyən dərəcədə şairin öz əhval-ruhiyyəsini, ayrı-ayrı şeirlərin necə və nə münasibətlə yazıldığını izah edir. Şairin Beatriceyə məhəbbəti, bu məhəbbətin ona tələq etdiyi hisslər, Beatriceyin ölümündən (1290) doğan kədər kitabçadakı şeirlərin əksəriyyətində əsas yeri tutur. Dantenin dünya ədəbiyyatında məşhur edən ən sanballı əsər isə tərcüməsi oxucularımıza təqdim olunan “İlahi komediya” əsəridir.

3. “İlahi komediya”

Dantenin bir şair kimi keçmiş olduğu mürəkkəb və ziddiyyətli yaradıcılıq yolunun, ideya-bədii inkişafının və fəlsəfi görüşlərinin yekunu “İlahi komediya” poemasıdır. Bu məşhur əsər orta əsrlərin mədəniyyəti ilə İntibah dövrü arasında bir növ əlaqə yaradan və əvvəlki dövrün ən yaxşı, ən mütərəqqi ənənələrini İntibah ədəbiyyatına çatdıran körpü rolunu oynamışdır. Dantenin görüşlərindəki ziddiyyətləri və onu keçmiş zamanə ilə bağlayan cəhətləri bu əsərdə görmək mümkün olduğu kimi, onu yeni zamanə ilə bağlayan ən mütərəqqi və realist xüsusiyyətləri də məhz bu əsərdə görmək mümkündür. Əlbəttə, şairin həyata baxışı və həyatı əks etdirmə xüsusiyyətləri başqa əsərlərində də təzahür edir, lakin “İlahi komediya”da bütün bunlar bir küll halında öz ifadəsini tapır.

Üç böyük hissədən ibarət olan bu poemanı şair doğma şəhəri Florensiya-dan sürgün olunduğu illərdə yazmış və ölümündən bir az əvvəl tamamlamışdır. Əsər orta əsrlər ədəbiyyatı üçün səciyyəvi olan “o biri dünyaya yuxuda səyahət” formasında yazılmışdır. “Cəhənnəm”, “Əraf (Təmizlik)” və “Cənnət”dən ibarət olan bu əsərə Dante özü “Komediya” adı vermişdir. Müəllif öz əsərinə “Komediya” adı verərkən orta əsrlərdə həmin sözün poetik mənasını nəzərdə tutmuşdur, belə ki, o zaman xoşbəxt hadisələrlə başlayıb bədbəxt və kədərli hadisələrlə qurtaran hər bir əsərə tragediya (faciə), bədbəxt və kədərli hadisələrlə başlayıb xoşbəxtliklə qurtaran əsərlərə isə komediya deyilirdi. Dantenin poemasında da nağıl olunan hadisələr bədbəxt

və kədərli əhvalatlardan başlayıb xoşbəxtliklə qurtarır (“Cəhənnəm”dəki əzablı və son dərəcədə kədərli səhnələrdən, “Əraf”dakı mötədil təmizlənmə və günahların yuyulmasından sonra “Cənnət”dəki xoşbəxt və ülvyyətlı epizodlar gəlir), buna görə də müəllif, poetik ənənəyə uyğun olaraq, əsəri “Komediya” adlandırmış və qətiyyətlə bu adda dramatik janra aid olan xüsusiyyətləri və ya gülüş doğurmaq məqsədini nəzərdə tutmamışdır. “İlahi” sözü isə sonralar (əsərdəki dini məzmunu əsasən) artırılmışdır, lakin bu kəlmənin artırılması ilə əsərdəki mistik süjet xəttindən daha çox poemanın bədii kamilliyinə işarə olunmuşdur. Çünki “ilahi” sözündən əvvəl bu poemaya bir müddət “Dantenin nəğməsi”, “Dantenin tersinası” kimi adlar da verilmişdir ki, bu adlar əsərin məzmunundan çox sənətkarlığını, bədii gözəlliyini ifadə edirdi. “İlahi” sözü XVI əsrdə poemanın adına artırılarkən daha uyğun səslənmişdi, çünki bu kəlmədə həm əsərin məzmununa müəyyən işarə var idi, həm də bədii gözəlliyini daha dolğun ifadə edirdi. Təsədüfi deyil ki, sonralar əsərin bütün əvvəlki adları unudulmuş və poema yalnız “İlahi komediya” adı ilə məşhurlaşmışdır. Əsərin 1555-ci ildəki ilk nəşrindən indiyə qədər bu ad dəyişməmişdir.

Poema çox dəqiq və aydın bir kompozisiyada, orta əsrlərin dini və fəlsəfi baxışlarına uyğun hesablama əsasında qurulmuşdur. Bu hesablamanın əsasını təşkil edən müqəddəs üçlük (Allah, İsa, Məryəm) haqqındakı xristian dini anlayışıdır. Orta əsrlərdə rəmzi mənə kəsb etmiş (Üç – Birdir, Bir – Üçdür) bu üçlük anlayışına və tək rəqəmlərin guya “müqəddəsliyinə” əsasən “İlahi komediya” üç hissəyə ayrılmışdır. “Cəhənnəm” hissəsinin əvvəlindəki birinci (giriş) nəğməsi hesaba alınmazsa, əsərin hər hissəsi 33 nəğmədən, beləliklə, bütün poema 99 nəğmədən ibarətdir, 99 rəqəminin tamlaşması (başqa sözlə, yenidən Üçün – Birə qayıtması və daha kamilləşməsi) üçün əsərin birinci hissəsindəki giriş nəğməsi öz rolunu oynayır və bu nəğmənin 99-a əlavə olunması ilə 100 nəğmə, yəni – 10 rəqəminin kvadratı alınır ki, əsər bu tamlıqla qurtarır.

Xristian-katolik dininin təliminə görə, guya “o biri dünya” özü də üç hissədən ibarətdir: cəhənnəm, əraf (təmizlik) və cənnət. “İlahi komediya”nın eyni adlarla üç hissəyə ayrılması, yuxarıdakı hesablamadan əlavə, xristian kilsəsinin təliminə də uyğundur. Əsərin hər hissəsindəki hər bir nəğmədə misraların sayı (bəzi nəğmələr istisna olmaqla) əksərən cüt yox, tək rəqəmlərlə bitir. Bütünlükdə poemada olan 14233 misra özü də təkdir. Hissələrdəki misraların sayı (azacıq istisna ilə) eynidir: “Cəhənnəm”də – 4720, “Əraf”da – 4755, “Cənnət”də – 4758 misra vardır (nəğmələrdəki misraların sayı 115-160 arasındadır).

Əsərin kompozisiya quruluşundakı üçlük rəmzi poemanın bütün detallarında nəzərə alınmışdır: hər bir hissənin sonuncu nəğməsi əsərin italyan dilindəki orijinalında “stelle” (ulduz) kəlməsi ilə bitir, beləliklə, bu söz bütün poemada eyni yerdə (hər hissənin axırında bir dəfə olmaqla) üç dəfə təkrar

olunur. Əsərin Avropa dillərinə edilmiş köhnə tərcümələrində “stelle” sözü bəzən olduğu kimi saxlanmış, ən yeni tərcümələrdə isə bu söz özü də tərcümə olunmuşdur; məsələn, 1960-cı ildə Berlinə nəşr olunmuş, Vilhelm Georq Herts tərəfindən edilmiş və orijinala ən yaxın olan almanca tərcümədə bu söz “die Sterne” kəlməsi ilə verilir ki, bunun da mənası “ulduz” deməkdir. Azərbaycan dilindəki tərcümədə həmin söz öz məqamında “ulduz” və ya “ulduzlar” şəklində verilmişdir.

Üç və doqquz rəqəmlərinin rəmzi üstünlüyünə biz poemanın başqa yerlərində və formal xüsusiyyətlərində də təsadüf edirik. Dantenin təsvirində “Cəhənnəm” özü 9 dairədən ibarətdir və guya Yer kürəsinin səthindən mərkəzinə tərəf çevrilmiş, getdikcə dairələri kiçilən qıf şəklindədir, cəhənnəmin hər bir dairəsində isə müəyyən qəbildən olan (günahının dərəcəsiindən asılı olaraq) günahkarlar (təqsiri olanlar) saxlanır və əzab (cəza) çəkirlər. “Əraf (Təmizlik)” özü də qıf şəklindədir, lakin ağzı üstə çevrildiyindən, Yerin səthində ucalan və getdikcə incələn dağa (piramidaya) daha çox oxşayır. Dantenin təsvirində bu nəhəng dağ Yerin cənub yarımkürəsindəki Okeanda yüksəlir, dağın aşağı (ətək) hissəsi guya Ərafın girəcəyi, yuxarı hissəsi isə Ərafın özüdür, bir-birinin üstündə pillə-pillə ucalan bu əsas (təmizlənmə) hissəsi yeddi dairədən ibarətdir (yəni burada da dairələrin ümumi sayı yeddi – tək rəqəmlidir). Ərafın zirvəsindəki yer (dağın başı) düzəngahdır və Dantenin təsvirinə görə, guya burada Yer Cənnətinin meşəsi yerləşir. Beləliklə, “Əraf” hissəsinin əvvəlində verilən girəcəklə (Təmizliyin qapısı ilə) zirvədəki (dağın başındakı) düzənlik (Yer Cənnəti meşəsi) nəzərə alınarsa və Təmizlik dağının yeddi dairəsinə əlavə edilərsə, yenə də 9 rəqəmi alınır ki, bu da 3 rəqəminin üç mislidir.

Buraya onu da əlavə etmək olar ki, Ərafın girəcəyində əli qılıncı mələk tərəfindən adamların alınma cızılan “P” hərfinin sayı da yeddidir. “P” latınca “Peccatum” (günah) sözünün ilk hərfidir və Təmizliyin dairələrini keçdikdə hər dairədə o hərfin biri silinir, sonuncu dairədə tamamilə qurtarır (yəni insan günahdan təmizlənilir) və beləliklə, sonuncu (doqquzuncu) mərhələyə (Yer Cənnətinə) daxil olmaq hüququ qazanır.

Əsərin üçüncü (“Cənnət”) hissəsinin ümumi quruluşunda da eyni üçlük və 3 rəqəminin üç misli olan 9 rəqəminin rəmzi mənası əsas götürülmüşdür. Göylə (kosmosla) Cənnətə tərəf gedən yol doqquz təbəqədən (göydən) ibarətdir ki, həmin təbəqələr günəş sistemindəki planetlərlə əlaqələndirilmişdir. Birinci təbəqə Ay, sonrakılar isə sıra ilə Merkuri, Venera, Günəş, Mars, Yupiter, Saturn təbəqələri adlandırılmış, səkkizinci təbəqə Ulduzlu göy (Kəh-kəşan yolu), doqquzuncu təbəqə isə Büllur (xrustal) göy kimi təsvir edilmişdir ki, bunun ardınca əsl (guya həqiqi) cənnət gəlir, asmanın od və işıqla nurlanmış ən yüksək sferası (ərşi əla) oradır, Dantenin təsvirinə (habelə xristian dini təsəvvürlərinə) görə, Behişt (Empirey) və behişt gülü də oradadır.

Əsərdə təsvir olunan və rəya kimi gəlib keçən səyahətdə iştirak edənlərin (əsas bədii obrazların) özü də üçdür: Dante, Vergili və Beatrice. Poemanın başlanğıcındakı birinci nəğmədə təsvir olunan meşədə Dantenin yolunu kəsən vəhşi heyvanlar üçdür: vaşaq, şir və diş canavar insanları həqiqi etiqad yolundan ayıran və onları günaha batıran üç qüsurun (ehtirasın) rəmzləridir. Vaşaq (yazı pişiyi) – şəhvətin, şir – təkəbbürün, diş canavar – tamahkarlıq və acgözlüyün rəmzidir. Günaha batmış bəşər həyatına işarə olan qalın meşədə azmış Dantenin özü – insanlığın vəziyyətinin, şairi vəhşi heyvanlardan xilas edən Vergili – insan zəkasının və biliklərinin, Beatrice – ilahi müdrikliyin (etiqadın) simvoludur. Poemadakı bütün detallar, bu qayda ilə, üçlük rəmzi əsasında işlənmiş, hətta Dantenin istifadə etdiyi şeir formasının özündə də bu üçlük qaydası gözənlənmişdir: əsər hər bəndi üç misradan ibarət tersinə formasında yazılmışdır ki, burada da hər bəndin birinci və üçüncü misraları qafiyələnməklə, hər bəndin ikinci misrasının özündən sonra gələn bəndin birinci misrası ilə həmfəviyyə olması şərtidir. Dante bu çətin formanı bütün əsər boyu saxlamışdır, bu formanın tərcümələrdə də saxlanması zəruri poetik şərtidir (eyni forma azərbaycanca tərcümədə də axıra qədər gözənlənmişdir).

Göründüyü kimi, “İlahi komediya” əsərinin özünəməxsus daxili quruluşu var və təsadüfi deyil ki, Dante bu əsər üzərindəki yaradıcılıq işini, bütün başqa cəhətlərdən əlavə, bir də qarşısındakı obyektə hərtərəfli öyrənməyə çalışan həndəsə aliminin işinə bənzətmişdir (“Cənnət”, XXXIII, 133–136). Bu, doğrudan da belə idi. Dante öz əsərində hər bir təfərrüatı, hər bir epizodu, hər bir fikri, obrazı, xarakteri həm ayrılıqda, həm də bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə elə vermək istəmişdir ki, onun həyat haqqındakı təsəvvür və mülahizələrində bir tamlıq, zəmanəsinin görüşlərinə müvafiq bir tarazlıq, tənəsüb yaransın. Bu cür tarazlığa və tənəsübə nail olmaq üçün isə o öz dövrünün kainat haqqında təsəvvürlərini və kosmoqoniya biliklərini, elmlərini, həm xristian Avropasında, həm də qədim Şərq ölkələrində mövcud olan dini təsəvvürləri və fəlsəfi sistemləri dərindən öyrənmiş, əsərində də onlardan istifadə etmişdir. Buna görədir ki, dünya ədəbiyyatında “İlahi komediya” öz quruluşu cəhətdən ən dəqiq proporsiyalı, vahid bir arxitektonikaya malik poema, onun müəllifi isə bədii fikri cəsarətlə öz zəmanəsinin elmi, dini görüş və təsəvvürləri ilə bağlayaraq yüksək yaradıcılıq kamilliyinə çatan şair hesab olunur. “İlahi komediya” forması, fikirlərinin silsiləsi, bədii məzmunu, kompozisiyası etibarilə elə bir vəhdətdə yaradılmışdır ki, onun poetik məzmunu öz daxili qanunları, məntiqi, fəlsəfəsi və riyazi həndəsəsi olan bir aləmdir. Məhz buna görə də “İlahi komediya” orta əsrlər Avropasının ensiklopediyasıdır.

“İlahi komediya” haqqında danışarkən və bu əsəri oxuyarkən nəzərdə tutmaq lazımdır ki, Dante burada dini süjetin və mistik əhvalatların arxasından bizə öz yaşadığı dövrün həyatını göstərmişdir. “Cəhənnəm”in hər bir dairəsi, orada saxlanan günahkarların əməlləri və cəzaları Dantenin öz zəmanəsi ilə tam ahəngdardır. Dante öz siyasi düşmənlərini, həyatda nifrət

etdiyi eybəcər sifətləri, insanı insanlıqdan çıxaran mənfi ehtirasları bütün çıpaqlığı ilə qələmə alır, insanın azadlığa meylini, asketizmdən xilas olmaq cəhdini göstərir, öz humanist görüşlərini ifadə edir. Bu dünyaya, real həyata bağlılıq, din xadimlərini, papaları mənfur yalançılar kimi cəhənnəmdə göstərmək əsərin realist cizgilərini və yenilik ruhunu daha da qabarıqlaşdırır. Bütün bunlar “İlahi komediya”-nı bir bədii əsər kimi həm özündən əvvəlki ədəbi-mədəni inkişafın (antik ədəbiyyatın və qədim Şərq mədəniyyətinin) ən mütərəqqi ənənələri ilə, həm də Avropa ölkələrində sonralar yaranan İntibah incəsənəti ilə bağlayır. İnsana, onun yaradıcı qüvvəsinə, bu dünyadakı fəaliyyətinə, gözəl və ülvi sifətlərinə, o cümlədən pak və təmiz məhəbbətin qüdrətinə hörmət və inam ədəbiyyatda mütərəqqi meyillərin gücləndiyi dövrlərdə xüsusilə üstün olmuşdur. Bu üstünlük Şərq ədəbiyyatlarının hələ Dantedən əvvəlki İntibahında, eyni zamanda Avropa ədəbiyyatlarının Dantedən sonrakı İntibah dövründə də səciyyəvi xüsusiyyətdir. Danteni XV və XVI əsrlərdə xüsusilə çiçəklənən İntibah mərhələsi ilə bağlayan, onu yeni zəmanənin ilk şairi edən cəhət budur.

Lakin Danteni yaşadığı dövrün -- orta əsrlərin bütün zehniyyətindən tamam ayrılmış və bütünlüklə İntibah dövrünə məxsus bir şair kimi təsəvvür etmək doğru olmaz. Onun “Yeni həyat” əsərində və daha çox “İlahi komediya”da təzahür edən realizmi, zəmanəsinin qüsurları ilə barışmaması və onlara kəskin tənqidi münasibəti orta əsrlərin təsəvvür və anlayışları ilə bir çərçivəyə yerləşdirilmişdir. Dante o zaman bir çoxları kimi, dini etiqadın (xristian-katolik etiqadının) gücünə və həqiqiliyinə, insanın kamilləşməsinə, cəmiyyətin qüsurlardan və eyiblərdən xilas olmasında oynaya biləcəyi rola ürəkdən inanırdı. Həyatda gördüyü qüsurların mənbəyini, cəmiyyətdəki ziddiyyətlərin, partiyalar arasındakı mübarizələrin səbəbini ictimai inkişafın öz daxili qanunlarında deyil, insanlar arasında, həyatda əsl etiqadın, ilahi məhəbbətin pozulmasında, insan nəfsinin pozulmasında və mənfi ehtirasların yayılmasında görürdü.

Dante həyatda gördüyü eybəcərliklərin hamısını böyük bəşəri günah kimi anlayır bu günahdan qurtarmaq, və yeganə düzgün yol olan dini etiqad yoluna qayıtmaq üçün insana dini təsəvvür və alleqoriyaların dili ilə təbliğ edilən xristian dini və fəlsəfi təlimini çıxış yolu kimi göstərirdi. Dantenin “İlahi komediya” əsərinin özü də bu təsəvvür və alleqoriyaların əsarətindən azad deyildir. Lakin Dantenin böyüklüyü ondadır ki, o, dini təsəvvürlər, alleqoriyalar və rəmzlər silsiləsindən ibarət bir bədii formada dərin həyatı məzmun verməyi bacarmışdır; müşahidə etdiyi cəmiyyətin qüsurlarının əsl səbəblərini, ictimai mənbəyini yanlış təsəvvür etsə də, çıxış yolunu dini etiqadda görsə də, hər halda həqiqətin üzünə dik baxmış, ondan qorxub geri çəkilməmişdir, öz dövrünün eybəcərlikləri ilə razılaşmaq yoluna düşməmiş, əksinə, onların əleyhinə öz sənətkar səsini ucaltmışdır. Bəşər həyatını, feodal çəkişmələri və özbaşnalığı ilə dolu olan, parçalanmış İtaliyanın vəziyyətini, dogma şəhəri

Florensiyanın acınacaqlı halını şair öz poemasında qalın, qaranlıq meşənin timsalında verir, o özü də bu çıxılmaz meşədədir, onun yolu hər tərəfdən kəsilmişdir, heç bir işıq və nicat görünmür. Bu mənzərə tam bir alleqoriyadır, lakin bu alleqoriyanın arxasında dayanan həyat həqiqətidir, real varlıqdır, bu -- XIII və XIV əsrin konkret bir həyat parçası, orta əsrlər İtaliyasıdır.

“Cəhənnəm”in bütün dairələrində əzab çəkən günahkarları seyr etdikcə Dante hər dəfə Vergilidən izahat alır, bilmədiklərini öyrənir, insan zəkasının, insanın bu dünyadakı biliklərinin təcəssümü olan qədim Roma şairi Vergili sanki hər dəfə öz dostunu (deməli -- insanları) ayılmağa, öz-özünü dərk etməyə çağırır. Bu ayılma prosesi, öz-özünü dərk etmək əzablı yollardan keçsə də, çətin başa gəlsə də, hər halda, Dantenin fikrincə, mümkündür və buna nail olmaq insanın şərəfli vəzifəsidir. Bu da bir alleqoriyadır, lakin bu alleqoriyanın arxasında Dantenin ictimai həyata aydın baxışı, insanın zəkasına və yaradıcı qüvvəsinə inamı dayanmışdır. “Cəhənnəm”də günahkarlara verilən əzabın formaları, “Əraf”dakı təmizlənmə prosesi, “Cənnət”dəki ilahi saflıq əxlaqi alleqoriyalarda verilmişdir, lakin bunların hamısı böyük əxlaqi və siyasi məna kəsb etmişdir. “Cəhənnəm”də verilən dəhşətli bataqlığa batıb qalmış, lakin bir-biri ilə vuruşmaqda davam edən insanları görəndə bizi heyrət bürüyür, amma həmin adamların, vaxtilə həyatda öz qəzəb hissini saxlaya bilməyən və bütün ömrü boyu başqaları ilə vuruşan şəxslər olduğunu öyrəndikdə, bu alleqorik əzabın mənasını anlayırıq. Dante “Cəhənnəm”də tiranları qaynar qan içində göstərir, burada möhtəkirlərin, pul toplayanların boynundan asılan ağır pul kisələri onların boynunu yerə əymişdir, gələcəkdən xəbər verən cadugərlərin boynları burulub başları dala çevrilmişdir, onlar daha irəli baxa bilmirlər, ikiüzlülərin, riyakarların öyninə üstü zərli metal löbbədə geyindirilmişdir, xainlər və satqınlar həmişə soyuqürəkli olduqlarından onların cəzası da soyuqdan donmaqdır və i.a.

Dante öz dövründə görüb müşahidə etdiyi bütün qüsurları (habelə, caniləri, oğruları, acgözləri, şəhvət düşkünlərini, qatilləri, müftəxorları, paxılları) öz əsərinin müxtəlif yerlərində, ən çox da “Cəhənnəm” və “Əraf” hissələrində damğalamışdır.

Beləliklə, “İlahi komediya”da qərribə bir mənzərə yaranır: əsərin öz dövrü və sonrakı əsrlər üçün siyasi-ictimai mənası onun əxlaqi-dini mənası ilə ziddiyyət təşkil edir və ondan qat-qat yüksəy qalxır, diqqəti cəlb edir. Bu nöqtəyi-nəzərdən poemanın ən çox bədii vüsət kəsb edən, ən canlı və realist boyalarla zəngin hissəsi “Cəhənnəm”dir. Bununla belə, poemanın bütün hissələrindən aydın olur ki, Dante iki böyük tarixi dövrün ayrıcında yetişmiş sənətkar olduğuna görə köhnəliklə yeniliyin ünsürləri əsərin əsas səhnələrində bir-birilə çarpazlaşır. Bir tərəfdən, şairin əsas fikirləri belə bir istiqamətdə inkişaf edir ki, bu dünya heçdir, insanların bu dünyadakı bütün həyatı o biri dünyadakı, gələcək və əbədi həyat üçün yalnız bir hazırlıq və müqəddimədir, digər tərəfdən isə, açıqca duyulur ki, Dante insanın yer üzərindəki həyatı ilə

daha çox maraqlandır, bu həyatın güclü və müsbət tərəflərini böyük ehtirasla qələmə alır, insanın azad nəfəs almağa böyük ehtiyacı olduğunu nəzərə çatdırır. “Cəhənnəm”in ikinci dairəsində rast gəldiyi Françeska da Riminin məhəbbət macərəsini dinləyən Dante eşqin gücünə, insanda məhəbbətin nə qədər böyük və gözəl bir keyfiyyət olduğuna heyran qalır, günahları yalnız bir-birini sevməkdən ibarət olan iki aşiqin qəmli macərəsini eşidəndə və onların nə qədər əzab çəkdiyini görəndə Dante özünü saxlaya bilməyib huşunu itirir (“Cəhənnəm”, V).

Əsərin bir çox səhnələrində hiss olunur ki, Dante insanların əzabına bəzən acıyır, insanın zəkasını, hər şeyi öyrənib bilmək arzusunu, ozamanki təsəvvürlərin məhdud çərçivəsini qırıb yeni aləmlərə doğru can atmaq meylini rəğbətə qələmə alır. “Cəhənnəm”də rəsmən hiyləgər məsləhətçilərin cərgəsində günahkar kimi verilən Uliss (Odyssey) obrazının uzaq yerləri gedib tapmaq və səyahət etmək ehtirası haqqındakı söhbəti Danteye xoş təsir bağışlayır, bu obrazda biz təxminən 150 il sonra dünyaya gələn Kolumb kimi yeni kəşflər, səyahət və səfərlər aşiqinin maraqlı cizgilərini duyuruq.

Lakin həm köhnə, həm də yeni dövrün eyiblərini görəndə, feodal müharibələrinə mənfə münasibət bəsləyən Dante xristian dininin Allah ideyasına və təliminə dərinləndən inanırdı, bütün dünyada yeganə və bütün xalqlar, millətlər üçün zəruri hesab etdiyi katolik dinini vahid ümumdünya dini mərtəbəsinə yüksəltmək arzusunda idi, başqa dinlərin və əqidələrin hamısını xristian (Dantenin fikrincə, yeganə düzgün) dininin yolundan ayırmaq, günaha batmaq kimi təsəvvür edirdi (xristian dinindəki bir sıra təriqətlərin, habelə başqa dinlərin, o cümlədən islam dininin əsasını qoymuş və yaymağa çalışmış şəxsləri – Məhəmmədi və Əlini də biz günahkarların cərgəsində – Cəhənnəmin səkkizinci dairəsinin doqquzuncu bölməsində görürük). Bütün bunlarla yanaşı, Dante öz vətəni İtaliyanın dəhşətli vəziyyətdən qurtarması və birləşməsi yolunu da monarxiya üsuli-idarəsində görürdü.

Dantenin dünyabaxışındakı bu geri qalmış və ziddiyyətli cəhətlərin hamısı onun yaşadığı dövrün özündəki real ictimai-siyasi ziddiyyətlərin və zehniyyətin məhsulu idi. Dantenin uzaqgörənliyi onda idi ki, zəmanədəki ictimai eyibləri çox tünd və kəskin boyalarda göstərməkdən çəkinməmiş, öz müasiri olan bir çox siyasi xadimləri və rəsmi din nümayəndələrini Cəhənnəmə salmaqdan, feodal dünyasının zorakılıq və kobudluğunu pisləməkdən qorxmamışdı, ən başlıcası – insanın real həyatla bağlı olan hisslərinin, arzu və istəklərinin tərənnümünü ön plana çəkmiş və yer üzərindəki həyatın gec-tez saflaşacağına, yaxşılaşacağına inamını itirməmişdir. Bu xüsusiyyətləri ilə Dante həm öz dövrünün geniş xalq kütlələrinə yaxın olmuş, həm də onun yaradıcılığının xəlqiliyi güclənmişdir.

Əgər biz buraya Dantenin ümumiyyətlə, italyan ədəbi dilinin yaranmasındakı rolunu da əlavə etsək, o zaman şairin öz dövründəki geniş xalq kütləsi ilə nə qədər yaxından bağlı olduğu aydınlaşar. Nəzərdə tutmaq lazımdır ki,

Dantenin yaradıcılığa girişdiyi illərdə (XIII əsrin ikinci yarısında) İtaliyanın özü parçalanmış və pərakəndə vəziyyətdə olduğu kimi italyan dili də yalnız müxtəlif dialektlərdə inkişaf edir, vahid milli-ədəbi dilin yaranması məsələsinə bir o qədər ciddi əhəmiyyət verilmirdi. Hər bir əyalət və ya şəhər öz dialektinin dil normalarını üstün tutur, hətta poetik əsərlər də müxtəlif dialektlərdə yaranırdı. Bütünlükdə isə italyan dilinə həqarətlə baxılır, onun dialektləri qara camaatın danışdığı dili hesab olunur, ədəbiyyatda, elmi və fəlsəfi əsərlərdə daha çox latın dilindən istifadə olunurdu. Bunun bir səbəbi də latın dilinin kilsə tərəfindən müdafiə olunması idi. İlk dəfə öz əsərlərini italyan dilində yazan şair Dante olmuşdur. Onun latın dilində yazılmış elmi və fəlsəfi traktatları vardır, lakin bədii əsərlərini italyanca yazmaq o, ilk dəfə italyan ədəbi-bədii dilinin də əsasını yaratmışdır.

Dantedən əvvəl İtaliyada provansal poeziyasının dil-üslub qaydaları üstünlük təşkil edirdi, fransız və latın dillərində, az miqdarda isə italyanca şeirlər yazılırdı. Dante özündən əvvəlki ədəbi inkişafın dil sahəsindəki bütün nailiyyətlərini nəzərə alaraq, ilk məşhur əsəri “Yeni həyat” kitabını və bir qədər sonra “Ziyafət” adlı fəlsəfi əsərini italyan dilində yazmışdır. Əlbəttə, Dante üçün bu ilk sınaq idi. Qeyri-bədii və ibtidai sayılan, lakin xalqın artıq geniş surətdə işlətdiyi italyan dilinin bütün dialektlərindəki ən yaxşı xüsusiyyətləri birləşdirib daha böyük həcmli bir əsərdə bu dili tətbiq etmək üçün Dante ikinci və məsuliyyətli sınaqdan ustalıqla çıxdı, “İlahi komediya”nı bu dildə yaratdı, xalq dilinin gözəlliklərini əbədiləşdirdi. Dante italyan dilinin və dialektlərinin xüsusiyyətləri, bu dildə şeir yaratmaq qaydaları haqqında 1305-ci ildə “Xalq dili haqqında” adlı elmi əsər də yazmışdır.

“İlahi komediya”nın bədii məziyyətləri çoxdur. O öz dövrünün tam bir simfoniyasıdır. Zəmanəsinin elmi bilikləri, fəlsəfəsi, dini təsəvvürləri, tarixi hadisələr və şəxsiyyətlər, qədim rəvayətlər və antik əsatinin qəhrəmanları bu əsərin nəğmələri arasından yüksəlir və sanki bizimlə üz bəzəyir. Bu əsərdə hər şey canlıdır, əyanidir, yüksək poetik libasdadır, şair demək istədiyi fikirləri olduqca dəqiq və aydın ifadə edir. Onda o qədər bitməz və tükənməz yaradıcılıq ehtirası vardır ki, nədən istəsə danışır, nəyi istəsə tərənnüm edir, nəyi istəsə inkar və ya tənqid edir, nəyə toxunsa ona ruh verib canlandırır bilir. Onun qələmində bütün kainat dilə gəlir, bütün təbiət oxucu ilə danışır, sanki bütün ulduzlar aləmi, yer, göy, kəhəkəşan, planetlər, od, su, külək, meşələr, dağlar, dərələr, çaylar və okeanlar, bütün canlı və cansız varlıq düşünür, hiss edir. Onun təsvirində “hava ac şirdən qorxur”, “Cəhənnəmin dibi dəhşətə gəlir”, “dağlar nurdan paltar geyir”, “sərxoşluq qulaqlara təsir edir”, “ulduzlar məhəbbətin gücü ilə hərəkətə gəlir”, “ağaclar insan şəklində bitir”, “saraylar və kaşanələr ot kimi yerdən göyərək qalxır”, “Florensiya quruya və dənizlərə qanad gərir”, “odlar içində təsəvvür edilən Şeytan “Cəhənnəmin dibindəki soyuq və donmuş yerdə” məskən salır və s. və i.ə.

Böyük rus tənqidçisi Belinski “İlahi komediya”nı orta əsrlərin “İliada”sı adlandırmışdır. Bu, həqiqətən belədir. Orta əsrlərin bütün zehniyyəti “İlahi komediya”da əks etmişdir. Dantenin dühasını Homer, Nizami, Nəvai, Firdovsi, Şekspir və Gete kimi nəhəng sənətkarların dühası ilə bir sıraya qoymaq olar.

* * *

“İlahi komediya” dünyanın bir çox xalqlarının dilinə tərcümə olunmuşdur. Bu əsərin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin öz yaranma tarixi vardır. “İlahi komediya”nın bu tərcüməsi orijinal şeirləri və poetik tərcümələri ilə oxucularımıza yaxşı tanış olan şair Əliağa Kürçaylı tərəfindən edilmişdir.

Tərcümə özü yaradıcılıq işidir, “İlahi komediya” kimi əsərlərin tərcüməsində isə bu yaradıcılıq işi daha çətin və məsuliyyətlidir. Ona görə ki, bu kimi əsərlərin tərcüməsi mütərcimdən, şeirle poetik tərcümə istedadından əlavə, ümumi filoloji hazırlıq, elmi, tarixi, fəlsəfi bilik və səbirlə işləmək, “İlahi komediya”nın nəhəng ağırlığına dözmək tələb edir. Ə.Kürçaylı bu çətinlikləri nəzərə almış və (öz imkanı dairəsində) tərcümənin ideya-bədii cəhətdən düzgün səslənməsinə, əsərin forma xüsusiyyətlərinin saxlanmasına, oxunaqlı çıxmasına nail olmuşdur.

Nəzərdə tutulmalıdır ki, “İlahi komediya” M.Loziński tərəfindən edilmiş və bir neçə dəfə nəşr olunmuş sonuncu və ən dəqiq sayılan rusca tərcümə əsasında Azərbaycan dilinə çevrilmişdir. Ə.Kürçaylı həmin tərcümə əsasında “İlahi komediya”dan ilk parçaları hələ əvvəl dilimizə çevirmiş, həmin parçalar Azərbaycan Dövlət Universitetinin 1955-ci ildə nəşr etmiş olduğu mün-təxəbata daxil edilmişdir. Sonrakı illərdə mütərcim başlamış olduğu bu işi davam etdirmiş, nəhayət “İlahi komediya”nı bütünlüklə tərcümə edib qurtarmışdır. Əsərin bütün hissələrinin eyni bir mütərcim tərəfindən tərcümə olunması ağır olsa da, düzgün yoldur, çünki poemanın hər üç hissəsində eyni üslubu saxlamaq üçün bunun əhəmiyyəti böyükdür.

Tərcümənin bütün hissələrinin eyni bədii səviyyədə səsləndiyini söyləmək çətinidir (bunu əsərin başqa dillərə, həmçinin rus dilinə edilmiş tərcümələri haqqında da söyləmək çətinidir, bu cəhəti mütəxəssislər və mütərcimlər, habelə M.Loziński özü də, etiraf edirlər), lakin tərcümə bütünlükdə uğurlu alınmışdır, mütərcimin bütün bacarığını tərcümənin keyfiyyətli çıxmasına, qüsurların mümkün qədər az olmasına sərf etdiyinə, tərcümə üzərində məsuliyyət hissi ilə, səbir və həvəslə işlədiyinə şübhə yoxdur.

Əkbər Ağayev

BİRİNCİ NƏGMƏ

Bu dünyada ömrümün yarısını keçəndə
Mən girdim zülmət kimi qaranlıq bir meşəyə.
İtirdim doğru yolu zülmət dəərə içində.

- 4 O salıbdır fikrimi dəhşətə, əndişəyə.
Vəhşi idi o meşə, qorxuluydu, dərin di,
Necə təsvir eləyim, bənzədim hansı şeyə!
- 7 Zəhər kimi acıydı, ölüm ondan şirindi.
Lakin ondan əbədi ibrət dər si alan mən.
Orda gördüklərimi deyərəm bir-bir indi.
- 10 Elə o vaxt getdiyim düz yolu itirər kən
Yuxu məni yanıldıb çaşdırmışdı o qədər,
Bilmədim necə girdim həmin meşəyə birdən.
- 13 Təpənin ətrafını dövrələmiş dərələr.
Mən həmin o təpənin ətəyinə çatanda
Ürəyimi dəhşətlə sıxırdı qorxu, kədər.
- 16 Yalnız mən onu gördüm gözlərimi açanda
Hər tərəfdə bələdçi o göylərin meşəli
Dağların çiyni üstədən boylandı bircə anda.

19 Rahatca nəfəs aldım mən günəşi görəli,
İntəhasız gecədə tükənməz əzab çəkən
Könlüm məğlub elədi bu qorxunu, əngəli.

22 Elə bil ki, köpüklü dalğaları yarıb tən,
Sahilə yaxınlaşan tənənəfəs bir insan,
Keçdiyi qorxunc yola boylanırdı təzədən.

25 Mən özüm də bu sayaq – canda qorxu, həyəcan
Bu ölümə aparan yolları görüm deyə,
Çevrilib ehtiyatla geriye baxdım bir an.

28 Vücudum da qovuşdu rahatlığa, dincliyə;
Asanlaşdı elə bil cığıruları dağın da,
Mən yoluma düzəldim qalxmaq üçün zirvəyə.

31 Aşağıda, sıldırım dağların ayağında
Bir vaşaq görünürdü dərisində ləkələr,
Al-əlvandı naxışlar belindəki xalında.

34 Dolaşib yollarımı o kəsirdi sərəsər,
Bu qorxunc uçurumun önündə neçə kərə
İstədim dönüb geri, xilas olam birtəhər.

37 Səhərin sübh çağıydı, ulduzlar vurub dövrə
Günəşi ötürürdü bu aləmə nəhayət.
O ulduz dəstəsinə, sonsuz gözəlliklərə

40 İlk təkanı vermişdi ilahi bir məhəbbət.
İnanırdım mən artıq bu xoşbəxt dəqiqəyə;
Ona görə könlümü sıxmırdı qorxu, dəhşət

43 Rast gələndə tükləri bəzəkli o vəhşiyə.
Sonra da şir göründü, onun qabarmış yalı
Ürəyimi yenidən salırdı vahiməyə.

46 Sanki mənim üstümə gəlirdi o, havalı,
Acından nərildəyir, səsində bir qəzəb var,
Nəfəsi vahiməylə titrədirdi havanı.

49 Onunla bir gəlirdi arıq diş canavar,
Gətirirdi özüylə bütün hərislikləri;
Bu hərislik ucundan nələr çəkmir insanlar,

52 Onun mənə zillənən dəhşət dolu nəzəri
Elə buxovladı ki, əllərimi gizlicə,
Zirvəyə çatmağıma qalmadı ümid yeri.

55 Xəsis dövlət toplayır özünə gündüz-gecə,
Bütün yığdıqlarını itirəndə qəflətən
Keçmişə xatırlayıb qanlı yaş tökür necə –

58 Mən də düşdüm bu sayaq təlatümə, dəhşətə.
Acgöz diş canavar məni qədəmbəqədəm
Qovlayırdı dərəyə, nur düşməyən zülmətə.

61 Mən həmin o qaranlıq dərəyə endiyim dəm,
Nəhayətsiz sükutdan yorulmuş insan kimi
Bir kişi peyda oldu öndə, görkəmi mübhəm.

64 Bu boşluğun qoynunda mən ona baxan kimi
Dedim: “İstərsə teyf ol, istərsə canlı insan,
Xilas elə, ol mənə sən bir pasiban kimi!”

67 Cavab verib söylədi: “İnsan idim bir zaman,
Əsil – nəcabətim sə qədim lombardlılardı,
Onların yurdu idi Mantuya – əziz məkan.

70 Doğuldum sub Julio, hərçənd ömrümün ardı
Avqustun hökmü altda keçib getdi Romada.
O zamanlar hələ xalq bütlərə tapınardı.

73 Şairdim, inanırdım təbə də, ilhama da,
Anxizin oğlu kimi üzmüşəm qüruba mən
Yanaraq külə dönmüş o məğrur Troyadan.

76 Geriyə – əzablara tələsirsən bəs nədən?
Niyə yüksəlməyirsən, söylə, hər şeydən qabaq,
Sevinclərin əvvəli – işıqlı zirvəyə sən?”

- 79 “Demək, sən Vergilisən, o intəhasız bulaq,
Sənin qəlbindən axdı bu dünyaya nəğmələr? –
Bu sözləri deyərək başımı əydim ancaq. –
- 82 Ey bütün şairlərə yol göstərən, ey rəhbər,
Zəhmətinlə, tükənməz eşqinlə etdin kömək
O xəzinənə girmək oldu mənə müyəssər!
- 85 Sən mənim müəllimim, mənə sevimli örnək;
Hər yerdə təriflərə layiq şah misraları
Yalnız sən bəxş elədin mənə qiymətli irstək.
- 88 Görürsən məni əldən salan bu canavarı!
Damarımda donub qan, əsir bütün bədənim
Ey hikmətlər sahibi, yetiş dadıma barı!”
- 91 Cavab verdi, vahimə içində görüb məni:
“Yeni yol tutmalısan, səninçün başqa yol var,
Gərək sən tərək eləyib gedəsən bu dərəni,
- 94 Sənin göz yaşlarını tökən diş canavar,
Bütün yüksəlmələri sıxışdırır həmişə.
Qarşısına çıxsa kim – həlak edir biqərar;
- 97 Kinlidir, qan içməyi özünə etmiş peşə,
Hər bir iştahayla nə yesə acdır yenə,
Yedikcə yemək istər, yenə ac, yenə təşnə.
- 100 Hər zibillə kürsəyə gəlir o, dönə-dönə,
Çoxusunu tovlayır, lakin şərəfli Köpək
Gəlib səbəb olacaq onun nəhayətinə.
- 103 Nə zəngin malikanə, ona nə qaş-daş gərək,
Məhəbbəti, şərəfi dadıb ağıl-kamalla,
Tra feltro e feltro hökmranlıq edəcək.
- 106 O gərək İtaliyaya həqiqi qalxan ola
Bu yolda qətl olundu Turn, Nis və Evrial,
Bu yolda öz canını qurban verdi Kamilla.

- 109 Canavar hansı səmtə yolunu salsa dərhal
Köpək onu qovlayıb Cəhənnəmə salacaq.
Həsəd vəhşini ordan səsləyirdi dalbadal.
- 112 Sənə indi bunları deyə bilərəm ancaq:
Gəl, gəl, uzaqlaşdırıb durduğumuz bu yerdən
Səni əbədiyyətə aparım, gəl dalımca.
- 115 Aydın eşidəcəksən dəhşətli nalələrdən
Orda qədim ruhların çəkdiyi əzabları,
Sonsuz yalvarışları – ölmək üçün yenidən.
- 118 Sonra sən gedəcəksən, günün birində barı
Alovlar içində də xoşbəxt bir qəbiləyə
Qovuşmaq ümidiylə çırpınan insanları.
- 121 Bir qədər də ucalıb qalxsan əgər zirvəyə,
Orda səni qarşılar ləyaqətli bir ürək.
Sən onunla gedərsən, mən dönərəm geriye;
- 124 Onun qanunlarının barışmaz düşmənlik,
Nə məni, nə mənimlə buraya gələnləri
Paytaxtına buraxmır ordakı hakim mələk.
- 127 Hər yerdə hökmrandır, orda onun şöəri,
Ordadır tacı-taxtı, hökm eləyir ürəkdən;
Xoşbəxtdir o adam ki, girə bilir içəri!”
- 130 Dedim: “Mənim şairim, and verirəm səni mən
Varlığın duymadığın uca pərvərdigara,
Qurtarmaqçün şərr ilə bələlərin əlindən.
- 133 Buyur” yol göstər mənə dediyin o diyara,
Pyotr darvazasından o dünyanı görüm mən,
Baxım ruhu əbədi əzabda olanlara”.
- 136 O, yoluna düzəldi, düşdüm dalınca həməni.

İKİNCİ NƏGMƏ

- Gündüz sona çatırdı, artıq qaralan göylər
Səsləyirdi yatmağa işləyib yorğun düşən
Bütün yaranmışları; tək mən yurdsuz dərbədər,
- 4 Möhkəm hazırlayırdım amansız bir döyüşə,
Doğrusunu deyirəm nə düşürsə yadıma –
Əziyyət də, əzab da o yoxuşda, enişdə.
- 7 Ey İlham pəriləri, yetin mənim dadıma,
Göstər ey nəcib idrak, dühandakı hünəri
Danışım macəramı, çat mənim imdadıma!
- 10 Mən beləcə başladım: “Ey bələdçim, şairim,
Elə bir rəşadətə sən məni çağırırsan,
Dəf edə bilərəmmi sonsuz çətinlikləri?”
- 13 Deyirsən ki, Silvanın valideyni bir zaman
Diriykən, canlı ikən göstərib böyük hünər
Enibdir əbədiyyət aləminə qorxmadan.
- 16 Günahların qənimi əgər ona bu qədər
İltifat göstəribse, düşünüb şöhrətini,
Taleyini, baxtını, varlığını sərəsər,
- 19 Hamı gözləsin gərək onun ləyaqətini:
O seçildi mərhəmət və işıq göylərində,
Əcdad oldu Romaya, ucaldı bu dövləti.
- 22 Zaman gəlib çatanda ona dövlət də, din də
Bu dünyada müqəddəs bir mehrab ucaldılar
O şəxsə ki, qalıbdır ali Pyotrın yerində.
- 25 Sənin vəsf elədiyən həmin o övlad ki, var
Zəhmətdə qələbələr qazanmağa can atdı,
Dünya indi Papanın hökmüylə tutur qərar.

- 28 Sonra yeni həvari Ali pilləyə çatdı,
Başqaları bu yola möhkəm tapınsın deyə.
O yola ki, o özü ürəklərə nicatdı.
- 31 Bəs mən? Hansı əsasa, nəyə güvənim, nəyə?
Layiq deyiləm əsla bu yolun mənasına,
Nə Həvari Pavele bənzərəm, nə Eneyə.
- 34 Əgər qədəm qoyarsam kölgələr dünyasına
Qorxuram ki, ağılsız adını qazanam mən.
Sən müdriksən; bələdsən hər işin əsasına”.
- 37 Bu vaxtadək qəlbinin hökmünə baş əyməyən,
Sonra isə ağlının ən sirlə güşəsində
Bütün duyduqlarını kökündən atıb gedən
- 40 Adama bənzəyirdim uçrumun dövrəsində,
Əvvəllər ürəyimi şimikdirən xəyallar,
Düşündükcə məhv oldu qorxunun pəncəsində.
- 43 “Əvvəl daha düz ikən sənin verdiyin qərar, –
Ali kölgənin səsi eşidildi nəhayət –
İndi neçün ruhunun başqa təlatümü var?”
- 46 Gərək ağlın qorxuya təslim olmasın fəqət,
Yoxsa ilğımı bir ov görəndə vəhşitək fəvvrən
Bu yolda qayəmizdən uzaq düşərik, əlbət.
- 49 Səni qurtarmaq üçün qorxunc düşüncələrdən,
Mənim mərhəmətimə necə layiq olmusan,
Səni hardan tanıdım – bu saat söyləyim mən.
- 52 Xeyirlə şəər arası dayanan izdihamdan
Məni çağırırdı birdən gözəl-göyçək bir qadın,
Söz verdim xidmətində duracağam hər zaman,
- 55 O qadının gözləri ulduzlar kimi aydın;
Dadlı, şirin sözləri axırdı aram-aram;
Mələk söhbəti kimi; özün qulaq asaydın.

- 58 Dedi: “Ey, mantuanlı, təmiz ürəkli adam,
Sən ey şanı-şöhrəti dünyanı gəzən, fəqət
İtməyən, həmişə də yaşayan böyük ilham,
- 61 Mənim dostum ki, ona dost deyildir səadət,
Dağların zirvəsinə doğru yol axtarırkən
Ümidləri kəsildi, güc gəldi qorxu, dəhşət.
- 64 Eşitdim bu xəbəri göylərin qoynunda mən;
Gecikmiş köməyimdən ona fayda olacaq?
Bu yolda əzablara dözə bilərmə, görəni?
- 67 Ən gözəl, dadlı sözlər, nə var – işə salaraq,
Get onu xilas elə, bu böyük zəhməti çək,
Bundan sonra təsəlli tapa bilərəm ancaq
- 70 Beatriçeyəm; gözəl yurdumu tərək edərək
Məhəbbətin naminə gəlmişəm bu yerlərə,
Mən səni göndərirəm, sinəmdə sevən ürək.
- 73 Göylərin qucağında səsim nə qədər hələ
Səni çağıracaqdır, ehtiramla, hörmətlə”. –
Deyərək o susanda, mən cavab verdim belə:
- 76 “İnsan nəslə yeganə sənəki ülviyyətlə
Yüksəkdir; nə tutubsa bu kiçik göydə qərar,
Bütün yaranmışlardan ayrıldı bu şöhrətlə.
- 79 Xidmətində durmaqdan böyük bir şərəfmi var,
Kifayətdir bu xidmət mənim mükafatıma,
Müntəzirəm hökmünə, yalnız qərar ver, qərar.
- 82 Sən qorxmadan torpağın bu qaranlıq qatına
Ancaq necə enirsən; axı dönəsən gərək
Sən öz yüksəkliyinin əlçatmaz büsatına?”
- 85 Cavab verdi: “Hər şeyi bilmək istəsən gerçək
Bu hikməti, bu sirri sənə söyləyəyəm mən,
Nə üçün qorxutmayır məni bu yerə enmək.

- 88 İnsanın öz dostuna pünhani əzab verən
Bələlərdən, xətədən qorxmaq gərəkdir, yaqın,
Başqa bir şey qorxuda bilməz məni kökündən.
- 91 Məni belə yaratmış hökmdarı göylərin,
Çəkdiyimiz əzablar qorxu doğurmur məndə,
Enirəm alov dolu qucağına bu yerin.
- 94 Lütfkar bir ana var göylər səltənətində,
Bütün əzabkeşlərin əzabını çəkərək,
O qazandı Tanrının sizə mərhəmətin də.
- 97 Sonra da Luçiyaya üz tutub dedi: – gərək
Köməkçi göndərəsən sədaqətli bəndənə,
Şər yolda dolaşıb o, köməkçisiz qalıb tək.
- 100 Şər düşməni Luçiya gəlib yanaşdı mənə, –
Oturmuşduq o qədim Rahil ilə biz qoşa, –
Dilə gəldi: – Şükr olsun Allahın qüdrətində,
- 103 Beatrice, qəlbində məhəbbət daşa-daşa
Dünyadan üz döndərüb eşqin ilə ucalan
O insana sən kömək etməlisən birbaşa.
- 106 Yoxsa eşitməyirsən nələr çəkir o insan?
Görmürsənmi taqətdən salıb aparır onu
Dəniz fırtınasından daha dəhşətli tufan? –
- 109 Qəlbində təkrarlayıb hər sözü, hər vurğunu
Kədərin əllərindən qurtarıb, sevinclərə
Gedən bir insan kimi qəbul etdim mən bunu,
- 112 Uğurlu pillələrlə gəlib çıxdım bu yerə,
Sənin tərifi layiq dadlı kəlamlarını,
Şərəfli sözlərini dinləməkçün bir korə”.
- 115 Deyib göyə zillədi qəmli baxışlarını,
Tələsdirdi məni o, nəhayətsiz bir yola,
Nurlatdı yollarımı, tökdü göz yaşlarını.

- 118 Mən onunçün çevrildim qolu bağlı bir qula,
Səni xilas elədim vəhşinin pəncəsindən,
Qısa, rahat yolunu kəsən zaman o bəla.
- 121 Bəs indi? Nə olubdur ləngiyirsən belə sən?
Niyə əzab çəkirsən qorxunun əllərində?
Niyə gülümsemirsən cəsarətin səsindən?
- 124 O üç müqəddəs qadın göyün dərin yerində
Çıxıbdır sənə qahmar, olub sənə pasiban.
Uğurlu yol göstərir onlar bu səfərində”.
- 127 Mən dərənin dibində gecənin şaxtasından
Büzülmüş bir çiçəkdim elə bil budağında,
Yenidən cana gəldim, açdım qızarıdan dan.
- 130 Alışdırdım, yanırdım igidlik sorağında,
Qorxu öldü qəlbimdə mərdlik qətiyyətilə,
Cavab verdim, ən cəsur kəlmələr dodağında:
- 133 “Ey məni xilas edən öz sonsuz şəfqətilə!
Sən də, ey xidmətinə bir əvəz gözləməyən,
Məni agah eləyən onun hekayətilə!
- 136 O qədər məsud oldum səni dinlədikcə mən,
Əvvəlki iradəmlə sinəm dolub o qədər,
Hazırım başladığım yolu gedəm yenidən.
- 139 Birdir arzumuz bizim, buyur, gedək bərabər:
Sən mənim müəllimim, rəhbərim, şah vüqarım!”
Səfərimiz başladı qurtarantək bu sözlər,
- 142 Biz getdik arasıyla vəhşi uçurumların.

ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

Səsləyirəm mən sizi səfillər aləminə,
Səsləyirəm əsrlik nalələrin içindən,
Səsləyirəm məhv olan nəsilər aləminə

- 4 Həqiqətdən ilhama gəlib məni xəlv edən
Ən ali qüvvə ilə, ən yüksək zəka ilə
Bir də ilk məhəbbətlə gəlmişəm dünyaya mən.
- 7 Təkcə əbədi məxluq düşür məndən əvvələ,
Mən əbədiyyətlə də olacağam bərabər.
Bura girən, heç nəyə ümid etmə bir gilə.
- 10 Giriş qapısı üstə yazılmışdı bu sözlər,
Zülmət rəngində idi oxuduğum yazılar,
Söylədim: “Müəllimim, dəhşətlidir nə qədər”.
- 13 Cavab verdi sözümə o müdrik, o ixtiyar:
“Burda gərək ürəyin olsun daş kimi möhkəm,
Ruhunun üzərində qorxu tutmasın qərar.
- 16 Getdiyimiz o yerdə, mən ki, sənə demişəm,
Görəcəksən kölgələr əzaba dözə-dözə
Necə ağıllarını itirirlər dəmadəm”.
- 19 Mənə tərəf çevrildi, baxdım o sakit üzə,
Qorxu duymayım deyə yapışdı əllərimdən,
Məni çəkib apardı bir əsrarlı dəhlizə.
- 22 Küt çığırtı-bağırtı, hiçqırıq, nalə, şivən
O qədər güclüydü ki, o ulduzsuz zülmətdə
Əvvəlcə göz yaşımı saxlaya bilmədim mən.
- 25 Qırıq-qırıq kəlmələr eşidilir dəhşətlə,
Hər sözdə ağrı, qəzəb, yalvarış var, qorxu var,
Hərəkət edən əllər açılıb şikayətlə,
- 28 Bir-birinə qarışan çığırtılar, haraylar
Nur düşməyən zülmətdə qalıb belə nə vaxtdan,
Coşqun bir qasırgaya dönüb qəzəbli ruhlar.
- 31 Seyr etdikcə beynimi dəhşət içində sıxan
Bu aləmi soruşdum: “Kimindir bu nalələr?
Kimlərdir əzabların məğlub etdiyi insan?”

- 34 “Bu acı tale ki, var – cavabda dindi rəhbər –
O alçaqlarındı ki, yaşayaraq dünyada
Nə ölümdən qorxdular, nə şərəf-şan bildilər.
- 37 Ağılsız mələklər də onlarla bir sırada
Nə xaliqə sidq ilə durub xidmət elədi,
Nə üsyana qalxdılar – dayandılar arada.
- 40 Göylər ləkə götürmür, başlara od ələdi,
Cəhənnəm də onları qəbul etməyir indi,
Yoxsa günah özü də sevinərdi; belədi”.
- 43 Soruşdum: “Müəllimim, bu adamlar, nədəndi
Əzab çəkəndə belə eləyirlər şikayət?”
“Söyləyəərəm bu saat, – cavabımda o dindi, –
- 46 Onlar ölmək istəyir, ölə bilmirlər fəqət,
O qədər ağırdı ki, bu həyatın nəfəsi
Başqa cəza onlara görünərdi səadət.
- 49 Yer üzündə qalmayıb onların xatirəsi,
Hakim də, mərhəmət də onlardan düşüb uzaq,
Bax – keç, burda rəhmlə yada salma bir kəsi!”
- 52 Bu vaxt nəzər salıb mən gördüm uzaqda bayraq
Dolaşır dörd tərəfi, şər bir qüvvə də sanki
Qovurdu toz içində onu öldən salaraq.
- 55 Arxasınca gedirdi sonsuz bir karivan ki,
İnana bilməyirdi adam nəzər salanda,
Ölüm qırıb çatıbdır bir bu qədər insanı.
- 58 Tanıyırdım bəzini, gözlərimə bu anda
Sataşdı o adam ki, öz böyük qismətindən
Üz çevirdi, qorxaraq vahimə qucağında.
- 61 Rəzillərdir, anladım, bu yerdə əzab çəkən,
Həmin o rəzillər ki, qəbul etmir onları
Nə Allah, nə Allahın iradəsindən dönen.

- 64 Dəstə ilə uçşan o saysız milçək, arı
Rahatlıq verməyəyərk dişləyirdi, didirdi
Bu çılpaq nacinsləri, bu alçaq insanları.
- 67 Yanaqlardan göz yaşı qanla axıb gedirdi,
Ayaqlar altındakı iyrənc qurdlaşıa fəvrən
Qanlı göz yaşlarını qurtum-qurtum içirdi.
- 70 Bir qədər də arxaya baxanda gördüm ki, mən
Axır insan dəstəsi qucağında gur selin.
Söylədim ki: “Müəllim, vaqıfsən hər şeyə sən,-
- 73 De, kimdir bu adamlar, hansı qəzanın əli
Sanki qovur onları köpüklənən sellərə,
Gözlərimə uzaqdan bu cür görünür, bəli”.
- 76 Cavab verdi o mənə: “Yetişəndə o yerə,
Sən özün görəcəksən Axerona çatanda,
Qədəmimiz dəyəndə kədərli sahillərə”.
- 79 Karıxıb, gözlərimi yerə dikdim bu anda,
Qorxdum bezdirəm onu, keçdim qabağa səssiz
Sahilin ətəkləri uzanırdı o yanda.
- 82 Balaca bir qayıqda bu zaman gördük ki, biz,
Üzür saçı-saqqalı bəyaz rəngli bir qoca,
Qışqırır: “Ah, sizləri lənətə gələsiniz!
- 85 Unudun siz göyləri, mənəmlə rastlaşınca!
Şaxtalarda, soyuqda, bu zülmət dünyasında
Hazırlaşın üzməyə mənəim qayığimdaca.
- 88 Sənsə burdan uzaqlaş, ölümlər arasında
Canlılar gözə bilməz!” Burdan gedim deyə mən
Bir aləm söz söylədi o pirani azından:
- 91 “Yox, bura salmayasan gərərk öz yolunu sən:
Axtarıb tapmalısan başqa, yüngül bir qayıq,
Səni apara bilsin iskləyə bu yerdən”.

- 94 Rəhbər dedi: “Sən, Xaron, qəzəb cilovunu yığ,
Bir məqsədçin çağrılıb, getsin gərək o özü,
O, nəse etməlidir. Yetər, danışma artıq”.
- 97 Bulanıq çayda qayıq sürənin tüklü üzü
Hərəkətsiz görüdü sonsuz dəhşət içində.
Qıpqırmızı alovlar saçırdı onun gözü.
- 100 Çılpaq, zəif adamlar min əziyyət içində
Onlar üçün yazılan qəti hökmü dinləyib
Döyüdü dişlərini kədər, zillət içində, –
- 103 Allahın dərğahına saysız lənətlər deyib,
Bütün bəşər nəslini, yerini, nüfəsini
Yarandığı saati, dəqiqəni pisləyib,
- 106 Sonra da ucaldaraq nalə dolu səsini
Çaya tərəf gedirlər; sular görsün yaxından
Allah xofun itirmiş dərdlilər dəstəsini.
- 109 Gözləri kül içində qızarmış köztək yanan,
Şeytan Xaron qəzəblə qovur günahkarları,
Geridə qalanları avarla vurur bu an.
- 112 Necə zülmət payızda tökülür yarpaqları,
Döşənir yerin üstə xəzəllər qalaq-qalaq,
Səpələnir torpağa ağacların paltarı,
- 115 Zillət üçün doğulmuş Adəm nəslə bu sayaq
Bir-birinin dalınca tökülürdü aşağı,
Tora düşən quş kimi əl-qolunu ataraq.
- 118 Budur, dərin zülmətin qoynunda onlar axır,
Lakin hələ üzərək yetişməmiş sahilə
Bu çayın üzərində təzə bir dəstə qalxır.
- 121 “Oğlum, – dedi bu zaman müəllim özəmətlə –
Allahın düz yoluna ağ olaraq ölənlər
Hər ölkədən, hər eldən bura can atır belə,

- 124 Çayı keçib gedirlər tələsərək birtəhər,
Allah hökmü onları o qədər sıxır fəqət,
Çevrilir birçə anda çağrışa qorxu, kədər.
- 127 Lakin o şəxslərin ki, qəlbində var mərhəmət
Onlarçün ayrı yol var; sən özün biləcəksən
Niyə Xaron səninlə danışdı belə sət”.
- 130 O susdu; bütün ələm elə titrədi birdən
O qorxunc xatirəni hərdən yada salanda
Vahimənin içində tərdən boğuluram mən.
- 133 Torpağın dərinliyi köks ötürdü bu anda,
Kədərlər səhrası da püskürdü yanan kimi,
Qamaşdı gözlərim onun qızartısında;
- 136 Mən sərildim torpağa yuxulu insan kimi.

DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

Gözüm mürgü döyüdü, qulağıma bu zaman
Gəldi ağır uğultu, səksəndirdi qəflətən,
Sanki məni güc ilə oyatdılar yuxudan.

- 4 Dincimi alıb bir az, baxdım ətrafa fəvrən.
Hər şeyi görmək üçün əzablar məkanında
Ayaq üstə qalxaraq, süzdüm dörd yanıma mən.
- 7 Biz durmuşduq bu ara uçuğunun yanında,
Aşağıdan gəlirdi qorxunc, heybətli səslər;
Uçuğun titrəyirdi səslər burulğanında.
- 10 Qaranlıqdı, tutqundu, dərin idi o qədər
Heç nə görə bilmədim, seçə bilmədim heç nə,
O dibsiz boşluqlara durub salsam da nəzər.
- 13 “Bax, indi biz enirik kor ələmin dibinə –
Mən birinci gedirəm, sən isə arxamca gəl.”
Meyit rəngini almış şair dilləndi yenə.

- 16 Üzündəki o rəngi görən kimi əlbəəl
Dedim: “Necə gedim ki, dostuma, rəhbərimə
Qorxu hakim kəsilmiş, kim uzadar mənə əl?”
- 19 Cavab verdi: “Rəngimə baxıb sən qorxu demə,
Bu, dövrdə işgəncə çəkənlərin dağdır,
Belə dərin izlərlə basılıbdır çöhrəmə.
- 22 Gedək, mənzil uzaqdır, yola düşmək çağdır”,
O endi, arxasınca yollandım dövrəyə mən,
Bu birinci dövrəydi, yolumuz aşağıydı.
- 25 Hönkürtülər deyildi qatı zülməti dələn,
İnsan fəryadı idi, insan ahı, naləsi
Bu əzəli aləmin qoynuna axıb gələn.
- 28 Bunlar ağrı-acısız bir kədər ifadəsi.
Baxan elə sanardı bürünübdür fəryada
Bu körpələr, qadınlar, bu kişilər dəstəsi.
- 31 Dindi mənim bələdçim: “Soruşsana arada:
Hansı ruhlardı burda sığınacaq tapanlar?
Yola davam etməmiş qoy danışım burada,
- 34 Bil ki, birçə günah da işləməmişdir onlar,
Axtarsan canı-dildən xidmət etmiş ilbəil,
Birçə bəlaları var – xaçpərəst olmamışlar.
- 37 Xaçpərəstliyə qədər kim ki, ömr eləyib, bil,
Bizim kimi etməyib yaradana itaət.
Mən də beləyəm, bəli. Başqa bir şeyçün deyil,
- 40 Buna görə çəkirik biz burada əziyyət,
Bizimçün öz hökmünü veribdir ulu Tanrı,
Cənnət həvəsindəyik, bir ümid yoxdur fəqət”.
- 43 Sıxırdı ürəyimi sinəmin ağrıları,
Biləndə ki, bu qədər ləyaqətli adamlar
Olubdurlar Limbdə bu dərdlərin düçarı.

- 46 Hər cür yalandan üstün, hər cür yalandan kənar
Ülvi bir etiqada inamla, aldım xəbər:
“Müəllimim, rəhbərim, sənə bir sualım var,
- 49 Burdan nurlu aləmə heç çıxıbımı bir nəfər,
Özünün, ya özgenin xeyirxah əməliychün
Bağışlanan olubmu?” Duyub fikrimi rəhbər,
- 52 Cavab verdi: “Mən bura təzə gəlmişdim, o gün,
Qalib gəlmiş qüdsiyyət bayrağının önündə,
Endi bura hökmdar şərəfli bir iş üçün.
- 55 Ulu babamızı da burda gördü o vədə,
Sonra da babamızın həqiqi oğlu Habil,
Nuh, qanun keşiyində dayanan Moisey də;
- 58 Çar David, qoca Avram – saçı qardı elə bil,
Sonra isə İsrail, uşaqları, atası,
Bir də olduqca baha başa gəlmiş o Rahil;
- 61 Cənnətə gedibdir, bil, hələ bir çox başqası.
Özgə bir qurtaransa olmayıb o vaxtacan
İlk dəfə onlar tapıb qüdsiyyəti, xilası”.
- 64 Ustadım danışdı, dayanmırdıq biz bir an,
Keçirdik əzəmətli, möhtəşəm meşələrdən,
Bu meşələr yaranmış insanların ruhundan.
- 67 Bura uzaq deyildi mən yatdığım o yerdən,
Gördüm qaranlıqlara qər q olmuş yarım küre
Altından güclü atəş yanır, parlayır hərdən.
- 70 Yaxın olmasaq da biz o nura, şəfəqlərə,
Görə bildim hansısa ən təmiz vicdanlılar,
Ən ali bir izdiham toplaşmışdır o yerə.
- 73 “Müəllim, sənət, zəka səndə tutubdur qərar,
Sən mənə söylə, kimdir ayrılıb kənarında tək
Hörmət-izzətlə durmuş o şərəfli insanlar?”

- 76 Cavab verdi: “Onların adları ildırımtək
Gurlayır yer üzündə, uca göylər onları
Alqışlayır şərəflə, onlar göylərə bəzək”.
- 79 Bu zaman eşidildi kiminsə çağrışları
“Hörmətlə qarşılaysın siz möhtərəm şairi,
Odur, onun kölgəsi gəlir işığa sarı”.
- 82 Bu sözlərdən sonra mən gördüm o dörd nəfəri,
Bizə doğru gəlirdi dağ sıqlətli qədəmlər;
Nə sərt idi, nə də şad onların çöhrələri.
- 85 Şərəfli müəllimim söylədi: “Sal bir nəzər,
Üç nəfərin sələfi qabaqdakı o insan
Əzəmətli Homerdir, odur, əlində xəncər.
- 88 O yüksəkdir dünyanın bütün nəğməkarından
İkinci Horatsidir – adətlərin qənimi,
Üçüncü Ovididir, bax, o dördüncü – Lukan.
- 91 Bizləri ali bir ad bağlayır zəncir kimi,
Çox haqlıdır onların çağrışının səbəbi,
Ona tapınmaqları qüdrətli şair kimi”.
- 94 Mən beləcə göürdüm bu şərəfli məktəbi,
Nəğmələri dolaşır bütün ərzi qüdrətlə,
Qanad açır özgələr üstə onların təbi.
- 97 Rəhbərim qarşıladı onları bir hörmətlə,
Nəğməkarlar dəstəsi yaxınlaşırdı mənə,
Bunu görcək ustadım güldü səmimiyyətlə.
- 100 Bu böyük zəkaların qoşulub cərgəsinə,
Altıncı adam kimi onlarla birləşəndə
Bu şərəf də, izzət də artırdı dönə-dönə.
- 103 Gedirdik nura doğru, hərdən söhbət düşəndə
Danışdıq, o sözlər burda gərək deyildir;
Yerində idi fəqət biz orda görüşəndə.

- 106 Bu vaxt gördüm qarşımda yüksəlir uca bir qəsr,
Dörd yanı dövrələnib yeddi qatlı hasarla;
Ətrafında qəlb açan bir bulaq axıb gedir.
- 109 Torpaq üstə gedəntək yeridik dalğalarla,
Yeddi qapıdan keçib yol gedirdi içəri;
Həzənmişdi o yerlər yaşıl çəmənlə-çayır.
- 112 Ordakı insanların vüqarlıydı üzləri,
Aramla ahəng verir onlar öz sözlərinə,
Sakitdi baxışları, təmkinliydı közləri.
- 115 Biz qalxdıq yaxındakı tərənin üzərinə,
Tər-təzəydi qarşıda görünən zümrüdü bağ,
Nur, əzəmət dəyirdi insanın nəzərinə.
- 118 Yaşıl otlar üstündə ucalaraq, qalxaraq
Əzəmətli kölgələr görünürdü bu ara,
Seyr etdikcə ürəkdən sevinirdim mən ancaq.
- 121 Nəsillərin içindən göründü Elektra,
Durmuşdu arasında Eney ilə Hektorun,
Rast gəldim sərt baxışlı o davakar Sezara.
- 124 Orda Pentesileya Kamillayla oturub,
Başqa bir tərəfdəsə atasıyla Lavina;
Kölgələr arasında birinci səfir Brut;
- 127 O Katonun zövcəsi, Qay Qrakxlara ana,
Sezarın gözəl qızı, Kollatinin qadını,
Kənarda Səlaəddin durmuşdu, baxdım ona.
- 130 Sonra seyr eləyəndə mən yamacdan o yanı
Gördüm ki, bir tərəfdə aqillər müəllimi,
Oturub dövrəsində neçə müdrik insanım.
- 133 Sokrat, Platon ona yaxın bir adam kimi,
Əyləşib; o müdrikə təzim edirlər sakit;
Burdadır fəlsəfənin o qocaman hakimi,

- 136 Bu dünyanı təsadüf hesab edən Demokrit;
Buradaydı Diogen, Fales Anaksaqorla –
Böyük filosof Zenon, Empedokl, Heraklit,
- 139 Dioskorid, o şəfa hökmdarı vüqarla
Dayanmışdı; Lin, Tulliy, Seneka, bir də Orfey;
Gözlərimə göründü sonra da bir qatarla
- 142 Orda həndəs Evklid, o münəccim Ptolomey,
Ordaydı Hippokrat, Qalenlə İbn-Sina,
Avverrois – dünyada ona aydındı hər şey.
- 145 Sadalamam hamısın – qüdrətim çatmaz buna;
Tez deyib keçməliyəm çoxunun üzərindən,
Çox zaman nitqim mənim uyuşmur mənasına.
- 148 Altıların məclisi dağıldı; ustadla mən
Çıxdıq sakit dəhlizdən bu titrəyən havaya,
Bu dəfə başqa bir yol axtarıb tapdıq həməni,
- 151 Mən də addımlayırdım, görünmürdü nur, ziya.

BEŞİNCİ NƏĞMƏ

- O başlanğıc dövrəni tərək eləyib endikcə
Birincidən xeyli dar ikinci dövrəyə mən,
Əzab, fəryad, iztirab, nalə artırdı necə.
- 4 Burda Minos dayanıb od tökür dişlərindən,
Dindirir astanada, o, məhkəmə quraraq,
Quyruğunu bulayıb kəsir cəzanı həməni.
- 7 Ruh ki, candan ayrıldı Allahın əmrilə, bax,
Minosun qarşısına gəlir müti qul kimi,
O isə günahların mənasına vararaq,
- 10 Günahkarı eləyir Cəhənnəmin sakini;
Quyruğunu belinə o dolasa neçə qat,
O qədər enməlidir günahkar pilləkəni.

- 13 Həmişə təhlükənin önündədir camaat;
Məhkəmə sorğu-sual eyləyərək orada
Onları dərinliyə yuvarlayır o saat,
- 16 Öz amansız işini saxlayaraq yarıda,
Minos məni görəntək nəzər salıb dörd yana,
Dedi: “Ey qədəm qoyan bələlar diyarına,
- 19 Niyə gəldin bura sən, kimdir düşüb yanına?
Girmək asandır deyib, şirnikmə o qədər də!”
Cavab verdi rəhbərim: “Cəhənnəm məkanına
- 22 Gəlməli insanların yollarını bu yerdə
Kəsmə, çağırılanlar gəlməlidirlər hökmən,
Əmrin icrası üçün. Yetər, danışma bir də”.
- 25 Bu zaman mən uzaqdan qarışıq səsle gələn
Nalələr eşidirdim; gəldim elə bir yerə
Ki, sonsuz hönkürtüden sarsıldım, titrədim mən.
- 28 Sanki burda nur batıb əbədi zülmətlərə,
Qasırga iki yandan sanki həmlə edərək
Uğuldadır dənizi, çalxadır birdən-birə.
- 31 Cəhənnəmdən gəlir o, aram olmayan külək,
Ətraf qaranlığında toplanan insanların
Üstündən əsib keçir, əziyyətlər verərək.
- 34 Qayaların yanına can atırkən, onların
Qopur sinələrindən çığırtı, ah, şikayət,
Allaha asi olan sözləri, həycanları.
- 37 Mən bildim, bu dövredə çəkir əzab, əziyyət
O şəxslər ki, tamaha dəyişdirdi aqlını,
Onlara hakim oldu ehtiras, bir də şəhvət.
- 40 Şaxtalı havalarda uçuşan sığırçını
Külək belədən-belə qovlayırsa nə sayaq,
Lap eləcə qovulur bu şər ruhlar yığını.

- 43 Qaçır o yan–bu yana, aşağı, yuxarı, bax;
Rahatlıq da verilmir burda onlara bir dəm,
Çəkdikləri əzab da yüngülləşməyir ancaq.
- 46 Qəmli nəğmələriylə dağların üzərindən
Cənuba uçub gedən durna qatarı kimi,
Onlar inildəyərək keçirdi nəzərimdən,
- 49 Susmayan bir tufanın qovduğu arı kimi;
Söylədim ki; “Müəllim, de bunlar kimdir belə,
Qovurlar, inlədirlər səmum rüzgarı kimi?!”
- 52 Cavab verdi: “Odur, o qadına diqqət elə,
Onun böyük hökmünə nə qədər qəbilələr
Keçmişdə baş əyərdi sonsuz itaət ilə.
- 55 Lakin əxlaqsızlığa o, qurşandı o qədər,
İrad tutmasın deyə xalq öz hökmdarına
Pozğunluğu qanuna çevirdi o, sərəsər.
- 58 Kəbinli zövcəsiydi Ninin, nəzər sal ona,
O, Semiramidadır, bəli, qədim hökmlər,
Onun torpaqları da bəxş olundu Sultana.
- 61 Bu, əliylə Sixeyin ruhu təhqir olunan
İncə hiss kahinidir, acı taleyli kahin;
Bu da Kleopatradır, azdı doğru yolundan.
- 64 O isə Yelenadır, məşəqqətli illərin
Günahkarı; Axilli – hünərli cəngavəri
Önündə təslim etdi o, eşqin, məhəbbətin.
- 67 Bu da Paris, Tristan”. Keyf – nəşədən öteri
Məhv olan kölgələri barmaqla göstərərək,
Mənə sadalayırdı ağıl, zəka rəhbəri.
- 70 Mən şairin dilində dalbadal rast gələntək
Böyük sərkərdələrin özünə, zövcəsinə –
Tutuldu, yasa batdı sanki sinəmdə ürək.

- 73 Dedim: “Tufanın belə, calayıb bir–birinə,
Asanca apardığı həmin bu iki nəfər
İstədim ki, danışsın cavab versinlər mənə”.
- 76 Belə dedi rəhbərim: “Qoy onları küləklər
Yönəlsin bizə tərəf, sən də duaların
Məhəbbətlə onları bizə tərəf döndərər”.
- 79 Gördüm ki, gücü çatmır onlara sərt rüzgarın,
Söylədim: “Gəlin siz ey, dərdə düçar olanlar!
Cavab verin, rızası olsa Pərvərdigarın!”
- 82 Adətdir, göyərçinlər səmada qatar–qatar,
Qorxusuz, maneəsiz qanadını açaraq,
Çolpaların yanına – yuvasına can atar
- 85 Onlar da əzab dolu zülmət içrə bu sayaq,
Tərk edib Didonanın ələmlə dəstəsini,
Gəldilər nəvazişli çağırışma qoşaraq.
- 88 “Ey, mərhəmətli canlı, – o ucaldı səsinə, –
Bu misilsiz zülmətdə yoxlayırsan bizi sən,
Qanımızla qızartdıq biz yerin çöhrəsini,
- 91 Bizə dost olsa idi göylər hakimi, hökmən
Müqəddəs əzablardan səni hiyf etsin deyə,
Ona dua edərdik sənə üçün ürəkdən.
- 94 Əgər sənə bir sözün varsa bizə deməyə
Nə qədər ki, qasırğa sakitləşib bu yerdə,
Hazırq qulaq asıb, cavabını verməyə.
- 97 Mən anadan olmuşam həmin o sahillərdə –
Orda Po çayı ilə çaylar tapırlar ülfət,
Yorğun süvari kimi axır ora sellər də.
- 100 Yandırır incə, zərif ürəkləri məhəbbət,
Əvəzsiz vücuduyla, o da vuruldu, ancaq
Son dəhşətli saatda həlak oldu nəhayət.

- 103 Sev deyən bir insana candan sevimli olmaq!
Məhəbbət məni ona elə bağladı, düzü,
Görürsən, əsiriyəm, mümkün deyil qurtulmaq.
- 106 Məhəbbət ən nəhayət məhvə gətirdi bizi,
Kaində olacaqdır yəqin bizi qətl edən”.
Onların dodağından mən dinlədim hər sözü.
- 109 Əzablı kölgələri seyr edib sarsıldım mən,
Başım düşdü sinəmə, üzümdə qüssə, kədər.
Müəllimim soruşdu: “De, nəçün fikirlisən?”
- 112 Cavab verdim: “Görəsən, bilən varmı bir nəfər,
Onları gətiribdir bu əzablı yollara
Hansı istək-arzular, hansı keflər, nəşələr!”
- 115 Sonra da üz tutaraq susanlara bu ara,
Söylədim: “Françeska, qəmlidir şikayətin,
Dinlədim göz yaşımıla batıb qəmə, qubara.
- 118 Lakin cavab ver, sizə sevginin, məhəbbətin
Yolunu kim öyrətdi o nəşəli günlərdə,
Kim sizə sirin açdı ehtirasın, şəhvətin?”
- 121 O cavab verdi: “İnsan düşəndə qəmə, dərdə
Öz xoşbəxt günlərini xatırlayırsa əgər,
Daha çox əzab çəkər; qoy bilsin rəhbərin də.
- 124 Bu bədbəxt məhəbbətin tarixini sərəsər
Səndə varsa bir həvəs bilməyə doğrudan da,
Mən sözləri tökərəm göz yaşımıla bərabər.
- 127 Bir dəfə oxuyurduq biz asudə zamanda
Lançelotenin gözəl, dadlı hekayətini;
Heç kəs yox, ikimizdik, qayğısızdıq bu anda.
- 130 Gözlərimiz kitabın üstə öz ülfətini
Tapan zaman itirdi qəlblər iqtidarını,
Sonra hekayət bizə göstərdi qüdrətini.

- 133 Azca oxuduq ki, o, necə dodaqlarını
Sıxıb təbəssüm dolu dodağı öpür bərk-bərk, –
Bu şəxs ki, mənimlə bir çəkəcək hər ağrını
- 136 Öpdü dodaqlarını titrəyərək, əsərək.
Həmin kitab Qaleot oldu bizimçün, inan!
Lakin bir varağı da oxumadıq sonadək”.
- 139 Ruh yenə danışdı qovrularaq əzabdan,
O biri hönkürdü, onların zillətində
Bürüyürdü üzümü əcəl təri bu zaman;
- 142 Sonra cənazə kimi sərildim torpağa mən.

ALTINCI NƏĞMƏ

- Kədərli kölgələrin qəmli hekayətinə
Dözməyib itirdiyim ağlım, düşüncələrim
Elə ki, qüvvə tapıb geri qayıtdı yenə, –
- 4 Gəlib qoynuna düşdüm təzə işgəncələrin.
Gördüm təzə qurbanlar, əziyyətlər, əzablar –
Nə vaxt, hansı tərəfə çevrildisə nəzərim.
- 7 Mən üçüncü dövrəyə gördüm yağır şarhaşar
İntəhasız bir yağış, buzlu, iri hər gilə,
Bu lənətə gəlmişin nə ilki, nə sonu var.
- 10 Ağır dolu hey yağır, bir an vermir fasilə,
Çirkli-çirkəbli bir qar yağır sonsuz havanı,
Örtülür yerin üstü üfunət pərdəsilə.
- 13 Gəlir üçbaşlı Serber – o cəhənnəm zəbanı,
Bu üfunət içində batanların üstünə,
O hürdükcə it kimi səsi tutur hər yanı.
- 16 Onun yekə qarnı var, qan sağlıb gözüno,
Saqqalı piy içində, caynaqlıdır əlləri;
Bədənlərdən dərini ötlə qopardır yenə.

- 19 Adamlar gürşad altda əsir nə vaxtdan bəri,
Qancıqtək zingildəyir; əzablar qucağında
Qıvrılaraq açılır o çılpaq bədənləri.
- 22 Açdı üç ağzını da bizi gördüyü anda
O Serber – cəhənnəmin qorxunc zəbanəsilə,
Onun bütün varlığı yanırıdı həyəcanda.
- 25 Rəhbərim tez əyildi, hər iki cəngəsilə
Yerdən torpaq götürdü; ovçunu dolduraraq,
Onun acgöz ağzına atdı var qüvvəsilə
- 28 Yal üçün hürən köpək sümük tapanda ancaq
Acgözlüklə dayanıb tapdığını gəmirər,
Susar, kəsər səsini, nəfəsini; bu sayaq, –
- 31 İyrəncsifət Serber də aram oldu birtəhər,
Kəsildi teyflərin də ikrah oyadan səsi, –
Sakitlik xoş göründü onlara da bir qədər.
- 34 Görünürdü hər anda teyflərin dəstəsi,
Güclü yağış yağırdı, gedirdik boşluqda biz,
Bu yerin görkəmində var idi bədən əksi.
- 37 Bu bədənlər dəstəylə uzanmış hərəkətsiz,
Yalnız biri elə ki, bizi gördü uzaqdan
Qalxıb sakit oturdu, sonra bizə tutdu üz.
- 40 Dedi: “Ey Cəhənnəmə könüllü enən insan,
Yəqin ki, baxan kimi məni tanıyısan sən,
Axı vardın, dünyadan mən köçüb gedən zaman”.
- 43 Ona dedim: “Sənin bu zavallı görkəmindən
O qədər yad, tanınmaz görünürsən gözümə,
Düzü səni heç kəsə oxşada bilmirəm mən.
- 46 Bu kinli qurbanların, bələlərin özünə,
Amansız edamlara ürək acımır; lakin
Onlardan da iyrencsən, kimsən, söylə üzümə”.

- 49 Cavab verdi o, mənə: “Sənin doğma şəhərin,
O şəhər ki, həsədlə dolub qaynayır, daşır,
Mənə də doğma idi xoş günlərdə bil, yəqin.
- 52 Mənə Çakko deyərdi o elin vətəndaşı,
Acgözlük bəlasına tutulduğumçün, bu gün
Çürüyüb inləyirəm altında bu yağışın.
- 55 Mən yazıq tək deyiləm, həmin o günah üçün
Hamını işgəncəyə atıblar indi burda”.
Onun bu hekayəti kəsildi birdən bütün.
- 58 Söylədim ona: “Çakko, sənin soyuq məzarda
Çəkdiyən əzab üçün tökürəm göz yaşları;
Söylə, şəhərdə olan sonsuz vuruşmalardan
- 61 Bir məqsəd, bir nəticə hasil olacaq barı?
Kimdir burda günahsız; nədən salınıb nifaq,
Bəs nədir salıqdıran bu qədər insanları?”
- 64 O cavab verdi mənə: “Çoxlu qanlar axacaq,
Ağlar qalib çıxaraq qovuşacaq zəfərə,
Ləkəli düşmənləri bu torpaqdan çıxacaq.
- 67 Sonra günəş üzünü göstərəcək üç kərə,
Ağlar məğlub olacaq, qaralar dirçələcək,
Onlar bel bağlayacaq riyakar bir nəfərə.
- 70 Yənə də uzun zaman taleləri güləcəkdir,
Onlar sıxışdıracaq ağları; məğlubları
Gileylə, göz yaşıyla mühakimə edəcəkdir.
- 73 İki düz şəxs vardır, tanıyan yox onları,
Xudbinlik, acgözlük, həsəd yaxır haçandı
Ürəkləri, sönməyir bu üç odun şərari”.
- 76 Bu qəmli sözlərini deyərək o, dayandı.
Dedim ona: “Bu dibsiz fəlakətlər içindən
Danış, göstər səxavət, susma, danış, amandı.

- 79 Teqqayyo Farinata – qüdrətli ruhları sən
Göstər mənə, o zəngin ağıl sahiblərini,
Ariqço, Moska, Rustikuççi – görmək istəyirəm mən.
- 82 Hanı onlar, kaş indi görəydim hər birini
Cəhənnəm əzabıdır yoxsa göylər qucağı
Onlara qismət olan? – bilsəm talelərini”
- 85 Cavab verdi: “Onları çəkir daim aşağı
Ağırlığı, əzabı günah dolu illərin.
Onların yeri olmuş ləkəlilər yığnağı.
- 88 Sonrakı dövrlərdə görə bilərsən yəqin
O dünyaya dönəndə xatırlat insanlara
Onların arasında yaşadım mən də, lakin...
- 91 Budur, sözüm, cavabım”. Bir kədərlə bu ara
Sifətini gizləyib o çevrildi geriye,
Üzü üstə döşəndi, o qarışdı korrara.
- 94 Söylədi müəllimim: “Bu çürüyə-çürüyə
İsrafilin surunu gözləyəcəkdir belə.
Hakim bir gün gələndə haqq deyə, mizan deyə,
- 97 Bircə anın içində düşüb əvvəlki şəklə
Öz qəmli məzarından eşidəcəkdir hərə,
Əbədi hökmün səsin gurultuyla, şimşəklə”,
- 100 Əbədiyyət haqqında çalpaşlıq fikirlərə
Dalaraq biz gedirdik; kölgələr, yağış və qar
Yaradan çamırlığın içiyə məchul yerə.
- 103 Mən soruşdum: “Müəllim, bunlar çəkən cəzalar;
Artacaq, əskiləcək, ya da belə qalacaq
Bir gün çıxarılanda hökm, dəhşətli qərar?”
- 106 O cavab verdi ki: “Elm göstəribdir bu sayaq –
Nəşələr daha dadlı, bəlalar daha ağır
Ola bilir insanlar kamilləşəndə ancaq,

- 109 Burdakı insanların üstünə lənət yağır,
Belələri birbaşa təkmilləşəmməz, bəli.
Onları gözləmədə başqa həyat sınağı”.
- 112 Dövrə boyu bu yolla yeriyirdik irəli,
Bütün söhbətimizi burda danışmıram mən.
Orda biz aşağıya – dibsizliyə enəli,
- 115 Kəsdi qabağımızı Plutos, güclü düşmən.

YEDDİNCİ NƏGMƏ

- “Papè Satán, papé Satán aleppe!” –
Plutos çığırdı xırıltılı bir səslə.
Hər şeyə vaqif olan müdrik bunu bilib də,
- 4 Ürək-dirək verirdi: “O, üç qat coşsa belə,
Bu qayadan enəndə qorxma, düşmə dəhşətə,
Kim bizim qarşımızı kəsər öz görkəmilə?”
- 7 Sonra kindən eybəcər şəklə düşmüş sifətə
Dedi: “Lənətə gəlmiş canavar, sus, dayan sən,
Özün öz nəfəsinlə düş bəlaya, zillətə!
- 10 Biz zülmətə giririk, susmalısən sən hökmən,
Çünki belə istəyir, Mikayil qəzəbini
Göydə üsyankarların üzərinə göndərən”.
- 13 Yəllərin şişartdıyi yelkən yıxılan kimi,
Qıvrılaraq torpağa düşən bülbültək səssiz
Həmin vəhşi sərildi yerə ölü can kimi.
- 16 Əzablar, işgəncələr hər tərəfə salıb iz,
Ləkələyib aləmi; – tərək eləyib bu yeri,
Enirdik üçüncüdən dördüncü dövrəyə biz.
- 19 Allah! Saya gələrmə əzabların qədəri,
Burda gördüklərimi kim sayar, kim hesablar?
Neçün rəva görmüsən sən bu işgəncələri?

- 22 Xarıbda üzərində şütüyüb qatar-qatar,
Dalğalar bir-birini qovar, kəsər yolunu,
İnsanlar da bu sayaq qaçırdı biqərar.
- 25 Bu bitməz izdihamın sanki yox idi sonu,
Gəlirdi iki dəstə bir-birinin üstünə,
Qucağındakı yüklə bax o bunu, bu onu
- 28 İtələyib yıxırdı; sonra həslənib yenə:
“Hara yığağ bəs bunu”, “Hara atağ bunları?”
Vəhşi çıxırtılarla deyirdi bir-birinə.
- 31 Qaranlıq dövrə ilə cəhənnəm qurbanları
Müxtəlif nöqtələrə gedirdi iki yandan,
Söyüş söyən görürdük yük altında onları.
- 34 Yenə döndülər geri, bax, onların bu zaman
Dava-dalaş içində bitdi yarım dövrəsi.
Mən dilləndim bu ara sardı qəlbimi həycan:
- 37 “Rəhbərim, de kimlərdir bu məhzunlar dəstəsi?
Doğrudanmı hamısı kilsə xadimləridir
Soldakılar, hamının qırxılıbdır təpəsi?”
- 40 Dedi: “Bunlar ki, sənin qarşından keçib gedir,
Həyatda ağılları çatışmırdı o qədər,
Qaydasınca xərcləmək anlamırdılar nədir.
- 43 Görürsənmi rubəru dayanıb bu dinsizlər,
Sanki it hürüşüdür onların səsləri də,
Bir-birinin eybini açıb tökür sərəsər.
- 46 O təpəsi qırxıqlar kilsə xadimləridir,
Sən burda görəcəksən kardinal da, papa da,
Hətta xəsisləri də onlar qoyub geridə”.
- 49 Dedim ki: “Çoxusunu sala bilərdim yada
Tutduqları işlərdən keçsəydi bir qədər az,
Görkəmləri yamanca dəyişib bu məqamda”.

- 52 “Yox, onları tanımaq sənə müyəssər olmaz,
Nəzər yetir həyatda tutduqları əmələ –
Çirkab çəkib üzlərə, eləyibdir tanınmaz.
- 55 Həmişə dava salıb onlar gözəcək belə;
Arabir qalxacaqlar yatdıqları məzardan,
Onlar yumruqlarıyla, bunlar daz kəlləsiylə.
- 58 Qəderindən ziyadə xərcləyən, ya toplayan
Xoşbəxtlikdən uzaqdır, düşübdür qeyli-qala;
Sən mənsiz də onlara qiymət qoymusan, inan.
- 61 Bu Qəzanın ehsanı, özün görürsən bala,
Necə də şirnikdirir, aldadır gör nə təhər,
Salaraq insanları belə zavallı hala.
- 64 İndi ay işığında parlayan bu qızıl, zər
Ya keçmişdə olanlar yığılsaydı bir yerə
Yenə qane olmazdı bax bu miskin kölgələr”.
- 67 Soruşdum ondan, dedim: “Ey müqəddəs sirlərə
Vaqif olan müəllim, bu Qəza nədir belə,
Öz qalib caynağıyla hakimdir nəsilərə?”
- 70 “Ey səfeh məxluq – deyib müəllim gəldi dilə, –
Qaranlığa batıbdır aqlınızın ziyası!
Qov barı sən zülməti ağılından bu öyüdlə.
- 73 Əvvəlcə hökm eləyir o Qüdrətin zəkası,
Yaradır göy üzünü başçılar qoyur ora,
Ki, hər qatda görünsün özünün bir şüası,
- 76 Həm də bir düzlük verə yayılan şüalara;
Dünya nəşəsindəki bütün hakimiyyəti
Tapşırıb talelərə hökm edən hökmdara,
- 79 O da ki, fani olan nəşəni, səadəti
Yayırlar el-el, nəsil-dən-nəslə ərmağan kimi,
Sən gündə yasaq edirsən uğurlu aqibəti.

- 82 Sənətini göstərib o bir hökmran kimi,
Xalqın xalq üzərində hökmün edir bərqərar,
Bu hökmə görünmür otluqda ilan kimi.
- 85 Miskin ağlınızda elə bir qüdrətmi var
Ona qarşı dayana; o görür qabaqcadan,
Hökm edir, bu sayaqdır çünki bütün Allahlar.
- 88 O yorulmaq bilmədən daima qurur divan:
Ehtiyac tələsdirir, hər dəqiqə, hər saat
O hamıya bəxş edir qısa, nəşəli bir an.
- 91 Lakin onu söyürlər, verib nə qədər pis ad,
Nifrinlər yağdırırlar, tökürlər zəhləsini,
Ona tərif daha çox yaraşır indi, heyhat.
- 94 O xoşbəxtdir, eşitmir bədniyyətin səsini:
Mələklər arasında bu işlərə gülərək,
Fırladır öz işıqlı, öz xoşbəxt kürrəsini.
- 97 Yetər, ağır əzablar yurduna enək gərək:
Biz bura gələn zaman o qübbədə alışan
Ulduzlar sönməyəydi; dayanmaq olmaz, gedək”,
- 100 Biz dövrəni qurtarıb yaxınlaşdıq bu zaman
Axıb gedən bir çaya – sular yuyub yatağı
Geniş məcralar ilə axırdı dayanmadan.
- 103 Elə bil qara rənglə tünd qırmızı boyağı
Vurmuşdular bu çaya; biz yanından keçərək
Sıldırımın cığırla endik dağdan aşağı,
- 106 Boz daşlı sıldırımın ayağına çatantək
O bulanıq rəngli çay yavaş-yavaş qəfildən,
Stiks bataqlığında böyüyür güclənərək.
- 109 Gözlərimi zilləyib insanlar gördüm ki, mən
Batıbdır çamırlığa bu çayın girdabında;
O lüt dəstə elə bil alışırdı qəzəbdən.

- 112 Onlar tək-cə əllə yox, vuruşurdu bu anda
Kəllə, sinə, təpiklə – aram olmayırdılar
Bir-birinin ətini didib parçalayanda.
- 115 Müəllimim söylədi: “Bax, bu adamlar ki, var
Onlara güc gəlibdir öz sonsuz qəzəbləri,
Bunu da bilməlisən, bax, gördüyün bu qaynar
- 118 Dalğalar altında da insanlar var; hər biri
Nəfəsini alanda köpüklənir su üzü,
Baxan kimi bunları görür insan gözləri.
- 121 Batıb üzə çıxdıqca pıçıldaırlar: “Düzü,
Süsləşdirir, sıxırdı ən sevincli çağında
Günəş şüalarıyla parlayan göylər bizi;
- 124 Darıxırıq burda da, çamırlıq qucağında”.
Boğazlarında bu cür nəgmə qaynayır elə,
Kəlmələr anlaşılır onların dodağında”.
- 127 Boğazları tıxanmış dəniz yosunu ilə
Adamlara baxırdıq, gözlərimizdə heyrət,
Çamırlığın yanıyla addımlayıb biz belə
- 130 Qüllənin ətəyinə gəlib çatdıq nəhayət.

SƏKKİZİNCİ NƏGMƏ

- Davam edib deyim ki, qülləyə çatmağa biz
Hələ xeyli qalmışdıq, onun göyə uzanan
Uclarına dikilib qalmış nəzərlərimiz
- 4 Gördü bir cüt işığı; harda isə bu zaman
Gördük güclə seçilən başqa nur ziyasını,
Sanki cavab verirdi cüt işığa uzaqdan.
- 7 Mən səslədim köməyə o ağıl doryasını,
Soruşdum ki: “Parlayan bu cüt işıqlar nədir?
Deyin cavab-tək yanən o nurun mənasını”.

- 10 Söylədi: “Dumanlığın içindən, yaxşı bax bir,
Görəcəksən çamırlıq üstən uzanıb gedən
Səhradan o işıqlar kimi belə səsleyir”.
- 13 Gözün qarşındaca göylərin sinəsindən
Süzərək keçib gedən bir oxun sürətilə,
Bizə tərəf şütüyən bir qayığı gördüm mən.
- 16 Qayıqçı qışqırırdı ucadan dəhşət ilə,
Tutduğu tək avarla şırıldadıb suları:
“Aha, günahkar insan, sən də ilişdin belə!”
- 19 “Yox, Flegi, Flegi, qəzəblənmə, sus barı –
Dedi mənim rəhbərim – Bir anlıq sənink biz,
Qayığa minməkdə də məqsədimiz var ayrı”.
- 22 Görürsən ki, bir nəfər aldanıbdır səbəbsiz,
Biləndə aldanıbdır, qəzəblənər, alışar
Flegi də turşudub üzünü coşdu səssiz.
- 25 İlk girdi qayığa müəllimim – lütfkar,
Onun arxasınca mən, bu zaman gördük ancaq
Mindiyimiz qayığın necə ağırlığı var.
- 28 Biz qayığa minəntək öz yerindən qalxaraq,
Qədim gəmi sürətlə yola düzəldi fəvrən,
Heç bir qayıq suları yarmayıbdır bu sayaq.
- 31 Üzüb sakit axında ortaya çatanda mən
Rast gəldim bir nəfərə üstü çirkab, üfunət,
Dedi: “Kimsən, nə üçün tez gəlmisən bura sən?”
- 34 Dedim: “Gəldim, izim də itəcək mənim; fəqət
Söylə, iyrenc, eybəcər, sən özün kimsən belə?”
“Mən əzabkeş, günahkar” – cavab verdi bədheybət.
- 37 Dedim: “Tanışsan mənə bu iyrenc görkəminlə.
Ləin ruhsan, çıxılmaz bataqlıqda qal yenə,
İç çamır ləpələrdən, ağla, deyin sən hələ!”

- 40 Ruh yapışdı qayıqdan güc verib əllərinə,
İtləyib kənara, rəhbərim dedi ona:
“Özüntək köpəklərin yanına get, dərinə!”
- 43 Sonra da qollarını dolayaraq boynuma,
Məni öpərək dedi: “Ey mətin ruh, dinlə sən,
Xoşbəxtdir öz bətnində səni gəzdirən ana!
- 46 Sağlığında bu adam sərt idi, özün öyən;
Kimsə vəsf etməyəcək onun əməllərini;
Burda da kardı, kordu hirsindən, qəzəbindən.
- 49 Hələ neçəsi də var, orda tapıb yerini,
Donuzlartək özünü çamırlığa qərç edir,
Çirkablı işlər ilə bulayıb əllərini!”
- 52 Söylədim ki: “Müəllim, gözümlə görədim bir,
Onu öz qucağına necə çəkir çamır, ləl,
Mindiyimiz bu qayıq nə qədər ki, göldədir!”
- 55 O cavab verdi: “Hələ görünmədən o sahil,
Hər bir şeyin şahidi olacaqsan, ümid var,
Bu sevinc də, nəşə də səndən çox uzaq deyil”.
- 58 Burda sonsuz qəzəblə bu çıxıqlı adamlar
Elə atıldılar ki, cənazənin üstünə
Söylədim: şükür sənə, ey uca Pərvərdigar!
- 61 “Arcenti tut!” – Səsləri gəlirdi dönə-dönə,
Florensiya ruhu da qəzəblə öz-özünü
Dişiyələ-dırnağıyla didib töküdü yenə.
- 64 O məhv oldu, qurtarım mən də onun sözünü,
Bu vaxt qulaqlarıma gəldi həzin bir nalə,
O tərəfə çevirdim hərəkətsiz gözümü.
- 67 “Oğlum, bax – müəllimim bu zaman gəldi dilə, –
Budur o Dit şəhəri, burda dustaq saxlanır
Kədərli bir izdiham, fərəhsiz bir ailə”.

- 70 Dedim: “Baxın, hasarın arxasından boylanır
O uca minarələr, rəngi qıpqırmızı qan,
Elə bil ki, sönməyən odun içində yanır”.
- 73 Cavab verdi: “Hasarın dalında dalğalanan,
O əbədi atəşdir, qızardır qüllələri;
Cəhənnəmin dibidir bax, o alışıb yanan”.
- 76 Sıldırım yarğanlara girdi qayıq, hər yeri
Bürümüşdü dalğalar – rəngi qapqara zülmət;
Çuğundan töküləntək mən görürdüm sədləri.
- 79 Biz neçə dövrə vurduq, gəlib çıxdıq nəhayət,
O yerə ki, qapqara sulara qayıq sürən:
“Düşün, sahildir!” – dedi, səsində bir qətiyyət.
- 82 Bu vaxt darvazaların ağzında gördüm ki, mən
Göydən yağın yağıştək gözətçi saya gəlməz,
Söyləyirlər: “Buraya gələn bu kimdir görən,
- 85 Ölülər diyarına sağkən niyə gəlib bəs?”
Rəhbərim işarəylə bildirdi ki, onlara
Sirri açmaq istəyir, bu gəliş deyil əbəs.
- 88 Boğub qəzəblərini onlar dedi bu ara:
“O ki bu səltənətə gəlib cəsarət ilə
Qoy özü tək getsin o, sənə çəkil kənara.
- 91 Bu ağılsız səfəri başa çıxısın tək, belə,
Sənsiz getsin irəli; sənə, onun rəhbəri,
Bu gecə zülmətində qal burada bizimlə”.
- 94 Eşidəndə lənətə gəlmiş qorxunc səsləri
Oxucu, sardı mənə necə qorxunc fikirlər;
Bildim, tapa bilmərəm yolu dönəndə geri.
- 97 Dedim: “Ruhum qorxanda, onu saranda kədər
Məni xilas etmişən yollarda tək qalanda,
Yeddi dəfə, daha çox, sən ey sevimli rəhbər.

- 100 İndi də atma məni sən bu ağır zamanda!
Madam şəhərə girmək yasaq olundu indi,
Gəldiyimiz cığırla gəl qayıdaq bu anda”.
- 103 Məni müşayiət edən qüdrət sahibi dindi:
“Qorxma, bəxş olunbsa bizə gətdiyimiz yol,
Bu yolun qarşısını almaq, kəsmək çətindi.
- 106 Uğurlu bir ümidlə güldür ruhunu bol-bol,
Gözlə məni burada; bu dərin zülmətdə də
Səni yenə irəli apararam, əmin ol”.
- 109 O mərhəmətli ata getdi həqiqətdə də,
Mən tək qaldım, başımda çarpışır “yox”lar, “hə”lər,
Düzü, bir şey qanmırdım bu sonsuz söhbətdə də.
- 112 Aydın eşidəmmədim nə dedi mənə rəhbər;
Düşmənlər də onunla çox az danışdırlar,
Hamısı da çəkilib tezəcə gizlənidilər.
- 115 Qapıların dəmiri səslənirdi biqərar,
Darvaza bağlanırdı önündə o müdrikin,
Görüb bütün bunları geri döndü ixtiyar.
- 118 Baxışları qüssəli, taqətsiz idi lakin
Gedir, pıçıldayırdı köks ötürüb dərinə:
“Bu ələmli şəhərə yolunu kim kəsdi, kim!”
- 121 Sonra mənə söylədi: “Kədərli olsan da sən,
Qorxutmasın ruhunu yolların ağırlığı,
Bütün çətinliklərə qalib gələcəyəm mən.
- 124 Təzə deyil onların lovğa üsyankarlığı;
Qarşımıza açılan o ilk darvazalarda
Görünmüşdü onların bu inadkar varlığı.
- 127 Görmüşdün, orda idi o cansız yazılar da;
Sən bir də görəcəksən: keçərək dövrləri
Yüksəkdən endi gəldi, o külli-ixtiyar da,
- 130 Onun əli bizimçün açacaqdır şəhəri”.

DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

Müsafirim bu ara geriye qayıdarkən,
Görəndə birdən-birə ağaran sifətimi
Öz üzündən təlaş, qorxunu qovdu fəvrən.

- 4 Dinləyirdi, toplayıb gücünü, qüvvətini
Bataqlıq buxarından, zülmət hava içindən
Gözlər çəkməsin deyə uzağa diqqətini.
- 7 “Qalib gələcəyik biz, – belə dedi o, – hökmən...
Niyə havadarımız dadımıza çatmayır!
O havadar bunlardan güclüdür, bilərəm mən!”
- 10 Gördüm onun sözləri bir-birinə yatmayır,
Başladığı fikri də dəyişirdi, kəsirdi,
Həm də əvvəlki ilə uyuşmayır, tutmayır.
- 13 Mən qərardan getsəm də dinləyirdim, nə sirdir,
Onun bu qırıq-qırıq qorxunc sözləri mənə
Əslində olduğundan daha qorxunc gəlirdi.
- 16 Soruşdum ki: “Bu qəmli kraterin dibinə
Ürəklərdə ümidin öldüyü, məhv olduğu
O birinci pillədən deyən, enirlər yenə?”
- 19 Cavab verdi: “Gördüyün bizim bu dəhliz boyu
Mən getdiyim cığırla bu vaxta qədər, inan,
Yalnız nadir kölgələr gedib, həqiqətədi bu.
- Lakin burdan keçmişəm mən özüm də bir zaman,
O vaxtlar qaytarırdı çıxan ruhu bədənə
O əfsunçu Erixto – o hər şeyi bacaran.
- 25 Elə ki, uçdu ruhum – növbə yetişdi mənə,
Divarlar arasından keçirib apardılar
İuda dövrəsinin axırına, təkinə.

- 28 Dövr eləyən aləmin qoynundan xeyli kənar,
Çox aşağı, qaranlıq, dağlardan da uzaqdi;
Sən nəhaq karıxırsan; bildiyim başqa yol var.
- 31 Kədər təlqin eyləyən dalğa qalaq-qalaqdır,
O aşağı yerdəki üfunət körfəzində
Onlar qəzəblə bizə mane də olacaqdır”.
- 34 Unutmuşam, daha nə mənə vardı səsində:
Çünki mənim kədərlə bərəlməmiş bu gözlərim
Qalmışdı yaxındakı qüllənin zirvəsində,
- 37 Ucalırdı orada naghəhani üç Pəri,
Qan saçan üç qoruqçu, rəngi-ruyi sapsarı,
Yaşıl əjdahalardı onların bel kəməri;
- 40 Qadına da bənzətmək mümkün idi onları,
Lakin birçəklərindən uzun hörük yerinə
Sallanırdı səhranın zəhərli ilanları.
- 43 Əbədi göz yaşına, zülmət gecələrinə
Hökm edən qulların göstərərək bu zaman
Dedi: “Bax Erinlərin qəzəbli üzlərinə.
- 46 Odur, Tisifonadır o ortada dayanan;
Soldakı Megeradır; sağ tərəfdə qeyzlə
Hıçqıran Alektodur”. Deyərək susdu bu an.
- 49 Onlar bədənlərini, sinələrini əllə
Didib döyəcələyirdi; qışqırırdılar müdam,
Mən öz müəllimimə qısıldım təlaş ilə.
- 52 “Hanı Meduza? Onu daşa dönəydi tamam! –
Aşağıya baxaraq çıxırırdılar. – Nahaq
Tezeyin işləriyçün biz almadıq intiqam”.
- 55 “Yum gözünü, belə dön; çox dəhşətli olacaq
Qorqonların üzünü görsən; sonradan heç kim
Səni nurlu aləmə bir də qaytarmayacaq”.

- 58 Dedi mənə bunları lütfkar müəllimim;
Sonra döndərdi məni, öz əliylə tərtemiz
Örtdü baxışlarımı, qapandı gözüm mənim.
- 61 Ey aqillər, özünüz nəzər yetirəsiniz siz,
Bu əsrarlı misralar arasındakı pünhan
Öyüd-nəsihətləri çox aydın görürsünüz.
- 64 Boz-bulanıq suların aynasıyla bu zaman
Ulayan dəhşətli səs gəlirdi sürünərək.
Hər iki sahil boyu salıb qorxu, həyəcan.
- 67 Sanki sərhəd bilməyən əzəmətli bir külək,
Yararaq qarşısına çıxan rəqib havanı,
Keçilməz meşələri qırıb tökür çör-çöp tək.
- 70 Sındırıb budaqları, yıxıb keçir hər yanı;
Toz qaldırıb durmadan əsir; ondan qorxaraq
Qaçır kilsə keşişi, qaçır çölün heyvanı.
- 73 Açıb mənim gözümü o, söylədi: “Mənə bax,
O əzəli dalğalar üzərindən yayılan
Zülmət rəngli axına nəzər yetir sən ancaq”.
- 76 Necə ki, öz düşməni – ilanların ağzından
Qaçaraq qurbağalar dörd yana üz çevirər
Torpaqda gizlənməyə atarlar daima can,
- 79 Mən gördüm ki, qorxunun dəhşətindən bu təhər,
Stiks çayı üstüylə çəmənləkdə qaçantək,
Qaçır insan axını, qovur onu bir nəfər.
- 82 O isə sol əlini qəzəblə yelləyərək
Qovur gözünü örtən tüstü-dumanı fəvrən,
Həm də duyulurdu ki, bu işdən yorulur bərk.
- 85 Baxcaq ona tanıdım göylər səfirini mən,
Sonra da rəhbərimin bircə işarəsilə
Anladım: təzim edib susmalıyam yenidən.

- 88 Qəzəblə gedirdi o, bu zülmət arası ilə!
Qaldırıb ağacını açdı darvazaları,
Düşmənin önündən çəkildi qovğası ilə.
- 91 Qalxdı qəzəbli səsi astanadan yuxarı:
“Ey göylərin qovduğu lənətə gəlmiş nəsil,
Kor-korana niyyətin nədir, söylə sən bari?”
- 94 Sizin əzabımızı zaman-zaman, ilbəlilə
Artıran ulu qüvvə gedir qətiyyət ilə,
Onunla mübarizə sizinçün asan deyil.
- 97 Taleyə qarşı çıxmaq? – de, hansı qüdrət ilə,
Əgər yadınızdasa sizin o Serberiniz,
Gəzir bu vaxta qədər sıyrılmış sifətilə”.
- 100 Söyləyərək geriyə döndü, yollar natəmiz,
Bizə bir söz demədi; elə bil bu ədəylə
O, kimisə sıxırdı, əzirdi fasiləsiz,
- 103 Lakin o qayğısını çəkmirdi bizdən əsla;
Bu müqəddəs sözlərdən qüvvət tapdıq, biz yenə
Yeridik darvazaya inamla, ehtirasla.
- 106 Daxil olduq içəri, rast gəlmədik düşməyə,
Qala hasarlarının arasında çürüyən
Günahkarlar görünsün deyə aydınca mənə,
- 107 İçəridə tələsik baxdım dörd tərəfə mən,
Təsəllisiz kədərin yaratdığı bu yerdə
Boş kimsəsiz səhraydı gözlərimə görünən.
- 112 Necə Rona çayının çağladığı Arledə,
Ya da İtaliyanın qapısında sərəsər
O daşqın Karnaronun kükrədiyini Poledə
- 115 Məhsulsuz dərələrdə ucalır sərđabələr, –
Eləcə də bu yerdə onlar ucalırdılar,
Lakin burda bəlalər müxtəlifdi nə qədər;

118 Çuxurlar arasından yüksəlirdi od, şərər,
Yan-yörəni bu odlar qızardırdı gör necə,
Kürədəki dəmirdən betər yanırdı onlar.

121 Sonra da açılırdı qəbirlər bircə-bircə
Onların iniltisi göstərirdi bu yerdə
Hansı günahkar yatıb hər məzarda gizlicə.

124 Söylədim ki: “Müəllim, bax, bu sərdabələrdə
Kimlər dəfn olunub ki, onların ahu-zarı
Havanın da bağrına od salıbdır göylərdə”.

127 “Mürtədlərdir, birdə ki, onların tərəfdarı, –
Cavab verdi o mənə, – onların bədəniylə
Döşəni qalın-qalın torpağın alt qatları.

130 Bir-birinə oxşarlar orda yatırlar belə,
Bir tabutda od güclü, birində zəif, bəli”.

Sonra o saqa döndü; əzablar səhrasılə,

133 Qüllələr arasılə biz gedirdik irəli.

ONUNCU NƏĞMƏ

Qala divarlarını işgəncə yerlərindən
Ayıraraq, uzanan o yolun qırağıyla
Yeriyir müəllimim, gedirəm ardınca mən.

4 Dedim: “Ey ali zəka, ey ağlın bayrağıyla
Məni bu qorxunc yerdə dövrə-dövrə aparın,
Cavab ver bu ricama lütfkar dodağınla.

7 Qəbirlərin örtüyü qaldırılıbdır, bu an
Keşikçilər də yoxdur. Bu odlu torpaqlara
Qoyulanları görmək olmazmı, de, yaxındanə”

10 Dedi: “Qiyamət günü onlar dönəndə bura
Tamam örtüləcəkdir bu gördüyün qəbirlər,
Hamı ilk görkəmində girəcəkdir məzara.

13 Bu yerdə Epikürdür, sonra da ona bənzər
İnsanlardır; onlar ki, inanırdı qəbirdə
Ruh da bədənlə birgə dönür torpağa yeksər.

16 Sən cavab alacaqsan sözlərinə bu yerdə,
Taparaq cavabını bil ki, sakit olacaq
Gizli arzuların da, sənin istəklərin də”.

19 Dedim ki: “Mərhəmətli müəllimim, mən ancaq
Sənin vəsiyyətinə əməl edirəm möhkəm,
Bununçün başqa sözlər ürəyimdə qalacaq”.

22 “Bu odlar şəhərinə niyə qoymusan qədəm,
Canlı Toskaniyalı, ey sadə xislətli, mən
Səndən rica edirəm, dayan yanımda bir dəm.

25 Görürəm bu ləhcənlə, bu dilinlə, deyəsən
Mənim necib, mehriban vətənimin oğlusən,
Bəlkə mənim əlimdən bələlər çəkmisən sən”.

28 Bu sözlər, bu nidalar eşidildi naghəhan
Hansı qəbirdən isə; qorxu içində fəqət
Rəhbərimə qısıldım vahiməylə bu zaman.

31 Dedi: “Qorxuyla baxma, hanı səndə cəsərət?
Göbəyindən yuxarı bütün bədən boyunca
Bax, o Farinatadır, məzardan qalxan cəsəd”.

34 Mən onun çöhrəsini seyr elədim doyunca;
Cəhənnəmə elə bil kin saçdırdı o gözlər,
SİNƏSİNİ QABARDIB, BAŞINI TUTUB UCA.

37 Müəllimimsə məni aparırdı bixətər
Bizim qədəmimizi yalayan od içindən.
Sonra dedi: “Onlarla aydın danış bir qədər”.

40 Qəbrin ayaq ucunda gəlib dayananda mən
Ciddi bir əda ilə baxdı mənə cənazə,
Soruşdu lovğa-lovğa: “De, kimin nəslisən sən?”

- 43 Heç nəyi gizləməyib fəvrən başladım sözə,
Açıb kəlməkəlmə nə var danışdım bu an;
O isə qaşlarını çatıb baxırdı bizə,
- 46 Dedi: “Düşmən olubdur, o ev mənə binadan,
Ziyan çəkdi dostlarım, bütün dövlət də, var da;
İki yol elədim mən o evi yerlə yeksan”.
- 49 Cavab verdim tələsik: “Onlar qovulsalar da
Yenə də yığıldılar hər tərəfdən dönərək,
Sizinkilər səadət tapa bilmədi burda”.
- 52 Bu zaman başqa bir teyf baş qaldırdı onuntək,
Xəndəyin qırağından görünürdü çənəsi,
Oturmuşdu elə bil o, diz üstə çökərək.
- 55 Sanki müsafirimi görmək eşqi, həvəsi
Yanırdı gözlərində, baxırdı dörd dövrəyə;
Lakin öldü ümidi, eşidildi naləsi.
- 58 Dedi: “Səni gətirən bu qəmli sərdabəyə
O dühaşa bəs hanı, baxmaq istərəm ona?
O səninlə bərabər burda görünür, niyə?”
- 61 Söylədim ki: “Mən bura – kölgələr diyarına
İradəmlə gəlmədim, burdadır rəhbərim də;
Sizin Kvido isə onun yazdıqlarına
- 64 Pərəstiş eləmədi”. Mən onun sözlərindən,
Cəzasından tanıdım hüzurumdakı kimdir;
Fikrimi aydın dedim ona yerli-yerində.
- 67 Birdən qalxdı, çığırdı: “Necə dedin, söylə bir?
Pərəstiş eləmədi? O, artıq yoxdur, demək?
Şən günəş o gözlərə, deməli, nur çiləmir?”
- 70 Cavabında o mənim susduğumu görəntək,
Hər şeyi başa düşdü, anladı qabaqcadan,
Dalı üstə sərildi yerə, gözdən itərək.
- 73 Lakin məni yanına səsleyən lovğa insan,
Durmuşdu hərəkətsiz, səssiz baxırdı yenə,
Üzünün ifadəsi dəyişmirdi bircə an.
- 76 O, təzədən başladı: “Bu ağır gəlir mənə,
Əzablarımdan uca tuturam bu dəhşəti,
Ki, onlar vaqif deyil həyatın bu sirrinə.
- 79 Hökmünə baş əyilən ilahənin sifəti
Əlli yol nurlanmamış, özün dərk edəcəksən
Bütün bu ağrıları, əzabı, əziyyəti.
- 82 Görüm əziz dünyaya yenə qayıdasan sən!
Söylə, güzəşt etmədən niyə sizin qanunlar
Mənim qanunlarımı lənətləyir kökündən?”
- 85 Dedim: “Unudulmayıb, yaddadır o qurbanlar,
Arbiyada tökülən qanlar gəlir xəyala,
Məbədlərdə oxunur onlar üçün dualar”.
- 88 O, köksünü ötürüb, cavab verdi suala:
“Mən tək deyildim onda, həm də döyüşə gedən
Səbəbsiz getməyirdi orda cəngi-cidala.
- 91 Lakin Florensiyanı məhv etməyə kökündən
Hökm verilən zaman, mən tək idim – bir nəfər,
Qaldırıb dəbilqəmi onu mən qorudum, mən”.
- 94 “Ah, sizin o nəvələr barışa bilsə əgər! –
Cavab verdim ona mən. – Bu aqlımı çulğayan
Dolaşq fikirləri barı, açın bir qədər.
- 97 Mən elə bilirəm ki, sizə gələcək zaman –
Çox aydındır, açıqdır, görürsünüz uzağı,
İndini görmürsünüz, gözləri örtüb duman”.
- 100 Cavab verdi: “Uzağı görən insansayağı,
Gələcək daha aydın, açıq görünür bizə;
Rəhbər öyrədib yalnız belə aydın baxmağı.

- 103 Nə var, nə yox – bunlarla nahaqdan əqlimizə
Əziyyətlər veririk; özgədən nə eşitsək
Onunla da düşünür, qiymət qoyuruq sizə.
- 106 Gələcəyə açılan qapılar örtüləntək –
Özün dərk edəcəksən açıq-aydın bunları –
Bütün bildiklərimiz fəvvrən ölüb gedəcək”.
- 109 Bu danlaqlar əlində üzülüb dedim: “Barı
Başa salın, söyləyin o yıxılan insana –
Oğlu arasındadır hələ sağ insanların;
- 112 Mən əvvəl düşmüş idim şübhələrin qoynuna,
Fikrim aydındır indi, şübhədən yoxdur əsər,
Bununçün də mən bayaq cavab vermirdim ona”.
- 115 Elə bu vaxt uzaqdan məni səslədi rəhbər;
Ruha dedim ki, kəsək söhbəti; de bu torpaq
Daha kimi alıbdır qoynuna, söylə kimlər...
- 118 Dedi: “Mindən artıqdır adam bu yarıqanda bax;
İkinci Federik də qoynunda bu məzarın,
Kardinalın özü də; budur bildiyim ancaq”.
- 121 O qeyb oldu bu ara; mən qədim nəğməkarın
Yanına addımladım; üreyimdə həyəcan
Kökünü düşünürdüm əsrarlı cavabların.
- 124 Biz uzağa gedirdik; sordu o aqıl insan:
“Karıxımsan, nə üçün? Hiss edirəm bunu mən”.
Onun suallarına cavab verdim bu zaman.
- 127 Şair tapşırırdı mənə: “Burda hər nə eşitsən
Eləcə qoru, saxla, o hökmüdü taleyin”.
Sonra da barmağını qaldırdı: “Bunu bil sən:
- 130 Hər şeyi aydın, dürüst görən gözəl gözlərin,
Yəqin ki, sən çatanda o nurlu dünyasına
Tapacaqsan yolunu o gələcək illərin”.

- 133 Sonra da tələsmədən o çevrildi sol yana,
Divarların yanından keçib getdik nəhayət,
Yasamal bir yol ilə dövrənin ortasına.
- 136 Ordakı uçurumdan yüksəlirdi üfunət.

ON BİRİNCİ NƏĞMƏ

- Ayağımız altında qalaqlanan qayalar
Hər qarışda bir dəhşət yaradırdı azından,
Uçurumun önündə gəlib durduq biqərar.
- 4 Üfunət, qoxu vardı dərənin havasında,
O qədər ağırdı ki, müəllimimlə bu an
Bir sərdabə daşının gizləndik arxasında.
- 7 Böyük daş üzərində bu idi həkk olunan:
“Fotinanın dalınca doğru yolundan azan
Papa Anastasidir burda işgəncə alan”.
- 10 “Bu ətəyə enməyə tələsmə, bir az dayan,
Qoy öyrəşsin burnumuz bu yerlərin iyinə;
Sonra bizə bu qoxu mane olmaz heç zaman” –
- 13 Söylədi müsafirim. Mən cavab verdim yenə:
“Bir söhbət başlasana, vaxtımız hədə keçir”.
“Mənim də arzum budur” – cavab verdi o mənə.
- 16 “Qayalar arasında, oğlum, diqqət elə bir,
Üç dövrə var, üç pillə, nəzər yetirsən əgər,
Əvvəl gördüklərindən onlar bir az kiçikdir.
- 19 Hamısına yığılıb lənətlənmiş kölgələr;
Yalnız bir baxmaqla sən hər şeyi duyacaqsan –
Günahları nə qədər, cəzaları nə qədər.
- 22 Özgələri bəlaya salan riya, şər, yalan,
Göylərin rədd etdiyi güc, aldatmaq, ədavət –
Bədxahların əlində silah bunlardır hər an.

- 25 İnsana xasdır ancaq yalan, riya, qəbahət;
Allah isə rədd edir; bu yola düşənlərə
Cəhənnəmin dibində verir əzab, əziyyət.
- 28 Üç hissəyə bölünüb həmin birinci dövrə,
Əbəs verilməyibdir üç qurşaq şəkli ona,
Zorakılıq işlədən salınır bax, bu yerə.
- 31 Zorakılıq – özünə, yaxın adamlarına,
Bir də Pərvərdigara qarşı günahdır, inan.
Özün anlayacaqsan nəzər salsan hər yana.
- 34 Yaxın adamlarına, özünə qarşı olan
Günah belə baş verir – ölüm, vurulan yara,
Yandırır kül eləmək, sıxışdırmaq və talan.
- 37 Qatillərə, özgəyə bir yara vuranlara,
Qarətçiyə, quldura, hər cür yol kəsənlərə
Qismət olur bu qurşaq, onlar salınır bura.
- 40 Bəzi var-dövlətini dağdır nahaq yerə,
İntihar da eləyir; bəli, beləsi də var;
Bax, bu orta qurşaqdır onun düşdüyü dövrə,
- 43 Könüllü üz çevirdi sizin aləmdən onlar,
Qurşandılar qumara, israfçılıq etdilər.
Sonra da başlarına döydülər biixtiyar.
- 46 Zorakılıq Allahı təhqir edir sərəsər,
Onu danır həmişə, xaliqə ağ olur, ağ;
Məhəbbəti pisləmək olub onlara şakər.
- 49 Ona görə kənarla uzanıb gedən qurşaq
Allahı dananları lənətləyir; onlara
Kaorsanın, Sodomun damğasını basaraq.
- 52 Həmişə ürəklərə yol tapan yalan, riya
Ziyan vurur həm qəlbə etibar olana,
Həm etibar etməyib aldanan insanlara.

- 55 Məhəbbət tellərini qırıb atır bir yana,
Həm də yalnız təbii məhəbbət tellərini;
İkinci dövrənsə cəzası gəlmir sana,
- 58 Yaltaqlar, saxtakarlar, gizlicə əllərini
Açıb rüşvət alanlar, rütbə alıb satanlar,
Burda çəkir cəzasın çirkin əməllərinin.
- 61 Qəlbin məhəbbətinə ləkə vuranlar ki, var
Üstəlik ən müqəddəs, ali əməl sayılan
İnamı da amansız əllə öldürür onlar.
- 64 Kainatın özəyi, Dit səltənəti olan
Həmin balaca dövrə günah işləyənləri
Amansız ağzı ilə hey udur zaman-zaman”.
- 67 Söylədim: “Müəllimim, bu dərin, dibsiz yeri
Aydın təsvir elədin, həm də anlatdın mənə
Kimlər əzab çəkirlər burda əzəldən bəri.
- 70 Söylə: o adamlar ki, çamırlıq aləminə
Batıb, döyür sərt yağış, qasırga axşam-səhər,
Son gücünü toplayıb üsyan edirlər yekə,
- 73 Allah özü onları lənətləyibsə əgər
Neçün salınmayıblar bu qırmızı şəhərə?
Əgər belə deyilsə, bəs niyə bədbəxtidilər?”
- 76 Cavab verdi: “Sən belə ağılsız fikirlərə
De nə üçün uyursan, hanı sağlam düşüncən?
Xəyalın hansı yolda azıbdır birdən-birə?
- 79 Etikadan bu fikri məgər unutmusan sən --
Uca göylər özü də nifrət edir, qulaq as,
Həmin bu üç meyldir insanları məhv edən:
- 82 Səbirsizlik, qərəzlik və heyvani ehtiras!
Səbirsizlik özü də sayılır böyük günah,
Allah da cəzasını yüngül eləyir bir az.

- 85 Bütün bunlar barədə ciddi düşünsən hərgah,
Görsən niyə bəzisi divarlar arxasında,
Bəzisi astanada çəkir cəza, çəkir ah –
- 88 Biləcəksən nə fərq var onların arasında,
Nə üçün ayrılıblar onlar bu kinlilərdən,
Niyə yüngüldür bir az Allahın cəzası da”.
- 91 Dedim: “Zəif gözlərə ey işıq paylayan, sən
Elə hali elədin bəzi sirlərdən məni,
Az qalır onları da elm qədər sevim mən.
- 94 Qayıt, başa sal yenə, anlat bu vəqəoni,
Axı bu sələmçilər edir necə hərəkət
Ləkə vurur Xudaya; faş elə bu nöqtəni”.
- 97 Dedi: “O şəxslərə ki, qiymətli dir həqiqət,
Filosofun özü də söyləyib zaman-zaman,
Nədən, hansı mənbədən yaranıbdır bu xilqət:
- 100 Allahın müdrikliyi, hikmətidir, bil haman
Açıb əgər oxusan, fizikanın əvvəli
Elə bu fikirləri deyir başdan, binadan:
- 103 Təbiətdən alınıb insanın hər əməli,
Hər əməl təbiəti təqlid edir əzəldən.
Ona Tanrı nəvəsi söyləmək olar, bəli.
- 106 Müqəddəs kitabdan da bilməlisən bunu sən,
İnsanlara birinci çatdırıbdır təbiət
Allahın bu sözünü: yaşa, yüksəl, çiçəklən.
- 109 Sələmçilər Allahın yolundan çıxıb fəqət,
Təbiətə qarşı da olmuşlar kəmetinə,
Özləriyçün seçərək başqa yol, başqa sənət.
- 112 Yetər, vaxt keçib gedir, çatmalıyıq bir yana;
Balıq bürcü parlayır Şərqi göyündə par-par,
Ayı bürcü əyilir şimal-qərbdən o yana,
- 115 O enişə çatmağa hələ çox yolumuz var”.

ON İKİNCİ NƏĞMƏ

- Endiyimiz uçurum qorxuluydu o qədər
Ki, vahimə salardı ürəyinə hər kəsin,
Açardı qarşısında dəhşətli mənzərələr.
- 4 Zəlzələdən, uçğundan Adıçenin hövzəsi
Daş-qayayla necə ki, dolub qalıb o sayaq,
Trentodan aşağı görünür mənzərəsi,
- 7 Ucu sivri qayalar orda diş-diş qalxaraq
Üstdən enib gələnin yolu üstündə çin-çin
Cığır salıb uzanır yamacda qalaq-qalaq, –
- 10 Beləcə qorxunc idi görkəmi bu yerlərin;
Yeni dövrə yolunun kənarında bax, bu an
Görünürdü rüsvayçı işi kritlilərin –
- 13 İnek cildinə girib, nütfə tutub buğadan.
Minotavr öz-özünü dişiyə, dırnağıyla
Didirdi kinli-kinli, görçək bizi uzaqdan.
- 16 “Elə bilirsən bura Afina bıçağıyla
Gəlmişəm boğazlayam səni? Belə coşursan? –
Söylədi müəllimim öz müdrik dodağıyla. –
- 19 Heyvan, çəkil geriye! Mənimlə gedən insan
Bacının o məkrli işini bilmir demək,
Çəkdiyiniz əzaba yalnız baxır uzaqdan”.
- 22 Minotavr ölümcül yaralanmış buğatek,
Qaçmağa təqəti yox, atılıb düşür ancaq
Vəhşi kinlə, qəzəblə ağırlara dözərək
- 25 Çırpınır öz yerində; onu görəndə bunca
Müdrək rəhbərim məni səslədi: “Qaç aşağı
Nə qədər qəzəblidir, en bu cığır boyunca”.

- 28 Biz gedirdik enişlə yeriylər sayağı,
Əsirdi daş-kəsəyi ayaq altda bu yerin,
Uçurardı onları ağırlığı ayağın.
- 31 Mən fikirli gedirdim. Dindi bu vaxt rəhbərim:
“Çılğın vəhşinin bizə dəymədiyi bu yerdə
Qalaqlanan daşlardan qoy sənə xəbər verim.
- 34 Bir az qabaq mən burdan keçib enmişdim bir də
Aşağı Cəhənnəmin əsrarlı pilləsinə,
Onda yoxdu gördüyün bu daşlar, kəsəklər də.
- 37 Elə ki, cəhənnəmin birinci dövrəsinə
O gələrək, Dittəki əsirlərdən qüdrətlə
Azad edib apardı göylərin qübbəsinə,
- 40 O zaman bu uçurum titrədi əzəmətlə,
Mən də elə bildim ki, – bir nəfər düşünəntək, –
Aləm qovuşur yenə əslinə məhəbbətlə,
- 43 Əvvəllərdə bu dünya xaosa çevriləntək;
Dağıldı bu sal qaya, o zaman parçalandı.
Hər tərəfdə yer ilə yeksən oldu daş-kəsək.
- 46 Lakin indi ora bax, axan sel qızıl qandı,
Tökülərək yamacdan yandırır o kəsləri
Ki, daim zor işlədib onlar unuttu andı”.
- 49 Sən ey ağılsız qəzəb, tamahın kor gözləri,
Beşgünlük dünyamızda siz girərək qəlblərə,
Axirətdə əzaba salırsınız bizləri!
- 52 Bu zaman göz önümdə açıldı geniş dərə,
Müsafirim göstərib dedi bu dərə ki, var
Bu səhranın boyunca uzanır o, hər yerə.
- 55 Dərənin arasıyla qaçırdı Kentavrlar
Bir-birinin dalınca, elə bil ki, çəməndə
Vəhşi heyvanı onlar qovurdu qatar-qatar.

- 58 Hamısı durdu qaya üstə bizi görəndə,
Ancaq üçü bu ara yaylara ox qoyaraq
Dövrənin qırağıyla qaçıb dayandı gendə.
- 61 Birisi qışqıraraq dedi hamıdan qabaq:
“Kim göndərib, nə üçün buraya gəldiniz siz,
Söyləyin yerinizdən, yoxsa vuracağam, bax”.
- 64 Dilləndi müəllimim: “Bunun cavabını biz
Verəcəyik Xirona, burda görəntək onu.
Hər vaxt çılğın olmusan sən beləcə səbəbsiz”.
- 67 “Deyanirin yolunda öldürülən Nessdi bu,
İntiqama çevirdi qəzəbini bu zaman,
Məşhur oldu onunla çatanda ömrün sonu.
- 70 Ortadakı, başını aşağı əyib duran
Xirondur, əzəmətli Axillə mərd havadar;
Üçüncü isə Foldur – qəlbində qəzəb, tufan.
- 73 Onlar çay sahiliylə gedib-gəlir biqərar,
Günahını unudub, qanlı sudan boylanın
Hər kəsə tuşlayaraq dalbadal ox atırlar”.
- 76 Bu çəvik qaçanlara gəlib yanaşdıq haman;
Bıqlarını əlilə yuxarı qaldıraraq
Sığalladı üzündə Xiron ehmalca bu an.
- 79 Yanında duranlara baxıb o qalındodaq,
Sonra dedi: “İkinci kəlmədir, yeriyəndə
Ayağının altında daş-qaya tərponir, bax;
- 82 Bu şəkildə yerimir ruqlar burda gəzəndə”.
Atıcıya yanaşdı rəhbərim çox lütfkar,
İki ayrı təbiət var idi o bədəndə.
- 85 Söylədi: “O canlıdır, belə olur canlılar;
Bu zülmət səhrasında rəhbəriyəm onun mən;
O möcüzə gəzməyir, gəlməkdə məqsədi var.

- 88 Həmdi-sənani kəsib mənim yanıma gələn
O hakimin buyruğun yetirirəm yerinə;
Nə mən günahkar ruham, nə bu – oğru, yolkəsən.
- 91 Qorxunc yolda tabeyəm ali-qüdrət əmrinə.
Bizə gəlib qoşulsun qoy sizdən bir nəfər də,
Bələdçilik eləsin, biz endikcə dərinə.
- 94 Bunusa kürəyinə mindirsin bu səfərdə,
Kölgə deyil, o verdiş etməyibdir uçmağa,
Keçirsin ehtiyatla bunu dayaz yerlərdə”.
- 97 Öz qəvi gövdəsiylə Xiron çevrildi sağa,
Nessə belə söylədi: “Bələdçi ol bunlara,
Qov getsin bizdən hər kəs qəfil çıxsa qabağa”.
- 100 Bələdçi aparırdı bizi sözsüz bu ara,
Dəhşətlə nəzər salıb sahil boyu hər yana
Baxırdıq diri-diri çayda qaynayanlara.
- 103 Diqqət etdim qaşadək qaynar qana batana.
Kentavr dedi: “Burdadır həmin o müstəbidlər,
Onlar susamışdılar daim qızıla, qana.
- 106 Onlar öz adlarını ləkələdi sərəsər.
Burdadır Sicilyaya yara vuran dəhşətli
O qəddar Dionisiy, burdadır o İskəndər.
- 109 Bu qara tüklü isə bir vaxt adlı-şöhrətli
Qraf Adzolinodur; onun yanında duran
Obisso d’Estedir, o açıq rəngli; qətli
- 112 Öz oğlunun əlilə oldu gizlicə, pünhan”.
Baxışımı duyaraq müsafirim lütfkar
Dedi: “Qoy o danışsın, onundur burda meydan”.
- 115 Sonra gəlib yanaşdıq bizdən bir qədər kənar
İnsanlar dəstəsinə, gördük boğaza qədr
Qaynar qanın içində batıb qalmışdır onlar.

- 118 Azca kənar da isə dayanmışdı bir nəfər.
Ness dedi: “O, məbəddə susdurubdur bir ürək,
Axdı həmin ürəkdən Temzada qanlı sellər”.
- 121 Sonra gördüm axardan aşağıda üzərək
Neçə sinə, qarın, baş hey çıxırdı, batırdı,
Tanış gəlirdi mənə o kölgələr təkbətək.
- 124 Bu qaynayan burulğan qarış-qarış yatırdı,
Axırda yandırırkı o, yalnız ayaqları;
Çayın dayaz yerindən keçmək vaxtı çatırdı.
- 127 Belə dedi Kentavr: “Bu vaxtadək qaynarı
Dayazlaşan gördünüz bütün yol boyunca siz,
Dərinləşir yenə də aşağıda axarı,
- 130 Kükreyib çox qabarır girdab, görəcəksiniz,
Orda ki, nalə çəkir bir dəstə qəddar yenə
Burularaq dövrəni, olur daha da dibsiz.
- 133 Orda boyun əyir bax, göylərin qəzəbinə
Atilla, bir vaxt adı odlı qamçı sayılan;
Hələ Pırr də, Sekst də; o yerdə dönə-dönə
- 136 Göz yaşları axıdır, dayanmayır birçə an
Rinyer de’Passi ilə Rinyer Korneto qoşa,
Hər yeri quldurluqla soyurdular bir zaman”.
- 139 Burda geri döndü o, qaçıb getdi birbaşa.

ON ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

- Hələ keçib getməmiş Kentavr o selləri
Çatdıq vəhşi meşəyə, nə iz vardı, nə ləpir,
Bir cığır, yol görmürdü orda insan nəzəri.
- 4 Boz yarpaqlar yaratmış zülmət rəngli bir çətir,
Dolanıb düşünlənir budaqlar bir-birinə,
Meyvəsiz ağaclarda tikanlar zəhərlidir.

- 7 Belə qəmli, keçilməz meşə tapılmaz yenə –
Səhra heyvanlarına gözəl sığınacaq yeri, –
Gedilsə Kornetodan Çeçina sahilinə.
- 10 Orda qarpi yuvası, murdar pəri izləri,
Həmin pərilərin ki, troyahları, bax,
Qovdu Strofaddan onların bəd xəbəri.
- 13 Enli qanadları var, ayaqlarında caynaq,
Bədənləri lələkli, üzlerisə qız üzü.
Qəmli-qəmli ötürlər ağaclara qonaraq.
- 16 Müəllimim öyüdlə deyirdi hər bir sözü:
“Hələlik biz səninlə çox qabağa getməmiş,
Bil, qoynuna alıbdır ikinci qurşaq bizi.
- 19 Sonra səhra başlanır, odlu, alovlu, geniş.
İnanmazdın bəlkə də mənim sözlərimə sən
Orada hər bir şeyi öz gözünlə görməmiş”.
- 22 Yüksəlsə də inilti hər yandan, hər tərəfdən,
Lakin gözə dəymirdi bu yerlərdə bir nəfər;
Dayandım, ətrafıma çox baxdım heyrətlə mən.
- 25 Mənə elə gəlir ki, müəllimim bir qədər
Sandı yanılıram mən, xəyal edirəm yenə
Kolluqda gizlənən var, onlarıdır bu səslər.
- 28 Bu vaxt belə söylədi müdrik bələdçi mənə:
“İstədiyin budağı sən burada sındırsan
Hər şey bir an içində əyan olacaq sənə”.
- 31 Əlimi ixtiyarsız mən uzatdım bu zaman,
Bir göyəm budağının sındırdım qolunu mən;
Budaq tez dilə gəldi: “İncidir, qırma, dayan”.
- 34 Qan axmağa başladı sındırdığım o yerdən,
Budaq səsləndi yenə: “Əzab vermə, rəhmsiz!
Yeni ruhən bu qədər amansız, qəzəblisən?”

- 37 İnsan idik, indisə ağaca dönmüşük biz,
İnsan deyil, olsaydıq həтта günahkar ilan,
Bizə rəhmin gələydi görək sənin, şübhəsiz”.
- 40 Bir başı od içində qızmar ocaqda yanan,
Ağacın o başından döydükcə rüzgar, külək
Necə çirtilti ilə yaş tökülər anbaan,
- 43 Yaralı ağac o cür qanlı yaşlar tökərək
Danışdı; mən susdum, canda qorxu əsəri.
Sındırdığım budaq da əlimdən düşdü daşmək.
- 46 İnilti o səsə cavab verdi rəhbərim:
“Zavalı ruh, bir anlıq bilsə idi o əgər
Nədən xəbər verirdi bir zaman şeirlərim
- 49 O budağa əlini uzatmazdı müxtəsər.
Sən özabını o, duysun deyə yaxından
Mən səni bələlara düçar etdim bu qədər.
- 52 Sən kimsən, söylə ona; bu xidmətinçün inan,
Hədiyyə verər sənə; yadına salar səni
Yenidən o həqiqi ələmə dönən zaman”.
- 55 Ağac dindi: “Sözlərin elə cəzb edir məni
Mümkün deyil açmayam bu işin əsrarını,
Başağrısı olmasın, dinləyin vəqəəni.
- 58 Federikin qəlbinin hər iki açarını
Qoruyaraq özündə saxlayan insan mənəm,
Səssiz açıb bağlardım onun qapılarını,
- 61 Böyük-kiçik sirrini saxladım onun hər dem.
Müqəddəs vəzifəmin mən bilirdim yerini,
Həmişə də olardı dincliyim az, yuxum kəm.
- 64 Qeysər tac-taxtından hiyləgər gözlərini
Bircə anda çəkməyən o əxlaqsız, fahişə
Xalqa bəla gətirdi, səpərək zəhərini,

- 67 Üstümə qaldırırdı əyanları həmişə,
Avqust təmiz adımı saldı qara girdaba,
Yandırdı namusumu onlar yaxan atəşə.
- 70 Tələtümlü ruhumsa dözmədi bu əzaba,
Düşündüm ölümümlə mane olum böhtana,
Haqsız haqlıya qalib gəldi, günah savaba!
- 73 And olsun köklərimdən axan günahsız qana,
Yaşadım da, öldüm də vədə sadıq qalıb mən,
Məhəbbətlə elədim xidmət həmin insana!
- 76 Qoy sizlərdən işıqlı gözəl aləmə dönən,
Amansız həsədlərdən saysız yaralar alan
Şərəfimi sağaltsın qara böhtandan, hökmən!”
- 79 “Görürsənmi o susdu, – şair dilləndi bu an –
Sual verib bir cavab almaqdırsa niyyətin,
Buyur, danışdır onu, hələ keçməyib zaman”.
- 82 Mən karıxmış söylədim: “Çatmayır cəsarətim,
Soruş hər nə istəsən, faydalı olsun mənə,
Onunla həsbihala yetişməyir qüdrətim”.
- 85 “Bu insan, – o lütfkar müsafir dindi yenə, –
Hazırdır hər ricanə əməl etsin birbəbir.
Ancaq sən, ey məhbus ruh, bizə bir söyləsənə,
- 88 Budaqların düyünü necə əsir eləyir
İnsanların ruhunu; anlat, bilirsənsə sən,
Heç azad olubdurmu bu düyündən bir əsir?”.
- 91 Budaq köksün ötürdü həyəcanla dərinədən,
Çəkdiyi bu ahla da başladı söhbətini:
“Çox da uzun etmərəm bunun cavabını mən.
- 94 Elə ki, ruh qəzəblə tərək edib cəsədini,
Öz cismindən ayrıldı – Minos onu bu zaman
Atrı yeddinci qata, göstərir hiddətini.

- 97 O ruha verilməyir qəti bir yer, son məkan,
Xırda bir toxum kimi düşüb qalın meşəyə
Taleyin hökmü ilə o cücərir torpaqdan.
- 100 Həmin toxum çevrilir orda kökə, gövdəyə.
Pəri quşları isə verir əzab, əziyyət
Həmin o gövdələrdən yarpaqlar yeyə-yeyə.
- 103 Cismimizin ardınca, başlananda Qiyamət
Gedəcəyik; ruhumuz qovuşmayacaq ona:
Çünki atdığımız şey bizim deyildir, fəqət
- 106 Çəkəcəyik onu biz qaranlığın qoynuna,
Bədənsə kölgəsinin uyuduğu yerlərdə
Qalacaqdır kollardan hey sallana-sallana”.
- 109 Bizə elə gəldi ki, budaq danışar bir də,
Çünki onu üzürdü tənhalığın qüssəsi,
Amma qalın meşədən hay-küy ucaldı birdən.
- 112 Sanki səyyad görür ki, qaçır qaban dəstəsi,
Tazılar da düşərək qovur onu arxadan,
Gəlir tapdaq altında sınaq kol-kosun səsi.
- 115 Bizdən solda qaçırdı iki nəfər lüt-üryan,
Çılpaq sinələriylə qırırdı şaxələri,
Üzülüb düşmüşdülər onlar əldən-ayaqdan.
- 118 Öndəki qışqırırdı: “Ölüm, gəl tez gəl bəri!”
O birisə arxadan çatıb, deyirdi belə:
“Lano, bir vaxt Toppoda göstərdiyin hünəri
- 121 Geri qoydun bugünkü qaçışın, sürətinlə”.
Baxırdı ətrafına tənğənəfəs biqərar,
Yıxılaraq, kolluğa qarışdı cəsədilə.
- 124 Arxadakı meşədən qara-qara qancıqlar,
Qəfildən buraxılmış sanki min-min ac tula,
Yüyürürdü, geriye baxmadan qatar-qatar.

- 127 Yıxılana çataraq acgöz bir ehtirasla
Onu parçaladılar, axırıncı tikəni
Onlar qapıb qaçırdı, qoymurdu yerdə qala.
- 130 Müsafirim kolluğa tərəf apardı məni;
Qana batmış kol isə ağlayırdı fəqanla,
Görəndə qoparılmış o gərəksiz şaxəni.
- 133 Deyirdi: “Ey Cakomo da Sant-Andrea! Anla,
Mənə arxalandığın mənasızmış nə qədər!
Günahkarammı, ömrün keçib belə hədyanla?”
- 136 Kolların üzərinə əyilərək bir təhər,
Müəllimim söylədi bu dəm: “Qanlı yaradan
Gələn ey kədərli səs, kim idin, de müxtəsər?”
- 139 O dedi: “Əsrlərin qatı qaranlığından
Cırılmış örtüyümü toz içində görməyə
Ey bu qəmli, qüssəli aləmə gələn insan,
- 142 Toplayın yarpaqları, gəlin mənə köməyə!
İoannın xətrinə qahmarı unudulan
O – mənim şəhərimdir, bunu bilmirsən məyər?”
- 145 Bizdən onun sənəti qisas alır hər zaman;
Arnonun sularında onun parçası əgər
Saxlanıb qalmasaydı bu günə, bu vaxtacan.
- 148 Atılladan qalan o məşum xərəbəlilər
Dirçəlməzdi yenidən, ucalmazdı hasarlar,
Xalqın səyi, əməyi verməzdi əsla səmər.
- 151 Bil ki, mən öz evimdə eləmişəm intihar”.

ON DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

Doğma, əziz yerlərin sonsuz kədəriylə mən
Yığırdım bircə-bircə tökülən yarpaqları,
O taqətdən düşənə qaytarırdım yenidən.

- 4 Keçib meşə arası, çıxdıq ordan dışarı,
İkincinin içində durur üçüncü qurşaq,
Qəzəbli məhkəmənin göydən gəlir qərarı.
- 7 Təzə görünəni mən sizə deyirəm ancaq
Açıldı qarşımızda səhra – örtüyə bənzər,
Görünmürdü üstündə bir ot, canlı bir budaq.
- 10 Dövrələmişdi onu qorxunc, məşum meşələr,
Meşənin də dörd yanı çay idi odlu, qaynar;
Dayandıq bir qıraqda bələdçimlə mükəddər.
- 13 Bütün göz işlədikcə örtüb səhranı qumlar,
Elə qum ki, Katonun yolunu axşam-səhər
Kəsmişdi od səhradan keçəndə diyar-diyar.
- 16 Ey Allahın qəzəbi, indi əgər bir nəfər
Orda gördüklərimi acıb oxusa, hökmən
Bilirəm onu necə qorxudar vahimələr.
- 19 Üryan adamlar gördüm həmin o səhrada mən,
Hərəsinin başqadır taleyinin qərarı,
Hamısı da ağlayır əbədi işgəncədən.
- 22 Kimi arxası üstə düşüb üzü yuxarı,
Büzüşüb oturubdur kimi tozlu yer üstə,
Kimisi də vurnuxur, hey dolaşır qumları.
- 25 Çoxdu addımlayanlar, gedirdi dəstə-dəstə,
Uzananlar nədənsə az dəyirdi nəzərə,
Ancaq inləyirdilər onlar naləli səsle.
- 28 Od qar kimi yağır küleksiz zirvələrə,
Yağır alov yağışı aramla, dayanmadan,
Üzərində səhranın pərdə çəkib hər yerə.
- 31 Qızmar günəş altında İskəndər də bir zaman
Ordusuyla keçərkən Hindistan çöllərindən,
Beləcə od yağmışdı üzərinə səmadan,

- 34 Hökmdar əmr etmişdi əsgərlərinə fəvvrən,
Onlar tapdalasınlar torpağı qarış-qarış,
Alovun dillərindən qopan od sönsün həməən, –
- 37 Beləcə yağmadaydı göydən alovlu yağış,
Qov kimi alışırdı toz-torpaq da sərasər,
Əzablar, işgəncələr gör neçə qat artarmış!
- 40 Əbədi rəqs edirdi elə bil arıq əllər,
Orda-burda sıyırıb bədənlərdən anbaan,
Odlu yaralarını qoparıb tökürdülər.
- 43 Söylədim: “Ey qüvvəti hər şeyə qadir olan,
Bircə şeytanlara sən bata bilmədin ancaq
Üzümüzə amansız qapı bağlanan zaman,
- 46 Kimdir o uca boylu, sallayaraq qaş-qabaq,
Uzanıb seyr eləyir alovu nifrət ilə?
Odlu yağışlar da heç yumşaltmayıır onu, bax”.
- 49 O ucaboy gördü ki, baxıram heyrət ilə
Onun xudbinliyinə, çığırdı gözündə kin:
“Sağlıqda nə idimsə, yenə həməənəm elə!
- 52 Ölmüşəm indi; qoy Zevs dəmirçini incitsin,
Axı onun əlindən aldı şimşək xəncəri
Ki, məni ölüm günü onunla edam etsin,
- 55 Yaxud Moncibeldəki bütün dəmirçiləri
Səmərəsiz əməklə yorub salsın taqətdən,
Necə ki, Fleqranın üzərindən hər yeri
- 58 Süzüb fəryad edirdi: “Vulkan, xilas elə sən!”
Qoy məni də tufana salsın hər saat, hər an,
Bundan məzəli qisas tapmaz, inanıram mən!”
- 61 Rəhbərim ehtirasla dilə gəldi bu zaman,
Mən belə görməmişdim onu bu vaxta qədər:
“Sönməz xudpəsəndliyin, sən ey Kapancy, inan –

- 64 Böyük bələdir sənə, diqqət yetirsən əgər:
Sonsuz qeyzə gələrek çünki özün-özünü
Sən edam eləyirsən məhkəmədən də betər”.
- 67 Sonra mehribanlıqla mənə tutdu üzünü:
“Fivləərə hücum edən yeddi hakimdən biri
Bax, bu idi; qazandı Allahın da qeyzini
- 70 Vəhşi hiddət içində, ram olmadı sağ, diri:
Xidməti mövcübincə, mən bayaq dedim gərək,
Ona yaraşlıq oldu cəsəretli sözləri.
- 73 İndi, əvvəlki kimi, gərək ardbaard gedək;
Ancaq ayağını sən basma qızmar qumlara,
Get meşə ətəyilə, qumluqdan yan keçərək”.
- 76 Dinməz gəlib balaca çaya çatdıq bu ara,
O, meşənin içindən axırdı sürət ilə,
Mən dəhşətlə baxırdım al-qırmızı sulara.
- 79 Bulikamedən axır sular bu adət ilə,
Günahkar qadınlar da o sudan götürürlər;
Meşədən çıxan çay da qumluqla axır belə.
- 82 Çayın dibi, sahili daşlaşmış olub qəmbər,
Kənarlar da daş idi, yandakı cığırlar da;
Bildim, yəqin, yolumuz bu yerdən keçib gedər.
- 85 “Bax, hamının üzünə açıq olan yollarda,
Səfərə çıxdığımız birinci dəqiqədən –
Astananı keçəndən hər nə gördüksə, burda
- 88 Hamısından füsunkar bu çaydır, diqqət et sən,
Görürsən, buxarlanıb qalın bir pərdə çəkir,
Hər cür odu-işığı ram eləyir o fəvvrən”.
- 91 Belə dedi rəhbərim; dinləyərək bərbəbir,
Ondan rica elədim, mənim bu ac beynimi
Qoy doydursun bir qədər, o versin qida-fikir.

- 94 Belə dedi o mənə: “Yenilməz qala kimi –
Dənizin ortasında Krit adlı ölkə var,
Günahsız yaşadırdı o ad qədim aləmi.
- 97 Orda İda dağına alıb dövrəyə dağlar;
İndi unudulub o, saxlasa da adını,
Bir vaxt onu bəzərdi göy yarpaqlar, bulaqlar.
- 100 Reya tapşırırdı ona bir vaxt öz övladını
Gəzərkən balasıyçün bir hami, bir sığıncaq,
Qorumaqçün, səslərlə batırdı fəryadını.
- 103 Qucağında nəhəng bir qocanı saxlayır dağ;
Arxasını çevirib Damiətə ixtiyar,
Güzgüyə baxan kimi Romaya baxır ancaq.
- 106 Onun qızıldan olan başı parlayır par-par,
Gümüşdən tökülübdür sinəsiylə əlləri,
Sonra qurşağa kimi misdir geydiyi paltar.
- 109 Qurşağından aşağı dəmirdəndir hər yeri,
Gildən düzəldilibdir qocanın sağ ayağı,
Budur onun dayağı, budur onun mehvəri.
- 112 Bədəni yarıq-yarıq gərdənindən aşağı,
Həmin bu yarıqlardan tökülür göz yaşları,
Udur o dalğaları yarıqların dodağı.
- 115 Axeronun, Stiksin, Flegetonun axarı
Həmin göz yaşlarıdır, çıxır yerin altından;
Sonra onlar sürətlə sonuncu qata sarı
- 118 Axaraq yaradırlar Kotsiti zaman-zaman;
Bir söz deyə bilmərəm bu barədə daha mən,
O körfəzi sən özün görəcəksən lap bu an”.
- 121 Soruşdum: “Doğrudan da əgər yerin təkindən
Axıb gəlsə bu çay, bəs nə üçün orada
O bizim gözümüzəndən itib getdi qəflətən?”
- 124 Dedi: “Çuxurlar bütün dairədir burada;
Cığırqlarla sol yana getsək də fasiləsiz,
Ensək qədəmbəqədəm dərin boşluqlara da,
- 127 Hələ bütöv dövrəni başa vurmamışıq biz;
Yeni təsadüf bizə bir şey göstərsə əgər,
Gərək sən heyrət ilə baxmayasan, şübhəsiz”.
- 130 Qopdu dodaqlarımdan sual dolu bu sözlər:
“Hanı Leta? Flegeton? Sən mənə göstər bari,
Göz yaşından yaranan çay hanı, yoxdur əsər”.
- 133 O dedi: “Haqlı verdin mənə bu sualları,
Qaynayıb axıb gedən bu qırmızı sulara
Görüb öz gözlərinlə, öyrəndin bu əsrarı.
- 136 Letanın sahilinə yetişəcəksən; orda
Günahların çoxundan xilas olur adamlar,
Qüsl edib təmizlənin, dayanır bir kənarda.
- 139 Ayrılaq bu dəhlizdən, qarşıda başqa yol var.
Gəl mənə arxamca sən, yadda saxla yolları:
Bu cığırqlar çıxmıyır əsla axardan kənar,
- 142 Nəm hava tez söndürür burda odu, şərarı”.

ON BEŞİNCİ NƏĞMƏ

Daşlı sahil boyunca biz gedirik qabağa;
Çayın üstünü isə örtmüşdü sıx bir buxar,
Qoymayırdı bəndi o alovlarda yanmağa.

- 4 Necə ki, bənd atmışdı bir vaxt flamandlılar
Bruceylə Gvidzant arasındı çox uca, –
Güclü sellərin, suyun qarşısını alsın onlar; –
- 7 Necə ki, Brentanın sahilləri boyunca
Bir hasar çəkmişdilər, Karentanın selləri
Yayda ziyan vurmasın qesrə, kəndə, ağaca, –

- 10 Eləcə burda bəndə salıblar sahilləri,
O qədər uca, enli olmasa da bu bəndlər
Onu qurub hansısa bir ustanın əlləri.
- 13 Artıq biz kolluqlardan uzaq idik bir qədər,
Mən neçə yol çevrildim ki, bir şey görüm barı,
Heç nə seçə bilmədim, ora salsam da nəzor.
- 16 Kölgələr yeriyirdi bu zaman bizə sarı,
Altdan-altdan baxırdı gözünü qıya-qıya;
Elə bil ki, insanlar gəlib axşam çağları
- 19 Baxırdı gizli-gizli təzəcə çıxmış aya;
Hamısı da qaşını çatırdı diqqət ilə,
İynə saplayırdılar onlar bu dəmdə guya.
- 22 Biri məni tanıdı, baxaraq heyrət ilə
Birdən-birə çığırdı: “Ah, bu nə işdir!” – deyə,
Sonra da ətəyimdən yapışdı dəhşət ilə.
- 25 Mən baxdım dönə-dönə qarşılanmış çöhrəyə,
Ətəyimi o kölgə elə ki, aldı ələ
Məchul sifət mənimçün lap o an, o saniyə
- 28 Aydın oldu, tanıdım, mən baxanda zənd ilə.
Alovun yandırdığı üzü görəndə birdən
Dedim: “Ser Brunetto, bu sizsinizmi belə?”
- 31 Dedi: “Oğlum, qəlbində ikrah doğurmurmu, mən
Latino, sənin ilə yanaşı yol gedirəm,
Bir qədər geri qalıb o biri kölgələrdən?”
- 34 Cavab verdim: “Ürəkdən sizə qəsəm edirəm,
Müsafirim bu işə razılıq versə əgər,
İstəsəniz sizinlə oturaram mən bu dəm”.
- 37 Dedi: “Oğlum, burada ölülərdən bir nəfər
Geri qalsa, sonra o, yüz il uzansın gərək,
Tərponməsin, alovla döyəclənsin sərəsər.

- 40 Get, arxadan gələrəm, aşağıdan keçərək;
Sonra da öz dəstəmə qayıdaram yenidən,
O dəstə bələlara yanır, nalə çəkərək”.
- 43 Cəsarətim çatmadı onun ilə gedəm tən
Bu atəşli səhrada; başımı sallayaraq
Təmkinlə ağır-ağır düzəldim yoluma mən.
- 46 O başladı: “Hansı bir qəza ölümədən qabaq
Səni göndərib bura, kədər dolu bu yerə?
Kimdir sənin bələdçin, sənə bu yolda dayaq?”
- 49 Dedim: “Orda ki, aləm batıbdır şefəqlərə,
Orda dərin dərənin içində azaraq mən
Yaşanmamış illərdən ayrıldım birdən-birə.
- 52 Dünən səhər istədim qayıdam o dərədən,
Lakin mümkün olmadı; ona rast gəldim bu an,
İndi məni o evə aparır bax, bu yerdən”.
- 55 O söylədi: “Sən də öz bəxt ulduzuna inan,
Qayığın yan alacaq şöhrət sahillərinə,
Duyub bilmişdim bunu mən həyatda bir zaman.
- 58 Ölüm vaxtından qabaq rast gəlməsəydi mənə,
Göylərə layiq olan yolunu görərək mən,
İşlərində köməkçi olardım hökmən sənə.
- 61 Lakin bir vaxt Fyezol yüksəkliyindən enən
Bu günədək kədərlə, daşla ünsiyyət tapan
Bu nankor, kinli xalqa min yaxşılıq da etsən,
- 64 Yənə səni özünə düşmən sanacaq, inan:
Tez zay olar əncirin dadlı böhrəsi-barı,
Əgər əlaq, cır armud ağacıdırsa hər yan.
- 67 Kor deyə çağırblar lap əvvəldən onları;
Bax, bu paxıl, bu lovğa, bu tamahkar adamlar
Ləkələrdi səni də, itərdi etibarın.

- 70 Görəndə ki, hər iki cəbhədə əməyin var,
Onlar susayar sənə; ancaq çox nahaq yərə,
Bir ot yarpağını da qopara bilməz onlar.
- 73 Fyezol heyvanları qoy daraşib çöllərə
Yesinlər bəlim kimi özləri-özlərini,
Dəyməsinlər göyərən təzə cücərtilərə,
- 76 Onların peyinində təmiz toxum yerini
Tapan romalılardır; onlar yuva etdilər
Yalan, təşviş yurdunu, riya sahillərini”.
- 79 “Dualarım müstəcab olsaydı – dedim – əgər,
Həyat günəşin də tez qaralmazdı göylərdə,
İnsanları siz vaxtsız tərk etməzdiz bu qəddər.
- 82 Doğrusunu deyim ki, dözəmmirəm bu dərədə,
O atalıq simanız – əziz, mehriban, incə –
Yenə ürəyimdədir; deyərdiniz hər yerdə
- 85 İnsan əbədiyyətə gəlib qovuşur necə;
Sizin qarşınızdakı borcumu sözlərimlə
Ödəyərəm, işıqlı aləmə mən dönüncə.
- 88 Sözləriniz beynimə nəqş olunub; mən hələ
Gözləyirəm ki, olsam bir an onun yanında,
Tutuşdursun bunları O başqa sözlər ilə.
- 91 Lakin bilin: qoy məni sıxmasın vicdanım da,
Tale ulduzlarının hökmü nəsə əzəldən
Hamısına hazıram haqq-hesab zamanında.
- 94 Axı, belə vədlərə çoxdan öyrənmişəm mən;
Qoy lap öz arzusunca fırlansın çərxi-fələk,
Çoban öz çomağını tovlayantək yenidən”.
- 97 Bu zaman müəllimim üzünü çevirərək,
Sağ çiyni üstən baxıb belə söylədi mənə:
“Diqqətli olan ancaq sözləri dərk edəcək”.
- 100 Lakin ser Brunetto ara vermir nitqinə,
Yoldaşlarından kimdir ən çox tanınan, yüksək,
Deyə mən soruşanda, o, cavab verdi yenə:
- 103 “Bəzisinin adını hökmən çəkəsən gərək,
Gərək deyil burada sadalansın hər biri,
Saymaqla da qurtarmaz onları heç qoşuntək.
- 106 Kəlisə xadimidir onlardan bəziləri,
Bir də bütün dünyada məşhur olan alimlər:
Ancaq eyni ləkəylə ləkələnilib üzləri.
- 109 O qəmli izdihama bir an yetirsən nəzər –
Akkursio Fransisk Prissianla qoşa,
Bax, həmin o murdar da, deyim, istəsən əgər,
- 112 Qullar qulu tərəfdən yollanmışdı bir başa
Arno sahillərindən Bakkilon sahilinə,
Öz fəna həyatını orda da vurdu başa.
- 115 Hələ başqa adları çəkə bilərdim yenə;
Ancaq vaxt keçib gedir; yollarda da qəfildən
Toz-torpaq, qum, odur bax, qarışdı bir-birinə;
- 118 Bu gələn adamlardan uzaq olmalıyam mən.
Hifz elə Xəzinəmi, o, həyata – cahana
Məni bağlayır müdam, əməl et ricama sən”.
- 121 Sonra da çevrilərək o tüpürdü dabana,
Veronada bir yaşıl mahudçün qaçan kimi.
Mənə elə gəlirdi, durub baxdıqca ona,
- 124 Qaçır məğlub kimi yox, qalib bir insan kimi.

ON ALTINCI NƏĞMƏ

Tamam başqa dövrəyə axıb gedən suların
Ağır gurultusunu mən eşitdim yaxında,
Elə bil ki, pətəkdə uğuldayırdı arı, –

- 4 Axın boyu yerişən bir dəstədən bu anda
Ayrılaraq üç kölgə gəlirdi bizə sarı,
Dəstə inildəyirdi qızmar yağış altında.
- 7 Uzaqdan yüksəlirdi çağırış sədaları:
“Dayan! Bura gəlmişən eyblər şəhərindən,
Tanımışsıq sənin o geyindiyin paltarı”.
- 10 Nəzər salsan, onların o bədbəxt üzlərində
Görünürdü alovun vurduğu saysız yara!
Yad edəndə indi də sızlayıram dərindən.
- 13 Onların sözlərini eşidərək bu ara
Rəhbərim dedi mənə: “Getmə, dayan bir qəder.
Nəzakətli göstərək özümüzü onlara.
- 16 Ox kimi dəlib keçən bu od, bu atəş əgər
Olmasaydı bu yerdə o vaxt deyərdim belə:
Onlar yox, sən onlara tərəf tələs bir təhər”.
- 19 Elə ki, biz dayandıq, kölgələr çəkib nalə,
Yenidən başladılar ah-zar nəğməsini,
Üçü də yanımıza yorturdu dövrə ilə.
- 22 Pəhləvanlar necə ki, yağlayıb gövdəsini,
Bütün meydanı gəzib hərlənirlər üz-üzə,
Tutaşaraq etməkcün naqəfil həmləsini,
- 25 Beləcə dolanırdı o kölgələr diz-dizə,
Önümüzdən keçəndə onlar bir cərgə ilə
Boyunlar çevrilirdi, üzler baxırdı bizə.
- 28 Biri dedi ucadan: “Baxıb bu löhran çölə,
Bir də qana boyanmış çöhrəmizə – gerek sən
Bizi – yalvaranları seyr edəydin nifrətlə;
- 31 Şərəfimiz naminə dayan bir qəder, əylən,
Söylə kimsən, cəhənnəm yoluyla sağ-salamat,
Ey bizim yanımızdan beləcə gəlib keçən!
- 34 Bu adam ki, iziylə mən gedirəm bu saat,
Olsa da başdan-başa indi yaralı, üryan,
Xoşbəxt taleyi vardı onun bir zaman, heyhat.
- 37 Bil, Qvaldradanın nəvəsiydi bu insan,
O Gvido Qverra adlanardı cahanda
Qılıncıyla, ağılıyla seçilərdi hamıdan.
- 40 Ardımca toz içində gələne bax o yanda –
Teqqyayo Aldobrandi – böyük xidmətlərindən
Görək söhbət açsınlar ehtiramla hər yanda.
- 43 Bu odlu qasırgada sonsuz əzablar çəkən
Mən də Rustikuççiyəm; çarmıxa çəkilmişəm
Arvadımın o bədbəxt əxlaqı üstündə mən”.
- 46 Dözə bilsəydim əgər bu alova, atəşə
Sahildən atıldım mən əl edib onlara.
Razılıqla baxardı rəhbərim də bu işə.
- 49 Elə qorxutdu məni alacağım hər yara, –
Kölgələrə yanaşmaq, onları məhəbbətlə
Qucaqlamaq fikrindən mən vaz keçdim bu ara.
- 52 Sonra dedim: “Mən sizə baxmayıram nifrətlə,
Qəmli qismətinizdən qəlbimə dolur kədər,
Uzaqdan görən kimi sizi, xoş bir niyyətlə
- 55 Rəhbərimin dediyi doğru imiş nə qəder.
O dedi ki, bir zaman necə vardınızsa siz
Burda da tərək etməmiş sizi nəcib sifətlər.
- 58 Birdir bizim yurdumuz, bir vətən oğluyuq biz,
Böyük zəhmətinizi, adınızı gənclikdən
Ehtiramla yad edib, qəlbədən sevdim mən təmiz.
- 61 Zəhəri rədd eləyib, istəyirəm dərəm mən
Bir alma ki, vəd edib onu mənə rəhbərim;
Əvvəl yerin təkinə enməliyəm mən hökmən”.

64 Dedi: “Şöhret nuruyla işıqlansın izlərin,
Qoy sənin ruhuna da qüvvət versin təbiət,
Bədənin sağlam olsun, düzgün getsin işlərin!

67 Söylə: xeyirxahlığa, təmizliyə məhəbbət
Bizim şəhərimizdə yenə qalır mı barı.
Yoxsa çoxdan tərk olub, unudulub bu adət?

70 Qulelmo Borsiyere saysız qəmi, qubarı
Gətiribdir özüylə, – buradadır o bu dəm,
Cəza yeri səhradır, belədir günahları”.

73 “Əxlaqsızlıq, lovğalıq yoluna qoydun qədəm,
Pul düşkününü, gəlmələr yuvası olmusan bax,
Florensiya, onunçün çöhrəni bürüyüb qəm!” –

76 Mən bu sayaq çığırdım başımı qaldıraraq;
Onlarsa cavabımda baxırdı bir-birinə,
Elə bil deyirdilər ki, biz haqlıyıq ancaq.

79 Onlar dedilər yenə: “Sənin bu sözlərinə
Qulaq asıb, asanca cavab aldıq suala,
Xoşbəxtsan, nur çilədin həqiqət üzərinə!

82 Görüm dönəsən yenə o işıqlı mahala,
Əlvida eyləyəsən bu zülmət yerlərə sən!
O zaman bizləri də sevinc ilə xatırla,

85 De ki: “getmişdim ora, görüşdüm onlarla mən!”
Sonra da qaça-qaça getdilər yol uzununu,
Ayaqları gözümə qanad göründü birdən.

88 Mən hələ söyləməmiş bircə “amin” sözünü
Üfüqlərin dalında yoxa çıxdı kölgələr;
Müəllimim getməkçün yola tutdu üzünü.

91 Mən də onun dalınca; keçmədi bir o qədər
Suların gurultusu eşidildi yaxında,
Danışsaydın bu səsdən seçilməzdi kəlmələr.

94 Necə Monte-Vezodan gündoğana baxanda
Görürsən həmin o çay axıb gedir çox iti,
Apenin dağlarının ətəyindən bir anda,

97 Sonra öz məkanına qoşaraq Akvaketi.
Gedir səhra tərəfə, genişlənir yatağı,
Forliyə çatcaq çayın əvvəlki adı itir,

100 Gurlayaraq tökülür uçurumdan aşağı,
Mın bir çayın suyuna yataq ola biləcək
Dağlıq San-Benedetto kəndinə tərəf axır, –

103 Beləcə uçurumdan axır şalalələrtək;
Aşağıda burulan qan rəngli dalğalardı,
Onlardır guruldayan, qulaqları dölərək.

106 Qurşağıma dolanmış uzun kəndir də vardı,
Doğrusunu deyim ki, mən onunla bir kərə
Parlaq tüklü vaşağı tutmağı arzularımdı.

109 Onu açıb belimdən təqdim etdim şairə,
Həm də əllə yaxşıca tutmaq olsun deyə mən
Səliqəylə topladım onu möhkəm bir yerə.

112 O isə böyrü üstə elə durdu ki, birdən
İlişməsin yarığa onun atdığı iplər,
Kəndiri qaranlığa atdı durduğu yerdən.

115 Düşündüm: “işarənin yoxsa bir sirri, əgər,
Bu dərin qaranlıqdan gözləmirsə möcüzə,
Diqqətlə nəyə baxır müəllimim bu qədər?”

118 Görün necə dəyanət lazımdır indi bizə,
O kəslər yanında ki, həm fikri dərin-dərin
Görür, həm qiymət verir burda hər işimizə!

121 Mənim aqıl rəhbərim dedi: “Bu saat yəqin
Üzə-üzə çıxacaq bizim gözlədiyimiz,
Onu seyr edəcəkdir indi sən nənərin”.

- 124 Yalanlara bənzəyən həqiqəti görək biz
Qoruyaraq saxlayaq bağlı dodaqlar ilə,
Yoxsa biz xəcalətli olacağıq səbəbsiz.
- 127 Yox, susa bilmərəm mən burdakı əsrar ilə,
Mənim Komediya mən misralarına qəsəm,
Ona olan mərhəmət artmasın ildən-ilə,
- 130 Gördüm ki, dərinlikdən qəvvastək üzüb, mübhəm
Bir surət çıxıb gəlir, böyüyür zaman-zaman,
Ən cəsür qəlblər ona heyrət edərdi bu dəm;
- 133 Sanki daşa, ya başqa şeyə ilişib qalan
Lövbəri ilişikdən azad edib, yuxarı,
Suyun dərinliyindən üzüb çıxırdı insan,
- 136 Ona köməkçi idi bədəni, ayaqları.

ON YEDDİNCİ NƏĞMƏ

“Bax, budur quyruğuyla dağları dələn heyvan,
Ona qarşı bir qılınc, uca bir hasar hanı;
Budur zəhərləyən də yer üzünü binadan”.

- 4 Başladı söhbətinə rəhbərim – ağıl kanı,
Sonra isə əliylə, keçdiyimiz mərmərin
Yanında uzanmağa çağırırdı o azmanı.
- 7 Canlı mücəssəməsi iyərnc yalanın, şərin
Quyruğunu yığmadı, onun nəhəng gövdəsi
Üzüb gəldi, sərildi üstünə sahillərin.
- 10 Üzdən təmiz, məhraban, təmkinliydi çöhrəsi,
Ona bu cizgilərdi əzəmət nişanəsi,
İlandı bədəninin bütün qalan hissəsi.
- 13 Tüklü, caynaqlı idi onun iki pəncəsi,
Xal-xal düyünlər ilə, rəngli naxışlar ilə
Bəzənmişdi kürəyi, böyrü, qarnı, sinəsi.

- 16 Bundan əlvən naxışlar vura bilməmiş hələ
Nə türkün, nə tatarın toxucusu heç zaman;
Heç Araxna özü də toxuya bilməz belə.
- 19 Yarıyadək dalğalı sulara batıb qalan
Bir qayıq hərəkətsiz dayanıb duran kimi;
O yerdə ki, özünə yurd salıb həris alman,
- 22 Qunduz orda oturub bir tələ quran kimi, –
İlan da daşlar üstə uzanmışdı bu sayaq,
Bu qumsallı aləmə vahid hökmran kimi.
- 25 Ucu haça zəhərli quyruğun dik tutaraq
Dibsiz boşluq içində tərpedirdi o nəhəng,
Onu əqrəb dişinə bənzətmək olar ancaq.
- 28 Axır dindi rəhbərim, dedi: “İndi biz görək
Yolumuzu dəyişək, səmtimizi qırağa
Salıb, iyərnc heyvanın yaxınlığına gedək”.
- 31 Sonra sahil boyunca burulub bir az sağa,
On addımlıq bir yolu qət edib gəldik yaxın,
Qumdan, odlu yağmurdan axır qurtardıq yaxa.
- 34 Yaxınlaşdıqca gördüm xeyli insan yığnağı,
Ön tərəfdə uzanan uçurumdan az kənar
Oturubdur içində odlu tozun-torpağın.
- 37 Dedi mənə rəhbərim: “Bütün bu dövrə ki, var,
Onun hər hissəsini aydın görmək istəsən.
Yaxınlaş, bir-birindən gör nəylə ayrılırlar.
- 40 Ancaq orda sözünü bir az qısa elə sən,
O murdar heyvan bizi çiyinə əlsin deyər,
Görək indi yanaşib onunla danışam mən”.
- 43 Uçurum üzəriylə tək yeriyə-yeriyə,
Yeddinci dövrə boyu addımladım irəli,
Yanaşdım qəm içində sükut edən dəstəyə.

- 46 Alovlu bir qılgılcım saçmadaydı gözləri;
Əlləriylə gah tozu kənar edirdi onlar,
Gah da sonsuz havada uçan odu, közləri.
- 49 Birə, milçək hücumu keçəndə qatar-qatar
Onlardan ağzı ilə, gah da ki, pəncəsiylə
Qızmar günorta çağı itlər belə qorunar.
- 52 Nəzər saldım bu ara alov öz iynəsiylə
Sancdığı o üzlərə; tanımadım heç kəsi;
Tanımadım onları heç bir nişanəsiylə.
- 55 Hamının sinəsində görürdüm pul kisəsi,
Hər kisə seçilirdi nişanından, rəngindən,
Gözlərdə əks edirdi kisələrin nəşəsi.
- 58 Gördüm sarı həşyəli kisənin üstündə mən
Çəkilməmişdi göy rənglə şəkli nəhəng bir şirin,
Beli qabarmış kimi göründü mənə gəndən.
- 61 Boyununda başqa bir səhra əzabkeşinin
Kisəsi qırmızıydı, bəli, qıpqırmızı qan,
Süd kimi, qaz kimi ağ rənglə qarışıb lakin.
- 64 Yekəqarın, mavi rəng donuzu xatırladan
Bir kisənin sahibi üzünü tutub mənə,
Dedi: "Niyə gəlmisən sən bu yerə nəgəhan?"
- 67 Get, nə qədər sahibsən sən bu diri bədənə,
Həmyerlim Vitalyano bura gəlib bir zaman
Mənim sol tərəfimdə oturacaqdır yenə.
- 70 Bu florensiyalılar içində yadam, inan,
Bəli paduanlıyam; qulağımdadı yalnız
Onarın qaba səsi: "Hanı bizim qəhrəman,
- 73 Hanı o üç keçili bizim dəstəbaşçımız?"
O dilini çıxarıb ağzın öydi eybəcər;
Sanki kəl dodağını yalayır aramsız.
- 76 Düşündüm, mənə qarşı indi yəqin hirsleşən
Burda çox qalmamağı tapşırıran o hayanım,
Əldən düşmüş dəstəni tərk elədim bir təhər.
- 79 Artıq mənim rəhbərim həmin çirkin heyvanın
Kürəyinə qalxaraq oturmuşdu ədəblə.
Mənə dedi: "Dayanma, sənün hünərin hanı!"
- 82 Burdan dərinliklərə belə enirlər, belə.
Di gəl, əyləş qabaqda, dalda oturaram mən –
Quyruğundan dəyməsin sənə zəhər bir gilə".
- 85 Titrətmə-qızdırmadan dırnaqları göyərən,
Qəfil gördüyü üçün əcaib bir kölgəni,
Vücudu birdən-birə əsmə içinə düşən
- 88 Bir adama çevirdi onun sözləri mən;
Ağanın qarşısında dayanan bir qul sayaq,
Qovdum xəcalətimdən qorxunu, vahiməni.
- 91 Mən əcaib heyvanın kürəyinə qalxaraq
Oturdum; istədim ki, deyəm: "məni qucaqla" –
İqtidarım olmadı açam ağzımı ancaq.
- 94 O adam ki, mənimçün olub gözdə, qulaqda,
Çevrilibdir zirehə, anladı məni sözsüz,
Qollarını belimə o doladı qabaqdan,
- 97 Sonra dedi: "Gerion, haydı, yola düşək biz!
Amma təzə yükünü sən həmişə xatırla:
Fırlananda ehmallı fırlan, enəndə en düz"
- 100 Qayıq necə yerindən qalxanda gedər dala,
Bax, bu sayaq hərəkət elədi tərpendi o,
Genişliyi duyantək elə bil gəldi hala.
- 103 Quyruğunu havada oynadırdı indi o,
Sonra ilanbalıqtək şütüdü birdən-birə,
Pəncəylə avarlayıb havaya milləndi o.

- 106 Faeton ki, çıxanda göy üzünə səfərə,
Qorxusundan cilovu buraxdı əllərindən,
O nəyəsə toxundu, atəş düşdü göylərə,
- 109 Yaxud İkar ki, qızmış mum ətri duydu birdən,
Çılpaq çiyinlərindən bir-bir düşən lələkdən,
Atasının səsini eşitcək: "hardasan sənə" –
- 112 Mənimtək qorxmamışdı, sonsuz boşluqlarda mən
Bu qaralan havanı, bir də mindiyimiz tək
Vəhşini görcək necə qorxurdumsa ürəkdən.
- 115 O, uçurdu dərinə qanadını gərərək,
O zaman hiss edirdim hərəkəti mən ancaq –
Aşağıdan vururdu üzümə sərin külək.
- 118 Mənə elə gəldi ki, sağda axır bir bulaq,
Aşağıdan mən onun eşidirdim səsini,
Əydim o dibsizliyə başımı mən qorxaraq.
- 121 Aşağıda görəndə bir işıq şöləsini
Ordakı uçurumda çığırtı eşidəndə,
Ləngər vurdum, canımda duydum vahiməsini.
- 124 Yalnız ilkin təsəvvür burda oyandı məndə
Bu enişlər, dövrlər barəsində; hər yanda
Sonsuz əziyyətləri yaxınlaşan görəndə.
- 127 Şahin öz qüdrətini itirdiyi zamanda,
Nə quşun, nə qaranın dalınca uçmaz fəqət,
Şahin saxlayan deyər: "Eh, nahaqdır!" – bu anda,
- 130 Onun bir də uçmağa qalmaz canında taqət,
Yerə enməkdən qabaq dövrə vurur yüz kərə,
Sonra, küskün kənara enib qonar nəhayət, –
- 133 Gerion da bu sayaq endi dərinliklərə
Orda sivri qayalar qalxırdı göyə yerdən,
Elə ki, biz də düşdük onun çiyindən yerə
- 136 Yaydan çıxmış ox kimi süzüb yox oldu birdən.

ON SƏKKİZİNCİ NƏGMƏ

- Cəhənnəmdə bir yer var, adı Kinli Dəşiklər,
Çuğun rəngli daşlardır orda sıldırım boyu,
Örtüb bütün hər yanı bu zəhmli enişlər.
- 4 Düz ortada görünür zülmət rəngli bir quyu,
Açıb geniş ağzını dərinlikdən yuxarı,
Ondan söhbət açaram, sonranın sözüdür bu.
- 7 Orda dairələrlə enən pilləkanları
Gördüm dərin quyuya qayalar arxasında,
On dərin çuxur vardı, sanadım mən onları.
- 10 Belə lövhə necə yol mən görmüşəm azından:
Qəsri qorumaq üçün ətrafi, həndəvəri
Qazaraq, saxlayırlar xəndəklər arasında,
- 13 Bu sayaq xəndək idi o dərənin hər yeri,
Qala qapılarından gedən uzun körpülər
Necə birləşdirirsə ən uzaq sahilləri,
- 16 Daş sıldırım dibindən zülmət quyuya qədər
Aşırımın, yarğanın üstündən keçir bu xətt,
Quyuya çatan yerdə xətt olurdu sərəsər.
- 19 O quyruqlu Gerion burda endi nəhayət,
Bizim ikimizi də çiyindən saldı yerə;
Rəhbərim sol tərəfə götürdü istiqamət.
- 22 Mən gedirdim, baxırdım sağda başqa kədərə,
Tamam başqa edama, başqa qüssəyə, dərdə –
Bunlar məhkum idilər birinci xəndəklərə.
- 25 Lüt izdiham gedirdi o yerdə iki cərgə;
Bizə doğru gəlirdi o cərgələrdən biri,
Digəri addımını atırdı bizlə birgə.

- 28 Romalılar da belə, daim bayram günləri
İnsanların axını yolu tutmasın deyə,
Bölürdülər ikiyə körpünü, keçidləri.
- 31 O cığırın biriylə xalq gedirdi kilsəyə,
Zilləyib gözlərini qəsrin divarına düz,
O biriylə dönənlər baxırdılar zirvəyə.
- 34 Orda-burda o daşlı dərinlik içində biz
Görürdük – əllərində qamçı, buynuzlu şeytan
Vururdu günahkarın kürəyinə rəhmsiz.
- 37 Bir-birinin dalınca zərbələr dəyən zaman
Onlar götürülürdü! Gözləmiri bir nəfər
İkinci ya üçüncü qamçı ensin havadan.
- 40 Bir az gedib irəli birinə saldım nəzər,
Dilləndim birdən-birə: “hardasa bu sifətlə
Mən üz-üzə gəlmişəm, tanış gəlir o gözlər”.
- 43 Durdum, tanıyım deyə ona baxdım diqqətlə,
Rəhbərim də salmadı yerə mənim sözümü,
Kölgəyə çatmaq üçün mən yeridim sürətlə.
- 46 Şallaqlanan gizlətsin deyə məndən üzünü –
Başını əydi fəvvrən; bu iş hədərdi fəqət,
Mən söylədim ona: “Ey, yerə dikən gözünü,
- 49 Özgənin yox, sənindir yəni bu görkəm, sifət
Demək, Kaççanemiko Venediko özüsən,
Neçin sənə verilir bu amansız əziyyət?”
- 52 O, söylədi: “heç cavab verməz idim düzü mən,
Lakin sənəndəyin açıq sözlər sərəsər
Keçmişə xatırladıb yada saldı yenidən.
- 55 Mən həmin adamam ki, çalışırdım nə qədər
Gizolabella markizi daim dinləsin orda,
Hərçənd ki, bu barədə neçə yalan deyirlər.

- 58 Hönkürüb, nalə çəkən boloniyalı burda
Təkcə mən deyiləm, bil; onlardan o qədər var
Savena ilə Reno arasındakı yurda
- 61 Baxsan, sira deyönlər indi çox az tapılar.
Bu da nahaq deyildir: hərisliyimiz mægər,
Ölən günümüzədək heç canımızdan çıxar”.
- 64 Hələ sona çatmamış onun dediyi sözlər
Bir şeytan qamçılıyıb onu, cığırdı bərkənd:
“Ay oğraş! Arvad deyil burdakılar, sus, yetər!”
- 67 Qayıtdım rəhbərimin yanına bu zaman mən;
Bir qədər də gedib biz çıxdıq elə bir yerə,
Orda diş-diş bir hasar uzanırdı zirvədən.
- 70 Əziyyətsiz, əzabsız qalxdıq o zirvələrə,
Ordan da sağ tərəfə alaraq istiqamət,
Əzabkeç camaatdan biz ayrıldıq bilmərrə.
- 73 Orda, qamçılananlar keçsinlər deyə əlbət,
Qübbətək uzanıbdır sivri diş-diş qayalar
Rəhbərim dedi: “Dayan, eylə onlara diqqət,
- 76 Yaxşı bax, üzlərini heç göstərməyib onlar,
Arxamızca gəlirdi cərgələr ilə bayaq,
İndisə üzlərini lap aydın görmək olar”.
- 79 Bizo tərəf gəlirdi ikinci cərgə də bax,
Qədim körpü altına tələsirdi dəstəylə,
Birinci izdihamtək qamçılanıb şaqqaşaq.
- 82 Sualı gözləmədən rəhbərim gəlirdi dilə:
“O iri gövdəliyə bir anlığa sal nəzər,
Gözlərini yaşartmır dəyən zərbələr belə.
- 85 Əvvəlki əzəməti onu indi də bəzər!
O, Yasəndur, bəllidir onun ağı, hünəri,
Hökərandı, ipək yun toplayardı nə qədər.

- 88 Üzüb keçdi Lemnosa çox kirdablı yerləri,
O yerə ki, müqəddəs nə varsa rədd edərək,
Arvadlar öldürdülər bir gün bütün ərleri.
- 91 Cavan Gipsipilanı aldatdı dil tökərək,
Axı Gipsipila da bir vaxt belə aldatdı
Bütün yoldaşlarını bir məqsədcün onuntək.
- 94 Bari-həmlin verən tək Yason onu da atdı,
Elə ona görə də qırmaqları bu sayaq,
Bir də Medeya üçün o bu cəzaya çatdı.
- 97 Onun ilə bərabər aldananlar gedir, bax;
Kimdir ora düşünlər, nədir birinci xəndək –
Ehtiyac yox onlardan burda uzun danışaq”.
- 100 O yerdə ki, cığırlar bir-birini kəsərək
Keçir ikinci səddi, sonra isə təzəsi
Uzanır uzaqlara, öyilir bir körpütək,
- 103 Orda, yaxın xəndəkdə böyük insan dəstəsi
Donuztək fınxırırdı, ittək zingildəyirdi,
Dəyirdi özlərinə özlərinin şilləsi.
- 106 Aşağıdan qoribo buxar qalxıb gəlirdi,
Çevrilirdi yamacda yapışqanlı örtüyə,
Baxsan ürək bulanır, iyi burnu dəlirdi.
- 109 Dərinlikdə nə varsa aydın görünsün deyə,
Uca yerdən gərək sən bir baxasan onlara,
Azca qalxıb çıxasan qarşıdakı körpüyə.
- 112 Gözlərimə göründü qalxan kimi biz ora,
Üfunətli nəcisə batmış insan dəstəsi,
Bu üfunət çirkabla sanki axmışdı bura,
- 115 Biri vardı, tarıma çəkilmişdi dərisi,
Ayıra bilməzdi heç durub nəzər yetirən
O, adicə adamdır, ya qırxılıb kəlləsi.

- 118 O, çığırdı: “Deyəsən sevib-seçdin mənə sən
Bu çirkaba batanlar arasında, ey insan?”
Cavab verdim: “hardasa rast gəlmişəm sənə mən,
- 121 Par-par parıldayırdı saçların da o zaman;
Baxıram, Alessio İnterminelli burda
Çamırlığın içinə batıbdır boğazacan”.
- 124 O bu dəmdə yumruqla başına döydü, vurdu:
“Yaltaq nitqlərimçün bura atılmışam mən
Hara çatsam o sözlər dodağımda olurdu”,
- 127 Sonra dedi rəhbərim: “Əy bir az çiyinini sən,
Nəzər yetir qabağa, topla bütün diqqəti
Bax, orada – qabaqda sən görəcəksən hökmən,
- 130 Tüklü, iyrenc qadını, dırnağı oxtək iti,
Bədəninə sıyırır həmin dırnaqlar ilə,
Gah oturur, gah durur, budur onun adəti.
- 133 Faidadır, yaşadı daim fahişəliklə,
Dostunun bu sözünə: “Məndən razısanmı sən?” –
“Yox, yox, sən möcüzəsən!” – O, cavab verdi belə.
- 136 Yetər, doydu gözümüz bizim bu mənzərədən”.

ON DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

Sən ey sehrbaz Simon, ey bədbəxt izdiham, siz
Allah qüdsiyyətini, gəlin bəkarətini
Hərsləklə zorlayıb bütün ləkələdiniz –

- 4 Uca tutub qızılın, gümüşün qiymətini;
İndi sizin – üçüncü deşikdə edam olan
İnsanların şeypurlar yayar hekayətini!
- 7 Artıq yeni xəndəyin üzərindən bu zaman
Adlayaraq keçirdik donqarbel körpünü biz;
Çuxurun ortasına baxırdıq ucalıqdan.

- 10 Ali Zəka, mahirsən hər işində, şübhəsiz.
Sən bu lənətə gəlmiş dəhşətli dərələrdə
Haqqın-ədlin hökmünü açırsan fasiləsiz!
- 13 Mən saysız cərgələrə rast gəlirdim hər yerdə,
Onlar dərin quyuda, bütün sahil uzunu
Boz daşlar üzəriylə gedirdi dövrlərdə.
- 16 Mənə xatırladırdı onların bu düzümü,
Gözəl San-Covannimdə kəlisə quçağında
Gizli xaç mərasimi quranların özünü.
- 19 Mən də bir qədər övvəl bu mərasim çağında
Xilas etdim oğlanı, sındırdım mərmər çəni
Bu işim pıçılıtya döndü el dodağında.
- 22 Hər çuxurda görürdüm bir günahkar bədəni
Batıb daşın içinə; ayaqları dizədək
Havada oynayırdı, dəhşət alırdı məni.
- 25 Od, ayaqlar üstündən şütüyürdü ilantək;
Elə şillaq atırdı hamı, davamlı iplər
Qınılardı, atılan təpiyə dözməyərək.
- 28 Elə bil ki, bir şeyə yağ çəkilibdi yeksər,
Alışıb üzdən yanır, həm də alovlar ancaq
Yayılırdı dabandan dırnaqlarına qədər.
- 31 Mən söylədim: “Müəllim, o bir nəfər kimdi, bax,
Qıpqırmızı alova bürünübdür sərəsər,
İnildəyir hamıdan ziyadə qıvrılaraq?”
- 34 O, söylədi: “Endirim səni istəsən əgər,
Üstünə aşağıda uzanan pillələrin.
Sənin suallarına o özü cavab verər”.
- 37 “Mənimçün də əzizdir bütün istəyin sənin, –
Söylədim – sussam belə bunu bilirsən şəksiz;
Hökmədarım, hər sözün mənə xoşdur, ol əmin”.

- 40 Dördüncü səddin üstə qalxaraq maneəsiz,
Sola döndük sıldırım qatlar ilə bu zaman,
Açıq lağımlar ilə endik uçuruma biz.
- 43 Çox darısqal deşikdə ağlayırdı bir insan,
Həm də baxdım özü yox, ağlayırdı ayağı,
Heç uzaq düşməmişdim rəhbərimin yanından.
- 46 “Hər kim olursansa ol, sən ey başı aşağı
Dirək kimi zülmətə basdırılan, qüdrətin
Əgər varsa cavab ver”, – Mən ruhani sayacağı
- 49 Söylədim; bax, beləcə başlayıb ibadəti,
Canini, qatilləri yer altından dübarə
Səsləyir ruhanilər, artsın edam müddəti.
- 52 “Necə, Bonifatsi, sən gəlib çıxdın bu yerə,
Belə vaxtıdan qabaq? – Cavab verdi o mənə –
Gör neçə il yanılıb, bir bax siyahilərə.
- 55 Dövlət, mənsəb yorğunluq gətirdi yoxsa sənə,
Sən ki, onun xətrinə ən gözəl bir qadını
Aldadıb, bədbəxt edib, keçirmişdin əlinə?”
- 58 Bu deyilən sözlərin ünvanımı, adımı
Anlamayıb özünə götürənlər kimi mən,
Karıxmış dinləyirdim bu sözlərin ardını.
- 61 Vergili dindi axır: “Ona belə söylə sən:
“Gözlədiyin o adam mən deyiləm, deyiləm”.
Necə öyrətmişdisə mən cavab verdim həmən.
- 64 Günahkar eşidəndə titrədi, əsdi bu dəm,
Bir ah çəkdi dərindən, gəldi qəmli naləsi:
“Onda niyə sən məni çağırırsan, bilmirəm?”
- 67 Əgər mənim adımı indi bilmək həvəsi
Ürəyində oyansa bu qatı adlayarkən,
Bil: geymişdim ən böyük bir keşiş əlbəsesi.

- 70 Əsil ayı nəslindən olduğum üçün də mən,
Ayların xətrinə acgözlüklə o qədər
Var yığdım ki, boğuldum pul kisəsində birdən.
- 73 Orda, məndən aşağı, qalaqlanıb dəstələr
Kəlisə dəllalları, xəbər gətirənlərim,
Yarğan sızır onları məngənədən də betər.
- 76 Orda, dərinliklərdə olacaq mənim yerim,
Bonifatsi bir gün məni əvəz edən günədək,
O adam ki, səninlə çaş salmışdı gözlərim.
- 79 Burda dabanlarımı mən çox yandıram gərək,
Onun isə başqadır, müddəti azdır ancaq,
O, az oynadacaqdır ayağını mənimtək.
- 82 Sonra murdarcasına hamını ötüb nahaq,
Günbatandan gələcək keşiş, qanundan kənar,
Üstümüzdən adlayıb, o haqlı sayılacaq.
- 85 Necə ki, Makkaveyin kitablarındakı çar
İasonu oxşadı, əzizlədi; ona da
Fransa tac-taxtı olacaqdır lütfkar”.
- 88 Sözlərim elə dərin olmasa da mənada,
Kəlmələri birtəhər calaşdırdım güclə mən:
“Söylə: bizim Tanrımız Pyotrdan o dünyada
- 91 Hansı bir dəfinəni gözləyirdi; düzlükdən
Onu pul çıxardımı; hökmüranlıq açarı
Əllərinə keçəndə? Dedi: “Dalımca gəl sən”.
- 94 Matveydən nə Pyotr, nə də ki, başqaları
Heç nə ala bilmədi, bilmədi, çıxan zaman
İudanın əlindən yeri, hökmü, qərarı.
- 97 İndi burda əzab çək, öz əməlinçün də yan;
Yığdığım haram pulu möhkəm qoru bu yerdə,
O pullarla sən Karla üsyan etdin qorxmadan.

- 100 Hörmət eləməseydim mən o açara bir də,
O açar ki, ən ali hökmün əlilə yalnız
Tapşırılmışdı sənə xoşbəxt dəqiqələrdə,
- 103 Mən başqa söz deyərdim, od tökərdi bu ağız;
Pozub xaçpərəstləri hərisliyinizlə siz,
Əyriliyi qaldırıb, düzlüyü tapdadınız.
- 106 İoann siz keşişləri tanıyırdı doğru, düz –
Bilirdi, oturaraq su üstə şöhrət ilə,
Nə qədər hökmdarla fitnə–felə giribsiz;
- 109 Nə qədər ki, müqəddəs kilsəni papa hələ
Əxlaqsızlıq yerinə çevirməmişdi, – sizi
Yeddi baş, on buynuzlu qoruyurdu şövq ilə.
- 112 Qızıl, gümüş Alləhtək fəth edib qəlbinizi;
Büt-pərəstlər əzəldən bircə bütə baş əyər,
Siz pula sitayişlə keçirdiz ömrünüzü.
- 115 Konstantin! Dünyaya bədbəxtlik deyil məgər
Sənin bu yer üzünə gəlməyinin səməri,
Keşişlərə, kilsəyə verdiyin hədiyyələrə”
- 118 Mən ona söylədikcə bu ibrətli sözləri.
Bilmirəm qəzəbindən, ya vicdan əzabından
O şıllaq atmağından qalmırdı əsla geri.
- 121 Lütfkar təbəssümlə mənə baxırdı bu an
Rəhbərim; anladım ki, dediyim doğru sözlər
Ona ləzzət veribdir, sevindiribdir yaman!
- 124 Məni qucaqlayaraq köksünə sıxdı rəhbər,
Gəldiyi yol ilə də geri döndü, sonra da
Mənimlə birgə gəldi dərin yarğana qədər.
- 127 Mənim ağırlığıma baxmayaraq orada
Qaldırdı qövsün üstə, heç almadı nəfəs də;
Dördüncü səddin beşə qovuşduğu arada

- 130 O, məni ehtiyatla qoydu qayanın üstə,
O qədər ehməli ki, vəhşi dağ keçiləri
Cığrılardan bu sayaq keçə bilməz ahəstə.
- 133 Mən buradan görürdüm başqa bir çuxur yeri.

İYİRMİNCİ NƏĞMƏ

Birinci kansonun mən iyirminci nəğməsində
Söz açıram girdəbin qucağında məhv olan,
İnləyən insanların yeni işgəncəsindən.

- 4 Gözlərimin önündə lövhə kimi açılan,
Qəmli göz yaşlarıyla suvarılan yarığa
Baxmaq meyində idim mən əyilib bu zaman.
- 7 Geniş xəndək içində hey oyana-bu yana
Gedirdi lal dəstələr, axıdıb göz yaşları,
Kilsə mərasimini bənzətmək olar ona.
- 10 Elə ki, onlara səmt çevrildi baxışlarım,
Qəribə bir möcüzə mənimçün oldu aşkar:
Gördüm geri burulub hamısının başları.
- 13 Arxaya – kürəklərə çevrilmişdi alınlar,
Səssiz addımlayaraq gedirdilər dalqabaq,
Düz getməyi əbədi unutmuşdular onlar.
- 16 Bəlkə də kimi isə qəfil iflic vuraraq,
Qurutmuşdu bunlartək bütün bəldən yuxarı,
Eh, nə bilim bəlkə də... inanmıram mən ancaq.
- 19 Mənim hekayətimlə, oxucu, ulu Tanrı
Uğurlu, ibrətamiz dərs versin sənə bu an, –
Dayanarmı, düşün bir, gözlərimin yaşları
- 22 Görəndə insan oğlun bu şəkildə yaxından? –
Onların göz yaşları başlar çevrildiyindən,
Axırdı, tökülürdü ombalar arasından.

- 25 Bir qayaya söykənib ağlayırdım bu vaxt mən.
Möhtərəm müsafirim söylədi həyəcanla:
“Doğrudanmı bu qədər ağlısız olmusan sən?”
- 28 Günahkara acımaq özü günahdır, anla.
Allah özü onlara divan tutur, var yeri,
Günahları böyükdür, sən barış bu divanla.
- 31 Görürsənmi torpağın udduğu bir nəfəri,
Onu var səsi ilə çağırırdı fivlilər:
“Sən haraya gedirsən, Amfiaray, dön geri?”
- 34 Nə üçün tərkdərsən öz ordunu?” – Müxtəsər,
Torpağın alt qatına gedirdi əylənmədən,
Minos onu yollarda ram etməsəydi əgər.
- 37 Kürəkləri sinəyə çevrilib, diqqət et sən,
Uzağa zillənərdi çünki çox zaman gözü,
Geri baxır dal-dalı addımlayır yenidən.
- 40 O isə Tiresiydir, dəyişilibdir üzü
Kişi ikən arvada çevrildiyi zamandan,
Kişiliyi əlüstü arvadlıq oldu, düzü.
- 43 Yalnız ilan kələfin qılıncla vurduğu an
O yenidən qayıtdı əvvəlki görkəminə,
Dəyişib oldu yenə bıqlı-saqqallı insan.
- 46 Arunsdur, bax onun da dalısınca gələne;
Uca dağlar qoynunda bir şəhər var, orada
Karraralı torpağı şumlardı dönə-dönə,
- 49 O Luni şəhərində bir mərmər mağarada
Aruns gecə göylərə, sahlisiz ümmanlara
Azad baxışlarını zilləyərdir arada.
- 52 Bax, o isə Mantodur, hörükləri yanlara
Düşüb at yalı kimi; pərdəyə çevirərək
Görünməz döşlərini bürüyübdür onlara.

- 55 Obaları, elləri o gəzib dolaşdı tək,
Gəlib çıxdı axırı mənə doğma yerlərə;
Mən onun bərəsində sənə danışam gərək.
- 58 Elə ki, qaldı yetim, o uğursuz şəhərə –
Vaxtların məskəninə gələrək düşdü əsir,
Cilayi-vətən oldu, yeri-yurdu dağ-dərə.
- 61 Orda, dağlar qoynunda bir qədim qəsr yüksəlir,
Sərhədində Manyayla gözəl İtaliyanın,
Büllur Benako gölü orda yatır, dincəlidir.
- 64 Orda yüz-yüz bulaqlar axıb tutur hər yanı,
Süzüb Valkamon ilə Qardanın arasında
Gəlib Pennin Alpının ayağında dayanır.
- 67 Orda yer var, insana daim xaç duasında
Veronanın, Breşin, Tridentin keşişləri
Verə bilərdi yəqin, öz xeyir-duasın da.
- 70 Yenilməzdir o gözəl Peskeranın hünəri
Hədələyir aranla körfəz birləşən yerdə
Bütün berqamlıları, bütün breşliləri.
- 73 Benakonun qoynuna yerləşməyən sellər də,
Çaylara çevrilərək baş alırlar buraya,
Axırlar bu çəmənli, bu hüdudsuz çöllərdə.
- 76 Mənbəyini həmin o göldən götürən çaya
Minço adı veriblər, axaraq sürət ilə
Qovernoda qarışır çosqun dalğalı Poya.
- 79 Yarı yolda, mənzilə gəlib çatmamış hələ
Yığılaraq, çalada dönür bataqlıqlara,
Yayda tamam sozalır, batır zəhərli lilə.
- 82 O qız, insafsız o qız bir gün gələrək bura,
Bataqlıq qucağında gözdi quru yerləri,
Kimsəsizdi, çılpaqdı ətraf, baxsaydın hara.
- 85 Buranı məskən etdi, yanında növərləri,
Fəlciliyə başladı, uzaqlaşdı hamıdan,
Bədəninə, canında qalınca can əsəri.
- 88 Sonra yurdsuz nəsilər axışdı zaman-zaman,
Hər yandan dəstə-dəstə onlar bura can atdı,
Bilirdilər həyatdır bu yerlərdə hökmran.
- 91 Cansız sümüklər üstə onlar şəhər yaratdı,
İlk dəfə bu dərəyə gələn qızın, müxtəsər,
Adı ilə şəhərin Mantuya oldu adı.
- 94 Əvvəllər çox gur idi, çiçəklənirdi şəhər,
O uzağı görməyən maymaq Kasalodini
Kələkbaz Pinamonte aldadan günə qədər.
- 97 Bundan başqa yurdumun təzə hekayətini
Əgər sənə camaat nəql eyləsə yenidən –
Yalandır, doğru sanma kimsənin söhbətini”.
- 100 Cavab verdim: “Müəllim, inanıram sənə mən,
Qəlbimdəki inamı heç qüvvə qıra bilməz.
Başqa sözlər mənimçün soyuq küldür, inan sən.
- 103 Ancaq söylə, bunlardan eləsi yoxdurmu bəs
Sənin nəzərlərini cəlb eləsin bircə an?
Söyləməsən ürəyim rahatlıq tapa bilməz”.
- 106 Dedi: “Sən o saqqalı yanağından uzanan,
Mis kimi kürəyinə sərtilənə yaxşı bax,
Yunanların içində sən olsaydın bir zaman
- 109 Kişilik beşiyində onu görərdin ancaq
Özü də fəlc idi; Avliddə Kalxant ilə
Bərabər gedirdilər, buxovları qıraraq.
- 112 Odur, Evripildir o; onun şəninə hələ
Səslənir faciəmin ehtiraslı əşarı.
Məgər bilmirsən bunu? Unutmusan tez belə!

115 O birisə, görürsən, çıxıb qabırğaları,
Ona bir vaxt Mikele Skotto deyərdilər,
Saylardı hiylənin, kələyin sənətkarı.

118 O isə Azdentedir; Bonattiyə bərabər;
Dəri üçün, biz üçün təəssüf edir naçar,
Tövbə eləməkdə o gecikibdir nə qədər.

121 Onlar isə günahkar arvaddırlar; bax, onlar
Unudublar iynəni, cəhrəni, fal açmağı;
Bunlar ot qaynadardı, müqəvva yapardılar.

124 Vaxt qurtarır; o yarım kürələrin qırağı
Toxunur bir-birinə, Seviliya tərəfdən
Sulardan Qabil çıxır, əldə çırpı budağı,

127 Ay isə nurlu idi, bədirlənmişdi dünən:
Dilsiz şüalarımı səpirdi gilə-gilə
Məşə dərinliyinə, xatırlayırsanmı sən?"

130 O yeriyyə-yeriyyə danışdı mənimlə.

İYİRMİ BİRİNCİ NƏĞMƏ

Çox şeylərdən danışdıq Komediyaından kənar
Biz körpüdən körpüyə keçəndə də nə qədər,
Kinli Deşiklərdəki təzə bitən mamırlar,

4 Dolay uçurumları, bihudə qüssə, kədər
Çıxırdı qarşımıza; qara bir dəhşət ilə
Açmış idi ağzını həmin Kinli Deşiklər.

7 Necə köhnə gəmini suvamaq məqsədilə,
Qışda Venetsiyanın gəmi tərsanəsində
Saqqız kimi qətranı qaynadırlar, bax, elə.

10 Hamı qışın işini görür öz növbəsində:
Kimi avar düzəldir; kimisi də tıxayır
Su axan deşikləri gəminin gövdəsində.

13 Kimi burnu düzəldir, göyertəni mıxlayır;
Kimi təzə vərdənə qayırır hünəriylə;
Kimi yelkən yamayır, kimi ipi yoxlayır, –

16 Beləcə, atəslə yox, Allahın əlləriylə
Məndən bir az aşağı qaynamadaydı qətran;
Suvaşırda enişə qaynar qətrələriylə.

19 Yalnız qətran görürdüm, bir qaynar çaydı qətran,
Gah qabarıb daşırdı, gah çökürdü yenidən,
Amma bilmirdim nədir o qətranda qaynayan.

22 Can atırdım görməyə onun içindəkin mən,
Özünə tərəf çəkib bu vaxt mənə rəhbərim:
“Bir ora bax, ora bax!” – deyə dilləndi birdən.

25 Adam var təhlükədən ayrılmır heç nəzəri,
Gələn qorxu, vahimə onu salsa da haldan,
Gah yüyürür irəli, gah da çevrilir geri,

28 Mən də elə bu sayaq dönüb baxırdım heyran,
Gördüm ki, aşağıdan düz bizim üstümüzə
Sıldırımçı cığırla gəlir bir qara şeytan.

31 Dəhşət idi, mən baxdım şər tökülən o üzə!
Açıb qanadlarını qalxırdı sürət ilə,
Nə rəhimsiz, amansız görünürdü o bizə!

34 Günahkarı öz iti çiyinə dəhşət ilə
Torba kimi ataraq yorturdu o biqərar,
Ətsiz ayaqlarından yapışıb heybət ilə.

37 Qalxıb körpünün üstə söylədi: “Ey, Şeytanlar,
O müqəddəs Dzita sizə başçı göndərir!
Qonaq olun! Şəhərdə bunlardan hələ çox var,

40 Gedərəm, baş çəkərəm yenə onlara bir-bir.
Orda təkçə Bonturo deyildir rüşvət alan,
Orda pul, mal, xəzinə “hə”ni “yox”a döndərir”.

- 43 Atıb çiyindəkini clə sürətlə, şeytan
Qayadan üz aşağı enib düşdü, heç bu an
İt də cumsa tutammaz oğrunun dabanından.
- 46 Batıb çıxdı günahkar bütün üz-gözü qətran,
Körpü altdan şeytanlar qışqırırdılar belə:
“Müqəddəs saymırıq biz bu Surəti heç zaman!
- 49 Serko çayı deyil bu üzəsən nəşə ilə!
Bizim qarmağa keçmək istəmirsən əgər sən,
Yenidən cum qətrana”. Sözü bitməmiş hələ
- 52 Günahkarın böyrünə yüz diş sancıldı birdən.
“İstəyirsən rəqs elə; təpəni gizlət ancaq
Bacarsan biclik edib, kələk də işlət hərdən”.
- 55 Aşpazlar göz olur ki, şeyirdləri bu sayaq
Əti suya bassınlar çəngəl ilə tiyanda,
Həm də mümkün olmasın qaynardan üzə çıxmaq.
- 58 Müəllimim söylədi: “İndi gizlən o yanda,
Kimsə görməsin deyə qayalıqlarda səni,
İstəyirsən lap uzan o tindəki yarğanda.
- 61 Mənim üçün qorxma sən, bu cürə mərəkəni
Çox görmüşəm burada, öyrənmişəm hər şeyə,
Bu sayaq toqquşmalar qorxuda bilməz məni”.
- 64 Getdi mənim bələdçim bu sözü deyə-deyə;
O keçərkən altıncı sahil sıldırımından
Bir sakitlik, ciddiyyət versin gərək çöhrəyə.
- 67 Elə bil ki, köpəklər əl çalıb bir pay alan
Dilənçinin üstünə düşdülər qatar-qatar,
Durduğumuz körpünün altından neçə şeytan
- 70 Hücüm etdi qəzəblə, əlində qarmaqlar,
Hədə-qorxu gələrək atılıb düşürdülər;
Müəllimim söylədi: “Olmayın belə qəddar,

- 73 Məni didib-tökməyə tələsməyin bu qədər!
Danışmaq istəyirəm sizin birinizlə mən,
Sonra hər nə etsəniz mən hazırım, müxtəsər”.
- 76 Harayladı hamısı: “Quyruqlu, çıx görək sən!”
Biri qabağa getdi, qalanları müntəzir;
Quyruqlu deyirdi: “Nə istəyir bu, görə?”
- 79 Rəhbərim dilə gəldi: “Ey Quyruqlu, dinlə bir,
Allahın iradəsi, taleyimin qərarı
Olmasaydı, mən sizin aranızda müsafir
- 82 Necə gələ bilərdim, özünüz deyin barı?ə
Kənara dur; göylərin hökmüdür bu, şübhəsiz,
Bir insanla keçəm mən gərək bu yarğanları”.
- 85 Yoxa çıxdı şeytanın lovgalığı tərtəmiz,
Qarmaq düşdü əlindən, o biri şeytanlara
Dedi: “Onunla nahaq giririk cidala biz”.
- 88 Rəhbərim dedi mənə: “Ey orda yarğanlara,
Daşların arasına girərək gizlənən sən,
Mən düşdüyüm cıdırıla enib, qorxma, gəl bura”.
- 91 Dayanmadan sürətlə getdim ona tərəf mən,
Şeytanlar da hərəkət elədilər irəli,
Qorxdum ki, yalan olar onların sözü birdən.
- 94 Bir zaman saya gəlməz qorxulu düşmənləri
Görmüşdüm Kapronadan aldanaraq çıxanda,
Qorxmışdum mən beləcə o dəstəni görəli.
- 97 Qorunmağa amadə, varlığım bu anda
Rəhbərimə sığındım; nəzər salırdım – necə
Kinli üz, odlu baxış olarmış bu şeytanda!
- 100 Yan tutub qarmağını, o birinə gizlicə
Şeytan dedi: “Arxadan qarmaq atım bəlkə mən?”
O biri dedi: “Giriş, aşacaq ilişincə!..”

- 103 Rəhbərimlə danışmaq üçün gələn
O şeytan duyan kimi dostunun xəyalını,
Dedi: “Ey, Zəhlətökən, sakit ol bir qədər sən!”
- 106 Sonra bizə söylədi: “Siz bu yolun dalını
Gedə bilməyəcəksiz, fayda verməz səyiniz;
Uçub altıncı körpü, kəsib keçid yolunu.
- 109 Əgər mütləq birtəhər getməli olsanız siz
Bu bəndin üstü ilə, bu izlə gedin yenə,
Ən yaxın səddə ordan çıxarsız maneəsiz.
- 112 Dünən saat beş idi, axşamdı, deyim sənə,
Burda yolun itdiyi gündən həmin vaxtadək
Keçibdi düz on iki yüz altmış altı sənə.
- 115 Orda bizimkilərin işi var – onlar görək
Göz olsunlar camaat bir an sərinlənməsin;
Gedin onlarla birgə, cəsərət göstərərək”.
- 118 Sonra onun yenidən gəldi heybətli səsi:
“Əyriqanad, sən də get, ey Köpək, Qoca, sən də;
Bu Saqqal da qoy sizə onbaşılıq eləsin.
- 121 Qoy getsin Əjdaha da, üstəlik Döyüşkən də,
Dişli Donuz da getsin, Tula da getsin hələ,
Qoy getsin Əyribel də, getsin qəddar Kürən də.
- 124 Yaxşı-yaxşı baxın siz orda qaynayan gölə;
Sağ-salamat ötürün onları öz yerinə,
Qoy çatsınlar mənzilə elə bu münval ilə”.
- 127 “Müəllim, bu nə işdir, – dedim – Allah xətrinə,
Bu yerdə bələdçisiz getmək olmazmı məgər?
Tanyırısan yolu sən, özümüz gedək yenə.
- 130 Sən ki, uzaqgörənsən, bir oraya sal nəzər:
Görmürsənmi onların sirli işarəsini,
Görmürsən dişlərini qıçırdadır nə təhər?”

- 133 “Qorxma, – eşitdim bu vaxt rəhbərimin səsinə –
Qoy onlar dişlərini qıçırdatsın biqərar
Qorxutmaqçın tiyanda bişənlər dəstəsini”.
- 136 Bu vaxt sol bəndə tərəf yeri yirdi şeytanlar,
Gizli işarələrlə dişləri arasından
Dilini onbaşıya göstərdirdilər onlar.
- 139 Dalı şeypur çalırdı onbaşının bu zaman.

İYİRMİ İKİNCİ NƏĞMƏ

Qorxunc vuruşmalarda, yürüşlərdə, davada,
Bəzən də canlarını qurtarmaq həsrətilə
Qaçanları görmüşəm ya atlı, ya piyada;

- 4 Ey aretinlilər, siz yad edin dəhşət ilə,
Görmüşəm yalınqılınc süvari həmləsini,
Nizələr cidalına baxmışam heyrət ilə, –
- 7 Dinləmişəm şeypurun, təbillərin səsinə,
Ya italyalıların, ya yadellinin erkən
Bir qalanın bürcündən işarə verməsini;
- 10 Lakin üfüqdə sahil, ya ulduz görünərkən
Boruların atlıya, piyadaya, gəmiyə
İşarə verməsini heç vaxt görməmişəm mən.
- 13 Şeytanlarla yanaşı biz yeri-yeriyə
Gedirik çox mehriban! Hörmət olsun, deyərlər,
Kilsədə – müqəddəsə, meyxanədə – kefliyə.
- 16 Mən qaynayan qətrana salırdım ancaq nəzər,
Görüm necə düzəlib ölçüyə gəlməz tiyan,
Görüm kimlərdir belə yanır orda sərəsər.
- 19 Bellərini göstərüb dalğalar arasından
Delfinlər dənizçini başa salır bu sayaq:
O, yan alsın sahilə, oyanır güclü tufan.

- 22 Qətranda qaynayanlar bu cür üzə qalxaraq,
Kürəyini göstərir, azalsın işgəncəsi,
Yenidən itirdilər qaynarda sürətlə, bax.
- 25 Necə ki, sahil boyu qurbağanın dəstəsi
Düzülür, başları da sudan çıxır bayıra,
Ancaq su içindədir qarınları, pəncəsi, –
- 28 Günahkarlar beləcə durmuşdu iki sıra,
Görəndə ki, gizlicə güdür, onları Saqqal,
Cumurdular bir anda onlar qaynayan qıra.
- 31 Bir günahkar gecikdi; – onu andıqca dərhal
Dəhşət məni bürüyür; – qurbağalar elə bil
Hamısı cumdu batdı, bircəsi qaldı bihal.
- 34 Hamısından yaxında duran Tula naqəfil
Qarmağını keçirib saçına çəkdi fövrən,
Daşın üstünə qoydu bir samuru elə bil.
- 37 Onların ləqəbini bilirdim çox yaxşı mən:
Bilirdim bir-birini çağırırlar nə təhər,
Şeytanlar gəlib bizə qoşulan dəqiqədən.
- 40 Çığırırdı aramsız o lənətə gəlmişlər:
“Ey, Kürən, elə keçirt onu iti pəncənə
Bədəninə dərisi qalmasın zərrə qədər!”
- 43 Soruşdum : ”Müəllimim, bari söylə sən mənə,
Kimdir belə bu miskin, kimdir bu bəxti qara
Rast gəlibdir bu qədər amansız bir düşməne?”
- 46 Addımlayıb rəhbərim yanaşdı günahkara,
O da öz növbəsində başladı söz-söhbətə,
Dedi: “Navarralıyam. Anam zadəganlara
- 49 Bir vaxt vermişdi məni tərbiyəyə, xidmətə,
Atam lütün biriydi, fərsiz, səfehın biri,
Ziyan vurdu özünə, həm də vara, dövlətə,

- 52 O lütfkar kralım Tebald bu vərdisləri
Öyrətdi; rüşvət aldım, olan kimi hökmran,
İndisə ağlayıram, qaynar qətrandır yerim”.
- 55 Dişi qaban dişitək çıxmış Donuz bu zaman
Ona hücum elədi, didişdirib ətini,
Parça-parça qoparıb çəkirdi əndamından.
- 58 Pişiklər hiss elədi siçanın ləzzətini;
Ancaq Saqqal onlardan qoruyub günahkarı
Dedi: “Özüm çəkərəm onun əziyyətini”.
- 61 Sonra da rəhbərimə çevrildi baxışları:
“Nə qədər ki, getməyib o qarmaqlar ucunda,
Yaxınlaşıb onunla söhbət elə sən barı”.
- 64 Rəhbərim sordu ondan: “Söylə burda, qətranda
Qaynayanlar içində latin varmı müxtəsər?”
Cavab verdi: “Bu saat mən görmüşdüm o yanda
- 67 Latınlara çox yaxın yerdən olan bir nəfər.
Onun kimi qətrana atılsaydım yenidən,
Bu iti caynaqlardan mən qorxmazdım o qədər”.
- 70 Döyüşkən dilə gəldi: “Yetər, çox gözlədim mən!” –
Bunu deyib qarmağı uzatdı ona sarı,
Bir parça ət qopardı danışanın çiyindən.
- 73 Əjdahasa istədi parçalasın budları,
Onlara qəzəb ilə elə baxdı Onbaşı,
Kəsildi davaları, soyudu inadları.
- 76 Barışdılar, onların yatdı dava-dalaşı,
Günahkarsa baxırdı dağılmış gövdəsinə;
Ona tərəf çevrildi rəhbərimin baxışı,
- 79 Sordu: “Burda əzablar verilən zaman sənə,
De, kim idi orada öz canını qurtaran?”
Söylədi: “Qalluralı Qomita idi, yenə

- 82 Deyim, hər cür yalana dağarcıqdı binadan;
Onun öz torpağında tutduğu canilər də
Tərif eyləyirdilər sonralar onu hər an.
- 85 Hamını buraxırdı pul alıb hər dərədə;
İtirirdi izini hər şeyin açıq-aşkar,
Bir misilsiz rüşvətxor sayılırdı o yerdə.
- 88 Mikele Sanke ilə burada dostlaşınlar;
Osa laqadordur; Sardinyada bir zaman
Sürdükləri dövrani onlar anır biqərar.
- 91 Oy, bir ona baxınız, o dişini ağardan!
Sizin üçün bunlardan danışardım yenə mən,
Qarmaqla kürəyimi o didir usanmadan”.
- 94 Rəis gördü qabağa gəlib çıxıb Döyüşkən,
Gördü ki, o döyüşə dayanıbdır amadə,
Söylədi: “Ey kinli quş, yetər, kənara dur sən?”
- 97 Bayaq qorxub səsini kəsən dilləndi bir də:
“Bir lombardlı, toskanlı görmək olsa meyliniz
Görərsiz, düzəldərəm sizin üçün bu yerdə.
- 100 Ancaq Şeytanları da kənar edin bir az siz,
Bizimkilər bilsin ki, dəyməyəcək bir xətdər,
Onda bura yeddinin gətirərəm, şübhəsiz.
- 103 Çıxardantək başını qətrandan bircə nəfər,
Fit verib çağıraram yanınıza onu mən,
Burda nə vaxtdan bəri var belə qayda, şəkər”.
- 106 Köpək isə üzünü ona çevirdi birdən,
Başını qəşəng-qəşəng yelləyib dedi: “Bir bax,
Kələkbaz, cummaq üçün nə fənd işlətmisən sən!”
- 109 İşi-gücü həmişə hiylə olan da bu vaxt,
Ona belə söylədi: “Əcəb də kələkbazam,
Dostlarımın əzabın artırıram mən ancaq!”

- 112 Əyriqanad özündən çıxmışdı burda tamam,
O qəzəblə söylədi: “Qaynar girdaba tullan,
Mən də sənə dalınca, qanadımı açaram,
- 115 Qaynar qətranın üstə qanad gərəməm olan.
Hamımız gəllik ora, enərək bu tərədən,
Görüm bizim dəstəni sən necə aldadırsan!”
- 118 Oxucu, nəzər yetir təzə möcüzəyə sən:
Hamının o tərəfə döndü birdən sifəti,
Lap birinci çevrildi bayaq inad göstərən.
- 121 Navarralı bu dəmdə itirməyib fürsəti
Yoxa çıxdı, sən açıb yumanadək gözünü,
Bihudə oldu bütün şeytanların zəhməti.
- 124 Bir xəcalət bürüdü hamısının üzünü;
Hırləndi başçıları, coşdu hamıdan qabaq: –
“Mən bu saat çataram sənə!” – dedi sözünü.
- 127 Qanadlar da qorxuya çata bilmədi ancaq
O, qətranın dibinə cumaraq getdi birbaş,
Şeytan döndü geriyyə qəmli görkəm alaraq.
- 130 Havadakı şahindən qorunmaqçün yaşılbaş
Baş vururuq suların dibinə cumur belə,
Şahin dönür geriyyə qəzəbli, yavaş-yavaş.
- 133 Yenə də hırlənirdi şeytan bu münval ilə,
Kələkbazın dalınca uçdu, gəlib tuğyana,
Bir bəhanə gəzirdi salmaq üçün vəlvələ.
- 136 Rüşvətxor başı üstə batan kimi qətrana,
Caynaq atdı yanında durana Əyriqanad,
Qətranın üzərində cumdu şeytan şeytana.
- 139 Alıcı yapalaq da qəzəbləndi o saat,
Tezəcə iş salındı itilənmiş caynaqlar,
İkisi də daş kimi düşdü qətrana, heyhat.

- 142 Onları bircə anda bişirdi qara qaynar;
Buradan can qurtarmaq düzü, əmri-mahaldı,
Çünki qıra möhkəmcə yapışmışdı qanadlar.
- 145 Hamı kimi Saqqalı bu vaxt həyəcan aldı,
Əmr etdi ki, götürsün qarmaqları dörd şeytan,
Uçsun yarığın üstən; şeytanlar qanad çaldı,
- 148 Uçub təpə üstünə onlar qondu bu zaman;
Uzadılar qarmağı hər yandan batanlara,
Ancaq çoxdan udmuşdu onları qara qətran;
- 151 Biz də yola düzəlib çıxıb getdik bu ara.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

Kimsəsiz, səs-səmirsiz, yersiz dərbədər kimi,
Naməlum yollar ilə gedirdik əylənmədən,
Bir-birinin dalınca yoxsul rahiblər kimi.

- 4 Düzü xatırlayanda bayaqkı vuruşu mən,
Bir zamanlar Ezopun yaratdığı o təmsil, –
Məşhur siçan-qurbağa yada düşdü qəfildən.
- 7 “Baş üstə”ylə “göz üstə” o qədər oxşar deyil,
Nə qədər bu əhvalat bənzəyir bir-birinə,
Birisini o birinin eyni idi elə bil.
- 10 Bir fikir təkən verir həmişə digərinə.
Fikir fikirdən doğur, artdı vahimə, qorxu
İki-üç qat çoxaldı, hücum elədi mənə.
- 13 Düşündüm ki: “Onlara dəyən ləkənin çoxu
Axı bizdən yetişdi; bu ziyançün intiqam
Alacaq bizdən onlar hökmən, təbiidir bu.
- 16 Elə ki, şər xasiyyət kinlə birləşdi tamam,
Onlar qoşun çəkəcək üstümüzə şübhəsiz,
Necə köpək dovşanı qovanda vermir aman”.

- 19 Hiss etdim ki, qorxudan tüklerim oldu biz-biz,
Dayandım yerimdəcə, oldum bir anda lal-kar;
Sonra dedim: “Müəllim, kömək et, gizləmək biz,
- 22 Deyəsən arxamızca yortaraq gəlir onlar,
Mən o Şər Avarçıdan qorxuram; dəstəsilə
Onlar mənim gözümə görünür açıq-aşkar”
- 25 Müəllimim söylədi: “Güzgü olsaydım belə,
Əks eləyə bilməzdim sənin surətini mən,
Odur ki, qəmlənirəm qəlbinin qüssəsiylə. –
- 28 Bir həqiqət duyuram sənin fikirlərindən,
Xəyalınla xəyalım uyğun gəlir nə qədər,
Onunçün bu müşkülə tapmışam çarə fəvvrən.
- 31 Sağ tərəf münasibdir, qayalarla biz əgər
Enə bilsək aşağı qarşıdağı yarığana,
Onlar bizə arxadan çata bilməz müxtəsər”.
- 34 Onun dediyi sözlər hələ yetməmiş sona,
Bir də gördüm şeytanlar sürətlə açıb qanad
Gəlirlər üstümüzə, çevriliblər tufana,
- 37 Rəhbərim qucağına sıxdı məni o saat,
Elə bil ki, bir ana qəfil qalxıb yuxudan
Görürdü alovlarda yanır evi çartaçart,
- 40 Yalnız əziz oğludur indi onu qorxudan,
Özünü düşünməyir, hər şey anaya birdi,
Oğlunu qucaqlayıb qaçır çılpaq durmadan, –
- 43 Müəllim uçuromla aşağıya enirdi,
Sürüşürdü keçəndə daş-kəsək qatlarını,
Bu qatlarla altıncı deşik dövrələnirdi.
- 46 Fırlatmaqçün dərədə dəyirman çarxlarını,
Sel də belə sürətlə gələ bilməz, inanın,
Çevirəndə pərlərə öz güclü axarını, –

- 49 Necə ki, müəllimim zirvəsindən qayanın
Məni sıxıb köksünə dost deyil, övlad kimi,
Üstündən sürət ilə aşağı endi yalın.
- 52 Elə ki, çatdı dibə, sürətli bir at kimi,
Təngənəfəs gəldilər həmin bizi qovanlar,
Durdular qaya üstə; keçdi qorxunun dəmi, –
- 55 Çünki Ali qüvvənin qərarı ilə onlar
Bu beşinci dərəni qoruyurlar; dışarı
Qədəmini qoymağa kimsədə yox ixtiyar.
- 58 Aşağıda hamının sifətləri, başları
Rəngləniyibdir; hərələnir onlar asta, mükəddər,
Yorğun-yorğun gedirlər, axıdıb göz yaşları.
- 61 Cübbəyə bürünüblər, çəkib örtüyə bənzər
Ağır qara başlığı, örtülüb bütün üzler,
Klun rahiblərinə belə paltar tikirlər.
- 64 Zahirə zərləniyibdir, baxsan, qamaşar gözlər,
İçə qurşuntək ağır, Federikin plaşı
Bu cübbənin yanında yüngüldür saman qədən.
- 67 Ah ağırdır bu geyim – əbədiyyət yoldaşı!
Biz də onlarla birgə çevrildik sola fəvrən,
Aydın görünsün deyə bu kədərli göz yaşı.
- 70 Ağır zireh busbütün yorub salmışdı əldən,
Elə sürükləyirdi ayaqlarını onlar
Hər birinə asanca çatırdıq rəhbərim, mən.
- 73 Söylədim rəhbərimə: “Bəlkə də eləsi var,
Öz işi-rütbəsiylə, ya adıyla tanışdır;
Dalca gələnlərə bir nəzər sal, et aşkar”
- 76 Mənim Toskan ləhcəmi birisi anlamışdı,
Bizi daldan çağırdı: “Ayaq saxlayın görək,
Tələsməyin, hər yanı zülmət çulğalamışdır!

- 79 Mən hazırım, buyurun, əgər lazımsa kömək”.
Rəhbərim dönüb geri söylədi: “Burda dayan,
Onunla bir gələrsən sən bu yoldan keçərək”.
- 82 İkisinin üzündən aydın sezdim bu zaman
Çox maraq göstərirlər, söz var sinələrində;
Ancaq dar yol, ağır yük onları sıxır yaman.
- 85 Səssiz yaxınlaşaraq durdular qonşərimdə,
Onlar qıyıb gözünü baxırdı diqqət ilə;
Sonra biri astadan, soruşdu o birindən:
- 88 “Nəfəsindən, deyəsən, o sağdır, diqqət elə;
İkisi də ölüsə, onda axı nə təhər
Dolaşırlar cübbəsiz burda belədən belə?”
- 91 Mənə dedi: “Toskanlı, söylə, mümkünsə əgər,
Bu ikiüzlülərin dəstəsinə bəs nədən
Sən gəlib qoşulmusan, kimsən, bir de müxtəsər!”
- 94 Cavab verdim onlara: “Doğulub böyüdüm mən,
Arno sahilindəki özəmətli şəhərdə,
Əvvəldən mənimkidir gördüyünüz bu bədən.
- 97 Siz kimsiniz, min əzab çəkirsiniz bu yerdə,
Göz yaşımız dolutək beləcə axıb gedir.
Cəzanız nədir sizin bu parlaq geyimlərdə?”
- 100 Biri dedi: “Bu zərli paltarlara baxın bir,
Ağırdır zindan kimi, altında qalmışız biz,
Bax, onların siqləti bizi əzir, titrədir.
- 103 Şən qardaşlarıq bilin, Bolonyadar elimiz,
Bax, bu Loderinqodur, mənəşə Katalanoyam;
Eldə qalmasın deyə bir tənha, bir kimsəsiz,
- 106 Həm də sülh olsun deyə, sənəin xalqın bir zaman
Bizi vəkil etmişdi; bu işin öhdəsindən
Necə gəldik – Qardinqo buna şahiddir tamam”.

- 109 “Qardaşlar, günahınız...” bu sayaq başladım mən,
Lakin üç paya ilə içində toz-torpağın
Çarmıxa çəkiləni görəntək susdum həməən.
- 112 O da mənə baxantək əsdi dili-dodağı,
Dərindən köks ötürdü tənqiyən nəfəsiylə.
Katalano bu zaman ondan verdi soracağı:
- 115 “Bu çarmıxa çəkilən bir vaxt moizəsiylə
Dedi riyakarlara: edam olsa bir nəfər,
Xilas edər hamını bax, bu cür ölməsiylə.
- 118 İndi onun sözləri bu sayaq verib səmər:
Yolun üstə köndələn atılıbdır, lüt-üryan,
Sinəsində hiss edir nə ağırdır qədəmlər,
- 121 Onun qaynatası da burda inləyir bu an,
Yəhudilərə verən məsləhəti nə ki, var –
Toplaşılıbdır, hamısı indi burdadır əlan”.
- 124 Dönüb gördüm çarmıxa həmin çəkilən ki, var, –
O əbədi bəlaya düşər olan insanı –
Ləzzətlə seyr eyləyir Vargili – o pürvüqar.
- 127 Sonra dedi qardaşa: “Mümkünsə deyın, hanı
Elə bir yol ki, burdan dönüb gedək biz sağa,
Əziyyətsiz, əzabsız tərək edək bu məkanı.
- 130 Bu yerlərdən salamat keçib gedək uzağa,
Biz qara mələklərə minnət etmədən barı,
Bu çökəyin içindən çıxsa bilək qırağa”.
- 133 Qardaş dedi: “Yaxında vardır böyük bir barı
Dairəvi divardan başlayır, keçib gedir,
Adlayır bircə–bircə qorxulu yarıqları,
- 136 Körpüsü də uçubdur; ona görə siz bir–bir
Gərək uçurumları keçəsiniz; o yarıqlar,
Dərin dərənin dibi uçğunun içindədir”.

- 139 Rəhbər əyib başını dayanmışdı bu zaman,
Axır ki, dilləndi o: “Günahkarı qarmaqla
Tutanlar, görürəm ki, bizi aldadıb yaman”.
- 141 Qardaş dedi: “Şeytanlar adamı tovlamaqla
Azdırır düz yolundan, atadırlar yalana,
Nə qədər Bolonyalı aldanıb bu sayaqla”.
- 145 Sonra hirsli rəhbərim dönüb getdi o yana,
İriydi addımları, tutqun idi çöhrəsi;
Mən də öz adətimlə düşdüm onun yoluna,
- 148 Qaldı, arxada qaldı əzabkeçlər dəstəsi.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

İl hələ çıxmayıbdır körpəlik çağlarından,
Dolça bürcündə günəş isidir tellərini,
Az qalıb tarazlaşa, gün bölünə yarıdan,

- 4 Qrov geniş çöllərə uzadıb əllərini,
Ağ saçlı qardaşıtek o, vursa da naxışlar,
Çox zəifdir, göstərə bilməyir hünərini, –
- 7 Kəndlinin təknəsində bircə ovuc dəni var,
Durub görür büsbütün ağırılıbdır, çöl, çəmən,
Yanına, yançağına döyəcləyir o naçar;
- 10 Girir evə, deyindir, o boylanır yenidən,
Bilmir yazıq neyləsin, batır qəmə, kədərə;
Yenə çıxır bayıra – halı dəyişir fəvvrən,
- 13 Görür bir an içində ətraf batıb güllərə,
Dəyişibdir təbiət; götürüb çomağını,
Otarmaqçün sürünü o qovlayır çöllərə.
- 16 Rəhbərim də tökmüşdü belə qaş-qabağını,
Mənim həyəcanlarım onu qəmləndirirdi,
Tez də kənar etdi o, qəlbindəki ağrını:

- 19 Elə ki, o körpünün uçan yerini gördü,
İlk dəfə dağ döşündə o mənə baxdıgıtək,
Şəfqətli gözlərini yenə mənə çevirdi.
- 22 Göz gözdirib, uçqunla qalanmış qatı görcək,
Düşündü, hasil oldu deyəsən qənaəti,
Sonra da qucağına aldı məni sevincək.
- 25 Uzaqgörənlər kimi çox itidir diqqəti,
Hər işi ölçüb-biçir, haqq-hesabla həll edir,
Bircə anda qaldırdı məni onun qüvvəti,
- 28 Qoydu bir daşın üstə, başqasını bəllədi,
Sonra mənə söylədi: “Bax, o daşı yoxla sən,
Üstə durmaq olarmı, gör bir o da belədi?”
- 31 Bu yerdən bürüncəklə keçmək olmaz qətiyyən;
Adlayırdıq qayadan sürünənlər sayığı,
O asanca gedirdi, qalxırdım köməklə mən.
- 34 Bu yamac olmasaydı əvvəlkindən aşağı,
Rəhbərimi bilmirəm, o bəlkə də bacarar,
Mənimsə bu yollara dözəmməzdi ayağım.
- 37 Maili olduğuyçun fəqət Kinli yarıqlar
Orta lağıma qədər əyilirdi bir qədər,
Arasında yarğanlar sıxılan qoşa divar
- 40 Hündürlükdə deyildi bir-birinə bərabər.
Uçqunun üzərinə biz qalxaraq nəhayət,
Kənardakı bir daşa yaxınlaşdıq müxtəsər.
- 43 Mənim ciyərlərimdə hava çatmırdı fəqət,
Yola davam etməyə qalmamışdı qüvvətim;
Çıxan kimi oturdum, canımda yoxdu taqət.
- 46 Dilləndi müəllimim: “Canından ətələri,
Sən gərək rədd edəsən; yumşaq yataqda insan
Heç vaxt qazana bilməz adı, şanı, şöhrəti.

- 49 Bunlarsız hər kəs bir gün köçüb getsə həyatdan,
Ondan dünya üzündə əgər qalıbsa əsər,
Boş köpük, tüstü təki tez yox olar hər zaman.
- 52 Dur ayağa! Zəfər çal yorğunluğa, ruh əgər
Qüvvətli sən canında, zəif olsa da bədən
Yenə sən olacaq hər qələbə, hər zəfər!
- 55 Hələ qarşıda vardır çox uzun bir pilləkən;
Sənə layiq deyildir yolundan geri dönmək;
Qoy ruhlansın ürəyin – eşidirsən əgər sən”,
- 58 O dəm durdum yerimdən heç bir şey olmamıştək,
Göstərmək istədim ki, yorğunluğum tükəndi,
Dedim: “Cəsarətim də, qüvvətim də var, gedək!”
- 61 Yeriməyə başladığ yalın üstüylə indi,
Biz keçib gəldiyimiz yolların hər birindən
Bu yol daha qayalı, uçurumlu, çətindi.
- 64 Bürüzə verməməkçün yorğun olduğumu mən
Danışdırdım; yağandan bir səs gəldi bu ara,
Lakin insan səsinə bənzəmirdi qətiyyən.
- 67 Çıxıb körpünün üstə, mən bu danışıklara
Qulaq assam da heç nə başa düşmədim düzü,
Danışan da elə bil çəkilirdi kənara.
- 70 Mən əyilib baxsam da heç nə görmədi gözüm,
Uçurumun dibini örtmüşdü qatı zülmət;
Dedim: “Müəllim, səddin üstünə çatdır bizi,
- 73 Bəlkə kənarında biz duraq, çəksək də zillət;
O səsi eşitsəm də bir mətləb qanmıram mən,
Çox zənd ilə baxsam da heç nə seçmirəm fəqət”.
- 76 O söylədi: “Razıyam, haqlısan sözündə sən,
Əgər arzularında ədalətli sənə insan,
Gərək əməl edəsən belə arzuya, hökmən”

- 79 Biz səbirlə körpüdən aşağı endik bu an,
Yol gəlib birləşirdi səkkizinci dövrəylə,
Uçurumdan gözümə göründü bütün yargan,
- 82 İçəridə ilanlar qaynaşır dəhşət ilə,
Saysızdı, müxtəlifdi komalaşırdı onlar,
Andıqca donur mənim damarımda qan belə.
- 85 Liviya səhrası da bura həsəd aparar.
Yuva qurub balalar çünki həmin səhrada
Yalnız gürzə, gözlüklü, atılan, əfi, şahmar, –
- 88 Qırmızı dənizdən də o tərəfə piyada
Gözib Həbəşistanı, keçsələr səhrasından,
Yox, bu qədər amansız ilan yoxdur orada!
- 91 Bu dəhşətli, amansız ilanlar arasında
Lüt adamlar özünü ora-bura vururdu,
Gizlənsinlər bir küncdə, bir ağac daldasında.
- 94 İlanlarsa onların qollarını bururdu,
Başla, quyuqla deşib bir bədəni hər ilan,
Bir-birindən yapışib canlı yumaq qururdu.
- 97 İlanların birisi qəfil sıçradı bu an,
Bizə yaxın bir nəfər çəkilməşdi qırağa,
Kürəyinin nizətək sancıldı ortasından.
- 100 Heç macal da olmadı bircə yol göz qırpmağa,
Alovlandı günahkar, döndü əlüstü külə.
Ləngər vurdu yerində, sərələndi torpağa.
- 103 O, elə ki, yığıldı – dağıldı gilə-gilə,
Hər parçası yenidən birləşdi öz-özünə,
Əvvəlki görkəmini aldı bu münval ilə.
- 106 Fikir verin o böyük aqillərin sözüne,
Deyiblər Simurğ quşu ömr eləyib beş yüz il.
Ölüb gedər; sonradan dirilib qalxar yenə.

- 109 Onun yemi ot deyil, meyvə şirəsi deyil,
Buxurdan gilənənən yaşlardır, bir də cirə,
Ölüm yatağı yovşan, qətran çiçəyidir, bil.
- 112 Həmin günahkar belə – düşüb üz üstə yerə,
Özü də bilməyir heç – şeytan qüvvəsiyləmi,
Ya ağına güc verib, qalxaraq birdən-birə
- 115 Boylanır dörd yanına, gözləri donuq kimi.
O, özünə gəlməyib bu əzablardan hələ,
Ah çəkir, gözlərindən oxunur dərdi, qəmi, –
- 118 Belə idi o yerdən qalxan günahkar, belə.
Böyük qüdsiyyətin var, ey Allahın qüdrəti,
Amansız hökm edirsən ədalət divanilə!
- 121 Müəllim sordu ondan kimdir, nədir sənəti.
O dedi: “Toskanlıyam, bu dərəyə mən inan,
Yaxında atılmışam. Belə idi adətım:
- 124 Yaşamadım insantək, yaşadım misli-heyvan.
Qatır kimi bir şeyəm, adım Vanni Fuççidir,
Pistoyyi əla yuva eləmişdim bir zaman”.
- 127 Rəhbərimə dedim: “Qoy dayansın yerində bir,
Soruş, onu nə üçün atıblar bu yargana;
O quldurun biriymi, amansız qaniçəndir”.
- 130 Cavabı hazır idi, sözlərim çatcaq ona
Mənə tərəf çevirdi baxışını, üzünü;
Xəcalətdən çöhrəsi boyanmışdı al qana.
- 133 Dedi: “Ağırdır mənə, qoy soyləyim düzünü.
Ki, sən məni bu çətin çağlarımda görürsən,
Bu qədər yanmamışdım qapayanda gözüümü.
- 136 Burda cəza çəkirəm, sənə cavab verim mən:
Kəlisa əmlakını oğurlamışdım deyə,
Belə dərin dərəyə atılmışam gələndən.

- 139 O zaman başqasını çəkdiilər məhkəməyə.
Məni gördüyün üçün sevinmə o qədər də,
Sən işıqlı həyata yenə qayıtsan əgər,
- 142 Qulaq as sözlərimə, saxla bunu nəzərdə:
Pistoyyada batacaq Qaraların qüvvəsi.
Sonra dirçələcəkdir Florensiya bir də.
- 145 Maqırdan gələcəkdir Marsın buxar nəfəsi,
Onu qara buludlar bürüyəcək hər yandan
Pitsenin çöllərini örtəcəkdir kölgəsi,
- 148 Amansız bir vuruşma olacaqdır bu zaman;
O, dumamı qovacaq öz qüvvəsilə yəqin,
Ağlar olacaq yenə büsbütün yerlə yeksan.
- 151 Mən belə deyirəm ki, qoy sıxılısın ürəyini”.

İYİRMİ BEŞİNCİ NƏĞMƏ

Sözlərini qurtarıb, o hər iki qolunu
Açdı yana, göstərdi dirşeyini bədəfkar,
Dedi: “İkisini də götür, Allah, al bunu!”

- 4 Həmin bu dəqiqədən dostum oldu ilanlar:
Biri bu anda onun boğazına dolandı,
Elə bil ki, deyirdi: “Kəs səsini, günahkar!”
- 7 Əllərinə dolanan tamam başqa ilandı,
Onları elə vurub döndərdi ki, yumağa,
Güc, qüvvət o əlləri tərək elədi haçandı.
- 10 Yan, Pistoyya, külə dön, sən layiqsən yanmağa!
Yoxdur sən qalmağa haqqın, buna ol əmin!
Rəzalətdə keçmişən keçmişindən qabağa!
- 13 Mən keçdiyim ən zülmət küncündə Cəhənnəmin
Bu qədər asi olan bir ruh görmədim əsla,
Fıvırlərdə taxtdan düşən səntək deyildi yəqin.

- 16 O bir kəlmə deməyib yortdu, düzəldi yola;
Gördüm onun dalınca kentavr qaçıb bu an,
Kinlə deyir: “O lovğa haraya getmiş ola?”
- 19 Məremmada olmayıb hələ bu qədər ilan.
İlanlara bələndi bu qaçanın bədəni,
Örtü bütün gövdəni tərəkədən dirnağacan.
- 22 Qanadlı əjdahayla dolu idi gərdəni,
Onun çiyinlərində uzanıb yatırdılar,
Yandırır kül edirdi əjdahalar yetəni.
- 25 Rəhbər dedi: “Nəzər sal, gördüyün o Kak ki, var,
Aventinin sıldırım qatlarında bir zaman
Yerlər onun əlilə qana batıb o ki var.
- 28 Heç bir şeyi eyninə almayıb o bircə an,
Yaxındakı sürünü götürüb getdiyindən,
İndi, bax, ayrı gəzir bütün qardaşlarından.
- 31 Herkules ona cəza verdi, əlbəttə, fəvvrən,
Yüz çomaq çəkdi ki, o tərəkəsin bu adəti,
Hərçənd ki, onuncuda ölü idi o bədən”.
- 34 Hələ heç qurtarmamış o yortanın söhbəti
Aşağıda bir yerə üç ruh gəlib dayandı;
Onları görmək bizə çətin olardı, çətin.
- 37 Yaxşı oldu, özləri aşağıdan boylandı:
“Siz kimsiz?” – soruşanda, biz də kəsdik söhbəti,
Dinməzəcə nəzərimiz gələnlərə tuşlandı.
- 40 Tanımadım onları; elə ki, dinib biri
Yenə bizdən soruşdu, diqqət etdim sözüne
Tanımağa başladım sualdan üç nəfəri:
- 43 “Çanfa niyə gəlməyir bəs qayanın üstünə?”
Rəhbər dinləsin deyər ruhun dediklərini,
Əlimi qaldıraraq işarə verdim yenə.

- 46 Təəccüb eyləmərəm sözümlün hər birini,
Oxucu, şübhə ilə qarşılasan sən əgər:
Özüm də gördüyümün açammıram sirrini.
- 49 Elə ki, mən onlara öteri saldım nəzər,
Altı ayaqlı ilan – ilanların harını, –
Sıçradı, qamarladı ruhu iti pəncələr.
- 52 Ruhun böyrünə sıxdı orta ayaqlarını,
Qabaq ayaqlarıyla çiyindən tutdu onu,
Çeynəməyə başladı ruhun yanaqlarını.
- 55 O dal ayaqlarıyla qamarladı budunu,
Sonra isə yeritdi bütün gücüylə ona
Kürəyindən aşağı qıvrılan quyruğunu.
- 58 Mamırlar suvaşanda ağacların boynuna,
O qədər məhv eləmir; nə qədər ki, bu heyvan
Yad bədəni əzirdi, möhkəm sıxıb qoynuna.
- 61 Bir-birinə qaynayan mumtək yapışdığından,
Qarışırdı onların rəngi də bir-birinə.
Tamam başqa görkəmə düşürdü onlar bu an.
- 64 Necə ki, od vuranda kağız vərəqlərinə,
Tüstü içində atəş nə ağ olur, nə qara –
Bozumtul alov qalxır bu rənglərin yerinə.
- 67 Qalan iki ruh baxıb qışqırırdı bu ara:
“Bir bax, sən tək deyilsən, indi cütsən, bu nədir,
Axı nə oldu sənə, Anyel, a bəxtiçara?”
- 70 Bu müddətdə iki baş birləşərək oldu bir,
İki sifət qarışıb bir üzə döndü fəvvrən,
Bir üz ki, əvvəlkinə lap güc ilə bənzəyir.
- 73 Hərədən iki qoldu bir gövdəyə birləşən,
Omba, ayaq, qarın, döş lap gözün qabağında
Heç zaman görünməmiş şəkillər aldı həmə.

- 76 Döndü bir qarışığa əvvəlkilər bu anda;
Getdi dəhşətli surət asta addımlar ilə,
İki ruh – bir heçlikdi, yeriyirdi o yanda.
- 79 İsti yay günlərində, görürsən, kərtənkələ
Çəpərlərin dibilə şütüyərək o saat,
İldırım sürətilə keçir cığırdan belə,
- 82 O ilandan törəyən qara-sarı həşərat,
Gedən iki nəfərin atılırdı qamına,
Göbəyinin üstünə, orda ki, təzə həyat
- 85 Şirə udur hələlik, böyüyüb gəlsin cana, –
Sancdı həmin o yerdən; sonra isə sürüşdü,
Şütüyərək dolandı onun ayaqlarına,
- 88 Onun sancdığı isə susaraq kirmişdi;
Elə bil ki, canında soyuqdəyməsi vardı,
Yuxudan durmuş kimi əsnədi, bu nə işdi!
- 91 O ilana baxırdı, ilan ona baxırdı,
Tüstü onun ağzından, bununsa yarasından
Çıxaraq birləşirdi, birləşərək qalxırdı,
- 94 Alçaq ilə ilanın tüstüsü: sussun Lukan,
Sabellin ya Nasidin bədbəxtliyindən əsla
Danışmasın; qoy məni indi dinləsin əlan.
- 97 Ovidi Aretuzu Kadm ilə ehtirasla
Qoy tərənnüm eləsin; həm çaya, həm ilana
Qoy çevirsin onları, danılmaram bu hala:
- 100 Belə oyun açmayıb eyni cinsdən olana,
Üz-üzə duranları cismən qovuşduraraq,
İkisini bənd edib çevirməyib bir cana.
- 103 Bunların çevrilməsi bərabər olmuş ancaq;
İlan onu quyruqla ayırır iki yerə,
O isə güc gəlirdi qıçlarını sıxaraq.

- 106 O möhkəm birləşdirib baldırları böyürə,
Birləşən yerlərinə tamam itibdir izi.
Ayrılmaz bir gövdədə möhkəm qovuşub hərə.
- 109 Haçalanmış quyruğu ilanın, baxsan düzü,
Deyərsən ki, ölüdür, yumuşaqdır bu yeri,
Həm də ki, büzüşübdür başdan-başa dərisi.
- 112 Əlinin damarları yumruqlarından bəri
Gəlirdi qoltuğuna; həm də elə bu yerdə
Uzanırdı heyvanın o qısa pəncələri.
- 115 Daldakı iki sonluq çevrilirdi dəridə
Elə bir əzaya ki, insan gizlər o yeri,
Zavallıda yarandı bunun ikisi birdən.
- 118 Nə qədər ki, tüstüyə batmışdı bədənləri,
Onların rəngləri də dəyişirdi sərəsər,
Bir yeri tükənirdi, keçəllənirdi biri.
- 121 O yıxılır, bu durur; ar bilməyən o gözlər
Utanmadan ətrafa yayırdı nur şöləsi,
Onların işığında dəyişilirdi üzlər.
- 124 Gicgaha dartılırdı dayananın çöhrəsi,
O tərəfə axırdı üzündə artıq nə var,
Qulağına qalxırdı yanağının tikəsi.
- 127 Yumurlanıb donurdu geri qayıtmayanlar,
O yerdə ki, qalxırdı burnunun şişman əti,
Orda dodaqla birgə qalxıb köpürdü onlar.
- 130 Uzanan toz içinə sərib donuz sifəti,
İlbiz buynuzlarını çəkib gizlədən kimi,
O da qulaqlarını gizlədirdi çox çətin.
- 133 Dili bir vaxt bütövdü vahid bir bədən kimi,
İndi isə ikiyə bölünmüş; zirək-zirək
Dillərini oynatdı – tüstü itdi çən kimi.

- 136 İlan şəkliində ruhu bədənindən çıxıb tək
Tikanlarla sürünüb gedirdi yol aşağı,
O qaçırdı arxadan deyib tüpürərək.
- 139 Çevrilərək geriye əsil ilan sayacağı
O, söylədi gələne: “Buozo üzü üstə
Qoy sürünsün mənimtək bu dərədən uzağa”.
- 142 Mən görürdüm dəyişir bax, beləcə ahəstə
Həmin yeddinci dərə; lap möcüzəydi düzü,
Bəlkə mənim qələmim yanılır bəzi sözdə.
- 145 Hərçənd ki, dumanlı görürdü mənim gözüm,
Gəzib dolayırdılar o gizləne bilməyən
Ruhlar bütün ətrafı, bunu görürdüm özüm,
- 148 Baxan kimi tanıdım o çolaq Puççonu mən;
Üç nəfərdən tək ona dəyməmişdi bir xəta.
Qayanın ətəyinə gəldiyi dəqiqədən.
- 151 İkincisiyçün nalə çəkirlər Qavillada.

İYİRMİ ALTINCI NƏĞMƏ

- Fəxr et, Florensiya, özəmi qismətinlə!
Bəli, adın, sanın var, suyun da, torpağın da!
Amma Cəhənnəm sənə dolubdur şöhrətinlə!
- 4 Mən beş yerdə bu sayaq oğrular yığınağında
Gördüm yerlilərimi; boğur məni xəcalət,
Kiçik ləkə deyildir bu sənəin bayrağında.
- 7 Yuxumuza sübh çağı girirsə bir həqiqət,
Bunu yaxın günlərdə sənəin qəlbin duyacaq,
Hamı kimi Prato ona can atır əlbət,
- 10 Hər nə olacaqsə da olsun, tez olsun ancaq
Qəza görsün işini, olacağa çarə nə!
İllərim belə keçsə ağır olar yaşamaq.

- 13 Müsafirim qalxırdı bu dәм bәndin üstünә,
Bu yolla әvvәlcә biz burdan simişdik bir dә,
Mән dә onun dalınca gedirdim yorğun yenә;
- 16 Yarğanlar, daşlar içrә sıldırım zirvәlәrdә
Uzanan tәk cıgırla biz qalxırdıq yuxarı,
Әllәр kömәk etmәsә ayaq getmәz bu yerdә.
- 19 Onda әzab çәkirdim, indi artır qubarım
Bütүн gördüklәrimi bir–bir saldıqca yada;
Ağlımın köhlәnini cilovlayıram, barı
- 22 Mәnasız dolaşmasın o hәddindән ziyada,
Ya uğurlu ulduzun mәнә әrmağan kimi
Bәxş etdiyi nemәti tapdamayım dünyada.
- 25 O qüvvә ki, nuruna qәrq edir bu әlәmi.
Gözünü bir müddәtә qapayanda biqәrar
Tәpә üstә kәndlinin gәlir rahatlıq dәmi,
- 28 Çibinlәrin yerini tutur ağcaqanadlar,
Kәndli biçin biçdiyi, üzüm yıgdığı yerә
Görür atәşböcәklәр dolub, parlayır par–par,
- 31 Mән gördüm ki, bu sayaq batıbdır atәşlәрә
Sәkkizinci dәrin yer, elә ki, iki yandan
Önümüzдә yarğanlar açıldı birdән–birә.
- 34 Atlı arabasında necә İlya bir zaman
Qalxdı, yüksәldi, getdi göylәrin sinәsinә.
Onda aylar aldı intiqamı insandan –
- 37 O kәsdән ki, baxırdı onun odlu izinә,
Buludtәk yüksәlәndә; çәtin idi ayırmaq
Necә burulub qalxıb sәmanın qübbәsinә, –
- 40 Yarğanların ağzından od qalxırdı bu sayaq.
Hәр odun içindәsә gizlәdilib günahkar,
Göz ilә bu oğurluq seçilә bilmәz ancaq.

- 43 Körpü üstән әyilib mән baxırdım biqәrar,
Әl ataraq bir daşdan yapışmasaydım әgәр,
Mән aşıb yxılardım ordan açıq–aşıkar;
- 46 Marağımı, sәyimi elә ki, gördü rәhbәр,
Dedi: “Ruhlar itibdir qucağında atәşin
Bax, belәcә yanrlar bu atәşlә bәrәbәр”.
- 49 Cavab verdim: “Müәllim, indi olmuşam әmin,
İndi başa düşürәм hәр şeyi olduğutәk,
Soruşmaq istәyirdim sәndән bilәм mән yәqin.
- 52 O atәş ki, kәnardа qalxır ikilәşәrәk,
Kimdir orda yananlar; doğma qardaşı ilә
Polinik dә tonqalda bu cür yanmışdı gәрәk?”.
- 55 Cavab verdi: “Orada әzab çәkirlәр hәlә
Uliss ilә Diomed; hәр işә birgә onlar
Getmişdilәр, yenә cüt cәzalanırlar belә;
- 58 Bax, onları yandırır bu sızlayan od, şәрar,
Şәhәр divarlarını yarıb keçirttilәр at,
Ordan çıxan adamın nәslidir romalılar.
- 61 Cәhәnnәм dәhlizindән Deydamiya bu saat
Hey çağırır Axilli iniltili sәsiylә,
Çünki Palladi üçün o altıbdır mükafat”.
- 64 Dedim: “Alovlar belә dinib gәlirkән dilә,
Müәllim, yalvarıram, yalvarıram sәnә mән,
Bir tәskinlik ver mәнә lütfkar nәfәsinlә,
- 67 Gözlә mәni, amansız alovların içindән
Gәlsin haçadil alov bura, ucalsın sәsi:
Mән ona can atram, nәzәр yetir buna sән”.
- 70 O, dedi: “Elәdiyin xahişin hәр kәlmәsi
Ürәyinә tәskinlik gәtirәр; indi lakın
Dodаğına qıl vur, sәsin әşidilmәsin.

- 73 Nə qədər qəlbində var sözün, sualın sənin
Onlardan soruşaram; xəbər alsan əgər sən,
Yunan olduqları üçün onlar susarlar yəqin”.
- 76 Alov bizim qayanın altına gələcək həməm,
Əlverişli göründü bizə məqam da, yer də,
Eşitdim, müəllimim belə söylədi birdən:
- 79 “Ey alovu görünən bu haçalı dillərdə!
O zaman ki, yaşadım, yazdım ali bir əsər,
Mən sizi vəsf elədim qısa ömrümdə bir də,
- 82 Mən sizi vəsf elədim gücüm çatdığı qədər,
Bir dayanın, siz məni etməlisiz xəbərdar,
Harda azıb yolunu öldü sizdən bir nəfər”.
- 85 Aramsız donquldanıb, deyib qədim şərər,
Bu dəm uzun dilini tərpedirdi; elə bil
Səhradakı tonqalı yellədirdi ruzigar.
- 88 Sanki alov deyildi, danışdı canlı dil,
Başını tərpedirdi ora, bura o hər an,
Axırı səs çıxarıb, cavab verdi: “Eşit, bil,
- 91 Sirseeyadan bircə il ayrılında o zaman, –
Qaetanın yanında gizləmişdi o məni –
Eney gəldi, tanındı bu adla həmin məkan,
- 94 Nə atanın önündə duyduğum vahiməni,
Nə oğluna eşqimi, Penelopun yanında
Nə də ki, sakitanə sevdiiyim o çöhrəni
- 97 Heç hesaba almadım, dayanmadım bir an da,
Mən görmək istəyirdim ən uzaq ölkələri,
İnsanın yaxşısını, pisini o məkanda.
- 100 İntəhasız dənizdə göstərmək üçün hünəri,
Əzəldən sadıq olan dəstəm ilə bir yerdə
Balaca bir gəmidə tək başladım səfəri.

- 103 Mən görürdüm üzə-üzə, dayanıb sahillərdə
Mərakeş, İspaniya, Sardiniya ölkəsi,
Adaların sərhədi canlanırdı nəzərdə.
- 106 Sanırdıq bizik qədim qəhrəmanlar dəstəsi,
Daxil olduq boğaza dünyanın axırında,
O yerdə ki, ucalır Herkules nişanəsi, –
- 109 Ki, səyyahlar düşməsin təhlükəyə bu yanda;
Sevilya sağ tərəfdə arxada qaldı bizdən,
Sol tərəfdə itmişdi Setta gözden o anda.
- 112 “Qardaşlar, bu az vaxtda, – onlara söylədim mən –
Günbatana tərəf siz ağır yollar keçdiniz!
Həyat eşqi hələ də əl çəkməyibdi sizdən,
- 115 Gəlin, bu ömrünüzün qalan anlarında siz,
Gedib günəş iziylə təzə bir dünya görün,
O yerdə ki, insanın ayağı salmayıb iz!
- 118 Siz kimin oğlusunuz, buna da fikir verin;
Rədd eləyin həyatda siz heyvani qisməti,
Yüksəlin zirvəsinə siz biliyin, hünərin”.
- 121 Yoldaşlarımı elə tutdu sözüm, söhbətim
Onlar cumdu irəli; özümün də bu anda
Onları saxlamağa yetişmədi qüdrətim.
- 124 Tükənməz qüvvət ilə onlar avarlayanda,
Döndü gəminin dalı o dəm gündoğan sarı,
Üzdükcə sol tərəfə meyl edirdi hər anda.
- 127 Görürdüm o qütbə parlayan ulduzları,
Gecənin qucağında; əyri köksü dənizin
Gizlədirdi arxada nur yayan ulduzları,
- 130 Beş dəfə ay aləmə göstərdi ağ bənizin,
Borc aldığı işığı beş yol da söndürdü, bax,
O gündən ki, başlandı cəsur yolumuz bizim,

- 133 Nəhayət, uzaqlarda ucalan o qara dağ
Gözümüzdə göründü; ömrümdə buna bənzər
Nəhəng, əzəmətli dağ görməmişdim mən ancaq
- 136 Çevrildi göz yaşına üzümüzdə sevinclər:
Qalxdı güclü qasırğa o dağın yaxınından,
Gəminizi üç dəfə, – biz göz qırpana qədər, –
- 139 Çevirdi burulğanın sürətli axınında;
Dördüncüdə gəminin dalı qalxdı yuxarı,
Batdı; hansı Qüvvənin hökmüylə bu anda.
- 142 Uddu bizi dənizin o dalğalı suları”.

İYİRMİ YEDDİNCİ NƏĞMƏ

- Mürəxəss edən kimi lütfkar şair onu,
Alov susdu, çəkildi qucağına zülmətin.
İndi o düz yanırdı, yayıb həzin nurunu, –
- 4 Bu vaxt yetişdi başqa bir alovun növbəti,
Anlaşılmaz nidalar yayırdı nəfəsiylə,
Öz dilinin ucuna cəlb edirdi diqqəti.
- 7 Necə ki, bir zaman öz ustasının səsiylə
Küylənib böyürdü Siciliya buğası,
Usta cəza çəkirdi işinin bəhrəsiylə.
- 10 Qərribə ucalırdı o buğanın nidası
Canlı tək səslənirdi tökülsə də o, misdən
Canındaydı elə bil həyat cövrü–cəfası, –
- 13 Beləcə ruhların da səsi alovdan, hisdən
Çıxanda nərilətiyə dönürdü tufan kimi,
Qarışıq səslər ilə ucalırdı o üzdən.
- 16 O atəşin içindən dilləri çıxan kimi,
Alovun uclarını titrədirdi qəfildən,
Səsi qulağımıza çatırdı insan kimi:

- 19 “Qulaq as, sözlərimi sənə söyləyirəm mən, –
“Mən çatdım öz arzuma, daha durma, get, yetər!” –
Bunu lombard dilində bayaq sən söylədin, sən.
- 22 Mənim bu dualarım geciksə də bir qədər,
Əylən, ricalarımı eşit mənim dilimdən,
Burda əzab çəkirəm, yanıram, baxsan əgər!
- 25 Gəldin bura, ayrılıb doğma latın elindən,
Endin sən bu zülmətə; burda günahlarımçün
Mən əzab çəkməliyəm işgəncələr əlində.
- 28 Söylə, Romaniyada hərbdir, ya sülhdür bu gün?
Orda Urbino ilə dağların arasında
Tibrin axdığı yerlər mənim yurdumdur bütün”.
- 31 Mən onu dinləyirdim fikirlər dəryasında,
Rəhbərim dirsəyimə vurub, dedi astadan:
“Bu latına cavab ver, seç sözlərin xasından”.
- 34 Artıq mənim cavabım hazır idi bu zaman,
Sözlərimi tələsik təkrar edərək bir də.
Dedim: “Ey ruh, ey dibsiz dərinliyə atılan,
- 37 Sənin Romaniyanda həтта sakit günlərdə
Ürəyində döyüşlər gedir müstəbidlərin;
Ancaq açıq vuruşlar indi yoxdur o yerdə.
- 40 Ravenna necə vardı eləcədir, ol əmin:
Polentanın qartalı orda tutubdur qərar,
O Çerviyaya qədər uzadıbdır şəhpərin.
- 43 Uzun zaman qorunan o istinad, o diyar
Al fransız təpəsi uçalıb qalxan yerdə
İndi yaşıl pəncələr olmuş hakim, hökmdar.
- 46 O Barbos Verrukkyo, onun küçüyü bir də –
Montanyenin başına sonsuz oyunlar açan,
Elə həmin tikəni çeynəyir də, didir də.

- 49 Lamone və Santerno üstdəki qalalardan
İndi meydan oxuyur ağ rəngli gerbin şiri,
İldə dostun iki yol dəyişdirir azından.
- 52 O qala – o yerdə ki, axır Savyo selləri
Qalıbdır dağ-dərələr arasında bir qultək,
Azadlıqla əsarət qoynudur onun yeri.
- 55 Lakin rica edirəm, sən kimsən, söylə görək;
Mən verdim cavabımı sözsüz, itaət ilə,
Dünyada səndən də bir xatirə qalsın gərək”.
- 58 Alov əsdi, titrədi əvvəl öz adət ilə,
Sonra da ağır-ağır o diş-diş zirvəsini
Yelləyib verdi cavab alov təbiət ilə:
- 61 “Bilsəydim ki, burada dinləyəcək səsimi
Yenə nurlu aləmə qayıdacaq bir adam,
Titrətməzdi alovum nurunu, şöləsini.
- 64 Ancaq bunu bilirəm, buna qətidir inam,
O işıqlı dünyaya burdan olmaz bir dönən,
Mən eybdən qorxmayıb cavab qaytarmalıyam.
- 67 Qılınc yox, monax ipi bağladım belimə mən,
İnanmışam ki, çataram ali bir səxavətə;
Bu inamım həyata keçəcək idi hökmən,
- 70 Əgər bir gün baş keşis günaha, qəbahətə
Məni sövq etməsəydi (sönsün tale günəşi!);
Necə olub – qulaq as bu qəmli hekayətə.
- 73 Ömrümün ilk çağından həyatımın gördüşi,
Gədirdi öz yoluyla ötüb keçən illərdə,
Şir xasiyyət deyildim, tülkülükdü vərdişim.
- 76 Mənimçün aydın idi gizli, sirlilə dillər də,
İşlədirdim hiylə, fənd keyfim istəyən qodər;
Əməllərim məşhurdu hətta uzaq illərdə.

- 79 Elə ki, başa düşdüm artıq kifayət edər –
Çatmışam hər arzuma, bu an aqıl adamlar
Dayanıb durmaz əsla, köçünü yığıb gedər,
- 82 Məni cəzb edənlərdən üz çevirdim hər nə var,
Kül başıma! Etsəydim tövbə dərinə-dərin
Ömürlük xilas olub, qazanardım etibar.
- 85 O birinci rəisi yeni fariseylərin
Lateranın olduğu yerlərdə vuruşanda,
Üzərinə qoşunla getdi xaçpərəstlərin,
- 88 Onlar günahsız idi Akra alınan anda,
Onlar nə sarasinlər, nə də yəhudilərdi
Ki, alver eləsinlər müsəlman torpağında,
- 91 Öz yüksək mənəbəinə, müqəddəs hər nə gördü
Hamısına – mənim də müti olan rütbəmə,
İnamıma – hər şeyə nifrətlə üz çevirdi,
- 94 Konstantin necə ki, tutularaq cüzəmə,
Silvestri gətirdi Siratt tərəflərindən, –
O da məni çağırdı, düşünürmüş sən demə
- 97 Onun lovğa odunu söndürərəm təkə mən;
Dinlədim, bilməyirdim necə edim etiraz:
Elə bil sərxoş idi o məndən xahiş edən.
- 100 O mənə söyləyirdi: “Qorxma, cəsur ol bir az,
Penestrino kimi ver yalnız məsləhəti,
Kimse səni bu işdə günahkar çağırarmaz.
- 103 İstəsəm açaram da, bağlaram da cənnəti;
Əbəs almamışam mən iki açar; onlara
Məndən əvvəlkinin çox yoxdu hüsn-rəğbəti”.
- 106 Dəlillər əl-qolumu möhkəm tutdu bu ara,
Daha susa bilmədim, ona söylədim belə
“Sən ki, qələm çəkirsən batdığı günahlara,

- 109 Onları qazanmışam sənin iradən ilə, –
Görüm sənin vədlərin bol olsun əmələndən,
Müqəddəs taxt-tacda baqi olasan hələ”.
- 112 Fransisk də dalımcə uçurdu öləndə mən,
Lakin qara bir mələk onun yolunu kəsdi,
“Mənəm onun sahibi – dedi – ona dəymə sən.
- 115 O mənim qullarıma qoşulsun, daha bəsdı,
O gündən ki, veribdir məkrli bir məsləhət,
Saçları caynağıma keçməyə çox tələsdı;
- 118 İndı tövbə etməsə bağışlanmaz o, əlbət,
Günaha bata-bata tövbə mümkün deyildir,
Bunu düşünmək həтта qəbahətdır, qəbahət”.
- 121 Böyük Allah, mən necə əsdım, titrədim tir-tir,
Elə ki, o soruşdu, yapışaraq yaxamdan:
“Mənim də məntiqim var, bunu düşündümmü bir?”
- 124 O Minosun yanına apardı; Minos bu an
Quyruğunu doladı kürəyinə səkkiz qat,
Həтта, onu qəzəblə dişləyib acığından,
- 127 Dedi: “Gizli yandıran oda onu dərhal at!”
Budur, gördüyün kimi, məhv oluram burda mən,
Bu alovlu paltarda gəzirəm qəmli, heyhat”.
- 130 Danışıb macərəsın, alov sütunu fəvrən
Bizi tərək etdi getdi əzablar qucağında,
Tıkantək buynuzuyla təzim edib yenidən.
- 133 Gedirdik rəhbərimlə hasarın qırağında,
Yarğan üstə asılan qübbənin altında biz,
O yerdə ki, ayrılıq toxumu saldığından
- 136 Günahkarlar min əzab toplayır fasiləsiz.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

- Şeir bir yana qalsın, adicə sözlər ilə
Bizim o gördüyümüz yaraları, qanları
Kim təsvir edə bilər min yol danışa belə?
- 4 Hansı dil olsa çəşar, söyləyər hədyanları:
Çox dardır düşüncəmiz, bizim sözlərimiz də
Qabil deyil özünə yerləşdirə bunları.
- 7 O kədərli Pulyada, vuruş gedən o düzdə
Troyalılar ilə intəhasız döyüşdə
Bütün qana batanlar yığılsa min də, yüz də
- 10 Həmin o adamlar ki, bu qanlı keşməkeşdə
Xudbinlərə üzüklə xərək verdi o ki var,
Livinin təsvirləri həqiqətdir bu işdə;
- 13 Rubert Gviskarinin dəstəsi ilə naçar
Vuruşmağa girişən müsəllah əsgərlər də,
Pulyalılar aldadıb zərbə vuran adamlar,
- 16 İndi Çeperanoya yaxın olan bir yerdə
Sümüyü qazılanlar; o kələkbaz Aların
Talyakosso yanında basdığı hər nəfər də;
- 19 Şil-şikəstlər, bədəni yüz tikə olanların
Hamısı gəlsə yenə bu Doqquzuncu xəndək
Dəhşətlidir, ağırdır hamısından onların.
- 22 Birinin açılmışdı ortası mağaratək,
Yarılmışdı ağzından iy saçan yerə qədər,
Belə dərin olmur heç dibi düşən bir çəllək.
- 25 Bağırsağ sallanırdı dizlərindən sərəsər,
Yeyilənlər nəcisə çevrilən yerdən fəqət
Onun iyrənc ürəyi görünürdü yekəpər.

- 28 Elə ki, o zavallı gördü məni nəhayət,
Araladı əlilə qana batmış sinəsin,
Dedi: “Bir gör nə şəklə düşüb bu üz, bu sifət!
- 31 Gör nə eybəcər olub Məhəmmədin çöhrəsi!
Qarşımdakı Əlidir, budur, inləyib gedir,
Onun iki hissoyə parçalanıb kölləsi.
- 34 Yaxında, ya uzaqda olana nəzər yetir –
İnsanlar arasında ayrı-seçkilik, nifaq
Saldıqlarıyçün onlar keçir qılıncdan bir-bir.
- 37 Arxada isə iblis qəzəblə boylanaraq
Bizi şikəst eləyir, keçməyə vermir mafar,
Ülgücünün altında yığıb qalaqlayır bax,
- 40 O kədərli yolların döngəsində hər nə var;
İblis belə edir ki, ona çatınca yenə
Sağala bilsin tamam vurduğu bu yaralar.
- 43 Söylə, kimsən sən özün, qalxıb səddin üstünə
Sərt baxışla baxırsan? Yoxsa qorxursan belə
Günahınçün o dibdə cəza verilər sənə?”
- 46 Cavab verdi rəhbərim: “Yox, o ölməyib hələ,
Günahı gətirməyib onu yerin altına;
O görə bilsin deyə hər şeyi gözləriylə
- 49 Tale məni – öləni bələdçi vermiş ona,
Gəzdirim Cəhənnəmin içini dövrə-dövrə;
Məni gördüyün kimi inan, əmin ol buna”.
- 52 Ruhların yüzdən çoxu dayandı birdən-birə,
Eşitçək, çıxdı yaddan çökdikləri dərd, kədər,
Hərəkətsiz gözünü mənə zillədi hərə.
- 55 “Cəhənnəmdən sonra sən günəşi görsən əgər,
Dolçinoya söylə: o, tədarük etsin barı,
Tələsməsin mənimlə dayanmağa bərabər,

- 58 Görsün ehtiyatını qar örtməmiş yolları,
Belə olsa onu tez haqlamaz məğlubiyət,
Novarhılar müntəzir gözləyir yağan qarı”.
- 61 Sözlərinə bu sayaq xitam verdi Məhəmməd,
Bundan sonra irəli addımladı o ancaq
Düzələrkə yoluna çıxıb getdi nəhayət.
- 64 Bir başqası burunsuz, özü də ki, tayqulaq,
Elə bil nizə ilə deşilmişdi xirtdəyi,
Çapılmışdı alını da, yol üstündə duraraq
- 67 Bu misilsiz sözlərdən sanki doldu ürəyi.
Nəfəsinə güc verdi, boğazı tamam al qan,
Qəribəydi sözləri qan içindən deməyi;
- 70 O, üz tutub söylədi: “Sən ey günahsız insan,
Məni aldatmayırsa bu zahiri görkəmin
Səni latın tərəfdən tanıyırdım bir zaman;
- 73 Pyer da Mediçinayam, yadında qalar yəqin,
Verçelli divarları yanından başlayaraq
Gedir Markaboyadək gözəl düzənlik – həmin
- 76 O yerdə sən Gvido əfəndiyə de ancaq
Bir də Ancolelloya – Fanonun bu mərd, gözəl
Adamlarına söylə: – bu söz yalandan uzaq,
- 79 Onları Kattoliki yaxınında əlbəəl
Riyanın nöqərləri dənizə itələyər,
Bax, o dönük müstəbid buna qol qoyub əvvəl.
- 82 Kiprdən başlayaraq ta Mayorkaya qədər
Neptun görməyib hələ belə qara rəzalət,
Bu cür vəhşiləşməyib yunanlar, yolkəsənlər.
- 85 Bir əyriqöz yırtıcı ikisin də nəhayət
Çağıracaq yanına guya adi söhbətə;
Qonşularım ömürlük görmək istəməz fəqət

- 88 Onun üzünü; o sa sahibdir əyalətə.
Ehtiyac olmayacaq Fokarada qətiyyə
Əhd-peyman etməyə, duaya, ibadətə”.
- 91 Cavab verdim: “Dönəndə işıqlı dünyaya mən
Səndən yetirim deyə canlılara bir xəbər,
De: o gözlər kimindi, həm də xəstədir deyən?”
- 94 Bu vaxt o, yoldaşının çənəsindən birtəhər
Yapışaraq güc ilə ayırdı çənəsini,
Qışqırdı: “Bax, o budur, indi susur bixəbər.
- 97 Bu qovulmuş, dağıtdı Sezarın şübhəsini
Deyəndə bu sözləri: “Silahlanıbsa adam,
Gərək əldən verməsin fürsət dəqiqəsini”.
- 100 Nəzər salanda gördüm o dil karıxıb tamam,
Kurion pərgardı dildən, vardı onda cəsəret,
İndi o kəsik dili yellənirdi biaram.
- 103 Bu vaxt eybəcər hala salınmış başqa şikəst
Parçalanmış əlinin parçasın alıb həmə
Qaldırdı, sir-sifəti qana bulaşdı fəqət,
- 106 Çığırdı: “Kim apardı – o da qazandı” deyən
Moskanı da yada sal bu adamlar içində,
Şər toxumu bu doğma yerə o səpdi, bil sən”.
- 109 “Sənin nəslinə ölüm!” Əlavə etdim mən də
Ağrılar güc gəldikcə sərsəmləyirdi deyən,
Sağlam ağıl, düşüncə qalmayırdı bədəndə.
- 112 Adam dolu dərəyə gözüüm sataşdı birdən,
O qədər ağlagəlməz işlər gördüm o yerdə,
Bəlkə söhbət açmazdım əsla bu barədə mən.
- 115 Lakin vicdanım məni sıxır məngənələrdə,
Həqiqət qalxanını bizə verən o pəri,
Məni təhrik eləyir deməyə bir də, bir də.
- 118 Gördüm, sanki indi də görürəm, orda biri
Başsız idi, gedirdi izdiham içrə bu an,
Yeriyirdi qərarlı gah irəli, gah geri.
- 121 Bu kəsilmiş başının yapışıb saçlarından,
Tutmuşdu fanar kimi, baş baxaraq kədərle
Bizi seyr eləyirdi, inləyirdi pərişan.
- 124 O özü öz yoluna işıq saçırdı belə,
Bu özü bir sifətdə ikilik deyil məgər?
Bu işlər baş veribdir Allahın hökmü ilə.
- 127 Körpü tağları altda o dayandı mükəddər,
Aydın eşidim deyə sözlərini yaxından,
Baş tutduğu əlini o qaldırdı bir qədər.
- 130 Sonra dedi ki: “Əyil, əzablara bax bir an,
Nə gəzirsən ölümlər içində belə azad!
Bu cür acı əzablar görməmişən yaşıdan.
- 133 Bir şey bilmək istəsən əgər məndən bu saat
Bertram de Bornam, fəna işləri, əlbət,
Mən özüm öyrədirdim kral İoanna bir vaxt,
- 136 Ata ilə oğulun arasına ədavət
Toxumu mən səpirdim; Avessalomla David
Axitofeldən bu cür almamışdı məsləhət.
- 139 Nifaq saldım qohumlar arasında mən, eşit,
Elə buna görə də beynimi bədənimdən
Ayırıblar; bu cəza oldu hamıya aid,
- 142 İntiqamdan yaxamı qurtara bilmədim mən”.

İYİRMİ DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

Bütün bu izdihamın görkəmi, bu əzablar
Elə doydurmuşdu ki, gözlərimi, düzü mən
Ağlamaq istəyirdim dərindən əlindən aşkar.

- 4 Vergili dindi axır: “Nə gəzirsən orda sən,
O yağanda dolaşır yalnız şillər, şikəstlər
Çəkməyirsən gözünü dərinliyin dibindən?”
- 7 Başqa yarıqlar səni cəlb etmədi bu qədər;
İyirmi iki mildir bu dövrənin uzununu,
Ruhların hesabını aparırsansa əgər
- 10 Alt tərəfdə hərlənir ay göstərir üzünü;
Gəzib-dolaşmağımız sona yetir nəhayət,
Qarşıda başqa şeylər cəzb edəcək gözünü”.
- 13 Cavab verdim mən ona: “Etməzdin belə heyrot
Bilsəydin diləyim nə, görmək istədiyim nə,
Özi mənə burada gözlə deyərdin, əlbət”.
- 16 Bu sayaq verib cavab mən onun sözlərinə
Sonra düzəldim yola, rəhbərimə qabaqda,
Mən sözü təzələyib, əlavə etdim yenə:
- 19 “Kədərli gözlərimi dikdiyim o yarıqda
Yuyur günahlarını qohumum, bilirəm mən,
Onu ağır cəzalar salır əldən-ayaqdan”.
- 22 Dedi: “Fikir eləmə o barədə nahaq sən,
Ürəyini sıxmasın qoy onun dərdi-səri,
Onu görməməyinlə bir şey itirməmişən.
- 25 Mən gördüm körpü üstədən, kin içində gözləri
Barmağını uzaqdan tuşlamışdı o sənə;
Eşitdim adını da, kimsə çağırırdı: Ceri.
- 28 Başqa adam düşmüşdü o anlarda fikrinə,
Qotfor hökmdarına dikmişdin gözünü sən,
Qohumunu görmədin, o çıxıb getdi yenə”.
- 31 Dedim: “Mənim rəhbərim, onu hiddətləndirən
Bir, qətl olunmasıdır; ancaq bu qətlə görə
Bir kimsədən intiqam almadılar qətiyyəni,
- 34 Yumadılar ləkəni; onunçün bir nəfəri
Baxmadan çıxıb getdi qohumum çox pərişan,
Doğrusu, mən acıdım halına birdən-birə”.
- 37 Bunu deyib, növbəti yarıqlar üstə ucalan
Tağın üstünə qalxdıq; işiq olsaydı hökmən
Bu Kinli Deşiklərin dərinliyində qalan
- 40 Sonuncu adamı da görə bilərdik fəvrən.
Bəli, görə bilərdik əzabkeş var nə qədər.
Elə ki, ucaşıqda durduq rəhbərimlə mən
- 43 Üzərimə yağırdı lənətlərlə nalələr
Baharda intəhasız yağın yağışlar təkin.
Qulağımı tıxadım eşitməyim müxtəsər.
- 46 Maremma, Sardinia, Valdikan tərəflərin
Xəstəxanalarında yay od-alov saçanda
Xəstələr hamılıqca bura yığılsa, yəqin.
- 49 Nalələri yüksələr, – bax, bu murdar yarıqlarda da
Eləcə inləyirdi; irinli yaralartək
Üfunət də yayırdı nalələr ucalanda.
- 52 Yenə də rəhbərimlə sol tərəfə dönərək,
Enib çıxdıq yandakı səddin üstünə qoşa,
Nəzərlərim işlədi lap aşağı, dibədək.
- 55 Allah quluna burdan biz edirdik tamaşa,
Həqiqət məhkəməsi heç bir aman vermədən
Saxtakarlara divan tuturdu başdan-başa.
- 58 Ölümə məhkum olan Eginada qətiyyəni
Olmamışdı bu qədər sonsuz əzab, əziyyəni
Xəstəlik yayılarda onun qoynuna fəvrən.
- 61 Çor bütün canlılara yetirəndə xəsarət
Şairin yazdığı tək – gələcək insanlara
Qarışqalar nəslindən həyat verəndə xilqət –

- 64 Necə dəhşətli idi; lakin baxanda bura
Onları kim bənzədən bu bəlakeş ruhlara,
Dəstə-dəstə ya tək-tək burda məhv olanlara.
- 67 Bir-birinin üstünə, bir-birindən kənara
Onlar yıxılmışdılar; kimi toz içrə səssiz
Əzablar yuvasında sürünürdü bu ara.
- 70 İnləyən izdihamda fikrimiz, diqqətimiz
Gedirdik addım-addım səs-səmir çıxarmadan,
Baxırdıq bu taqəti kəsilmiş ruhlara biz.
- 73 Gördüm iki nəfəri, çevrilib baxan zaman,
İki tavatək onlar söykənmişdi kənarı
Kürək-kürəyə, donub təpədən dırnağacan.
- 76 Biləndə ki, ağası gözləyir intizarda,
Yaxud yorulduğuyçun tələsik axşamçağı,
Mehtər atı sürətlə qaşovlar bu anlarda, –
- 79 Bax, o iki nəfər də həmin mehtər sayacağı,
Getsin deyə bir qədər gicişmənin havası,
Qaşıyırdı canını; onlar iti dırnağı
- 82 Çəkdiyə hey qopurdu bədənin hər parçası
Ya bıçaqla, ya da ki, balıqtəmizləyənle
Elə bil balıqların tökülürdü axçası.
- 85 Rəhbərim üz tutaraq birinə dedi belə:
“Ey bütün bükükləri didilərək tökülən,
Öz əliylə ətini qoparan, mənə söylə,
- 88 Burada heç bir nəfər latın görmüsənmi sən?
Böyük zəhmətlər çəkən, didib tökən dırnaqlar
Kaş heç zaman sınmasın, dua eləyirəm mən!”
- 91 Cavab verdi: “Qarşında sənənin duranlar ki, var
Bədbəxtlərin ikisi də elə latındır, fəqət
Sən özün kimsən belə, yağdırırsan suallar?”

- 94 Rəhbərim verdi cavab: “Hər yan olsa da zülmət,
Bu canlıyla gedirəm dövrədən-dövrəyə, bax,
O görsün Cəhənnəmdə var nə qədər əziyyəət”.
- 97 Onlar biri-birindən bu vaxt ayrıldı ancaq
Titrəyərək, əsərək baxdılar mənə sarı,
Məni görsünlər deyə hamı çevrildi bu vaxt.
- 100 Sonra müəllimimin mehriban baxışları
Mənə dikildi; dedi: “Soruş hər nə istəsən”.
Həvəslə qarşılıdım mən bu sözü, qərarı.
- 103 Söylədim: “O yerdə ki, doğuldunuz, yenidən
Qoy sizin xatirəniz bəzək olsun o yerə,
Siz yada düşəsiniz görüm orda dəmadəm!
- 106 Çəkdiyiniz dəhşətli, iyrenc əzaba görə
Mənim hüzurumda siz çəkməyiniz xəcalət,
Kimsiniz, hardansınız, qoy cavab versin hərə”.
- 109 “Mən Aressoluyam, bil, – o ruh dindi, nəhayət, –
Syəndə tonqallara çatdı Albero məni,
Bununçün düşməmişəm zülmət ələmə fəqət,
- 112 Zarafatla mən ona demişdim bu cümləni:
“İstəsəm mən göylərə uça bilərəm dərhal”
Osa gerçək sanaraq uşaqtək bu kəlməni,
- 115 Yalvardı ki, onu da öyrədim, ancaq Dedal
Ola bilmədi bədbəxt; ona oğlütək baxan
Məni oda qaladı, çatıb dəhşətli tonqal.
- 118 Ancaq kimyagərəm mən, Minos isə heç zaman
İşində səhv eləmir, o, məni buna görə
Düz onuncu zindana göndərdi yanımdan”.
- 121 “Görəsən tapıların, – söylədim mən şairə, –
Bax, bu siyenlilərdən daha pozğun camaat?
Firənglər də onlara çata bilməz bilmərrə!”

124 Onun yanındakı ruh cavab verdi o saat:
“Bircə Strikkanın var siyenliyə bənzəri,
Pulu xərc eləməkdə xəsis idi o, heyhat;

127 Yaxşı tay gələr ona Nikkolo, o sərsəri
Öz bağında ilk dəfə yalnız o əkdə mixək,
Həm də saya gəlmirdi məhsulunun qədəri;

130 Bir də o məşhur dəstə, Aşanlı Kaçça gerçək
Orda içkiyə qoydu bütün bağı, meşəni,
Abbałyato da orda itirdi aqlını tək.

133 Tanımaq arzusunda, fikrində olsan mənə
Bil, sənənlə bərabər siyenlilərə gülən
Kapakkyo bax, mənəm, bu qəm çəkən çöhrəni –

136 Diqqətlə seyr eləsən tanıyaçaqsan hökmən,
Mən o fani dünyada bir usta kimyagərdim,
Sən osansa, yəqin ki, xatırında qalıb, – mən

139 Min oyundan çıxardım, meymunçuluq elərdim”.

OTUZUNCU NƏĞMƏ

Gözəl Semela üçün Yunona alışanda,
Qəzəbini, kinini tökəndə fivlilərə,
Bu hissi göstərməyə neçə yol çalışanda –

4 Afamant da aqlını itirdi birdən-birə,
Çarıcanın əlində görüb oğullarını
Onun ağılsızlığı sığmadı göyə, yerə.

7 Çar çığırdı: “Durmayın, kəsməkçün yollarını
Şirə, balalarına gəlin burda tor quraq!”
Sonra isə uzadıb caynaqlı qollarını

10 O götürdü Learxı, havaya qaldıraraq
Fırladı var gücüylə körpəni çırpdı daşa;
İkinci oğlu ilə ana qərq oldu o vaxt.

13 Hünərin zirvəsindən Troyanı birbaşa
Uçurumun dibinə yuvarladanda fələk,
Mülk də, mülk sahibi də məhv olanda baş-başa,

16 Əsirlikdə, dərd-qəmin əlində Gekubatək
Biləndə öldürülüb Poliksena; sonra da
Bir oğlu Polidorun meyitini o görçək

19 Eybəcər hala düşmüş təlatümlü dəryada
Dərdindən, ağrısından ittək hürdü, uladı:
O itirdi aqlını, dözməyib bu fəryada.

22 Nə troya qəzəbi, nə də fivli inadı
Heyvanlarçün, ya da ki, insanlarçün bu qəder
Çox dəhşətli olmadı, çox amansız olmadı, –

25 Nə qədər ki, qarşımda duran çılpaq kölgələr;
Kim gəldi dişləyirdi onlar axta donuztək,
Hər nə görürdülərsə qırırdılar sərəsər.

28 Bir kölgə Kapokkonun boynunu dişlədi bərk,
Yortdu onunla birgə; Kapokko inildədi
Qarnını yaxındakı bir cod daşa sürtərək.

31 Əsərək, titrəyərək o aretinli dedi:
“Hamının zəhləsini tökən, acıqlandıran
Bu Canni Skikkidir, vəhşiləşibdir indi”.

34 “Birdən səni o biri dişləməsin çox yaman!
Nə qədər o getməyib asan cavab verərsən,
Söylə mənə o kimdir?” – belə soruşdum ondan.

37 Dedi: “Çox qədim ruhu sən – Mirranı görürsən,
Ağılsız qız zövqünü, nəşəsini şəhvətin
Öz doğma atasıyla yatanda gördü, bil sən.

40 O uyaraq yalana dəyişdi sir-sifətin,
Batdı bir günaha ki, yox misli-bərabəri;
O tərəfdə qaçansa uydurdu vəsiyyətin,

- 43 Qocalmış Buozaya olmasa da bənzəri,
O, oxşatdı özünü uzanaraq yatağa,
Götürdü ilxıdakı ən qiymətli gövhəri”.
- 46 Hər iki qəzəbli ruh gedən kimi uzağa,
Sakitləşdi yenidən mənim baxışım, gözüüm,
Başladım mən o biri bədbəxtlərə baxmağa.
- 49 Biri yaman gündəydi – heyrət götürdü bizi –
Qasığından aşağı kəsib tullasaydılar,
Bu görkəmdə tuluğa bənzəyərdi o düzü.
- 52 Yazığım bədənində nə qədər ki, şirə var
Yığılıb ortasına durğunlaşmışdı; baxsan
Deyərsən – qarnı on qat başından böyük olar.
- 55 Susuzluqdan dözməyib udqunur zaman-zaman,
Qızdırmaya, atəşə düşən adamlar kimi
Dodağımı diliylə yalayır dayanmadan.
- 58 O dedi: “Bu halıma sizdə maraq var kimi,
Hey baxırsınız mənə, özünüz sağ-salamat,
Bu kədərli dərəyə gəlipsis zəvvar kimi!
- 61 Yazıq usta Adamo cəzalanır bu saat!
Mən nəfsimi söndürdüm həyatda, indi barı
Bir damcı su tapmıram sönsün atəşim, heyhat.
- 64 Yaşıl Arno dağından götürərək axarı
Gözəl məcralarıyla çağlayaraq tökülən
Bütün Kazentin, onun bulaqları, çayları
- 67 Parlayır göz önümdə, gördükcə onları mən
Sarılıb quruyuram dönüb quru ağaca,
Başqa bir xəstəliyim yoxdur mənim qətiyyə.
- 70 Orda günah işlədim, yaxalandım ordaca,
Həmin kələk yerinə məcbur ediblər məni
Baxmağa, ah çəkməyə, aramım yox bir azca.
- 73 İoannın surəti həkk olunmuş sikkəni
Aşqar vurub biabır elədim Romenada,
Onunçün də tonqalda qoyub gəldim bədəni.
- 76 İyrənc əməlləriyəcün burda da düşdü yada –
Gvido, Alessandro, ya da qardaşını mən
Görsəydim, Brandanı bəxş edərdim dünyada.
- 79 Bax, bu havalı kimi durmadan qaçıb gələn
Adamlardan birisi o özü deyil məgər?
Neynim, qalxa bilmirəm, gücün itirib bədən.
- 82 Bir də ki, qarnım mənim şişməsəydi bu qədər,
Getməli olsa idim bir qarışı yüz ilə
Mən bu ağır zəhməti qəbul edərdim, əgər
- 85 Bilsəydim ki, taparam onu çirkabda belə,
Hərçənd burdakı yollar, ölçülsə bu daire,
On bir mildir; eni də çatır düz yarım milə.
- 88 Mən bu eybəcər hala düşdüm onlara görə;
Hər bir florinaya onların xətrinə mən
Yorulmadan qatırdım üç qat mis birdən-birə”.
- 91 “İki nəfər görünür qalın tüstü içindən
Sağ tərəfdə sərilib hərəkətsiz torpağa,
Odur, əlləri də yaş, kimdir – dedim, – söylə sən?”
- 94 Cavab verdi: “Onları bu cür yanaq-yanağa
Söykənmiş halda gördüm Cəhənnəmə gələli;
Məhkumdurlar bu sayaq əbədi uzanmağa.
- 97 Bu isə İosifə böhtan atandır, bəli,
O – troyalı yunan yalançı Sinondur, bax;
Onları yandırır hey qızdırmanın sərt əli”.
- 100 Elə xəyal elədi, görünür Sinon bu vaxt
Yanıdakı cənabın yoxdur elə ad-sanı,
Onun şişman qarnına vurdu yumruqla: taq, taq..

- 103 Sanki nağara səsi gumbuldatdı havanı;
Ustanı hali-təbdən çıxarmışdı o qədər,
Sifətinə bir şillə çəkdi o nağəhani.
- 106 Dedi: “Baxma ki, qarnım ağırlaşbsa əgər,
Bədənimi hərləmək mənim üçün çətindi, –
Ancaq lazım gələrsə zərbə vurur bu əllər”.
- 109 “Od içindən keçəndə – hiddət ilə o dindi –
Sərbəstlik vermirdin heç o qədər əllərinə,
O əllər pul yığımaqda çox çevikdi, yeyindi”.
- 112 Yekəqarın dilləndi: “Burda haqq verdim sənə,
Amma troyalıları yalan cavab verəndə,
Haqlı görünməyirdin o qədər də sən mənə”.
- 115 Yunan dedi: “Mən sözdə, sən isə iş görəndə
Aldatdıq! Mən məşhuram cəmi bir cinayətlə,
Sənsə şeytanı belə keçmişən işlərinde!”
- 118 Şişmanqarın söylədi: “Öl burda qəbahətlə,
Andın pozan, üstünə yağsın bütün cəzalar,
O at söhbətini də, yeridir, bir yad elə”.
- 121 Sinon dedi: “Sən isə boğsun iylənmiş sular,
Susuzluqdan yanasan, quruyasan tamamilən,
Qarnın daha da şişsin, dağ boyda olsun yassar!”
- 124 Pulkəsən dilə gəldi: “Elə əvvəldən də sən
Boğazımı yırtardın nalayiq sözlər ilə;
Qarnım şişsə də sudan, doğrudur, susuzam mən,
- 127 Sənin isə beynini dağılayır gözlər ilə
Susuzluq; sən Nərgizin güzgüsünü hazırsan
Su bilib yalayasan dillə yox, gözlər ilə”.
- 130 Mən onların sözünü dinləyərkən bu zaman,
“Bunlarda nə görmüsən? – dedi mənə rəhbərim –
Az qalır ki, lap sənə acığım tutsun, inan”.

- 133 O qəzəbli ahənglə deyəndə bu sözləri
Günah işləmiş kimi baxdım ona mən ancaq
Lap indi də bürüyür məni xəcalət təri.
- 136 Qəmli yuxular görəndə adam elə bu sayaq
Röyada arzular ki, bunlar yuxu ola kaş,
Yuxunu gerçək ilə salar daim baş-ayaq –
- 139 Mən də belə, dualar dodağımda oldu daş;
Dedim görüb duamı məni bağışlar; fəqət
Demə bağışlayıbmış, nahaq imiş bu təlaş.
- 142 “Daim böyük günahı yuyur kiçik xəcalət, –
Belə dedi rəhbərim. – Bizim düşündüyümüz
Səni usandırmasın, qoy verməsin əziyyəti.
- 145 Bil ki, gözüm səndədir gedəndə bu yolu biz,
Bəlkə sənin aşağı dikiləcək başın da,
Davakarlar yenə də çağıracaq şübhəsiz;
- 148 Dinləmə: rəzalət var onların çağırışında”.

OTUZ BİRİNCİ NƏĞMƏ

- O dil çalmışdı məni bir əfi ilan kimi,
Ağrısından rəngim də dəyişmişdi bir anda,
O dil özü sağaltdı yaramı dərman kimi.
- 4 Deyirlər Axillin də, onun atasının da
Nizəsi, lap bu sayaq, əvvəl sonsuz ağrılar,
Sonra şəfa sevinci gətirmiş cahanda.
- 7 Orda ki, qəmli yarğan kəmərim kimi sarılır
Düzənliyin belinə, biz arxası o yerə
Sükutun qucağında gedirdik ağır-ağır.
- 10 Nə gündüzdü, nə gecə, anlamırdım bilmərrə,
Gözlərimə seçmirdi uzanan uzaqları,
Bu vaxt zil şeypur səsi ucaldı birdən-birə.

- 13 Güclüydü, batırırdı bu zil səs qulaqları,
Guya ki, gözlə görmək mümkündü bu nəfəsi,
Nəzərimi çevirdim mən o sədaya sarı.
- 16 Kədərli vuruşmada Böyük Karım dəstəsi
Müqəddəs əsgərləri itirib dönən zaman,
Belə qorxunc deyildi Orlandın çağrış səsi.
- 19 Bu dəmdə görünürdü zülmətin qucağından
Cərgə ilə yüksələn uca, hündür qüllələr;
“De, hansı şəhərdir bu, müəllim?” – sordum bu an.
- 22 Cavab verdi rəhbərim: “Sən gözünü nə qədər
Uzaqlara dikirsən qatı zülmət içindən,
Bəzən də bu adamı aldadır, ol baxəbər.
- 25 Buna inanacaqsan yaxına gələndə sən,
Görəcəksən səhv imiş burdan verdiyin qərar;
İndi cəld ol bir qədər bu yerlərdən keçərkən”.
- 28 Sonra əlimdən tutub söylədi o, lütfkar:
“Səni qorxutmasın qoy onların sir-sifəti,
Sən yaxından görməmiş indidən bil ki, onlar
- 31 Azmanlar dəstəsidir, qüllə deyildir qəti.
Onlar quyuda durmuş, göbəyindən aşağı
Örtülüb görünməyir heç birinin qaməti”.
- 34 Bəzən tamam dağılır qara bulud qalağı,
Dumanlar da çəkilir, ayazıyır bir qədər,
Göz seçməyə başlayır artıq qaranı, ağı –
- 37 Bizi bu cür bürküdən keçirdərək qədəmlər
Apardıqca aşağı maili yollar ilə
Təşvişim artdı, gördüm yanılmışam sərəsər:
- 40 Təpənin zirvəsində Monterscone belə
Qüllələr dörd yanında görünür lap uzaqdan,
Burada da beləcə, düzülüb qatar ilə,

- 43 Görünürdü qalatak neçə dəhşətli azman,
Onları çoxdan bəri, çaxdırıb odlu şimşək,
Diy salır vahiməyə, qorxudur bu vaxtacan.
- 46 Birinin sinəsini, belini qarnınadək,
Böyürlərdən uzanan əllərini nəhayət,
Artıq seçə bilirdim lap açıq, aydın, gerçək.
- 49 Nə qədər bədbəxti də xilas edib Təbiət,
Nə qədər də nəslin o, kökün kəsib dünyada,
Bunlardan Mars özünə nökrər seçməsin fəqət.
- 52 O peşiman deyilsə fildə, ya balınada,
Deməli, bu işdə də əndazə var, ölçü var.
Deməli, görmək üçün tapılar bir mənə də.
- 55 Deməli, o yerdə ki, idrak olub hökmdar,
İradənin kiniylə qüvvənin də qüdrəti –
Birləşibdir – o yerdə qorunammasın insanlar.
- 58 Bənzəyirdi o uzun, həm də enli sifəti
Pyotr kilsəsinin yanındakı o tağa,
Bu görkəmlə həmahəng görünürdü qaməti;
- 61 Quylansa da ayağı onun hələ torpağa –
Bir-birinin çiyinə frizlərdən üç nəfər
Çıxsaya yenə çox qalar gicgahına çatmağa,
- 64 Çiyindən belinədək onu ölçsələr əgər
Otuz iri qarışdan artıq olardı, inan.
“Rafel mai amech izabi almi”, bu sözlər
- 67 Qopdu bir qəzəb ilə vəhşi dodaqlarından,
O dodaqlar əzəldən bir zəbur surəsini
Yəqin, bundan da incə oxumamış heç zaman.
- 70 “Dinlə, ey ağılsız ruh, şeypurunun səsinə
Yaxşı olar ucaltsan – dedi rəhbərim ona –
Qov özündən kənara kinini, həvəsini.

- 73 Kədərli ruh, əlini əgər sürtsən boynuna
Qayış üçün, – bilərsən işin həqiqətini –
Görərsən öz şeypurun asılıb öz qarnına”.
- 76 Mənə dedi: “Göstərdi o, əsl sifətini,
Əgər yoxdursa indi dünyada vahid bir dil
Çar Nəmvroddur səbəb, budur onun xidməti.
- 79 Yetər, indi onunla danışmaq əbəsdi, bil.
O kimsənin dilini anlamadı, şübhəsiz,
Onun da sözlərini kimsə anlayan deyil”.
- 82 Azacıq sola dönüb davam etdik yola biz,
Bir ox mənzili qədər məsafəni qət etcək
Tapdıq bir başqasını daha iri, yöndəmsiz.
- 85 Bilmirəm, bu azmanı kim bağlamışdı gerçək.
Sağ əli dal tərəfdən, sol əlisə qabaqdan
Burulub köndələnə asılmışdı, kəmərtək.
- 88 Dolanır böyürlərdən, örtülürdü iki yan;
Boynundan enən zəncir açıq bədən boyunca
Çiyindənən uzanırdı beşinci burumacan.
- 91 “Bu lovğa zorla çatmaq istədi taxt-taca,
Hökmdar Diylə özü bir gün çıxdı vuruşa,
İndi qızğın həvəscün əvəz alır burdaca.
- 94 Bəli, o Efiəldir; neçə zaman bir başa,
Allahlara hücumə keçəndə oydu rəhbər,
İndi əlin əbədi tərpedə bilməz, haşa; –
- 97 Söylədi müəllimim. Mən dedim; “Olmaz məgər,
İndi də Briareyi – əndazəsiz bədəni –
Tanımaqçün yaxından görə bilsin bu gözlər?”
- 100 Dedi: “Antey yaxındır, zəncirsizdir bədəni,
Nitqi də var; qəbahət dərəsinin qoynuna, –
O, rədd etməz, bilirəm, – endirər səni, məni.

- 103 Adını çəkdiyinsə burdan uzaqdır; ona
Ağır zəncir vurublar bununtək, seyr elə sən;
Ancaq üzü daha çox qəzəb saçır hər yana”.
- 106 Lap əzəl gündən bəri ən güclü zəlzələdən
Bu qədər dəhşət ilə əsməmişdi qüllələr,
Mənə dedi: “Sən də qalx”, – sonra tutdu belimdən,
- 109 Qorxunc anlar içində mən gözlədim bir qədər,
Bu qorxuda o saat ölüm məni haqlardı –
O möhkəm zəncirləri görməsəydim mən əgər.
- 112 Biz yenə də gedirdik, zülmət bir dərə vardı
Nəhəng Antey oradan qalxıb dikəldi bu an,
Boynundan qurşağına düz beş ərşin olardı.
- 115 “Sən ey məşum dərənin cəngəlliyində duran, –
Bu dərədə qıraraq Hannibal dəstəsini,
Ssipion ucaldı taleylə bir zaman, –
- 118 Əlinlə parçaladı şirlərin neçəsini,
Sənin üçün deyirlər: qardaşları döyüşə
Aparsaydı əgər o, qələbə müjdəsini
- 121 Torpağın oğulları olacaqdı həmişə,
Lovğa qaşqabağını tökmə, sən bizi apar,
Kotsitin buzluqlara salındığı enişə.
- 124 Tifey bir də ki, Titiy uzaqda dayanıblar;
Müsaфирim sənə bir töhfə bağışlayacaq,
Əyil, əymə ağzını; yanımdakı nəğməkar
- 127 Sənin bütün dünyaya şöhrətini yayacaq;
Nə qədər çağrılmayıb xoşbəxt dərgaha, fəqət,
O sağdır, uzun zaman qalacaqdır bu sayaq” –
- 130 Belə dedi rəhbərim; göstərərək cəsarət
Azman açdı ovcunu onu götürsün deyər,
O əlin bərkliyinə Alkid də etmiş heyrət.

133 Ovcu rahat göründü deyəsən Vergiliyə,
Mənə dedi: “Sən də qalx”, – sonra tutdu belimdən,
Zərbə çaldı qəlbimi bürüyən vahiməyə

136 Sanki Qarizendaya dayanıb mailindən
Tamaşa eləyirsən, axıb gəldiyi zaman
Ona tərəf buludlar elə bilirsən ki, sən

139 Qülle indi yığılar; ürəyimdə həyəcan,
Bu qorxuyla baxırdım Anteyə başım üstə,
Bu yolu seçməz idim özüm üçün mən inan.

142 O bizi uçuruma qoydu ehmal, ahəstə,
O yerdə Lütsiferi, İudanı qoynuna
Alıbdır qatı zülmət. Dikəldi asta-asta,

145 O bənzəyirdi bu vaxt uca gəmi doruna.

OTUZ İKİNCİ NƏĞMƏ

Dərinlikdə qovuşan yarıqlardan yazanda
Kobud və tutqun idi söylədiyim şeir də,
Lakin fikrin məğzini verməkçün bu asandı,

4 İndi əvvəlki qayda tutmaz bu nəğmələrdə,
Gərək köhnə üslubu bir tərəfə qoyasan,
Əvvəlki şeir dili kara gəlməz bu yerdə;

7 Dünyanın dibi haqda söhbətə başlayasan –
O qədər də asan iş deyildir bilərəm mən;
Keçməz bu yerdə əsla yazsan “filan-bəsməkan”.

10 Amfiona Fivləri tikəndə kömək edən
İlham pərisi indi dadıma çataydı bir,
Sözlərin köməyiylə mənalar söyləyərkən.

13 Alçaq nəsil, sənincün söz demək də çətindir,
Qara tale, kaş ki, sən qoynunda təbiətin
Yalnız qoyun sürüsü olub sürəydin ömür!

16 Bürümüşdü hər yeri cəhənnəmin zülməti,
Nəhəngin ayaqları yanındaydıq biz bu an,
Gözüksə qayadaydı, birdən artdı heyrətim

19 Eşitcək qışqırtını: “Nə edirsən, bir dayan!
Başımızda gəzirsən, indi qədəmini sən
Bədbəxt qardaşlarının kəlləsinə qoyursan!”

22 Durub nəzərlərimi gəzdirdim ətrafa mən,
Ayağımın altında gördüm donuq bir göl var,
Üzü şüşə kimidir, əsər yoxdur ləpədən.

25 Nə Avstrya boyunca Dunayda axan sular,
Nə də ki, Tanaisin çağlayan dalğaları
Bu göltək dona bilmir hökm edəndə şaxta, qar.

28 Əgər Tambernik ilə Pyetrapana dağları
Qaldırılıb yerindən bura atılsa birdən,
Azca çatlamaz belə bu gölün qıraqları.

31 Qurbağa necə göldən başın çıxarıb hərdən
Yayda sakit olanda hər tərəf axşamçağı
Quruldasın deyə o, boylanır neçə yerdən,

34 Şaqqıldadıb dişini hacıləylək sayağı
Ruhlar elə baxırdı buzun içindən bizə,
Göyərmişdi onların həya yeri – yanağı.

37 Aydın görmək olardı dayananda üz-üzə
Dişlərinəndən – soyuğu, gözlərindən – kədəri,
Onlar əyib başını baxmırdılar göz-gözə.

40 Nəzər saldım ətrafa, gördüm iki nəfəri,
Qısılmışdı elə bil onlar bədən-bədəne,
Hətta biri-birinə qarışmışdı telləri.

43 Dedim ki: “Siz kimsiniz, açın söyləyin mənə,
Siz ey sinə-sinəyə duranlar?” – bu sözləri
Eşidəndə çevrilib onlar baxdılar yenə.

- 46 Ağlamaqdan necə də şişmiş idi gözləri,
Fövrən buza dönürdü, baxırdım axan yaşa,
Tamam buz bağlamışdı kirpikləri, üzləri.
- 49 Bir cüt yoğun tir belə bərk birləşməz baş-başa,
İki keçi buynuzu buynuzu vuran kimi
Onlar köllələşirdi qəzəbi daşa-daşa.
- 52 Qulağın don aparmış birisi heyran kimi
Başını qaldırmadan dedi: “Nə olub, nə var.
Sən bizə hey baxırsan güzgüyə baxan kimi?”
- 55 Bilirsənmi kimlərdir gördüyün bu adamlar:
Onlar doğma qardaşdı; Bizenso vadisində
Dədə-babadan qalan var-dövləti ixtiyar
- 58 Alberto onlar üçün qoydu son nəfəsində;
Buzlara batıb qalan onlartək başqa ölü
Tapmazsan sən Kainin ayrı bir guşosində.
- 61 Mordrekin köksünə sancdı Arturun əli
Keşikçilər önündə amansız nizəsini,
Fokkaça da öldürdü qohumlarını, bəli,
- 64 Sassol Maskeroninin görürsən kölgəsini,
Toskanyada tanınır; həmin o qardaşlara
Əsla tay tutmaq olmaz bunlardan bircəsini.
- 67 O ki qaldı mən özüm, – qoy deyim, bil aşkara, –
Kamıçon de’Passiyəm, Karlinonu burada
Gözləyirəm, məndən də bədəməldir avara”.
- 70 Sonra yüz-yüz buzlamış sifət gördüm orada,
Hamısının çöhrəsi köpək üzünə bənzər;
İndi də titrəyirəm o göl düşəndə yada.
- 73 O yerdə ki, görüşür əzablı qafilələr
Ora addımladıqca, qaranlıq səhrada mən
Şaxtaya düşmüş kimi titrəyirdim sərəsər, –
- 76 Allahın hökmüyləmi, yoxsa ki, təsadüfən
Başların arasıyla, yeridikcə, nəgahan
Birin gicgahına ayağım dəydi birdən.
- 79 Ruh inləyib söylədi: “Niyə təpik çalırısan?
Məni itələməkcün gəlməmişən; bu nədir,
Sən Montaperti üçün intiqammı alırısan?”
- 82 Söylədim ki: “Müəllim, burda ayaq saxla bir,
Qoy bu məni qurtarsın şübhələr pəncəsindən,
Sonra yenə gedərik könlün necə istəyir”.
- 85 Rəhbər durub dayandı; mən isə nəfəsindən
Pis söyüşlər yağdıran kölgəyə dedim belə:
“Bu qədər kinli, kimsən əzab məngənəsində?”
- 88 Cavab verdi: “Sən özün kimsən söylə bir hələ,
Sən ey Antenorada, canlı adamlar kimi,
Üzləri tapdalayan ağır addımlar ilə?”
- 91 Dedim: “Mən canlıyam bil, adın yadigar kimi
Çəkilsəydi nəğməmdə, nəsildən-nəslə sən
Sanacaqdın özünü yəqin bəxtiyar kimi”.
- 94 Cavab verdi o mənə: “İstəmirəm, qətiyyə.ən.
Əl çək, onu deyim ki, sən naşısan kələkdə:
Bu buzluqda gör məni nəylə şirnikdirirsən!”
- 97 Əl atıb saçlarından tutdum onun ürəkdən,
Söylədim: “Ya bu saat sən adımı de mənə,
Ya da, məlun, sən saçsız qalarsan gələcəkdə”.
- 100 Dedi: “Sən ki, saçımı dartırsan dönə-dönə
Didib töksən də məni, eləsən də bədhəybət
İnan ki, kimliyimi açıb demərəm sənə”.
- 103 Yapışaraq yalından, könlümdə qəzəb, hiddət,
Yolurdum çəngə-çəngə mən onun saçlarını,
Ulayırdı, başını qaldırmırdı, o, fəqət.

- 106 Kimsə bağırdı: “Bokka, boşla ahu-zarını!
Onsuz da dayanmadan üydüb tökür çənən,
Onsuz da çox hürürsən! Bağla söz anbarını!”
- 109 Söylədim: “Satqın alçaq, yetər, sus, danışma sən,
Bütün günahlarını mənim əlimlə inan,
Dünyada baqi qılıb, ərzə faş edəcəksən”.
- 112 O dedi: “Get, nə qədər bacarsan söylə yalan.
Ancaq danışdıqların bu dil-dil ötən ki, var
Onu da doğru-düzgün təsvir etsin hər zaman.
- 115 O fransız puluyçun edir burda ahu-zar.
Deyərsən ki: “Əbədi buzların qucağında
Sürünənlər içində Duera tutub qərar”.
- 118 Desələr daha kim var, söyləyərsən o anda
Saydım günahkarların əllisini, yüzünü,
Ordadır Bekkeriya – o boynu vurulan da.
- 121 Orda Canni Soldanyer döymədədir gözünü,
Orda bax Hanellonun, Faensin açarını
Verən Tebaldellonun görmək olar özünü”.
- 124 Biz çəkildik kənara, bu dəm baxışlarımı,
Çevirdim buz gölündə duran iki nəfərə;
Onlar biri-birinin gəmirir başlarını,
- 127 Çörək kimi yeyirdi qızıqıb birdən-birə;
Alt dişlə üst diş sancılıb bərkimişdi
Beyin ilə boğazın birləşdiyi o yerə.
- 130 Tidey özü bu qədər kinlə gəmirməmişdi
Menalippin alnını o son dəqiqəsində,
Necə bu teyf o biri kəllənin üstə düşdü.
- 133 “Sən ey heyvani kinlə, – dedim öz növbəsində, –
Qonşusunun başını çeynəyən, didib tökən,
Bu qəzəbin səbəbi eşidilsin səsində.

- 136 Çılğın ədavətində haqlı olsan əgər sən, –
Biləndə kimliyini, incidən kimdir səni,
Nə qədər ki, dünyada ölməmişəm sağam mən
- 139 Sənə xidmət edərim, yazaram vaqəni”.

OTUZ ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

- Ayıraraq ağzımı iyərənc qan çanağından,
Qanlı dodaqlarını gəmirirdi kəllənin
Tüklərinə silərək dəhşətlə, dindi bu an:
- 4 “Ümitsiz bədbəxtliyin dərdini sözün sənini
Kədərli ürəyimdə canlandırdı dübarə;
Əzabdır yada salmaq, danışmaq daha çətin.
- 7 Bu düşmən ki, gəmirib indi tökürəm yerə,
Onun cinayətini faş edə bilsəm əgər,
Açaram hər bir şeyi, batıb qəmə-kədərə.
- 10 Bu aləmdən geriyə dönməmişdir bir nəfər,
Mərzi sən necə keçdin, bilmirəm belə kimsən,
Toskanlıya oxşadır səni dediyin sözlər.
- 13 Bir zamanlar bil, qraf Uqolina idim mən,
Busa arxiyepiskop Ruceri adlanardı.
Əbəs dayanmamışq burda qardaş kimi tən.
- 16 Ona mənim qəlbimdə dərin inam da vardı,
Məni əsir eləyib o, dönük çıxdı fəqət
Sonra isə öldürdü, – hamıya aşıkardı.
- 19 Lakin kimsə bu haqda verə bilməz şəhadət,
Necə dəhşətli oldu ölümüm o zamanlar,
Gör o satqın başıma açdı necə fəlakət.
- 22 Orda Aclıq Qülləsi adlanan bir qala var, –
O qalaya nə qədər əsir salındı sonra
Mən də həmin qəfəsin gözlüklərindən naçar

25 Təzə ayı neçə yol gördüm düşəndən ora,
Yuxu neçə yol mənim gözümə çəkdi pərdə,
Gələcəyə açılan yollara ördü qara.

28 Rəya mənim gözümlü örtən dəqiqələrdə
Gördüm o, canavarı balalarıyla bahəm
Lukkunun dalındakı dikə qovur bu yerdən.

31 Köpəklər coşdururdu o hiyləgəri bu dəm,
Qvalandı, Sismondi, Lakfranki hamıdan
Qabaqda gedirdilər, başlarında olub cəm.

34 Ataya, oğullara verilmədi bir aman:
Yazıqlar ehtiyacla yem oldu ovçulara,
Hər is dişlər onlara yaman sancıldı, yaman.

37 Mən ayıldım rüyadan göylər batmamış nura,
Hələ yuxulu ikən gördüm dörd oğlum mənim
Necə çörək istəyir, bataraq ahu-zara.

40 Bu nalədən əsirdi, titrəyirdi bədənim,
Sən heç ağlamısanmı, söylə, bir şeyə görə?
Gözlərinin yaşını bu vaxt kim saxlayar, kim?

43 Oğlanlarım ayıldı; az qalırdı səhərə,
Yemək gətirməliydi bu vaxt zindanban bizə,
Qorxunc yuxu yenə də hakimdi fikirlərə.

46 Bu dəhşətli qüllənin qapısı üzümüdə
Bir də gördüm bağlandı; mənim donuq diqqətim
Döndü oğullarıma, dayanmışdıq üz-üzə.

49 Gördüm daşa dönürəm, dinməyə yox taqətim;
Uşaqlar inləyirdi; Anselmuçço bu ara
Sordu: "Ata, nə üçün artır belə heyretin?"

52 Mən isə ağlamırdım; dönmüşdüm bir lal-kara,
Tərponmədən yerimdə oturmuşdum bu sayaq,
Gecədən sübhə kimi, gün doğunca dağlara.

55 Elə ki, bir parça nur divarları aşaraq,
Bu qəmli sərdabəyə işıq saçdı – durub mən
Əziz övladlarımın üzünə baxdım ancaq.

58 Barmağımı dişlədim dərddən, qəmdən, kədərdən,
Sandılar ki, acından dişləyirəm mən, düzü,
Oğlanlarım qalxaraq dedilər mənə birdən:

61 "Ata, yaxşı olar ki, indi yeyəsən bizi;
Bu gərəksiz bədəni sən verməsən bizə, al,
Al onları geriye, budur ədalət sözü"

64 Susdum, ürəklərinə yetirməməkçün zaval,
Sükutda çəkdi getdi günlər də karvanımı,
Torpaq, nə üçün bizi udmadın onda dərhal!

67 Dörd gün keçdi. Qalxaraq Qaddo süzdü hamını,
Səndirləyib yıxıldı ayağıma, o dindi:
"Ata, barı kömək et!" – o, tapşırırdı canını.

70 Baxırdım, sən necə ki, durub baxırsan indi,
Keçdi beş gün, altı gün, bir-birinin dalınca
O üç oğlum da belə növbə ilə keçindi.

73 Kor oldum, qorxa-qorxa iki gün tək qalınca,
Əlimi meyitlərə sürtürdüm, inləyərək;
Aclıq dərdə güc gəlib döndü iti qılınca".

76 Burda o susdu yenə, gözlərini əyərək,
Təzədən o kəlləni başladı gəlməyə
Cəynədi sümükləri, dişləri it dişitək.

79 Ey Piza, qoy ar olsun o füsunkar ölkəyə,
Ki, orda si – səslənir! Sənin cəzanı əgər
Gecikdirsə qonşular – sənə cəzadır deyər

82 Kaprara və Qorqona hərəkət edib yeksər
Arno çayın ağzını qapasın, daşsın sular.
Alçaq adamlarını boğsun dəhşətli sellər!

- 85 Bu qraf Uqolino, lap deyək bu bədəfkar,
Qəsri satanda uydu, getdi namus da, ar da,
Axı oğlanlarının burda nə taxsırı var!
- 88 Bəli, günahsız idi Fivləri quranlar da,
Uquççone özü də gənc Briqata ilə,
Adları bu nəğməmdə yanaşı duranlar da.
- 91 Biz yenə də gedirdik enişli bir qat ilə,
Günahkarlar uzanıb dalüstə birer-birər,
Buzlar məngənəsində sıxılıb dəhşət ilə.
- 94 Onların buz örtüyü qalın idi o qədər
Canlarının ağrısı çıxmıyrdı dışarı;
Onlar istəsələr də ağlaya bilmirdilər –
- 97 Çünki axdığı andan gözlərinin yaşları
Qaşın, kirpiyin altda donurdu, olurdu buz,
Büllur bir niqab kimi örtürdü göz-qaşları.
- 100 Soyuqdan olsa belə tamam hissiz, duyğusuz
Bütün göz qapaqlarım, bütün alnım, sifətim,
Mənə elə gəldi ki, təəccüb etdim hənuz,
- 103 Dəydi mənim üzümə bir külək hərəkəti.
Soruşdum ki: “Müəllim, de hardandır bu külək?
Burda əbədi donmuş buxarın hərərəti”.
- 106 Dedi: “Qarşıda yer var, biz oraya çatantək,
Sən özün görəcəksən, biləcəksən bu sirri –
Niyə cövlan eləyir hava bu cür əsərək”.
- 109 Zülmətin, sal buzların əsirlərindən biri
Bağırdı: “Ey buraya gələnlər, siz nə qədər
Kinlisiniz, seçiblər sizin üçün bu yeri,
- 112 Gözümdən buz örtüyü qaldırsanız siz əgər
Kədərini göz yaşımıla tökülər gilə-gilə,
Yenə şaxta vuracaq örtüləcək bu gözlər”.

- 115 Dedim: “Sənin gözünü açaram bir şərt ilə:
Söylə kim olduğunu; əgər dönsəm sözümdən
Sənin kimi buzların altında qalım belə!”
- 118 “Rahib Alberiqoyam – dedi – tanı üzümdən,
Verdim bir vaxt meyvəni cinayət niyyətilə,
Buradasa dəyişdim öncili xurmaya mən”.
- 121 “Məgər sən də ölmüsən?” – soruşdum heyrət ilə.
O cavab verdi belə: “Nəsib deyildir mənə,
Cismimi canlı görəəm hamının adət ilə.
- 124 Burada – Tolomeydə qayda var, deyim sənə:
Atropos qılincini qeyzlə çalmamışdan
Görürsən ki, ruh birdən getdi yerin təkinə.
- 127 Gözümdən buz örtüyü açıb çıxardan zaman,
Bu işin versin deyər sənin könlünə ləzzət,
Bunu bil ki, xəyanət başa çatdımı, o an,
- 130 Mənim kimi, ürəyə iblis girir, nəhayət,
Bədən öz köç təblini çalacağı günədək
Şeytan ürəkdə qalır, eyləmə buna heyrət.
- 133 Sonra da ruh quyunun dibinə düşənədək
Çox zaman bəlkə ölü saymırlar heç onları,
Odur, mənim arxamda buzlarda titrəyəntək.
- 136 O dünyadan gəlmisən, bilməlisən bunları:
Onun adı Branka d’Oryaydı; bir yerdə
Biz keçirdik onunla illəri, zamanları”.
- 139 “Həqiqət görməyirəm dediyin bu sözlərdə –
Branka d’Orya sağdır. – Ona dedim mən belə –
Geyinir-gecinir də, yatır, yeyir, içir də”.
- 142 Cavabımda ruh dedi: “Mikele Sanke hələ
Torpaqdan ayrılmamış, hələ qaynar qətrana
Gedib yetişməmişdən özü-öz qədəmilə,

- 145 Bu Branka d'Orya bədənində şeytana
Yer verdi qaydasınca qohumuyla bərabər,
Həmin qohumuyla da çatdı şöhrətə, şana.
- 148 İndi uzat əlini gözlerimi, aç, yetər!"
Mənsə döndüm sözümdən, açmadım gözlerimi,
Onunla bu rəftarı özümə bildim hünər.
- 151 Siz ey genuyahlılar, siz həya əsərini
Qəlbinizdən atdınız, bu nəsliniz neçin də
Məhv olub, tərək etməyir torpağın üzərini?
- 154 Romanlı bir alçağa, bayaq burdan keçəndə
Rast gəldim, gördüm durub yanında sizdən biri –
Ruhu çoxdan Kotsitdə batıb sular içində,
- 157 Bədənisə dünyada aldadır nəzərləri.

OTUZ DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

„Vexilla regis prodeun inferni –
Söylədi müəllimim – qarşı tərəfdən gəlir,
Qaranlığın içində bəllə onun yerini”.

- 4 Elə ki, göz önünə duman gəlir, çən gəlir
Yaxud göyün üzünü örtür alaqqaranlıq,
Uzaqdakı görürsən dəyirmanın pəridir,
- 7 Qəvi nəhəng gözümə bu cür dəydi bir anlıq.
Mən keçib rəhbərimin gizləndim arxasında,
Əsən güclü küləkdən amanda olum artıq.
- 10 Çatmışdıq bir yerə ki, buzların arasında
Ruhlar çöpdü elə bil, sancılmışdı buzluğa,
Deməyə də qorxuram, dəhşət var mənasında.
- 13 Uzanmışdı kimisi, kimi durub ayağa,
Donmuşdu bu haldaca kiminin də sifəti;
Kimisi də büzülib dönmüşdü bir yumağa.

- 16 Müəllimim gedirdi kəsib sözü-söhbəti,
Məni bir az irəli itələdi yerimdən,
İstəyirdi bir zaman gözəl olan qaməti.
- 19 O çöhrəni yaxından dayanıb seyr edim mən.
Söylədi: “Bax, Dit budur, gəlib çatdıq o yerə,
İndi gərək qovasan qəlbindən qorxunu sən”.
- 22 Heç soruşma, oxucu, hacət yoxdur sözlərə,
Elə çətin iş deyil bu halımın təsviri:
Soyumuşdum büsbütün, taqətsizdim bilmərrə.
- 25 Doğrusu, bu anımda nə ölüydüm, nə diri;
Özün düşün, oxucu, yarıöllü, yarısağ
Vəziyyətə düşməyin necə olur səməri.
- 28 Əzablar diyarının hökmdarı qalxaraq
Çıxmışdı buz içindən sinəsindən yuxarı;
Div mən boyda olardı bu görkəmində; ancaq
- 31 Lap div boyda olardı Lütsiferin qolları;
Buzlara batıb qalan hissəsilə bərabər
Nə boydaydı, oxucu, təsəvvür elə barı.
- 34 Yaradana baxıbsa bu baxışla o əgər,
Olubsa belə qorxunc, bu qədər də bədheybət,
Onunla başlanıbdır demək ilk fitnə, ilk şər.
- 37 Bürüdü birdən-birə məni təəccüb, heyrət:
Onun üç üzü vardı, üç sifət bir bədəndə.
Biri qarşı tərəfdə – qırmızıydı bu sifət.
- 40 Çiyinləri üstündə görünürdü dönəndə
Bir-birilə qonşu iki qəzəbli çöhrə,
Onlar birləşirdilər saç altıda peysərində.
- 43 Sanki ağ ilə qarışaraq bir yerə
Çəkilmişdi sağ üzə; sol üzün rəngi qara
Bənzəyirdi Nil üstə yaşayan həbəşlərə

- 46 Çöhrələrin altında mən cüt-cüt qanadlara
Baxdım, nəhəng quşların qanadıydı elə bil,
Belə iri yelkəni saxlamaz vursan dora.
- 49 Lələksizdi, deyərdin yarasıdır, quş deyil,
Həmin yekə qanadlar çiyinini tərpedərkən
Qovurdu zülmət boyu üç tərəfə güclü yel,
- 52 Kotsitin gur suları bundan donurdu fəvrən.
Altı göz yaş töküdü, üç ağız dayanmadan
Qanlı su axıdırdı, seyr edirdim bunu mən.
- 55 Üçü də günahkara tuturdu qorxunc divan,
Öz səmtindən hərsi birinin üstə düşüb
Əzirdi; inləyirdi günahkar zaman-zaman.
- 58 Necə də qorxunc idi qabaqdakının dişi,
Elə bil diş deyildi, iti caynaqdı onlar,
Kürəkdən əlcə-əlcə dəri çəkməkdi işi.
- 61 “Yuxarıda hamıdan çox əzab çəkən ki, var
İuda İskaryotdur; buzlara batıb başı,
Ayaqları bayırda, – dindi rəhbər lütfkar.
- 64 Onlar isə, görürsən, dayanıblar yanaşı:
O Brutdur, sallanır qapqara bir ağızdan,
Dodaqlar aralanmır, o qıvrılır, çalışır.
- 67 Enlikürən Kassidir onun önündə duran.
Nə mümkünsə burada – gözünlə gördün onu;
Yaxınlaşır gecə də, getməliyik biz bu an”
- 70 Rəhbərim vadar etdi qucaqlayıb boynunu,
Sonra rahatca bir yer, gözəl məqam seçərək
O əzəmi qanadlar açan kimi qoynunu
- 73 Həmin tüklü bədəndən rəhbərim yapışdı bərk.
Tutaraq buz bağlamış tükəndən sinə boyunca
Aşağıya endi o, asta-asta keçərək.
- 76 O yerdə ki, böyürlə gəlib birləşir yancaq,
Biz bərabər enərək yaxınlaşdıq o yerə.
Rəhbərim nəfəs dərib, oldu bu dəm baş-ayaq,

- 79 O tərsinə dönərək çevrildi birdən-birə,
Tüklərin üzərilə qalxdı üzü yuxarı,
Sandım endiyi yolla geri dönür dübarə.
- 82 Müəllimin elə bil kəsilməşdi qərarı,
Yorğun adamlar kimi dedi: “Möhkəm yapış sən,
Bu yolla uçurumdan can qurtaraq biz bari”.
- 85 O yağandan qayanın üstünə çıxdı birdən,
Əyləşdirdi məni də; sonra mərdi-mərdənə,
Qayanın üzərinə qalxdı durduğu yerden.
- 88 Gözləyirdim gözümü zilləyərək Şeytana,
Düşünürdüm necəydi tərk edəndə mən bunu,
Ayaqları gör indi tirlənibdir hayana.
- 91 Üreyimi titrədən hissini nə olduğunu
O adamlar desin ki, dinləyib hekayəmi
Bilmədilər, yetişir hansı bir həddin sonu.
- 94 “Qalx! – söylədi rəhbərim, – Uzaq yolçular kimi
İndi bizi gözləyir sonsuz, əzablı yollar,
Günəş iki saatdır nurlandırır aləmi”.
- 97 Bir kişənə qoynunda tutmamışdıq biz qərar;
Bura, əslinə qalsa, dibi əyri-köndələn
Təbii zirzəmiydi, zəif idi işıqlar.
- 100 Qalxan kimi yerimdən: “Müəllim, – söylədim mən, –
Nə qədər ki, burdayıq – məchul dərinlikdə biz –
Əsrarlı şübhələrdən qurtarmaqçün söylə sən:
- 103 Hansı buz? Dar çökəkdə o niyə fasiləsiz
Durubdur başaşağı? Günəş hansı yol ilə
Göy üzündən keçərək edir gecəni gündüz?”
- 106 Dedi: “Zənn eləyirsən yoxsa səninlə hələ
Dünyanın mərkəzində dayanmışıq biz yenə,
Orda ki, div tükündən tutmuşdum bu əllərlə?
- 109 Biz enərkən eləydi, bəlli olsun bu sənə,
Fəqət lazım idi bil, əzablar axıb gələn
O nöqtədə çevrilib, yolu dəyişmək mənə.

- 112 Başın üstə indi göy qübbəsidir yüksələn;
Bu qübbə ucalıbdır üzərində adanın,
Onun arxasındasa, bilməlisən bunu sən,
- 115 Sönüb getdi həyatı günahsız bir Adamın;
Cüdekkinin o üzü kiçik dövrədir tamam,
O dövrənin üstündə durub sənin ayağın.
- 118 İndi gündüzdü burda, orasa çökür axşam;
Görürsən əvvəlkitək bax, bu tüklü nərdivan
Sancılıb qalmış belə, dayanıbdır biaram.
- 121 O buraya göylərdən sancılıbdır bir zaman;
Bir vaxtlar üzərində çiçək açan bu torpaq
Dənizlərlə örtülüb, dəhşətə batıb hər yan,
- 124 Bizim yarımkürəyə sonra da o aşaraq,
Bəlkə burda sürüşüb dağların zirvəsindən,
Yarğanın koğuşunda o vaxtdan qalıb ancaq”.
- 127 Velzevuldan aralı bir yol gördüm orda mən,
Uzundur, pərçimlənib divarlar bir-birinə;
O yola lərzə düşür axan çayın səsindən,
- 130 O çay yarıb daşları işlədikcə dərinə
Yuxarıdan aşağı tuşlanırdı axarı,
Əynəmi o qədər də dəymirdi gözlərimə.
- 133 Rəhbərimlə bərabər aşağıdan yuxarı
Görünməz yollar ilə biz gedirdik bərabər
Yeriyirdik, işıqlı aləmə çataq barı.
- 137 Mən arxada gedirdim, məndən qabaqda rəhbər,
Yeridik dayanmadan, yeridik nura sarı,
Göylər gözəlliyini gördüyüm vaxta qədər;
- 140 Burdan çıxdıq yenidən seyr edək ulduzları.

BİRİNCİ NƏĞMƏ

- İndi gözəl sularçün qaldırıram yelkəni,
Gənim düşdü nə qədər girdaba, fəlakətə,
Döndərir başqa səmtə aqlımın hökmü məni,
- 4 Nəğməmi həsr edirəm ikinci səltənətə,
O yerdə ki, ürəklər keçərək qıl körpüdən,
Gəlib daxil olurlar burda əbədiyyətə.
- 7 Ey ilham Pəriləri, üz tuturam sizə mən,
Qoy oyansın yenidən, dinsin cansız nəğmələr;
Kalliopa, qədimdə olan kimi, yenidən
- 10 Qalxıb öz rübabını dilləndirsin bir qədər,
Mənə müsafir olsun, Sağsağana bir zaman
O zərbə endirərək, biabır etdi yeksər.
- 13 Şərqin o intəhasız göylərində alışan
Yaqut rəngi gözləri oxşayırdı qübbədə,
Nurlanmışdı dünyanın ilk dayacağı binadan,
- 16 Bu rəng mənim gözümü məst etmişdi yenə də.
O şəfəqsiz dünyadan mən ayrılıb gələli
Gözlərim də, sinəm də açılırdı get-gədə.
- 19 Gözəl Zöhrə ulduzu – o, məhəbbət məşəli
Nurlatmışdı məşriqi şəfəq təbəssümündən,
Bu nur Balıq burcünü eləyirdi kölgəli.

- 22 Nəzərimi çevirib baxdım qütbə tərəf mən,
Bu qütb ilk insanları qaranlıqdan çıxaran
Dörd ulduz işığıyla olmuşdu nurlu, rövşən.
- 25 Sanki göylər sevinir, şadlanırdı bu nurdan;
Sən ey şimal ölkəsi, sən ey zavallı diyar,
Başımız üstə onlar yanmamışdır heç zaman!
- 28 Göz önümdən öteri keçəndə bu ulduzlar,
Gözlərimi çevirdim şimal qütbünə, orda
Böyük Ayı bürcünü görmək olmurdu aşkar.
- 31 Zühur etdi qarşımda bu vaxt bir ixtiyar da,
Üzündən oxunurdu şərəfəti; bu halı
Duya bilir həmişə oğullar atalarda.
- 34 Az qaraya çalırdı onun bəyaz saqqalı,
O tüklər sinəsində bənzəyirdi dalğaya
Uzaqdan görünürdü iki cərgə, haçalı.
- 37 Dörd ulduzun müqəddəs işığı o simaya
Səpildikcə daha da bəzənirdi o çöhrə,
Zənn etdim ki, bənzəyir, o üz günəşə, aya.
- 40 Saqqalını əsdirib, soruşdu birdən-birə:
“Siz kimsiniz, kim açıb sizinçün bu zindanı,
Deyin, necə giribsiniz bu qatı zülmət yerə?”
- 43 Ordan necə çıxdınız? Məşəliniz bəs hanı,
Parçalaya işığı cəhənnəm zülmətini,
Yerin dibsiz təkindən gələn zaman bu yana?
- 46 Yoxsa siz Cəhənnəmin pozdunuz adətini.
Ya bəlkə bu yerlərə, qayda qoyulub yeni:
Günahkarlar görməyə gəlir səltənətini?”
- 49 Rəhbərim seyr eyləyib əzəmətli kölgəni
Səsiylə, nəzəriylə, əlləri ilə birdən
Baş əyib, diz çökməyə vadar eylədi məni.

- 52 Sonra dedi: “Gəzmirəm burda öz rəyimlə mən.
Kömək eləyim deyə mənimlə bir gedənə
Bir qadın iltimasla enib gəldi göylərdən.
- 55 Sən ki, bilmək istədin yolumuz, qayəmiz nə,
Bu arzun mənim üçün qanun kimi olacaq,
Hər şeyi olduğutək açıb deyərəm sənə.
- 58 O ölüm şərbətini dada bilmədi; ancaq
O qəder yaxın idi son deyilən o ana,
Nəsib olmadı ona bir də geri qayıtmaq.
- 61 Dediymtək, bu çətin ümitsiz anda ona
Köməkçi göndərildim; onu zülmət içindən
Keçən yolla mən ancaq çıxarmışam bu yana.
- 64 Bütün günahkarları göstərdim ona, bil sən;
İndi ona burada sənənin nəzarətinə
Verilən ruhları da göstərmək istərəm mən.
- 67 Necə gəzdik, dolaşdıq – lüzum yox söhbətimə;
Mənə böyük bir qüvvə kömək etdi bu yolda,
Hüzurunda yetişdik yolun nəhayətinə.
- 70 Onu lütfkarlıqla qəbul elə bu halda:
O əvəzsiz azadlıq istədi birdən-birə,
Həmin azadlıq üçün ömür verilir bada.
- 73 Sən Utikdə dirilik paltarın atdın yerə,
Ölümü xoş töhfətək qəbul etdiyin zaman,
Qiyamətdə yanmaz o, vaqifsən bu sirlərə.
- 76 Əbədi qanunları pozmamışdıq biz, inan,
O ölməyib, sağdı, bax, Minos toxunmaz mənə,
Dövrəm isə o yerdir – orda sənənin Marsıyan
- 79 Gözü yaşlı ibadət, dua edir ki, sənə
Pak ruh, qəbul edəsən. Onun şərəfətinə
Burda bizə qarşı sən lütfkarlıq etsənə!

- 82 Daxil olaq biz sənin yeddi səltənətinə,
Qəmli kölgələr içrə itibse söz-söhbətin
Marsiya üçün səni vəsf edərəm mən yenə”.
- 85 Söylədi: “Marsiyanın üzü, gözü, qaməti
Eləmişdi həyatda mənə elə biqərar,
Düzəltdim onunçün hər cür nazü-neməti.
- 88 İndisə aramızı kəsib qorxunc dalğalar;
Kəmetinə olmuşam bir də ona qarşı mən,
Ecazkar bir qüvvədir ürəyimə hökmdar.
- 91 O göylər gəlininin elçisisən əgər sən,
Bir sözün, bircə kəlmən mənə kifayət edər,
Burda tərif nitqləri gərək deyil qətiyyə.
- 94 Apar onun belinə qamışdan bağla kəmə, r,
Özün öz əllərinlə üz-gözünü yu bu an,
Elə sil çirk qalmasın üzündə zərrə qədər.
- 97 Cənnət əhlinin o ilk qulluqçusu sayılan
Mələkləri dumanlı gözlərlə qarşılamaq,
Özün fikirləş bir az, yaxşı düşməz heç zaman.
- 100 Gördüyün bu adanı dolan, ətrafına bax,
Aşağıda, dənizin dalğası dəyən yerdə
Lilli bataqlıq boyu qamış bitibdir ancaq.
- 103 Sıx yarpaq ağaclar da, gövdəli bitkilər də
Söylədiyim o yerdə bitə bilməyir əsla,
Dalğaya təslim olmur çünki onlar hünərdə.
- 106 Qayıdarkən düşün siz ancaq başqa bir yola:
Günəş çıxmaq üzrədir, o, sizə yol göstərər,
Onda rahat çıxarsız siz bu yamaca-yala”.
- 109 O qeyb oldu bir anda; yerdən qalxıb birtəhər,
Gözlərimi zillədim rəhbərimin üzünə,
Səssiz sorğu-suala çəkdim onu bir qədər.

- 112 O başladı: “Gəl oğlum, gəl dalımca sən yenə;
O tərəfə gedək biz; həmin bu yol boyunca
Aşağı enməliyik biz bu ətəkdən yenə”.
- 115 Şəfəq qaranlıq ilə çarpışaraq doyunca
Onu məğlub edirdi; gözümü zilləyərək
Mən çağlayan dənizi seçə bilirdim ancaq.
- 118 İtirdiyi düz yolu yenə tapan adamtək,
Kimsəsiz düzənliklə enib düzəldik yola,
Bu yolu tutduğuyçün sanki xoşbəxtdi ürək.
- 121 Orda ki, şəh günəşlə çıxır cəngi-cidala,
Bir az artıq yaşasın zəif külək əsəndə,
Elə ki, addımlayıb gəlib çatdıq o yola,
- 124 Şöhrətli müəllimim əyilərək o dəmdə
Uzatdı əllərini şəhli çəmən qoynuna,
Anlayıb hər bir şeyi, yaxınlaşdırdım mən də
- 127 Göz yaşım ilə sulanmış yanaqlarımı ona;
Cəhənnəm rəngi olan üzüm onun əlilə
Təmizləndi; o düşdü əvvəlki rəngə, dona.
- 130 Çıxıb gəldik sonra da biz kimsəsiz sahilə,
O sahil görməmişdi burda bu vaxta qədər
Dalğalarla qayıtsın geri bir insan hələ.
- 133 O deyəntək, rəhbərim hördü mənə bir kəmə. r,
Yaxındakı qamışı qoparırkən yerindən, –
Heyrət! Möcüzəyə bax! – Keçməmiş saniyələr
- 136 Əvəzində başqası bitib qalxırdı fəvrən.

İKİNCİ NƏGMƏ

Günəş yaxınlaşırdı artıq göy əyrisinə,
Həmin o zirvəyə ki, yarımğünlük dövrəsi
Orda Yerusəlimin enirdi qübbəsinə;

- 4 O yandan da gəlirdi gecənin qafiləsi,
Əlində də tərəzi çıxdı Qanq sularından
Ki, gündüzün üstündə görünsün qələbəsi.
- 7 Avroranın çöhrəsi ilkin mən gördüyüm an
Çəhrayı rəngdə idi; indi o al yanağı
Solğun-sarı bir rəngə salmışdı keçən zaman.
- 10 Biz yollar ayrıcında dayanmışdıq sübh çağı,
Naməlum yolda azan, getməyə atsa da can
Ayaqları qalxmayan qərib insan sayacağı.
- 13 Vaxt olur qərb tərəfdən qalın hava qatından
Suların qucağından qızarılanda dan yeri
Mars yüksəlir, alışıq, şölələnir rəngi qan,
- 16 Dalğalar üzərilə bu cür nur şölələri
Şütüyərək gəlirdi; – kaş yenə yansın belə! –
Sürətinə çatmazdı heç quşun da hünəri.
- 19 Gözlərimi çəkməmiş su səhrasından hələ
Rəhbərimdən soruşmaq istədim bu sirri mən,
Nur daha da parladı, həm də çatdı mənzilə.
- 22 Vaxt keçdi bir qədər də, bu dəm gördüm ki, birdən
Ecazkar ağ parıltı yayıldı hər bir yana,
Altından başqa işıq çəpəki düşdü həmən.
- 25 Dinməyirdi rəhbərim, aydındı hər baxana
Kimin idi birinci nurdakı ağ qanadlar,
O biləntək gəmini kim sürür bu ümmana,
- 28 “Tez ol, çök dizi üstə! – qışqırır verdi qərar –
Budur Allah mələyi, dayanma dua elə!
Zirvədə daha tez-tez qarşına çıxar onlar.
- 31 Görürsənmi, necə də o pak bir qürur ilə
Qanadıyla aparır bu qayığı hər yerə,
Nə avar, nə yelkənə duymur ehtiyac belə!

- 34 Qanadını gör necə qaldırıbdır göylərə,
Açılmış lələkləri durğun havanı yarıq
Əbədidir lələklər, dəyişmir bircə kərə”.
- 37 Osa hey qanad çalır, getdikcə də ağırır,
Allah quşu bu sayaq bizə tərəf uçurdu;
Onun parıltısına dözmürdü baxışlarım,
- 40 Gözümü yerə dikdim, qayıq yan alıb durdu,
Onda gördüm bu qayıq yüngül idi o qədər,
Nə toxunurdu suya, nə də bir iz qoyurdu.
- 43 Dal tərəfdə durmuşdu göylər qəvvası hünər,
Ondan söz açmaq özü səadətdir, cümləsi
Bu ecazkar qayığa yerləşmişdi yüz nəfər.
- 46 “In exitu İsrail” – hamısının nəğməsi
Xorla oxunan kimi birləşmişdi bir yerə,
Qovuşurdu bu səsə bir də zəbur surəsi.
- 49 O, xaç xeyir-duası verdi sərnəşinlərə,
Sahilə üz qoydular, qalxıb hamı yerindən,
O isə üzüb getdi qayıqla birdən-birə,
- 52 Sahildəki izdiham heyratə gəldi bu dəm
Görən zaman önündə tanış olmayan yeri,
Sanki qarşılayırdı onları təzə aləm.
- 55 Yayılırdı hər yerə günəşin al telləri,
Həmin bu tellər ilə göylərin qübbəsindən
Oğlaq bürcü çəkilib gedirdi qərbə – geri.
- 58 Bu vaxt bura yenicə gələnlər dəstəsindən
Bizi süzüb, dedilər – “Bilmirik biz nə təhər,
Hansı yolla dırmanaq uçrumun zirvəsinə”.
- 61 Cavab verdi Vergili: “Gördüyünüz bu yerlər
Bizə də tanış deyil, buraya biz özümüz
Qərib kimi gəlmişik, hər bir şeydən bixəbər.

- 64 Sizdən bir qəder əvvəl gəlmişik bu yerə biz,
Keçdiyimiz sıldırım qarşısındakı yol ilə
Tutuşdurulsa – bu yol oyuncaqdır, şübhəsiz”.
- 67 Görəndə mən canlıyam, nəfəs alıram hələ,
Artdı yüz qat heyrəti, təəccübü onların,
Ağardılar tuş olcaq qərribə möcüzəylə.
- 70 Əldə zeytun budağı tutub gələn çaparan
Tənginəfəs yüyürür qarşısına camaat,
Gətirdiyi xəbəri ondan öyrənsin barı.
- 73 Bu bəxtiyar dəstə də həyəcanlı, narahat,
Unudub dar yolunu, arzulanan qisməti
Dayanıb baxırdılar mənim üzümə mat-mat.
- 76 Birisi gözlərində lütfkar məhəbbəti,
Gəlirdi mənə tərəf ağuşunu açaraq,
Məndə də coşdururdu ona qarşı rıqqəti.
- 79 Ah, bədənsiz kölgələr! Ona yaxınlaşaraq
Köksümə sıxım deyə mən qol açdım üç kərə,
Üçündə də qollarım sinəmə dəydi ancaq.
- 82 Xəcalətdən qızardım, üz-gözüm batdı tərə,
Kölgə gülümsəyərək geri çəkildi fəvrən,
Mən də onun dalınca yeridim birdən-birə.
- 85 Ruh işarə etdi ki, ona yanaşmayım mən;
Asanlıqla tanıdım qarşımdakı kölgəni,
Rica etdim bir anlıq getmə, dur mənimlə sən.
- 88 O söylədi: “Həyatda necə sevirdim səni,
Ruhlar dünyasında da yenə sevirəm elə.
Gözlərəm; ancaq hara gedirsən, anlat məni”.
- 91 Dedim “Mənim Kasellam, yenidən bura belə
Gəlməkçün başlamışam bu yolu, bu səfəri.
Sən özün harda idin bu müddətdə, bir söylə”.

- 94 Dedi: “Mələk apardı könlü istəyənləri,
Mənise aparmadı, saxladı xeyli müddət,
Bundan mən incimədim, yoxdu küsməyin yeri,
- 97 Onun istəyi ilə birdir ali həqiqət.
İndi artıq üç ay var kimin könlü istəsə
O götürüb aparır, çəkdirmədən əziyyəti.
- 100 Görürsənmi, Tibr axır qarışır şor dənizə,
Orda mələk çevrilib gur sular qəvvasına,
Aldı bir gün məni də, apardı süzə-süzə
- 103 İndi qanad açdığı sonsuz su səhrasına;
Sonra da qayıqlara oturdur o kəsləri
Ki, onları Axeron çəkmir öz dalğasına”.
- 106 Dedim: “Səndə qalıbsa o nəğmənin əsəri,
O nəğmə ki, qovardı bütün həyəcanları,
Dağıdardı dərdimi onun incə səsləri,
- 109 O nəğmədən birini deməmiş getmə barı,
Mənim yorğun könlümə dadlı nəğmə söylə bir,
Unudum yerdən gələn dərdi, qəmi, qubarı!”
- 112 “Məhəbbətin alovu hələ ürəyimdədir” –
O beləcə sevinclə başladı nəğməsini,
Bu sevinc indiyədək qəlbin telin titrədir.
- 115 Rəhbər, mən, bir də ruhlar onun xoşbaxt səsinə,
Hər xalı, hər rəngini dinləyirdik fərəhlə,
Sanki aldıq dünyanın ən gözəl töhfəsini.
- 118 Biz dayanıb diqqətlə onu dinlərkən belə,
Nagəhani çığırdı özəmətli ixtiyar:
“Niyə getməyibsiniz, yubanırsız siz hələ?
- 121 Asudə vaxt tapmırsız sizi gözlərkən yollar?
Tələsin, qalxın dağa, gözləriniz silinsin,
O gözlər görməlidir surəti-pərvərdigar”.

- 124 Necə saysız-hesabsız dəstə-dəstə göyərçin
Zibillikdə, həyətdə eşələnib yeyir dən,
Onlar nəğməsinə də kəsir bu vaxt dən üçün,
- 127 Ancaq birdən dağılıb qəfil bir səksəkədə
Dimdiklərindən dəni atıb yerə əlüstü,
Uçurlar, qurtarmağa canların təhlükədən, –
- 130 Nəğməsinə eləcə, naşı dəstə də kəsdi,
Nabələd adam kimi, dağılıb birər-birər,
Qarşıda uçrumun ayağına tələsdi;
- 133 Biz də yeyin götürdük addımları bir qədər.

ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

- Elə ki o dəstəni qəfil qorxu, həyəcan
Pərən-pərən salaraq qovdu qaya dibinə,
O yerə ki, sınıyır bizi həqiqət, iman, –
- 4 Öz sadıq rəhbərimi tərək etmədim mən yenə:
Tərək etsəydim tək-tənha neyləyərdim orada?
Zirvəyə qalxan yolu kim göstərərdi mənə?
- 7 Müəllimim özünü danlayırdı arada.
Sən ey günahsızların, yaxşılardan vicdanı,
Yara kimi ağrıdır səni kiçik günah da!
- 10 Yeyin yerləş nə qədər pis göstərir insanı,
Gördüm ki, addımını yavaşdırdı rəhbər;
Kütləmiş beynim mənə tapdı tab-tavanı,
- 13 Hər bir əda ilə saldım ətrafa nəzər,
Dənizdən səmayadək divar kimi ucalan
O əzəmətli dağı seyr elədim bir qədər.
- 16 Arxamda şölələnib qıpqırmızı qızaran
Günəşin şüaları mənə toxunan kimi
Sınırdı; kölgəm yerə sərilirdi bu zaman.

- 19 Ətrafı seyr edirdim mən tənha insan kimi,
Qorxudan titrəyirdim, sanırdım ki, təkəm mən
Yalnız mən öz kölgəmi görürdüm baxan kimi.
- 22 Duyub həyəcanımı hamim söylədi birdən:
“Bu qorxu, bu vahimə də hardan tapdı səni?”
Budur, mən yanıdayam, tək deyilsən axı sən.
- 25 Kölgə sala bilərdi bədənim; türbəsini
Brunduzi dəfn üçün göndərdi Neapola,
İndi o yerlər udur axşamın nəfəsini.
- 28 Mən kölgə salmıramsa – heyrət etmə bu hala,
Göylərin qatları da qurulubdur bu sayaq,
Kəsib günəşin önün kölgə saldırlar əsla.
- 31 İsti, soyuq, dərd, kədər – bütün bələlər ancaq
Təsir edir bizə də – gördüyün bu ruhlara,
Qüdrətin bu hökmündən bizsə düşmüşük uzaq.
- 34 De, insan ağı hara, bunu dərk etmək hara –
Varlığın üç sifətdə birləşdiyi o vəhdət
Guya idraka sığar, – bax yersiz kəlamlara.
- 37 İnsan nəslə, sənə bir quia edər kifayət:
Hər şeyi görməyə sən qadir olsaydın əgər
Gərək Məryəm kimsəni doğmayaydı heç, əlbət.
- 40 Mənasız arzuları sən görmüsən nə qədər,
Onlar üçün əbədi əzaba dönən belə
Arzunu yatırardı bu arzular, istəklər.
- 43 Əflatunla Ərəstun onlardan idi, hələ
Başqa neçəsi vardı”. Gizləyib qüssəsini,
O susdu, ətrafına baxdı küt bir nəzərlə.
- 46 Qarşıda biz bir dağın maili hissəsini –
Ətəyini görürdük, uçurumluydu, burda
Kimsə gizlətməzdi öz könül vahiməsini.

- 49 Leriçedən Turbiyaya keçən vəhşi yollar da
Müqayisə edilsə bu uçurumla, inan,
Rahat bir nərdivanı o yerlər salar yada.
- 52 Belə dedi rəhbərim dayanaraq bu zaman:
“Sıldırımından aşağı elə yer yoxmu görün
Qanadsızlar adlayıb, keçib gedə oradan?”
- 55 Xəyallar qucağında o, durub düşünərkən,
Gözlərimi torpaqdan ayırmayıb bu ara,
Sıldırımlı qatlara baxırdım diqqətlə mən, –
- 58 Gözlərimə göründü baxanda sol kənara,
Dəstə-dəstə kölgələr gəlirdi, onlar fəqət
Şüursuztək atırdı addımını yollara.
- 61 Söylədim: “Qov, müəllim, bu təlaşi nəhayət,
İndi ki, nəbələdsən, tanıdırsan yolu tək,
Qoy onda bu kölgələr versin bizə məsləhət”.
- 64 Rəhbərim nəzər salıb, cavab verdi sevincək:
Onlar yorğun gəlirlər, biz gedək ora qəsdən,
Əziz oğlum, bələdçi bizə bunlardır demək”.
- 67 Xeyli uzaqda idi həmin o dəstə bizdən,
Min addım da gedib biz bir daş atsayıdığımız
Gedib güclə çatardı daş onlara bu üzdən.
- 70 Elə bu vaxt dəstələr gəlib qayaya sindi,
Üzlərindən oxundu qəlblərinin heyreti,
Hamısı durdu birdən, nə danışdı, nə dindi.
- 73 Vergili üz tutaraq, başladı söz-söhbəti:
“Həqiqət qucağında yatan şanlı dəstələr,
Sizə layiq görürəm mən də bu həqiqəti,
- 76 Haqq sizə kömək olsun, burda yol varsa əgər
Deyin, qalxaq üstünə sıldırımın o yerdən;
Hər anın da qədrini görə bilərsiniz aqillər”.
- 79 Vaxt olur ki, qoyunlar bir-bir çıxır qəhəldən
Gözlərini hamısı zilləyirlər torpağa,
Qorxa-qorxa gedirlər irəliyə bir əldən,
- 82 Birincinin dalınca sürü gedir qabağa,
Hamısı tez dayanır birinci dursa əgər,
Özləri də bilmirlər səbəb nədir durmağa, –
- 85 Beləcə o dəstənin qabağınca gedənlər
Bizə yaxınlaşırdı mülayim nəzərlərlə,
Həm də onlar fikirli görünürdü bir qədər.
- 88 Lakin görəndə birdən işıq sürünüb yerlə
Parçalanır ikiyə, mənim kölgəm sərəsər
Örtüb sağ tərəfdəki qayanı, – heyrət ilə
- 91 Qabaqdakı karıxdı, geriləri bir qədər;
Onu belə görəndə, səbəbini bilmədən
Basa-basa geriye döndü dalca gələnlər.
- 94 Rəhbərim dedi: “Siz heç soruşmamış deyim mən,
Canlıdır mənimlə bir dayanan; ona görə
Nuru yerə düşməyə qoymayırsan canlı bədən.
- 97 Təəccüb eyləməyin, inanın bu sözlərə:
Bu yalı, bu uçurumu adlayıb keçən zaman,
O güvənir başqa bir iradəyə, hünərə”.
- 100 Rəhbərimin dediyi bu sözlərə ucadan
Onlar cavab verdilər: “Gəlin gedək bizimlə”.
Sonra da əlləriylə səssiz verdilər nişan.
- 103 Onlardan biri dedi: “Bilmirəm kimsən belə,
Nə qədər ki, bərabər yol gedirik mənə bax,
Tanış gəlirəmmi mən sənə bu görkəminlə?”
- 106 Nəzərimi diqqətlə mən onda saxlayaraq,
Baxırdım: sarışındı, gözəldi, gözlər ala,
Kırpikləri şənətək yarıq-yarıqdı ancaq.

- 109 Tanımıram, söylədim səmimi etirafla.
“Bir də bax!” – söylədi o, gözümlə sataşdı birdən
Gördüm köksü altında onun dərin bir yara.
- 112 Təbəssümlə dedi o: “Bəli, Manfredəm mən,
O ali Kostansanın mənəm doğma nəvəsi;
Burdan canlı aləmə qayıtdığın zaman sən,
- 115 Mənim gözəl qızıma dilin salam söyləsin,
Odur Siciliyaya, Araqona iftixar,
Qoy yalan xəbərləri o həqiqət bilməsin.
- 118 Mən iki yol alanda sağalmayan yaralar,
Göz yaşları tökərək təlim etdim özümü
O şəxsə ki, ən qatı canını də bağışlar.
- 121 Dəhşətliydi günahım, deyim sənə düzünü;
Allahın rəhmi ancaq çox böyükdür, əfv edər
Bir nəfər xilas üçün ona tutsa üzünü.
- 124 Klimentin seçdiyi Kozens keşişi əgər
Oxuya bilsə idi həmin səhifələri,
Ki, məni vəhşi kimi salmasınlar dərbədə, –
- 127 Dəyişməzdi o zaman mənim qəbrimin yeri,
Benevento yanında rahat qalardı yenə,
Uca təpə yaratdı orda düşməni əsgəri.
- 130 İndi mənim məzarım göndərilib sürgünə,
Orda – Verde çayının başqa bir qırağında
Külək yağış şamları söndürür dönə-dönə,
- 133 Bir yarpaq da qalıbsa ümidin budağında
Üz döndərməz adamdan əbədi bir məhəbbət,
Əzabkeşdən əzabı o götürər bir anda.
- 136 Günahımı etiraf eləsə də nəhayət,
Kəlisadan kənarda ölənlər gözləyirlər
Gördüyün sıldırımın ayağında bir müddət,

- 139 Yaxşı, pak adamların duası ilə əgər
Onların cəzasını azaltmasalar hökmən,
Otuz dəfə burada durmalıdır mürtədlər.
- 142 Baxtımdan, taleyimdən, mənim tövbələrimdən
Qızımı – Kostansanı edə bilsən xəbərdar,
Keyli kömək eləmiş olacaqsan mənə sən.
- 145 Onların duasına burda çox ehtiyac var”.

DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

Bizim varlığımızın bəzən bir qüvvəsini
Ya sevinc ya da kədər cəlb edir birdən-birə,
O vaxt başqa hisslərin gündəlik həvəsini

- 4 Atıb təslim oluruq bu sevincə, kədərə;
Çaşqınlıqdır bədəndə olan ruhu, nəhayət,
İki-üç zənn edəsən, düşünəsən hədəərə.
- 7 Qulağımız, gözümlə buna görə də, əlbət,
Bəzən də ruhumuzu başqa səmtə çevirir,
Zamanın gərdişi də unudulur, həqiqət;
- 10 Zamanın gərdişini izlər qüvvənin biri,
Cəlb edər yenə ruhu o birisi özünə;
Biri ruhla bağlanır, sərbəst qalır digəri,
- 13 Durub qulaq asdıqca Manfredin sözüne
Asanlıqla inandım bu fikərə dərinə;
Bu dəmdə baxsaydılar əgər göyün üzünə
- 16 Günəş durmuşdu artıq düz günorta yerində,
Yolunuz bax, burdadır” – sözləri kölgələrin
Xor ilə məqamında çıxarkən dillərindən.
- 19 Yetişmək üzrə ikən üzümün gilələri
Azacıq tikan ilə örtür keçidi bağban,
Nə enlikdə olursa keçid yeri çəpərin,

- 22 Rəhbərimlə bərabər getdiyimiz yol inan,
Çəpərdəki keçiddən çox kiçikdi, həm də dar,
Kölgələr də gedirdi öz yoluyla bu zaman.
- 25 San-Leona dırmanıb, Nəliyə enmək olar,
Piyada Bismantova bir cığırla dolanır;
Bu uca zirvənise yalnız qanadlar yorar, –
- 28 O qanad ki, qəlbəki arzulara inanır,
Rəhbərimin dalınca mən də bu həqiqətin
Mənasıyla gördüm ki, ürəyim alovlanır.
- 31 Qayalar arası yol çox ağırdı, çox çətin;
Biz qalxsaq da yuxarı yapışıb qayalardan,
Ayaq üçün, əl üçün dayaq gəzirdik lakin.
- 34 Gəlib çıxdıq elə ki, hamar səddi andıran
Lap üstdəki o sivri uçurumun üstünə,
“Hara gedək, müəllim?” – mən soruşdum bu zaman.
- 37 O söylədi: “Dayanma, arxamca gəl sən yenə,
Biz ağıllı bələdçi tapan anlara qədər
Beləcə qalxmalıyıq yuxarıya, düzünə”.
- 40 O dağın zirvəsini görə bilmirdi gözlər,
Ətəkdəki sıldırım çox dikdi sərtədi yaman,
Dövrənin dördə birin kəsən oxdan da betər.
- 43 Mən enişdə dayanıb durdum, yorulduğumdan,
Dedim: “Ata, bir qədər ayaq saxla, nəzər sal,
Yoxsa mən tək qalaram, qaya üstə, bir dayan!”
- 46 Dedi: “Oğlum, birtəhər orayadək çıx ehmal!” –
Başımız üstündəki pilləni göstərərək,
O pillə dağın belin kəmərləyir dalbadal.
- 49 Mən onun söylədiyi sözdən ürəklənərək,
Çıxmaq üçün birtəhər yığışdırdım özümü,
Ayağımı üstdəki pilləyə qoyanadək.

- 52 Sonra isə çevirib şərqə tərəf üzümü
Oturduq dincəlməyə; necə yorğun yolçular
Sevinc ilə keçdiyi yola digər gözünü.
- 55 Baxdım aşağıya mən – nə gələn, nə gedən var,
Sonra da göyə baxdım – heyrətim artdı bu an –
Günəş soldan yayırdı qızıl nurunu par-par.
- 58 Elə sarsıtdı məni bu mənzərə nagahan,
Bunu şair də duydu ki, göylərin günəşi
Akvilon ilə bizim aramızdadır haman.
- 61 “Əkizlər görünseydi bilərdin sən bu işi, –
Dedi rəhbər, – o bürçə güzgü indi qonşudur,
Ona verir şöləsin, nuru hər yana düşür,
- 64 Görərdin Zodiak da yaxında qərar tutur
O Ayı bürçü ilə bir sırada dövr edir,
Hələ ki, getdiyi yol öz əvvəlki yoludur.
- 67 Təsəvvür eləsən ki, bunların sirri nədir,
O zaman hər bir şeyi sənın ağlın qavrayar,
Bilsən ki, Sion dağı bu dağın əksindədir.
- 70 Yaxın-uzaq səmanın müxtəlif qübbəsi var,
Üfük xəttisə birdir; o bədbəxt Faetonun
Arabını sürməyi bacarmadığı yollar
- 73 Uzanır, ulduzların qoynunda itir sonu,
Yarısı o tərəfə, yarısı da bu yana,
Sonralar sən yaxşıca dərk edəcəksən bunu”.
- 76 Söylədim: “Bu vaxtadək qaranlıq olan mənə
Aydınlaşdı gözümdə, ağlım kəsməyənlərə
Artıq vaqif oluram, duyuram qana-qana, –
- 79 Hərəkət elədikcə kainat dövrə-dövrə,
Deməli, şimal ilə cənubun arasında
Qalan düz xətt – ekvator, bax, bu səbəbə görə

- 82 Yəhudilərə cənub kimi gəlir bu anda,
Burdasa gecə yarı hesab olunur belə.
Sevimli müəllimim, zəhmət olmasa onda,
- 85 Söylə bizim nə qədər yolumuz qalıb hələ;
O qədər ucadır ki, bu qayalı sərt divar,
Başı göyə dirənir, seçmək olmur göz ilə”.
- 88 Dedi: “Elə hikmətlə düzülüb bu qayalar,
Doğrudur, çətin gəlir dırmanmaq əvvəl-əvvəl,
Lakin sonra qalxdıqca azalır sıldırımlar.
- 91 Nə vaxt ki, addımların səni çox yüngül, gözəl
Axarda gəmi kimi apararsa irəli,
Sən yolun axırında olacaqsan, əlbəəl.
- 94 Orda yorğunluğun da səni tərək edər, bəli,
Gedər qayğılıların da; mənə yalnız bu qalar
Məlum idi; olavəm yoxdur sənə deməli”.
- 97 O susantək, yaxında ,dilə gəldi bir nəfər:
“Çatanadək mənzilə oturub dincəlməyə
Ehtiyac duyacaqsan bu yollarda hər səfər”.
- 100 Biz onun sözlərinə çevriləndə geriyə
Solda nəhəng bir daşı gördük cilalı hamar.
Əvvəlcə görməmişdik onu bilmirəm niyə.
- 103 Gördük onun dalında gizlənidir adamlar;
Onlar sanki canına toplayıb ətaləti,
Yorğunluğun qoynundan baxırdı xumar-xumar.
- 106 Birinin lap deyəsən tükənmişdi taqəti:
Oturub qollarıyla o qucmuşdu dizini,
Başı dizləri üstə, beləydi qiyafəti.
- 109 Görək onu çevirdim rəhbərimə üzümü
“Mənim ağam, – söylədim, – xatırladır o mənə
Ətalətin lap doğma qardaşının özünü”.

- 112 Qıyaraq gözlərini o yorğun kölgə yenə
Altdan yuxarı baxdı bizə böyür tərəfdən,
Dedi: “Keç, bələd olaq gücünə, qeyrətinə!”
- 115 İndi onu tanıdım; yerimdən qalxaraq mən,
Boğub ürəyimdəki sonsuz həyəcanları,
Olsam da tənginəfəs ona yanaşdım bu dəm.
- 118 O başını bir azca qaldıraraq yuxarı,
Dedi: “Söylə, günəşin sol yana keçməsinə.
Dünyanın hikmətinə vaqif oldunmu bari?”
- 121 Tənbəlin görkəminə, ədasına, səsinə
Ancaq gülmək olardı, doğrudan vardı yeri.
“Razıyam bu halına, Belakva, – dedim, – mənə
- 124 De, burda oturmağın axı, sənə nə xeyri?
Adamımı gözləyirsən, yoxsa da əvvəlkitək
Canında baş qaldırıb köhnə dərdin əsəri?”
- 127 Cavab verdi: “Qardaşım, səfər nəyimə gərək?
Bir də girişdə duran Allah mələyi ki, var
Qoymaz onu aldadam, gələm ona bir kələk,
- 130 Gördüyün göylər ki, var başım üstə biqorər
Gərək öz, yaşım qədər fırlansın dayanmadan,
Son ahım günahımı onda yuyub aparar;
- 133 Yalnız Allahın rəhmi olan ürəklər, inan,
Mənə kömək eləyər. Başqasından nə səmər?
Onları uca göylər eşitməyir heç zaman”.
- 136 Müsafirəm bu zaman uzaqdaydı bir qədər,
Yuxarıdan səslədi: “Hardasan? Günəş yenə
Keçdi meridianı, bax dəyişir üfüqlər,
- 139 Kəcə düşmüşdür artıq Mərakeş sahilinə”.

BEŞİNCİ NƏGMƏ

Rəhbərimin dalınca itaətkar yolçutək
Gedirdim, kölgələri lap geridə qoyaraq,
Biri məni barmaqla göstərib, çıxırdı bərk:

- 4 “İşıq dalda gələnin solundan düşmür ancaq,
Onun nəmi-nişanı lap artırır heyrəti,
Özünü də aparır canlı insan kimi, bax!”
- 7 Mən çevrildim eşitcək bu sözü, bu söhbəti,
Sınan şüaya görə, bir də ki, mənə görə
Maraq içində idi hamının sir-sifəti.
- 10 Fikir verdim rəhbərin dediyi bu sözlərə:
“Nəyə geri baxırsan, ruhun sıxılır nədən
Sənin nəyinə lazım, bir söz deyəcək hərə?”
- 13 Nə deyirlər – desinlər, durma, dalımca gəl sən!
Əzəmətli, möhtəşəm qüllə kimi şax dayan,
Güclü külək də səni titrətməsin qətiyyən!
- 16 Hədəfi yayındırır daim özündən insan,
Bir fikrə qanad verib, rədd etsə digərini,
Təzə fikir köhnəni salır kəsərdən hər an”.
- 19 Necə qarşılayaydım mən onun sözlərini?
“Gəlirəm!” – söylədim mən, qızarıb xəcalətdən,
Bu qızartı verərdi lap üzrün də yerini.
- 22 Bu müddətdə çəpinə gəlib qarşı tərəfdən
Göründü dağ döşündə böyük insan dəstəsi,
Onlar “Miserere”ni oxuyurdular bu dəm.
- 25 Görəndə ki, keçməyir məndən işıq şöləsi,
Dondu dodaqlarında dedikləri nəğmələr,
Nəğməni əvəz etdi heyrətli bir “Ah!” səsi.

- 28 Elçi kimi onlardan ayrıldı iki nəfər,
Bizə tərəf qaçaraq, soruşdular: “Kimsiniz,
Sizi bura gətirmiş hansı qəzavü-qəder?”
- 31 Cavab verdi müəllim: “Bunu söyləyərək biz,
Yanımdakı bu adam, bilin, canlıdır hələ,
Geri qalanlara bu xəbəri çatdırın siz.
- 34 Onları çaşdırıbsa bunun kölgəsi belə,
Qoy bilsinlər: burada görərsə hörmət-izzət,
O da cavab verəcək eyni bir hörmət ilə”.
- 37 Nə ulduzun axması, nə şimşəkdəki sürət,
Nə yayda odlu buxar aşib keçəndə fəcri
Cəldliyi bu cürə yaratmamışdı heyrət –
- 40 Necə onlar zirvəyə sürətlə döndü geri;
Süvari bölük kimi yorğa-yorğa çaparaq
Qaçırdı bizə tərəf onların dəstələri.
- 43 Şair dedi: “İrəli yeri, hərdən ver qulaq,
Dəstəylə bizə tərəf gəlməkdə bir səbəb var,
Səndən xahiş eləmək istəyir onlar ancaq”.
- 46 Arxamızca gələrək çıxırırdılar onlar:
“Ey bu xoşbəxt aləmə canlıyan gəlib çıxan,
Əylən, yavaşsın qoy atdığı o addımlar.
- 49 Sən bəlkə də tanıdın bizləri, dön, bax bir an,
Bəlkə bizdən apardın o aləmə xəbər də.
Əvvəl qulaq as bizə! Belə tələsmə, dayan!
- 52 Biz öldük əcəlimiz çatan dəqiqələrdə,
Batdıq günaha, bəli, ömrün sonuna qədər,
Aləm nura batanda tövbə elədik bir də,
- 55 Bizim tərəfimizdən bağışlandı təhqirlər,
Ölümü qarşıladiq Allahın qüdrətindən,
O qüdrətin həsrətin çəkirik axşam-səhər”.

- 58 Dedim: “Sizdən heç kimi tanımıram, düzü, mən,
Ancaq hər nə desəniz, istəsəniz siz hər nə,
Gücüm çatdığı qədər, gəlsə əgər əlimdən,
- 61 Yerinə yetirərəm, bir nəşənin xətrinə: –
Bu şəxsin arxasınca, baxmayıb maneəyə
Beləcə bir dünyadan gedirəm digərinə”.
- 64 Biri dedi: “And-aman nəyə lazımdır, nəyə?
Arzum ürəkdən gəlir, buna inanır hamı.
Kaş ki, əməl edəsən qəlbindəki istəyə!
- 67 Mən birinci deyirəm, dinlə burda sədamı,
Elə ki sən qayıtdın Karlın yurdu vətənə,
Fanoya, Romaniyaya, – qəbul elə ricamı, –
- 70 Lütfkar bir ürəklə mənə yada sal yenə,
Dua edib, mənimçün üz tutsunlar göylərə.
Günahlardan büsbütün bu ruhum təmizlənə.
- 73 Bəli, oralıyam mən; fəqət qanıma yerə
Orda tökdülər mənim, orda gəldim zavala,
Orda Antenorların hökmündədir dağ-dərə.
- 76 Mən onlara bədxahlıq diləməmişdim əsla;
Este tökdü qanıma, mən hər şeyə bələdəm,
Bu ədavətin həddi çətin gələr xəyala.
- 79 Oryakoda özümü görəndə zaman tələdə
Mən Mira şəhərinə qaçsa idim birbaşa,
Sizinlə o aləmdə yaşayardım hələ də.
- 82 Mənsə gedib düşmüşdüm bataqlığa, qanıma,
Yıxıldım, bir də gözüüm sataşdı bu lövhəyə,
Gördüm qanıma göllənir, damardan daşa-daşa”.
- 85 Digəri dedi: Görüm sən qalxasan zirvəyə,
Deyirəm, doğrulaydı ümidlərin də bir-bir,
Gəl həqarətlə baxma könlümdəki istəyə.

- 88 Montefeltro qrafı Bonkonte mən idim, bil.
Başaşağı qalmışam, unudub hamı, mənə
Arvadım Covanna da xatıra salan deyil”.
- 91 Dedim: “Aç mənə indi bu sirlə vaxtəni,
Kampaldinoda hara yox oldun onda naçar,
Hansı adsız qəbirdə dəfn eləyiblər səni”.
- 94 Dedi: “Arkyano adlı orda bir dağ çayı var,
Aşağı sürət ilə axır Kamaldolidon,
Kazentin bəndlərini yıxır ondakı sular.
- 97 Orda ona öz adı lazım deyil qətiyyəni,
Boğazımdan bir yara aldım həmin o yerdə,
Tənha gəldim, çölləri qızardıb qanımla mən.
- 100 Ana Məryəm sözünü deyən dəqiqələrdə
Dilim lal oldu birdən, gözlərim də qaraldı,
Bədənim orda qaldı, qalxa bilmədim bir də.
- 103 Bil ki, Cənnət mələyi o dəmdə mənə aldı
Apardı; Cəhənnəmin qapısındakı şeytan
Çığırdı: “Sən apardın! Söylə mənə nə qaldı!
- 106 Əbədi hər nə varsa sən özünə yığırısan,
Bir zərrə tövbədən də qazanc yığırısan, barı
Ruhun apardın, mənə bədəni qalsın bu an”.
- 109 Bilirsən ki, səmada isti hava buxarı
Necə suya çevrilib yağır göylərdən yerə,
Yüksəklikdə sıxılıb soyuyanda axarı.
- 112 Öz şər əməllərinə güc verib birdən-birə,
Ziyankar xislətində nə qədər bacarıq var
Şeytan çevirdi bu dəm sıx tüstüyə, yellərə.
- 115 Pratomanyodan belə bütün silsilə dağlar
Qoynundakı dərəni o bürüdü dumana,
Al günəş batan kimi; qaraldı lap uzaqlar,

118 Ağırlaşdı hava da, yağış yağdı hər yana,
Olmasa da torpağa zərrə qədər mənfəət.
Sular dağ ətəyində coşdu, gəldi cövlana,

121 İldırım sürətiydi sellərdəki bu sürət,
Dərəni dolduraraq axırdı böyük çaya,
Qarşısına çıxanı yıxırdı dəli qüvvət.

124 Mənim soyuq nəşimi hey qovlaya-qovlaya
Dəlisoy Arkyano alıb apardı birdən,
Bir parça yığıntıək atdı böyük Arnoya,

127 Gözlərim qapananda – mənim öz əllərimdən
Yaranan xaç pozuldu, sular qoynuna aldı,
Çürüntü, zibil örtü üstümü də o gündən”.

130 Üçüncü kölgənin də səsi bu vaxt ucaldı:
“O işıqlı aləmə qayıtdığım zamanda,
Elə ki, yolların da əzabı dalda qaldı,

133 Sən məni də – Piyi də xatırlayarsan onda.
Syenada həyatı, Maremmada ölümü
Tapdım; o şəxs yaxşıca bilir, nişanlananda

136 Mən onun əllərinə tapşırırdım əlimi”.

ALTINCI NƏGMƏ

Üçəm aşiq oyunu elə ki çatır sona,
Uduzan aşıqları götürərək o saat,
Təzədən məşq eləyir, hirsindən yana-yana;

4 Udanın arxasınca gedir bütün camaat,
Kimi ona qarşıdan yanaşır, kimi daldan,
Kimisi də böyürdən bir söz deyir çathaçat.

7 Danışığı dinləyib dinməzəcə gedir udan,
Cavab versə birinə – əl çəkir ətəyindən,
Camaatı bu yolla o dağıdır başından,

10 Lap ona bənzəyirdim kölgələr içində mən,
Saya gəlmirdi əsla sıx kölgələr bu anda,
Hərəyə bir vəd verib, çıxırdım əllərimdən.

13 Burda idi təqibdən qaçan da, boğulan da,
Burda onlarla birgə aretinli də vardı.
Canını Gin di Takko cəllad kimi alan da;

16 Federiko Novella əl açıb yalvarırdı;
Burdaydı o pizanlı, Marsukko bir vaxt onun
Əfv etdi qatilini, rəhm qəlbini sardı;

19 Burdaydı qraf Orso; o ruh – ömrü uzununu
Düşmənciliklə həsəd məni öldürdü – deyən,
Pyer de la Bross da, bədəninə ruhunu

22 Günahsız ayıran da; nə qədər sağdı, hökmən
Brabantka tələssin, dua etsin durmadan,
Yoxsa halı dəhşətli olacaq, bilirəm mən.

25 Tez müqəddəs olmağa onlar atırdılar can,
Bunun üçün də məndən rica eləyirdilər,
Ki, gedib xahiş edim mən də bir başqasından.

28 Onlardan ayrılında dedim: “Sevimli rəhbər,
Yazmışdın yalvarışla azalmayı günahlar,
Göylər öz hökmündədir, dua hədədir, hədə,

31 Bunlarsa bu barədə yalvarırlar biqərar.
Bəlkə onlar duaya ümid edir hədəre,
Yoxsa anlamamışam şerini, ey nəgməkar?”

34 O cavab verdi: “Əgər diqqətlə o sözlərə
Baxsan – aydındır şerim, onda yanılmazıq biz,
Görərik ümid etmir ruhlar da nahaq yerə.

37 Ali qüvvə özü də razıdır ki, şübhəsiz,
Canlıların duası qoy yusun günahları,
Onlar bunun üçün gəzir bu yerdə gecə-gündüz.

- 40 O yerdə ki, yazmışdım söylədiyən əşarı,
Orda yuya bilməzdi günahları dualar,
Şeria səsi çatmazdı o göylərə, yuxarı.
- 43 Lakin ağır şübhələr üzməsin səni naçar,
Sən ondan soruşarsan, xəyalla həqiqətin
Arasına, lütf edib, o özü işıq salar.
- 46 Aydındırmı, bilmirəm, sənə fikrim, niyyətim?
Bəli, Beatriçeni deyirəm. Dağ başında
Gözləyir, gözlərində sevinci, məhəbbəti”.
- 49 Dedim: “Niyə durmuşuq, yetər, tələsək onda;
Artıq yorğunluğum da tərk eləmişdir məni,
Dağın ətəkləri də, bax, qaraldı bir anda”.
- 52 Dedi: “Bu gün biz gərək ən uzun məsafəni
Qət eləyək; hələlik vaxtımız da bəs edər,
Qaranlığın düşməsi nahaq darıldır səni.
- 55 Sən dağın zirvəsinə gedib çatana qədər
Günəş hələ neçə yol çıxacaqdır qarşına,
Şüaları dövrənə yayılacaq sərəsər.
- 58 İndi bax, orda bir ruh oturub təkbəşinə,
O bizi seyr eləyir sükutun qucağında,
Qısa yolu göstərər əgər yanaşsan ona”.
- 61 Yaxınlaşdıq biz ona. Bu qürurlu çağında,
Ey lombardlı ruh, necə sən bizi gözləyirdin,
Baxırdın, gözündəydi hökmü-fərmağın da!
- 64 Sözlərini qəlbində gizlətməmişdi o lakin,
Yanaşdıqca biz ona çökmirdi gözlərini,
Onda görkəmi vardı sakit dincələn şirin.
- 67 Zirvəyə tərəf gedən asan yolun yerini
Öyrənməkçün rəhbərim ona yanaşdı; fəqət,
O bizə söyləməmiş öz cavab sözlərini,

- 70 Sordu kimik, hansıdır bizim doğma məmləkət.
Vergili deyən kimi “Mantuya...” kəlməsini
Bayaqdan tərpənməyən ruh elədi hərəkət,
- 73 Cəld qalxaraq ayağa, o ucaldı səsinə;
“Ey mənim mantuanım, Sordelloyam, yerlinəm!”
Onlar biri-birinə açdı geniş köksünü.
- 76 İtaliya, ağalı-qullu, kədərli aləm,
Cüclü tufan içrə sən bir gəmişən sükansız,
Xalqların hakimi yox, bir meyxanəsən bu dəm!
- 79 Ölümlər aləmində təmiz bir qəlbə yalnız
Tanış bir səs eşitmək eləyərdi kifayət,
Ki, o doğma yerləri xatırlasın aramsız;
- 82 Dirilərsə qoynunda bəsləyərək ədavət,
Hərbsiz keçinməyərək didirlər bir-birini,
Bir elli, bir obalı, neçindir kin-küdurət!
- 85 Bədbəxt, ətrafına elə bir an sal nəzərini,
Bax öz sahillərinə, bax öz şəhərlərinə:
Görməzsən qan-qadasız sən bircə nəfərini!
- 88 Yustinian nə üçün cilov düzəltdi sənə,
Bir halda ki, yəhər də qalıbdır süvarisiz?
Yüyensiz bu ləkələr belə artmazdı yenə.
- 91 Borcu dua, ibadət olan kəslər, gərək siz
Elə edəsiniz ki, atdan düşməsin Qeysər,
Bunu Tanrı özü də buyurubdur, şübhəsiz, –
- 94 Lakin bu at, görürsüz, kinli olub nə qədər,
Onu ram edə bilmir sizin mahmızlar belə,
O gündən ki, yüyəni tutdunuz, müxtəsər?
- 97 Sən də, almaniyalı Albert, axı sən hələ
Möhkəm qoymalı idin üzəngiyə ayağı,
Sən dəli etdin atı, – səma ulduzlar ilə

- 100 Gurlasın başın üstə qorxunc tufan sayacağı,
Göndərsin sənin üçün görünməmiş bir bəla,
Əbədi qorxu olsun varisinin qonağı!
- 103 Sonra sən də, atan da gələsiniz zavala,
Xoruzla yüklədiniz imperiya bağını,
Dövlətlənib şişdiniz, partladınız az qala.
- 106 Di gəl, arsızın biri, seyr elə bu məkanı:
Monaldi, Filippeski, Montekki, Kappelletti.
Yarı əsir, yarı da axıdır göz neysanı!
- 109 Di gəl sən bizim kimi yetir nəzər-diqqəti
Bax bu zorakılığa, əsilzadələrinə,
Santafyoru çulğayıb sərt illərin zülməti.
- 112 Di gəl, gör sizin Roma necə inləyir yenə,
Ərini göz yaşıyla çağırın dul qadıntək:
“Qeysərim tərək elədi, rəhmi gəlmədi mənə!”
- 115 Di gəl, gör bir-birini hamı necə sevir bərk!
Əgər bizə yazığın gəlmirsə də gəl, fəqət, –
Bizim mərəzimizcün utan, xəcalət də çək!
- 118 Ey ali Diy, bağışla, eləyirəm cəsarət,
Xaçpərəst kimi edam olunan nəsəl üçün sən
Əsirgəmə mehrini, göstər bizə mərhəmət!
- 121 Ya bəlkə də özünün ecazkar taleyindən
Bizim kimi tanınmaz adsız bəndələr üçün
Bir sevinc xəzinəsi hazırlayırsan bu dəm?
- 124 İtaliya ellərini gəzib dolaşsan bütün –
Müstəbidlər qaynaşır; tərəfdar sifətilə
Hamı da Martsellaya yanaşmaq istər bugün.
- 127 Mənim Florensiyam, öz gözəl xislətinlə
Bunlar toxunmaz sənə, – sən bunlardan uzaqsan
Hər nəfərin yaşayır bir kişi qeyrət ilə!

- 130 Doğru söz çoxusunun yatır qəlbində pünhan,
Qorxurlar düşünmədən açıb deməyə onlar;
Səninsə dilindədir həqiqət hər bir zaman.
- 133 Elin ümumi işi çoxunu edib bezar;
Sənin camaatınsa qala bilmir biganə,
Dəvətsiz o söyləyir: “Hazıram, gücüm çatar!”
- 136 Haqqın var, şadlıq elə, sevin ürəkdən yenə:
Sakitsən, ağıllısan, boldur varın, sərvətin!
Sözüm düzdür, görünür hər şey özü-özünə.
- 139 Bir vaxt şefəqlənirdi vətəndaş həqiqəti
Spartada, sonra da Afina ellərində,
Onlar sənin qarşında uşağırlar, bil qəti:
- 142 Necə gözəl qaydalar yaranır əllərində,
Bəzən Oktyabrda ölçüb-biçib onları,
Noyabrın ortasına saxlamırsan birin də.
- 145 Az vaxtda sən neçə yol dəyişdin qanunları
Dəyişdin qaydaları, pulları, rütbələri,
Dəyişdin, təzələdin özünü – bu diyarı!
- 148 Bir gün də dərk eləyib duysan əgər bu sirri:
Görərsən bənzəyirsən elə bir xəstəyə sən,
Pərqu yorğan-döşəkdə olsa da onun yeri,
- 151 Hey çevrilir, rahatlıq nədir – bilmir qətiyyəni.

YEDDİNCİ NƏĞMƏ

Üç-dörd dəfə hörmətli salamlar dinlədik biz
Durduğumuz bu vaxtda Sordellonun dilindən,
Sonra geri çəkilib soruşdu: “Siz kimsiniz?”

- 4 Rəhbərimin verdiyi cavabı dinlədim mən:
“Qarşımızda ucalan bu zirvələrdə hələ
Xilas olmağa layiq ruhlar ömr etməmişdən

- 7 Oktavian dəfn etdi məni öz əllərilə.
Vergiliyəm, uzaqdı məndən o din, təriqət,
Mən əbədi aləmi belə itirdim, belə”.
- 10 Adam var qarışdırır yuxudur, ya həqiqət –
Gözlərinin önündə peyda olan bu varlıq,
Tərəddüd göstərərək söyləyir: “Xeyir... Əlbət...”
- 13 Beləydi Sordello da; heyrət edirdi artıq,
O küt baxışlar ilə addımladı irəli,
Qarşısında duranı qucmaq istədi yazıq.
- 16 Dedi: “Ey latınların ölməz eşqi, əməli,
Şəhərimi tanıtdın nəsil-nəsil, dəmbədəm,
Dilimi də dünyada sən məşhur etdin, bəli,
- 19 Töhfədir ya mərhəmət bu xoşbəxtlik – bilmirəm?
Soruşmaq istəyirəm: Cəhənnəmdə oldunmu,
Harasında olmusan, de, necədir Cəhənnəm?”
- 22 Dedi rəhbər: “Görmüşəm mən salaraq yolumu
Butün dövrlərini, əzabı, əziyyəti,
Göylər öz qüdrətiylə güclü etdi qolumu.
- 25 Əməlim yox, xəbərsiz olmağım vəziyyəti
Dolaşdırdı, bilmədim ilahi Günəş nədir.
Mənə gec agah oldu o nurun məziyyəti.
- 28 Aşağıda bir yer var – orda zülmət hökm edir,
Kədər əzabdan deyil, zülmətdən doğur ancaq,
Qaranlıqda yayılan ah deyil, nalələrdir.
- 31 Mən orada görmüşəm ömrü çiçəklənən vaxt
Körpələri ölümlər didirlər diri-diri.
O körpələr günahdan fəqət deyildir uzaq.
- 34 Mən orada görmüşəm, görmüşəm o kəsləri,
Təhti-himayəsində olmayıb üç qüvvənin,
Qalanları içində pünhan edib hər biri.
- 37 İndi cavab ver görək imkanın varmı sənin
Əraf astanasını sən bizə göstərəsən?
Tanıdasan ən yaxın yolunu o aləmin?”
- 40 Dedi: “Çox dolaşmışam, gəzmişəm hər yeri mən,
Ətrafi seyr etmişəm, qalxmışam yuxarı da.
Sizə ollam bələdçi dediyiniz yerəcəm.
- 43 Vaxtsa kecdir, Günəşin sönür şüaları da,
Gecə mümkün deyildir əsla yuxarı qalxmaq;
Gecələmək üçün siz yer tapın bu arada.
- 46 Ruhlar var sağ tərəfdə bu yoldan azca uzaq,
Sən təsəlli taparsan onlara baxan zaman,
Mən hazırım o yerə çatdıram sizi ancaq”.
- 49 Vergili dedi: “Necə? Əgər yuxarı qalxan
Gecə getsə başqası ona yol vermir, demək?
Yoxsa onun özündə qalmayıb tab-təvan?”
- 52 Sordello əllərilə torpağa xətt çəkərək,
Dedi: “Bunu görürsən? Sən önündə bu xəttin,
Donaraq qalacaqsan Günəş göydə batantək;
- 55 Yuxarı qalxmağına mane olacaq sənin
Əlbəttə başqa şey yox, bu gecənin zülməti;
Qaranlıqda iradə gücün itirir yəqin.
- 58 Dağ dalında olsa da gündüzün ağ sifəti
Bu dağın ətrafıyla yerimək də asandı.
Aşağı pillə--pillə enmək də deyil çətin”.
- 61 Rəhbərim bu sözləri sanki möcüzə sandı;
Söylədi: “Apar bizi bayaq dediyin yerə,
Bəlkə könlüm təsəlli taparaq rahatlandı”.
- 64 Qalxaraq yolumuza düzəldik birdən-birə,
Bəzən bizim dağlarda gördüyümüz oyuqtək
Bir oyuqla bu ara gəldik qabaq-qənşərə.

- 67 Mehriban kölgə dedi: “Bu oyuğa gəl girək,
Dağ döşündə qapıtək açıq bu yarğan ki var,
Biz burada oturub sübhü gözləyək görək”.
- 70 Dolanıb keçən cığır nə sərt idi, nə hamar,
Uzanırdı buradan dərənün ağzınadək,
Zirvəni yarıyacan onunla qalxmaq olar.
- 73 Qızıl, gümüş, zər suyu, bir də təmiz bəyaz rəng,
Döyülüb, narın olmuş zümrüd də qatsaq ora,
Lacivərd, sonra isə palıdla atəşböcək
- 76 Bir yerdə burda bitən çiçəklərə, otlara
Tay ola bilməz əsla, onlar kölgədə qalar,
Deyərsən onlar hara, canlı təbiət hara.
- 79 Təkcə öz rəngi ilə məftun etməirdi bahar,
Elə bil ki, burada yüz-yüz ətri qataraq
İnsan ağına gəlməz cövhər yaratmışdılar.
- 82 “Salve Regina”, – otlar, çiçəklər qoynunda bax,
Kölgələr toplaşaraq nəğmələr deyirdilər,
Özlərinə seçərək görünməz bir sığınacaq.
- 85 “Günəş dağlar dalında itməyibdir nə qədər, –
Mantuanlı bələdçi bizə söylədi belə, –
Biz burada oturub gözləyərik, müxtəsər.
- 88 Siz bu səddin üstünə çıxıb baxsanız hələ,
Onların çöhrələri, həm də ki, hərəkəti
Daha aydın görünər, bütün incəliyilə.
- 91 Üstdə oturanın bax, artıb dərdi, möhnəti,
Mahnı demir, elə bil kilidlənib dil-dodaq,
Dal çevirdi bəxtinə, parlaq ikən qisməti, –
- 94 O qeysər Rudolf idi, istəsəydi o ancaq
Kömək eləyərdi tez dirçəlsin İtaliya,
İndi isə bu fürsət yenə uzaqdır, uzaq.
- 97 O birisə, Rudolfa, bax, təsəlli verir ha,
Moldav meşələrindən Labu çayına qədər
Ordan da dənizədək, – o idi hökmü-fərma.
- 100 Bu isə Ottokardır; onda igidlik, hünər
Bələkdəyken başladı; oğlu Venseslav fəqət
Saqqalı ağarınca gördü ədəbsiz işlər.
- 103 O findıqburun isə – ki, edir şirin söhbət
Özütək əhli-keflə, danışır dönə-dönə, –
Ləkələdi zanbağı, qaçqın öldü nəhayət.
- 106 İndi gör yumruğuyla necə döyür köksünə!
Bu birisə ovcuna söykəyərək yanağın,
Xəstətək köks ötürüb gizli inləyir yenə.
- 109 Atası, qaynatası o fransız alçağın
Murdar əməlləriyəcün inləyirlər ürəkdən,
Odu yaxır onları sinədəki bu dağın.
- 112 Uzunburunla birgə oxuyan kötükbdən
Görürsən baxır necə, gözlərində əzəmət,
O qayğıyla əhatə olunmuşdu əbədən.
- 115 Onun arxasındakı cavanda hakimiyyət
Olsa idi şan-şərəf gözərdi əldən-ələ,
Lakin başqalarına yetişməzdi bu şöhrət:
- 118 Çünki Yakov özü də bir vaxt Federik ilə
Hakimiyyət başında xeyli oturmuşdular,
Ancaq ad-san qazana bilmədən onlar belə.
- 121 Bəli, kökün, gövdənin verdiyi şirin nübar
Hər vaxt keçmir budağa, böyük təbiət ancaq
Qabildir bu hikmətə, onda var bu iqtidar.
- 124 Uzunburun onunla oxuyan Pedro sayaq
Duyur bu xəcaləti, o anlayır hər zaman:
Provans da, Pulya da inləyirlər necə bax.

127 Yüksəkdə dayanıbdır o öz övladlarından,
Necə ki, fəxr eləyir Kostansa öz ərilə
Beatrice, Marqerit fəqət uzaqdı bundan.

130 O kralsa tanınır öz həlim işlərilə,
İngiltərəli Henrix otrub tənha gendə,
O fəxr etsin öz xoşbəxt, cavan pöhrələrilə.

133 Hamıdan aşağıda lap dərənin dibində
Durub Markiz Qulelmo, göyə dikilib gözü;
Alessandriya onda coşub qəzəbdə, kində

136 Dağıtdı Monferrati, dağıtdı Kanavezi”.

SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

Sahildən uzaqlaşıb getdiyi dəmdə insan
Kədərlənir, qəmlənir; nazlanır da xəyalən –
Onu yola salıbdır əzizləri mehriban,

4 Təzə müsafir isə uzaq aləmdən gələn
Bir səsi dinlədikcə onu sarır məhəbbət,
Keçən gündür elə bil bu səsdə yad edilən,-

7 Mən də ayrılıb səsdən yetirdim yana diqqət,
Kölgələr arasından gördüm ki, qalxdı biri,
Məni işarə ilə yanına etdi dəvət.

10 Çarpazlanır, açılır zaman-zaman əlləri,
Sanki deyirdi: “Allah, varlığın birdir, yetər”,
Şərqi üfüqlərinə zillənmişdi nəzəri.

13 “Te lucis ante”, – onun söylədiyi bu sözlər,
O qədər zahidanə, incəydi, – biixtiyar
Öz-özümü az qala unutmşudum bir qədər.

16 Bu nəğməni onunla birgə yanındakılar
Beləcə oxuyurdu zahidanə, sonadək,
Həm də göy qübbəsinə baxırdıtar biqərar.

19 Oxucu, həqiqətə nəzər salasan gərək;
O qədər şəffafdı ki, onun burda pərdəsi,
Gözlərin hər nə varsa açıq-aydın görəcək.

22 Mən gördüm: yer üzündə hökm edənlər dəstəsi
Baxırdı o göylərə itaət göstərərək,
Susub gözləyirdilər, sapsarı, il xəstəsi.

25 Mən gördüm: əllərində odlu paz, bir cüt mələk
Başımızın üstündən uçurdu, dolanırdı,
Kütdü pazların ucu, ovxar görməmiş, demək.

28 Mələklərin paltarları yamyaşıldı, sanardın
Təzə yarpaqdı belə, yaşıldı qanadları,
Onlar qanad çaldıqca paltar dalğalanırdı.

31 Bir mələk uçdu qalxdı azca bizdən yuxarı,
Öndəki yala doğru uçub getdi digəri,
Beləcə dövrələdi onlar oturanları.

34 Görürdüm – sarışındı mələklərin telləri,
Üzərinə baxanda gözüm qamaşdı par-par,
Davam gətirməyib mən bir az çəkildim geri,

37 “Bura ana Məryəmin yanından gəlib onlar
Qorumağa dərəni, – Sordello dedi belə, –
Çünki bir azdan bura gələcəkdir ilanlar”.

40 Bilmədim ki, özümü necə alım mən ələ,
Yer gəzdim gizlənməyə mən qorxaqlarsayağı.
Buza döndüm, yanımda dostlar da olsa hələ.

43 Sordello dindi yenə- “Düşməliyik aşağı
O şanlı kölgələrə biz tanışlıq verməyi,
Onlar şərəf sanarlar sizinlə bir olmağı”.

46 Üçcə addım atmışdım öndəki düzənliyə.
Gördüm ki, kölgələrdən biri hey baxır mənə,
O diqqət yetirirdi məni tanışın deyə.

- 49 Bir tutqunluq çöxsə də üfüqlərin rənginə
Mənim də, kölgənin də gözləri qarşısında
Əvvəl pünhan olanlar görünmədəydi yenə
- 52 Kölgə mənə yanaşdı, mən kölgəyə bu anda.
Nə qədər bəxtiyaram, nəcabətli Nino, mən
Səni görmədim alçaq kölgələr arasında!
- 55 Salamlaşdıq, görüşdük mehribanca, ürəkdən;
O soruşdu: “Bu dağın yanındakı sahilə
Üzüb su səhrasını çoxdanmı gəlmişən sən?”
- 58 Dedim: “Qəmli yerlərdən çıxıb gələndə hələ
Sübh çağıydı, həm də mən gəlmişəm diri-diri;
Niyyətim var, getsəm də indi bu minval ilə”.
- 61 İkisi də sonadək dinlədi bu sözləri,
Dediklərim artırdı onların heyrətini,
Nino da, Sordello da bu dəm çəkildi geri:
- 64 Birisi Vergiliyə çevirdi diqqətini,
O biri oturanı səslədi: “Kurrado, dur!
Gözünlə gör Allahın sonsuz məhəbbətini!”
- 67 Sonra üz tutdu mənə: “Taleyin uğurludur,
Əziz övlad, Allah da sənə olub lütfkar,
Beləsə mən nə deyim, hər şeyə qadir odur, –
- 70 Dəniz arxasındakı aləmə xəbər apar,
De, Covannam dualar eləsin səhər-axşam,
Bu köməyi gözləyir həmişə günahsızlar.
- 73 Yəqin onun anası məni unudub tamam;
Yoxsa tez çıxarmazdı o ağ paltarı, inan,
Bədbəxt o ağ paltarda başqa cür alardı kam.
- 76 Onun bu hərəkəti ibrət dərsidir hər an,
Qadın qəlbindəki od kişinin baxışına.
Təmasına möhtacdır – alovlan sən hər zaman.

- 79 Nahaq ilan çəkдилər onun məzar daşına,
Milanı döyüşlərə ilan apardı, əlbət,
Qallur xoruzu ancaq çox yaraşardı ona”.
- 82 Belə dedi o coşqun, həyəcanlı təbiət,
Necə də çılğın idi baxışları, qaməti
Həm də çılğınlığında var idi bir ləyaqət,
- 85 Mənim sənə göy üzünə sancılmışdı diqqətim,
O yerə ki, ulduzlar çarxdakı ox yeritək
Hərlənirdi, sakitdi onların hərəkəti.
- 88 Rəhbərim sordu: “Nədir səni cəlb eləyib bərk?”
Cavab verdim: “Səmada qütbə şüalar saçan
O üç ulduzdur, yanır, diqqətimi çəkərək”.
- 91 Dedi: “Dörd ulduz gördün göydə ağarınca dan,
Onlar batıb getdilər vaxtı gəlib çatanda,
Bu üç ulduz onların yerini tutmuş olan”.
- 94 Sordello rəhbərimi harayladı bu anda.
Dedi: “Görürsənmi, bax, odur düşmən, bədəfkar!”
O göstərdi, rəhbərim görə bilsin baxanda.
- 97 O yerdə ki, ayrılır birləşən o divarlar
Dayanmışdı bir ilan, bir zamanlar Həvvaya
Yasaq buğda yedirmiş həmin ilana oxşar.
- 100 Çiçəklərdə, otlarda izini qoya-qoya
Kürəyini yalayır, qıvrılırdı yumaqtək,
Göstərmək istəyirdi gözəlliyini guya.
- 103 Bu vaxt qanadlarını açaraq bir cüt mələk
Pərvaz etdi qoynuna intəhasız göylərin,
Onları yarı yolda gördüm mən çevrilərək.
- 106 Eşidəndə səsini o yamyaşıl şəhpərin
İlan süründü getdi, mələklər döndü yenə
Qondular sinəsinə uçuqları o yerin.

- 109 Hakimin çağrışıyla gələn baxırdı mənə,
Bu müddətdə o məndən çökməyirdi gözünü.
Ağzını açmasa da baxırdı dönə-dönə.
- 112 Kölgə dindi nəhayət, dedi ürək sözünü:
“Zirvələrin tacına qalxdığım vaxta qədər
Şöhlələnən, parlayan görüm bəxt ulduzunu!
- 115 Zərrəcə olsa belə, sən söhbət açsan əgər,
Mənə Valdimaqradan, bir də doğma ellərdən,
Babamın tac-taxtı nə haldadır, ver xəbər.
- 118 Kurrado Malaspina adlanırdım bir vaxt mən;
Qoca isə babamdı, qohumlarıma burda
Sonsuz məhəbbət axır qəlbimdəki tellərdən”.
- 121 Söylədim: “Olmasam da sizin doğma diyarda,
Haqqında Avropada eşitmişəm mən fəqət,
Yer varmı heç vətənin tanınmasın orada?
- 124 Sizin ev qazanıbdır həqiqi bir ləyaqət.
Orda olmayanlar da eşidib bu xəbəri, –
Sizdən çatdı şərəfə hökmdar, həm də dövlət.
- 127 Zirvəyə qalxdığımtək, haqlıyam bu sözləri
Deyim ki: nəslinizə eşq olsun, yenə onlar
Qoruyurlar əvvəlki qılıncı, simu-zəri.
- 130 Mərdliyi bir vərdisə onlar çevirib aşkar,
Ağılsız baş hər şeyi çıxarıb yoldan, ancaq
Nəsliniz şərdən qaçır, onun öz məqsədi var”.
- 133 O dedi: “İndi yeri; sözümə də as qulaq,
Bunu açıq deyirəm – Günəş düz yeddi kərə
Qoç bürcünün durduğu həmin yerdə duracaq,
- 136 Onda nəslimiz haqda eşitdiyən sözlərə,
Bütün bu təriflərə özün inanacaqsan;
Tale gerek hökmünü hər necə olsa verə,
- 139 Gərək öz qüdrətini göstərsin hökmü-zaman”,

DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

- O qocaman Tifonun işıqlı cariyəsi
Dostunun ağuşunu tərək edib çıxdı, gəldi
Səhərin yerini də işıqlatdı şöləsi,
- 4 Ulduzlardan başına qoyduğu tac gözəldi,
İşıq bürcü balığa bənzəyirdi bu anda
O soyuq quyruğuyla göyün bağrını dəldi;
- 7 Biz təmizlik dağının ətəyinə çatanda
İki saatdan artıq keçmədəydi gecədən,
Ömrü başa çatırdı üçüncü saatın da,
- 10 Hələ də canlı olan Adəmin övladı mən,
O yerdə ki, durmuşuq beşimiz də bərabər
Uzandım otlar üstə yatım, dincəlsin bədən.
- 13 O dəmdə ki, üfüqdə al geyinir şəfəqlər
Kasatka nəğmə deyir, nəğməsində qəm-qubar,
Sanki düşür yadına unudulmuş qəm-kədər,
- 16 Ağlımız düşüncəni qovur özündən kənar,
Həyat paltarını da o soyunur bu dəmdə,
Olur qeybdən xəbər gətirən bir huşyar,
- 19 Bu vaxt yuxuda gördüm qartal durub səmada,
Qızıllı rəngi vardır, asılıbdır havadan.
Açıb qanadlarını, şığımağa amadə.
- 22 Yaxın adamlarını Qanimed atan zaman
Möcüzəylə ucaldı buludların dalında,
O aləmin hüsnünə baxırdı heyran-heyran, –
- 25 Sandım mən də ordayam. Bunları xəyalımda:
“Bəlkə qartal öyrəşib ovunu burda çala,
Çox biganə dolanır yoxsa o bu halında”.

- 28 Bu müddətdə o yerə kölgəsin sala-sala
Qəzəbli qanadını çaldı, dövr edib endi
Götürərək mənə də uçdu bibaş tonqala.
- 31 O mənimlə bərabər alışdı, şölələndi;
Vahiməli bir alov elə bürüdü bizi,
Səksənərək ayıldım, belə qalmaq çetindi.
- 34 Xironun köməyilə bir zaman Axill özü
Anasıyla bərabər gizlənəndə Skirdə, –
Hərçənd ki, yunanların axtaran iti gözü
- 37 Orda da tapdı onu, – Axill özü o yerdə
Ona tanış olmayan ətrafı seyr edəndə
Beləcə diksinmişdi qorxunc vahimələrdə, –
- 40 Yuxu mənim gözümü tərk eləyib gedəndə
Diksindim ondan bətər, basdı məni soyuq tər,
Rəngi-ruyim ağardı, taqət qalmadı məndə.
- 43 Bircə Vergili idi mənim ilə bərabər,
Üçüncü saatdı ki, günəş qalxmışdı göyə,
Qarşı tərəf dənizdi, gördüm salanda nəzər.
- 46 Rəhbər dedi: “Düşmə sən qorxuya, vahiməyə!
Biz məqsədə çatırıq, şübhəni qov kənara;
Ələ al sən özünü, qüvvət gəlsin ürəyə
- 49 Biz nəhayət yetişdik, bəli, Ərafdır bura:
Görürsənmi ətrafı dövrələyib qayalar,
Giriş qapısıdır o, deşiktəki, bax ora.
- 52 Dan yeri şölələnilib parıldayırdı par-par,
Gül-çiçəkli dərənin ətirli qoynunda sən
Röyaya dalmış idin, olub-keçəndən kənar,
- 55 Bir qadın yaxınlaşıb dedi: “Luçiyayam mən;
Yatanı aparmağa kömək lazımsa əgər
Əsirgəmərəm, özüm eləyəm ürəkdən”.

- 58 Orda Sordello ilə qaldı bütün kölgələr,
Yalnız səni götürdü, düşdüm dalınca mən də.
Qalxdı zirvəyə birbaş günəş doğana qədər.
- 61 Səni yerə qoydu o, buraya yetişəndə,
Öz gözəl gözlərilə girişi göstərərək;
Qadın qeyb oldu getdi, durdun yuxudan sən də”.
- 64 Adam var qarşısında həqiqəti görəntək,
Qurtarır şübhələrdən, sonra da həqiqəti
Dayaq edir özünə, güc-qüvvət tapır ürək,
- 67 Mən də özümə gəldim keçib hər əziyyəti,
Rəhbərim dırmanırdı sərt yoxuşlar uzununu,
Mən də onun dalınca – olsa da yollar çətin.
- 70 Oxucu, şahid oldun, götürdüyüm mövzunu
Mən necə qaldırıram; sənətin yollarında
Özüm də qalxmalıyam bərkidərək dizimi.
- 73 Yaxınlaşdıq; uzaqdan qayanın divarında
Boşluq kimi qaralan bir yarıq gördüm həmə,ən,
Sanki o, uçuq idi bir bağın hasarında,
- 76 Bu zaman düz önümdə bir qapı gördüm ki, mən
Onun da qarşısında vardı üçrəng pilləkən
Qabağında qapıçı, danışmırdı qətiyyə.
- 79 Ən üstdəki pillədə qapıçı durub bu an
Qoruyurdu qapını, nur vardı çöhrəsində,
Gözlərim birdən-birə qamaşdı bu işıqdan.
- 82 O tutmuşdu sıyrılmış qılıncın qəbzəsindən,
Əks edirdi qılıncda gün şüası düşəntək,
Qoruyurdum gözümü mən onun şöləsindən.
- 85 Dedi: “Bura qalxmağa sizə kim etdi kömək?
Yerinizdən söyləyin, bura niyə gəldiniz?
Gözləyin başınıza burda gəlməsin kələk?”

- 88 Cavab verdi rəhbərim: “Buraya gəlmişik biz,
O göylər anasıyla, hər şey bəllidir ona,
O göstərib dedi ki: “Budur qapı, gedin siz!”
- 91 “Onun çağırışına olmayın kəmetinə! –
Bizi dəvət elədi o qapıçı – lütfkar, –
Yuxarı getmək üçün qalxın bu pilləkana”.
- 94 Üç pillədən birinci parıdayırdı par-par,
Əks edirdi şəklimi bəyaz rəngli o mərmər,
Seyr elədim – üstü də cilalı idi, hamar.
- 97 İkinci – kələ-kötür, yanmış bir daşa bənzər
Cadar-cadar olmuşdu uzununa, eninə,
Tündləşmişdi rəngi də, qapqaraydı müxtəsər.
- 100 Üçüncü – lap üstdəki – batmışdı qan rənginə,
Hamarlanmışdı tamam onun dörd bir qırağı,
Qızıl alov rəngində görünürdü o mənə.
- 103 Üzərində Allahın elçisinin ayağı;
O, almaz astananın üstündə oturub, bax,
Süzürdü pillələri gözətçilərsayağı.
- 106 Pillələr üstü ilə yuxarı apararaq,
Könlümün arzusunca, rəhbərim dedi belə:
“İtaətlə rica et, qapını açsın ancaq”.
- 109 Müqəddəs qədəmlərə yığılıb hörmət ilə,
Yalvardım ki, durmayıb qapını açsın bu an,
Üç dəfə yumruğumu sinəmə döydüm hələ.
- 112 O, qılıncın ucuyla yeddi R hərfi haman
Alnıma çəkib dedi: “Elə yu günahları,
Bu yaralar sağalsın, sən daxil olan zaman”.
- 115 Quru torpaq rəngində idi onun paltarı,
Bəzən də kül rənginə çalırdı; ciblərindən
Əl salıb, o çıxardı qızıl, gümüş açarı.

- 118 Sonra mənim arzumu duymuş kimi dərindən,
O gah qızıl, gah gümüş açarları alaraq,
Açmaq üçün qapının saldı açar yerindən.
- 121 Sonra dedi: “Asanca mümkün olmasa açmaq,
Ya o, ya bu açarı fırlatsan da nə qədər,
Özünü yorsan belə – bunlar nahaqdır, nahaq.
- 124 Birinci çox vacibdir; ikincini birtəhər
Ağıl ilə, biliklə işlədə də bilərsən,
Yoxsa bunlar olmasa açılmayır düyünlər.
- 127 Onların ikisin də Pyotrdan almışam mən,
O deyib: səhv etsən də burax, qaytarma geri.
Ayağıma səcdəyə gələnləri burax sən”.
- 130 İtələdi, açıldı qapıların hər biri,
Sonra dedi: “Di keçin, yadda saxlayın ancaq,
Qovulacaq o saat hər kəs ki, baxsa geri”.
- 133 O anda ki, müqəddəs qapını varaq-varaq
Çevirərək əlüstü açdı küllü-ixtiyar,
Cingiltili metaldan səs çıxdı caranq-caranq,
- 136 Tarpey qayasındakı əzəmətli qapılar
Belə səs salmamışdı Metelli itirəndə,
Xəzinəsi dağılıb müflisləşəndə nəçar.
- 139 Gözlərimi qaldırıb baxdım yuxarı mən də,
Bu könlümü oxşayan uğultuyla bərabər,
Lap uzaqdan “Te Deum” səsi gəldi bu dəmdə.
- 142 Orqan müşayiətilə dayanaraq nə qədər
Dinləmişik biz onu, kilsədə yüksəlirdi,
Burda eşitdiyimiz həmin nəğməyə bənzər, –
- 145 Qulağa hərdən aydın, hərdən tutqun gəlirdi.

ONUNCU NƏĞMƏ

Ruhu mənasız eşqə tərəf çəkən bir yeri,
Daim ayrı yollara məcbur edib aparən
Aləmi tərək edib bş, aсталadan içərən

- 4 Girəndə o qapılar zərblə bağlandı bu an;
Mən qapının tağına dönüb baxsaydım əgər
Qalmazdımın günahın əlində dərdli, nalan?
- 7 Çatlamış daşlar üstə biz qalxırdıq birtəhər,
İki divar arası əyri-üyrü, həm də sərət,
Sanki bənd yarılırdı, axsın köpürən sellər.
- 10 Rəhbərim dedi: “Burda tədbir lazımdır əlbət,
Düşünüb tapmalıyıq, biz gedək hansı yana,
Bizimçün etibarlı ola bilər hansı səmt”.
- 13 Yeri yirdik çox çətin, lap dayana-dayana,
İynənin gözü boyda bir yerdən keçincə biz
Girdi yatağına Ay, o büründü yorğana,
- 16 Yığdı şüalarını göy üzündən tərtemiz.
Çıxdığımız dağ yalı sahilin kənarından
Çəkilirdi geriyyə; nə cığır vardı, nə iz,
- 19 Yorulmuşdum; nə rəhbər, nə mən bilmirdik bu an
Hara gedək; səhradan keçən yolun izitək
Bir cığır uzanırdı, gedən yoxdu oradan.
- 22 Uçurum qırağından ucalan divaradək,
O yerdə ki, qoparaq tökülürdü qayalar
Həmin cığır burada enlənirdi üç çərək.
- 25 Burda göz işlədikcə nə qədər ki, dolay var
Sağda, solda, uzanıb gedən bu yol boyunca
Bir biçimdə, müsavi görünürdülər onlar.

- 28 Ayağımı bir addım irəliyə qoyunca,
Ətrafımı seyr edib, buna inandım qəti –
Başımın üzərində ağaran, bax, bu uca
- 31 Uçurum da mərmərdir; mat qoyar Polikleti
Onun yonulması da; onu təqlid eləmək
İstəsə – aciz qalar təbiətin qüdrəti.
- 34 Göylərin xəbərini yerə gətirən mələk
Təsvirdə görünürdü, o uçurdu aşağı
Əsrlik arzuların müjdəsini verərək,
- 37 O qədər canlı idi hərəkəti, uçmağı,
Mənə elə gəldi ki, o əsla təsvir deyil,
Özü də dillənəcək lap canlılarsayağı.
- 40 And içirəm, bu vaxt o, “Ave!” dedi elə bil,
Göylərdəki məhəbbət qapısını açdıran
O müqəddəs qadına tərəf əyildi qəfil.
- 43 Qadının çöhrəsində razılığı andıran
“Esse ancilla Dei” – aydın ifadə vardı,
Mumdan yapılma surət deməzdin ona, inan
- 46 “Nə üçün varlığını donuqluq belə sardı” –
Deyə rəhbərim mənə yaxınlaşdı bu ara,
Durub sol tərəfində sözlərini qurtardı.
- 49 Nəzərimi çevirdim bu lövhədən kənara,
Mənim yolgöstərənəm dayanmışdı o yerdə,
Orda başqa əhvalat həkk olmuşdu divara,
- 52 Məryəmdən sonra gələn həmin o lövhələrdə;
Mən şairin önündən keçib getdim irəli
Bu lövhəni yaxından seyr edim bir də, bir də.
- 55 Belə yaratmışdılar bu ikinci heykəli:
O müqəddəs qutunu aparırlar kəllərlə,
Dəhşət, bir kimsə bunu haram da saymır, bəli.

- 58 Adamlar da dayanıb yeddi qat cərgələrlə,
Gözüm deyirdi onlar, bax, oxuyur bu yerdə,
Razılaşmırdı əsla qulağım bu xəbərlə.
- 61 Mübahisə edirdi burun ilə gözlər də
Yandıqca tüstü çıxır lövhədəki buxurdan,
Tüstü də görünürdü, duyulurdu ətir də.
- 64 Gedirdi lap qabaqda müti Surəoxuyan,
O müqəddəs mücrünün oynayırdı önündə,
Gah uca, gah da alçaq görünürdü o, çardan.
- 67 Heykəl olmuş Melxola baxmadaydı bu dəmdə
Bütün bu mənzərəyə pəncərənin gözündən,
Örtmüşdü çöhrəsini sonsuz qəzəb də, qəm də.
- 70 Bu lövhədən bir qədər qabağa addadım mən,
Başladım seyr etməyə sağdakı hekayəti,
Melxoladan sonrakı heykəllər düzümündən.
- 73 Romalı hakimlərin o həqiqi şöhrəti
Tapmışdı öz əksinə görünən bu heykəldə,
Onlara Qriqori verdi əbədiyyəti.
- 76 Dul qadın aman deyə tutub yüyəni əldə,
İmperator Trayala yalvarırdı necə, bax,
Onun göz yaşlarına çata bilməzdi sel də.
- 79 Baxırsan çöllər boyu süvarilərdir ancaq,
Əldə zərli bayraqlar, üzərində qartallar.
Qoruyurlar qeysəri onlar qanad açaraq.
- 82 Ətrafını bürüyüb insanlar qatar-qatar
Bədbəxt ana yalvarır gözlərində qəm-kədər
“Oğlunu öldürüblər, qisasını al, ey çar!”
- 85 Qeysər deyir: “Gələrəm, gözlə məni bir qədər”.
Ana deyir: “Ələmin qovladığı adamtək
Birdən gələ bilmədin, düz çıxmadı bu sözlər?”
- 88 Qeysər deyir: “Xələfim bunu icra edəcək”,
Ana deyir: “Bu işi görərsə bir başqası
Nə xeyri var, özümüz edək bunu biz görək”.
- 91 Qeysər ona söyləyir: “Səbr elə, olma asi,
Vəzifəmdir, getmərəm hökmü çıxarmamış mən,
Bunu borcum əmr edir, bir də ana duası”.
- 94 Əminəm buna, təkcə Allahın qüdrətindən
Soyuq daşlar bu sayaq dil açaraq danışar,
Bu möcüzə yaranmaz insanın zəhmətindən.
- 97 Misilsiz bir ustanın yaratdığı hər nə var, –
Lövhələrdə görünən bu canlı insanları,
Dayanıb göz çəkmədən seyr edirkən biqərar,
- 100 Vergili pıçıldadı: “Ruhların o qatırı
Gəlir bizə tərəf, bax, asta addımlar ilə.
Zirvəyə qalxan yolu onlar göstərə bari”.
- 103 Burda təzə nə varsa, pozulmaz qərar ilə
Seyr edən gözlərimi çevirdim fəvvrən ona,
Qabaq-qənşər dayandım mən o lütfkar ilə,
- 106 Oxucu, görüm sənə qəlbinin arzusuna,
Xeyrixah düşüncənə əsla gəlməsin xələl,
Allahın cəzası da keçsin səndən o yana.
- 109 Ağır əzablar haqda sən əsla düşünmə, gəl,
Düşün o son anları, o son saati düşün,
Odur amansız qərar, bunu bil əvvəl-əvvəl.
- 112 Mən cavab verdim belə: “Bura gələnlər bütün
Görkəmdən insanlara oxşamayırsan qətiyyəni,
Nədir gələn – ayırmaq deyildir əsla mümkün”.
- 115 Dedi: “Bundan da ağır cəza varmıdır gören,
İşgəncələr altında əziləblər o qədər.
Sənə kimi onları ayıra bilmədim mən.

- 118 Ancaq gələnlərə sən diqqət ilə sal nəzər,
Bu qayalar altında elədikcə hərəkət,
Özləri özlərini gör necə də döyürlər!”
- 121 Xaçpərəstlər, qəlbiniz çox qürurludur, fəqət
Bədbaxtsınız doğrudan, çünki o küt beyniniz
Ləkəli yollar ilə aparır sizi, dəhşət!
- 124 Bunu bilmirsiniz ki, yalnız böcəklərlik biz,
Pərvazlanıb zülmətdən Allahın divanına
Gələn pərvanələrlik biz cismsiz, bədənsiz
- 127 Sizin lovğa ruhunuz dartır özün hayana?
Bütün varlığınızla, o vücudunuzla bax,
Siz ki, bənzəyirsiniz yarımçıq soxulcana.
- 130 Taxtapuşa, tavana olmaqçün möpkəm dayaq
Aşağıdan qoyurlar bəzən heykəl – pəhləvan,
O dayanır dizini sinəsinə sıxaraq,
- 133 Onun baxışındakı yalançı ağırlardan
Gözlərə ağır dolur, bax, bunlar da bu saat,
Əyilib, dolanırdı dağın başına nalan.
- 136 Kimisi ağır-ağır gedirdi, kimi rahat,
Kimisi lap ikiqat olmuş idi ağırdan,
Görkəmindən dözümlü, rahat gedən də, heyhat,
- 139 Sanki göz yaşlarıyla deyirdi: “Öldüm, aman!”

ON BİRİNCİ NƏĞMƏ

“Sən ey böyük Yaradan, ey göylər hökmdarı,
Sən ey övladlarına inayət göstərərək,
Hüsn-təvəccöhüylə seylab edən onları,

- 4 Qüdrətinin, adının önündə daim gərək
Məxluq səcdəyə gəlsin, pak ülvüdür hikmətin,
Ona şükr edirik biz şərəfli bir nəğmətək.

- 7 Üzümüzə açılısın lütfkar səltənətin,
Sənin rəhmin olmasa yollar tapmaq o yerə
Böyük zəkalar üçün belə çətin, çətin!
- 10 Özünün qüdrətini qurban verib yüz kərə,
“Osanna” söyləyirlər həmişə hüzurunda,
Bu söz qismət olaydı bütün yerdəkilərə
- 13 Bizim üçün həmişə sən göndər ruhə qida,
Bu çətin yollarda biz çərəksiz də, şübhəsiz,
Gedərik yorulmadan, gedərik pay-piyada
- 16 Bizə rəva görülən bütün əzablara biz
Dözmüşük, dözəcəyik; layiq olmasaq belə,
Sən də bağışla bizi, ey xaliq, ülvi, əziz!
- 19 Bu zəif qüvvəmizi əzəli düşmən ilə
Vuruşlara göndərmə, yoldan sapmağın ancaq
Fitnəsindən, felindən sən bizləri hifz elə!
- 22 Böyük Allah, günahdan sən bizi qoruma, bax,
Onsuz da sığınmışıq təhlükəsiz bir yerə,
O dalda qalanları qoru bizlərdən qabaq”.
- 25 Baxırdıq əzab içrə yerişən kölgələrə,
Özlərini və bizi yad edib dualarda,
Tənginəfəs olsa da onlar vururdu dövrə,
- 28 Müxtəlifdi onların çəkdiyi cəzalar da,
Asta yerişirdilər ilk dövrəylə irəli,
Silinməkçin ləkələr onlardan xırda-xırda.
- 31 Bu qədər böyük isə yerdəkinin kədəri,
O zaman burda bizim əlimizdən nə gələr,
Üstümüzdə olsa da Yaradanın nəzəri,
- 34 Biz necə səy göstərək, biz çalışaq nə təhər
Orda əzab çəkənlər təmizlənilib nəhayət,
Allahın dərğahına çata bilsin, müxtəsər?

- 37 “Göstərsin ulu hakim sizə qarşı mərhəmət,
Burdan qanadlanaraq uçub gedəsiniz siz,
Yolunuz bu yerlərə bir də düşməsin fəqət,
- 40 Zirvəyə gedən o yol hansıdır, göstəriniz?
Bəlkə iki, bəlkə də çoxdur onların sayı,
Hansı rahatdır deyın, onunla qalxarıq biz.
- 43 Mənimlə gedən ki var, başqadır onun payı,
O Adəmin varisi, bilin, canlıdır hələ,
Qalxan zaman yorulur, addımını o sayır”.
- 46 Rəhbərim kölgələrə həmin bu sözlər ilə
Xitab edib dayandı; onlardan biri dindi,
Hansı idi, bilmədim, – cavabı verdi belə:
- 49 “O gözəl yerə qalxan yolu görərsiz indi,
İnsan da pillələrlə həmin zirvəyə qalxar,
Gedin sağ tərəfdəki yüksələn yol sizindi.
- 52 Mənim dönməz boynumu, gördüyünüz daş ki var,
Əyməsəydi aşağı ağır bir siqlət ilə,
Gözümə çökməsəydi qaranlıq pərdə, tozlar,
- 55 Bu naməlum canlıya baxardım diqqət ilə,
Tanıyardım bəlkə də, kimliyini bilərdim,
Boynumdakı bu yükdən açardım söhbət belə.
- 58 Bəli, mən də latınam; deyim sizə atam kim –
Eşidibsiz bəlkə də siz onun barəsində,
Toskanlı qrafdı o – Aldobrandeski Qulelm.
- 61 Doğulmuşam çox qədim, adı–sanlı nəsilə
Unutdum ki, hamının yalnız bir anası var,
Dözümlüdür bu ana, atəş var nəfəsində,
- 64 İnsanlara mən nifrət elədim açıq–aşkar,
Məhv oldum mən özüm də bilir bunu Syena,
Kampapnyatikoda bilir bunu adamlar.

- 67 Ombertoyam, məğrurluq gör nə edir insana,
O bütün nəslimizi məhv elədi kökündən,
Onlar da mənim kimi dərd çəkir yana–yana.
- 70 Daşıyıram yükümü səssiz, başaşağı mən,
Sağkən nifrət etdiyim işə ölümlər içrə
İndi əməl edirəm, ulu Tanrı hökmündən”.
- 73 Mən onu dinləyərək gözümü dikdim yerə;
Onlardan bir nəfəri, – danışan yox, özgeşi, –
Ağır yükün altında qıvrılıb, birdən–biro
- 76 Məni gördü, tanıdı, canlandı hafizəsi.
Kölgə mənə daha da baxmaq üçün yaxından
Can atırdı biaram, hey artırdı həvəsi.
- 79 Dedim: “Qubbiyolu Oderizisən, dayan,
Parisdə “İllümünur” adlananlar səninlə,
Bunu yaxşı bilirəm, fəxr etmişdir hər zaman!”
- 82 Cavab verdi: “Yox, qardaş, bu rəngkarlıqda hələ
Boloni Franko sayılır mahir ustad,
Əsl şöhrət onundur, mənimki döndü yelə.
- 85 Sağ olsaydım mən onu tərifləməzdim, heyhat,
Yəqin özüm olardım, birinci bu hünərdə
Saxlardım bu şərəfi, göstərib böyük inad.
- 88 İndi lovğalığımçün tutulmuşam bu dərdə;
Mən günah işləyərkən – anıb pərvərdigarı
Kömək istəməsəydim – yanardım başqa yerdə.
- 91 Bəli, boş şeylər yaman aldadır insanları,
Zirvələrdə gəzirkən hələ bahar havası
Birdən görür gözlərin sərt çovğunu, buz qarı!
- 94 Bir zaman məşhur idi Çimabue fırçası,
Artıq onun sənəti soldu, tamam köhnəldi,
İndi Cotto sayılır böyük sənət dühası,

- 97 Gvidonun dalınca təzə Gvido gəldi,
Sözdə qazandı şöhrət; bəlkə doğulub biri,
Gələndə deyəcəyik ki, bu onlardan gözəldi!
- 100 Nə qədərdir dünyanın şayiəsi, xəbəri –
Onlar belədən–belə əsirlər qasırgatək;
Tez-tez dəyişdirirlər şanlı şəxsiyyətləri,
- 103 Əsrlər qucağında məhv olacaq, gedəcək
Sonsuz şanı–şöhrəti ağsaçlı qocanın da,
“Pəpə–məmə” ya “inqa” söyləyənin də, bişək;
- 107 Müqayisə eləsən ömrünü bir anın da
Ulduzlar dünyasının bir yol hərəkətiylə,
O kiçik bir zərrədir əbədiyyət yanında.
- 110 Bütün Toskaniyada adıyla, şöhrətiylə
Məşhur idi aramla o sərgərdan dolaşan;
Bir vaxt rəhbər olduğu Syendə o, bir gələ
- 113 İndi yada salınmır; Syen isə o zaman
Məğrurdu; fahişətək sonra ləkəli oldu,
Florensiyalıların köpü alındı yaman.
- 116 Şöhrət yaşıl otlara bənzər – elə ki, doldu
Qoynuna günəş nuru – boy atır: o, solanda
Görürsən yenə günəş şüalarıyla soldu”.
- 119 “Doğru sözün qəlbimi rahat etdi bir anda,
O arzuma cavabdı, – belə dedim ona mən, –
De kimdən söz açırdın xatirəyə dalanda?”
- 122 Dedi: “O, Provensan Salvanidir, eşit sən,
İstədi ki, Syeni öz qüdrətli əlində
Tək saxlasın, onunçün bura düşdü ölərkən.
- 125 İndi bu cür gedir o, nə varsa təleyində
Ölən gündən daşıyır; həddən artıq cəsəret
Göstərənlər, bax, belə hesab verir öləndə”.

- 128 Söylədim: “Ruh doğrudan əgər keçincə müddət
Tövbələr etməyibsə o, həyat paltarında,
Xoşbəxt dağ ətəyində gözləsin gərək, əlbət, –
- 131 O yad olunmayıbsa paklıq dualarında, –
Təkrar olunmayıbsa bir yaşamaq müddəti,
Yasaq yeri o necə keçib gəlib bir anda?”
- 134 Dedi: “Çiçəklənirkən onun adı, şöhrəti,
Kampo meydançasında oturdu dilənçitək,
Sıxılmadı bu işdən o məğrur heysiyyəti.
- 137 Karın əsir etdiyi dostunu alanadək
O paslı qandalların sonsuz əziyyətidən,
Çalışdı gecə–gündüz, nə can qaldı, nə ürək.
- 140 Baş açmadın sözümlən bəlkə mahiyyətindən,
Qonşuların günahkar olacaq, bil bu sirri,
Tezliklə öz gözünlə görəcəksən bunu sən.
- 143 Bununçün də o keçdi yasaq olunmuş yeri”.

ON İKİNCİ NƏGMƏ

- Ağır kotanı dartıb aparən kəllər kimi
Yeriyirdim yanaşı o kədərlə ruh ilə,
İcazəsi var idi, görürdümd müəllimi;
- 4 Rəhbərim deyəndə ki: “Boşla onu, gəl belə;
Gəmimiz sürət ilə üzmək üçün dəryada
Avarlar saz, yelkənlər hazır olsun qoy yelə”;
- 7 Müti xəyalım mənəm sürünsə də arxada,
Dikəldim bircə anda, düzəldi qəddi–qamət,
Yeyinləşdi yerişim fikrim ruhda olsa da,
- 10 Addımladım sürətlə, gözlərimdə səadət,
Getdim müəllimimin arxasınca qabağa,
Bizi yormurdu burda enişli yollar fəqət.

- 13 “Nəzər sal ayağının altındakı torpağa, –
Söylədi müəllimim, – orada görsən hər nə,
Çox ibrətlidir, səni o qoymaz yorulmağa”.
- 16 Görürsən ölümlərin məzarının üstünə
Bir daş lövhə qoyurlar, üzərində nam-nişan,
Kim nəçiymiş dünyada yada salınsın yenə.
- 19 Elə ki, xatirələr oyandı, etdi tüğyan,
Hərçənd ki, rəhmətliyə bunun yoxdu faydası.
Bu lövhəyə göz yaş tökülür zaman-zaman,
- 22 Beləcəydi bu yolda vurulan naxış, yazı;
Ancaq burdakılarda vardı sənət qüdrəti,
Bu naxışlı yolların gözəl idi hamısı.
- 25 Naxışların birində gördüm necib xilqəti,
Qovulanda göylərdən, o, düşəndə dərbəder
Enirdi cəhənnəmə ildırımından da iti.
- 28 Mən gördüm, Briareyi necə vurub şimşəklər,
Gördüm o soyuq gövdə, gördüm o qəvi bədən
Əzir ağırlığıyla bu torpağı nə təhər.
- 31 Silahlı Timbreyi, Palladanı, Marsı mən
Gördüm dövrələyiblər atanı, göz çəkmirlər
Günahkar azmanların dəhşətli gövdəsindən.
- 34 Mən gördüm Nemvrodu, oturmuşdu mükəddər,
Onun dərd dövrəsində, puç mənasız zəhməti,
Sennaarlı məğrurlara o baxırdı bisəmə.
- 37 Niobeya, nə qədər bəlaları, dəhşəti
Göstərir bu surətin dönüncə daş heykələ,
Yeddi qız, yeddi oğlun misilsiz fəlakəti!
- 40 Ey çar Saul, məhv oldun sən öz qılıncın ilə,
Gelvuya dağlarını boyadın öz qanına,
Orda nə ot, nə yağış, nə də şəh vardır hələ!
- 43 Görmüşdüm bir vaxt səni, ey ədəbsiz Araxna,
Yarımhörümçək kimi görmüş idim səni mən,
Bələd idim o sənin məşhur cırıq parçana!
- 46 Ey Rovoam, qorxaraq fərarilik edəndən,
Arabaya minərək əkilərdin birbaşa,
O qəzəbli çöhrəni itirmirsən daha sən!
- 49 Mən yenə eləyirdim heykəllərə tamaşa,
Anasını Alkmeon məcbur edirdi, – ana
Gərək səcdə eləsin qatilinə – qaşdaşa.
- 52 Burda Sennaxirimi keçirib qılıncına
Öldürən iki oğlu canlanırdı tablodan,
O, məbədin altında atılmışdı bir yana.
- 55 Tomris də dəhşətlə Kiri öldürən zaman
Qisas dəqiqəsində deyirdi bu sözləri
“Sən qana susamışdın, iç doyunca, bu da qan!”
- 58 Oloferinin də başı kəsilib diri-diri,
Cəsədlər də salınıb çox eybəcər şəkilə,
Bunu görcək qaçırlar assurilər özləri.
- 61 Troyanın şöhrəti burda batıbdır gülə;
Sənətkarın əlləri gör necə dəhşət ilə
Ey İlion, tacını, taxtını verib yelə!
- 64 Kimin rəngi, fırçası bu qabiliyyət ilə,
Kimin səyyar xəyalı möcüzə göstərərək
Kölgələri, xətləri cızır bu qüdrət ilə?
- 67 Diri – canlı verilib, ölümlər – lap ölütkə;
Dayanıb sükut ilə seyr etdiyim hər nə var
Aydındır, bundan artıq olmaz əyani görmək.
- 70 Sən ey Həvvanın nəslə, lovğalan, et iftixar,
Kırpiyini çalmadan bir nəzər sal yollara,
Gör necə qorxuludur bax, bu ensiz cığırlar?

- 73 Biz dağın o üzünə keçmədəydik bu ara,
Məsafənin çoxunu günəş keçmişdi yoldan,
Mənim məftun xəyalım gəlmirdi bu qərara,
- 76 Birdən-birə rəhbərim məni səslədi daldan,
Sonra belə söylədi: “Başımı qaldır görək!
Belə yerimək olmaz, yetər, ayrıl bu haldan.
- 79 Bizi qarşılamaqçün, odur, bax, gəlir mələk;
Gündüzün xidmətçisi geri çəkilir göydən,
Özünün yarıgünlük növbəsini çəkərək.
- 82 Üz-gözünü bir qədər nəzakətli elə sən,
Söhbətimiz-sözümüz qoy xoş gəlsin mələyə,
Belə fürsət əlinə düşməyəcək yenidən”.
- 85 Vaxtını hədə yerə əsla itirmə deyə,
O qədər nəsihətlər vermişdi o, bir anda
Burda da vəqif oldum hər sözə, hər kəlməyə.
- 88 Bizi qarşılıyan ruh gözəldi doğrudan da,
Əynində ağdı əba, gözünün şöləsiylə
Ulduza bərabərdi dan yeri qızarıanda.
- 91 Qanadların, əllərin açıb, işarə ilə
Dedi: “Gəlin, pillələr burdadır, göstərim mən,
Burdan qalxmaq əziyyət olmayacaq çox elə. –
- 94 Əfsus ki, bu çağırışa hələlik azdır gedən:
İnsan nəsli, ucalmaq sənin üçün çətindi,
Torpağa sığırınsan zəif bir mehlə də sən!”
- 97 Mələk qanadlarını üzünə çəkdi indi,
Düşdü bu vaxt alınma qazılan R-dən biri,
Sonra da söylədi ki, ən asan yol sənindi.
- 100 Rubakont körpüsündən seyr eləsən bir yeri
Kilsənin üzü baxır möhnətlər diyarına,
Sağ tərəfdə görərsən ucalan təpələri,
- 103 Rast gələrsən enişin qat-qat meydanlarına,
Onlar salınan zaman hələ hörmət var idi
Haqq-hesab kitabına, duz-taxıl meyarına, –
- 106 Burada da eləcə, dərissqal yollar idi
Yuxarıya – şaquli qatın üstünə qalxan,
Onu da tamamlayan uca bir divar idi.
- 109 Elə ki, qalxdıq ora biz eşitdik bu zaman,
“Veati pauperes spiritu” sözləri,
Bu, tərifə sığmayan nemət idi doğrudan.
- 112 Necə də bənzəməyir burdakı giriş yeri
Cəhənnəm girişinə, qəmli, əzablı yerə!
Burda nəğmə səslənir, orda nalə səsləri.
- 115 Ayağımı qoyarkən müqəddəs pillələrə,
Sandım ki, kölgələrin getdiyi dümdüz, hamar
Yollardan bu pillələr asandır neçə kərə.
- 118 Soruşdum ki; “Müəllim, söylə, burda nə sirr var?
Sanki yüküm azalıb, canıma axdı qüvvət,
İndi yormayırsan məni atdığım bu addımlar”.
- 121 Dedi: “Elə ki, düşdü bütün R-lər nəhayət,
O birinci R kimi silinib getdi təmiz,
Hərçənd ki, qalanlar ondan solğundur əlbət,
- 124 Zirvəyə doğru gedən addımların, şübhəsiz,
Daha da artıracaq öz sürətin, hünərin,
Yorğunluğun daşını atacaqsan tərtemiz”.
- 127 Bəzən belə iş olur – görürsən bir nəfərin
Özü də hiss etmədən saçına çöp ilisir,
Nəzərindən qaçmayırsan fəqət yol gecələrin,
- 130 Onlar baxır, bu işə saçlarıyla əlləşir,
Yoxlayır dönə-dönə, aralayır telini,
Gözüylə görmədiyi o çöp əlilə düşür. –

- 133 Mən də qaşımın üstə gəzdirərkən əlimi,
Hiss etdim qapıçının həkk etdiyi hərfləri,
Duydum – qalan altı hərf açıq-aydın bilinir;
- 136 Bu vaxt məni seyr edib, gülümsədi rəhbərim.

ON ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

- Biz sonuncu pillənin durmuşduq üzərində,
Ərafın zirvəsinə qalxan dar cığır ilə
Dağ yalının dübarə o kəsilən yerində;
- 4 O dağın sıldırımını burda da həşyələrle
Dövrələnib düzünə, birinciyə oxşayır,
Ancaq dövrə burada ondan əyridir hələ.
- 7 Heç nə çəkilməyibdir, boşdur burda yol, cığır;
Yaldakı uca divar, altdakı çıxıntılar
Dümdüz daşdan yonulub, rəngindən bozluq yağır.
- 10 “Dayanıb yaxın yolu biz soruşsaq gec olar,
İndi görək özümüz tezlik ilə yol seçək” –
Belə dedi Vergili. Sonra külli-ixtiyar
- 13 Gözlərini günəşin çöhrəsinə dikərək
Sağ böyrünü saxladı ox kimi hərəkətsiz,
Sol böyrü üstə döndü, ox ətrafında çarxtək.
- 16 Sonra dedi: Gözəl nur, səni gözləyirik biz,
Nabələdəm bu yola, özün eylə inayət,
Bu təzə yolda sən ol bələdçimiz, hamimiz.
- 19 Sən səpirsən torpağa işıq, sonsuz hərərət;
İndi ki, bu yolçular bələdçisiz qalıblar,
Yeganə rəhbər bizə, sənsən ey ulu qüvvət”.
- 22 Butərəfki hesabla ölçülsə bir mil olar
O tərəfdə asanca keçdiyimiz yolları, –
İradəylə bu qədər sürətlənər addımlar.

- 25 Bu vaxt ruhlar ucaraq gəlirdi bizə sarı
Hamını çağıraraq axşam ibadətinə,
Qulaqlar eıştsə də, göz görmürdü onları.
- 28 Hardasa lap yaxında bir səs ucaldı yenə:
“Vinum non habent!” – deyib keçdi uçaraq,
Arxadan təkrarladı bu sözü dönə-dönə.
- 31 O səs hələ itməmiş bizdən uzaqda ancaq
Yaxından başqa bir səs ucaldı: “Mən Orestəm!” –
Sonra da uçub keçdi qanadını açaraq.
- 34 Mən bilirdim kimsəsiz bir yerdəyik biz bu dəm,
Ona görə soruşdum: “Bu səs kimindir görən?” –
Üçüncü səs dilləndi: “Düşməni sevin möhkəm!”
- 37 Müəllimim söylədi: “Bax bu zirvələrə sən,
Paxılıq günahıdır bu yerdə qamçılanan;
Qırmancı da məhəbbət özü toxuyur ipdən.
- 40 Yüyen-cilov başqa cür səslənsin görək bu an:
Bağışlanma yerinə sən gedib yetişəndə
Bu səsi açıq-aydın eşidəcəksən, inan.
- 43 Lakin diqqətlə baxsan, sən dağın enişində
Görəcəksən insanlar oturubdur orada,
Daşlara kürəklənib o qayanın döşündə”.
- 46 Geniş açıb gözümlü nəzər saldım – burada
Sadə əba geyinmiş adamlar əyləşirdi;
Daş rəngdəydi onların geydiyi libaslar da.
- 49 Məryəmi çağırən səs qulağımı deşirdi:
“Dua elə bizimçün!” Başqa müqəddəslər də,
Mixayıl da, Pyotr da orda yada düşürdü,
- 52 İnanmıram doğrudan, bizim dünyada – yerdə
Elə bir mərhəmətsiz, daşürəkli tapıla,
İndi gördüyüm ona eləməyə əsər də;

- 55 Mən onların yanına yetişmişdim az qala,
İndi görə bildirdim hər şeyi açıq-aşkar,
Göz yaşım bu dərd ilə axırdı damla-damla.
- 58 Hamının başdan-başa əynində qıllı paltar,
Möhkəm söykənmişdilər biri-birinə yeksər,
Onların özünə də dayaq idi qayalar.
- 61 Kəlisanın yanında dayanaraq bu təhər,
Günahların əfvinə dualar oxunanda,
Bir-birinə söykənir payçün kor dilənçilər.
- 64 Rəhm oyadır beləcə özlərinə insanda
Onların sözündən çox bu qəmli görünüşü,
Təsirlənir hər kecnə bu lövhəyə baxanda.
- 67 Korlar görə bilməyir qızıl telli günəşi,
Oturən kölgələr də həmin korlar sayığı
Görmürdülər göylərdən yağın nuru, atəşi:
- 70 Tikilmişdi hamının gözlərinin qapağı
Dəmir saplarla möhkəm; ələ öyrəşdirəndə
Gözlərini bu cürə tikirlər yapalağın
- 73 Onları məyus etmək istəmədim, görəndə
Yan tutaraq üzümü baxmadım onlar sarı,
Artdı öyüd-nəsihət vermək həvəsi məndə.
- 76 Rəhbərim başa düşdü mənalı baxışları,
Mənə sual vermədən, özü söylədi belə:
“Soruş, fəqət çox qısa, dəqiq ver sualları”.
- 79 Vergili yeri yirdi yalın çıxıntısıyla,
Ehtiyatlı olmasan gedəndə bu kənarla,
Yıxılırsan qayadan, tikən də çatmaz ələ!
- 82 O yandasa bitişik oturub qayalarla
Kölgələr gözü bağlı, süzülüb üzlərindən
Göz yaşları axırdı dəhşətli dalğalarla

- 85 Ayağımı saxlayıb, üz tutdum onlara mən:
“Zirvədəki işığı gözləriniz görəcək,
Bundan başqa səadət gəzmirsiniz qətiyyəən,
- 88 Vicdanınızı sıxan göz yaşları köpüktək
Tez silinib qurusun, o vicdanı qoy bir də
Parlatsın pak vaxt, təmiz əqidə nurtək
- 91 Aranızda tapılsa bircə əziz nəfər də –
Latinlər tayfasından – şad olaram, inanın,
Ona kömək edərdəm bacardıqca bu yerdə”.
- 94 “Birdir bizim yurdumuz altında bir səmanın
Sən nəzərdə tutursan yəqin kəlmələri də,
Qardaş, onlar sülənir qoynunda İtalyanın”.
- 97 Müdrük nəgməkarımla məndən bir az geridə,
Eşidildi kiminsə elədiyi bu söhbət;
Əvvəlcə mən o səmtə atdım qədəmləri də,
- 100 Mən hamının içində onu gördüm, nəhayət,
Dayanıb gözləyirdi. Korlartək çənəsini
Qaldırıb baxdığıyçün onu tanıdım, əlbət.
- 103 Dedim: “Ey ruh, görəsən bəxtinin şöləsini!
Sözümə cavab verən indi səndinsə əgər,
Haralısan, adın nə? Susma, çıxar səsini”.
- 106 Dedi: “Syenliyəm mən, həyatına sərəsər
Ləkə vurub bu yerə düşən başqa ruhlartək,
Xaliqi səsləyirəm burada axşam-səhər.
- 109 Sapiya qoysalar da mənim adımla, bişək
Mən müdrük olmamışam, özgələrin qəminə
Öz qələbəmdən də çox sevinmişəm, gülərək.
- 112 Özün düşün, sözlərim həqiqətdir, yoxsa nə,
Tapılmı məndən çox ağılsız o məhəldə
Sarsaq lasın köçəndə əbədiyyət evinə?

- 115 Bütün həmvətənlərim məğlub oldu Kolledə,
Bununçün də Xəliqə dua edirdim ancaq,
Kaş onun iradəsi orda işi həll edə
- 118 O vaxt bütün əsgərlər məğlub oldu, qaçaraq,
Onların bu halını seyr edirdim ləzzətlə,
Qaynayırdı sevincim hüdudunu aşaraq,
- 121 Sonra isə başımı qaldırıb cəsarətlə,
Qışdan isti bahara çıxan qaratoyuqtək,
“Allahdan qorxmayıram” – mən çığırdım hiddətlə.
- 124 Son nəfəsdə üzümü Allaha çevirərək
Ondan aman dilədim; kömək etməzdi aman,
Əzabla vuracaqdı mənim sinəmdə ürək,
- 127 Təmizürəkli Pyer Pettinayo yaxından
Mənə uzatmasaydı kömək əlini əgər,
Mən bədbəxtçün dualar etməsəydi o zaman.
- 130 Sən özün kimsən belə, bizə salaraq nəzər
Dolaşırsan, gözlərin tamam açıqdır fəqət,
Həm də nəfəs alırsan, ruh deyilsən sən məgər?”
- 133 Dedim: “Mənim də gözüüm qapanacaq, nəhayət,
Sizinkitək, sonra tez açılacaqdır, hökmən,
Çünki nadir hallarda özgəyə edib həsəd.
- 136 Altdakı uçurumun qeydini çəkirəm mən,
Andıqça o dövrəni ruhum düşür dəhşətə;
Bu yük mənim çiyinmə qoyulubdur əzəldən”.
- 139 Möcüzə görmüş kimi kölgə düşdü heyrətə
“Burda olmamısansa, söylə, səni bu yerə
Kim qaldırdı?” Dedim: “O, qulaq asır söhbətə.
- 142 Bir də hələ sağam mən, çıxsam da bu səfərə,
Nəcib ruh, arzunu de, hər nə olsa istəyin
Əməl edim, dönəndə o dünyaya dübarə”.

- 145 Kölgə dedi: “Nə qədər xoşdur sözlərin sənini,
Yəqin Allah saxlayıb səni himayəsində,
Hərdən Səpiya üçün dua elə, danış, din.
- 148 Bəlkə sən bir də oldun Toskanya ölkəsində,
And verirəm qəlbinə əziz olan hər şeyə:
Məndən qohumlarıma danış öz növbəsində.
- 151 Hamı Talaməneni ələ keçirsin deyə
O şəhərdə çalışır, bənzəyəcəklər ancaq
Diananı nahaqdan axtaran o dəstəyə,
- 154 Admiralların işi hamıdan pis olacaq”.

ON DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

- “Qərrib kimi burada gəzən o kimdir belə,
Gözünün qapaqları enib-qalxır, ora bax,
Deyəsən, ölüm ona toxunmamışdır hələ?”
- 4 “Bilmirəm kimdir; onu kimsə gətirmiş ancaq,
Sən yaxınsan, bir soruş; həm də sözlərin gərək
Sərt olmasın, elə et cavab versin bu qonaq.”
- 7 Görürdüm bir-birinin çiyinə söykənərək
Bu cür pıçıldaşırdı sağımda iki nəfər,
Sonra biri söylədi başımı döndərərək;
- 10 “Ey ruh, sən ey bura öz bədənilə bərabər
Göylər səltənətinə yerdən üz tutub gələn,
Söylə, dağılsın tamam bizdəki bu şübhələr:
- 13 Bəyan elə bu sirri: kimsən, haralısan sən,
Heç kəsə verilməyən bu nadir, bu ecazkar,
Görünməmiş bu qüvvət sənə verilib nədən?”
- 16 Cavab verdim mən ona: “Toskanyada bir çay var,
Axır Falteronadan keçir çölü, çəmənini,
Yorulmur, yüz millərlə o yol gedir biqərar,

19 Onun sahillərindən gətirdim bu bədəni;
Adımı söyləməyin mənası yoxdur indi,
O hələ məşhur deyil, çoxu tanımır məni”.

22 Cavabımda o sual verən yenə də dindi:
“Mən vaqif olmuşamsa söylədiyən sözlərə
Sən Arnonu deyirsən, əqlim buna əmindir”.

25 Ona dedi qonşusu: “Bil ki, o, bica yerə
Həmin çayın adını pünhan saxlamır, əlbət,
Sanki bu adı çəkmək dəhşətlidir min kərə”.

28 O dedi: “Nə düşünür bu şəxs – bilmirəm, fəqət
Bircə onu bilirəm – o çayın adı gərək
Əbədilik məhv olub, unudulsun nəhayət!

31 Dağların zirvəsindən o Pelor burnunadək,
Baxdıqca cərgələnən təpələr arasından
O çay baş alıb gedər sularını çəkərək,

34 Dənizin intəhasız qucağına atar can,
Burda odlu göylərin altında buxarlanır,
Yenə dağ çaylarına dönər o, zaman-zaman,

37 İlan kimi o boğar yollarında hər nə var;
Ya kinlilik vəhy ilə verilibdir bu yerə,
Ya pis adətlər burda haqqı edir tarmar,

40 Lakin bu qarşınızda uzanan rəzil dərə
Xislətini o qədər dəyişib insanların,
Sirseyə çoban olub sanki o rəzillərə.

43 Əvvəl bu acgözlərin, bu xəşelqarınların,
Donuz nəslinə dönmüş vecsizlərin yanından
Bu xəsis çay axıdır asta-asta suların;

46 Sonra it nəslə səmtə axır bu çay durmadan
Çatar-çatmaz onlara çevrilir hiddət ilə,
Lovğa bir əda ilə burularaq keçir yan.

49 Bir az axıb aşağı coşur əzəmət ilə.
Bu lənətə gələn çay həmin bu bəxtiçərə
İtlərlə yox, qurdlarla rastlaşır sürət ilə.

52 Ən nəhayət, düşərək qaranlıq girdablara
Rast gəlir öz yolunda o elə tülkülərə
Ən mahir kələkbaz da qorxu deyil onlara.

55 Niyə susum? Qoy indi məni dinləsin hərə!
Ruhun öyrətdiyitək dediklərim həqiqət,
Qoy o da əvvəlcədən vaqif olsun bu sirrə.

58 Görürəm qurd ovuna çıxmadadır nəhayət,
İndi sənin qohumun, hücum edir onlara
Bu kinli sahillərdə göstərərək cəsərət.

61 O canlı ət aparır satmaq üçün bazara;
O kəsir insanları adi heyvansayağı;
Baş kəsib şöhrətini atacaq çamırlara.

64 Qan içməkdən doyubdur, bu kədərli torpağı
Tərk eləyib gedərkən salıb elə bir hələ
Əvvəlki gözəlliyin min il gəlməz soracağı”.

67 Adam var ki, biləndə üstünə gəlir bəla,
Hirslənir, üz-gözünü sarır kədər, həyəcan,
Fərqi yoxdur haradan gəlsə də o zavala,

70 Korun dediklərini, gördüm, dinləyib bu an,
İkincinin üzünü bürüdü qüسسə, kədər
O sözlərin məğzini anlayanda başacan.

73 Bunun görkəmi, bir də onun dediyi sözlər
Ürəyimdə doğurdu mənim başqa bir istək,
Onların adlarını, dedim, bilim müxtəsər.

76 Dindi yenə həmin ruh, rıcamı dinləyərək:
“Sən mənə özün haqda heç nə demədin ancaq,
Mən sənə öz bəmədə hər şeyi açım, demək!

- 79 Səni himayəsində saxlayır böyük Allah,
Odur gəlmisən bura, cavab verərəm hökmən:
Gvidoyam, ləqəbim Del Dukadır, ol agah.
- 82 Paxıllığın oduna nə qədər yanmışam mən,
Başqasının əhvalı yaxşı olsaydı bir dəm,
Mən onu görən kimi göyərərdim kinimdən.
- 85 İndi bax, əkdiyimin bəhrəsini biçirəm.
İnsan nəsli, sən niyə o şeyə can atırsan
Ki, nəşib olmaz sənə gəlsə də külli-ələm?
- 88 Bax, bu isə Rinyerdir, onunla məşhur-cahan
Oldu Kalboli nəsli, sonra gələnlər içrə
Onun ləyaqətini qorumur heç bir insan.
- 91 Tək onun nəsli deyil düşən çəkişmələrə,
Dənizlə dağ arası, Renoyla Po arası, –
Bir zamanlar haqq, sevinc hakim olan bu yerə
- 94 İndi bütün yayılıb ədavətin havası,
Zəhərli bitkilərdir burda tutan hər yanı,
Elə bir qüvvə yoxdur onları qoparası.
- 97 Gvido di Karpenya hanı, Lisio hanı?
Pyer Traversaro, ya Manardi hanı bəs?
Ah, bu romanlıların necə dəyişib qanı!
- 100 Bolonini bələdan Fabro qurtara bilməz,
Faens üçün kim arar Bernadini, kim tapar,
Sadə nəşildən çıxan pəliddir, daha bitməz!
- 103 Ey Toskanlı, gözlərim axıdır qanlı yaşlar
Gvido Prat gəlib yadıma düşən anda,
Bir də, dAdzo, Uqolin – o cəsür vətəndaşlar,
- 106 Tinyozo mərd qardaşlar başçısıydı cahanda.
Traversaro ən uca bir şöhrətlə yaşardı,
Anastacinin adı gəzirdi hər məkanda,

- 109 Döyüş, qadın, əyləncə cəngavərləri vardı,
Onlar vuruşardılar, saflıq, məhəbbət üçün,
Bunları pis adətlər sil-süpürlə apardı!
- 112 Brettinoro, mərdlərin artıq yaşamır bu gün!
Getdi şərəfli nəşlin, onlardan gəlməyir səs,
Namus, mərdlik, gözəllik getdi onlarla bütün.
- 115 Yoxdur, Banyakavalda oğullar almır nəfəs;
Utansın Kastrokaro, Konyoya da olsun ar –
Yetirdiyi qraflar əvvəlkindən seçilməz!
- 118 Onların demonunu qucaqlasa da məzar,
Paqani itirsə də büsbütün oğulları,
Adlarının ləkəsi bundan çətin yuyular.
- 121 Uqolin deFantolin, sən arxayın ol barı,
Sənin nəşlin şərəfi əvvəldən qoruyub, bil,
Gələcəkdə də heç kəs lənətləməz onları!
- 124 Sən isə, toskanlı, get, söhbətin vaxtı deyil,
İndi daha da xoşdur mənə göz yaşı tökmək;
Bu söhbəti etdikcə yandı ürək, dodaq, dil!”
- 127 Bilirdik – addım səsin ruhlar eşitsin gərək,
Lakin dinməyirdilər, o kölgələr susantək
Başa düşdük – qarşıda yollar rahatdır demək.
- 130 Biz onlardan ayrılıb düzələndə yola tək,
Gördük sıldırım boyu qoparıb vahiməni,
Qəfil çıxırtı qopdu, elə bil çaxdı şimşək:
- 133 “Kim çıxarsa qarşıma öldürəcəkdir məni!”
Buludlarda gurlayan ildırımlar sayağı
Uzaqlarda susdu o deyib beş-üç kəlməni.
- 136 Tərk etmişdi yenicə bu cingilti qulağı,
Başqa bir səs ucaldı dəhşət ilə qəfildən,
Lərzəyə gətirirdi bu səs daşı, torpağı.

- 139 “Aqlavranın ruhuyam, çevrilmişəm daşa mən!”
İrəliyə getmədim, tezcə buruldum sağa,
Qorxudan rəhbərimə sığındım birbaşa mən.
- 142 Yenə sükut çökmüşdü yaxınlara, uzağa,
“Budur yüyən, – Vergili dedi mənə bu ara, –
Qanadlanıb kükrəyən günahı saxlamağa.
- 145 Atılan dən aldadıb sizi cəzb edir tora,
Şərin də qarmağına keçəcəksiz çox asan,
Heç lüzum olmayacaq tələyə, oyuqlara.
- 148 Başımızın üstündə dövr eləyir asiman –
Əbədidir, gözəldir, ülviyyəti andırır,
Sizsə yerə dikibsiz gözünüzü bayaqdan;
- 151 Qadir Allah bununçün sizi cəzalandırır”.

ON BEŞİNCİ NƏĞMƏ

Canlı bir körpə kimi, göylərin sinəsində
Saat üç də olmamış odlu günəş nə qədər
Məsafə qət edirsə üfük dairəsində,

- 4 İndi qürub yerinə gəlib enənə qədər
O qədər yol qalırdı; orda düşürdü axşam,
Burdasa – bizdə gecə yarı idi, bərabər.
- 7 Şüalar alnımızı bu dəm örtmüşdü tamam,
Qalxırdıq ehtiyatla qayanın üzərinə,
Hər lənib qərbə sarı gedirdik aram-aram.
- 10 Qəfildən hiss elədim, qarşıdan gözlərimə
Sancılır başqa, yeni parıldayan nur seli,
Heyrət etdim bu hala mən dərindən–dərinə.
- 13 Özüm də hiss etmədən alnıma qalxdı əlim,
Onu günlük elədim gözlərimin üstünə,
Qamaşırdı gözlərim güclü işıq düşəli.

- 16 Ya suyun üzərindən, ya güzgüdən çəpinə
Düşən işıq, görürsən, əks eləyir yuxarı,
O hər necə düşübsə elə də qalxır yenə,
- 19 Şaquli bir xətt üzrə düşəndə şüaları
Sındığı nöqtədən o qalxır yenə bərabər,
Müşahidə özü də təsdiq edir bunları,
- 22 Mənə elə gəldi ki, bu dəm düşən şəfəqlər
Həmin o şüaların əksidir sınır belə,
Tez gözümlü çevirdim bu işıqdan birtəhər.
- 25 Mən şairdən soruşdum: “Sevimli ata, söylə,
Nədir mənim gözümlə fasiləsiz sancılan,
Özü də yaxınlaşır getdikcə bizə hələ?”
- 28 O söylədi: “Buna sən heyrət etmə bircə an,
O göylər övladıdır, elçisidir göylərin,
Bizə xəbər gətirir yolun açılmağından.
- 31 İndi parıltısına dözməyən o gözlərin
Yəqin nəşə duyacaq, sevinəcək, güləcək
Nə qədər istəyirsə bunu ürəyin sənin”.
- 34 Elə ki biz yanaşdıq, həmin lütfkar mələk –
O müjdəçi sevincle dedi: “Budur pillələr,
Yol da burda çox yoxuş deyildir əvvəlkitək”.
- 37 “Beati misericordet!” – biz qalxmışdıq bir qədər
Arxamızca bu mahnı oxunurdu xor ilə,
Bir də “Sevinin, düşməni qoşununu əzənlər!”
- 40 Biz şairlə qalxırdıq yuxarı pillə–pillə,
İbrətəmiz bir cavab almaq arzusuyla mən
Vergiliyə üz tutub axır ki, gəldim dilə,
- 43 Ondən belə soruşdum: “Agah elə bu sirdən,
O kor romaniyalı söhbət edəndə bayaq
Niyə “Özgəyə nəşib olmaz” dedi o birdən?”

- 46 Rəhbər dedi: “O səni agah edirdi, ancaq,
O demək istəyirdi özgənin tikəsinə
Göz dikənin qisməti nə dəhşətli olacaq.
- 49 Siz daim düşürsünüz var-dövlət həvəsinə,
Lakin siz çoxaldıqca – pay kiçilir, olur az,
Burdan dolur paxıllıq hamının sinəsinə.
- 52 Ancaq qəlbinizdəki alovlanan ehtiras
Çevirsə öz üzünü əgər uca göylərə,
Sizi narahat edən hisslər bu qədər olmaz.
- 55 Orda “bizimdir” deyən çoxaldıqca hər kərə,
Hər nəfərin də artır orda payı, qisməti,
Daha gözəl nurlanır məhəbbət buna görə”.
- 58 Dedim: “Bunu anlamaq daha da oldu çətin,
Ürəyimdə çoxaldı o əvvəlki şübhələr,
Mən anlama bilmirəm düzü bu həqiqəti.
- 61 Hamınıdırsa əgər bütün dövlət, simu – zər,
Sərvət az yox, sahibi çox olursa bəs niyə
Bu çoxlar o azlardan varlı olsun bu qədər?”
- 64 Cavab verdi: “Sən yenə dalaraq düşüncəyə,
Görürəm, unutmusan dünya kəsb-karını,
İşığa yox, əlini uzadırsan kölgəyə.
- 67 Parlaq cism necə alır işıq şüalarını,
Eləcə də ən uca dağlar öz zirvəsindən
Məhəbbətə bəxş edir nemətini, varını,
- 70 Ona hər nə istəsə verir öz növbəsində;
Qəlbin odu, atəşi güclü olsa nə qədər,
Şöhretlənib daha çox nurlanar şöləsindən.
- 73 Məhəbbət atəşinə yanan çox olsa əgər
Ürəkləri bürüyər məhəbbətdən hərərət,
Güzgütək bir-birini daim onlar əks edər.

- 76 Səni qane etməsə əgər bu söz, bu söhbət,
Bütün bu şübhələrə, o biri suallara
Beatrice lazımı cavab verir, nəhayət.
- 79 Sən çalış alınıdakı o beş çapıq, beş yara
Tez sağalsın, ikisi əvvəl sağalan kimi,
Yalnız öz ağrıları məlhəm olur onlara”.
- 82 İstədim söyləyim ki, “Sən mənə dərman kimi”
Gördüm ki, peyda oldu qarşımda başqa dövrə,
Sözlərim dodağımdan dağıldı duman kimi.
- 85 Mən sanki rüyalara düşmüşdüm birdən-birə,
Elə bil ki, qəlbimi heyrət sarıb bu ara
Mən baxırdım məbəddə dua eləyənlərə,
- 88 Bir qadın da qoyaraq ayağını kandara,
Ana nəvazişlə deyirdi: “Ah, oğul, sən
Niyə belə elədin, hara getmişdin, hara?”
- 91 Nə qədər axtarmışıq səni atan, bir də mən!”
O belə söyləyirdi, gördüyüm bu mənzərə
Gözümün önündəcə qeybə çəkildi birdən.
- 94 Bir başqası bataraq sonsuz qəmə, kədərə, –
Bu qüssədən boğurdu həm də onu qəzəb, kin, –
Tökürdü göz yaşların, güc verib bu sözlərə:
- 97 “Pisistrat, şahısan sən bu gözəl şəhərin,
Adıyçün Allahların savaştığı bir şəhər,
Elm-bilik burada parlayır indi min-min,
- 100 Qoy bizim qızımızı qucaqlayan o əllər,
O həyasız yetişsin cəzasına!” hökmdar
Baxırdı, baxışları sakit idi nə qədər,
- 103 Əhvalını pozmayıb verdi belə bir qərar:
“Biz, bizi sevənləri cəzalandırısaq, onda
Bizdən düşmənlərimiz hansı cəzanı alar?”

106 Sonra gördüm qəzəbli insanlar başqa yanda
Toplaşıb bir cavanı edirdilər daşqalaq,
“Yenə də vur! Yenə vur!” deyirdilər vuranda.

109 Cavan isə ölümün əllərində qalaraq,
Düşüb taqətdən tamam, uzanmışdı torpağa,
Zillənmişdi gözləri geniş səmaya ancaq,

112 Bu halda da o dua eləyirdi Allaha,
Ki, onu vuranları xuda əfv etsin görək,
Mülayimlik çökdürdü o üzə, o yanağa.

115 Mənim öz aləminə dalmış ruhum dönərək
Elə ki bir də gəldi, gördü önündə nə var,
Xeyallardan ayıldım yuxudan ayılantək.

118 Rəhbərim bu halımı görəndə döndü naçar,
Elə bil ki, yuxudan mən durmuşdum hərsan,
Dedi: “Nə olub sənə? Elə bil duman, buxar

121 İçində yol gəlmisən bu yarım mili, inan,
Elə bil ki, sərxoşsan, ya da yuxulusan sən,
Gözlərin xumarlanıb, özün ləngər vurursan”.

124 Cavab verdim ki: “Ata, qulaq as, söyləyim mən,
Nələr gəldi bu yolda gözlərimin önünə.
Mənim ayaqlarımı taqətdən saldı birdən”.

127 Söylədi: “Çöhrəni yüz pərdə örtse də yenə
Bu örtüyün altından, çatar mənim qüdrətim,
Vaqif olam qəlbinə, düşüncənə, beyninə.

130 Sən dalmışdın yuxuya, qəlbinin hərərəti
Soyusun mülayimlik suyu ilə bir qədər,
Əzəli bulaqdadır o suyun təbiəti.

133 Mən “Sənə nə olubdur?” sual verdimsə əgər
Bu onunçün deyil ki, tutub gözümü zülmət,
Qarşımda yıxılıbdır hərəkətsiz bir nəfər;

136 Soruşdum, dizlərinə gəlsin güc, yeni qüvvət,
Hərdən şallaqlanmalı tənbəlin ayaqları,
Yoxsa özü-özünə qalxıb etməz hərəkət”.

139 Gedirdik axşamçağı, süzürdük uzaqları,
Gözümüzə düşəntək qamaşırdı əlüstü
Qüruba tərəf gedən günəşin saçaqları.

142 Qarşıdan yayılırdı ətrafa qara tüstü,
Zülmət gecə kimiydi, təqib edirdi bizi,
Daldalanmaq olmurdu, hər yandan yolu kəsdi;

145 Təmiz hava korlandı, tutdu gözlərimizi.

ON ALTINCI NƏGMƏ

Ay-ulduzsuz gecədə, Cəhənnəm zülmətində,
Ya da qalın buluda bürünəndə göy üzü,
Qalanda qaranlığın qatı səltənətində

4 Bu tüstü örtən kimi örtülməmişdi gözüm,
Getdikcə sıxlaşırdı, həm də tikan-tikandi,
Mənim bəbəklərimdə qalırdı onun izi.

7 Gözlərim dözməyərək ixtiyarsız qapandı;
Bələdçim yaxınlaşdı ki, ciynindən tutum mən
Bu zülmətli yollarda tək o mənə hayandı.

10 Necə öz başçısından yapışaraq kor bəzən
Gedir, qorxur ki, ona dəyər qəfil bir təkən,
Yaxud da geri qalıb ayrılmasın dəstədən,

13 Qaranlıq, qatı duman arasilə bu zaman
Beləcə mən gedirdim, yolun yoxdu əngəli,
Rəhbərim söyləyirdi: “Bərk tut, ayrılmayasan!”

16 Mən səslər eşidirdim yeridikcə irəli,
Yalvarış nidaları ucalırdı arada,
Günahların əfvinə qadirdir Tanrı əli.

- 19 Əvvəlcə “Aynus Dei” oxunurdu orada;
Havası eyni idi, sözlərin də yerini
Gözləyib oxuyurdu onlar xorla burada.
- 22 “Oxuyan ruhlardımı, müəllim?” – sözlərini
Soruşdum. Müəllimim dedi: “Elədir ki var,
Burda təmizlənilər atıb qəzəblərini”.
- 25 “Sən özün kimsən belə, yağdıraraq suallar,
Bizim tüstümüz içrə gedib bizi soruşan,
Yoxsa insansan, insan ili ayla hesablar?”
- 28 Qaranlıqdan kim isə belə dedi pərişan.
Müəllimim söylədi: “Cavab ver ləyaqətlə,
Zirvəyə qalxan yolu həm də soruş sən ondan”.
- 31 Dedim: “Vidalaşasan görüm səni zülmətlə,
Xalığın hüzuruna ucal, mənimlə əgər
Bir az getsən dinlərsən cavabımı heyrətlə”.
- 34 “Gedərəm ixtiyarım çatdığı yerə qədər,
Aramıza bu tüstü – dedi – çəksə də pərdə,
Səsimiz bələdçilik edər bizə birtəhər”.
- 37 Dedim: “Ölüm canlıdan aldığı geyimlərdə
Mən qalxıram yuxarı, bu dağın zirvəsinə,
Cəhənnəmdən keçəndə qəm də gördüm, kədər də;
- 40 Allah bu yolda altı məni himayəsinə,
Gedirəm dərğahına, yox ona tay, bərabər,
Qalxıram yüksəkliyə mən onun həvəsinə,
- 43 Söylə sən nəçi idin öldüyün günə qədər,
Bir də anlat, zirvəyə çıxırmı yolun dalı,
Sözün bələdçi olsun bizə, lütfünü göstər”.
- 46 “Adım Markodur mənim, özüm lombardiyalı;
Bələd idim aləmə, can atırdım hünərə,
Bir hünər ki, kimsənin çatmaz əli, xəyalı.
- 49 Yolunsa doğru yoldur, aparır zirvələrə”.
Deyib bunu, əlavə etdi: “Bir ricam da var,
Mənimçün dua elə qalxan zaman o yerə”.
- 52 Dedim: “Sənin üçün mən edəcəyəm dualar;
Ancaq mənim qəlbimə şübhələr dolub yaman,
Həllində acizəm mən, tapa bilmirəm qərar.
- 55 Bu şübhələr daha da dərinləşibdir, inan,
Orda eşitdiyimlə, burda deyilənləri, –
Təsdiq edir sözlərin, məni qoyubdur heyran.
- 58 Sən dedin göz hər yanı tapmazsan bir nəfəri,
Xeyirxahlıq göstərə üzündən olsa belə:
Şər örtübdür zahiri, həm də keçib içəri.
- 61 Axı, bütün bunların nədir səbəbi, söylə:
Yerdədir; göylərdədir? Elə ki, anladım mən,
Bunu özgələrə də mütləq deyərəm hələ”.
- 64 O naləyə bənzəyən bir “Ah!” çəkib dərinədən,
Söylədi qayğımıza qalan bir insan kimi:
“Qardaşım, qoca dünya kor olub gözlərindən,
- 67 Siz həmişə həyatda bir bəla duyan kimi
Bu ulduzlu göyləri tutursunuz səbəbkar,
Fənalığı o edir guya fırlanan kimi.
- 70 Belə olsaydı, sizdə olmaz idi iqtidar,
Mizan da qarışardı, bilinməzdi həqiqət,
Şərçün – cəza, xeyirçün – mükafat almazdılar.
- 73 Hər həvəs ibtidasin göylərdən alır, fəqət,
Fərq qoya biləsiniz deyə xeyirlə şərə,
Sizə ağıl-vaxt veriləlidir, nəhayət.
- 76 Siz öz iradənilə sinə gərib göylərə
Qələbəylə çıxsanız bu qorxunc vuruşmadan,
Deməli xeyirxahlıq çatmalıdır zəfərə,

- 79 Ulu bir qüvvə durur başınız üstə hər an,
O sizin zəkanızı nurlandırır dədəm;
Göylərin dəxli yoxdur ağıl-zəkaya, inan.
- 82 Əgər öz məhvərindən qopubsa indi aləm
Günahkar yenə sızsız, bəli, düşünən insan,
Bunun belə olduğunu göstərə də bilərəm.
- 85 Xəliq öz pənahında saxlayıb zaman-zaman
Sonra qadir əlilə insanı yaradırkən,
O, hətta düşünməyi bacarmır yaranışdan
- 88 O, bəzən kədərlənir, gülür, şənlənir bəzən,
Bax, o qadir ustanın əməlinin bəhrəsi
Düşünmür, cəzb eləyən hər şeyə can atırkən.
- 91 Onun daddığı fani nemətin hər tikəsi
Ürəyini oxşayır, o can atır biqərar,
Qarşısına çıxmasa bir hökmün maneəsi
- 94 Bununçün də cilovtək yaranıbdır qanunlar;
Daim qorunsun deyə həqiqətlə ədalət,
Elə buna görə də yaranıbdır hökmdar.
- 97 Qanun var, qanunları gözləyən yoxdur fəqət;
Doğrudur, sizin keçdişi indi kövşək də çalır,
Baxsan onun dırnağı haçalanmayıb əlbət
- 100 Ağız duyur – sahibi hər nə görürsə alır,
Bu zaman özünün də tamahı artır yaman,
Artıq heç nə istəmir, yeyir yerində qalır.
- 103 Görürsən, pis idarə etmək doğurur nöqsan,
Dünya ona görə də belə pozulur, bilin
Sizin korlanmağınız deyil dünyanı pozan.
- 106 Güzəl quruluş quran o Roma ölkəsinin
İki günəşi vardı, açaraq tellərini,
Haqq və dünya yoluna yayırdı öz şöləsin.
- 109 Sonra günəşin biri söndürdü digərini;
Əsa ilə birləşdi qılınc, bu ittifaq da,
Bəli, ikisinin də pozdu beyinlərini,
- 112 *Qorxu hissi onlardan qaldı tamam uzaqda.*
Şübhə etməmək üçün sünbülə bax, bir anda
Toxumundan bilinər hansı cinsdəndi buğda
- 115 Po, Adıçə çayları axıb gedən məkanda
Daim çiçək açardı mərdlik, bir də şərəf-şan,
Bu adətlər pozuldu Federik zamanında;
- 118 İndi orda açılıb bütün yollar, bir zaman
Ləyaqətli insanın yaxınına gələrək
Durmağa utanacağı hətta açıqdır hər yan.
- 121 Doğrudur, indi orda cavanlara bir örnək
Üç nəfər qoca vardır, onlar indiyə qədər
Tamam başqa aləmcün çırpınrlar bir quştək-
- 124 Şanlı Gerardo; sonra Gvido da Kastel – ər,
Fransızçün də əziz “sədə lombardiyalı”,
Gurrado da Palasso; bunu görmürsən məgər,
- 127 Kilsə dünya yükünü öz çiyinə alalı,
O iki vəzifənin ağırlığı altında
Ləkələdi özünü, yükü, dəyişdi halı”
- 130 “Ey Marko, aydın oldu mənə hər şey bir anda, –
Dedim, – anlayıram mən, bu levitlər, nəhayət,
Niyə pay almadılar o vaxt pay paylananda
- 133 Bəs bu Gerardo kimdir – o görkəmli şəxsiyyət,
Sən indi söylədin ki, vəhşiləşən zəmanə
Onu unudub tamam, edilmir ona hörmət?”
- 136 Cavab verdi: “Doğrusu, heyrət edirəm sənə
Özün toskaniyalı ola-ola bəs nədən
Nəcib Gerardo haqda eşitməmişən yenə?

139 Bu ad ona verilən ləqəb idi, anla sən,
Hərgah qızı Qayya əl çəkməyibsə bu addan,
Allah hifz etsin sizi! Çatıram sərhəddə mən.

142 Tüstünün arxasından odur bax, ağarır dan,
Orda gözləyir mələk, – o məni görənədək
Gərək çəkilib gedəm işığın qabağından”.

145 Çevrilərək getdi ruh, cavab gözləməyərək.

ON YEDDİNCİ NƏĞMƏ

Oxucu, bir zamanlar yəqin dumanda, çəndə
Gözünə qum atılmış köstəbəklər sayağı
Gəzib dolaşmısan tək dağlar qoynunda sən də,

4 Orda, xatırına sal, qalın duman qalağı
Seyrəklənir nə təhər, günəşin nuru necə
Zəif işıltılarla səpələnir aşağı;

7 Deyim ki, mən özüm də belə idim əvvəlcə,
Al günəş də gözümz görünürdü bu təhər,
O qürubun qoynuna əyilərkən tədricən.

10 Addımımı atırdım rəhbərimlə bərabər,
Biz gedirdik seyrəlməmiş buludların içindən,
O yerə ki, orada sönməyəydi şəfəqlər.

13 Ey xəyal, elə səyyar olursan arabir sən
Kim ki, baş vurdu sənə, kim ki, daldı qoynuna,
Böyründə şeypurların səsin eşitmir bəzən,

16 Söylə, hisslər, duyğular səbəb deyilmi buna?
Ya səni yaradıbdır o göydəki şəfəqlər,
Yaxud yüksək iradə sənə olubdur ana.

19 Amansızlıq insanın simasını bir səhər
Dəyişib verdi ona bülbülün sifətini,
Fikrinə həkk elədi möcüzəli nəqşlər.

22 Burda mənim xəyalım topladı diqqətini,
Qalan hər nə vardısı etdi özündən kənar,
Zahiri aləm ilə kəsdi ünsiyyətini.

25 Sonra təsəvvürümdə canlandı o bədəfkar,
Boğazdan asılında, hətta öləndə belə
Kinindən əl çəkməyən, üzündə saxta vüqar.

28 O böyük Artakserks sadıq Esfiri ilə
Dayanmışdı orada, öz işində, sözündə
Nəzakətli Mardoxey orda durmuşdu hələ

31 həqiqətə oxşayan həmin surət gözümdə
Elə ki, köpük kimi partladı axar suda,
Heç izi də qalmadı suyun ayna üzündə,

34 Gözləri yaşlı bir qız bu dəmdə oldu peyda,
Söylədi: “Ah çarıça, niyə qəzəblənib sən,
Qəmli ölüm istədin, axı bundan nə fayda?”

37 Öldün ki, Lavinanı heç vaxt itirməyəsen,
Ancaq itirdin onu! Sənin əziyyətini
Çəkirəm, ah anacan, baş əyib taleyə mən”.

40 Ayılırsan, gördüyün yuxunun ləzzətini
Düşünürsən, gur işıq düşsə gözünə, dərhal
İtirir gördüklərin bütün həqiqətini, –

43 Beləcə gözlərimdən silindi həmin xəyal,
Yaydakı al günəşin işığından da parlaq
Şüalar gözlərimə düşən zaman dalbada.

46 Baxırkən ətrafıma xəyaldan ayrılaraq,
Eşitdim: “Zirvəyə yol buradadır, qalxınız”,
Daha başqa heç nəyə göstərmədim mən marağ,

49 İradəmə, hissimə hakim kəsildi yalnız
Bu sözləri deyəni o dəm görmək həvəsi,
Bu duyğuyla ürəyim çırpınırdı aramsız.

- 52 Ancaq çox parlaq olur al günəşin şöləsi,
Onunçün də üzünə baxmaq deyildir asan,
Burada da gözlərim seçməyirdi heç kəsi.
- 55 “Öz işığıyla olub gözlərimizdən nihan,
Gözləmir ricamızı, bizim istəyimizi,
O, ilahi bir ruhdur, olur bizə pasiban.
- 58 Bizim özümüz kimi əzizləyir o bizi;
Biz isə özgələrin ehtiyacın, istəyin
Duyantək rədd edirik, göstərib kinimizi.
- 61 Bu çağrışa gedək biz, dayanmaq olmaz yəqin;
Nə qədər ki, gündüzdür durma, qalxaq yuxarı,
Qalxmaq olmaz gecənin zülmətində, ol əmin” –
- 64 Rəhbər dedi, dinlədim o külli-ixtiyarı,
Sonra sola çevrildik biz onunla bərabər,
Birinci pillədən mən başlarkən addımları,
- 67 Sandım ki, bir qanadla üzümü yelləyirlər;
“Beati pacifici, – gəldi kiminsə səsi, –
Kimin qəlbində yoxdur kinli qəzəbdən əsər!”
- 70 Axşam şəfəqlərinin artıq solğun şöləsi
Bizdən xeyli yuxarı çəkilməşdi bu ara,
Orda-burda yanırdı ulduzların cərgəsi.
- 73 Gördüm ki, ayaqlarım dözmür çətin yollara,
Birdən mən öz-özümə astadan dedim belə:
“Ah, dizimin taqəti, hara getdin sən, hara!”
- 76 Təzə dövrəyə qədər biz qalxdıq pillə-pillə,
Çıxdığımız pilləkən qurtarırdı burada,
Sanki qayıq sulara üzüb çatdı mənzilə.
- 79 Mən dayanıb ətrafa qulaq asdım arada,
Dedim bəlkə səs gələ sükutun qucağından;
Mən üz tutub şairə, sual verdim bu anda:
- 82 “Əziz ata, de hansı günahlarından insan
Təmizlənir burada? İndi ki, sən bir müddət
Hərəkətsiz durmusan, yaxşı olar danışasan”.
- 85 Cavab verdi: “Xeyirxah əməllərə məhəbbət
Burda yeni güc tapır natamam olsa belə,
Zəif avar çəkən də burda qazanır qüvvət.
- 88 Sən indi sözlərimə fikir ver, diqqət elə,
Mənim verəcəyim dərs çox uzun olmayacaq,
Şirin nemətdir sənə, otur, yaxşıca dinlə.
- 91 Mənim oğlum, bunları çox vacibdir anlamaq,
Xalığın özü kimi, bütün məxluq da hökmən
Mənəvi, ya təbii eşqlə çırpınır ancaq.
- 94 Təbii eşq yanılmaz öz yolunda qətiyyə;
Mənəvi eşq səhv edə bilər öz məqsədində,
Ya az olar, ya aşar həddini, bunu bil sən
- 97 Mənəvi eşq on ali hisslər üçün gedəndə,
Xırda hisslərə əsla etina etməyəcək,
Fəna meyllər ondan qalacaq xeyli gendə.
- 100 Lakin o şər hisslərin çıxırına düşərək,
Özü üçün güdürsə ya az, ya çox mənfəət –
Məxluq xaliq yolundan çıxıbdır onda demək.
- 103 Burdan da hasil olar belə aydın qənaət –
Ən gözəl hisslərin də, şər duyğunun da ancaq
İlk başlanğıc nöqtəsi, mənbəyidir məhəbbət.
- 106 Məhəbbətin nəzəri həm də, hər şeydən qabaq,
Onu öz varlığında gözdirəndən çəkilməz,
Məhəbbət olan yerdən ədavət olur uzaq.
- 109 Həm də ki, varlıq özü heç vaxt ayrıla bilməz
O Birinci xilqətdən, – yəni ulu tanrıdan, –
Bunlar belə olanda o nə təhər sevilməz!

- 112 Əgər bu da doğrusa, demək, şərə yol açan
Məhəbbət də özgə bir mənə ilə bağlanır,
Sizin dünyada üç cür baş qaldırır o hər an.
- 115 Bəzisi iki-üç qat ucalmağa can atır,
Qonşusun tapdalayır – qonşu yıxılsın gərək,
Yalnız onda əhdinə, istəyinə o çatır;
- 118 Bəzisi çox qorxur ki, biri ucalsa, demək,
Bunun itəcək adı, sanı, hökmü, şöhrəti,
Ədavət ehtirası yandırır onu köztək;
- 121 Bəzini də yandırır öz kini, küdurəti,
İntiqam almayınca sakit olmaz arada,
Ona təsəlli olar özgənin fəlakəti.
- 124 Eşqin bu üç növünə yas tutulub orada –
Aşağıda, ancaq bil, vardır başqa məhəbbət,
O üzünü çevirib uğurlu yollara da
- 127 Hamı dumanlı halda ondan umur səadət,
Ürək onunla aram olar, düşünür hərət,
Hamı ona can atır. Bunu da bilin, fəqət,
- 130 Ona qarşı məhəbbət zəifdirsə, dübarə
Tövbə ər etsəniz də yerini almaz onlar,
Ona cəzanı verir durduğumuz bu dövərə.
- 133 Aldadıcı, boş fərəh doğuran nemət də var,
O fani bir səadət bəxş edir insanlara,
Kökü də, gövdəsi də əsl nemətdən kənar.
- 136 Belə bir məhəbbətə aludə olanlara
Haqq divanı edilir üstdəki üç dövredə;
Niyə üçlük görkəmi veriləndir onlara –
- 139 Mən demirəm, sən özün fikirləş bu barədə”.

ON SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

- O müdrik müəllimim qurtardı söhbətini,
Sonra baxdı gözümə öyrənmək məqsədilə:
Dərk edib anladımın onun nəsihətini.
- 4 Neçə sirri öyrənmək həvəsim vardı hələ,
“Birdən suallarım ilə bezdirrəm müəllimi” –
Dinib danışmasam da, düşünürdüm mən belə.
- 7 O duydu bu arzumu, doğma bir ata kimi
Özü dilləndi əvvəl, toplayıb cəsarəti,
Ürəyimin sözünü deyə biləm səmimi.
- 10 Söylədim: “Saçdığın nur gözlərimdən zülməti
Elə qovdu, müəllim, nəql etdiyən hikmətlər
Nəzərimdə canlandı, aydın oldu vüsəti.
- 13 Lakin sən deyəndə ki, istər xeyir, istər şər
Məhəbbətdən başlanır, əziz ata, düzü mən
Bu sözün mənasını anlamadım o qədər”
- 16 O dedi: “Əqlin gözün mənə tərəf çevir sən,
Özünü başqasına rəhbər bilən korların
Çaşdığını o zaman tamam aydın görərsən.
- 19 Məhəbbətə meyl var qəlbində insanların,
Hər nə gəlsə xoşuna cəza edir məhəbbəti,
Qəlbin cuşa gətirər hər bir nəşə onların.
- 22 İçinizdə yaşayır bir xəyalın surəti,
O oraya düşəli gizlənilib gözdən nihan,
Çalışır onda olsun daim qəlbin diqqəti
- 25 Ürək ona baxanda əgər olursa heyran,
Demək məhəbbətədi bu, təbiətən o surət
Nəşələr qucağında möhkəmlənir hər zaman.

- 28 Alov göyə can atır, budur alovda adət,
O surət də içəri can atır dərinliyə,
Qapanıb qalır orda, olur bağlı əmanət.
- 31 Belə dolur arzular əsir olmuş ürəyə,
Mənəvi yüksəliş də sakitləşir bir qədər,
Dərk eləmək həddinə artıq çatmışam – deyə.
- 34 Məhəbbət hər bir zaman haqlı olur, deyənlər
Görürsənmi necə də uzaqdır həqiqətdən,
Onların bu sözündə yoxdur ağıldan əsər.
- 37 Lap deyək ki, məhəbbət təmizdir təbiətən;
Görürsən ki, içindən qurdlar çıxır arabir
Ən gözəl meyvəyə də dişini vuranda sən”.
- 40 Dedim: “Sənin sözünə qulaq asdım birbəbir,
Onunla məhəbbətin açıldı mahiyyəti;
Ancaq qaranlıq qalıb mənim üçün bir fikir, –
- 43 Ürək əgər kənardan alırsa məhəbbəti,
Həm də çarəsi yoxsa, almalısı o hökmən,
Bununçün daşmasın gərək məsuliyyəti”.
- 46 Dedi: “Ağıl kəsəni söyləyirəm indi mən,
Sonrası etiqadın işidir, burda fəqət
Gözlə Beatriçeni, hər şeyi öyrənərsən.
- 49 İbtidanın əzəli olan o ulu qüdrət,
Maddənin özündə olsa da, ondan kənar
Dolamır, özündə var tükənməz güc və qüvvət.
- 52 Lakin bu qüvvənin də təzahür yolları var,
Canlıdır – hərəkəti görünməsə də gözlə;
Həyat gücüylə bitki gül açar, yarpaqlayar,
- 55 Bəs sizdəki idrakın kökü hardandır belə,
İnsanlardan gizlədib onu zülmət pərdəsi,
İlk həvəs, ilk ehtiras necə gəlib hasilə, –

- 58 Arılar bu həvəslə çəkirlər bal şirəsi,
Bu ilk iradəni sən nə tərifi, nə danla,
Fitrədəndir – əgər sən anlasan bu həvəsi.
- 61 Çəşid-çəşid həvəslər sonra gəlir karvanla,
Bunları ayırmağa vardır sizin əqliniz,
Astanada dayanıb seçin başla, inamla,
- 64 Ona görə nəcib, ya da mənfur eşqi siz
Ayırd edib seçəndə, nəticəsinə görə
Həmişə məsuliyyət daşıyırsız, şübhəsiz.
- 67 O şəxslər ki, dərindən nüfuz edir bu fikrə,
Bilir ki, iradəsi azaddır doğulandan,
Yayırlar nəcib əxlaq təlimini hər yerə.
- 70 Sizin daxilinizdə daim alışıb yanan
Məhəbbət lap kənardan gəlsə belə, yenə də
Qəlbiniz qova bilər onu hər vaxt, hər zaman.
- 73 Beatriçe bax buna deyir azad iradə;
Sən bunu doğru anla, yadda saxla, dərk elə,
Əgər söhbət düşərsə, onunla bu barədə”.
- 76 Ulduzların nurunu soldurub tellərilə,
Ay üzürdü səmada gecənin oğlan çağı,
O sürüşüb gədirdi dövrəsi halə-halə,
- 79 Ay günəşin yoluyla gədirdi ağır-ağır,
Baxsaydı romalılar – o, axır – deyərdilər,
Sardinyayla Korsika arasından aşağı.
- 82 Şöhrəti Pyetolanın şöhrətini müzəffər
Mantuyadan da artıq ada-sana çatdıran
Kölge mənim ruhumu sakit etdi bir qədər.
- 85 Verdiyim hər suala cavablar aldım olan,
Hamısı ürəyimcə, hamısı aydın-aşkar,
Yuxuluydum elə bil, baxırdım heyran-heyran.

88 Gözümdəki mürgünü naqəfil çıxırtılar
Qovdu; gördüm ki, gəlir arxamızca kölgələr,
Qayanın ətrafına dolanaraq biqərar.

91 Fivlilər yalvaranda Vakxa, göstərib hünər,
Asop ya da İsmeni çayları sahilində,
Dəstəylə qaçardılar gecələr sübhə qədər,

94 Buradakı yalın da lap aşağı əlində
Onu görə bildim ki, məhəbbət nemətini
Dadanlar qaçırdılar narahatlıq selində.

97 Bircə anın içində artırıb sürətini
İzdiham qaça-qaça bizə çatdı bu ara,
İkisi gözü yaşlı toplayıb qüvvətini

100 Lap qabaqdan çıxırdı: “Məryəm qalxdı dağlara,
Marsili mühasirə edib tez getdi Sezar
İspaniyaya, İlərdə tuş gəlsin düşmanlara”.

103 Arxadan ucalırdı bu sayaq çağırışlar:
“Eşq əhli geri qalmaz, cəld olun, deyirəm mən,
Xeyirxah olanlara hər yerdə mərhəmət var”.

106 “Ey xeyirxah işləri görəndə tələsməyən,
İndisə sakitləşib aram olmaq yerinə,
Getdikcə də qızıqsan, çılğınlığı kəsməyən

109 Ruhlar, bu şəxs canlıdır, baxın qədəmlərinə,
O günəşi gözləyir, qalxmalıdır yuxarı;
Deyin, keçid varmı heç qayaların birinə?”.

112 Bu sayaq qarşıladi rəhbərim qaçanları;
Birisini yüyürərkən söylədi: “Gəl bizimlə
Sən o zaman görərsən keçid olan divarı,

115 Dayana bilməyirik, bizimki gəlib belə,
Ayağımız qaçmaqdan qala bilmir qətiyyəni,
Qabalıq sanma bunu, yüyürməliyik hələ.

118 Bir vaxt San-Dzenoda keçdiştək yaşadım mən,
Mülayim Barbarossa hökmdardı o zaman,
Milanda o kəderlə yada salınır hərdən.

121 Allahın evi üçün ağlayacaq hamıdan
Daha artıq o özü, qalmayacaq nə ad-san.
İndi bir ayağımı qəbrə qoyan biiman,

124 Ürəyi bədənindən daha çox naqis olan
Bic oğluna bəxş etdi ruhani rütbəsini,
Bu qanunsuz əmələ qol çəkdi, verdi fərman”.

127 Mən ayıra bilmədim o kəsdimi səsini,
Yoxsa uzağa getdi, bərk qaçırdı izdiham,
Ancaq yadda saxladım onun bu kəlməsini.

130 Gözümə işıq olan, könlümə sonsuz inam,
Dedi: “Bax, bir-birini danlayır iki insan,
Yorulub, məyus olub əldən düşüblər tamam.

133 Onların bu sözləri ucalırdı arxadan:
“Dənizdə qərq etməmiş bütün sələflərini,
Xələfləri qoynuna buraxmadı İordan.

136 O birilər isə bax, Eney əsgərlərini
Döyüşə aparanda yorulmuşuq dedilər,
Qazandılar həyatın ən şərəfsiz yerini”.

139 İzdiham gözlərimdən uzaqlaşdı o qədər
Artıq seçə bilmədim onları açıq-aşkar,
Bu dəm mənim başıma gəldi ayrı fikirlər,

142 Onların özündən də doğdu təzə xəyallar,
Gördüm saysız duyğular qucağında özümü,
Fikirlər axınında mən üzürdüm biqərar,

145 Bu xəyallar qoynunda yuxu ördü gözümü.

ON DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

Gündüzün atəşindən elə ki, qalmır əsər,
Ya Zühəlin, ya Yerin təsirini alaraq
Aydın soyuq nuru da isinməyir o qədər,

- 4 Lakin münəccimlərə dan söküləndən qabaq
Ağarmağa başlarkən məşriqin üfüqləri.
Görünür açıq-aydın Fortuna mayor ancaq
- 7 Bu vaxt girdi yuxuma qadın: yoxdu əlləri,
Qol kəsik, özü tın-tın, rəngi isə sapsarı,
Axsayırdı, üzümə baxırdı əyri-əyri.
- 10 Mən də baxırdım ona; günəşin şüaları.
Gecənin soyutduğu bədənə can verəntək,
Baxışından qadının açıldı dodaqları.
- 13 Mən ona kömək etdim, cəsarətə gələrək
O düzəltdi qəddini, sonra da çöhrəsini
Bürüdü məhəbbətdən gələn həyati bir rəng.
- 16 Nitqi açılan kimi o ucaldıb səsini
Elə nəğmə oxudu onun əsirliyindən
Çətin qoruya bildim könlümün həvəsini.
- 19 O kölgə oxuyurdu: “Bir su pərisiyəm mən,
Dənizçilər görəntək məni gedir ağıldan.
Mənim nəğmələrimdir onları əsir edən.
- 22 Mənim bu şirin səsim Ulissi də bir zaman,
Döndərdi öz yolundan; əsir olanlar mənə
Bil ki, buxovlarımdan çox çətin qurtarır can”.
- 25 Danışaraq, o xitam verməmiş öz sözüne,
Zəki, mömin bir qadın peyda oldu yanında,
O sarsıldı baxantək bu qadının üzünə.

- 28 “Bu qadın kimdir belə, Vergili?” – birçə anda
Onun səsi ucaldı; Vergili mat qalaraq
Baxırdı, coşmadaydı qəzəb onun canında.
- 31 Yaxınlaşıb o qadın kölgəyə əl ataraq,
Qarnının dərisini cırdı bez parça kimi;
Pis üfunət yuxudan məni ayıltdı bu vaxt.
- 34 Rəhbərim belə dedi gözümü açan kimi:
“Düz üç kərə çağırdım, oyanmırsan, dur, yetər,
Giriş yolun axtaraq, getmək vaxtı deyilmi?”
- 37 Durub baxdım; ətrafa yayılaraq şəfəqlər,
Tutmuşdu dağ boyunca müqəddəs dövrələri;
Biz gedirdik, arxadan al günəş səpirdi zər.
- 40 Gedirdim ardınca mən onun bayaqdan bəri,
Fikirlərin siqləti əymişdi lap belimi,
Yerə baxırdım, birdən eşitdim bu səsləri:
- 43 “Pilləkənlər burdadır, gəlin!” Mən də qəddimi
Düzəldib dinlədim, çox mehribandı bu səslər,
Bu cür çağırmaıblar dünyamızda heç kimi.
- 46 Danışan qu quşutək bir anda açdı şəhpər,
Zirvəyə gedən yolu göstərdi bizə ancaq,
Orda yuxarı qalxan daş pillələrdi yeksər.
- 49 Sonra əlavə etdi, qanadını çalaraq,
Dedi ki, “qui lugent” tapdı ümid, səadət,
Onları gözləyəndən şöhrət-izzət alaraq.
- 52 Rəhbərim dönüb baxdı mənə gözündə heyrət,
Bu zaman biz qalxmışdıq o mələkdən yuxarı;
Dedi: “Niyə başını sallamısan, nə hacət?”
- 55 Dedim: “Şübhələrimə sən bir əncam çək barı;
Əcaib yuxu gördüm, aydın başa sal məni,
Onun mənası nədir, aç söylə bu əsrarı”.

- 58 Dedi: “Gördün yuxuda qədim küpəgironi,
Üstdəkilər dərd çəkir o qarının ucundan;
O necə məhv edilib – agah etdilər səni.
- 61 Kifayətdir; torpağı ayağımla döy hər an!
Özün qanadlara bax, əbədiyyət hakimi
Dövr etdirir, şəhpəri yelləyir zaman-zaman!”
- 64 Uzun zaman aşağı göz dikən şahin kimi,
Hardasa səs eşidir, hardadır – bilmir hələ,
Havalanır, bilir ki, ordadır onun yemi,
- 67 Mən də qalxdım bu sayaq; yüksələn cığır ilə,
O nəhəng qayaların arasında yol birdən
Qurtarırdı, dövrəyə keçirdi pillə-pillə.
- 70 Daxil olduğum zaman beşinci dövrəyə mən
Gördüm saysız camaat hey ağlaya-ağlaya
Üzüquylu düşübdür, tərpnəmmir qətiyyəni.
- 73 “Adhaesit pavimento anima mea!”
Hər tərəfdən bu sözlər ucalırdı kədərlə,
Sözləri ah-nalədən seçmək olmurdu əsla.
- 76 “Əzabkeşlər, görüm ki, saysız işgəncələrlə
Təmiz vidalaşasız, bizə yol göstərin siz,
Növbəti dövrəyə biz necə qalxaq bu yerlə!”
- 79 “Nə qədər ki, bizimtek üzüstə düşməyibsiz,
Düzgün yolla siz gedib tapmaq üçün o yeri
Sağ yana istiqamət almalısınız, şübhəsiz”.
- 82 Belə sordu rəhbərim; o kölgələrdən biri
Bu sayaq verdi cavab, səsinin ahəngindən
Tanımışdım mən ancaq o danışan nəfəri.
- 85 Arzulu iksan kimi baxdım rəhbərimə mən;
O üzümdən oxuyub könlümün ricasını,
İşarə eləyərək, icazə verdi deyən.

- 88 Mən isə duyan kimi azadlıq havasını,
Gəldim birbaşa yanına o əzabkeş xilqətin,
Bu şəkildə soruşdum onun macərəsini:
- 91 “Ey ruh, göz yaşlarını əgər tökməsən, çətin
Allahın hüzurunda muradın hasil ola,
Ancaq kəsilsin bir an qoy bu məşguliyyətin:
- 94 Sən kim idin; nə üçün düşübsünüz bu hala,
Üzüüstə qalıbsız, deyirəm bəlkə də mən
Sizə kömək elədim, salamat dönsəm dala?”
- 97 “Göylərin hökmüdür bu, biləcəksən bunu sən,
scias quod fui successor Petri,
ancaq hər şeydən qabaq sən bunu bilməlisən.
- 100 İki kiçik şöhpə var Kyaverli, Syestri
Oradan axıb gedən o çayın şöhrətilə
Tanınmışdır əcdadım, tanıyırlar bizləri.
- 103 Düz bir aydan da artıq çalışdım zəhmət ilə
Ki, Pyotrun əbasını mən qoruyum ləkədən,
Özgə heç nə tay olmaz əbaya siqlətilə.
- 106 Gec qədəm qoydum, heyhat, doğru-xeyir yola mən!
Lakin sonra inandım ömrün faniliyinə,
Dərk elədim bunu mən Romada baş keçdişkən.
- 109 Lakin qəlb hərisliklə can atmadaydı yenə,
Bu həvəsin önünü ala bilmirdim bir an,
Hərçənd qismət olmadı bir də yüksəlmək mənə.
- 112 Mən o zaman çox miskin, uzaq idim Allahdan,
O qədər xəsis idim, cəzasını bunların
Qat-qat artıq çəkirəm işlədiyim günahdan.
- 115 Bax, beledir qisməti çox xəsis olanların,
Nəzər sal ətrafında yerə döşənənlərə,
Bundan amansız cəza görmüsənmi sən barı?!

İYİRMİNCİ NƏGMƏ

Bu iradə önündə geri çəkildim naçar;
Ziyanıma olsa da, onun xətrinə ancaq
Susdu sorğu-suala təşnə olan dodaqlar.

- 118 Gözlərimiz torpağa dikilmişdi min kərə,
Görməzdik heç yüksəyi, yuxarını-vüsəti,
Əvəzində üzümüz burda dökənib yerə.
- 121 Xəsislik ən xeyirxah işlərə məhəbbəti
Söndürdü qəlbimizdə qəzəbli əllərilə,
Əvəzində burda biz çəkirik əziyyəti.
- 124 Bağlayıb əlimizi, ayağımızı belə,
Göylərin mərhəməti zahir olan günədək
Bax, bu cür hərəkətsiz uzanmalıyıq hələ”.
- 127 Mən onun qarşısında hörmətlə diz çökərək,
Dedim ürək sözümü, səsimin ahəngindən
Anladı lütfkardır ona qarşı bu ürək.
- 130 Dedi: “Başa sal görüm, niyə diz çökmüsən sən?”
Dedim: “Elə ucadır rütbənizdəki şöhrət,
Önünüzdə başqa cür dayana bilmərəm mən”.
- 133 “Qardaşım, qalx – söylədi o ruh – görünməz sifət, –
Səhvən var, bir hakimə, bəli, bir hökmdara
Mən də eləməliyəm sizi ilə birgə xidmət.
- 136 “Neque nubent” sözünü anlayan insanlara
Mənim söylədiklərim olacaq aydın, aşkar,
Müqəddəs İncil deyib bu sözləri onlara.
- 139 İndi get; əzir məni içimdəki qəm, qubar;
Mənə mane olursan axıdam qanlı yaşlar,
Bilirsen ki, bu dərdlər göz yaşıyla sağalar.
- 142 Bir qohumum var orda mərhəmətli, lütfkar –
Adı Alacadır bil, – kaş ki, ona keçməsin
Məndə naqis hər nə var, taleyimdə nə ki var!
- 145 O qızdan başqa mənim orda yoxdur heç kəsim”.

- 4 Addımladım; rəhbər də səssizliyə dalararaq
Sıldırım altındakı yolla gedirdi artıq,
Divardibi gedənə oxşayırdı o bu vaxt.
- 7 Bir zamanlar dünyanı bürüyən tamahkarlıq
Göz yaşıyla axırdı kölgələrin gözündən,
Onlar uzanmışdılar yollar boyunca sıx-sıx.
- 10 Qurdu qoca qancığı, lənətə gələsən sən,
Açgözlüyündən sən nələr çəkibdir insan,
Səndən quduz bir heyvan görünməyib qətiyyəni!
- 13 Ey Yer in taleyinə hakim olan asiman,
Sənin ulu hökmünü çoxu anlayır belə,
Olacaq mı bu qurdu axır qovub, çıxaran
- 16 Biz gedirdik irəli zəif addımlar ilə,
Baxırdıq qəmli yorğun, batıb toza-torpağa
Kölgələr inləyərək, hönkürdülər hələ.
- 19 Kim isə “Məryəm!” – deyə başladı çığırmağa,
Sandım kim isə doğur, çünki qopan bu nida
Qəmli iniltilərlə yayılırdı uzağa;
- 22 Sonra yenə deyirdi: “Necə yoxsuldun onda,
Bələkdəki müqəddəs körpən ilə bərabər
Sığındığın o yerdən məlum olur hər anda”.
- 25 Sonra dedi: “Müqəddəs Fabritsi, sən nə qədər
Yoxsul olsan da, yenə önündə girdi yerə,
Xəcil oldu rəzillik edib dövlətlənənlər”.

- 31 O qədər valeh oldum doğrusu bu sözlərə,
Tez yeridim irəli cəmləyib diqqətimi,
Axtardım ki, bu sözü kim dedi birdən-birə.
- 34 Dedi Nikolayın da sonsuz səxavətini –
O necə gəlinləri alıb dilənçilikdən,
Gənc yaşından qorudu onların ismətini,
- 37 Dedim: “Yaxşıqları yadında saxlayan, sən
Ey ruh, söylə kim idin? Doğrudanmı burda tək
Sənsən xeyirxahlığı tərifləyən ürəkdən?
- 40 Qayıdanda mən qısa yola burdan dönərək,
O yolda ki, həyatın yetişir son mənzilə.
Sənin qismətini də xatıra salam görək”.
- 43 Dedi: “Gözləmirəm mən heç nəyi innən belə,
Deyərəm nə istəsən, görəni kimi üzünü
Canlı lütfkarlığı aydın oldu nur ilə.
- 46 Əslim – köküm ziyankar olub, deyim düzünü,
Xərabəlik toxumu səpib onlar sərəsər,
Yer üzünün qaranlıq ediblər gündüzünü,
- 49 Qvant, Lil, Bruca, Duak bacarsaydılar əgər
Onlar şəxsiz – şübhəsiz intiqam alardılar;
Bununçün də mən dua edirəm axşam-səhər.
- 52 Mənim adım Quqondur, Kapet ləqəbim də var,
Nəvə – nəticəm olan neçə Filipp, Lüdovik
Olublar Fransanın üzərində hökmdar.
- 55 Parisdə nəsil-nəmil qəssablıq edən bizik;
Elə ki, sona çatdı artıq qədim krallar,
Boz rahib paltarını geydi sonuncu məlik,
- 58 Artıq mənim əlimə keçdi külli-ixtiyar,
Hakimiyyət cilovu tutdum bu əllərimdə,
Aldı dövrəmi dostlar, mənim oldu nə ki var.
- 61 Sonra oğlum oturdu hökmdarlar yerində,
Beləliklə gələcək qibleyi-ələmlərin
Qoydu bünövrəsini, o günlərin birində.
- 64 Nə qədər keçməmişdi Provans simuzəri
Bizim nəslin əlinə, sayılmışdı cahanda,
Lakin toxunmurdu da bir kimsəyə zərəri.
- 67 Sonra keçdi hiyləyə, qarətə ad alanda,
Tutdu Normandiyanı, Qaskonyanı, Pontini –
Dedi azad edirəm, biri söhbət salanda.
- 70 Karl İtaliyada işlətdi öz fəndini;
Gurradinin başını kəsdi; Fomanı fəqət
Zəhərlədi, ataraq o hiylə kəməndini.
- 73 Hiss edirəm onun da vaxtı çatır nəhayət,
Təzə Karl gələcək, onun yürüşlərini
Təkrar edib, nəslinə qazanacaqdır şöhrət.
- 76 İuda mızraqıyla çalacaq zəfərini
Təkbaşına, qoşunsuz, Florensiya alacaq
Qarından möhkəm zərbə, itirib kəməri.
- 79 Torpaq deyil, bol günah qazanacaq o ancaq.
Ən pisi də budur ki, bir gün məşhər gələcək,
Nə bu yükdən bezəcək, nə kənarda duracaq.
- 82 Dənizdə əsir düşən bir başqası gələrək
Varlanmaqçün satacaq qızını misli-kəniz,
Quldurlar əsirləri hərrac ilə satantək.
- 85 Nəslim varlanmaq üçün olubsa belə həris
Ki, doğma övladı da görünməyir gözünə,
Ey acgözlük, bu yolla hara çıxacağıq biz?
- 88 Daha qorxunc cinayət lakin görünür mənə:
İsanın elçisinə divan tutub bu qədər,
Alanyədə zambaqlar meydan sulayır yenə.

- 91 Camaatın içində onu təhqir edirlər,
Sonra da çatdırırlar onu ölümcül hala,
Qədimdə olduğutək içirib sirkə, zəhər.
- 94 Bunlar da doydurmayır təzə Pilatı əsla,
Görürəm açıq-aydın, göstərərək cəsarət
O məbədin özünə əl uzadır az qala.
- 97 Ulu Tanrı, nə zaman görəcəyəm nəhayət,
Mən sənə divanını, məchul dərinlik içrə
Yumşaldıb qəzəbini, edəcəksən inayət?
- 100 O müqəddəs gəlini səsləyəndə bir kərə,
Bu səs səndə oyadır sonsuz sorğu-suallar,
Bizim çağrışlarımız toplanarsa bir yerə,
- 103 Onun əks-sədası olur bütün dualar,
Nə qədər ki, gündüzdür; axşam düşəndə ancaq
Tamam başqa taledən söhbət salırıq naçar.
- 106 Onda təkrar edirik bütün bunları: bir vaxt
Piqmalion oğrutək, satqıntək qardaşını
Öldürdü, qızıl-gümüş tamahına uyaraq.
- 109 Midas da bəlalara salaraq öz başını
O acgöz arzusuna istədi etsin əməl,
Gülünc hala düşərək, axıtdı göz yaşını.
- 112 O ağılsız Axan da yada düşür əlbəəl,
Görürük açıq-aydın gizlədir qəniməti,
İsanın qəzəbinə düşər olur bədəməl.
- 115 Yada düşür Sappirin əriylə qəbahəti.
Sevinirik zərbələr dəyəndə Geliadora,
Hətta dağların belə artır kini, hiddəti
- 118 O şəxsə ki, ölümü bəxş etdi Polidora;
“Krass, qızılın dadı necədir, söylə görək,
Sən bilərsən?!” – bu söz də yada düşür bu ara.

- 121 Kimi bərkdən danışır, kimi də çəkinərək
Astandan dillənir ki, gözdən qalsın o pünhan,
Danışanı səs o dem bürüzə verir demək.
- 124 Xeyirxah əməllərin yada sahib danışan
Gündüzlər olduğutək, mən deyiləm, bircə mən;
Ancaq nədənsə ətraf dinməyir, susur bu an”.
- 127 Rəhbərimlə bərabər uzaqlaşdıq o yerdən,
Gücümüzü nə ki, var bir yerə toplayaraq
Tələsirdik irəli, bu vaxt gördüm ki, birdən
- 130 Qarşdakı uca dağ əşdi, titrədi zağ-zağ,
Sanki yıxılacaqdı; buza döndüm, nə işdi,
Elə bil ki, edama aparılırdım bu vaxt.
- 133 Delos qayaları da belə titrəməmişdi,
Laton gəlib orada məskən salana qədər,
Elə bil cüt uşaq da boyuna orda düşdü.
- 136 Görüb mənim halımı belə söylədi rəhbər:
“Səni qoyuram mən, nə belə titrə, nə əs” –
Dağın yalı boyunca yenə gurladı səslər.
- 139 “Gloria in excelsis”, – söyləyirdi həmin səs.
Hamı bunu deyirdi, sözlərdəki mənanı
Mənə anlatdı yalnız yaxında oxuyan kəs.
- 142 Mat qoymuşdu bu sözlər bir vaxt neçə çobanı,
Biz də bu tərənnümü dinlədik heyran-heyran;
Mahnı bitdi – bitəndə dağların həyəcanı.
- 145 Əvvəlkitək uzanıb səssiz-səssiz ağlayan,
Kölgələr arasında, müqəddəs yollar ilə
Addımlayıb irəli getmədəydik bu zaman.
- 148 Düzü, bu vaxta qədər anlamaq eşqi belə
Əqlimə, düşüncəmə hakim kəsilməmişdi,
Aydın təfəkkürlə mən xatırlayıram hələ

151 Könlüm duymaq, anlamaq oduna necə düşdü;
Nə bir sual verirdim ona tələsdiyimdən,
Nə də düşüncələrim imdadıma yetişdi;

154 Qorxa-qorxa gedirdim qaya ətəyilə mən.

İYİRMİ BİRİNCİ NƏĞMƏ

Təbii susuzluqdan üzülürdüm doğrusu,
Təşnə dodaqlarımı söndürə bilərdi tək
O Samariyankaya bir zaman verilən su,

4 Rəhbərimin dalınca min əziyyət çəkərək
Kölgə dolu dövrədə gedirdim dönüb yelə,
Baxıb haqq divanına kədərlənirdi ürək,

7 Necə ki, kitabında Luka nəql edib belə,
Məzar sərdabəsinin qapısı açılanda
İsa gəlir üzbəüz iki şagirdi ilə.

10 Dabanqırma gəlirdi arxamızca bu anda
Bir ruh, keçib sərilməmiş bədənlər üzərindən;
Biz onu görməyirdik; özü dindi çatanda:

13 “Qardaşlar, düşməyəsiz Allahın nəzərindən!”
Geri döndük o saat, şair üz tutub ona
İşarəylə, dillə də söylədi: “Sözlərindən

16 Nəciblik yağır, görüm səni haqq divanına
Tanrı göndərsin, necə məni vaxtından qabaq
Dəhşətli yerdən alıb o göndərdi bu yana!”

19 O dedi, irəliyə bizimlə can ataraq:
“Necə! Siz çağırılmış kölgə deyilsiz əgər
Allahın dərgahına necə qalxdınız bu vaxt?”

22 “Görürsənmi, bu şəxsə keşik çəkir mələklər,
O isə bu yollarda ədl ilə hökm verən
Haqq divanı gözləyir. – Ona söylədi rəhbər. –

25 Lakin onun ömrünün ipliğini əyirən,
Klotonun verdiyi bir çəngə yunu hələ
Tamam əyirməmişdir, bu sirri də anla sən.

28 O, bizə doğma olan öz zəif ruhu ilə
Tək-tənha qalxa bilməz qarşdakı zirvəyə.
Bizdəki qüvvə yoxdur onda çata mənzilə.

31 Cəhənnəmin dibindən, bələdçi olum deyə,
Məni dəvət etdilər, indi mümkünüm qədər
Hazıram canla-başla rəhbərliyə, köməyə.

34 Bir sirri izah elə bizə bilirsən əgər:
Dağ nə üçün titrədi, sonra sevinc, həyəcan
Bütün yalı-yamacı örtüdü bayaq sərasər?”

37 Mən bugün cavabını gözləyirdim bayaqdan,
Rəhbərimin sualı lap yerinə düşdü, bax,
Bu intizar salmışdı məni əldən-ayaqdan.

40 O dedi: “Kənardadır gördüyün müqəddəs dağ
Hər şeydən ki, daxilən dəyişir təbiəti,
Yeni heç bir şəkli də qəbul etmir o ancaq.

43 Burda hər şey baqıdır, dəyişilməyir qəti.
Titrəyib tərpenirsə, demək, təzə gələn var,
Ruh göylərə qovuşur – budur onun qisməti.

46 Nə yağış, nə şəh, qrov, nə dolu, nə şaxta, qar
Üç pillənin xəttindən düşə bilmir yuxarı,
O yerdə ki, Ərafçün qoyulubdur qapılar.

49 Qalın, seyrək buludu, göyün ildırımları
Yoxdur, Favmantın qızı səmaya vurmur bəzək,
O çox aşağılarda dolaşır hər diyarı.

52 Hələ bu vaxta qədər əsməyib quru külək
Üzərindən mən sizə dediyim pillələrin,
Pyotrun elçisi orda durub, keşdik çəkərək.

- 55 Aşağıda arabir köksü titrəyir yerin,
Sizin seyr etdiyiniz həmin yüksəklik ki var
İndiyədək görməyib bir zəlzələ əsəri.
- 58 Bu dağ titrəyən zaman, deməli, bir günahkar
Artıq təmizləndir, qalxaraq öz yerindən
Gedir üzüyuxarı, eşidilir mahnılar.
- 61 Günahkarın məkanı dəyişilsə, hökmən
Xoşbəxt olub qalxırsa iradənin əlilə,
Təmizlik əlaməti bunu hesab elə sən.
- 64 Ruh daha tez istəyir yüksəlsin əməlilə,
Lakin inad Allahın əleyhinə olsa, bil,
Günaha çevrilərək əzaba çəkir hələ.
- 67 Bu əzablar içində uzanım mən beş yüz il,
Xoşbəxt qismətdən xəbər tutaraq birdən–birə,
Azadlıq arzusuyla qalxıb durmuşam qəfil.
- 70 Onunçün də bax, o cür lərzə düşdü hər yerə,
Ruhlar da gurultulu lər qoşdu o an,
Ulu Tanrı son qoya sonsuz işgəncələrə”.
- 73 O dedi bu sözləri; su görcək təşnə insan
İçib öz yanğısını yatırır nə təhər,
Ürəyim rahat oldu ruhun danışığından.
- 76 “İndi aydındır tamam – söylədi ona rəhbər, –
Siz düşən tor açılır hansı yolla, nə ilə,
Dağı titrədən nədir, neçindir bu nəğmələr.
- 79 Ancaq anlat mənə bir – sən özün kimsən belə,
Keçib başın üstündən əsrlər neçə müddət.
Neçin uzanaraq sən qalmışdın burda hələ?”
- 82 “Elə ki, kömək etdi müqtədir ulu qüvvət,
İskaryotun satdığı qanlarçün iyid kimi
Xeyrxah Tit gələrək qisas aldı nəhayət,

- 85 O vaxt mən, – söylədi ruh, – vəsf etdim o ölkəni,
O yer ki şanlı bir şəxs yaşayırdı elində,
Dedim odur adların şərəflisi, möhkəmi.
- 88 Bir şirinlik, lətafət görmüşdülər dilimdə,
Tolosluya məftundu Roma nəğməkar kimi,
Roma çələng də qoydu başıma öz əlində.
- 91 Statsi unudulmaz yerdə sənətkar kimi,
Orada vəsf elədim Fivi mən, Axilli mən,
İkinci addımında yıxıldım bimar kimi.
- 94 Qılgılıma çevrildim ilahi bir atəşdən,
Cücərdim toxum kimi, varlığında hərərət,
Elə bil ki, min alov ayrıldı bir günəşdən.
- 97 Bəli, Eneydadır, söylədiyim həqiqət,
O, ata oldu mənə, o, ana oldu mənə,
Zəhmətimin səməri varsa onundur, əlbət.
- 100 Vergili sağlığında yaşamağın xətrinə
Razı olardım inan, bu Ərafın özündə
Artıq qalam mən, günəş bir də hərlənsə yenə”.
- 103 Vergili baxdı mənə, o mənalı gözündə
Belə ifadə vardı: “Hələ dinmə, sus görək!”
Ancaq adam həmişə dura bilmir sözündə.
- 106 Ürəyin ehtirası təlatümə gələrək,
Bircə anda doğurur gülüş, göz yaşı bəzən,
İstəyinin ziddinə bəzən getməyir ürək.
- 109 Xəfif təbəssümümü saxlaya bilmədim mən;
Ruh üzümə baxırdı toplayıb diqqətini,
Arzusunu aydınca duyurdum gözlərindən.
- 112 Dedi: “Görüm unudub yolun məşəqqətini
Onu başa vurasan, sən mənə eylə bəyan.
Niyə güldün indicə, aç mənə niyyətini!”

- 115 İki qüvvə içimdə çekişirdi bu zaman:
Birisi söyləyir – sus, biri cavab gözləyir;
Köks ötürdüm, rəhbərim duydu məni yaxından.
- 118 Dedi: “Görürəm səni narahatlıq izləyir.
Eybi yoxdur, cavab ver, üzür onu intizar,
Bir nəzər sal, yazığı gör nə hala salıb sirr”.
- 121 Üz tutaraq kölgəyə axır söylədim naçar:
“Ey qədim ruh, eyləmə təbəssümümə heyrət,
Sözüm təəccübünü indi daha artırar.
- 124 Bil, məni dövrlərdən keçirən şanlı qüvvət,
Vergili bu özüdür, sən Allahdan, insandan
Yazıb vəsf eyləyəndə ondan aldın məhəbbət.
- 127 Başqa mənə yox idi təbəssümümdə, inan,
O sözlər ki qonmuşdu sənin dodaqlarına,
Mənim gülüşlərimi oyatdı, verdi təkan”.
- 130 Ruh bu dəm Vergilinin düşdü ayaqlarına,
Qucaqlamaq istədi, rəhbərim edib kənar,
Dedi: “Mən də kölgəyəm, qardaş, yana dur, yana”.
- 133 Ruh qalxaraq söylədi: “Qəlbimdəki od, şərar,
Məhəbbət özü məni sənə tərəf çəkərək
Gətirib; heçliyi də unutturub aşikar,
- 136 Onunçün də kölgəni mən görürəm canlıtək”.

İYİRMİ İKİNCİ NƏGMƏ

Alnımdakı çapığı silərək qanadıyla,
Bu altıncı dövrəyə bizi göndərən mələk
Artıq bir neçə mənzil qalmışdı bizdən dala.

- 4 O, müqəddəs həqiqət istəyənləri tək-tək
Xoşbəxt adlandırır, “Sitiunt” kəlməsini
Onların ünvanına tez-tez təkrar edərək.

- 7 Bədənim yüngülləşdi, tapdı öz qüvvəsini,
Zirvəyə doğru indi gedirdim sürət ilə,
İzləyib addım-addım kölgələr dəstəsini.
- 10 “Məhəbbətin atəşi daim bir adət ilə
Başqa odu yandırır, zəif də olsa yenə, –
Dilə gəldi Vergili bu sayaq söhbət ilə. –
- 13 Bir zamanlar enərək cəhənnəmin Limbinə
Yanımıza gəlmiş gündən bəri Yuvenal,
Ürəyimdə məhəbbət odu yanır sənə,
- 16 Lütfkarlıq yarandı könlümdə sənə dərhal,
Bəlkə tanımasaydım mən burada bir kəsi
Bu qayalar qoynunda düşüb qalardım bihal.
- 19 Qoy mənim bu sözlərim acığına gəlməsin,
Cəsarət qovur tamam bəzən qəmi-kədəri,
Daima aramızda qalsın dostluq kəlməsi;
- 22 Söylə, necə oldu ki, uzun illərdən bəri
Ürəyində xəsislik müdrikləklə bərabər
Özünə yuva qurdu, nədir bunun səməri?”
- 25 Bu sözdən Stasinin dodağına gülüşlər
Qondu göyərçin kimi; cavab verdi lütfkar:
Sənin sözlərin mənə xoşdur nəvaziş qədər.
- 28 Doğrudan da vaxt olur zahiri oxşayıtlar
İnsanları çaşdırır, salır yanlış yollara,
Mahiyyət qaranlığa qərq olur onda naçar.
- 31 Qulaq asdım indicə verdiyin suallara,
Guya xəsis olmuşam; düşdüyüm bu dövrdə
Əzab çəkdiyim üçün gəlmisən bu qərara.
- 34 Xəsislikdən, qoy sənə söyləyim bu barədə,
Xeyli uzaq olmuşam – burda da çəkmişəm mən
Neçə min ay cəzanı elə buna görə də.

37 “Ey qızıla hərislik, hara döndərməmişən
İnsanların qəlbini, söylə, simuzər üçün?” –
Bu nidahlı sözləri axı sən demisən, sən.

40 Bu sözlər bir ləkədir övladi-bəşər üçün,
Bunlar ayırmasaydı məni pislərdən əgər
Yəqin zülmət içində yük daşıyırdım bu gün.

43 Biləndə ki, gözəldir çox səxavətli əllər,
Xəsisliyi özümdən tamam qovdum kənara,
Başqa günahları da onun ilə bərabər.

46 Qırxıqbaşlar dirilib qalxarlarsa dübarə,
Bilərlər günahları az deyil özgələrdən,
İstər sağkən, istərsə qoyulanda məzara.

49 Başqa bir amilin də tərsini əks edərkən
Günah, o əks etdiyi həmin amillə qoşa
Qurudub öz kökünü, budağını da hökmən.

52 Təmizliyə can atan xəsislərlə baş-baş
Mən də yalvarıramsa burda gördüyünüzə,
Deməli, günah ilə rastlaşmışam birbaş”.

55 Dindi çoban nəğməsi qoşan nəğməkar ürək:
“Axı sən bir zamanlar qanlı vuruşmalarda
Vəsf etdin İokastın ikiqat qəmin gərək,

58 Klionun adıyla mən də oxudum orda,
Xeyirxah əməllərin əsası olan inam
Səndən deyəsən bir az dayanırdı kənarda.

61 Elə isə de hansı ulduz, günəşdir tamam:
Ziyasını saçaraq işıq salıb üstünə,
Balıqçının dalınca gəmin gedib biaram”

64 Dedi: “Parnas yolunu birinci dəfə məşəl tutan
Sən göstərdin, içirdin o bulağın suyundan,
Allahdan sonra mənə nuru sən verdin yenə.

67 Gecənin zülmətində əlində məşəl tutan
İnsana bənzəyirdin, həm də ki, məşəlinəndən,
Dalda gələnin yolu nurlanırdı o zaman.

70 “Əsr yenilik gözləyir, bəli, – mənə dedin sən, –
Astanada dayanıb o yenilik, həqiqət.
Yeni bir nəsil gəlir səma yüksəkliyindən”.

73 Mənə bu ilhamı da sən bəxş etdin, nəhayət,
Allaha inamı da səndən öyrəndim, bəli,
Aydın olmaqçün hər şey, açım belə bir söhbət.

76 O göylər elçisinin müqəddəs qadir əli
Dünyanı ürəyinin ən dərin guşəsinə
Artıq qoya bilmişdi möhkəm inam təməli.

79 Yuxarıda dediyim könlünün o səsinə
Müəllimlər də artıq qatmışdı öz səsinə,
Köhnə dosttək gedirdim onların məclisinə.

82 Mən göürdüm onlardan neçə müqəddəsini,
Hətta Domitsianın təqib etdiyi gündə
Özümünkü sanırdım onların qüssəsini.

85 Nə qədər ki yaşadım o dünyanın özündə
Onlara kömək etdim, onların elm-ürfanı
Özgə təlimə nifrət öyrətdi hər sözündə.

88 Lakin mən bitirməmiş başladığım dastanı,
Yunanlar yetişməmiş Fivdə çayın özünə
Xaçpərəst oldum, ancaq gizlətdim bu imanı.

91 Onda büt-pərəstliyi götürdüm el gözünə,
Elə bu günahımçün o dördüncü dövrdə
Düz dörd əsr hərlənmək müyəssər oldu mənə.

94 Sən ey danışdığımız xoş əməlləri bir də
Gözümdə canlandıran, vəsf eləyən insanı,
Söylə nə qədər ki biz dayanmışıq bu yerdə,

97 Bizim qoca Terensi hanı, Sesili hanı,
Hardadır Vari, Plavt? Onlardan nə bilirsən:
Necə keçir, de görüm, onların güzəranı?"

100 "Onlar, Persiy, sonra da başqaları, bir də mən, –
Cavab verdi rəhbərim, – bir də ki, qoca yunan,
İlham bulaqlarından hamıdan çox su içən,

103 Birinci dövrədədir, orda zülmətdir hər yan,
Orda dağ bərəsində eşidərsən söhbəti
İlham övladlarının kədərli dodağından.

106 Sən bizimlə görərsən orada Evripidi.
Rast gələrsən Antifont, Simonid, Aqafona,
Ordadır yunanların neçə belə şöhrəti.

109 Ordadır bir zaman sən vəsf edən Antiqona,
Arkeyya, Deifila; bəli, ordadır, orda
Qəm-qüssənin əbədi həmdəmi o İsməna;

112 Tiresiyin də qızı, oradadır Fetida,
Bacılarıyla birgə Deydamiya ordadır,
Langiyanı çarlara açan da o sırada".

115 Gördüm artıq onların söhbəti sona çatır.
Dörd bir tərəf aydıdı, divarsızdı, genişdi,
Gözlərin qabağını heç nə kəsmirdi artıq.

118 Gündüzün dörd saati artıq sona yetişdi,
Beşinci saat isə öz taxtına qalxaraq
Odlu buynuzlarını yuxarı dikləmişdi.

121 Rəhbərim dedi: "Məncə, əvvəlki kimi ancaq
Biz sağ çiyimiz üstə getməliyik həmişə.
İlk dəfədə qalxırdıq yuxarıya bu sayaq".

124 Bələdçitək baxırdıq indi burda vərdişə;
O ali ruh özü də rizasını verəndə
Həmin bu yol ilə də biz başladığ yürüşə.

127 Onlar getdi qabaqda; mən bir qədər geridə,
Gəlirdi qulağıma o iki nəğməkarın,
Nəğmə ustadlarımın şirin söhbətləri də.

130 Birdən gördüm bir ağac əyilib yola sarı,
Budağında ətriylə bihuş edən meyvələr.
Daha eşitmədim mən sözünü ustadların.

133 Sərvin ucu göylərə ucaldıqca şişləşər –
Bu ağacsa tərsinə; aşağıkı budağa
Çıxmaq olmaz, sən ona çalışsan da nə qədər.

136 Birdən gözüm sataşdı kənardakı bulağa
Cığır sona çatanda axırdı qayalardan,
Çilənib yarpaqlara, süzülürdü torpağa.

139 Şairlər iki addım kənarı idi bu an,
Yarpaqlar arasından nəsə bir səs ucaldı,
Dedi: "Bu nemət sizə qadağandır, qadağan!

142 Məryəm özü üçün yox, başqaları üçün aldı
Bir zaman o içkini, məclis xoş keçsin deyər,
O məclisin üstünə xidmət mehrini saldı.

145 Romalı öyrəşməyib sudan başqa içkiyə;
Daniil də yeməyə nifrət elədi, bəli,
Bünunçün nail oldu ən ali müdrikliyə.

148 Qızıltək parlayırdı onda əsrin əvvəli,
Aclıq vəhşi qozayla doydururdu gözünü,
Hər bulaq ab-həyat sayılırdı, içməli.

151 Səhranın qucağında ac saxlayıb özünü,
Vəhşi arı balıyla dolanırdı İoann,
Bunun üçün o qaldı şan-şərəflə, düzünü

154 Müqəddəs İncil özü eləyir şərhu-bəyan".

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

Mən yaşıl yarpaqların qatı qalınlığına
Zilləmişdim gözümü tor quran səyyad kimi,
Bir səyyad ki, quş tutmaq baha oturur ona.

- 4 O şəxsə ki özümü sanırdım övlad kimi,
Dedi mənə: “Qalx, oğul, getməliyik biz, yetər:
Başqa qiymətli bir şey yoxdur bizə vaxt kimi”.
- 7 Ayaqlarım, gözlərim – çəkmədi bir o qədər –
Dalınca qoşdu həməni iki müdrik insanın,
Söhbətləri qəlbimə verməməydi nəşələr.
- 10 Hönkürtlər, nəgmələr birdən örtüdü hər yanı,
Oxunduqca “Labia mea, Domine” sözləri
Həm nəşə, həm də kədər tuturdu asımanı.
- 13 “Ata, nədir bu?” deyə ona dikdim nəzəri.
O dedi: “Kölgələrdir, yəqin, gəlirlər belə,
Öz dünya borclarını ödəyirlər özləri”.
- 16 Bəzən səyyah fikirli dolaşır yollar ilə,
Yolçularla rastlaşıb yolların sinəsində,
Onlara heç baxmadan keçib gedir bax elə.
- 19 Müti, sakit dolaşan kölgələr dəstəsi də
Gəlib bizə çataraq keçirdilər irəli,
Kənardan süzürdülər bizi öz növbəsində.
- 22 Qaranlıq bir çuxura batmış idi gözləri,
Üzləri saralmışdı, yox idi qandan əsər,
Bədənləri arıqdı – bir sümükdü, bir dəri.
- 25 Erisixton özü də inanmıram bu təhər
Əriyib quruyaydı ayaq üstündə belə,
Aclığın son həddinə çatanda axşam-səhər.

- 28 Onları seyr edəndə bu cür düşündüm hələ:
“Qüdsdə Məryəm dövrünün adamlarıdır bunlar,
Necə ki, o, körpəsin didmişdi əllərilə”.
- 31 Gözləri – qaşı düşmüş köhnə üzüyə oxşar;
Kim onların üzündə “omo” gəzsəydi əgər,
Bir quru “M” hərfini tapa bilərdi aşkar.
- 34 Bu halın səbəbini görməyən, bilməyənlər
Necə inanardılar su, meyvə həsrətilə
Hətta bu kölgələr də, bu ruhlar da vərəmlər?
- 37 Onları seyr edirdim tükənməz heyrət ilə,
Arıq qotur dəri də, əldən düşmüş bədən də
Heç nəyə bənzəmirdi, baxırdım diqqət ilə.
- 40 Bir kəllənin içindən, qəfil məni görəndə,
İki göz zillənərək üzümə, dedi birdən:
“Bu xoşbəxtlik, mərhəmət görəni hardandı məndə?”
- 43 Əvvəlcə bu sifəti tanıya bilmədim mən,
Lakin anlatdı mənə hər şeyi onun səsi,
Üzündəki nişanlar silinmişdi nəzərdən.
- 46 Surəti işıqlatdı bir işığın şöləsi,
Qalxıb durdu o məchul qaranlığın içindən,
Göründü Forezenin mənə tanış çöhrəsi.
- 49 Dedi: “Bu qanı qaçmış dəridən iyrenmə sən,
Bax, bu ətisiz bədən də, bu qartmaqlı qabıq da
Qoy ikrah oyatmasın səndə, yalvarıram mən!
- 52 Açı söylə həqiqəti sən mənə özün haqda
Kimdir bu ruhlar belə səninlə yol yoldaşı;
Mənimlə danış bir az, durma belə uzaqda”.
- 55 Dedim: “Sən ölən zaman çox tökmüşəm göz yaşı,
İndi sənə sifətin düşüb elə bir hala,
Baxdıqca ürəyimin artır dərdi, təlaşı.

- 58 Yalvarıram, de neçün göldiniz bu zavala;
Heyrətimdən nitqim də tutulub mənim naçar,
Dərd bağlayıb dilimi, qoymayır həsbihala”.
- 61 Dedi: “Bizdən geridə gördüyün ağac ki var,
Boyun əyib əbədi, yenilməz iradəyə,
Yorucu bir qüvvə də onu bu halda saxlar.
- 64 Bir zamanlar təkçə öz qarnını güdmüş deyə,
Bu oxuyub ağlayan camaat indisə bax,
Təşnə kimi can atır burda müqəddəsliyə.
- 67 Ətirli meyvələrlə dolu olan o budaq,
Ağaca su çiləyən təmiz, büllur şələlə
Gəl söyləyir, ruhları iştahaya salaraq,
- 70 Çəkdikləri əzabı onlar artırıb belə,
Gəzirlər, dolaşırlar bu ətrafda yenə də,
Əslində, hərlənirlər onlar təsəlli ilə.
- 73 Onları göndərirdir bura həmin iradə,
İnsanı da göndərdi o, bir “İlahi!” desin,
Bağışlayaq o çəkən sonsuz əzaba, dərdə”.
- 76 Dedim: “Foreze, hələ beş il keçməyib, yəqin,
Sənin ruhun qurtarıb dünya əsarətindən
Köçüb, qonağı olub başqa gözəl aləmin.
- 79 Lakin elə az günah işlətməmişdin ki, sən
Onlar belə tezliklə yüngülləşə, qurtara,
Sənə də bir pay düşsə Allah mərhəmətindən.
- 82 Elə isə sən necə yüksələ bildin bura?
Mən səni alt dövrdə gözdüm, cəza müddəti
Orda görək çəkilsin, hökmən çatsın axıra”.
- 85 O cavab verdi belə: “Əzabın bal şərbətin
Erkən içməli oldum Nəllalın əllərilə,
Elə onun özünün əzabı, müsibəti,

- 88 Onun yalvarışları, onun çəkdiyi nalə
Məni vaxtıdan əvvəl gətirdi bu yerlərə.
Dövrələri addadım, mən bura gəldim belə.
- 91 Allahın gözlərində yüksəkdir neçə kərə
Mənim o dul arvadım, onunçün qiymətlidir;
Yalnız mənim qadınım qabildir bu hünərə.
- 94 Sardinyalı Barbaca abırlı, ismətlidir
Florensiyada olan Barbacaya nisbətən,
Çünki o qadın kimi xeyli şərəfətlidir!
- 97 Əziz qardaş, söhbəti neçün uzadıram mən?
Çox da qalmaqaldır gözümüz yolda, inan,
O gələcək günləri mən görürəm indidən,
- 100 Bir gün uca mənbərdən oxunacaq bu fərman:
Florensiyanın heyasız, abırsız qızlarına
Döşü-başı lüt gəzmək qadağandır, qadağan.
- 103 Dininmi, divanınınmi qamçısı lazım buna,
Bax, bu vəhşi qızları,bax, bu sarasinləri
Döşü açıq qoymasan bazara, ya bir yana?
- 106 Bax, bu ədəbsizlərin olsa idi xəbəri
Ki, göylər cəzasına çatdıracaq onları
Belə dolaşmazdılar açıq-saçıq, sərsəri;
- 109 Mən görürəm, bələlər gəlir onlara sarı,
Bir körpə böyüyərək çatmamış ər həddinə,
Görərik yatanlarçün bu hökmü, bu qərarı.
- 112 Ancaq hüzurunda sən, qardaş, gizləmə heç nə!
Tək mən deyil, burada bizimlə dayananlar
Baxırlar yandırdığın işığın şöləsinə”.
- 115 Dedim: “Səninlə birgə yaşadığ bir zamanlar,
Əgər biz o illərə yenidən salsaq nəzər,
Acı xatirələrdən qaralacaqdır qanlar.

- 118 O həyatdan ayırdı məni həməən bu rəhbər,
Ayırdı o zaman ki, başımız üzərində
Girdə idi günəşin bacısı – parlaq qəmər.
- 121 O məni qaranlığın intəhasız yerində
Həqiqi ölümlərin keçirdi dövrəsindən,
Onun ardınca getdim mən öz canlı dərimdə.
- 124 Beləcə qalxıram mən onun himayəsində,
Əyri yaşayanların düzəldiyi yerlərdə
Keçirəm hərlənərək bu dağı dövrəsindən.
- 127 O deyir, çatacağıq bir uğurlu səhərdə
Beatrice gözləyən zirvəyə birlikdə biz;
Sonra rəhbərim tərk edəcək o yerdə.
- 130 Belə deyir Vergili – həmin bu eşqi təmiz,
(Göstərdim); bu birisə – müqəddəs kölgədir, sən
Anla ki, dağ onunçün titrəyirdi şübhəsiz,
- 133 Onu azad elədi həmin bu səltənətdən”.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

*Gedə-gedə biz davam etdirirdik söhbəti;
Yol söhbətə, söhbət də yola etmirdi əsər,
Külək qovan gəmitək artırırıdıq sürəti.*

- 4 İki dəfə ölümə məhkum olan kölgələr
Öz batıq gözlərini çəkmirdilər canlıdan,
Duyulurdu: heyətdə qalıb onlar nə qədər
- 7 Mən əvvəlki söhbətin üstə qayıtdım bu an
Söylədim ki “O bəlkə başqasının xətrinə
Zirvəyə doğru gedir belə asta, pərişan.
- 10 Bəs Pikkarda hardadır? Barı söylə sən mənə.
Burdakı kölgələrdən sükutun qucağında
Adlı-sanlı kim vardır, bir mənə göstərsənə?

- 13 “Mənim bacım, bilirsən, o gözəllik çağında
Gözəlliyi qədər də xeyirxahdı, bax hələ,
Buna görə əyləşib uca Olimp dağında”.
- 16 O bunları söyləyib, yenidən gəldi dilə,
“Gizlədilmir kimsənin burda adı, ünvanı,
Çünki aqlıq bunları sorub, qurudub belə.
- 19 Budur, özün seyr elə Luklu Bonacuntanı.
Barmağını tuşladı sonra da özgəsinə,
Görürsənmi Turlunu, çox qoturluq basanı.
- 22 O, arvadım deyirdi Allahın kilsəsinə,
Şərabda bişirdiyi Bolsen balıqlarını
Təmizləyir burada əzab verib nəfsinə”.
- 25 Yanında gedənlərin o böyük qatarını.
Sadaladı adbaad; hamı razıydı qəlbən:
Heç kim göstərməyirdi kinini, qubarını.
- 28 Pil sahibi Ubaldin gövşək çalır gördüm mən,
Yanında Bonifatsi – əsasını alaraq
Çoxlarının qarnını Ravennada yemləyən.
- 31 O da messer Markeze, mənasız günləri bax,
Forlidə içki ilə keçirdi, içdi, fəqət
Susuzluğu yatmadı, içdi – əridi ancaq.
- 34 Seçmək üçün bir şeyi, baxışlarında heyrət
Olan adamtək mən də qaraladım şairi,
Lukki çox istəyirdi etsin mənimlə söhbət,
- 37 Pıçıltılar içindən mən eşitdim ötəri
Centukkini deyirdi, dodaqarında ancaq
Göründü öldürücü bir əzabın əsəri.
- 40 Dedim – “Ey ruh, arzunsan mənim ilə danışmaq
Elə danış, sözlərin eşidilsin aşkar,
İkimiz də həmin bu söhbətdən razı qalaq”.

- 43 O söylədi: “Hələ də subay qalmış qadın var,
Şəhərim iftixarla baxır həmin qadına,
Hərçənd ki, o şəhəri söyüb yamanlayırlar.
- 46 Deyəcəyim xəbəri yayacaqsan hər yana,
Mənim pıçılıtımı da yalnız anlasan inan,
Görəcəksən onları çıxmaq olmaz yalana.
- 49 Sən o deyilmsən ki, nəğmə deyərdin rəvan,
Qoy deyim, ilk misrası xatırımdadır hələ:
“Qadınlar, məhəbbəti tək sizsiniz anlayan”.
- 52 Dedim: “Nə zaman nəfəs alsam məhəbbət ilə,
Onda mən diqqətliyəm, məhəbbət desə hər nə,
Onun bütün sözünü yazıram diqqət ilə”.
- 55 Dedi: “Bilirəm nədir bizim üçün maneə.
Mən Gvitton notari biganəyik nə qədər,
Bu yeni nəğmələrin qəlb açan ahənginə.
- 58 Görürəm, əlinizdə tutduğunuz lələklər
Fikrinizi çox rəvan həkk eləyir varağa,
Ancaq bizim üçün bu müşkül işdir, bisəmər.
- 61 İlk baxışda sanki o, səbəb olur marağa,
Təzə üsulla köhnə arasında fərq budur”.
Susdu – sanki qəlbində söz qalmamışdı daha.
- 64 Necə ki göy üzünü bəzən durnalar tutur,
Nil çayının boyunca qışlayır qatar-qatar
Gedir sürətlə onlar, qarşıda yol uzundur,
- 67 Beləcə üzlərini çevirib getdi ruhlar,
İradənin gücündən, arıq olduqlarından
Sürətlə gedirdilər, sanki qanadları var.
- 70 Görürsən qaçıb gedən, əldən düşən bir insan
Birdən-birə dayanır nəfəsini dərməyə,
Razıdır yoldaşları onu keçsin bu zaman,
- 73 Müqəddəs dəstələrdən qalıb bu cür geriyyə,
Foreze tələsmədən yeriyirdi mənimlə,
Soruşdu – “Bir də tezmi görüşərik biz?” – deyə.
- 76 “Nə qədər ömrüm qalıb, – dedim – bilmirəm hələ,
Sahil yaxın olsa da uçur yenə arzular
Məni qoyub geridə can atır son sahilə;
- 79 Sənə açıq deyim ki, bunun da səbəbi var,
İgidliyi, mərdliyi itirir gündən-günə,
Getdikcə solur tamam mən yaşayan o diyar”.
- 82 “Gəl, bəlanın səbəbi, – dedi – bəllidir mənə,
O atın quyruğuna bağlanıb nə zamandır,
Sürünür Cəhənnəmin intəhasız təkinə.
- 85 Heyvan çapır dördnala, öz yoluna rəvandır,
O gövdə sürüklənir, çırpılır yerdən-yerə,
Eybəcər vəziyyətə salınıbdır haçandır.
- 88 Uzun çəkməz (o baxdı bu dəm uca göylərə)
Çox hərlənməz günəş, ay – tamam vaqif olarsan
Mənim aydın söyləyə bilmədiyim sözlərə.
- 91 İndi isə ayrılacaq; hökm edir burda zaman,
Mən belə asta-asta yeridikcə sənintək
Anla ki, itirirəm həmin vaxtı nahaqdan”.
- 94 Necə ki, bir süvari dəstəsindən dönerək
Mahmızlayır atını, o baxmır dağa-daşa
Şöhrət üçün döyüşə birinci çatsın zirək.
- 97 O kölgə də beləcə qaçıb getdi birbaşə;
Adları yer üzündə ucalan, əzizlənən
O iki nəfər yenə mənimlə qaldı qoşa.
- 100 Artıq seçə bilmirdim qaçan Forezeni mən,
O tamam uzaqlaşdı olsa da gözdən konar,
Mənəli sözləriydi xəyalımda səslənən.

- 103 Bu vaxt gördüm qarşıda başqa nəhəng ağac var,
Tutubdur sıldırımın dövrələnən yerini,
Ətir saçan meyvədir başdan-başa budaqlar.
- 106 Gördüm orda insanlar uzadıb əllərini,
Enli yaşıl yarpaqdan nəsə istəyirdilər,
Onlar xatırladırdı ana tifillərini.
- 109 Ağacsa heç nə vermir vaxtı çatana qədər,
Artsın deyə qatbaqat onlardakı iştaha,
Meyvəsini qaldırır yuxarı birər-birər.
- 112 Sonra ruhlar getdilər, dönmədilər bir daha.
Biz isə sol tərəfdən yaxınlaşdıq bu ara
Ricaya, göz yaşına baxmayan o budağa.
- 115 “Əylənmədən gedin siz bu ağacdən kənara!
Bu meyvədən Həvva da dadmış idi bir zaman,
O ağacın nəslidir düşübdür bu dağlara”.
- 118 Kiminsə səsi keçdi yarpaqlar arasından,
Eşitcək tərək elədik qadağan yeri fəvvrən,
Gedib sıldırım boyu, yana burulduq bu an.
- 121 “Tox və sərxoş olanda Tezeyə hücum edən
Nefelin çüt bədənli nəslini anın barı, –
Bu sözləri söylədi həmin o səs yenidən. –
- 124 O hərəs yəhudilər necə içdi suları,
Gedeon da onları rədd elədi nə sayaq
Madian əhli üstə sürən zaman atları”.
- 127 Üstdəki əyri yalın yanından adlayaraq
Dinlədik acgözlərin günahı barəsində
Dünyaya zərər vurmuş bu günah baş alaraq.
- 130 Sonra sərbəst olub biz yolların sinəsində,
Üçümüz də gedirdik dinməz, düşüncələrdə
Gedirdik xəyalların ağır mənəşində.

- 133 “Niyə fikirləşirsiniz?” – bir səs gurladı birdən,
Bu məchul səs ucadan eşidildi o qədər
Qorxmuş bir heyvan kimi mən səksəndim bu yerdə.
- 136 Qaldırdım gözlərimi; parlayırdı şəfəqlər,
Nə kürədə əriyən metal, nə şüşə, inan,
Belə parlaq, belə al, görünməzdi, müxtəsər.
- 139 Sonra da bu sözləri söylədi o parlayan:
“Dağa qalxmaq üçün yol, baxın, burdadır ancaq,
Buradan keçməlidir Allaha bel bağlayan”.
- 142 Ona baxdım, gözümə qaranlıq çökdü bu vaxt;
Səsə gedən adamtək mən də o müdriklərin
Arxasınca gəldim, birgə addım ataraq.
- 145 Dan yeri ağarırkən otların, çiçəklərin
Nə təhər yayılırsa ətri çölə, düzənə
Yüngül qanadlarında maydakı gülləklərin,
- 148 Buna bənzər ətirli nəsim toxundu mənə,
Ətrafına tükənməz gözəl rayihə yayan
Lələklər yellənərək işarə etdi yenə.
- 151 Bu sözləri eşitdim: “Bəxtəvərdir o insan,
Lütfkar bir nəfs ilə ömr eləyir dünyada,
Yeməyə şirnikməyir, nəşəyə atmayır can,
- 154 Hərəslik göstərməyir heç vaxt həddən ziyada”.

İYİRMİ BEŞİNCİ NƏĞMƏ

Sıldırımın yanılə tələsirdik biz yenə,
Verilmişdi günəşin yarım günlük dövrəsi
Gündüz – Buğa bürcünə, gecə – Əqrəb bürcünə.

- 4 Görürsən bəzən biri məqsədinə tələsir,
Ətrafına baxsa da axtarıcı nəzərlə
Vaxtı yoxdur, yeriyir tənqisə də nəfəsi, –

- 7 Biz də elə bu sayaq, düzülüb cərgələrlə,
Bircə nəfərin keçə biləcəyi cığırdan
Çətinliklə gedirdik sıxlaşaraq, hünərlə.
- 10 Çəkir leyləyi bəzən öz qoynuna asıman,
Açır qanadlarını, yenə salır yanına,
Cəsarəti çatmayır yuvadan qopsun bir an.
- 13 Necə də bənzəyirdim mən bu halımda ona,
Danışmaq istəsəm də söz donurdu dodaqda,
Suallarım dilimdən uçamırdı bir yana.
- 16 Rəhbər tərəddüdümü sezdi bu yubanmaqda
Mənə dönüb söylədi: “Çəkmişənsə kamanı,
Gözləmə, at oxunu, mənə yox dayanmaqda!”
- 19 Bu sözdən keçdi tamam qəlbimin həyəcanı,
Soruşdum: “Bədən əgər istəməyirsə qida,
Qidasızlıq bəs necə əldən salar insanı?”
- 22 Cavab verdi o mənə: “Meleaqrı sal yada,
Kösöv odda yananda o da yandı nəhayət;
Xatırlasan kədərini keçib gedər arada.
- 25 Həm də xəyal eləsən güzgüdə hər hərəkət
Əks olunur, əks edən can yox, kölgədir, demək
Onda ruhu bədən yox, ruh biləcəksən əlbət.
- 28 Ancaq sən sualına cavab alasan görə,ək,
Statsi də burdadır, yəqin ki, cavab verər,
Yaran sağalsın deyə şəfa verər məlhəmtək”.
- 31 Şair belə söylədi: “Hüzurunda mən əgər
Şərhini qılıramsa indi əbədiyyətin,
Etiraz eyləməyə çatmayır məndə hünər”.
- 34 Sonra başladı: “Oğlum, çatsa qabiliyyətin
Mənim dediklərimi tamamilən qavramağa,
Sənin dediyin “necə” aydınlaşacaq yəqin.

- 37 Bəzən artıq qidanı çeynəyərek udmağa
Taqət qalmır bədəndə, beləcə təmiz qan da
Damarlarda özünə yer tapmayırsaxmağa,
- 40 Onu qəbul eləyir ürək də o zamanda,
Bütün bədən gücünü ondan alır bu sayaq,
Necə ki, qan bədəne həyat yayır hər anda.
- 43 Yenidən axıb gedir o təmizə çıxaraq,
Adı çəkilməsə də hamıya məlum olan
Yerdə qovuşur yenə özgəsiylə axaraq.
- 46 Burda onlar birləşir taparaq yeni məkan,
Təzədən doğulmağa ürəkdə – ali yerdə;
Birisini təslim olan, digərisə yaradan.
- 49 Başqa qanla qarışib, qaynayır bu səfər də,
Ona qoşulan qanı qatılaşıdır fəqət,
Bu qatı yaranmışı canlandırır o bir də.
- 52 Sonra çevrilir ruha yaradıcı o qüvvət,
Bitkilərin ruhundan fərqlənir bu cəhətlə:
Bar üçün bitkidə ruh yol keçir uzun müddət.
- 55 Bu işə canlanmaya tez çatır, bir də hələ
Mayasına hərəkət, duyğu verir bu dəmdə,
Dəniz göbələyinə bənzəyir bu hal ilə.
- 58 Təbiətin əvvəlcə xəlf etdiyi bədəndə
Hər nə daxil olubsa doğulan bir ürəyə,
Oğlum, belə boy atır, böyüyür, anla sən də.
- 61 Canlı maya nə sayaq çevrilir bir körpəyə, –
Bunu bilmək çətin, qaranlıq var bu yerdə;
Səndən müdrik şəxsi də o salıbdır şübhəyə.
- 64 O da deyəsən elə olubdur bu fikirdə
Ki, ruhun zəka ilə birləşməsi çox çətin,
Müşkül işdir; onlara qalmağa yoxdur yer də.

- 67 Həqiqəti duymağa əgər açılsa eynin,
Bunu da bil, elə ki, rüşeym gəldi hasilə,
Toxuması, telləri lap hazır olur beynin,
- 70 Hər şeyi hərəkətə gətirən bir fərəhlə,
Təbiətin bu gözəl meyvəsini seyr edir,
Təzə ruh aşılıyır həmin meyvəyə hələ,
- 73 Bu yeni varlıqda ruh hər şeyə qanad gərir,
Bir vəhdətdə yetişən ruhun özüysə bu an
Yaşayır, duyur, əqlə düşüncə də gətirir.
- 76 Dediklərim qaranlıq qalsa sənə, yaxından
Salxımın giləsində istiyə eylə diqqət,
Gör necə şərab olur Günəş nur saçan zaman.
- 79 Laxezi qurtaranda öz ipini nəhayət,
Ruh bədəndən çıxmağa can atır tələsərək,
Özü ilə aparır: fanilik, əbədiyyət.
- 82 Bütün keçmiş xassələr işləmir, laldır, demək;
Lakin ağıl, iradə, yaddaş isə neçə qat
Fəallığın artırır, xeyli itiləşərək.
- 85 Ruh uçuşur, astanada dayanmayıır, o saat
Ən gözəl ən səfalı sahillərin birinə;
Düz yolunu burada tapa bilər o, heyhat.
- 88 Elə ki, ruh gələrək mülhəqq oldu yerinə,
Yaratmağın qüdrəti coşub qaynayır onda,
Əvvəlkitək bədənə qayıtmaq istər yenə.
- 91 Səmanın qucağında buxar qalaqlananda,
Yad şüalar dağdır, parçalayır zülməti,
Sayrışır neçə-neçə əlvan rənglər bu anda,
- 94 Ən yaxın havanın da dəyişir təbiəti,
Xəyal, ruh istəyəntək bir görünüş alır bax,
Hərəkətə gətirib içindəki qüvvəti.

- 97 Parıltılar alovun yanında olur ancaq,
Ondan bircə an belə dura bilməz kənarında,
Təzə xəyal da ruhun arxasınca qoşaraq
- 100 Gedir, onunla birgə görünür olsa harda,
Elə buna görə də ona kölgə deyirlər;
Onun yaratdığıdır hisslər də, baxışlar da.
- 103 Biz gülürük nə qədər, damşırıq nə qədər,
Ağlayırıq arabir, çəkirik ah-nalə,
Bu səsləri burada sən eşitdin, müxtəsər.
- 106 Həyəcana salsa da ruhu daxildən belə
Kölgə kimi görünür hər şey; sən buna görə
Bizi seyr eləyirdin sonsuz təəccüb ilə”.
- 109 Biz sonuncu döngəni keçib çatdıq bir yerə,
Çevrilib sağ tərəfdə salan zaman nəzəri,
Qarşımızda açıldı tamam başqa mənzərə.
- 112 Sıldırımından qalxırdı güclü alov dilləri,
Uçurumun təkindən əsən dəli küləklər
Ucalan alovları yenə əyirdi geri.
- 115 Biz qaya kənarı ilə çox getmişdik bu təhər,
Təkbətək keçməliydik; bir tərəfdə od, şorar,
Bir tərəfdə uçurum, sıldırım ondan betər.
- 118 Ehtiyata çağırırdı rəhbərim, o lütfkar:
“Burda gərək qabağa baxsın açıq gözlərin,
Elə et burda səndən uzaq olsun bələlar”.
- 118 “Summae Deus clementiae”, – sözləri
Alovların içindən biz eşitdik bu ara;
Eşitməkçün o səsi çevrilib döndüm geri,
- 121 Gözüm sataşdı orda addımlayan ruhlara;
Bilmədim ki, heç belə gözüm haçalanacaq,
Gah yola nəzər salır, gah baxırdım onlara,

- 124 “Virum non cognosco!” səsi ucaldı, nəğmə suscaq.
Sonra yenə nəğmələr ucaldı birdən-birə,
Sıldırımın özünə əks-səd salaraq.
- 127 “Gelika aldanmışdı Zöhrədəki zəhərə,
Diana qovdu onu meşədə çəmənlikdən,
Dözmədi o pəriyə vurulan ləkələrə”.
- 130 Bu sözləri eşitdik, sonra nəğmə yenidən
Başlandı, ardınca da nikahları bir örnək
Olan ər-arvadların adı çəkildi həməən.
- 133 Görünür ki, bu ruhlar alovlara düşərək
Bu cürə səslənməli, oxumalıydı ancaq;
Dərdlərinə bu yolla olarmış əlac, demək –
- 136 Axırınıc yara da sağalarmış bu sayaq.

İYİRMİ ALTINCI NƏĞMƏ

Bir-birinin dalınca uçurum qırağıyla
Yeriyirdik, rəhbərim dedi neçənci kərə:
“Sıldırım qorxuludur, ehtiyatlı ol, bala!”

- 4 Günəş sağ çiynim üstə ucalırdı göylərə,
Ağ rəngə bürünürdü bütün rəng mavilikdən,
Parıltılar dəmadəm yayılırdı hər yerə;
- 7 Kölgəm düşən tərəfə çevrilib baxanda mən
Gördüm qızıl rəngdədir alov, baxanda ruhlar
Gizləyə bilməyirdi heyrətini qətiyyəən.
- 10 Onlar mənim barəmdə danışdırdı biqərar,
Bir kölgə başqasına söyləyirdi bu sayaq:
“Diqqət elə, bədənsiz ruhlar beləmi olar!”
- 13 Bəzisi də, görürdüm, irəli can ataraq,
Mənə yaxınlaşırdı mümkün olduqca bu an,
Çünki burda olardı alovdan daldalanmaq.

- 16 “Sən ey tələsik gedən, sən ey şərəfli insan,
Yavaş get, müntəzirdir sözüünə, söhbətinə
Neçə cavab gözləyən, odda alışıb yanan!
- 19 Demirəm cavabların gərəkdir təkçə mənə:
Onu hamı gözləyir; necə ki, hindli, həbəş
Dayanıb su gözləyir, dili-dodağı təşnə.
- 22 Söylə, nə üçün gecə bilməyir səndən Günəş,
Onun qarşısını sən kəsmisən divar kimi,
Heç bəlkə ölməmişən, kecəmmir səndən atəş” –
- 25 Bir ruh mənə bu sözü söylədi ahar kimi,
Mən onun cavabını verərdim, lakin bu an
Tamam başqa mənərə cəlb etdi diqqətimi.
- 28 Başqa dəstə gəlirdi üzbəüzə qarşıdan,
Bürümüşdü onları alov başdan-ayağa,
Yavaşayıb onlara baxırdım heyran-heyran.
- 31 Bir də gördüm kölgələr verib dodaq-dodağa,
Gedə-gedə öpürlər tələsik bir-birini,
Bu görüş səbəb olur bir təsəlli tapmağa.
- 34 Qarışqalar bu sayaq gəzəndə yemlərinə,
Yaxud da yollarını axtaranda toqquşar,
Sürtər biri-birinə burmunu, üzlərini.
- 37 Lakin bu yaxınlığın bircə anlıq ömrü var,
Lap birinci addımdan onlar düşüb dərbədət,
Sonra biri-birini səsləyir belə naçar:
- 40 “Qomorra! Sodom!” – deyir bura təzə gələnlər,
Bunlarsa: “Pasifaya danaya keçib deyən,
Ehtirasın danayla yoxsa söndürmək istər!”
- 43 Haçalanır səmada durna qatırı bəzən,
Yarı qumluğa gedir, yarı Rifeyə sarı,
Biri soyuqdan qaçır, o birisə istidən,

- 46 Beləcə bölünürdü kölgələrin qatarı,
Yenidən nəğmə deyib, axıtmaqçün göz yaşı,
Təzədən söyləməyə həmin tanış adları.
- 49 Bir dəstə getmədəydi mənim ilə yanaşı,
Cavab istəyirdilər bayaqkı suallara,
Duyulurdu onların həyəcanı, təlaş.
- 52 Son qoymaqçün ruhları çulğayan intizara,
Dedim: “Şanlı-şərəfli aləmə gedirsiniz,
Bu yol aparır sizi uğurlu bir diyara,
- 55 İstər yetkin bilin siz, istər naqis sayın siz,
Mənim ruhumla birgə buradadır bədənim,
Damarımdakı qan da burda axır, şübhəsiz.
- 58 Burda əqlin gözünü açmaqdır rəyim mənim:
Zirvədə bir qadın var, o göstərib mərhəmət
Ki, sizin bu diyardan öz bədənimlə keçim.
- 61 Sizi qəbul eləsin zirvədəki o məbəd,
Görüm bütün arzunuz dil açsın çiçək-çiçək,
O yerdə ki, hər yanı bürüyübdür mərhəmət, –
- 64 Deyin, mən də yazaram bunları qayıdantək,
Siz özünüz kimsiniz, orda neçə nəfərə
Rast gəldim, kimdi onlar, getdi yana dönərək”.
- 67 Vəhşi dağlı ilk dəfə gülən zaman şəhərə
Heyrətindən ağzını ayırıb lap bu sayaq
Gözlerini çəkmədən baxır-baxır hər yerə, –
- 70 Onlar da lal baxışla məni süzürdü ancaq.
Ali ruh qırdı deyən intəhasız heyroti,
Ruhları tərək elədi sonsuz təəccüb bu vaxt,
- 73 Bayaq o sual verən yenə açdı söhbəti:
“Xoşbəxtdir o adam ki, gəlib bizim diyara,
Qalan həyatı üçün qazanıbdır ibrəti.
- 76 O dəstə ki, ayrılıb bizdən getdi kənara
Onlar Sezar günahı işləyiblər; bir zaman
Təntənədə “çarıça” söylədilər Sezara.
- 79 Onunçün “Sodom” deyə onlar çığırır nalan,
Ruqlarını incidən alovlar deyil yalnız,
İndi vicdanları da onlara vermir aman.
- 82 Bizsə hermafroditik, başqadır günahımız;
İnsani qanunları tamam unutduq onda,
Heyvan kimi soyutduq şəhvəti biz hamımız.
- 85 Onunçün ayrılıq bu ətəyə çatanda,
Biz heyvan qucağında aldıq heyvan sifəti,
Bütün eyblərimiz yada düşür bir anda.
- 88 Aldığımız cəzanın böyükdür ədaləti;
Adbaad sadalamaq hamını mümkün deyil,
Saymaqla da bitməz heç onların rəzaləti.
- 91 Mən özümsə – Gvido Gviniselliyəm, bil;
Bütün günahlarımı yumadayam burda mən,
Erkən batdım günaha, qəlbimdə ağrı, nisgil”.
- 94 Ligurqun faciəli, qəmli günündə birdən
Oğullar anasını görüb yüyürən kimi,
Ona tərəf yüyürdüm sıçrayaraq yerimdən.
- 97 Bu adı bir zamanlar neçə-neçə mən kimi,
Məndən də yaxşılari ata sanardı gerçək,
Onda məhəbbət də vəsf edilirdi səmimi.
- 100 Xəyallar qucağında kar-lal kimi gedərək,
Mən onun sifətindən çəkməyirdim nəzəri,
Alov qoymurdu ancaq bir addım yaxın gələk.
- 103 Baxmaqdan doydu gözüm, söylədim bu sözləri,
Ki, ona canla-başla edərəm hər xidməti,
Üstəlik and da içdim, qalmasın şübhə yeri.

- 106 Dedi: “Mənə bəllidir sənin səmimiyyətin,
O elə parlaqdır ki, axıb gedən Letanın
Onu yumağa əsla çata bilməz qüdrəti.
- 109 Əgər candan gəlirsə sənin andın-amanın,
Söylə nədən mən sənə əziz oldum bu qədər,
Hörmət-izzət rəmzidir mənə sözün, salamın?”
- 112 Dedim: “Əzizdir mənə yazdığın o şeirlər,
İndi təzə adlanan üslub davam edincə
Onlar solmayacaqdır, qalacaqdır təzə-tər”.
- 115 “Qardaş, o da nəğmələr qoşardı bir vaxt necə, –
(Deyib o, od içində göstərdi bir nəfəri)
Bizdən ustaydı, sözü düzərdi incə-incə.
- 118 Onun hekayətləri, məhəbbət nəğmələri
Hamıdan güclü idi; səfehler deyər ancaq
Ondan limuzinlinin üstün idi hünəri.
- 121 Həqiqət yox, onlara xoşdur boş xəbər ancaq
Əsla qulaq asmayıb əqlə, əsl sənətə,
Özgənin fitvasına onlar gedirlər ancaq.
- 124 Köhnələrçün Gvitton belə çatdı şöhrətə,
Əvəzsiz ad-san ilə gəzirdi dildən-dilə,
Axır adı-şöhrəti yetişdi nəhayətə.
- 127 Sənə ki, bir ecazkar qüdrət verilib belə,
İsanın da rəislik elədiyi yerdə sən,
Hamıya baş çəkməyə qadirsən ixlas ilə,
- 130 Orda oxu mənimçün “Atamız müqəddəs”dən,
Günahlar dünyasına bu dönməli olmayan
Ümmət üçün lazımdır, unutma, oxu hökmən”.
- 133 Arxadan gələnlərə yol versin deyə, güman,
Necə ki, balıq cumur burulğanlı sulara,
Alovların içinə baş vurub itdi bu an.

- 136 Onun göstərdiyinə yaxınlaşdıq bu ara,
Söylədim ki, ikinci bir ad varmı cahanda
Onun adı kimi mən əzizləyim dübarə.
- 139 O söylədi, yeriyib alov burulğanında:
“Tap m’abellis vostre cortes deman,
Qu’ieu no me puesc ni voill a vos cobrire.
- 142 Ieu sui Arnaut, que plor e vau cantan;
Consiros vei la passada folor,
E vei jausen lo joi qu’esper, denan.
- 145 Ara vos prec, per aquella valor
Que vos guida al som de l’escalina
Sovenha vos a temps de ma dolor!”
- 148 Söyləyərək cumdu o, alovun arasına.
140–147-ci misraların tərcüməsi:
“Bu salamın, hörmətin xoşdur mənə necə də,
Ürəyimi açaram sənün üçün bir anda.
- 142 Bax, burada Arnalddır alovların içində
Ağlayaraq oxuyur, görür keçmiş zülmət,
İşıq tapır nəzəri gələcəyə keçəndə.
- 145 Zirvəyə qalxmaq üçün sizdədir təkcə qüdrət,
Yalvarır, əməl elə onun bu rıçasına,
Unutma ki, o burda çəkir sonsuz əziyyət!”

İYİRMİ YEDDİNCİ NƏĞMƏ

Günəş qüruba doğru çəkirdi karvanını,
Tökürdü ilk şəfəqi Beytül-müqəddəs sarı,
Tərəzi bürcü altda, Ebro üstə hər yanı

- 4 Gecə örtmüşdü tamam; Qanqın oynaq suları
Günorta günəşində bərq vururdu bu zaman;
Gəlib Allah mələyi durdu bizdən yuxarı.

- 7 “Veati mundo corde!” oxuyurdu ucadan,
Yerdəki nəğmələrdən güclü idi nəğməsi,
O alovdan kənar da dayanıb durdu bu an.
- 10 “Siz, ey müqəddəs ruhlar, bu alov şərəsi
İçindən keçməlisiz; buyurun alovlara,
Qulaq asın o taydan gəlsə bir mahnı səsi”.
- 13 O elə xeyir-dua verdi bizə bu ara,
Ona qulaq asanda, sandım məni indicə
Diri basdıracaqlar burada torpaqlara.
- 16 Əyildim oda baxam məni sardı vicvicə,
Canlandı xəyalımda o bayaqkı bədənlər.
Onlar odun içində alışdırlar necə.
- 19 Bu vaxt o iki şair mənə saldı bir nəzər.
Vergili dilə gəldi: “Oğul, astanaya qalx,
Burda əzab olsa da, ölümdən yoxdur əsər.
- 22 Xatırla bir də, bir də!.. Kömək etdim mən o vaxt,
Sən endin Gerionun dibinə cürət ilə,
İndi də edəcəyəm, Allah yaxındadır bax!
- 25 Həm də anla bu sirri, buna da diqqət elə,
Bu atəşin içində min il də qalsan əgər
Əskik olmaz saçından sənə bircə tük belə.
- 28 İstəyirsən sınaqdan çıxsın bütün bu sözlər,
Qəsdin etibarımı çəkməsə imtahana,
Yığışdır ətəyini, oda yaxınlaş, yetər.
- 31 Ruhunu buxovlayan nə varsa, at bir yana
İrəli bax, di yeri, sən topla cəsarəti!”
Vicdanım sıxılrsa da, qulaq asmadım ona.
- 34 Tərpənmirdim, görəndə məndəki bu haləti
O pərt olub söylədi: “Oğul, bu divar səni
Axı Beatriçedən ayırır, keç bu səddi”.
- 37 Piram ki, qapamışdı işığa gözlərini,
Açdı yenə gözünü gəlcək Fisbanın adı,
Bir qızartı bürüdü bu vaxt tutqun rəngini,
- 40 Bax, beləcə yumşalıb, mən buraxdım inadı,
Çevrildi rəhbərimə sükut dolu baxışlar,
Eşitdiyim o addı istəyimim qanadı.
- 43 Dedi: “Nə gözləyirik? Dayanmaqdan nə çıxar?”
Elə bil ki, almaya şimikən bir uşağa
Gülümsünüb baxırdı bu anda o lütfkar.
- 46 O alovlar içində itdi, keçib qabağa,
Stasiyə işarə etdi gəlsin arxada
Biz yeriyib keçincə sıldırımından qırağa.
- 49 Od, hərarət o qədər dəhşətliydi ortada
Şad olardım qaynayan şüşənin girdabında
Bir anlığa batıb mən, nəfəs alaydım orda.
- 52 Qorxmadan gedim deyə, müəllimim hər anda
Beatriçe sözünü təkrar edirdi mənə:
“Elə bil ki, dayanıb gözümün qabağında”.
- 55 Bizi bir səs çağırırdı alovların içinə:
Getdik səsin dalınca, unudulmuşdu hər şey.
Qorxulu bir cığıra gəlib çıxdıq biz yenə.
- 58 “Venlte, benedicti Paris mei!”
Bu nəğmə nur içindən başladı ucalmağa,
Bir nur ki, gözlərimi qamaşdırdı peydərpey.
- 61 O səs dedi: “Durmayın, tez olun qalxın dağa,
Qürubun ətəkləri hələlik işıqlıdır;
Günəş batır, gecə də başlayır qaralmağa”.
- 64 Qayalar arasıyla qalxırdı ensiz cığır,
Bununçün də qarşından düşən solğun şəfəqlər
Mənimlə uzlaşırdı getdikcə ağır-ağır.

- 67 Pİllələrİ yuxarı qalxmışdıq ki, bir qədər
Günəşin qürubunu hiss etdik uzaqda biz,
Çünki bizdən arxada yox olurdu kölgələr.
- 70 İntəhasız kainat qaralanda tərtemiz
Göylərdə hər nə varsa eyni rəngə çalanda,
Öz tətəxinə çıxanda gecə səssiz-səmirsiz,
- 73 Pİllələr çarpayıya döndü elə bu anda.
Zülmətin qucağında biz getməyə, dayanaq,
Hünər, həvəs çəkilir gözü yuxu alanda.
- 76 Keçilər qayalarda, görürsən, vaz ataraq,
Ot üçün vurnuxurlar səhərdən axşamədək,
Qarınları doyanda aram olurlar ancaq,
- 79 Sonra da bir qayanın dibində cəmləşərək,
Burda kölgələnirlər isti başlayan kimi,
Çoban durur yaxında əlində bir dəyənək,
- 82 Koməsindən çox uzaq düşən bir insan kimi,
O qalır sürüsüylə qəfil düşəndə gecə,
Gözləyir qurd cummasın bir fürsət tapan kimi;
- 85 Bu zaman üçümüz də dayanmışdıq beləcə,
Çobana bənzəyirdi onlar, mənse keçiyə,
Qalmalıydıq dərədə dan yeri söküləncə.
- 88 Ətraf nəhəng daşlarla alınmışdı dövrəyə,
Adi səyyarələrdən həm işıqlı, həm iri
Ulduzlar başım üstədən nur səpirdi dərəyə.
- 91 Beləcə düşüncəli, seyr etdikcə göyləri
Yuxu örtüdü gözümlü; bəzən isə yuxular
Heç xəyala gəlməyən aləmdən xəbər verir.
- 94 Belkə də Siterəyə şərqdə yananda par-par
Ətəklərə yayanda öz nurunu zirvədən,
O nur qoynunda sanki eşqin atəşin yayar,

- 97 Elə bu vaxt olardı, yuxuda gördüm ki, mən
Çiçək dərir çəməndə gənc və gözəl bir qadın,
Dərə-dərə gülləri nəgmə deyir o hərdən.
- 100 “Hamı bilsin, deyirəm, mənim Liyadır adım,
Burda tənha gəzərək öz qəşəng əllərimlə
Bu çələngə yığdığım çiçəkləri topladım.
- 103 Aynada görünməkcün çiçək yığırım belə;
Mənim bacım Rahilsə xeyli baxır güzgüyə,
Gözlərini çəkməyir günlər, saatlar ilə.
- 106 Məftundur gözlərini bəzəyən gözəlliyə,
Necə ki, mən dərdiyim gülə, çiçəyə heyran;
Mən işdən həzz alıram, o gərək seyr eləyə”.
- 109 Şərqi üfüqlərində qızarırdı qızıl dan,
Gecəni yolda qalıb gecələyən yolçunu
Gözəl bir müjdə kimi sevindirir bu zaman.
- 112 O qovurdu zülməti, gözümdəki yuxunu;
Mən gözümlü açanda durmuşdu müəllimlər,
Ətrafıma baxanda ilk dəfə gördüm bunu.
- 115 “Nəsillərin həyəcənə gəzdirdi şirin bəhər,
O bəhər ki, gəzirlər hər yanda budaq-budaq,
Sənin yorğunluğunu bugün tamam qəhr edər”.
- 118 Vergili bu sözləri dedi mənə baxaraq;
Bu qədər xoş, mehriban, səxavətli kəlamlar
Onun dodaqlarından çıxa bilərdi ancaq.
- 121 Mən artıq öz yerimdə tuta bilmirdim qərar,
Yuxarı can atırdım, sanırdım ki, bu ara
Lap zirvəyə uçaram, quş kimi qanadım var.
- 124 Nəhayət, biz yüksəkdən baxmadıydıq yollara
Hər şey aşağıdaydı, qalxmışdıq lap yuxarı,
Mən baxdım Vergiliyə, o müdrik ixtiyara,

- 127 Dedi: "Həm fani olan, həm əbədi odları
Oğul, gördün gözünlə, çatdıq elə bir yərə
Bundan belə çatmayır əqlimin iqtidarı
- 130 Sənə məsləhət verə, sənə bir yol göstərə;
Keçdik neçə sıldırım, dərə, yol, dağ zirvəsi
Öz ağılnla gedəsən bundan belə sən gərək.
- 133 Budur, öpür alınını al günəşin şöləsi;
Budur, meşə, çiçəklər, otlar döşəyən xalı,
Yabanı çiçəklərin yayılır rayihəsi.
- 136 Nə qədər görünməyib, bir vaxt gözləri yaşlı
Məni axtarıb tapan o bəxtiyar baxışlar,
Ya otur, ya gəz, dolan burda yamacı, yalı.
- 139 Daha bir söz deməyə yoxdur məndə ixtiyar;
Özün öz taleyinin indi bir hakimisən,
Azad doğru yol ilə gedən sağlam ruhun var,
- 142 Tac qoyuram başına, sən hökmdar kimisən".

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

Gözlərimin önündə başlayırdı yeni gün,
Kölgəli, otlı-sulu torpaqdakı cənnəti
Mən bir bələdçi kimi gəzib dolaşmaq üçün

- 4 Keçdim dağlıq yerlərdən azaldaraq sürəti,
Aşdım sıldırımı da, torpağın nəfəsindən
Yayılırdı otların, güllərin tərəvəti.
- 7 Bu yerlərin nəvaziş dolu rayihəsindən
İncə bir meh əsirdi üzümü yelləyərək,
Bəzən elə gəlirdi onun bu həmləsindən
- 10 Ağaclar da zirvədə əyilir titrək-titrək
Müqəddəs dağdan düşən kölgələrin səmtinə,
Sübhün oğlan çağında dan yeri qızarantək, –

- 13 Ancaq bu titrəyişdən dəyişməyirdi heç nə,
Quşlar da qorxmayırdı, kəsməyirdi səsini,
Onların cəh-cəhinə xələl gəlmirdi yenə:

- 16 Onlar şərqi yellərə qoşulan nəğməsini
Yarpaqlar arasında dinləyirdi sevincək,
Nəqərat tuturdular, yayıb nəşidəsini.
- 19 Eolun buraxdığı Sirokko adlı külək
Kyassi sahilində yayılıb pərdə-pərdə
Meşə səs salardı burdakı nəğmələrtək.
- 22 Xeyli addımlayıb mən meşədəki bu yerdə
Sıx, dərin tərəflərə yönəlmişdim o qədər
Gəldiyim yol qurtarır, itirdi üfüqlərdə.
- 25 Bir çay mənim yolumu qəfil kəsdi bu səfər,
Xəfif-xəfif çağlayıb, sola axır biqərar,
Əyilirdi o səmtə otlar, çiçəklər, güllər.
- 28 Yer üzündə gördüyün ən təmiz, büllur sular
Dərindən sızıb gələn bu çeşmənin yanında
Sanarsan çirkablıdır, içində zir-zibil var,
- 31 Hərçənd nə ay, nə günəş nuru düşür bir an da,
Əbədi kölgələrin altında qaldığından
Sanarsan ki, qapqara bir rəng axır canında.
- 34 Dayanıb, axan çayı seyrə daldım bir zaman,
Mən onun qoynundakı təzə-tər bitkiləri
Süzürdüm, çoxdu onlar, bitmişdi rəngi əlvan.
- 37 Heyrətəməz bir lövhə cəzə edəndə nəzəri,
Ən şirin xəyal belə dağlır ağ dumantək,
Beyində qalmır əsla düşüncənin əsəri,
- 40 Bax, beləcə gördük ki, bir qadın dolaşır tək,
Ətrafa xalı sərməmiş əlvan gülü, çiçəyi
Ayırırdı, yığırdı o, nəğmələr deyərək.

- 43 Ona dedim: “Ey qadın, ey bu yerin bəzəyi,
Məhəbbət yaraşıqdır sənin gözəlliyinə.
Hüsnün yanıltmayırsa, düz duymuşsa ürəyim, –
- 46 Bir az yaxın gəlsənə bu çayın sahilinə,
İstəyirəm nəğməni yaxından eşidim mən,
Görüm nə oxuyursan, qoy aydın çatsın mənə.
- 49 Gənc Prozerpianı xatırlatdın mənə sən,
Serera bir gün ondan ayrı düşdü, bax, belə,
O da ayrıldı getdi bir çiçəkli dərədən”.
- 52 Sanki rəqs edib, qadın döndü bu münval ilə,
Yeridi süzə-süzə, xırdaydı addımları,
O gəlməyə başladı, çağırdığım sahilə;
- 55 Bürümüşdü hər yanı çiçək – qırmızı, sarı.
Utancaq bir qız kimi gözün yerə dikərək,
Çiçəklər arasından gəlirdi mənə sarı,
- 58 Mənim ricalarıma əməl etdi o, demək,
Elə yaxın gəldi ki, nəğməsindəki mənə
Büsbütün aydın oldu, hər şeyi duydu ürək.
- 61 Qaldırıb kirpiyini, o gəldi lap yaxına,
Orda çayın yuduğu dik sahilə yanaşdı,
Parlayırdı gözləri, mənsə baxırdım ona
- 64 Veneranın gözündə belə parlamamışdı
Şəfəqlər; o zaman ki, doğma oğlu bixəbər
Onun sevən köksündə oxla yaralar açdı.
- 67 Bu zirvədə toxumsuz cücərmişdi çiçəklər,
Ot içində onları axan sel suvarırdı
Qadın gülür, güldəstə bağlayırdı təzə-tər.
- 70 Aramızdakı çayın üç addım eni vardı
İnsan məğrurluğuna bir zaman, oldu ibrət –
Gellesponta Kserks suları necə yardı,
- 73 Leandra verirdi sonsuz nəşə ilə ləzzət,
Abidosdan Səsdə o, üzəndə pis havada;
Mənsə çayı keçməyə ələmirdim cəsəret.
- 76 Qadın süzüb ətrafı, söylədi: “Bu arada
Təzəsiniz; mənim bu təbəssümlərim ki, var
Son qoyardı bu yerdə hər bəlaya, fəryada, –
- 79 Onlar indi bəlkə də sizi heyrətə salar;
Ancaq “Delectasti” duası oxunanda
Düləseniz, sizinçün bu sirlər agah olar.
- 82 Yadındamı, sən məni səsləyirdin o yanda.
İndi hüzurundayam, soruş hər nə istəsən,
Hazıram hər sözüənə cavab verəm bu anda”.
- 85 “Məşənin xışiltısı, çağlayan, axıb gedən
Bu sular artırıbdır özumdəki heyreti,
Başqa söz demişdilər əvvəlcə” – söylədim mən.
- 88 Cavab verdi, bu sayaq başladı söz-söhbəti:
“Mən bunların səbəbin açaram axıradək,
Qovaram gözlərini örtən qatı zülməti.
- 91 Nemətləri yaradan özü riza verərək,
İlk insanı buraya – cənnət astanasına
Gətirdi, saf əmələ inayət göstərərək,
- 94 İnsan itirdi onu günahı bahasına
Günahsız təbəssümlər, əyləncələr, oyunlar
Çevrildi göz yaşına, ürəyin ağrısına.
- 97 Qasırganı, yelləri orda yaradır buxar,
O buxar ki, günəşin sonsuz hərətilə
Həm torpaqdan, həm sudan isti dəydikcə qalxar.
- 100 İnsanı üzüməkçün yellər əziyyət ilə
Dağ qalxıb yüksəlibdir həmin astanayadək,
Küləklərin önünü kəsib əzəmət ilə.

- 103 Hava cərəyanına maneə göstərərək
Yolundan döndərməsə qəfil bir qüvvə əgər,
Birinci qatda tamam əsib dayanır külək.
- 106 Deməli, bu pak, təmiz zirvədəki küləklər
Dolaşaraq əsdikcə neçə-neçə budaqda,
Meşə bu hərəkətdən səslə dolur sərasər.
- 109 O külək toxunduğu hər bitkidən, torpaqdan
Həyat qüvvəsi alıb fırladır var gücüylə,
Sonra onu itirir harda isə uzaqda;
- 112 Ən ucqar torpaqlara o qüvvə düşür belə,
Ya öz təbiətləri, ya göylərin qüdrəti
Cücərdir o qüvvəni, nəslə artırır elə.
- 115 Bunları bilənlərin artmaz əsla heyrəti
Görsələr ki, toxumsuz torpaq bitki cücərdə,
Cana gələ fidanlar, arta boyu, qaməti.
- 118 Bunu da bil, gördüyün ecazkar meşələrdə
Torpaq zəngindir yaman, yetirir bollu nübar
Ancaq o meyvələrdən olmur sizin yerlərdə
- 121 Bir də bu qarşındakı axıb gedən çay ki, var
Yağış–yağmur suyundan yaranmayıbdır, fəqət
Ondan axmır uzağa gah çılğın, gah xay sular;
- 124 O çayın mənbəyində yatır əbədi qüvvət,
Allah rızası ilə, hökmüylə iki yandan
Axır həmin bu çaya nə töksə ulu qüdrət.
- 127 Axdıqca bu tərəfə – insanların yadından
O silir günahları; o tərəfə axanda –
Saf insan əməlindən aparır bir ərnağan.
- 130 Bu tərəfdə Letadır; Evnoyadır o yanda;
Həm burda, həm də orda əvvəl dadasan gərək,
Bu suyun təsirini hiss edəsən bir anda.

- 133 Ondan dadsan – ən yüksək nəşəni duyur ürək
Qəlbinin yanğını onun rəvayətilə
Bəlkə də söndürmüşən, mən şad olardım, görçək,
- 136 Üzləşseydin burda sən canlı həqiqət ilə;
Doğrudur, bunu kimse vəd etməyibdir sənə,
Lakin bundan söhbətə xələl gəlməz çox elə.
- 139 Bir zamanlar tərənnüm olunub dönə–dönə
Keçmiş insan, qızıl əsr – bəlkə də bunlar, inan,
Bir şair xəyalının məhsulu olmuş yenə:
- 142 Lakin günahsız olub burda birinci insan,
Çöldə müdam yaz olub, bağlarda bollu bəhrə,
Dirilik ətri gəlmiş burda axan sulardan”.
- 145 Mən üzümü çevirdim baxdım iki şairə,
Onların təbəssümü çatdı mənim dadıma,
Bildim onlar inanır deyilən bu sözlərə,
- 148 Sonra çevrilib baxdım o ecazkar qadına.

İYİRMİ DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

- Məhəbbətə tutulub sanki, naz ilə asta,
O, sözünü bitirdi, sonra oxudu belə.
Beati quorum tecta sunt peccata!”
- 4 . Pərilər ki, nə sayaq yüngül addımlar ilə
Tək–tənha yeriyirlər meşənin qucağında,
Biri – günəşə doğru, biri – zülmət sahilə, –
- 7 O qadın da gedirdi lap çayın qırağına,
Yeriyirdim onunla mən də çiyin–çiyinə,
Onunla bir basırdım yerə ayağımı da.
- 10 İkimiz yüzcə addım heç getməmişdik, yenə
Gördük ki, sağ tərəfə dönür çayın məcrası,
Mən üzümü çevirdim bu zaman şərq səmtinə.

- 13 Başa vurulmamışdı bu yolun da yarısı,
Bütün vücudu ilə o qadın çevrilərək:
“Qardaşım, bax, qulaq as!” – söylədi söz arası.
- 16 Meşənin dərinliyi qəfil çıxan günəştək
Gözlənilməz işıqla şölələndi, nurlandı,
Elə bil ki, qəfildən şaxıdı odlu şimşək;
- 19 Lakin şimşəyin ömrü çox deyildi, bir andı,
Bu işıqsa qalxırdı, yayılırdı get-gedə,
Düşündüm öz-özümə: “Bu nədir işıqlandı?”
- 22 İncə səslər eşitdim bu vaxt nur dolu göydə,
Həvvanın göstərdiyi misilsiz cəsarəti
Mən kədərlə məzəmmət eləyirdim bu vədə:
- 25 Pozmurdu yer də, göy də Allah qoyan hikməti,
Tək bir qadın xəlvə olub, yer üzünə gələntək
Sirlərin örtüyünü atmaq oldu niyyəti.
- 28 Əgər o, örtüyünə onda bürünsəydi bərk,
Bu ilahi yerlərin sonsuz səadətini
Lap duyardım əzəldən ömrümün sonunadək.
- 31 Görəcəyim aləmin düşünüb hikmətini,
Gedirdim, fikirlərim qorxudurdu özümü,
Həm də mən bu yerlərin dadını, ləzzətini
- 34 Duymağa can atırdım; bir də açdım gözümü:
Yaşıl budaqlar altıda alov qalxırdı sandım,
Nəğməyə çevrilirdi xoş səslərin düzüümü.
- 37 Siz ey müqəddəs qızlar, mən ac, susuz dolandım,
Soyuqlarda yuxusuz qaldım onun xətrinə,
Bununçün mən mükafat almaq haqqı qazandım,
- 40 Gelikon çeşmələri töhfə gətirsin mənə,
Uraniya bir şeir tələqin etsin bu anda,
O şeir səbəb olsun qoy əqlin heyretinə.

- 43 Kənarda göz aldadan düzənliyin dalında
Göründü yeddi ağac, yeddisi də qızıldan,
Məndən çox uzaq idi ağaclar bu halında.
- 46 Addımlayıb onlara yaxın gəldiyim zaman
Duyğuları aldadan, əşyaları dəyişən
Uzaqlıq yaxın oldu, hər şey göründü olan,
- 49 Aqlımın qüdrətilə açıqca gördüm ki, mən
Həmin o yeddi ağac par-par yanan çiraqdır,
Nəğməsə “Osannadır” – ətrafa səsi düşən
- 52 Gecə səma, görürsən bəzən, süd kimi ağdır,
On dörd gecəlik ayın orda səpdiyi ziya
İşıqda bu şamların nurundan çox uzaqdır.
- 55 Təəccüblə baxırdım Vergiliyə mən, guya
Açacaqdı bu sirri; ancaq o da heyrətlə
Baxırdı lal, ona da qaranlıqdı bu mənə,
- 58 Mən baxırdım gördüyüm möcüzəyə diqqətlə,
Asta-asta gedirdi çıraqların düzüümü,
Təzə gəlinlər gəder bu əda, bu adətlə.
- 61 “Bu canlı nura niyə zilləmişən gözünü,
Sən görmürsən onların arxalarında nə var?” –
Danlaq kimi dinlədim qadının bu sözünü.
- 64 Arxada yeri yirdi ağ paltarlı adamlar
Başcının arxasınca gedən dəstələr kimi,
Heç zaman görməmişik biz bu ağılıqda paltar.
- 67 Suyun səthi solumda parlayırdı zər kimi,
İlkin mən bunu gördüm, elə ki, saldım nəzər,
O məni əks edirdi soldan güzgülər kimi.
- 70 Mən gələn adamlara yaxın idim o qədər,
Aramızdakı çaydı yalnız bizi ayıran,
Dayandım ki, lap aydın görünsün bu dəstələr.

- 73 İşıqlarsa irəli gəlmədəydi anbaan,
Dallarınca ləpələr firçayla çəkiləntək
Döşənirdi nizamla, gözəlləşirdi hər yan.
- 76 Çox yaxın görünürdü indi o yeddi şülək,
Xatırladırdı onlar qövs-qüzeh rənglərin
Parladıqca yagünəş, ya da ay haləsitək,
- 79 Gözlə ölçə bilmirdim görünən şülekələrin,
Uzununu; məsafə uc tərəfdən arada
Bəlkə də on addıma qədər olardı yəqin.
- 82 On iki cüt ixtiyar cərgələyib orada,
Mavi göyün altında gedirdi təmkin ilə
Bəzənmişdi zanbaqla onların başları da.
- 85 Onlar oxuyurdular: "Müqəddəssən sən elə
Adəmin qızıllarının arasında binadan,
Qalmısan parlaq, gözəl; qalacaqsan sən belə!"
- 88 Həmin ali cərgələr keçib getdiyi zaman,
O yanda çiçəkləyən yaşıl, tər-təzə otlar
Azad oldu büsbütün, elə bu vaxt dörd heyvan
- 91 Çıraqların dalından qəfil oldu aşikar,
Onlar əvəz edirdi qabaqda gedənləri.
Gördüm alınlarını örtüb yaşıl yarpaqlar;
- 94 Gördüm ki, hər birinin vardır altı şəhpəri;
Qanadlardan baxırdı saysız-hesabsız gözlər;
Yalnız Arqus baxardı belə, olsaydı diri.
- 97 Oxucu, o üzləri təsvir etmirəm, yetər.
Onların təsvirinə çatmaz mənim qüdrətim.
Mümkün deyil, səxavət göstərsəm də nə qədər.
- 100 Sən oxu Yezekili; onların təbiətin
Şimaldan gələn odda, buludda, ruzigarda
Necə varsa göstərib o heyvani surətin.

- 103 Zahirı görkəmləri həmin o varaqlarda
Yazıldığı kimidir; qanadlarını saysaq,
İoannla razıyam, düz gəlirik biz burda.
- 106 İkitəkər araba əzəmətlə qalxaraq,
Dörd heyvan arasından görünürdü müzəffər,
Öndə ona qoşulmuş Qrifon idi ancaq.
- 109 Qrifon qanadını qaldırmışdı bir qədər,
Bununla seçilirdi ortadakı üçündən,
Ancaq nə əyilirdi, nə sınırdı o şəhpər.
- 112 Boylanıb nəzər saldım qanadın ucuna mən,
Quşa aid hissəsi qızıldı yarisindən,
Qalanı rəng almışdı zambaqla qızıl güldən.
- 115 Nə Avqust, nə Ssipion bir vaxt arabasında
Əyləndirə bilmədi Romanı bu qədər də,
Yüz qat solğunluq vardı günəşin ziyasında,
- 118 O günəş ki, yandırdı ələmi bir səfərdə,
Yer üzünə gətirdi sonsuz kədər və qüسسə,
Diy də adil hökmünü verdi həmin o yerdə.
- 121 Sağ təkər üzərində bu dəm başladı rəqsə
Hərlənərək üç qadın; qıpqırmızıydı biri;
Seçilməzdi atəşdən oda, alova girsə;
- 124 İkincinin büsbütün bədəni, sümükləri
Zümrüdü rəngdə idi; üçüncü aydan arı,
Andırırdı ağılığı təzə qarı, mərməri.
- 127 Gah ağ idi aparın gözəl rəqsə onları,
Gah qırmızı, söyləyib eczakar nəğməsini,
Rəqsə çəkirdi yenə burda oynayanları.
- 130 Sol tərəfdə dördünün gördüm rəqs etməsini,
Hamısı al geyimli; hamı təkrar edirdi
Üçüncü gözü olan birisinin rəqsini.

- 133 İzdihamın dalınca iki qoca gedirdi,
Ayrı-ayrı olsa da onların əlbəsesi,
Xeyirxah sifətləri, baxışları da birdi.
- 136 Birini Hippokrat sanardı tələbəsi,
Çünki təbiət onun aqlında, zəkasında
Bəxş etmişdi insana canlı həyat həvəsi.
- 139 İkinci batmış idi fikirlər dəryasında,
Ovxarlanmış qılıncək parlayırdı o par-par,
Qorxudan baxdım ona mən çayın aynasında,
- 142 Sonra keçdi dörd nəfər – onlar müti, ixtiyar;
Ardınca tənha qoca gedirdi yuxlayaraq,
Baxdım gördüm ki, onda peyğəmbər sifəti var,
- 145 Yeddisi də ruhani paltarlarıyla ancaq
Bu dəm birincilərdən seçilmirdi aşikar;
Başlarında çələngsə qızıl güldü, həm də ağ
- 148 Çiçəklə bəzənmişdi; görünmürdü zambaqlar;
Gəndən baxan olsaydı deyərdi: o üzlərə
Qaşlarından yuxarı bürünüb alov, şərar.
- 151 Araba çatan kimi mənim durduğum yerə,
Güclü gurultu qopdu; sanki oldu qadağan
İrəliyə hərəkət; dayandı birdən-birə
- 154 Ələmlərin dalında müqəddəs dəstə bu an.

OTUZUNCU NƏGMƏ

Şöhrətinə, günahın pərdəsindən savayı,
Qürub, tulu, hər cürə qaranlıqlar yad olan
Yeddi ulduzlu göylər – o hökmlər sarayı

- 4 Necə ki, yol göstərir aşağıya hər bir an,
Gəmini iskələyə insan çatdırsın deyə,
Hamıya öz işini göstərən duran zaman,

- 7 Qrifonun önündə düzülərək cərgəyə
Yeriyən o müqəddəs izdiham sevinc ilə
Çevirdi birdən-birə üzünü qafiləyə;
- 10 Göyə baxıb ilhamla biri oxudu belə:
“Veni, sponsa, de Libano, veni!” –
Üç yol təkrar elədi, bütün xor gəldi dilə.
- 13 Məminlər tərək eləyib necə məzar evini,
Qiyamətdə son səsə qalxacaqlar qəbirdən,
Mədh etməkçün duada Allahın şərəfini,
- 16 Göylər qafiləsinin üstünü belə birdən
Aldı yüz-yüz ad Vocem tanti senis,
Gördüm əbədiyyətin müjdəçilərini mən.
- 19 Hamı da oxuyurdu: “Benedictus qui venis!”
Çiçəkləri səpərək ətrafına, yuxarı,
Səsləyirdilər: “Manibus o date lilia plenis!”
- 22 Bəzən şərqi göyləri sübhün səhər çağları
Qızılı qan rənginə boyanır başdan-başa,
Bu vaxt gözəl görünür, saf görünür çaları,
- 25 Təzə çıxan günəş də boylanır dağa-daşa,
Xəfif duman çəkibdir onun üzünə pərdə,
Rahatca etmək olar indi ona tamaşa,
- 28 Bu cür güllü-çiçəkli mələklərdi hər yerdə,
Füsunkar arabanın üstündə uçuşaraq
Onu qərq edirdilər solmayan çiçəklərdə,
- 31 Başda zeytun çələngi, üzündə bəyaz duvaq,
Çiyində yaşıl örtük bir qadın oldu peyda,
Əynində qırmızı don yanırdı alışaraq.
- 34 O illər, o zamanlar qalsa da çox uzaqda,
Elə ki, göz önümdə durdu onun surəti
Titrədi, əsdi ruhum, düşdü alova, oda,

- 37 Onu tam görməsə də mənim nəzər-diqqətim,
Onun özündən doğan bir ilahi qüvvədən
Yenidən cana gəldi mənim ilk məhəbbətim.
- 40 Bir qüvvə ki, köksümə dağ çəkmişdi gənc ikən,
Həmin qüvvə indi də üzümə dəyən anda
Amansız qüdrətini onun hiss elədim mən,
- 43 Ya qorxunun, ya da ki, bəlanın qucağında
Anasını axtaran bir tifil uşaq kimi
Sola baxdım təlaşla, həyəcanlı çağırmda
- 46 Deyəm mən Vergiliyə: “Qanım donacaq kimi
Titrəyirəm, əsirəm, tanıyıram onu mən,
Köhnə atəş sinəmi yaxır yenə dağ kimi!”
- 49 Lakin Vergili bu an yoxa çıxmışdı birdən,
Vergili – atam mənim, pasibanım, rəhbərim,
Vergili – xilaskarım hər cür qəmdən, kədərdən.
- 52 Həvvə üçün qadağan olan gözəl yerlərin
Sərin şəhlə yuyulmuş ilahi mənzərəsi
Qarşısın kəsəmmədi gözəndən axan sellərin.
- 55 “Dante, səni qətiyyənlə Vergilinin: getməsi
Ağlatmasın, sızlama, taleyinə yazılan
Deyildir hönkürtülər, kədərin, qəmin səsi”.
- 58 Ona çevirsin deyər diqqətin hər bir insan,
Gəmilərdə iş vaxtı gah başda, gah ayaqda
Admiral da bu sayaq nitq edir zaman-zaman,
- 61 O sözlər ki, indicə yazıram bu varaqda
Adımı eşidəndə mən həmin o sözlərdə
Gördüm ki, arabada sol tərəfdən, qıraqda
- 64 Çöhrəsində duvaqa bənzər zərif bir pərdə,
O qadının gözləri zillənib mənə sarı,
Dövrəsində dayanıb şadlanır mələklər də.
- 67 Düşsə də üzündəki o örtüyün kənarı
Mən onu açıq-aydın görə bilmirdim ancaq
Bəzəyirdi örtüyü Minerva yarpaqları,
- 70 Şahanə əda ilə başını qaldıraraq,
Bu sözləri söylədi sonsuz bir şəfqət ilə,
Qəlbindəki qəzəbi gizləyən adam sayaq:
- 73 “Bəli, Beatriceyəm. Bir bax cəsəret ilə!
Ali ülvyyətlə olan bu uca yerlərə sən,
Necə gəlib çıxmısan, hansı səadət ilə?”
- 76 Bu dəm çaya baxırdım; başımı sallayıb mən,
Suda əksimi görçək məni bürüdü heyrət,
Tez gözümü otlara dikdim xəcalətimdən.
- 79 Ana cavan oğluna üz tutursa necə sərt,
O da mənə qəzəbli görünürdü bu təhər.
Qəzəbli görünəndə acı olur məhəbbət.
- 82 O susdu, danışmadı; hər tərəfdən mələklər
“İn te, Domine, speravi”ni oxuyurdular,
Surəni söylədilər “pedes meos” a qədər.
- 85 İtaliya dağlarını tutan zaman şaxta, qar,
Əsir dörd bir tərəfdən slavon küləkləri,
Görürsən buz bağlayır neçə illik palıdlar,
- 88 İçəridən əriyir, bürüyərək hər yeri
İsti yellər əsəntək, yerin də nəfəsindən
Şaxta muntək əriyir, qalmır donun əsəri, –
- 91 Əbədiyyət yurduyla birgə, həmahəng dinən
Nəğməni dinlədiyim həmin bu anlaradək
Sarsılmış, mat-məəttəl dayanmışdım belə mən;
- 94 Lakin oxuduqları nəğməni anlayantək
Biləndə ki, əfvimə onlar çalışır belə:
“Xanım, olma bu qədər amansız!” söyləyərək,

97 Qəlbimi donduran buz əridi gilə-gilə,
Çevrildi bircə anda suya, bir də buxara –
Döndü sinəmdə aha, gözlərimdə gur selə.

100 Arabanın yanında o dayanıb bu ara,
Dinləyirdi deyilən sözləri də diqqətlə,
Sonra belə bir cavab verdi yalvarışlara:

103 “Siz ömr eləyirsiniz burda – əbədiyyətdə,
Nə gecələr, nə də ki, daldığınız rüyalar
Əsrlərin yoluna kölgə salmır, əlbəttə.

106 Orda sakit dayanıb göz yaşsı tökən ki, var,
Kaş onun uyğun gələ kədəriylə əməli,
İndi bütün onadır verdiyim bu cavablar.

109 Təkə dağ dövrəsinin gücü deyildir, bəli,
Düzülən ulduzların yaxından köməyi
Toxumdan istənilən meyvəni alsın əli,

112 Kərim olan Allahın səxavətidir belə,
Onun yağış yağdıran buludlarıdır bir də,
Ancaq bizim gözümüz onları görmür hələ.

115 Bu şəxs təzə həyatda göstərərək hünər də
Elə sərf eləyirdi istedadını yeksər
Bir aləm iş görərdi bir uğurlu səhərdə.

118 Torpaq da vəhşiləşər, zərər verər o qədər
Alaq ya dəlibuğda toxumu ona düşcək,
Öz torpaq qüdrətilə məhsulu da məhv edər.

121 Bir vaxt vardı bu adam məndən umardı kömək;
Gəncliyin hərərəti dolu gözlərimlə mən
Onu aparmadaydım, doğru yol göstərərək.

124 Yaşım iyirmi beşi adlayarkən, keçərkən
Həyatı tərək elədim, o da məni ataraq
Getdi, özgülər ilə ülfət bağladı fəvrən.

127 Ruhum qalxıb ucaldı bədəndən düşdü uzaq,
Gözəlliyim, qüvvətim artdı, çoxaldı qat-qat,
Onun qəlbi soyudu sevgilisinə ancaq.

130 Addımını o əyri yollara atdı, heyhat,
Onu yalançı vədlər çıxardı doğru yoldan,
Uydu fani aləmə, sürdü saxta bir həyat.

133 Nahaq yerə rüyalar qucağında anbaan
Mən onu səsleyirdim tərək etsin pis adəti,
Demə zərrəcə qüssə çəkmirmiş o, bu zaman.

137 O qədər böyük idi bu şəxsin fəlakəti –
Ölənələrin əbədi dünyasını görməklə
Xilas ola bilərdi onun ruhu, xisləti.

140 Ölülər aləminin qapısına mən belə
Gəlib, rica elədim kömək eləsin ona,
O qüvvə ki, qaldırıb onu bura əlilə.

143 Heç bir tövbə etmədən, batmadan göz yaşına,
Letanın içi ilə gedərək, dönə-dönə
Görmək belə aləmi, baxmaq bütün hər yana –

146 Bu tamam zidd olardı ilahinin hökmünə”.

OTUZ BİRİNCİ NƏĞMƏ

Onsuz da çox itiydi hər kəlmənin kəsəri,
İndi isə sancıldı köksümə iti xəncər,
Söylədikcə dalbadal kinayəli sözləri.

4 “Sən özün söylə görək, haqlı deyiləm məgər,
Söylə, sən ey müqəddəs sahilə duran insan!
Sənin etirafını gözləyirəm, müxtəsər”.

7 Daxili bir izzət mənə üzümüdü yaman,
Danışmaqçün ağızımı açsam da dönə-dönə,
Səsim batdı büsbütün çıxmamış boğazımdan.

- 10 Bir qədər gözləyib o, dedi “Nə oldu sənə?
O kədərli illərin xatirəsin dalğalar
Tamam yumayıb hələ. İndi cavab ver mənə!”
- 13 Əvvəlkindən daha çox qorxu, iztirab, qubar
Bir “bəli” qopartdı ki, bu dəm mənim dilimdən
Onu qulaq eşitməz, göz ilə görmək olar.
- 16 Gərilməmiş yay dözməyib ortadan sınır bəzən,
Ox maili ucaraq gedir hədəfə sarı,
Vurduğu yara isə zərər vermir qətiyyə,ən,
- 19 Mən də dözə bilmədim, bir kəlmə deyim barı,
Zəifləmiş səsım də batıb getdi qəflətən,
Onu batırdı mənim ah-naləm, göz yaşlarım
- 22 O dedi: “Yollarımda dözərək əziyyə,ətə,
Qovuşmaqçün hər şeydən ali, hər şeydən uca
Xəyalımı cəlb edən o ilahi qüvvəyə,
- 25 Söylə, nələr görmüsən gəldiyin yol boyunca,
Hansı dərin dərələr, keçilməz maneələr
Sındırdı iradəni, hüzuruna çıxınca?
- 28 Bu yolda şirnikdirən nemət gördün nə qədər,
Sonsuz vədlər verib, sehlədi o səni,
Çəkdi özünə tərəf? Di, cavab ver müxtəsər”.
- 31 Mən kədərli ahlarla dinlədim hər kəlməni,
Səsimi iradəmə tabe etdim güc ilə,
Axır cavab verməyə vadar etdi o məni.
- 34 Bu dəmdə göz yaşlarım dönsə də coşqun selə,
Dedim: “Sizin çöhrəniz nihan olcaq gözüm,dən,
Könül verdim dünyada neçə fani əmələ”.
- 37 Dedi: “Gizlətsə idin, ya da dansa idin sən,
Bütün işlərə vaqif o adil, böyük hakim
Aldanmazdı, bilərdi sənın işini hökmən.

- 40 Əgər öz günahımı etiraf etsə hər kim
O haqq-hesab çağında göstərərək inayət,
Məhkəmənin qılıncı ondan yan keçir daim.
- 43 Lakin çəkəsən dəyə indi sonsuz xəcalət,
Bir dəfə aldandığın pərilərin səsınə
Bir daha uymayasan, aldanmayasan fəqət,
- 46 Göz yaşını saxlayıb, indi qulaq as mənə,
Bil ki, bir ovuc toza dönmüş varlığın onda
Hansı səmtə getməyi söyləməliydi sənə.
- 49 Nə təbiət, nə sənət sənə heç bir zamanda
Mənim soyuq məzarda qara torpağa dönen
Çöhrəm kimi bir nemət verməmişdi cahanda.
- 52 Ölüm,ümlə itirdin bu ali sevinci sən,
Ölümdürsə nəhayət insanların qisməti,
Nəydi sənın gözünü cəlb eləyən yenidən?
- 55 Sən gərək itirməyib lap birinci fürsəti,
Tez gələydin dalımca, quştək açaydın qanad,
Gərək gözləməyəydin axırı, nəhayəti.
- 58 Qanadının üstünə əzab yükünü, heyhat,
Gərək sən almayadın; gözəl qız olsa belə,
Ya başqa şey, – nəşəsi bir andır, ya bir saat.
- 61 Körpəlikdə üz-üzə gəlsə də təhlükəylə,
Quş bir qədər böyüyüb, qanad bağlayan kimi
Oxdan, səyyad torundan qorunur vermiş ilə”.
- 64 Uşaq necə dinləyir, günahı olan kimi
Yerə baxır, dərk edir günahlarını fövrən,
Qaldırmayır üzünü onda peşiman kimi,
- 67 Mən də belə durmuşdum. O mənə dedi birdən;
“Dinləyib qəmlənirsən, saqqalı qaldır görək,
Daha çox dərd çəkərsən üzümə baxanda sən”.

- 70 Gecənin yarısında oyanan güclü külək
Yarbanın ölkəsindən əssə daha tez yıxar
Zirvədəki palıdı, güclü həmlə gələrək,
- 73 Nəinki mən başımı qaldıram, taqətmi var?!
Həm də saqqal söylədi o mənə üz yerinə,
Hər sözündə zəhərli eyham tuturdu qərar.
- 76 Elə ki, qamətimi bir az düzəltdim yenə,
Gördüm gülü, çiçəyi, otu indi mələklər
Onun üstə yağdırmır yağıştək dönə-dönə:
- 79 Diqqət etdim, özüm də həycanlıydım bir qədər,
Gördüm özündə iki varlığı birləşdirən
Heyvanı seyr eləyir Beatrice mükəddər.
- 82 O sahildə üzünü açmasa da qətiyyəni,
Görünürdü gözümə yüz qat gözəl, füsunkar,
Sağlığında bu hüsnü görməmişdim onda mən.
- 85 Tikan kimi daladı qəlbimi yaxdı qubar,
Bir zamanlar könüldən hər nə sevmişdimsə, bax,
İndi nifrət edirdim, nə qədər qüvvətim var.
- 88 Neştər kimi sancıldı ürəyimə bu danlaq,
Yığıldım; nə olubsa həmin bu andan belə –
Məni dərde salana – ona bəllidir ancaq.
- 91 Taqət gəlcək qəlbimə, üzərimdə əklilə
Gözüm sataşdı mənim, toxunmuşdu gül-çiçək,
Sonra da səs eşitdim: “Sən möhkəm tut ölinlə!”
- 94 Axan çaya basırdı, o məni boğazadək,
Özü suyun səthinə qoyaraq yüngül qədəm,
Şütüyərək gedirdi avarsız bir qayıqtək.
- 97 Müqəddəs sahillərdən səslər gəlirdi bu dem,
O qədər həzin idi “Asperges me”, – sözləri
Yada salıb o təhər təkrar edə bilmərəm.
- 100 O isə əllərini açaraq yana, geri,
Üzərimə əyildi, başımı basdı suya,
Elə basdı ötürdüm neçə qurtum içəri.
- 103 Sonra axan sulara tərtemiz yuya-yuya
Məni əyləşdirdi o, dörd gözəl arasında,
Əllərilə üstümü örtülər ki, quruya.
- 106 “Biz burada pəriyik, səmanın aynasında
Ulduzuq; Beatrice gəlməmiş yer üzünə
Əvvəl biz gəldik, ona xidmət edək hər anda,
- 109 Biz təqdim edəcəyik səni onun özünə;
Ən iti gözlü olan üçünün içində sən
Baxacaqsan diqqətlə onun xoşbəxt gözüne”.
- 112 Onlar deyirdi mənə bu sözləri; biz həməni
Gördük qarşısındaıq cütbədən Qrifonun,
Beatrice durmuşdu bir az qabaqda bizdən.
- 115 Onlar dedi: “Gizləmə son gözünü, aç onu.
Budur zümrüdü gözlər, səni əzəldən bəri
O gözlərdi eləyən məhəbbətin vurğunu”.
- 118 Min-min arzu, istəklə mən çevirdim nəzəri,
Baxdım Beatricenin gözlərinə nagəhan,
Qrifona baxırdı onun zümrüd gözləri.
- 121 Beatricenin gözündə iki bədənli heyvan
Əks olunurdu aydın, aynada günəş kimi,
Gah bir, gah başqa şəkllə düşürdü zaman-zaman.
- 124 Oxucu, təsəvvür et mənim vəziyyətimi,
Görəm əks olunanda bir şey dəyişir, fəqət,
Əslində hərəkətsiz durur sabit, daimi.
- 127 Mən onu seyr edirdim gözümde şadlıq, heyrət,
Ruhum doya bilmirdi gördüyündən bu yerdə,
Hər bir iştahayla, o yetirirdi diqqət, –

- 130 Güzəllik rəmzi olan o biri üç nəfər də
Birgə nəğmə söyləyib, sonra rəqs edirdilər,
Mənə yanaşırdılar müqəddəs qədəmlərlə.
- 133 O nəğmənin mənası belə idi: "Bir qədər
Dərələrlə, düzlərlə gələn sadıq insana
Ecazkar baxışınla, Beatrice, sal nəzər.
- 136 Bizə qarşı lütfkar olub, bir danışsana,
Qoy sənin o ikinci hüsnün çıxsın meydana,
Aşkar olsun camalın, aydın görünsün ona!"
- 139 Sən ey ilham pərisi, güzəlliyə bir ana,
Parnasın kölgəsində şam kimi əriyəne,
Onun suyundan içib bu yuxusuz qalana,
- 142 Qüvvət ver, əqli ilə, sözü ilə o yenə
Bu ilahi gəlişi tərənnüm etsin indi,
Bir gəliş ki, onunla səmanın da hüsnünə
- 145 Çökdü gözəl bir ahəng göylər gözəl göründü!

OTUZ İKİNCİ NƏĞMƏ

Təşnə gözüm onillik yandırıcı həsrəti
Elə soyudurdu ki, hərəs baxışlar ilə,
Bütün başqa hisslərin qalmadı əlaməti;

- 4 Sanki mənim dörd yanıma uca bir divar ilə
Alınmışdı dövrəyə – heç nə görmürdüm, mənə
İlahi bir təbəssüm tora salmışdı belə.
- 7 Bu dəmdə dinlədim mən həmin üç ilahəni,
Onlar söyləyirdilər: "Gərgin dayanıb yaman!"
Sol tərəfə çevrildim eşitcək bu kəlməni.
- 10 Görürsən göz qamaşır günəş şüalarından,
Fövrən yerə dikirsən bu vaxt nəzərlərini,
Lap kora bənzəyirdim, sanki zülmətdi hər yan;

- 13 Elə ki, görmək hissi azca tutdu yerini.
(Mən "azca" söyləyəndə çox tuturam nəzərdə,
O "az" ayrı salmışdı bu "çoxdan" hisslərimi);
- 16 Çevriləndə sağa mən, gördüm həmin o yerdə
O müqəddəs qafilə gedir geri dönərək,
Qarşıda yeddi məşəl əl, parlaq günəşdi bir də.
- 19 Qarşıda qalxan tutub cərgələnən ordutək,
Bir ordu ki, qaldırıb başının üstə bayraq,
Əvvəlcə qarşımızda durdu qərar tutaraq.
- 22 Göylər səltənətinin qoşunu da bu sayaq,
Bir tərəfə dönməmiş o araba – qafilə
Əvvəl geri dönməyə qayda yaratsın gərək, –
- 25 Qadınlar arabaya qalxdılar növbə ilə,
Bu pak yükü Qrifon çəkib apardı fövrən,
Əsmədi qanadında onun bir lələk belə.
- 28 Mən, Stasi, bir də ki, mənə suya qərğ edən
Qafilənin iziylə yeriyirdik yan-yana
Təkərlərin darlaşıb döngə saldığı yerdən.
- 31 Qadın qulaq asdığı dəqiqədən ilana
Boş qalan yerdən keçdik biz qalın meşə içrə,
Mələklərin səsiydi yayılan dörd bir yana.
- 34 Nə qədər yol gedərsə ox süzəndə üç kərə
Biz də getdik o qədər, sonra dayandıq yenə,
Beatrice qalxaraq bu zaman düşdü yerə.
- 37 Hamı "Adəm" deyirdi ehmalca bir-birinə,
Gəlib yığıldı onlar – budağında nə yarpaq,
Nə də bir çiçək olan ağacın dövrəsinə.
- 40 Ucaldıqca müəzzəm görünürdü hər budaq,
Ağac ucalığıyla hindlini qoyardı mat,
Qalxmışdı, sağa-sola qol-budağın ataraq.

- 43 “Əhsən sənə, Qrifon, bu ağaca bu saat
Dimdiyini vurmادين; onun xoşsa da dadı
Əzaba, əziyyətə salır qarını, heyhat”,
- 46 Ucadan qışqıraraq, hamısı halayladı
Əzəmətli ağacı; ikibədənli heyvan
Dedi: “Haqqı qorumaq bizim üçün qaydadı.
- 49 Sonra da arabaya tərəf döndü bu zaman,
Çəkərək dişləsini, ağacın gövdəsinə
Bağladı, ip düzəldib onun öz budağından.
- 52 Bizim pöhrəliklər də, Günəşin şöləsinə
Qarışanda göylərin o biri şəfəqləri,
Müntəzir dayananda baharın gəlməsinə,
- 55 Əlvən cərgələr ilə cəlb eləyir nəzəri,
O zaman ki, göylərdə başqa ulduzlar deyil,
Yalnız Günəş telləri isindirir hər yeri, –
- 58 Əvvəlcə cansız olan bu ağac da elə bil
Canlandı birdən-birə, sanki hər budağına
Rəng verdi çöldə bitən bənövşəylə, qızılgül.
- 61 İzdihamın dediyi təriflərdəki mənə
Burda aydın olmadı mənə, axıra qədər
Qulaq asa bilmədim onların mahnısına.
- 64 Siringa əfsanəsin dinləyən gözətçilər
Necə yuxuya getdi, necə durdu yuxudan –
Doğrusunu deyim ki, rəssam olsaydım oğər
- 67 Mən belə bir lövhəyə təqlid edərək bu an
Çəkərdim, necə oldu yuxuya getdim özüm,
Qoy bu mürgümü çəksin başqa sənətkar olan.
- 70 Mən isə nəql edərəm necə açıldı gözüm,
Yuxunun pərdəsini şadlıq edir göylər də,
Bir də eşitdiyim o “Qalx, oyan, yatma!” – sözü.

- 73 O müqəddəs almanın çiçəyini görünce,
Bir çiçək ki, onunla şadlıq edir göylər də,
Bəhrəsi də görünür hamının ürəyincə, –
- 76 O çiçəyi görünce İoann, Pyotr, bir də –
Yakov – yerə sərildi; danışıqdan, söhbətdən,
Daldıqları rüyadan ayrıldılar bu yerdə,
- 79 Gördülər məclisləri pozulub həqiqətən,
İlya, Moisey yoxdur, müəllim özgə paltar
Geyinibdir oyninə, mat qaldılar heyrətdən, –
- 82 Mən də elə bu sayaq, olcaq yuxudan bidar,
Görəndə ki, dayanıb başımın üstə bu an
Məni axar boyunca çəkərək apararlar,
- 85 “Beatrice hanı bəs?” – ürəyimdə həyəcan
Soruşdum. Dedi: “Odur, öyləşibdir ahəstə,
Yarpaqların altında oturub hökmü rəvan.
- 88 Odur, bax, indi ona yaxınlaşır bir dəstə;
Digəri nəgmə deyib, Qrifonla yüksəlir,
Dərin mənə, xoş ahəng hiss olunur o səsdə”.
- 91 Bu sözlər səsləndimi yenə ahənglə bir-bir,
Bilmirəm, çünki bu vaxt görüdü açıq-aşkar
O surət ki, daima gözüm önünə gəlir.
- 94 Oturmuşdu tək-tənha, başı üstə budaqlar,
Sanki ikibədənli heyvanın arabanı
Bağladığı ağaca keşikçiydi pürvüqar.
- 97 Onun yeddi ilahi pəriydi pasibanı,
Əllərində müqəddəs şam, onu söndürməyə
Akvilonda, ya da ki, Avstrda güc hanı!
- 100 “Az müddətə gəlmisən səfərə bu meşəyə,
Əsl romalı İsa özü hesab edilən
Romada sən çatarsan əbədi bir neşəyə.

- 103 Günaha, şerrə batıb haqq yoldan kənar gedən
Dünyaya ibrət olar – bax bu qafiləyə, bax,
Sonra nə görmüsənsə gedib təsvir elə sən”.
- 106 Bunları Beatrice söyləyirdi; mən ancaq
Onun göstərişini dinləyirdim sərəsər,
Diqqətimi, aqlımı bir yerə toplayaraq.
- 109 Buludları qatbaqat sıxlaşan uca göylər
Şimşək çaxdırmamışdır belə bir sürət ilə,
İldırımın sürəti olmamışdı bu qədər, –
- 112 Necə Diyin qartalı zirvədən dəhşət ilə
Şığıdı ağac boyu, ağacın gövdəsini,
Yarpağını, gülünü gəmirib hiddət ilə,
- 115 Dayanan arabaya çırparaq sinəsini,
Oynatdı da yerindən; gəmilər lap bu sayaq
Oynayır, hiss edəndə suların həmləsini.
- 118 Sonra gördüm bir tülkü qəfildən tullanaraq
Qüdrətli arabaya sıxıldı gizlənərək,
Ariq idi, bir dəri, bir də sümükdü ancaq.
- 121 Lakin mənim xanımım o tülkünü görəntək
Danlayıb yamanladı; ləkəli şöhrətilə,
O ariq gövdəsiylə götürüldü, qaçdı bərk.
- 124 Sonra gördüm ki, qartal bayaqkı adət ilə
Arabasının üstünə eyni sürətlə endi,
Lələk səpdi o yerə öz güclü qanad ilə.
- 127 Sanki xəstə bir ürək bu dəm inlədi, dindi,
Həm də göydən gəlirdi elə bil onun səsi:
“Nə səfeh yüklənmişən, mənim qayığım, indi!”
- 130 Təkərlər arasından, gördüm, yerin sinəsi
Yarıldı, o yarğandan əjdaha oldu peyda,
Sancıldı arabaya quyruğunun nizəsi.
- 133 İynəsini batırmış arını saldı yada,
Öz iyrenc quyruğunu bir az yana əyərək
Arabasının yarısını söküb getdi bu anda.
- 136 Qalan yarısı isə sıx otlu bir örüştək,
Bir amalın naminə örtüldü lələklərlə,
Bunu saflıq, xoşbəxtlik ona bəxş etdi, demək,
- 139 Həmin bu lələklərə büründü bütün dişlə,
Bircə göz qırpımında, bir an müddətində bax,
Yanlar da, təkərlər də tamam örtüldü belə.
- 142 Həmin müqəddəs məbəd dəyişəntək bu sayaq,
Yeddi baş zühur oldu lələklər üzərində:
Üçü dişlə boyunca, dördü yandan qalxaraq.
- 145 Birinci üç buğanın başıydı nəzərimdə,
Qalanların alnında bircə buynuz vardı tək;
Belə heyvan olmayıb dünyanın heç yerində.
- 148 Onun da üzərində, qaya üstə qüllətək,
Oturmuşdu inamla həyasız bir fahişə,
Gözlərilə torpaqda nəyi isə gəzərək;
- 151 Yanında bir nəhəng də durmuşdu – firsət düşər,
Birdən oğurlayarlar, çalarlar bu sərvəti,
Onlar boylanırdılar hey öpüşə-öpüşə.
- 154 Qadının mənə tərəf çevriləndə diqqəti,
Dostu, başdan-ayağa qədər bir hiddət ilə,
Onu qamçılıyırdı, yığıb gücü, qüvvəti.
- 157 Sonra hesaba gəlməz kinlə, küdurət ilə
Bədheybəti açaraq meşəyə çəkdi bir baş,
Marığa girmiş kimi, həmin bədheybət ilə
- 160 Fahişə pöhrəlikdə yox oldu yavaş-yavaş.

OTUZ ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

“Deus, venerunt gentes”, – gah üç, gah da dörd qadın
Axıdıb növbə ilə gözlərinin yaşını,
Surədən bu sözləri oxuyurdular aydın.

- 4 Beatrice ələmlə sallamışdı başını,
Dinləyirdi; belə bir ələmlə ana Məryəm
Xaç önündə soyudur könlünün təlaşını.
- 7 Qadınlar söz deməkçün uzaqlara baxan dəm,
O dilləndi, zülmətin qoynunda atəş kimi,
Duyulurdu dediyi hər kəlmədə bir aləm:
- 10 “Modicum, et; nou videbitis me;
Et iterum, bacılar, bunu bilin siz yəqin,
Modicum, et vos videbitis me”.
- 13 Bunu deyib önündə getdi o, yeddiyənin,
Mənə, müdrik insana, o qadına bu ara
Beatrice gəl dedi işarəsiylə əlin.
- 16 O yerdən onca addım getməmişdi kənara
Onun gözlərindəki işıq ziyası birdən
Mənim də gözlərimi qər qətmişdi güclü nura.
- 19 Üzündəki təkini pozmayaraq qətiyyənlən,
Dedi: “Addımlarımı bir az yeyin at görək,
Hər şeyi açıq-aydın eşidə biləsən sən”.
- 22 Çatdım bərabərinə mən bunu eşidəntək,
Dedi: “Qardaşım, niyə heç nə soruşmayırsan?
Məni sorğu-suala çəkəydin indi görək”.
- 25 Böyüklərin yanında bəzən çəkinir insan,
Sərbəst danışa bilmir, yerə dikir gözünü,
Bax, belə bir insana bənzəyirdim bu zaman.

- 28 Çəkinirdim deməyə ürəyimin sözünü,
Axır dedim: “Xanım, siz mənə lazım olanı,
Daha asan taparsız, deyim sözün düzünü”.
- 31 Dedi: “Xatırladırsan sən yuxulu insanı,
Sənin ruhunu sıxan qorxu ilə xəcalət
Qoy dağılsın, qurtarsın ürəyinin həycanı.
- 34 Əjdahanın az əvvəl uçurduğu səltənət
Var idi, indi yoxdur; nə şərab, nə də çörək
Şərri haqq divanından qurtara bilməz fəqət.
- 37 Bayaq lələklərlə sonsuz həmlə edərək
Arabını dağıdan, əsir edən qartalın
Söylədiyi xələf də axır bir gün gələcək.
- 40 Mən qeybdən duyuram, söyləyirəm bu halı,
Heç bir sərhəd, gözətçi tanımayan ulduzlar
Artıq lap astanada dayanmış, nəzər salın.
- 43 Beşyüz on beş, Allahın bax, bu elçisi ki, var
Oğrunu və nəhəngi məhvl edəcək kökündən,
Çünki onlar ikisi də günah edib biqərar.
- 46 Əgər bütün bunları dumanlı dedimə mən,
Sfinqlə Femidanın söhbətətlək kölgəli
Oldusa idrak üçün, o zaman işlər hökmən
- 49 Nayad əhvalatına bənzəyəcəkdir, bəli,
Açılacaq düyünü müşkül mətləblərin də,
Zəmiyə, sürülərə heç dəyməyəcək əli.
- 52 Mənim hər bir sözümü yadında saxla sən də,
Ömrü, ölüm adlanan mənzilə qədər olan
Canlılara nəsihət olar bunu deyəndə.
- 55 Sən öz hekayətini təsvir eləyən zaman
Burda necə bir ağac tapmağımı yaz hökmən,
Yaz onun iki dəfə qarət olunmasından.

58 Budağı qarət edən, gövdəni didib tökən
Kafirdir o, Allaha qarşı qoyur iradə:
Budaq, gövdə müqəddəs xəlq olunub əzəldən.

61 Onu didib tökəni beş min ildən ziyadə
Gözləyib birinci ruh sonsuz zillət içində,
Günahıçün cəzanı qoy o çəksin bu yerdə.

64 Yatır sənin düşüncən xabi-qəflət içində,
Bilməyir ki, bu ağac qalxmayıb bica yerə,
Budağını gərिbdir bir əzəmət içində.

67 Sənin düşüncələrin getməsəydi hədəərə
Elsa suları kimi, o Piramın tututək,
Qaralıq çəkməsəydi fikrinə birdən–birə,

70 Bütün bu əşyaları bircə dəfədə gərək
Duyaydın, bu ağacı eləməklə qadağan
Ədalət rəmzi olan Tanrı haqlıdır, demək.

73 Ancaq mən anlayıram üzünə baxan zaman,
Daş kimisən, qaralıb əqlinin nuru belə,
Sözlərimin işığı sənə çatmır yaxından,

76 İstərəm hər sözümü aparasan özünlə
Üstə palma yarpağı taxılmış bir əsatək,
Mənasın bilməsən də, sözləri əzbər elə”.

79 Dedim: “Möhür basılmış sarı mum, ya gil sənək
Necə hifz eləyirsə möhürü dəyişmədən,
Sizin sözlərinizi belə qoruyam gərək.

82 Lakin çoxdan gəzdiyim səsiniz, deyin, nədən
Mənim qulaqlarıma belə uzaqdan gəlir,
Uzaqlaşır get–gedə can atdıqca ona mən?”

85 Dedi: “O belədir ki, sən dərk eləyəsən bir
Gedirsən arxasınca hansı məktəbin, ona
Aydın görünürmü heç mənim sözündəki sirr;

88 Bunu da görəsən ki, siz Allahın yoluna
Nə qədər uzaqsınız, bu yolun misli ancaq
Bərabər ola bilər torpaqdan asimana”.

91 Cavab verdim: “Mən sizə olmamışam yad, uzaq,
Belə həqiqət mənim yadıma gəlmir indi,
Bunun üçün özümdə, düzü, görmürəm günah”.

94 Xəfif təbəssüm ilə cavab verdi, o dindi
“İndi unutmusansa, onda barı sal yada,
Letanın sularını bayaq içən kim idi,

97 Tüstünün çıxmağından mənə verirlər oda,
Unutmusan – deməli, iradəndir günahkar,
Nəzərlərin mənə yox, baxıb özgəyə, yada.

100 Aydınca görsün deyə səndəki küt baxışlar,
Vaqif olasan deyə hər mətləbin sirrinə
Bundan sonra sözümü deyərəm açıq–aşkar”.

103 Günəş ucalmadaydı düz günorta yerinə,
Bunu biz yaratmışıq təsəvvürlərdə ancaq
Günəş asta gedirdi, zor səpib tellərinə,

106 Yolunda yad adamla naqəfil rastlaşaraq
Şübhələrin qoynuna düşən bir bələdçitək,
Yolun düz ortasında dayanıb durdu bu vaxt

109 Kölgəlikdən bu yana adlayan yeddi mələk,
Alpın ətəklərində, çayın qıraqlarında
Pöhrəlikdə bu sayaq kölgə mümkündü görmək,

112 Düşündüm, Dəclə ilə Fərat yataqlarında
Sular axıb gedərdi həmin bu minval ilə,
Sonra haçalanardı ayrılıq çağlarında.

115 “İnsanların gözündə ey çevrilən məşələ,
Məni başa sal, nədir haçalanan bu sellər,
Özü öz mənbəyindən haraya axır belə?”

- 118 “Sənin suallarına Matelda cavab verər” –
Bu vaxt belə dedilər, mənə olan töhməti
Yayındırmaq istəyib elə bil ki, bir qədər,
- 121 O gözəllər gözəli başladı bu söhbəti:
“Mən Evnoydan, Letadan söhbət açmışdım onda,
Bax, bu Leta Evnoyu uda bilməyir qəti”.
- 124 “Yəqin ki, fikirlərin qatı qaranlığından
Onun yaddaşı üstə örtülüb qara pərdə,
Bəlkə də onun əqli sürünür başqa yanda.
- 127 Görürsənmi Evnoyu, axıb gedir o yerdə:
Oraya apar bunu, həmişə olduğutək
Onda sönən qüvvəni canlandır bir də, bir də”.
- 130 Görürsən ki, ən ali, ləyaqətli bir ürək
Qəflətən kiçicik bir ehtiyac olan kimi,
Özgənin istəyinə əməl edir sevincək,
- 133 Toxundurub əlini mənə pasiban kimi
O getdi. Stasiyə deyib nəzakət ilə
“Gəl bizim dalımızca sən aqıl insan kimi”.
- 136 Oxucu, qarşımda sədd qoyulmasaydı, hələ
Yazardım, vəsf edərdim axan bu suları mən,
Dodağımı əbədi sıxardım bax, bu selə;
- 139 Fəqət ölçü-biçisi qoyulubdur əzəldən
Bu ikinci hissənin – olmalıdır nə qədər,
Məni sənət cilovu indi buraxmır əldən.
- 142 Mən qayıtdım geriye, o müqəddəs ləpələr
Aşılıb ruhuma canlı həyat axarı
Yaşıl bitkilər kimi mən olmuşdum təzə-tər,
- 145 Pak və ləyaqət ilə görməkçün ulduzları.

BİRİNCİ NƏĞMƏ

Kainat gərdişinə təkən verənin nuru
Yayılırdı hər yana uca göylər altında,
İşığı bir yerdə – çox, bir yerdə – az, saf, duru.

- 4 Dayanmışdım göylərin mən yuxarı qatında,
Bura daha nurluydu; çətin olardı mənə
Burda gördüklərimi nəql edəm qayıdanda;
- 7 Çünki yaxınlaşanda biz qəlbin istəyinə,
O qədər dərinliyə enir əqlin qüdrəti,
Yaddaşımız düşəmmir daha onun izinə.
- 10 Lakin mən görəndə bu müqəddəs məmləkəti,
Ürəyimdə topladım elə yüksək duyğular,
Nəğmələrim onlardan alacaqdır vüsəti.
- 13 Ey Apollon, axıra çatıram, ol lütfkar,
Hər nə desən qailəm, ver mənə sən güc, hünər,
O sevimli dəfnəni elə mənə etibar.
- 16 Parnasın bir zirvəsi mənə bu vaxta qədər
Gərək idi; indisə həm biri, həm digəri
Gərəkdir; son mənzilə çapır mindiyim kəhər.

- 19 Gəl, daxil ol sinəmə – səsləndir nəğmələri,
Necə ki, sən Marsinin dərisin bədənindən
Soyanda göstərmişdin o ecazkar hünəri.
- 22 Ey ali ruh, dadıma çatsa idin əgər sən,
Ki, fikri nurlu gəlim kölgələr dünyasına,
Ürəyimdə duyğular salsın əbədi məskən,
- 25 Mən arzunca girərdim yarpaqlar arasına
Başıma bir çələng də qoyardılar o zaman,
Səbəb olardı sənin könlünün rizasına.
- 28 O yarpağı indi çox az qırılır, atacan,
Başına qoymaq üçün şairin, ya qeysərin;
Günah insanlarıdır, onlar utansın bundan.
- 31 Peney yarpaqlarına dikən zaman nəzərin,
Bundan kiminsə qəlbi alanda bir hərarət
Delflər tanrısı bundan razı qalardı, yəqin.
- 34 Qılgılcım şiddətlənib alova dönür fəqət:
Bəlkə mənim dalmıca başqa dodaq tapılar,
Dua edər, Kirra da cavab verər, nəhayət.
- 37 Kainat çırağı üçün var müxtəlif qapılar,
İnsana ordan saçır nuru; dörd dairədə
Dövr eləyib, üç xaçda birləşəndə biqərəp,
- 40 Ən gözəl yollar ilə addımlayır göylərdə,
Ən gözəl ulduzlarla, təmiz hərarət ilə
Yerə – canlı aləmə nur yayır bir də, bir də.
- 43 Səhər bu qapılardan gəlirdi vüsət ilə,
Şimal yarımşarına axşam çökürdü bu an.
Cənub yarımşarına ağırdı sürətlə.
- 46 Beatrice çevrilib dala baxdığı zaman,
Günəşin tellərilə toqquşdu nəzərləri;
Qartalın gözləri də buna dözməzdi əlan.

- 49 Düşən şüa, görürsən, sınıb qayıdır geri,
Öz gəldiyi nöqtəyə – zirvəyə qalxır yenə, –
Xatırladır evinə can atan dərbədəri.
- 52 Mən də Beatricenin həmin hərəkətinə
Baxıb təkrar edirdim; yoxsa ki, adi gözlə
Parlaq günəşə baxmaq çətin gəlirdi mənə.
- 55 Bu dünyada qüvvəmiz çatmayan işlər hələ
Orda mümkündür bizə, insan üçün sığıncaq
Yaranıbdır o aləm insan meyarı ilə.
- 58 Gözlərim çox dözmədi, o qılgılcım saçaraq
Elə şölələndirdi, elə bildim aşıkar
O demirdir, qızdırıb onu yanar bir ocaq.
- 61 Birdən qat-qat çoxaldı gördüyüm parlıtlar,
Elə bil ki, gündüzün işığı qucağında
İkinci bir günəşi yandırdı Pərvərdigar.
- 64 Beatrice gözünü zilləmişdi bu anda
Əbədi yüksəkliyə, daim yerə baxan mən
Gördüm gözüm birləşib onun baxışlarında,
- 67 Əridim gözlərimdə, Qlavka döndüm həməni,
O da dəniz otundan bir balaca dadantək
Ölməzlər cərgəsində suda qaldı o gündən.
- 70 İnsanın dəyişməsin çətindir sözlə demək,
Buna azca oxşayır Qlavkın hekayəti
Allahın hikmətidir əslində bu dəyişmək.
- 73 Ey uca pərvərdigar, göylərin məhəbbəti,
Mən ruh idim, yoxsa ki, bədən idim – bilmirəm,
Sən bilirsən səninizlə tapdım bu ülviyyəti.
- 76 Qüdrətinlə hərlənir göylər, müqəddəs aləm,
Sənin vüsəlinə can ata, fələklərin mən
Ahəngdar gərđişini istəyirdim seyr edəm,

- 79 Gördüm əngin üfüqdə Günəş parladı birdən,
Nə gürşad yağışları, hə güclü dağ selləri
Belə parlaq gölləri yaratmamış əbədən.
- 82 Elə təzəydi səslər, bir də işıq telləri
Can atırdım çatım mən onların əvvəlinə;
Məni yandırmadaydı bu atəşin əsəri.
- 85 Həyəcanlı çağımda kömək etməkçün mənə,
Heç ağzımı açmamış, soruşmamış bu ara
Ürəyimi gözümdən oxuyan dindi yenə,
- 88 Dedi: “Yanlış fikri sən atmalısən kənara,
Burda məchul nə varsa olar aydın, aşıkar
Sən indi sidqi-dildən vida etsən onlara.
- 91 Yerdə deyilsən indi, bax, burda da səhvın var,
Şimşəyin özündə də olmayan sürət ilə
Sən səmanın qoynuna can atırsan biqərar”.
- 94 Təbəssümlə başlanan bu qısa söhbət ilə
Düşüncəmin üstündən qalxdı şübhə pərdəsi,
Lakin onun üzünə yenidən heyrət ilə
- 97 Baxıb dedim: “Getmə də ürəyimin şübhəsi,
Bu da qərībədir ki, mən qalxıb uçan zaman
Yollarımda duyulmur heç nəyin maneəsi”.
- 100 Yalnız ah çəkmək ilə dərdlərə şərikin olan
Baxdı mənə sükutla, bu adətlə analar
Sayıqlayan uşağa baxar qəmli, pərişan,
- 103 Dedi: “Bütün aləmdə dəyişməz əlaqə var,
Bu əlaqə həmişə çöhrəsini açanda
Kainata ilahi bir görünüş bağışlar.
- 106 Əbədi bir qüvvənin nəqşi çəkilmiş onda
Ən ali məxluq üçün; həm də ən uca yerdə,
Orda ki, hökmü-fərma sayılır, bax, bu qayda.
- 109 Hər şey bir vəhdət tapır həmin əlaqələrdə,
Doğulduğu səbəbə yaxın olsun, ya uzaq –
Təbiətdə nə varsa belə toplanır bir də,
- 112 Müxtəlif sahələrə onlar da üz tutaraq
Bu həyat ümmanında üzüb gedirlər belə,
Əzəli bir güc ilə bu cür gedirlər ancaq.
- 115 Bu güc çatdırır Aya nuru da sürət ilə,
O, hərəkət, coşqunluq verir ürəyə, qana,
Yer kürəsin bərkidir, girdələyir də hələ.
- 118 Bu güc təkə idrakdan uzaq, xali olana
Təsir etməklə qalmır, – kimdə varsa məhəbbət
Bir də idrak, şübhəsiz, həm də aiddir ona.
- 121 Saçaraq öz nurunu yaradan ali qüdrət,
Ən sürətlə dövr edən bu qatını göylərin
Təmizləyir, sonra da verir ona əmniyyət.
- 124 Bizi bu yüksəkliyin bax bü müqəddəs yerin
Qucağına o qüdrət atdı, görülmüş oxtək,
Qabaqcadan bu gözəl hədəfi seçib yəqin.
- 127 Bəzən də heygəltərəş bir həvəsə gələrek
Heykəl yapır, bu sürət çox solğun çıxır fəqət, –
Heykəlçün yonulan daş özü vecsizdir demək, –
- 130 Burda da lap beləcə, imkan tapantək xilqət
Dönür əsl yolundan o aldığı təkənla,
Hərçənd ki, irəli etməlidir hərəkət;
- 133 Qara buluddan çaxan şimşək də bu nişanla
Necə şığıyır yerə, bu ilk təkənı ancaq
Yerdəki fani işlər puç eləyir yalanla.
- 136 Duyub bütün bunları heyrət etmə sən nahaq,
Dağdan aşağı axan şələlələrdən də bərk
Sən yuxarı sürətlə ucalırsan bu sayaq.

139 Əgər sən zəif-zəif şölənən alovtək,
Maneə olmasa da, yerə yayıb özünü
Qalsa idin, təəccüb doğuraydı bu gərək”.

142 Deyib yenə göylərə çevirdi o üzünü.

İKİNCİ NƏĞMƏ

Ey nəğməli gəmimin dalınca dalğalarda
Balaca qayığını yırğalayıb sürənlər
Ey məni dinləməkçün gələnlər, durun orda, –

4 Siz öz sahilinizə qayıdın artıq, yetər!
İnanmayın qətiyyən suların aynasına!
Çoxunuz qalıb geri, yollarda azar, itər!

7 Kimsə gəlib çıxmayıb bu vaxtadək bu yana:
Ayı bürcü İlhama çeviribdir nəzəri,
Minerva coşub, sükan verilib Apollona.

10 Siz ey azlar, bilirəm bunu, əzəldən bəri
Gözünüz mələklərin çörəyindədir sizin,
Hərçənd o doyurmayıb burda ömr edənləri,

13 Siz sürün gəminizi cəsərlə dənizin
Mənim keçib getdiyim körpüklü yerlərində,
Nə qədər ki sulara itməyib qalır izim.

16 Kim ki axıra çatdı Kolxida səfərində
Gözləməirdi bu qədər onu təəccüb, heyrət
Yason əkinçiliyə başlarkən öz yerində.

19 Yüksək ruha əzəli bir meyl, bir ətəlet
Bizi uçurmadaydı Allah səltənətində,
Göylərin gərdişinə bərabərdir bu sürət.

22 Beatriçenin gözü göylər qüdsiyyətində,
Mənim gözlərim isə baxırdı yalnız ona.
Gərilməmiş yaydan çıxan oxun da sürətindən

25 Tez ucaraq, gözümü, aqlımı mat qoyana –
O ecazkar aləmə gəlib çatdım bu ara;
Fikrimi, xəyalımı gözlərimdən duyana

28 Gördüm bu nəşə verdi, baxdım o füsunkara,
Söylədi ki: “Ürəkdən minnətdarlıq elə sən
Bizi bu ilk ulduza çatdıran havadara”.

31 Üstümüzü elə bil buludlar örtüdü birdən,
Onlar mənə göründü şəffaf, hamar, sıx möhkəm;
Bənzədirdim günəşdə parlayan almasa mən.

34 Növrağı pozulmayan o parlaq inci bu dəm
Bizi qoynuna aldı, su nuru alan kimi,
Bizə müqavimət də göstərmədi bu aləm.

37 Madam ki, cismim vardı – mən cismi olan kimi
Nüfuz edib qovuşduq cismən bədən-bədəne –
Bunun dərki çətindir, qalırıq heyran kimi,

40 Bu hal bizdə həvəsi yandırsın gərək yenə
Görməkçün Mahiyyəti, bizim təbiətimiz
Sirr ilə qovuşurkan yaradanın özünə.

43 Burda inandığımız orda, şəksiz-şübhəsiz.
Aydın görünəcəkdir, şərtədən-sübutdan kənar:
Bu əzəli həqiqət baqidir – bilirik biz.

46 Dedim: “Xanım, nə qədər canımda var iqtidar
Sonsuz şükranlıq ilə anıram axşam-səhər
Məni fani dünyadan ayıranı o ki var.

49 Deyin, nədir Aydakı görünən bü ləkələr,
Oradan baxanda biz Qabil hekayətinin
Haqqında düşünmüşük, bu düzdürmü, müxtəsər?”

52 Təbəssümlə dedi o: “İnsan söz-söhbətinin
Bir əsası yoxdursa, yalansa başdan-başa,
Burda qurtar əlindən hissələr əsarətinin,

- 55 Heyrəti qoy bir yana, diqqətlə et tamaşa,
Bir də özün görürsən, hissə qapılan zaman
İdrakın, əqlin o cür gedib toxunur daşa.
- 58 Bəs sən nə fikirdəsən?” Cavab verdim mən bu an:
“Ləkələr gözü müzə görünür Ay səthindən
Kütlənin çox sıx, ya da çox seyrək olduğundan”.
- 61 Söylədi: “Yanırlırsan dediyin sözlərdə sən,
Həqiqətdən uzaqdır fikrindəki bu mənə,
Onları puç edərdim aydın dəlillərlə mən.
- 64 Keyfiyyət, kəmiyyətə bu səkkizinci səma
Yandırır ayrı-ayrı şəkildə səyyarələr,
Bu işıqlar o qədər çoxdur ki, gəlmir saya.
- 67 Səbəb sıxlıq, seyrəklik olsaydı burda əgər,
Onda onlar uçardı müxtəlif sürət ilə,
Yerdən eyni xassədə görünməzdi sərbəsər.
- 70 Xassələrin fərqi də özəli təbiətlə
Yaranıbdır əvvəldən, səninin sözündə fəqət
Eyniləşir hamısı, seçilmir mahiyyətlə.
- 73 Ləkələrin səbəbi çuxur olsaydı əlbət,
Yaxud seyrəklik əgər səbəb olsaydı buna,
O vaxt düz ortasından deşilərdi planet,
- 76 Yaxud sıxlıq, seyrəklik qərar tutsa yan-yana,
Bədəndə qalın, nazik üzvlər olduğutək,
Düzülüb bir-birinin üstə gərək qalana.
- 79 Günün tutulmağını düşünəsən sən gərək,
Seyrək, ya da deşikli olsa idi, o zaman
İşiq keçərdi Aydan, gün tutulmazdı, demək,
- 82 Belə olmur, indi də ikinci mətləbi qan:
Dediyin o seyrəklik, sıxlıq sözləri ki, var,
Onu da rədd edərdim, puç sanıram doğrudan.

- 85 Seyrəklik deyildisə – onda gəlir sıxlıqlar,
Deməli, olmalıdır sıxlığın nəhayəti,
Harda isə, deməli, hökmən qurtarır onlar.
- 88 Düşən şüalar bu vaxt görüb müqaviməti,
Dönür, necə nur düşəcək güzgünün üzərinə,
Sınıb dönür geriyə, budur onun adəti.
- 91 Deyə bilərsən mənə, şüa düşəcək dərinə
Tutqunlaşır bir qədər ətrafına nisbətən”,
Çünki uzaq nöqtədən inikas edir yenə.
- 94 Sənin bu dəlilin də puç olacaqdır hökmən,
Bunu aydın görərsən bir təcrübə aparsan,
Hər elmin ibtidası başlanır təcrübədən.
- 97 Sən götür üç güzgünü, ikisini azca yan
Üz-üzə qoy dayansın, üçüncünü az kənar,
Onu görə biləsən iksinin arasından.
- 100 Arxada işiq olsun, qarşında o aynalar,
Üçünə də nur düşsün, işıqlansın güzgülər,
İşıqlar sənə tərəf dönsün, parlasmın par-par.
- 103 Uzaqdakı güzgüdən düşən işiq o qədər
Artıq olmasa belə, parıltısının ancaq
Şiddətində olacaq qalanlara bərabər.
- 106 Günəş hərarətilə qar altındakı torpaq
Üzə çıxır, o atır ağ örtüyü bir yana,
Çiçəklər də görünür bu zaman sayrışaraq,
- 109 Sənin də təzələnmiş fikrinə, xəyalına
İstərdim canlı işiq saçam ki, gözlərində
Şölələnsin demədəm, alışsın yana-yana.
- 112 Tanrı qərar tutduğu göylərin bir yerində
Hansı bir kütlə isə fırlanır axşam-səhər,
Sonsuz qüvvə baqidir o kütlə üzərində.

- 115 Sonra da ulduzları bəsləyən uca göylər,
O qüvvəni paylayır qucağında yerləşən,
Özünə bitişməyən cisimlərə bərabər,
- 118 Beləliklə, səmanın ağuşunda birləşən
O biri dövrlər də alır xassə, sifət,
Bu sifət də səbəbə, məqsədə dönür həməən.
- 121 Bu aləm ki, qurulub, eləsən bir də diqqət,
Görərsən ki, yaradıb pilləli bir mənzərə,
Yuxarıdan aşağı gəlir hər bir hərəkət.
- 124 Sənin üçün əvəzsiz olan həqiqətlərə
Aparır səni indi addımımın sürəti,
Diqqət elə, keçidin uzandığı hər yerə.
- 127 Müqəddəs dövrlərin hərəkəti, qüdrəti
Xoşbəxt təkançıların əlilə yaranır bax,
Məharətlə bacarırlar onlar həmin sənəti.
- 130 Göylər ki, ulduzları saysızdır, tabaq–tabaq,
Dərin müdriklik ilə onu firlandırın
Təkrar bir surətidir, onun əksidir ancaq.
- 133 Necə ki, ruh özü də bədəninə insanın
Yayırlar hər üzvdə əriyərək bərabər,
Bir məqsədə yönəlir hamısının dövrünü,
- 136 Şəfqətini bəxş edən bu zəka da bu təhər,
Zərrə–zərrə ayrılıb yayılır ulduzlara,
Pozulmaz vəhdətində hərlənərək bixətər.
- 139 Müxtəlif qüvvələr də çıxmayaq kənara
Qiyətli varlıq ilə bağlayır daim ülfət,
Həyat necə rəngarəng verilir insanlara.
- 142 Fərəhli təbiətin yaratdığı bu qüvvət
Kainatda hər cismə, varlığa ziya salır,
Elə bil ki, bəbəkədən axır sevinc, səadət.

- 145 O qüvvədən hər ulduz bir cürə işıq alır,
Burda sıxlıq, seyrəklik səbəb deyil qətiyyə
İbtidanın özüdür, yaradır və ucalır,
- 148 Parlaqlıq da, ləkə də burdan doğur, anla sən”.

ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

- O günəş ki, qəlbimdə yandırdı məhəbbəti,
Göstərdi həqiqətin gözəllik çöhrəsini,
Rədd etdi dəlilləri, kənar etdi höcəti,
- 4 Söyləməyəcün könlümün etiraf kəlməsini,
Deməyəcün ki, mən artıq dərk elədim, inandım,
Qaldıranda başımı ucaltmağcün səsimi,
- 7 Gördüm qərrib bir xəyal hüzurumda dayandı,
O qədər cəlb etdi ki, o mənim diqqətimi,
Dinəmmədim, sözlərim boğazımda tıxandı.
- 10 Büllurdan təmiz olan şəffaf bir şüşə kimi,
Yaxud duruluğundan dibi belə görünən
Sakit su ki, aramla axıb gedir daimi,
- 13 Şəklimizi özündə solğun əks eləyirkən,
Bəyaz rəngdə görünür, hətta mirvarilərdə
Belə ağılıq, solğunluq ola bilməyir bəzən, –
- 16 Mən bu cür kölgələri gördüm ilkin o yerdə,
Danışmaq istəyirdi hər biri, anladım mən
Onları xəyal sanıb yanılmışam fikirdə
- 19 Sifətləri gözümə sataşan kimi birdən,
Onları insanların surəti, əksi sandım,
Bilməyəcün kimdi bunlar geri çevrildim həməən;
- 22 Gözlərimi heçliyə zilləyərək dayandım,
Özümü rəfiqəmin verdim ixtiyarına,
O müqəddəs baxışlar bir təbəssümlə yandı.

- 25 Dedi: “Sənin uşaqtək bu cür çaşmalarına,
Gülürəmsə mən indi – burda qəribə nə var
Tərəddüdlə atırsan həqiqəti bir yana,
- 28 Boş şeylərin dalınca qoşursan yenə naçar
Canlıdır bu varlıqlar, görürsən həqiqəti:
Dayanmışdır burada öz əhdini pozanlar.
- 31 Soruş, dinlə, onların gerçəkdir söz-söhbəti,
Qərqlublar əbədi həqiqətin nuruna
Onları əsir edib bu işığın qüdrəti”.
- 34 Danışmağa can atan bir kölgə vardı, ona
Yaxınlaşdım sözümlü demək üçün bu ara,
Bənzəyirdim arzulu utancaq bir insana:
- 37 “Ey xoşbaxt ruh, burda sən batıb əbədi nura,
Bilirsən nemətlərin dadını, ləzzətini,
Bir nemət ki, məlumdur tək onu dadanlara,
- 40 İstərdim söyləyəsən adını, qismətini,
Xoşbaxt ollam, bunları öz dilindən eşitsəm”.
Kölgə məmnun nəzərlə başladı söhbətini:
- 43 “Kimsənin təmiz arzu, iradəsinə bir dəm
Bizim məhəbbətimiz bağlamaz qapıları,
Tanrı məhəbbətilə gərək biz olaq bahəm.
- 46 Həyatda rahibəydim, vardı qızlıq vüqarı,
Nəzər salsan yaddaşım dərinliyinə əgər,
Mənim gözəlliyim ki, parlayır aydan-arı.
- 49 Pikkarda olduğumu tanıyarsan, müxtəsər.
Dövrəmdə bu gördüyün xoşbaxt ruhlarla, demək.
Mənə qismət olubdur ən sakit, xoşbaxt göylər.
- 52 Bizim arzularımız alovlanır məşəltək
Xidmət üçün müqəddəs ruhun iradəsinə,
Onun əmr-nəhinə əməl edir sevincək.

- 55 Bu alçaq mərtəbəni veribdir bəndəsinə,
Yerdəki vəzimizdən çünki olmuşuq uzaq,
Əhdimizi pozmuşuq orda biz dönə-dönə”.
- 58 Söylədim: “Sizdəki bu ecazkar görkəm ancaq
İlahi bir şəfəqlə elə parlayır par-par,
Mümkün deyil əvvəlki simanı xatırlamaq.
- 61 Yaddaşım onda məni əlbəttə ki, aldadar;
Mənim dadıma burda sözlərin çatdı yalnız,
O sözlərdən gözlərim səni asan tanıyar.
- 64 Mən aydın görürəm siz burda bəxtiyarsınız,
Lakin de: genişliyə, dostluq gözləyən yerə,
Daha yüksək nöqtəyə burdan can atırsınız?”
- 67 Təbəssümlə baxaraq o biri kölgələrə,
Ürəyində atəşi, odu ilk məhəbbətin,
O mənim cavabımda dilləndi birdən-birə:
- 70 “Qardaş, bizi yaşadır məhəbbətin adəti,
Həm də təhrik edir ki, özümüzdə olanı
Arzulayaq, başqa şey düşünməyək biz qəti.
- 73 İstəsəydik bir daha yüksək şöhrəti-şanı,
Bizi burda saxlayan o uca iradədən
İradəmiz ayrılır, boş gəzərdi hər yanı, –
- 76 Bu isə bu qatlarda mümkün deyil qətiyyəyə,
Madam sevgi məhəbbət bizim üçün necesse,
Demək bu mənanı biz dərk etməliyik hökmən.
- 79 Axı həm də onunçün gözəldir bizim esse,
Ona rəhbərlik edir Allahın iradəsi.
Bizim iradəmizlə o düz gəlir, əlqissə.
- 82 Bir də bu səltənətin qat-qat olan pilləsi
Burda bizi saxlayır, xoşbaxtdır burda insan.
Xoşbaxtdır o hakim də, – qanundur iradəsi.

- 85 O iradə – dünyamız; o iradə – bir ümman,
Hər nə xəlq eləyibsə axır qoynuna yeksər,
Təbiət nə yaradıb – axır ona anbaan”.
- 88 Burda mən anladım ki, bütün bu uca göylər,
Burdakı səltənətlər – Cənnətdir, baxmayaraq
Onlar mərhəmət ilə sultanmayıb bərabər.
- 91 Lakin biz xərəklərdən necə bir-bir dadaraq,
Sonra da başqasını istəyirik yenidən
Əvvəl yediyimizçün “sağ ol” deyirik ancaq
- 94 Bu cür hərəkət edib, sonra soruşdum, görənlər
Məlik hansı parçanı toxumayıb desin bir,
İstəyirdim sözümlə ondan cavab alım mən.
- 97 Söylədi ki: “Ən ali şəhərdəki ali yer
Bəxş olunub ən yüksək əməl, həyat qızına.
Onun verdiyi paltar kimin ki, əynindədir
- 100 Ömrünün sonunadək qismət olubdur ona
Sevgilisi yanında yatmaq, durmaq, oturmaq.
Çünki sevgilisi də candan razıdır buna.
- 103 Mən də onun dalınca, dünyadan tez doyaraq,
Geyindim başdan-başa o verən paltarları,
Dedim onun yoluna sadıq olaram hər vaxt.
- 106 İnsanlara daraşib xeyir yox, şər azarı,
Onlar döndərdi məni inamımdan, yolumdan,
Allah bilir, nə sayaq keçdi ömrün axarı.
- 109 Mənim sağ tərəfimdə nur içində dayanan
Bizim bu təbəqənin alışıf şəfəqilə,
Ölçüsüz ziyalarla o görünür çıraqban,
- 112 O mənə baxan zaman özünü görür belə:
Mənim kimi onun da üzündən qopardılar
O müqəddəs örtüyü amansız bir əl ilə.

- 115 Elə ki, o zor ilə aləmə döndü naçar,
Mehrab təhqir olundu, döndüsə də dövranı,
Açılmadı qəlbinin üstün örtən o paltar.
- 118 Kostansanın nurudur, işığıdır o, tanı,
İkinci nikahından, svevlərin şöhrəti
Üçüncünü doğaraq, verdi son hökmranı”.
- 121 “Ave, Maria”, dedi qurtarantək söhbəti,
Nəğməni deyə-deyə yoxa çıxdı o birdən,
Sanki göz görə-görə suya batdı qaməti.
- 124 Diqqət ilə baxırdım onun arxasınca mən,
Nəzərlərimlə ona söyləyirdim mən vida,
Sonra da gözlərimi ayıraraq o yerdən
- 127 Baxdım Beatrıçeyə yüksək xəyal qoynunda,
Lakin ziyasını o, elə saçdı hər yana,
Qamaşdı gözlərim də, dözəmmədim bu anda,
- 130 Təzə sualımı da verə bilmədim ona.

DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

- İki ləziz neməti süfrədə görənlər zaman,
Həm də ki, hər birinə çatırsa ixtiyarı,
Tərəddüddə qalaraq acından ölər insan,
- 4 Arasında durubsa iki ac canavarın
Quzu hər ikisindən duyar dəhşət əsəri,
Qorxar buynuzlarından it hər iki maralın.
- 7 Mənim belə susmağım, əzablı şübhələrim
Labüd idi doğrudan, ona görə qətiyyən
Yozmaq olmaz adına nə xeyirin, nə şərin.
- 10 Mən susurdum yenə də, lakin üzümü görənlər
Qəlbimdəki sualı duya bilərdi gerçək,
Belə aydın olmazdı desəydim dilimlə mən.

- 13 Bu zaman Beatrice peyğəmbər Daniiltək
(Navuxodonosorun qəzəbli anlarında
Gəldi, onun kininin üstünə su səpərək),
- 16 Dedi: “Bir ikilik var sənin arzularında,
Gah yığılıb sıxlaşır fikrin, xəyalın birdən,
Gah zahirə çıxmağa can atırlar hər anda.
- 19 Deyirsən: “İradədə mən ki, belə möhkəməm,
Mənim xidmətlərimə tük qədər, zərrə qədər
Xələl gətirərmə heç, gəlsə də küllü-aləm?”
- 22 Sonra sənin ruhunu üzür bax, bu şübhələr,
Düşünürsən, Əflatun öyrədən kimi, birdən
Doğrudan ulduzlara ruhlər qayıdar, dönər.
- 25 Velle bu suallarda bərk sıxılır da hərdən;
İndi işıq səpərim onların üstünə mən,
Əvvəl onu deyim ki, acıdır lap zəhərdən,
- 28 Allaha yaxın olan mələk də, bunu bil sən,
İsa Samuil özü, o hər iki İoann,
Peyğəmbərlər hamısı, Məryəm də o cərgədən
- 31 Göylər ucalığında bir məqamda dayanan
O gördüyün ruhlərə bərabərdir nə ki var,
Onlar da ruhlər kimi əbədidir hər zaman.
- 34 Lap birinci dövrəyə canlı bəzəkdir onlar,
Müxtəlifdir onların o yerdəki qisməti,
Müxtəlif işıq saçır onlara pərvərdigar.
- 37 Onlar üçün ayrılan xüsusi səltənəti
Qoyaraq bir tərəfə gəldilər ki, hüzura
Göstərsinlər neçədir bir Allahın qüdrəti.
- 40 Yalnız belə verilib zəka da insanlar,
Hər şeyi duymalıdır, qavramalıdır əlbət
Ki, təqdim edə bilsin bunları əqlə sonra.

- 43 Siz anlayasız deyə, göstərərək mərhəmət,
Uca pərvərdigarın əlindən, qədəmindən
Müqəddəs kitablarda açırlar başqa söhbət.
- 46 Kəlisə çıxardaraq təbii görkəmindən
Cəbrillə Mikayla verir insan surəti,
Necə ki, insanlaşıb Tovitə şəfa verən.
- 49 Timeyin ürək haqda elədiyi söhbəti
Həqiqət saymaq olmaz bu ələmi görəndə,
Çünki onun tamamən başqadır qənaəti,
- 52 O zənn edir ki, ruhlər, doğrudan vaxt gələndə
Qalxacaq əlaqəni kəsdiyi ulduzuna,
Canlanacaq hərəsi yenə də bir bədəndə.
- 55 Bəlkə də yazılanlar çox az oxşayır buna,
Bəlkə də yazılanla uyğun gəlmir fikirlər,
Gülmək doğru deyildir bunun səhv olduğuna.
- 58 Bu anlayış əxlaqa təsir edirsə əgər,
Burdan isə eyib, ya saflıq olursa hasil,
Bu sözləri deməkdə o haqlıdır bir qədər.
- 61 Bunu yanlış anlayıb, dünya səhv elədi, bil,
Allahların məkanı sayıb planetləri Yupiter,
Mars, Merkuri adlandırdı o bir-bir.
- 64 O biri şübhəninə yoxdur elə zərəri,
Sən onunla salamat qala bilərsən hələ,
İtirməzsən düz yolu, məndən qalan izləri.
- 67 Bəlkə də hökmümüzə baxaraq şübhə ilə
İnsanlar düşünər ki, tamamilə yanlışdır bunlar,
Küfr olmaz, əqidəyə bu da bir yoldur elə.
- 70 Bir halda ki, insanın zəkasında qüdrət var
Bütün bu həqiqətin ensin dərinliyinə,
Çalışaram, hər arzunu yerini hökmən alar.

- 73 Biri zor işlədirsə, bu zor işlədən yenə
O əzdiyi adamdan almayırsa bir kömək,
Bəraət vermək olmaz onların heç birinə;
- 76 İradəni zor ilə yeritmək olmaz, demək;
O vuruşur inadla, bənzəyir alovlara –
Əysə də dörd bir yana söndürə bilmir külək.
- 79 Əgər o lap mütilik göstərsə də bir ara,
Qüvvəsini saxlayır; bax, bu ruhlar da belə,
Hərçənd Tanrı evinə onlar girib dübarə.
- 82 Lavrenti qəfəs içrə yanıb dönəndə külə,
Yaxud qəzəbli Mussi əlini yandıranda
Dayaq olsaydı əgər Tanrı öz qüdrətilə, –
- 85 Onları cəzb eləyən qısa yoldan bir anda
Azad olub, birbaşa qayıdardılar geri;
Ancaq belə misallar – nadir olur cahanda.
- 88 Əgər düz anladınsa söylədiyim sözləri,
Deməli, sualına cavab aldın, müxtəsər,
Yoxsa səni üzərdi o sualın əsəri.
- 91 İndi başqa çətinlik qarşına çıxır; əgər
Köməkçin olmasa tək keçəmməzsən onu sən,
Yıxılırsan o saat, qüvvə səni tərək edər.
- 94 Müqəddəs ruhun sözü yalan olmaz dedim mən,
Bu sayaq təlqin etdim sənin təfəkkürünə:
O kənar dura bilməz Əzəli həqiqətdən.
- 97 Deyək Pikkarda haqdır, sözü düşür yerinə,
Kostansanın ruhu da guya örtük dilərdi,
Bu söz guya zidd gəlir mənə dediklərimə.
- 100 Qardaşım, sən bilirsən, dünya görüb bu dərdi,
Görürsən ki, bir insan qorxa-qorxa da bəzən
Hətta istəmədiyi bir işə könül verdi.
- 103 Alkmeon çıxamayıb ata vəsiyyətindən
Öz doğma anasını özü öldürdü belə,
O, qorxsa da qətdən qatilə döndü həməən.
- 106 Burda, özün görürsən, qətl iradə ilə
Birləşibdir; deməli, bu sayaq qəbahəti,
Bağışlamaq, üstündən keçmək olmaz bir gilo.
- 109 Əslində iradənin yoxdur bir şər niyyəti,
Onunçün meyl eləyir fənalığa bu sayaq,
Qorxur ki, özü olar qurbanı fəlakətin.
- 112 Pikkarda noql etdiyi hekayətində bayaq
Təmiz bir iradədən danışdı; fəqət mən
Başqasından; haqlıyıq biz ikimiz də ancaq”.
- 115 Mən beləcə görürdüm çağlayıb axıb gələn
Ali bir həqiqətin bu müqəddəs selini;
Hər iki yanğına da su çiləyirdi birdən.
- 118 Dedim: “Hamıya əziz, sən ey Göylər gəlini,
Sözlərinin nuruyla, suyu, hərərətilə
Sən uzatdın şəfqətlə mənə kömək əlini.
- 121 Sənin verdiklərini eyni səxavət ilə
Qaytarmaq üçün mənə qüvvəm hardadır, harda;
Cavabı qadır qüvvə versin cəsarət ilə.
- 124 Əgər zəka o yüksək həqiqətdən kənar
Həqiqət axtarırsa, idrakımız heç zaman
Doymayacaq, qalacaq zülmət qaranlıqlarda.
- 127 İdrakımız həqiqət qoynunda tapır məkan,
Yuvasını qoxlayan heyvantək o da gərək
Tapsın, qovuşsun, qalan hər şey boşdur binadan.
- 130 Həqiqət ağacında bu boş arzu və istək
Cücərdir şübhə qolu, bu hökmə təbiət
Çəkir bizi zirvəyə, təpə-təpə keçərək.

133 Xanımım, bu fikirlər verir mənə cəsarət,
Sizdən soruşum mənə aydın olmayanları,
Mənim bu həvəsimdə həm də var uca hörmət.

136 Mən bilmək istəyirəm indi bütün bunları,
Andı pozmaq olarmı yenə bir iş xətrinə,
Sizin əlinizdədir bu qıfılın açarı”.

139 O elə bir ecazkar baxışla baxdı mənə,
Məhəbbətin atəşi ördü tamam üzümü,
Gözlərimin qapağı qərarlız endi yenə,

142 Qalmadı ixtiyarım, yerə dikdim gözümü.

BƏŞİNCİ NƏĞMƏ

“Elə ki, çöhrəm sənəin hüsurunda parlayır,
Baxışların dözməyir, titrəyir, əsir ancaq
Onda mənim sifətim ilahi bir nur yayır,

4 Buna heyrət eləmə; demək gözlərim bu vaxt
Qüvvətlənib, hər şeyin dərk edir mənasını,
Bu mahiyyətlə gedir, irəli can ataraq.

7 Mən görürəm əbədi işıq öz ziyasını
Sənəin təfəkküründə necə parladır par-par,
O işıq ki, baxdıqca sevirilər şüasını.

10 Sizin diqqətinizi çəksə özgə işıqlar,
Bilin, həmin işığın ziyasıdır, əks edər,
Saxta olduğu üçün bu qaydayla parlayar.

13 Sən bilmək istəyirsən – andını pozsan əgər,
Qazandığın günahı yumaq olar nə ilə,
Ki, ürəyin rahatlıq tapa bilsin bir qədər”.

16 Beatrice başladı təzə nəğməsin belə,
Müqəddəs sözlərini söylədi dayanmadan,
Nitqi axıb gedirdi həzin bir ahəng ilə:

19 “Aləmi xəlq edəndən ən misilsiz ərməğan,
Onun səltənətilə düz gələn, uyğun gələn,
Onun özü üçün də hədsiz qiymətli olan

22 Azad iradədir bil, idrakıyla yüksələn
Bütün ağıllı məxluq can atır ona sarı,
Kimsə arxa çəvmir bu nemətə əzəldən.

25 Burdan çıxarmalısan sən belə bir qərarı,
And içmək nə deməkdir, o yerdə ki biz əgər
Razıyıqsa, deməli, razıdır ulu Tanrı.

28 Allah riza göstərir, biz veririk vədlər,
Azad iradə isə elədir ki, o hökmən
Öz-özünü Allahın yolunda qurban elər.

31 Onu əvəz edəcək qiymətli nə var, de sən?
Qurban vermisen əgər – sərbəst deyilsən, demək,
Başqa qurban da burda yaramayır qətiyyən.

34 İndi əsas nöqtəyə vaqif oldun sən gerək,
Kilsə azad edirsə insanı öz andından,
Bu mən deyən qanuna ziddir, nəzər yetirək,

37 Bununçün sən süfrəni tərək etmə, bir az yuban,
Çünki sənəin yediyin tikə bərkdir o qədər,
Mədən onu köməksiz həzm eləməz heç zaman.

40 Aç idrak qapısını, söylədiyim bu sözlər
Daxil olsun, ört yenə, yadda bərk saxla barı,
Çünki nəqs olunmasa, sözlər tez itib gedər.

43 Biz iki cür görürük verilən qurbanları,
Biri lap əyanidir, görünür verilməsi,
Digəri vəd edilir, bununla da qurtarır.

46 Hələ yetişməyibsə ikincinin növbəsi
Hər bir işdə, hər zaman borclu olur, müxtəsər,
Bayaq bu haqda idi sözlərimin cümləsi.

49 Elə buna görə də, yadında varsa əgər,
Yəhudilər qurbanı verməliyi özündə,
Hərçənd ki, bu qurbanı bəzən dəyişirdilər.

52 O birində vəziyyət başqadır, bilirəm mən,
Asılıdır vəd özü onun hüduqlarından,
O hüduq daxilində dəyişə bilər bəzən.

55 Lakin çiyin yükünü ən cəsareətli insan
Dəyişə bilməz, gərək o daşısın, nə qədər
Sarı açar, ağ açar tərpenməyib bircə an.

58 Dəyişməyin özü də bisəmədir, bisəmə,
Əgər möhkəm deyilsə təzə and, təzə qəsəm, –
Necə ki, dörd altıya bölünməyir, müxtəsər.

61 Qiymətli şey ağırsa – məlumdur ki, o hər dəm
Tərəzinin gözünü necə olsa əyəcək,
Onu əvəz edəmməz heç nə, gəlsə də aləm.

64 İnsan, öz andınla sən gəl oynama uşaqtək!
Birinci qurbanlığı verən İeffay sayaq
Kor-korana vəd etmə, dəyanət olsun gərək;

67 “Mən ağılsız iş gördüm” – söyləmədi o ancaq
Sonsuz günah işlədi. Yunanların rəhbəri
Ona bənzər iş etdi, öz halından çıxaraq,

70 O İfigeniyanın sonsuz dərdi, kədəri
Yaxır sadələvhləri, bütün aqilləri də,
Yanır hər kim eşitsə bu dəhşətli xəbəri.

73 Xaçpərəstlər, arxada qoyaraq yelləri də,
Lələktək uçduğumuz yetər belədən-belə.
Hər su yumaz bu dərdi töksəniz selləri də!

76 Sizinçün Əhdi-ətiq, Əhdi-cədid var hələ,
Kəlisada keşiş də sizə edir moizə;
Xilas ola bilərsiz ancaq bax, bu yol ilə.

79 Vəhşi hərislik üstün gəliyə hissiniyə,
Dilsiz heyvan deyilsiz, axı insansınız siz,
Elə edin yəhudi gülə bilməsin sizə!

82 Ağılı heç nə kəsməyən quzuya dönməyəsiz,
Görürsən anasından ayrılır nadan kimi,
Qaçıb gedir, oynayıt təhlükədən xəbərsiz!”

85 Beatrice söylədi mən burda yazan kimi:
Sonra isə yenidən şəfqət dolu nəzəri
Ən canlı bir aləmə çevirdi, heyran kimi.

88 Onun belə susması, qəşəng odlu gözləri
Dodağını qapadı, saldı əqli heyrətə,
Yeni sual verməyə qalmaq heç kəsəri.

91 Yaydan güc alan bir ox necə gəlib sürətə
Tələsir hədəfinə, elə biz də bu ara,
Bax, beləcə uçurduq ikinci səltənətə.

94 Beatrice büründü sevincə, şadlıqlara,
Onun bu şəfəqlənən çöhrəsini görəntək
Planeta özü də boyandı sonsuz nura.

97 Əgər ulduzlar belə dəyişirsə gülərək,
Nə edəydim onda mən – varlığı təbiətən
Kövrək olan bir məxluq dəyişməzmi qalsa tək?

100 Şəffaf gölün dibində görürsən ki, qəflətən
Nəsə batır, balıqlar bunu yemək sanaraq,
Üzərinə karvanla cumurlar hər tərəfdən,

103 Lap beləcə – gördüm mən öndən qanadlanaraq,
Saysız parıltı gəlir, söyləyir bu sözləri
“Bizim məhəbbətimiz onunla artacaq, bax!”

106 Elə ki, bizə tərəf yaxına gəldi biri,
Obirilər seyr edib onun bu ziyasını,
Sevinc, şadlıq içində alışırdı gözləri.

- 109 Oxucu, sən dərk elə bu sirtin mənasını.
Aydın olmaqçün sənə deyəcəyim hekayət
Bir az dayan burada, duy könül sövdasını.
- 112 O zaman anlayarsan, əgər yetirsən diqqət,
Gözlərim görən kimi, ürəkdən istədim mən,
Onların barəsində eşidim bir həqiqət.
- 115 “Ey əbədi şöhrətin tac-təxtini görən,
Görməyə layiq olan, xoşbəxt doğulmuş insan,
Nə qədər ki dirisən, nə qədər canlısan sən
- 118 Bil ki, vücudumuzda belə alışıb yanan
Göylərin ziyasıdır; haqqımızda sən əgər
Bir şey bilmək istəsən, öyrənəcəksən, inan”.
- 121 Lütfkar kölgələrdən biri dedi bu təhər.
Beatrice söylədi: “Danış cəsaret ilə,
Dinlə inamla, necə Allahu dinləyirlər!”
- 124 “Mən görürəm şefəqlər qoynunda şefqət ilə
Oturmusan, şüalar səpələnir gözündən,
Yalnız dan qızarılanda şefəq yayılır belə.
- 127 Sən ey ləyaqətli ruh, danış mənə özündən,
Çöhrəsini yad ziya insanlardan ayıran,
Göylərin bu qatında niyə dayanmısan sən?”
- 130 O mənimlə danışan, sonsuz nurunu yayan
Həmin ruha yanaşıb sual verdiyim anda,
Onu bürüyən ziya parlaq oldu nəgəhan.
- 133 Günəş sonsuz işıqla parıldayan çağında
Hərərət yarıb keçir bulud təbəqəsini,
Parıltı pərdə olur günəşin qabağında,
- 136 Beləcə gizlədərək müqəddəs çöhrəsini,
O ruh sevincində öz nuruna bələndi,
Şefəqlər qucağından o ucaldı səsini,
- 139 Nə dedisə – o biri nəğmədə deyim indi.

ALTINCI NƏGMƏ

- “Əvvələr Lavinanın ərinə sadıq olan,
Sonra Konstantinin önündə sadıq duran
Qartal, ulduzlara əks getdiyi o zamandan,
- 4 İki yüz ildən artıq verərək hökm, fərman
Allah quşu Avropa sərhədində dayandı,
O yerdə ki, dünyanı gəzdi uçub o dağdan.
- 7 Müqəddəs qanadının kölgəsi altda sandı
O yeri ki, hökmünə verilmişdi sərəsər,
Keçərək əldən-ələ mənim ovcuma qondu.
- 10 İndi Yustinianam, o zamanlarsa – qeysər,
Alaraq ilhamımı mən də ilk məhəbbətdən,
Qanunlar düzəldib təshih etdim nə qədər.
- 13 Nə qədər ki, mən hələ uzaq idim zəhmətdən,
İnanırdım ki, isa bir insandır, bu qərar
Qəlbimdəndi, razıydım mən belə təriqətdən.
- 16 Aqapit – keşişlərə başçı, külli-ixtiyar –
Öz xeyirxah dərşini mənə verdiyi gündən
Tanıdım əsil dini, dedim: haqqa odur yar.
- 19 Ona qulaq asırdım; bütün dediklərin mən
Aydınca dərk edirəm bir daha burda əlbət,
Necə düzü əyridən ayırırsan indi sən.
- 22 Kəlisə deyən kimi eləyirdim hərəkət.
Görünür ki, Allah da razı qaldı bu işdən,
Qoydu mənim boynuma daha şərəfli zəhmət,
- 25 Onda Velisariyə tapşırıdım silahı mən,
Allah özü ucaldıb onu vuruşmalarda,
Məni azad etmişdi əbədilik döyüşdən.

- 28 Birinci sualının cavabı bitdi burda;
Danışsam da mən sənə bütün bu hekayəti,
Bir neçə söz əlavə etməliyəm arada.
- 31 Sənə söyləməliyəm mən bütün həqiqəti,
Kimlər aldı əlinə o müqəddəs bayrağı,
Yaxud kimlər apardı onunla ədavəti.
- 34 Bax, onun hər addımı yanır günəş sayağı;
O bayrağın hökmünə keçsin deyə o dövlət
Axdı Pallantın qanı, boyadı bu torpağı.
- 37 Sən bilirsən o xeyli – üç əsrlik bir müddət
Gözlədi ki, Albanın özəmətli çölündə
Üçü üçlə vuruşsun, yaratsın qanlı dəhşət;
- 40 Nələr etdi o yeddi hökmdarın əlində.
Sabin qadınlarının qəmindən başlayaraq,
Göründü Lukresyanın kədərli əməlinə:
- 43 Bilirsən ki, bir zaman nələr etdi o bayraq,
Brenni, Pirri, neçə məclisi, hökmdarı,
Təslim edib, önündə titrəyəndə o zağ-zağ, –
- 46 Bununçün tapdı şöhrət o pırtdaşlıq saçları
Dağınmış Kvinsi də, Torkvat, Desi, qəhrəman
Fabi – mən hörmət ilə yad edirəm onları.
- 49 Hannibalın dalınca uca zirvəni aşan
Ərəbləri o bayraq sərdi yerə bir anda,
Po, sən həmin zirvədən çöllərə axmadasan.
- 52 O bayraq gördü Pompey, Ssipion gənc yaşında
Necə çatdı şöhrətə, necə uçuldu o dağ,
O yer ki, doğulmuşan torpağında, daşında.
- 55 Göylərtək sakitliyə axır qovuşdu torpaq,
O vaxt gəlib çatınca Romanın hökmü ilə
Sezarın da əlinə keçdi həmin o bayraq.
- 58 Soruş onu Varadan, soruş Reyndən belə
İzaranın, Eranın, Sennanın sularından,
Sual ver sən Ronaya tökülən neçə selə.
- 61 O keçib Ravennadan, adlayıb Rubikondan
Hər nə eləmişdisə şimşək kimi sürətlə, –
Bunu nə dil danışar, nə qələm yazar, inan.
- 64 O, İspaniya üstünə yeridi bu adətlə;
Sonra da Durassoya; Farsaldan da boylandı,
Nil yanında ucaldı ah-nalə cürətlə.
- 67 Antandrla Simoent üstündə dalğalandı
Keçmişdə olduğutək, o Hektor təpəsində,
Salıb Ptolemeyi dərdə, məğrur dayandı.
- 70 Sonra Yubun üstünə getdi öz növbəsində,
Sonra yenidən sizin qərbin üstə gələndə
Çağrış vardı o Pompey şeypurunun səsində.
- 73 O nə idi sonrakı hökmdarın əlində –
Bu barədə inləyir Peruziyə Mutina,
Brut Kassiyə hürür o cəhənnəm elində.
- 76 Yenə Kleopatranın həyəcanlı ruhuna
Ümitsizlik çökübdür, xilas olmuşdu nahaq.
Qara ilan zəhəri ölüm gətirdi ona.
- 79 Qırmızı dənizə də yürüş etdi o bayraq;
Elə əmin-amanlıq yaratdı o ellərdə,
Bağlandı Yan məbədi bir rahatlıq taparaq.
- 82 Bəli, mənim bayrağım keçib gedən illərdə,
Sonrakı zamanlarda edə bildisə hər nə
Onun təbəliyində olan hər hansı yerdə,
- 85 Açıq gözlə, ağılla əgər biz baxsaq yenə
Görərik ki, puç oldu, tutdu hər yanı zülmət,
Üçüncü qeysər onu alan gündən əlinə.

- 88 Belə vəzifə verdi ona Canlı Həqiqət –
Şərəfli bir vəzifə – İsanı çarmıxa çək,
Adəmin günahını bununla yu, nəhayət.
- 91 İndisə heyrət elə, sözlərimi eşitcək:
Osa qisas alınmış köhnə günaha görə
Yenə intiqam aldı Titledə qoşun çəkərək,
- 94 Lanqobardın dişiyə kəlisaya bir kərə
Yaralar dəyən zaman, Böyük Karl bayrağı
Çəkdi kilsənin üstə, döndərərək şəhpərə.
- 97 Özün mühakimə et sən hakimlər sayacağı,
Saydığım adamların nəydi əyrisi, düzü,
Sizdəki bədbəxtliyə onlar səbəbdir, axı.
- 100 Biri – xalqın bayrağın ayağa atdı özü
Sarı zambaqlar üçün, o biri – soydu ancaq
Hansı ağır günahdır – çəkməz heç bir tərəzi.
- 103 Gibellinlər özünə gerek xüsusi bayraq
Düzəltsinlər! Çünki bu bayraqla ədaləti
Biri-birindən əsla mümkün deyil ayırmaq!
- 106 Qvelflərin də puçdur zəfər çalmaq niyyəti
Təzə Karlın gücünə; ondan da böyük şirlər
Caynaqlarda didilib, gedib dərisi, öti.
- 109 Övladlar atalarçün yaş tökübdür nə qədər,
Qoy heç kəs gözləməsin, guya zambağa görə
O uca pərvərdigar öz gerbindən əl çəkər!
- 112 İndi sənin gördüyün bu balaca səyyarə
Sığmacaq olubdur – bir vaxt tərifi şöhret
Xatirinə ürekdən min zəhmət çəkənlərə.
- 115 Əgər arzularında buydusa ali məqsəd,
Onlar haqqın yolundan düşmüşdülərsə uzaq,
Əriyib qalxır göyə onda nuri-məhəbbət.
- 118 Bizim sevincimizə bir səbəb də budur, bax,
Haqqımız nə az olur, nə də ki, çox, hər zaman
Bizə xidmətimizcə veriblər müzdü ancaq.
- 121 Canlı həqiqət ki, var – onu başdan-binadan
Burada dərk edirlər, ondakı düz baxışlar
Hər hansı şərəf tərəf çevrilmir əsla bir an.
- 124 Səslər rəng-rəng olanda xor ucalır ahəngdar;
Ömrümüzün bu aydın yolundakı zirvələr
Səhrada çox ahəngdar düzülüb qatar-qatar,
- 127 Burda da mirvarinin içinə baxsan əgər
Romeo işığıyla nurlanıb belə par-par,
Heyf, əməllərinə haqsız qiymət verdilər.
- 130 Qurduqları tələyə düşdü provansallar;
Özgəyə quyu qazan quyuya düşər özü, –
Əzəldən el içində sınılanmış bir məsəl var.
- 133 Ramondo Beringyerin o sevimli dörd qızı
Getdi dörd şahzadəyə; bu xeyirxah işləri
Məkrin qəddar düşməni Romeo gördü yazıq.
- 136 Dinlədilər böhtanı, ona atılan şəri
Zavallını çəkdiilər sorğu-suala; o da
Üç qat artıq gətirdi ortaya simuzəri.
- 139 Qoca dilənçi kimi getdi payı-piyada,
Getdi uzaq ellərə; bilsəydilər bu dərdi
Ki, qəlbində nələr var əl açanda hər yada, –
- 142 Onu tərifləyənlər daha çox təriflərdi”.

YEDDİNCİ NƏGMƏ

“Osanna, sanctus Deus sabaoth
Superillustrans claritate tua
Felices ignes horum malacoth!”

- 4 Nəğmə deyən ruh mənə əvvəl göründü belə
Söylədiyini nəğmənin ahəngilə uçaraq
Başının üzərində bir cüt işıqlı halə.
- 7 Digər rəqs edənlərin cərgəsinə qoşaraq,
Onlar birdən döndülər qaçısan işıqlara
Sonsuzluğa bürünüb, qəfil itdilər ancaq.
- 10 Tərəddüdlə deyirdim öz-özümə bu ara:
“Qəlbinə atəş salan sözləri gəl söylə sən
Dayanma, söylə görək, o külli-ixtiyara!”
- 13 BE ilə İÇE-ni də əzbərdən söyləyən mən,
Onu müqəddəs sayan başımı əydim yerə,
Yuxulutək, yorğuntək dinəmmədim qətiyyə.
- 16 O mənə bu halıma dözmədi, birdən-birə
Elə gözəl təbəssüm qondu ki, dodağına,
Görsə səadət olar lap oda düşənlərə.
- 19 Dedi: “Mən görürəm ki, kədərli olmağına
Səbəb budur, deyirsən yəqin, haqlı intiqam.
Görək ədalətlə də alınsın, çatsın sona.
- 22 Sənin şübhələrini dağıdaram mən tamam,
Çox şeyi bilməyirsən, sözümlə dinlə, dayan
Mənə dediklərimdən qəlbinə dolar inam
- 25 O bətdən gəlməyən öz tamahı ucundan
Özünə vurdu ziyan, qazanıb bolu lənət,
Bununla da hamı üçün lənət qazandı əlan.
- 28 Uzun əsrlər boyu uzandı bəşəriyyət
Xəstətek pozğunluğun zülməti qucağında,
Tanrı Sözü dünyaya gəlib çıxdı nəhayət.
- 31 Xəliq hökmündən çıxan ələmi o bir anda
Birləşdirdi özüylə, ali bir Məhəbbətin
Qırılmayan, ecazkar tellərilə cahanda

- 34 Deyəcəyim sözlərə qoy çevrilsin diqqətin!
Safdı, nurluydu insan onunla birləşəli.
Körpəlik çağlarına bənzəyirdi xilqətin.
- 37 O Cənnət sakini də yenə həməndi, bəli,
İtirdi o məkanı bir kol kimi qalaraq,
Onu haqqın yolundan döndərdi bəd əməli.
- 40 Dərk edən insan üçün ağır tənbeh olaraq
Xəcin üzərindəki cəza özü də belə
Ən adil, ən müqəddəs hökm sayılır ancaq.
- 43 Həm də ədalətsizdir bu hökm, baxsaq hələ,
Hansı bir varlıq ilə birləşibdir o çöhrə,
Kim çəkilib çarmıxa dəhşətli cəza ilə?
- 46 Nəticədə bu ölüm pay verdi iki yerə,
Razı saldı Allahı, bir də yəhudiləri:
Göy yarıldı, torpaq da titrədi birdən-birə.
- 49 Mən sənə başdan-başa nəql elədim bu sirri,
Haqq ilə divan edib ədalət məhkəməsi
Necə intiqam aldı, həmin o gündən bəri.
- 52 Ancaq sənin fikrinin neçə-neçə həlqəsi
Görürəm ki, qarışdı, düşüncə düşdü yenə,
Xəyalını bürüyüb cavab almaq həvəsi.
- 55 Sən belə düşünürsən: “Aydındı bunlar mənə;
Bizim xilasımız üçün, bilmirəm, pərvərdigar
Niyə bu yolu seçdi, məqsədi nə, fikri nə”.
- 58 Kamillik üçün məhəbbət odunda yanmayanlar
Bu sirri anlayammaz, qardaşım, aqah ol sən,
Hər kəsin açarıyla açılmayır bu əsrar.
- 61 Dərk etməyə bunları çoxdur həvəs göstərən,
Az şey başa düşürlər, xilas üçün nəyə görə
Yalnız bu yol seçilib – izah edəm görək mən.

- 64 Allahın mərhəməti güc gəlib zülmətlərə,
Yanaraq öz-özünə saçır elə bir şölə,
Əbədi gözəlliklər bəxş eləyir hər yerə.
- 67 Deməli, ulu Tanrı hər nə yaratsa belə,
Qalacaqdır əbədi, izi də itməyəcək,
Qalacaqdır əbədi, əvvəlki minval ilə,
- 70 Hər nə xəlq eləyibsə, yaradıbsa o, demək
Bütünlükdə azaddır, çünki sərbəstdir hər an,
Duyur özgə əsarət yaradanın özütək.
- 73 Həm də ona gərəkdir özünə yaxın olan;
Hər tərəfə yayılan o müqəddəs hərərət
Canlanır oxşayanda Tanrısına yaxından.
- 76 Bax, bunlardan yaranıb insan – o ali xilqət;
Bütün bu sifətlərin itirsə bircəsini
Bil ki, onu tərək edər həmin anda nəcəbət.
- 79 Adi bir günah belə alar iradəsini,
Həqiqi Xeyirxaha oxşarlığı itirər,
İlahi kəsər ondan nurunu, şöləsini.
- 82 Ləyaqətin itirsə, çalışsa da nə qədər
Özün doğrulda bilməz; şərr işlərlə ülfəti
Cəza almazsa əgər, insanlıq əldən gedər.
- 85 O Adəmin şəxsində siz tota qəbahəti
İşləyib alçalmırsız, itirmisiz o anda
Cənnət qapılarını, həm də bütün neməti.
- 88 Duyacaqsan bunları sən diqqətlə baxanda,
Kim bu iki körpüdən keçməyibdirsə əlbət
Əvvəlki hüquqların qaytara bilməz onda.
- 91 Ya gərəkdir ulu Tanrı göstərərək mərhəmət
İnsanı bağışlasın, ya da ki, gərəkdir insan
Yusun öz günahını, çəkib əzab, əziyyəti.

- 94 İndi sən dərindən bax, gözlərini qırpmadan
Bu əbədi işığa, cəm elə diqqətini,
Hər kəlməmi duymağa indi müntəzir dayan!
- 97 İnsan özü göstərib bütün ləyaqətini,
Günahın yuya bilmir mütəlikdən qaçaraq
O qədər alçalıb ki, itirib qüvvətini,
- 100 Yüksəlmək meylindən də əl çəkib olmur uzaq;
Elə buna görə də insan əməllərilə
Günahını heç zaman yuyub qurtarmayacaq.
- 103 Madam siz bacarmırsız, onda Allah əmrilə
Gərəkdir kamil həyata qayıtsınlar insanlar,
Ya yolların birilə, ya da ki, digərilə.
- 107 Ən böyük əməllərin sahibi pərvərdigar
Xoşlanır əməlindən çünki o, bu işlərə
Sərf eləyib qəlbində nə qədər mərhəmət var;
- 110 Allahın mərhəməti yayıldıqca hər yerə
Hər iki yolla axıb gedir öz məcrasında,
Sizi ucaltmaq üçün əvvəlki zirvələrə.
- 113 Sonuncu gecə ilə ilk gündüz arasında
Olmamışdı bundan da əzəmətli bir əməl
Bu yollarda yəqin ki, olmayacaq sonra da.
- 117 Allah sonsuz qurbanlar bəxş eləyir əlbəəl,
Qazandırmaq istəmir sizə adi bəraət,
Xilas etmək istəyir sizi hər şeydən əvvəl.
- 120 Bütün alçaqlıqları Tanrı övladı fəqət
Qəbul eləməsəydi o vaxt haqq divanına
Gedən bu yollar ki, var – bağlanardı nəhayət.
- 123 Sən bütün şübhələri atmaq üçün bir yana
Mən bəzi fikirləri əlavə edirəm, bax,
İdrakda sən mənimlə dayanasan yan-yana.

- 126 Sən indi düşünürsən: “Atəş, hava, su, torpaq
Ya da ki, qarışığı bütün bu ünsürlərin
Çürüyüb məhv olacaq, izi də qalmayacaq.
- 129 Bunlar ki, xəlq olunub əlilə bir hünərin!
Beləysə, gerek heç vaxt çürüməsinlər onlar,
Əgər həqiqətdisə sənin bütün sözlərin”.
- 132 Qardaşım! Bu mələklər, bir də ki, bu pak diyar,
O diyar ki, sən indi qucağında durmusan,
Kamil xəlq eləyibdir onları pərvərdigar.
- 135 O ünsürlər ki, burda adını çəkdim bu an,
Onlardan xəlq edilib insanın da xisləti
Allahın yaratdığı qüvvədən oldu əyan.
- 138 Sənin burda bərbəbir saydığım mahiyyətin,
Bax, bu ulduzların da, bu nur yayanların da
Gücünü xəlq eləyib Tanrının öz qüdrəti.
- 141 Bitkilərin də ruhu, bütün heyvanların da
Ulduzlar aləminin nuru, hərəkətilə
Bu aləmdən gedibdir yaranma anlarında
- 144 Sizin həyatınızsa ən ali mərhəmətlə
Daim tapır pərvəriş, bununçün can ataraq
Ona doğru meyl edir həmin bu məhəbbətlə
- 147 Sizin dirilməyiniz elə bununla ancaq
Əsaslanır, düşünüb xatırlasan əgər sən,
Bilərsən vücudunuz necə yarandı bir vaxt
- 150 Bir cüt əcdadımızın dünyaya gəlməsindən”.

SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

Belə fərz edirmişlər məhv olmuş qədim eldə
Ehtiras alovunu Kiprida yayır hər an,
Hərəkət eləyərkən üçüncü episklədə,

- 4 Bununçün də hər şeydən xəbərsiz olan insan
Nəğməsiylə, andıyla, qurbanlarıyla ona
Tapınırdı ürəkdən, götürüb xalis iman,
- 7 Onunla bir cərgədə daim ana Diona,
Bir də oğlu Kupidon anılıb hörmət ilə,
Nağıl var – alıb onu qucağına Didona
- 10 Kipridanın adıyla adlanıb ulduz belə,
Seyr eləyir günəşi gah arxadan, gah öndən
Sonsuz ehtirasını döndərüb coşqun selə
- 13 Biz ora necə uçduq – anlamadım düzü mən,
Ora çatmağımızı hiss elədim rəhbərin
Qat-qat gözəl görünən çöhrəsinə baxarkən.
- 16 Atəşin qucağından çınqı qalxanda min-min
Alovlardan seçilir səslər də bir-birini
Əvəz etmək duyulur sədası əvvəlkinin,
- 19 Bu təzə aləmdə də dəyişərək yerini,
Müxtəlif sürət ilə uçuşurdu ulduzlar,
Müxtəlif cazibəylə onlar nəzərlərini
- 22 Zilləmişdilər bu vaxt əbədiyyətə. Rüzgar
Heç zaman əsməmişdi belə bir şiddət ilə,
Buz bağlamış buluddan ya gizlin, ya aşikar
- 25 Müqəddəs işıqlar da lap rüzgar xislətilə
Pərilərin yanında rəqsləri kəsərək,
Uçurdu yanımıza bir külək sürətilə.
- 28 Bizə yaxın dəstənin lap içindən keçərək
Elə bərk səslənirdi “Osanna”, o zamandan
Yad edəndə həycanla vurur sinəmdə ürək.
- 31 Sonra onlardan biri ayrılaraq hamıdan,
Bizə yanaşdı dedi: “Xidmət edirik sənə,
Ta ki, sən bizə baxıb şadlanasan mehriban.

34 Dəstəməz yüksələrək İbtida cərgəsinə,
Ehtirasla dövr edir onlarla bir bu saat,
Sən bu haqda yerdəykən yazmışan dönə-dönə.

37 “Sizin zəhmətinizlə dövr edir üçüncü qat”,
Məhəbbətlə doluyuq, sənə görə dayansaq,
Hərəkəti saxlasaq olarıq necə xoşbaxt.

40 Gözlərim mələkənin nurlu gözüne baxcaq,
O mənim cavabımı verdi nəzərləriylə
Bilmirəm şübhə, qorxu məni tərk etdi hacan,

43 Bu səxavət nurundan güc alıb sordum belə:
“Söyləyiniz, kimsiniz?” – dediyim bu sözlərdə
İntəhasız duyğular, hisslər gəlirdi dilə.

46 Sanki köhnə sevinci çoxaldı bir də, bir də
Əzəmətlə boy atdı elə bil o özü də,
Dayanıb sualımı dınlədikcə bu yerdə!

49 “Mən az ömür sürmüşəm – söylədi – yer üzündə,
Mənim ömrüm, həyatım uzansaydı bir qədər,
Sonrakı bəd əməlin olmazdı heç izi də.

52 Məni səndən gizlədir nəşələr və sevinclər,
Bu sevincin şəfəqi qucağında bədənim
İpək örtük bürünmüş bir baramaya bənzər.

55 Sənin qəlbində sonsuz bir eşqim vardı mənim,
Əbəs deyildi bu eşq: qalsa idim cahanda
Sənin eşqinə cavab eşqim olardı mənim.

58 Sorqa ilə Ronanın suları qarışanda,
Sol sahilə bir yer var, sonsuz intizar ilə
Hökmüm gözlənilirdi dediyim o məkanda.

61 Gözləyirdi Avzonda həmin biqərar ilə,
Katonanın, Barinin, Qaetanın kənarı
Verdedən Trontodan tökülən sular ilə

64 Ayrılıbdır dənizdən. Dunayın gur axarı
Alman dərələrindən keçdiyi yerlər ki var,
Mən artıq olmadaydım o yerin hökmdarı.

67 Gözəl Trinakriya – şanlı, şərəfli diyar,
Paxindən Peloradək uzanıb gedən yerlər,
O yerlər ki, üstündən əsir Evr adlı rüzgar,

70 Tifey yox, kükürlü dağ onu tutqun göstərer, –
Bu yer Karlın, Rudolfun ulu nəslindən olan
Hökmdarı gözlərdi yəqin indiyə qədər. –

73 Məhkumların canını əzrayıl kimi alan
İstibdad Palermoda deməşəydi: “Vur, yenə” –
Haqsızlığa bir arxa çıxmasaydı o zaman.

76 Əgər mənim qardaşım zəhmət verib özünə
Az qabağı görsəydi, acgöz katalonları
Kənar etsəydi, onda tac düşməzdi bu günə.

79 Yeter, hökmranlıqdan o kənar olsun barı,
Ya da ki, o yükləyən gəmiyə bir də hələ
Öz ağır şələsini qoymasın başqaları.

82 Madam səxavətlinin oğlu xəsisdir belə
Heç olmasa yanında saxlayaydı bir nöker,
Var-dövləti sandıqda o yığaydı dəst ilə”.

85 Dedim: “Mənim qəlbimə qəfil dolan sevinclər,
Hökmdarım, yarandı sənin bu sözlərindən,
Hər nemətin əvvəli, axırı da müxtəsər

88 Buradadır, görəntək inanıram buna mən;
Həm də bunlar onunçün əzizdir, qiymətlidir,
Heç nə qaçmır Tanrıya baxanın gözlərindən.

91 Sevindiridin, indi də izah et, qalmasın sirr;
Sənin bu sözlərindir fikrimi çaşbaş salan:
Guya sağlam budaq da bəzən çürük bar verir”.

- 94 Dedi: “Şübhə doğuran həqiqətə yaxından
Fikir verib diqqətlə yanaşsan mahiyyətə,
Üzbəüzə durarsan sən onunla çox güman.
- 97 Ulu Tanrı çatdırır dünyanı səadətə,
Kainatı gətirir hərəkətə, sonra da
Bildiyi hikmətləri o çevirir qüvvətə.
- 100 Hər şeyə qadir olan kamil İdrak burada
Tək varlığın düşünür bütün yaranmışların
Həm də xoşbəxtlik verir onlara bu arada.
- 103 Oxlar isə saxlayıb öz əvvəlki qərarın
Bir-birinin dalınca vurur hədəfə düzgün,
Sanki əlindən çıxır mahir bir kamandanın.
- 106 Başqa cürə olsaydı onda göylər səninçün
Bir oyun açardı ki, onun, hökmü, qərarı
Hər nə yaradılsa mahvə çəkərdi bütün;
- 109 O zəka ki, hərəkət etdirir ulduzları,
O ağıl ki, onları qidalandırır, onda
Çox zəif görünərdi, anla bunu sən bari.
- 112 İstəyirsən mən aydın izah edim burdan da?
Dedim: “Gərək deyildir. Doğru olmaz düşünsən
Təbiət guya bezir zəhmətindən bir anda”.
- 115 O soruşdu yenə də: “Söylə görüm mənə sən,
Mənasız olmazdımı məgər insansız cahan?”
“Düzdür, yoxdur sübuta ehtiyacı” – dedim mən.
- 118 “Müxtəlif əməllərin dalınca əgər insan
Getməsəydi o insan sayıldımı? Əsla!
Bunu sizin aqıl də iqrar edib bir zaman”.
- 121 Belə bir nəticəyə gəlib, o ehtirasla
Sonra əlavə etdi: “Demək əzəldən bəri
Biz mənsubuq müxtəlif əqlə, fikrə, kamala:

- 124 Biri Solontək olur, Kserks olur biri,
Birisi Melxisedek, digəri övladına
Özü-öz əllərilə düzəldir quş şəhpəri.
- 127 Kainat dövr edirkən möhrün vurur insana,
O baxmayıb heç nəyə, onun öz qanunu var,
Bu qanunla hökm edir hər kəsin həyatına.
- 130 Buna görə lap əkiz qardaş da doğulsalar
İsav Yakova əsla bənzəmərdi, Kvirin
Atasının yox, Marsın oğlu sanıldı naçar.
- 133 Xəlvə olunan insan da onu törədənlərin
Yolu ilə gedərdi həmin bu adət ilə,
Yolun ayırmasaydı Allah bu nəsillərin.
- 136 Durmusan üz-üzə sən indi həqiqət ilə,
Onu da bil ki, verir mənə sonsuz nəşələr
Sənin tanış olmağın bütün bu hikmət ilə.
- 139 Təbiətin taleyi amansız olsa əgər
Adıca bir toxumtək düşər özgə bir yana
Səməv verməz, göyərməz, ləyaqətsiz görünər.
- 142 Aləm ki, təbiətin əlilə gəlir cana,
Onun ardınca getsə, görüb hər bir əsası,
Daha da gözəl olar, nəşə verər insana.
- 145 Səzsə qılınc vurmağa doğulmuş qisası,
Gətirib qoyursunuz kəlisaya hökmran,
Rahibə geydirirsiz hökmdarlıq libası;
- 148 Buna görə işiniz tərsə düşür hər zaman”.

DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

Ey gözəl Klemensa, atan o Karl ki var,
Məni ağah etdi ki, axır bir zaman gələr
Ədavətlər onun da övladını aldadar,

- 4 Sonra əlavə etdi: “Dinmə, qoy keçsin illər!”
Mən də bunu deyirəm, kim pislük etsə sizə
O özü ömrü boyu çəkər ah-nalələr.
- 7 O müqəddəs parıltı nurunu süzə-süzə
Yenə Günəşə doğru qayıtdı, döndü səssiz,
O ilahi ələmlə yenə durdu üz-üzə.
- 10 Ey ruhunda günahlar, zülmət yuva quran, siz
Necə oldu ki, ondan üz döndərdiniz belə,
Sizi necə heçliyə sürüklədi qəlbiniz?
- 13 Ətrafına nurunu səpərək halə-halə,
Mənə başqa bir işıq yanaşırdı bu dəmdə,
Görünürdü meyli var kəlmə kəsə mənimlə.
- 16 Bu vaxt Beatriçenin gözləri gözlərimdə,
Elə bil oxuyurdu arzumu baxışından,
Onun razılığını başa düşdüm dərinədən.
- 19 “Ey xoşbəxt ruh, – dedim mən, – yaxşı ki, oldun əyan,
Elə et ki, imtəyim, arzum tutsun yerini,
Fikirlerim qoy səndə əksini tapsın bu an”.
- 22 Təzə işıq dinləyib mənim bu sözlərimi,
Dayandığı o yerdən dindi səxavət ilə,
Mənə dikib səadət dolu o gözlərini
- 25 “O pozğun İtaliyada, hiyləgər şöhrətilə
Tanınmış bir qəza var, Rialtodan yuxarı
Axır orda Pyava, Brenta sürət ilə,
- 28 Orda alçaq təpə var, ananın yadigarı
Məşəl enib aşağı gəldi həmin təpədən,
Yandırdı hər tərəfi, axdı çöllərə sarı.
- 31 Yalnız bircə kökümle bağlı idim ona mən,
Kunissa idi adım, indi burda yanırım,
Bu ulduz məğlub etmiş məni, deyər hər görəni.

- 34 Bu taleylə özümü, deyim, xoşbəxt sanıram,
Acımıram halıma, hərçənd ki, bu sözləri
Deyərkən sizləri yox, başqa şeyi anıram.
- 37 Bizə çox yaxın olan bu qiymətli gövhəri
Hamı salır yadına, ondan söhbət açırlar,
Yaddaşdan silinincə bu şöhrətin əsəri
- 40 Beş yüz il də keçəcək, çünki belə qayda var:
Kimin ki, əməlinin ucadır şan-şöhrəti,
Bu şöhrət unudulmaz, ikinci ömrü yaşar.
- 43 Bizim zamanəmizdə onun sözü-söhbəti
Adıçə, Talyamento arasında kəsilmiş,
Kimsə tövbə etməyir, bir an çəkmir xiffəti.
- 46 Ancaq paduanlılar görəcəklər ayrı iş, –
Viçens bataqlığına başqa su tökəcəklər,
Çünki borcu unutmaq xalq üçün olub vərmiş.
- 49 O yerdə ki, Silaya Kanyan axır, bir nəfər
Hökmdarlıq edəcək qayğısız bir vüqarla,
Ona tələ qururlar indidən axşam-səhər.
- 52 Feltro da gözündən axıtacağı yaşlarla
Suvaracaq keşişin qara əməllərini.
Malta da belə qara əməl görməyib əsla.
- 55 Ferrarlılardan axan qızıl qan sellərini
Yığmağa çənlər gərək, neçə tərəzi tutan
Çəkə bilməz o qanı yorsa da əllərini.
- 58 Üsyanlara həqiqi düşmən – keşiş hər zaman
Hədiyyəni beləcə vicdanla çəkib verər;
Ancaq bununla düşməz heyretə heç bir insan.
- 61 Yuxarıda güzgü var (siz deyirsiniz – Mələklər),
Orda əks edən Allah haqq divanın quracaq;
Həqiqətdir, bilin siz, dediyim bu kəlmələr”.

- 64 O susdu, danışmadı; bunu gördüm mən ancaq
Başqa aləm canlanır xəyalında, fikrində,
Anladım ki, o yenə ilk dövreyə qalxacaq.
- 67 Başqa bir ruh durmuşdu əzəmətlə yerində,
Sevinirdi, yanırdı, parıldayırdı par-par,
Sankiləldi – üzürdü günəşin tellərində.
- 70 Yuxarıda fərəhdən doğur güclü işıqlar
Burda olsa təbəssüm; tutqundursa fikirlər –
Aşağıda o qədər sıxlaşır qaranlıqlar.
- 73 Söylədim: “Ey xoşbəxt ruh, çalışsa da bir nəfər
Fikrini, xəyalını səndən gizlədə bilməz,
Allah görür hər şeyi sən yetirdikcə nəzər.
- 76 Elə isə nə üçün səndəki o gözəl səs,
Altı qanadın üstə səmələri dolaşan
Mələklərin yurdunu doldururkən, nədən bəs
- 79 Mənm arzularıma fikir verməz bircə an?
Sual versəydin əgər məni qabaqlayaraq,
Boyun qaçırmaz idim sənə cavablarından”.
- 82 O söylədi: “ən dərin bir dərədən axaraq,
Sular gedir dənizdən dalğa-dalğa, sürətlə,
Qalır həmin suların əhatəsində torpaq,
- 85 Ordan gedir Günəşə doğru istiqamətlə
İki düşmən sahili, gedir üfünə qədər, –
Günəş günorta yerin tutur orda adətlə.
- 88 Ebro ilə Maqrodan axıb gedən ləpələlər
Toskanı Genuyadan ayırdığı sahilə
Mən yaşadım bir zaman, yadında varsa əgər.
- 91 Buceyde, bir də məni böyüdən doğma eldə –
Öz qanıyla körfəzi qızdıran o məkanda
Qürub, tulu bir vaxtda görünür bu məhəldə.

- 94 Məni bütün adamlar o yerdə tanıyanda
Folko çağırardılar; indi bu göylərdə mən
Hakiməm, necə mənə hakimdir asıman da,
- 97 Çunki o Sixey ilə Kreusu təhqir edən
Belanın ehtirası məndən artıq deyildi,
Nə Rodopeyankanı bir gün aldadıb gedən
- 100 Demofont, – bu əzabı, bəlanı sonra bildi,
Bir də o İolanın qəlbini ovsunlayan
Alkid ki, eşq yolundan nə döndü, nə çəkili.
- 103 Lakin burda kədər yox, sevinc tapdıq biz olan,
Günahın qalmayıbdır əsəri, əlaməti,
Xaliqin Zəkasıdır bizə pasıban olan.
- 106 Burda aydın görünür yaradanın sənəti,
Bir də hökmü-Əzəli – görürük açıq-aşkar,
Sizin dünya zirvədə tapmaqçün səadəti.
- 109 Əgər bilmək istəsən bu qatlarda nələr var
Hər şeyə düzgün cavab aparmaqsa xəyalın,
Söhbəti mən bir az da uzatsam xeyri olar.
- 112 Sən bilmək istəyirsən bizdən azca aralı
Sonsuz parıltılara kimdir belə bürünən
Sanki büllur sulara düşüb günəş camalı.
- 115 Raavadır o nurun qucağında görünən
Tapdığı dəqiqədən bizlərin dəstəsini,
Bu işıq, bu ziyadır ona əzəmət verən.
- 118 Bil ki, sizin aləmin o sivri kölgəsini
Əks eləyən göylərdə İsanın şöhrət ilə
İlkin qəbul etdilər bax onun töhfəsini.
- 121 O, bir zəfər bayrağı olar ləyaqətilə,
Parıltılar içində göylərin bir qatında
Ərşə doğru uzanan əllərin hikmətilə.

- 124 Çünki o, Arzulanan Torpağın büsətində
Kömək etdi İsayə ki, qazansın şan-şöhrət,
Hərçənd ki, bu qalmayıb papanın heç yadında.
- 127 Sənin yurdun şeytandan törəyib fil həqiqət.
Pöhrə kimi; o, ilkin Tanrıdan üz çevircək,
Bu hüdudsüz aləmə doldurdu qibtə, həsəd.
- 130 Onun becərməsidir lənətə gəlmiş çiçək,
O çiçəyin hüsnüylə yoldan çıxır qoyunlar,
Keşiş də dəyişilir canavara dönərək.
- 133 Onunla, nə deyibsə atalar, pərvərdigar
Unudulur, Dekretal dönür əsas qanuna,
Baxsan səhifəsində neçə cür qeyd, nişan var.
- 136 Tək o düşür papanın, kardinalın yadına;
Bir zamanlar üstünə – Cəbrailin şəhpəri
Açılan Nazaretin çatmayırlar dadına.
- 139 O Vatikan, Romanın başqa müqəddəsləri,
Pyotrun şəninə həlak olanlarla bir
Qəbristanda uyuyub yatanların özləri,
- 142 Tamahkar papalardan azad ediləcəkdir”.

ONUNCU NƏĞMƏ

- Təsviri müşkül olan Birinci Səbəb ki var,
Allahın Övladını seyr edib zaman-zaman,
Əbədi Məhəbbətlə nəfəs alıb biqərar.
- 4 İdraka, boşluqlara, mütəmadiyən axan
Hər şeyi elə gözəl xəlq edib başdan-başa
Sonsuz nəşə aparır ixtiyarsız, hər baxan.
- 7 Qaldır başını sən də, oxucu, qıl tamaşa,
Bax o uca qübbəyə, bax bürclər mərkəzinə,
O da, bu da gör necə dövr eləyir baş-başa-

- 10 Sən nəzər qıl yaradan Sənətkarın özünə,
Bütün yaratdığına özü də heyran kimi,
Nəzərini onlardan bircə an çəkmir yenə.
- 13 Gör bürclər əyrisinə yetişib çatan kimi
Planetlər nə sayıq dövr edir, hədiyyələr
Səpir yerin üstünə torpaq çağırən kimi.
- 16 Olmasaydı əynəmli həmin bu yollar eğer
Səma cisimlərinin məhv olardı qatarı,
Yerdə də hər nə varsa dağlardı sərəsər.
- 19 Yaxud da eniş-yoxuş olsa idi yolları
Məhvə sürükləyərdi, sarardı min fəlakət
Ya səmada, ya yerin üstündə olanları.
- 22 Oxucu, göz çəkməyə sən tələsmə nəhayət,
Fikirləş, hansı sirrə toxunuram mən belə,
Səni yorulmağa da qoymayacaq bu heyrət.
- 25 Mən təqdim eyləyirəm, özün yeyib həzm elə,
Özüm vaqif olduğum sirləri açdım sənə,
Onların təsvirinə can atıram mən hələ.
- 28 ”Göylərin hökmü ilə torpağın üzərinə
Kainat xidmətçisi parlaq işıqlarını
Gündüzün qucağına səpələyərək yenə,
- 31 Bürclər səltənətilə başlayıb axarını,
Gedirdi yuxarıya dediyim yollar ilə,
O yerdən ki, bəxş edir nurlu saçaqlarını,
- 34 Mən də birgə uçurdum o sonsuz şərər ilə,
Ancaq mən bu uçuşu hiss edirdim çox çətin,
Necə ki, sirt açılır sonsuz xəyallar ilə.
- 37 Xeyirxahlıqla məni bu əvəzsiz nemətin
Eşqilə Beatriçe yüksəldirdi o qədər,
Zaman da arxasında qalmışdı bu sürətin.

- 40 Biz Günəşə çatanda onun səthindəkilər
Elə parlayırdı ki, şüasını saçaraq,
Göz onu rəngilə yox, işığıyla qət elər.
- 43 Nə idrakım, nə sözüüm, nə sənətimlə ancaq
Acizəm təsvirini verəm. Qoy inansınlar,
Ya da özləri gəlib buraya bassın ayaq.
- 46 Burda heyrət etməyə belə bir hacətmi var,
Təsəvvür çox zəifdir bizdə zirvələr haqda,
Günəş insan gözüyçün son həddir – yanır par-par!
- 49 Parıltılar beləydi həmin dördüncü qatda,
Göylər Atası orda bütün ailəsiylə
Varlığının qüdrətin hiss etdirir həyatda.
- 52 Beatrice söylədi: “Səni himayəsiylə
Günəşin qucağına qaldıraraq gətirən
Allaha şükranlıq et ürəyinin səsiylə!”
- 55 Kimsənin qəlbi belə can atmamışdı birdən
Müqəddəs arzularla, könül hərarətini
Kimsə pərvərdigara belə verməmişdi, mən
- 58 Can atdım, dinləyərək onun bu söhbətini;
Hətta unudum tamam bu dəm Beatriceni,
Çevirmişdim Tanrıya mən öz məhəbbətimi.
- 61 Beatrice gülümsədi belə görəndə məni,
Elə şən-şən parlada o müqəddəs baxışlar,
Mən itirdim fikrimdən, xəyalımdan keçəni.
- 64 Bizim dörd dövremizi örtmüşdü gur işıqlar
Canlı bir halə kimi, o nurlu sifətindən
Mahnıları daha xoş, daha da cazibədar;
- 67 O, Latonanın qızı gecənin zülmətindən,
Bəzən belində halə nurunu yaya-yaya
Baxır külli- aləmə göylər səltənətindən.

- 70 Yolum düşdü səmanın qoynundakı saraya,
Orda saya gəlməyən qiymətli qaş-daş da var,
Ancaq bircəsini də aparmaq olmaz əsla;
- 73 Beləydi işıqların oxuduğu mahnılar;
Kimin ora qalxmağa qanadı yoxsa əgər,
Sualına cavabı məndən yox, laldan alar.
- 76 Günəş hərarətilə alışan o dəstələr,
Öz oxu üzərində fırlanan ulduzlartək,
Dövrəmizdə hərlənir, gəzirdi birər-birər.
- 79 Elə bil dayandılar birdən, yallı gedərək,
Başlayan bir nəğmənin axırını gözləyən
Qadınlartək susdular, ardını gözləyərək,
- 82 O dəstənin içindən birisi dilləndi: “Sən,
Bil, həqiqi məhəbbət atəşini yandıran,
Özü ilə bərabər yaşamağa səsləyən
- 85 Mərhəmət nuru səndə elə parlayır, inan,
Odur səni qaldıran bura – uca göylərə,
Endiyi pillələrlə özü də qalxır əlan.
- 88 Biri sənin arzunu əgər salsaydı yerə,
Dənizə tökülməyən çaylartək axıb hədər,
Günahlardan olmazdı azad o bircə kərə.
- 91 Sən bilmək istəyirsən, hansı gözəl çiçəklər
Bəzəyib bu çələngi; səni Allah yanına
Qaldıranın dövrəsin kim bəzəyir bu qədər.
- 94 Mən o quzulardanam – Dominikin dalına
Düşüb, yem dolu yolla gedirdim yorulmadan,
Bu yoldan dönməyənlər dolurlar ətə-qana.
- 97 O sağdakı qardaşım, hamim idi bir zaman;
Onu koloniyalı Albert çağırardılar,
Mənə Foma Akviant söyləyərdi tanıyan.

- 100 Bizim toxuduğumuz həmin bu çələng ki var,
Seyr et onu bəzəyən bəxtəvər çiçəkləri,
Mənim də sözlərimə qulaq as, ey lütfkar.
- 103 Bax, o Qrasianın gülüşüdür, hər yeri
Bürüyüb alov kimi, kilsə, hökumət ona
Arxalandı, Cənnətdə görünmədə səməri.
- 106 Onun yanındakı da şəfəq saçır hər yana
Pyotrdir, məbədə dul arvad kimi gəldi,
Xəzinəsin bəxş etdi ürəyi yana-yana.
- 109 O beşinci parıltı hamısından gözəldi,
Varlığını çulğayıb onun sonsuz məhəbbət,
Dünya ondan bir xəbər bilməyə müntəzirdi.
- 112 Bir halda ki, səhv yox – həqiqətdir, həqiqət,
Belə dərin bir zəka, belə ecazkar əməl
Hələlik tək özüdür, etməyin buna heyret.
- 115 Onun arxasında da, görürsən, yanır məşəl,
İnsanikən dünyada o görürdü aşikar
Mələklərin özünü, xidmətini əlbəəl.
- 118 Onun yaxınlığında görünən atəş ki var,
Odur xaçpərəstliyin hamisi, hünər ilə
Avqustinaya yardım etdi o, bir zamanlar.
- 121 Sən işıqdan işığa məftun nəzərlər ilə
Baxırsan, dinləyirsən tərif elədikcə mən,
Səkkizinci işıqdan tutasan xəbər belə.
- 124 Görüb bütün neməti nəşələnilir də şən-şən
Günahsız ruh orada, dinləsə hər kim onu
Dünyanın faniliyin qət edəcəkdir hökmən.
- 127 Çeldoroda gömdülər o şəxsin vücudunu;
Əzablar çəkdiyindən, zindanda yatdığından
Bu göylər səltənəti qəbul etdi ruhunu.

- 130 Onların arxasınca dövr edir zaman-zaman,
İsidor ilə Beda; bax, orda Rikard da var,
Odur elm aləmində qeyri-adi bir insan.
- 133 Obirin tanımağa can atırsan biqərar –
O işıqlı ruh idi, ölümünü gəzərdi,
Onu zəhərləmişdi acı fikir, xəyallar.
- 136 O Sigerin nurudur, təkcə bu idi dərdi –
Uzun nitqlər deyib Samanlıq döngəsində,
Adamlara mənasız həqiqət öyrədərdi.
- 139 Dan yeri ağırırkən göylərin qübbəsində,
Bizi kəlisə xoru ibadətə çağırır,
Tanrını salamlayır o hər bir kəlməsində,
- 142 Elə bu vaxt ecazkar bir ahənglə zəng vurur,
Nə qədər də zərifdir “dınq-dınq” edən bu səslər.
Ruhumuzu məhəbbət atəşilə doldurur,
- 145 Hüzurumdan bu sayaq nəğmə deyən dəstələr
Hərəkət eləyirdi, sözsüz qanadlanaraq
Bir-birilə, ahəngdar ucalırdı nə qədər,
- 148 Əbədiyyətdə olar belə bir nəşə ancaq.

ON BİRİNCİ NƏĞMƏ

Ey insan övladının ağılsız səyləri, siz!
Nə qədər də miskindir hər cürə sillogizm,
Onların hökmü ilə qırılır şəhəriniz!

- 4 Kimi qanun uydurur, kimi də bir aforizm,
Kimi dini rütbəyəcün dəridən çıxır, fəqət
Kimini tac-taxta qaldırır zor və sofizm,
- 7 Kimi quldurluq edir, kimi yığır mal-dövlət
Kimi eys-işrətdə itirir taqətini,
Kimi də mürgüləyir, canın alıb ətalet.

- 10 Uzağam bu işlərdən, göylər səltənətini
Beatriçe ilə biz gəzərək dolaşanda,
Mən gördüm bu aləmin ən uca hörmətini.
- 13 Hər bir işıq fırlanıb bizimlə rastlaşanda
Qabaqca dayandığı dövrənin əvvəlindən,
Şamdadakı şamlara dönürdülər bir anda.
- 16 Bayaqdan mənim ilə danışan məşəlin də
Dayandığı dəstənin içindən gəldi səsi
Daha parlaq olurdu danışanda, güləndə.
- 19 Söylədi “Yayıldıqca əbədiyyət şöləsi
O əbədi işıqdan nurla dolur gözlərim
Görürəm səndə coşan fikirləri, həvəsi.
- 22 Gözləyirsən heyrətə səbəb olan sözləri
Əvvəlkindən də aydın nəql edim açıq-aşkar,
Xəyalında qalmasın bir təəccüb əsəri.
- 25 Mən bayaq söylədim ki, “Ətə-qana dolurlar”,
Sonra isə “Hələlik tək özüdür” – dedim mən
Gərək burda yerlərin üstə külli-ixtiyar
- 28 Göylərin qüdrətini anlaya bilək hökmən,
İnsanların gözləri qamaşır bu qüdrətdən –
Ordakı dərinliyi seçə bilmir qətiyyən.
- 31 Gəlin onu müqəddəs çağırışla dəvət edən
Nikahını əzablı qan içində mükəddər
Kəsdirən adaxlının dalınca gedirdi tən,
- 34 Sədaqətlə, inamla gedirdi o, bixətər, –
Hər iki dünyada da ona başçıydı ancaq
Bu məhəbbət ki, ona vermişdi iki rəhbər.
- 37 Biri şölə saçırdı nurlu serafim sayaq;
İkincidə müdriklik artırırdı heyrəti,
Deyərdin ki, xeruvim şölələyir yanaraq.

- 40 Mənə əzizdir yalnız birisinin şöhrəti,
Ancaq eyni məqsədə xidmət etdiklərindən,
Hər ikisin vəsf edir bu birinin söhbəti.
- 43 Ubaldonun seçdiyi zirvədən axıb gələn
Tupino və Kyaşo çayları arasında,
Dağların ətəyində şəhər tanıyıram mən.
- 46 Perucadır, şəhərin Günəş darvazasında
Gah isti var, gah soyuq, Qvaldoyla Noçera
Əzab çəkir həmin o şəhərin arxasında.
- 49 O yerdə sıldırımlar gəlib çatır axıra,
Bəli, həmin o yaldan günəş doğdu cahana,
Necə ki, Qanqda doğur, ərzi boyayır nura;
- 52 Əzəl gündən “Aşəzi” desələr də adına,
Bu ad uyğun gəlməyir bu yerin şöhrətinə,
Əgər “Şərq” desəydilər çox yaraşardı ona,
- 55 Təzə qədəm qoysa da dünya səltənətinə
Öz böyük qüvvəsiylə çalışdı zaman-zaman
Verdi bacarığını aləmin xidmətinə.
- 58 Atasıyla vuruşdu gənc yaşında, çox cavan,
Bir qadın naminə ki, vaxtsız gələn ölümtək
Kimsə buraxmır onu evinə astanadan,
- 61 Hörmətli məhkəmənin hüzuruna gələrək,
Bir də et coram patre nişanladı gəlini,
Ona olan eşqi də günbəgün artırdı bərk.
- 64 O qadın itirəndən ən birinci ərini,
Qaranlıq bir dərədə keçirdi min illəri,
Bu gəncədək üzmüşdü məhəbbətdən əlini;
- 67 Amikltək seçərək daxma kimi bir yeri,
Yaşadı tənha, yalqız; dünyaya lərzə, dəhşət
Salandan da duymadı əsla qorxu əsəri,

- 70 O qadında var idi elə hünər, sədaqət
Qalxdı İsa çarmıxa çəkilən xaça o dəm,
Ağladı; yerdə durub gözlərdi Məryəm fəqət.
- 73 Sözlərim görünməsin sənə əsrarlı, mübhəm,
Bil ki, Fransisk idi söylədiyim o cavan,
Gəlinə Dilənçilik deyərdi bütün aləm.
- 76 Bu birgə izdivacı, sevinci görən zaman,
Məhəbbət, sonsuz heyrət, bir də məsud baxışlar
Neçə-neçə müqəddəs xəyal doğurdu, inan.
- 79 Onun dalınca ilkin o Bernard verdi qərar,
Ayaqyalın, başaçıq düşdü onun izinə,
Rahatlıq bulmaq üçün o tələsdi biqərar.
- 82 Sən ey sonsuz səxavət, sən ey gizli xəzinə!
Silvestrlə Egidi nişanlımın dalınca
Getdi; bu cür cəzb edir qız nəzəri özünə!
- 85 Atasıyla hamisi sorağını alınca
Gedir o gəlinlə bir, onların dövrəsində
Belinə adi kəndir çəkilənlərdi ancaq.
- 88 O qətiyyətlə alınmır, heç çıxarmır səsin də
Ki, Pyetro Bernardone atasıdır; alçağa
Bənzəyir sifətindən, həm də əlbəsəsindən;
- 91 O bir hökmdar kimi, bir gün durub ayağa,
Açdı İnnokentinin qarşısında hər nə var,
O da tələsdi hökmə möhürünü vurmağa.
- 94 Elə ki, zavallı xalq yığılıb qatar-qatar
Toplandı şöhrəti o ərşə qədər ucalan
Bir insanın başına, ruh onda verdi qərar:
- 97 Həmin tac taxtda ki, Qonoridir hökmran,
Onların keşişinin şanlı iradəsini
Qoy o təsdiq eləsin, qoy versin özü fərman.

- 100 Sonra da itirincə sonuncu qüvvəsini,
Durdu lovğa sultanın önündə o hədəyə,
Dedi xaçpərəstliyin uzun mədhiyyəsini,
- 103 Lakin gördü çox erkən əl atıb bu tədbirə,
Fövrən İtaliyaya döndü, başsız qalanda
Günah əməllər orda yayılmasın çöllərə,
- 106 Tibri Arno çayından ayıran dağ yalında
İsanın axırıncı möhürlərin alaraq
Onları düz iki il gözdüdü o, cahanda.
- 109 Nemətləri bəxş edən ədalətli olaraq
Həmin müti insanı ucaldığı zamandan,
Onu layiq olduğu bir məkana salaraq,
- 112 Varis qardaşlarına o da elə bu andan
Verdi sevgilisini, dedi, alın əmanət,
Ona sadıq olmağı tapşırırdı axıracan.
- 115 Sevdini nişanlımın əlləri ilə fəqət
O getmək istəyirdi axırıncı mənzilə,
Özünə başqa tabut diləməirdi nəhayət.
- 118 İndi sən diqqət yetir, özün təsəvvür elə,
Kim layiqdi onunla dəniz dalğalarında
Pyotrın qayığında üzə doğru yol ilə!
- 121 Bünövrəsin o qoyub bizim qardaşlığın da,
Kim onun sözlərinə qulaq asır ürəkdən
Xeyirxah əməllərdir onun yükü cahanda.
- 124 Onun qoyunlarının fəqət başqa yeməkdən
Xoşu gəldi, onlarçün indi tapılsın görək
Qadağan olmuş tikə o yaldan, bu ətəkdən.
- 127 Onların sürüləri itaət etməyərək,
Ehtiyatsız gözdikcə başsız hərə bir yana, –
Dönəndə yenə südsüz, boş olacaqdır əmcək.

- 130 Onlardan bəziləri qısılaraq çobana
Ziyandan çəkinirlər; çox azdır belələri,
Ancaq əba tikməkçün nə gəlibdir kətana!
- 133 Əgər aydın oldusa sözlərimin səməri,
Sən məni dinlədikcə artırdısa diqqətin,
Yadımdasa dediyim sözlər bayaqdan bəri,
- 136 Demək, açıldı sənə sirlərin həqiqəti;
Bilirsən yonğar olur ağac doğranan zaman,
Bayaq onunçün dedim başlayanda söhbəti:
- 139 “Ətə-qana dolacaq kim dönməsə yolundan”.

ON İKİNCİ NƏGMƏ

- Hələ xitam verməmiş axırncı sözüne
Danışan o müqəddəs alov da, birdən-birə
On iki müdrik qoca hərəkət etdi yenə;
- 4 Bu vaxt tamamlanmamış onlar vurduğu dövrə,
Dallarınca qoşuldu kənardan başqa dəstə,
Onların nəğməsinə bir də səs verə-verə,
- 7 Elə gözəl bir ahəng var idi ki, o səsdə
Yer üzündə gördüyüm nəğməkarlar, şairlər
O birinci işığa çatammazdı nəfəsdə.
- 10 Şəffaf rəngli buludun asdığı pərdə qədər
Gözəldi qövs-qüzeh naxışıyla, rəngiylə,
Yunona elçisinin asdığı tülə bənzər,
- 13 Daxildəki rənglərin əksidir düşüb çələ,
Bir zaman ehtirasın qurutduğu vücuddan
Qopan zəif səs verir əks-sədanı belə,
- 16 Qövs-qüzehsə Nuhun etdiyi vəddir güman, –
Bir zaman basmayacaq aləmi sular, sellər.
Həmin qövs-qüzehlə dərk edir bunu insan, –

- 19 Beləcə iki cərgə düzülmüş nurlu güllər
Almışdılar dövrəyə Beatriceni, məni
Həm də biri-birini səsləyirdi cərgələr.
- 22 Elə ki bitirdilər təntənəli nəğməni,
Elə ki rəqsləri də artıq yetişdi sona,
Gördüm sevinc içində üzən odlu dəstəni,
- 25 Nəzər saldıqca rəqsin, nəğmənin susmasına,
Sandım ki, bir cüt gözün qapaqlarıdır belə
Gah açılıb, gah da ki, örtülülər yan-yana.
- 28 Alovlardan birisi qəfildən gəldi dilə,
Danışana dikildi nəzərlərim, bu sayaq
Kompas qütb ulduzuna dikilir əqrəbilə.
- 31 O deyirdi: “Məhəbbət məndə şəfəq saçaraq
Sövsq edir, başqasından söhbət açam mən görək,
Necə rəhbərim haqda yaxşı danışdım bayaq.
- 34 Onlara qoşa durmaq yaraşır ulduzlartək,
Belə olsa onların zəhmətini hər zaman
Vahid şöhrət bəzərdi, heç vaxt bölünməyərək,
- 37 Qılıncını əlinə çox çətinliklə alan
Ümmət din bayrağının dalınca addımları
Tərəddüdlə atırdı, yavaş gedirdi o an,
- 40 Əbədiyyət hakimi – o hökmü uca Tanrı
Yüksəltmək istəmirdi insanların xidmətin,
Öz rəhmi, ədli ilə xilas etdi onları.
- 43 O vaxt iki əsabə həmin yoxsul ümmətin
Yanına göndərildi, sözləri, əməlləri
Dağılan camaatı bir yerə yığdı mətin.
- 46 O yerdə ki, Tanrının əsir sərin yelləri,
Təbiətə can verir, təbiəti oyadır,
Yaşılığa bürünsün Avropanın elləri,

- 49 Yellər sahil boyunca suları da oynadır,
Günəş qüruba doğru hey çəkdiyə karvanı
Neçə oba, neçə el qatı zülmətə batır.
- 52 Orda Kalaroqa var, gözəlliklər məkanı,
Qüdrətli qalxanının üstündə var iki şir –
Bir şir üstə, digəri aşağıda dayanıb.
- 55 Dediym o şəhərdə yer üzünə gəlibdir
İsa dininə vurğun, şərr düşməni bir insan,
O öz dönməzliyilə, lütfüylə yüksəlibdir.
- 58 Onun qəlbində elə bir qüvvə vardı, inan,
Peyğəmbərlik etməyə doğma anasının da
Haqqı vardı, o hələ bətdə yatan zaman,
- 61 Elə ki xaç suyuna çəkilmək əsnasında
Onun etiqad ilə nikahın zikr etdilər,
İkisinə də ali nemət düşdü, bu anda
- 64 Varisə yuxu gördü; gördü nikahlanmış ər
Etiqad dostlarında duyaraq sədaqəti,
Necə ləyaqətli iş görəcəkdir sərəsər,
- 67 Aydın bildirsən deyə ismi də mahiyyəti,
Bu göylərin qoynundan göndərildi ona ad,
Öz rəhbəri göndərdi ona adı, şöhrəti.
- 70 Ona Dominik adı verdilər; mən bu saat
Bir təşbeh çəkəcəyəm – o, bağbanı İsanın,
Bir bağban ki, bağına qoymur girə kənar, yad.
- 73 O elçisi, nökrü, pasıbanı İsanın,
İlkin məhəbbət dolu gözünün qabağında
Dayandı nəsihəti, adı-sanı İsanın.
- 76 Hələ körpəliyindən, o, uşaqlıq çağında
Quru döşəmə üstə sakitənə uzanar,
Söyləyirdi: “Gəlmişəm mən bunun soracağında”.

- 79 Gör kimin atasıdır həqiqətən Bəxtiyar!
Gör İoann anasının kimədir ləyaqəti,
Onun sözləri düzgün anlaşılsa aşkar!
- 82 Onu cəzb eləmədi dünyanın eys-ışrəti
Ostiylinin, Faddeyin gedərkən sərt yolunu,
Bu az vaxtda dərk etdi nə qədər həqiqəti,
- 85 Həmişə də görərdin yarıcan halda onu;
Kəlisə ətrafında o gəzərdi pasıban,
Tükənməsin var-yoxu, bəd gətirməsin sonu;
- 88 Əvvəl yoxsul olsa da istiqanlı, mehriban
Kəlisədə onunla yüz qat gözəldi hər şey,
Rəzil pozdu bunları taxtda oturan zaman,
- 91 Nə rütbə eşqi ilə dəridən çıxmadı hey,
Nə ikisi, ya üçü demədi olsun altı,
Nə decimas, guae sunt pauperum Dei;
- 94 Zambaq toxumu üçün, lakin əmri-mahaldı
Çaşqınları döyüşə aparmaq, o zambaqdan
İndi bax, on iki cüt sənin dövrəni aldı.
- 97 Sonra iradə ilə idraka verib təkən,
Həvari elçisitək o atıldı meydana,
Şərrə xidmət eləyən, bununla güclü olan
- 100 Yalançı alimlərin dəstəsilə mərədana
Vuruşdu, təslim etdi, sonra yandırdı-yaxdı,
Sanki o sinə gərdi qəfil qopan tufana.
- 103 Ondən öz mənbəyini alıb neçə çay axdı,
Kainat bağçasına həyat verdi həmin su,
Onunçün də ağaclar belə boy atdı, qalxdı.
- 106 Üzərində müqəddəs kilsənin vuruşduğu
Həmin ikitəkərli qafilədə bir təkər
Belə idi, görürsən, əsil həqiqətdi bu,

- 109 Deməli, indi sənə aydın oldu sərəsər
O ikinci təkərin qüvvəsi, saf qayəsi,
Foma onun haqqında danışdı mənə qəder.
- 112 Onun qoyduğu yolu, onun saldıği izi
Unutdular, çatanda o sükut günlərinə,
Mamırla örtülübdür o yolların sinəsi.
- 115 Bir vaxt baş qoyardılar onun ayaq yerinə,
İndi isə o yoldan tamam dönüblər, demək,
İndi daban basırlar onun barmaq yerinə.
- 118 Lakin tez bir zamanda bir biçinçi gələcək,
Vay alağın halına, hönkürsə də çəkib qəm,
O, taxıl anbarının üzünü görməyəcək.
- 121 Əlbəttə, hər kim bizim qalın kitabı bir dem
Çevirsə başdan-başa tapar elə bir varaq
Üzərinə yazılıb: “Bəli, mən də beləyəm”.
- 124 Beləsi nə Kasalda, nə Akvaspartda ancaq
Meydana gələ bilməz, o yerdə açıq-aşkar
Deyirlər qayda-qanun ya sərtidir, ya oyuncaq.
- 127 *Bil, Bonaventuram mən, o Banoreco ki, var*
Oraya varisəm, mən zəhmətimdən nəşə, dad
Çəkib, qalan işlərdən kənar olardım, kənar.
- 130 Buradadır Avqustin, buradadır İllüminat,
Onlar şöhrət qazandı yoxsulluğa dözümlə,
Allaha da xoş gəldi sürdükləri bu həyat.
- 133 Müqəddəs Viktoradakı Quqon da bax, bizimlə,
Pyotr Yedok da burda, İspan Pyotru da burda,
On iki kitabıyla saçır ətrafa şölə;
- 136 Burda peyğəmbər-Nafan, ağzıgöyçək, kənardə
Anselmlə Donat da dayanıbdır bərabər,
Elmin bünövrəsinə daş qoyubdur onlar da;

- 139 O yanda durub Raban, burda sonsuz şəfəqlər
İçindədir İoaħim, qeybdən xəbər verən,
O da Kalabriyada rahib oldu nə qəder.
- 142 Osa ürək odunu məhəbbətə çevirən,
Qəlbimdə cəngavərə həsəd eşqi yaradan
Foma qardaş özüdür, valeh oldum ona mən;
- 145 Bir də arxamca gələn dəstəyə oldum heyran”.

ON ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

İndi bilmək istəyən təsəvvür etsin gərək
(Həm də məni dinləyib dayansın möhkəm, mətin
Dayansın dalğaların döydüyü bir qayatek)

- 4 Mənim on beş ulduza çevrilərkən diqqətim,
Gözlərim nə görürdü; həmin o səyyarələr
Gözümüze nur saçır dəf edərək zülməti;
- 7 Qoy təsəvvür etsin ki, gecədən sübhə qəder
Ayı bürcü səmada fasiləsiz dolanar,
Bununçün o həmişə belə bütöv görünər;
- 10 Qoy təsəvvür eləsin özü üçün aşikar
Kiçik Ayı bürcünün sivri oxunu bir də,
Ətrafında birinci dövrə müdam fırlanar;
- 13 Ölüm soyuqluğunu hiss eləyən illərdə
O Minoyun qızının toxuduğu çələngtək,
Onlar da cərgəsini tarazlayıb göylərdə,
- 16 Parlaq şüalarını birləşdirsinlər gərək,
Fırlansın fasiləsiz qoy onların cərgəsi,
Biri geri, digəri irəli hərhlənərək, –
- 19 Onların da önündə qoy bürclərin dəstəsi
Görünsün lap uzaqdan, qoynuna alsın məni
Parlayan izdihamın o ikiqat kölgəsi,

- 22 O bizə göstərmədə əvəzsiz dövrətməni,
Yanaşı qoyularsa Kyana sürət ilə
Bu sürət heyran qoyar doğrudan hər görəni.
- 25 Nə Vaqqlar, nə də pean oxunmayıbdır belə,
Allah təbiətində birləşibdir üç sifət,
Bu sifətlə birləşib insan özü də hələ.
- 28 Cərgənin ikisi də susub qaldı nəhayət,
Sonra da bizə tərəf çevirdi şöləsini,
O ruhları bürüdü yenə sonsuz səadət.
- 31 Müqəddəs aləmlə bir ucaldaraq səsini,
Tanrı dilənçisinin haqqında gəlib dilə,
O işıq danışırdı gözəl hekayəsini,
- 34 Dedi: “İndi ki, dərzin biri döyüldü belə,
Xırmanda əmbizlərə qalaqlandı taxıllar,
Mən ikinci dərzi də döyərəm təmkin ilə.
- 37 Deyirsən o qabırğa alınan sinə ki, var,
Həmin o qabırğadan yarandı zəif yanaq,
Tamahtıyla dünyaya verdi sonsuz əzablar,
- 40 Bir də başqa sinə ki, dəlik-deşik olaraq
Bununla da azaltdı günahını cahanın,
Yüngülləşdi bununla sonsuz əzablar ancaq
- 43 Sən deyirsən bu iki sinəyə, yaradanın
Yerləşərdi şübhəsiz, batın gücü, qüvvəti,
O qüvvə ki, qoyulmuş fitrətinə insanın;
- 46 Sənə qəribə gəldi mənim sözüüm, söhbətim
Dedim ruhu beşinci nurlu dövrdə olan
İnsanın görünməyib hələ misli, qiyməti.
- 49 Cavablarımda əsla tapa bilməzsən yalan,
Axtarsan – bu fikri deyirsən elə sən də,
İkimiz də bir mətləb üstə gəlirik, inan.

- 52 Dünyada hər nə varsa – ölən də, ölməyən də,
Qüdrətli Xaliqdəki Düşüncəni əks edir,
Onun Məhəbbətidir bizə həyat verən də;
- 55 Aləmi canlandıran Işıq ki, axıb gedir,
Birdir öz mənbəyilə, yəni Nurpaylayanla,
Məhəbbət də onlarla birgə xəlq ediləlidir,
- 58 O yayır şüaları qəlbindəki imanla
Həmin doqquz müqəddəs mələyin dövrəsinə,
Bölünmür, sanki düşüb güzgüyə bu nişanla.
- 61 *Ordan isə dövrdən-dövrəyə enə-enə*
Lap aşağı dövrdə xəlq eləyir, verir can.
Təsadüfün, həm də ki, sonsuzluğun özünə;
- 64 Mən təsadüf deyərkən bil, hər cürə yaranan
Məxluqu düşünürəm, toxumsuz belə bəzən
Onları xəlq eləyir göylər fırlanan zaman.
- 67 Onları xəlq eləyən göylərin özüylə tən
Mayələri dəyişən olur əzəldən bəri,
Gah parlaq, gah da tutqun olurlar bu səbəbdən.
- 70 Bəzən eyni olsa da toxumları, kökləri,
Bu ayaqdan, görürsən, başqa olur meyvələr,
Əzəldən müxtəlifdir sizdə ağlın qədəri.
- 73 Yaxşı ərinse idi bu mayə, bu mum əgər,
Göylər də öz gücünü yönəltməydi düz ora,
Parıltısı artardı o möhürün nə qədər.
- 76 Fəqət təbiət onu salır qaranlıqlara,
Ustanın həddən artıq varsa da məhərəti
Sanki iş görəcək əsir əlləri, gəlmir kara.
- 79 Elə ki, Kamal çağı yetişdi Məhəbbətin,
Qüvvətin möhürünü elə ki, basdı ona,
Gəlib çatır ən ali yetkinliyin müddəti.

- 82 Yalnız bu yolda ancaq öz kamillik halına
Gəlib çata bilərdi həmin o ali xilqət;
Bətnində saxlamışdır onu müqəddəs ana.
- 85 Sən bunda haqlısan ki, bu vaxtadək təbiət
Hələ canlı görməyib bu iki nəfər kimi.
Yəqin dünya durduqca görməyəcək də əlbət.
- 88 Mən bununla sussaydım sözü bitənlər kimi,
“Solomon müdrikliyi nədə imiş bəs belə?” –
Soruşardın, sözümə şübhə edənlər kimi.
- 91 Qoy sənə aydın olsun bütün incəliylə,
O kim idi, kim onu cəzb edirdi özünə,
Kim inayət göstərmiş, deyirdi: “Xahiş elə!”
- 94 Mən açıq-aşkar dedim, indi deyirəm yenə,
O həqiqi padşah olmaq üçün o zaman,
İstədi sağlam ağıl hakim olsun sözüənə;
- 97 Onunçün yox ki, bilsin dövr edən bu asiman
Bütünlüklə neçədir; necesse zərurətdə
Bir də mümkün necesse arayasan, bulasan;
- 100 Yaxud primum motum varmı bu hərəkətdə;
Yaxud bir düzbucaqlı deyil, yarım dövrədə
Üçbucaqlı nəqş etmək olarmı həqiqətdə?!
- 103 Əvvəl də söhbətimi salmışdım bu barədə:
Padşah müdrikliyin tutmuşdum nəzərdə mən
Müdriklik sözlərini söyləyərkən geridə.
- 106 “Hələlik tək özüdür” sözüənə baxanda sən
Anlarsan ki, nəzərdə tutulur padşahlar,
Onlar çoxdur, yaxşısı fəqət azdır, bilirsən.
- 109 Mən deyən sözdə sənün fikrini tapmaq olar;
O sevimlimiz İsa, babamız Adəm haqda
Dediyimiz düz gəlir, fikrimizdə fərqi var?!

- 112 Qoy sənün addımların asta getsin qabaqda,
Sən aramla gedəsən yorulmuş insan kimi,
“Bəli”nin, “yox”un yolu görünmürsə uzaqda;
- 115 O adam dəlidən də, söylə, dəli deyilmə,
Əsla fikirləşmədən, fərqiən də varmadan
Ya təsdiq, ya da inkar eləyir bu aləmi.
- 118 Tələsik nəticələr, görürsən ki, çox zaman
Çaşdıraraq insanı aparır əyri yola;
Ordasa ağıl üstə qərəz olur hökmran.
- 121 Həm də sənə deyim ki, budur ən böyük bəla,
Həqiqət balıqçısı qayıdanda, nəhayət,
Bacarığı azdırsa gəlir hökmən zavala.
- 124 Hamıya bu ayaqdan ola bilər bir ibrət
Bris, Parmenid, Meliss, bir də onlara bənzər
Neçəsi, düşünmədən söz dedilər bəxtəbəxt,
- 127 Saveli, Ari, hələ neçə belə gicbəsər
Allah qanunlarının əleyhinə gedərək,
Onların düz yolunu çaş yozdular nə qədər.
- 130 Hər kəs qiymət verməyə burnun soxmasın gərək,
Əgər əyilməyibse yetkin sünbülün başı,
Hər kəs dəryaz götürüb çölə çıxmasın gərək.
- 133 Mən meşədə gavalı gördüm, keçirib qışı
Durmuşdu qəmli, tutqun, bir an dolanan kimi
Çiçək açardı dümağ, yarpaq açardı yaşıl;
- 136 Çox yüngül gəmi gördüm, lovğa qəhrəman kimi,
Qayıdırdı geriyə ən uzaq bir səfərdən,
O qərq oldu sularda körfəzə çatan kimi.
- 139 Donna Berta, ya da ki, ser Martino yer-yərdən
Deməsin o varlıdır – layiqdir səxavətə,
Bu oğrunun biridir – lap tük qapır gözlərdən;
- 142 O qəfil müflisləşər, busa çatar dövlətə”.

ON DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

Ya kənardan ortaya, ya ortadan kənara
Qırçın-qırçın dairə coşar camın içində,
İçeridən ya üzdən təkan dəysə sulara.

- 4 Bu təşbeh yada düşdü bircə anın içində
Elə ki, susdu tamam danışan şanlı çıraq,
Beatrice o saat həyəcanın içində
- 7 Dindi, Fomadan sonra sözünə başlayaraq,
Bilmirəm mən, onların bu qaydada söhbəti
O təşbehə nə qədər uyğun gələcək ancaq.
- 10 Dedi: “Özü dinmədi, açmadı heç məqsədi,
Lakin bu şəxs can atır sonsuz ehtiras ilə
Öyrənsin onun üçün sirt olan həqiqəti.
- 13 Deyin: o nur ki, sizi şölələndirir belə,
Bu sayaq qalacaqmı həmişə dəyişmədən,
Elə bu minval ilə salacaqmı o şölə?
- 16 Bu sayaq qalacaqsa, onda sizin bu bədən
Yenidən cana gəlib zühura çıxan kimi
Baxışlara bu işiq zərər vurmazmı həmənm?”
- 19 Sevinclə cövlan edən bir dəstə insan kimi,
Bir dəstə ki, yallı da gedir nəgmə deyərək,
Yorulmadan, durmadan çalib-oyunayan kimi,
- 22 Ürəkdən qopub gələn ricanı dinləyərək,
Gözəl rəqs etməsilə, bir də gözəl səs ilə
O müqəddəs dəstələr cavab verdi sevincək.
- 25 Kim yanırırsa zirvədə yaşamaq həvəsilə
Ölümü görsün görək, o tanış deyil əlbət
Əbədi yağışların xoş, sərin nəfəsilə.

- 28 Bir, iki, üç ki var – bax, budur əbədiyyət.
Üç ilə iki – birdir, vahiddir, hər nə ki var
Özündə birləşdirib, zühur edir bu vəhdət,
- 31 Bu vəhdəti müqəddəs dəstəylə ali ruhlar
Üçqat tərənnüm etmiş, incə səslə oxunan
Bu nəgməni ən yüksək mükafat saymaq olar.
- 34 Balaca dairənin ecazkar işığından
Biri mömin səs ilə başladı bu söhbəti,
Sanki mələk qız ilə danışdı bu zaman,
- 37 Söylədi: “Nə qədər ki, bu səmavi Cənnətin
Bitməmişdir bayramı, bu əbadakı nurtək
Yayılacaq şöləsi bizdəki məhəbbətin.
- 40 Bu məhəbbət artdıqca nuru da güclənəcək,
Çünki bu nur bağlıdır Allahın nəzərinə,
Eləysə bu mərhəmət nuru hədsizdir demək.
- 43 Elə ki, vücudumuz təzə şöhrətlə yenə
Müqəddəs bir örtüyə büründü – varlığımız
Daha gözəl olacaq, çatıb kamilliyinə:
- 46 Tanrının, lütfkarlıq göstərərək aramsız,
Bəxş etdiyi işığın qüvvəsi də artacaq,
O işıqla görürük ulu Tanrını yalnız;
- 49 Gözlərin taqəti də çoxalacaqdır o vaxt,
Bu taqətdən güc alan atəş də güclənəcək,
Bu atəşdən axacaq şüalar qucaq-qucaq.
- 52 Manqallarda qızarıb alovlanan kömürtək,
Həm sonsuz atəş ilə, həm parlaq şöləsilə
O alov üstümüzdə hökm-fərma olur tək,
- 55 Bizə örtük sayılır öz alov pərdəsilə,
Bizim məzar örtüyü altındakı çürüyən
Cəsədımız önündə zəiflər. Nizəsilə

- 58 Gözləri qamaşdıra bilməyəcək qətiyyən:
Tanrının göndərdiyi hər hansı bir neməti
Qəbul edəcək qədər güclü olacaq bədən”.
- 61 Bu vaxt hər iki dəstə duyub bu səadəti
Tələsirdi dil açıb ürəkdən desin “Amin!”,
Onlara əziz idi cəsədin aqibəti, –
- 64 Bəlkə öz cəsədi yox, valideynlərinin,
Ya burada əbədi işığa dönənlərin
Özü bunu deməyə vadar edirdi yəqin.
- 67 Üfüqə nur yayılır qızarıb dan yeri,
Bizim ətrafımızda həmin bu dəstələr də
Nur dolu halə kimi yayırdı şölələri.
- 70 Görürsən ki, axşamın toranlığında bir də
Xəfif parıltılarla sayrışır səyyarələr,
Gah görünür, gah da ki, itib gedir nəzərdə,
- 73 Gördüm ki, mən cisimsiz dəstələrdi nə qədər
Ətrafımda hərlənir, görünür hər tərəfdən,
O ilk iki dövrəyə olub üçüncü çəpər.
- 76 Sən ey həqiqi Ruhun alovu! Gördüm həməni
Elə bir şiddət ilə parladı ki, o şərar,
Baxa bilmədim ona yumdum gözlərimi mən.
- 79 Beatrice bu zaman daha məsud, füsunkar
Görünürdü gözümə, bu hüsnü, səadəti
Yenidən nəql etməyə mənim yaddaşımı var!
- 82 Göz açıb baxmaq üçün onda tapdım qüvvəti,
Gördüm ki, yüksəlirik bir anın içində biz,
Mən artıq seyr edirdim uca bir səltənəti.
- 85 Mən yüksəyə qalxmışdım, ucalmışdım şübhəsiz,
Bunu o səyyarənin sonsuz qızartısından,
Qızıl təbəssümündən görürdüm aydın, təmiz,

- 88 Bütün varlığım ilə mən, danışmasam da bu an,
Belə bir lütfkarlıq göstərdiyiyün mənə
Tanrını şükranlıqla yad edirdim bu zaman;
- 91 Bu şükranlıq atəşi mənim köksümdə yenə
Alışb yanmadaydı, duydum bu sirri hökmən
Mən səcdə qılmalyam yarananın şənini;
- 94 İşıqlar yığınınını o qədər al gördüm mən
İki mənbədən gələn şüanı seyr edərək,
“Gelios, nə gözəldir!” – söylədim bədahətən.
- 97 Səzsiz ulduzlarıyla sayrışb çiçək-çiçək
Kəhkəşan parlayırsa kainatda nə sayaq,
Müdrük insanları da valeh edir o bişək,
- 100 Dairəni dördüdəbir hissəyə ayıraraq
Düşən bir cüt şüa da Marsın səthində belə
Yaradırdı müqəddəs o xaç nişanı bu vaxt.
- 103 Burada idrak deyil, qoy yaddaş gəlsin dilə;
Bu xaç işıq alırdı camalından İsanın
Belə camal dünyada görünməmişdir hələ.
- 106 Götürərək bu xaçı, kim nur saçan İsanın
Dalınca gedibdirsə, susmağımı bağışlar
Göylərdə simasını görəni zaman İsanın.
- 109 Çiyinlərdə, dirəkdə parıldayırdı par-par
Alovların dilləri, qarşısına çıxana,
Yandan keçənlərə də saçırdı qılgıçlımlar.
- 112 Gah güclü, gah da asta – sağa, sola, hər yana
Arı topası kimi bədən zərrəcikləri
Uçuşur uzun, gödək hey uzağa, yaxına,
- 115 Bəzən şüa o qədər parladırdı bir yeri,
Göz qamaşmasın deyə sanki qəfil işıqdan
Əlimizlə örtürük gözümüzü öteri.

- 118 Görürsən ki, çalınır birgə arfayla kaman,
Sevinclə səslənsə də onların tərənəsi,
Adam var bu səslərdə yaxınlıq görmür bir an,
- 121 Xaçın dövrəsindəki işıqların nəğməsi
Məni məftun etmişdi qulaq asdıqca ona,
Anlaya bilməsəm də eşitdiyim bu səsi.
- 124 Mənimçün aydın oldu ondakı ali mənə
Əsədəndə bu sözü: “Diril zəfər naminə”,
Dumanlı görünürdü sözlər insan ağına.
- 127 Elə ləzzət vermişdi oxunan nəğmə mənə,
Bürümüşdü büsbütün varlığımı bir heyrət,
Təslim olmuşdum tamam bu nəğmənin hökmünə.
- 130 Mənə deyə bilərlər, göstərərək cəsərət
Guya mən unuduram o şəfəqli gözləri,
O gözlər ki, arzusun zirvəsiydi nəhayət;
- 133 Deyirlər ki, zirvədə gözəlliyin əsəri
Göstərir öz hökmünü sonsuz əzəmət ilə,
Çox gec baxdım o gözə Marsa qalxandan bəri,
- 136 Məni bağışlasınlar qoy bu qəbahət ilə,
Qoy bu etirafıma əvəz versinlər barı;
Hazıram o gözlərə baxam məhəbbət ilə,
- 139 Bu hiss paklaşır müdam biz qalxdıqca qatları.

ON BEŞİNCİ NƏGMƏ

- Pislikdən, acgözlükdən pis əməl doğan kimi,
Pak bir məhəbbətdən də yaranıb hüsn-rəğbət,
Rübabların səsinə kəsdi hökmran kimi,
- 4 O ilahi nəğmələr tamam susdu nəhayət,
Tanrının əllərilə köklənərək dillənən
O müqəddəs tellərə hakim oldu sükunət.

- 7 Bir halda ki, üz tutub rica eləməmiş mən,
Sualı verim deyə – susacaqmış özləri,
Mümkünmü lütfkarlıq diləyim mən yenidən?
- 10 Əslində çəksin görək ömürlük dərd-kədəri
O şəxs ki, yalançı bir məhəbbətə uyaraq
Həqiqi məhəbbətin yolundan dönür geri.
- 13 Bürkülü gecələrdə havanı doğrayaraq,
Qəfil alov parçası axır qaranlıq içrə,
İnsanın baxışını təəccübdə qoyaraq,
- 16 Sanırsan ki, bir ulduz köçdü başqa bir yerə,
Halbuki öz yerində o sabitdir əbədən,
Söənən isə alovdur qopmuşdu birdən-birə, –
- 19 Lap bu sayaq, həmin o xaçın sağ çiyini üstdən,
Ulduzlardan birisi sürüşdü xaç aşağı,
Onun şanı-şöhreti parlaq idi hər kəsdən.
- 22 Qırılmadı qətiyyəni onun işıq zolağı,
Ulduz həmin zolağın üstü ilə sürüşdü,
Sanki mərmərin üstə enirdi nur qalağı;
- 25 Oğlu ilə belə bir ehtirasla görüşdü
Anxizin ruhu bir vaxt enən zaman Elisə,
Bunu bizə ən ali ilham nəql etmişdi.
- 28 “O sanguis meus, o superinfusa
Grati Dei, sicut tibi cui
Bis unquam coeli ianua reclusa?” –
- 31 Dedi o nur; diqqətlə gözümü dikdim ona,
Sonra baxdım xanıma – sahibi-ixtiyara,
Bu demdə sevinclərim gəlməzdi əsla sana:
- 34 Bir səadət çökmüşdü o gözlərə bu ara,
Mənə elə gəldi ki, Cənnətin hər neməti
Toplanıbdır büsbütün o məsud baxışlara.

- 37 Ruh yenə danışdı, onun sözü, söhbəti
Fikrimi cəzb etsə də, mənası çox dərinə,
Dinləsəm də qanmırdım orda hər həqiqəti.
- 40 Ona qulaq asdıqca dərk eləyirdim indi:
O qəsdən yaratmırdı fikrindəki dumanı,
Adi adamlar üçün onu duymaq çətindi.
- 43 Elə ki, xəyalının o geniş asimanı
Aydınlaşdı bir qədər, bizim səviyyəmizə
Elə ki, gəldi çatdı onun fikri, bəyanı –
- 46 Anladım, bir aydınlıq çökdü mətləbə, sözə,
Ruh belə söyləyirdi: “O üç müqəddəs ki, var
Öz xeyir–duasını veribdir nəslimizə!
- 49 Nə vaxtdı görmək üçün səni olmuşdum ahar,
Bu özəli, bu xoşbəxt arzuma qovuşmağı
Vəd etmişdi o böyük kitabdakı varaqlar,
- 52 Mənim oğlum, nəhayət yetişdi vüsal çağı,
Həm də burda, o şəxsə əhsən, min kərə əhsən –
Səni qaldırır bura, öyrədir ucalmağı!
- 55 Birincidən məlumdur fikrin mənə, buna sən
İnanırsan, beşinci, ya altıncı, hər zaman
Alır öz ziyasını, nurunu birincidən;
- 58 Bununçün soruşmursan kimdi sənə danışan,
Səni gördüyü üçün, bax, bu xoşbəxt ruhların
Hamısından daha çox sevinərək şadlanan.
- 61 Deyim, bunda haqlısan, çox doğrudur qərarın,
Böyük, kiçik hamımız – Güzgüyə baxan kimi
Qabaqcadan duyuruq həllini hər əsrarın.
- 64 Ancaq məhəbbət məni odlayır vulkan kimi,
Yuxusuz gözlər ilə, həycanlı xislət ilə
Can atıram mən ona təşnələb insan kimi.
- 67 Mənə qalxın deyə danış cəsarət ilə,
Göstərib iradəni, soruş hər nə istəsən,
Cavabını verərəm sonsuz məhəbbət ilə!”
- 70 Baxdım Beatriceyə sorğulu gözlərlə mən;
Qarşıladı fikrimi o, təbəssümlə bu an,
Bununla da könlümə cəsarət verdi birdən.
- 73 Dedim: “Siz – ey qisməti ilahi aləm olan;
Sizin düşüncənizlə hissini arasında
Bir ayrılıq duyulmur, fərq görünür heç zaman;
- 76 Çünki öz istisində, əksilməz ziyasında
Günəş sizi isidir, nurlandırır, deməli,
Düşüncəniz, hissini bir nurlandır bu anda.
- 79 İnsanın ağı, hissi başqa yaranıb, bəli,
Onun qanadlarına sancılıb ayrı lələk,
Təkcə sizə məlumdur bunun sonu, əvvəli.
- 82 Bu bərabərsizliyə öyrəşən bir adamtək
İndi nəsibim olmuş atalıq səadəti,
Bununçün Tanrıya mən təşəkkür edəm görək.
- 85 Səni qoynuna almış gözəllik səltənəti,
Canlı daş–qaş kimisən, and verirəm ürəkdən,
Adını, kimliyini söylə, qurtar möhnəti”.
- 88 Mehriban sözlərlə o, belə dedi mənə: “Sən
Sevimli yarpağımsan, gözlədim cücərməni,
Səni öz budağında yetirən bir kökəm mən”.
- 91 Sonra dedi: “O şəxs ki, qıl körpüdə dövrəni
Yüz ildən çoxdur gəzir dağ ətəyində nalan,
Onunla tanıyırlar bütün nəslini, səni,
- 94 O şəxs mənim oğlumdur, deməli, sənin baban,
Sən elə etməlisən, nə qədər imkanın var,
Onun günahlarını yuyasan, azaldasan.

- 97 Qədim divarlar içrə Florensiya – o diyar
Sakit həyat sürərdi, rahatca ömr elərdi,
Çalınan zəngin səsin dinləyərdi sübh-nahar,
- 100 O nə qızıl gərdənbənd, nə də ki, tac bilərdi,
Nə işləməli paltar, nə də qiymətli kəmə
Taxmazdılar, adamlar nəfsə üstün gələrdi.
- 103 Qız olanda atalar qorxmazdılar tük qədər,
Çünki onda cehizin hazırlanma müddəti
Deyilmiş vədə ilə gələrdi düz, bərabər.
- 106 Kimsə görə bilməzdi boş evi, boş həyəti;
Hələ Sardanapal da yox idi onda barı
Ucaltsın imarəti, ucaltsın səltənəti.
- 109 Heç sizin Quş Təpəsi yüksəlməmiş yuxarı
Montemalodan, burda o çalıbdır zəfəri,
Dağılmaqda daha tez ötüb keçər onları.
- 112 Bellinçone Bertinin enli qayış kəməri
Bəzənmişdi sümüklə; aynanın qabağında
Arvadı görmədi bir ənnik-kirşan əsəri,
- 115 Nerli ilə Vekkyo da dəbdəbə soracağında
Özlərini üzmədi; onların arvadları
Əlilə yun daradı adi yun darağında.
- 118 Xoşbəxtlər! Belə keçdi bəzən də həyatları,
Qəbr evin tapsalar da Fransa ellərində
Unutmadı onlardan heç kəs doğma diyarı.
- 121 Biri beşik başında öz ana dillərində
Layla dedi ürəkdən, cavan ata-analar
O laylanı çox əziz saxlar könüllərində.
- 124 Biri cəhrə dalında oturanda, biqərar
Deyərdi Troyanın, Fyezolanın, Romanın
Əbədi şöhrətindən, qüdrətindən o ki var.

- 127 Korneliya, Kvinsi necə sizin məkanın
Nadir adamlarıdır; Salterello, Cangella
O cür təbərrikiydi bizim dövrün, zamanın.
- 130 Belə gözəl aləmdə vətəndaş oldum, bala,
Əzab vaxtı köməyə çağrılan ana Məryəm
Sakit, gözəl yer verdi, ömr elədim bibəla,
- 133 Lap ürəyimcə idi düşdüyüm həmin aləm,
Sizin qədim məbəddə mənə elə o zaman
Kaçqagvida dedilər xaç suyuna düşən dəm
- 136 Moronto, Elizeo qardaşımdı mehriban;
Evlənmişdim o zaman mən Pado vadisindən;
Nəvələrim ləqəbi alıbdır bu diyardan.
- 139 O qeysər Kurradonun arxasınca getdim mən,
Belimə o bağladı bir cəngavər kəməri,
Xidmətində dayanım həmişə cani-dildən.
- 142 Şərrin qisasçısı tək mən başladım səfəri
İşğalçılar üstünə, papalardı günahkar
Ki, yadlar tutmuşdular sizin doğma yerləri.
- 145 Orda ayrıldı mənim canım cismimdən naçar,
İnsanları dəmadəm ləkələyib məhv edən
O yalançı aləmi tərək elədim; o ki var
- 148 Əzab çəkəndən sonra düşdüm bu aləmə mən”.

ON ALTINCI NƏĞMƏ

- Ey bizim qanımızda coşan həqir kübarlıq!
Həqiqi məhəbbətin sönüb getdiyi Yerdə
Təlqin elədiyincün bizə saxta vüqarı,
- 4 Heyrət eləmirəm mən; çünki uca göylərdə,
O yerdə ki, fanilik əzab vermir ruhlara,
Mənim də gözlərimə qürur çəkmişdi pərdə.

- 7 Ancaq sən bir nəzər sal geydiyün o paltara,
Gör necə də gödəlir, uzanmasa bir qədər
Zamanın qayçısıyla çatacaqdır axıra.
- 10 Romada hörmətli şəxs qarşına çıxsa əgər,
Gərəkdir “siz” deyəsən, mən də söylədim belə,
Hərçənd bu adətə də əsassız meyl edirlər.
- 13 Beatrice kənardan baxdı təbəssüm ilə,
Cinevrənin səhvini görəndə öskürərək
Dostu bu cür işarə etmişdi, gəlib dilə.
- 16 Ona belə dedim: “Siz – əcdadımsınız, demək;
Sizdən aldım danışmaq–dınmək cəsaretimi;
Siz məni qaldırdınız öz-özümdən də yüksək.
- 19 Siz mənə bəxş etdiniz sonsuz səadətimi,
Bütün əqlim, varlığım dolubdur bu sevincə,
Bilmirəm ki, nə təhər gizlədim heyretimi.
- 22 Siz ey köküm, dayağım, susmayın, gəlin dilə,
Mənə bir xəbər verin ulu əcdadınızdən,
Deyin, təvəllüdünüz düşübdür hansı ilə;
- 25 Söyləyin, İoannın arxacı da o zaman
Çoxmu böyük olardı; şan-şöhrətə çataraq
Hansı ailələrdir hamıdan məşhur olan?”
- 28 Dinlədikcə mehriban sözlərimi bu sayaq
Küləyin qarşısında közərən bir kömürtək,
O ulduz şölələndi, nurlandı tabaq–tabaq;
- 31 O zahirən necə ki, indi gözəldi, qəşəng,
Ondan da incə idi danışığı, sözləri,
Bizimkinə qətiyyə bənzəmirdi o ahəng:
- 34 “Mələklər gətirəndə ərzə “Ave xəbəri,
O qız da çevriləndə müqəddəs bir anaya,
Mən dünyaya gəlmişəm, ötüb gedən illəri

- 37 Bir-birinin dalınca növbəylə saya–saya,
Şir bürcünün başına düz beş yüz səksən kərə
Dolandı gördüyün Mars, bax, bu alovlu dünya.
- 40 Əcdadımız əzəldən binə salıb o yerə,
O yerdə yaydan–yaya köhlənini atırlar
Sonuncu məhəlləyə çapır, çıxanda seyrə.
- 43 Əcdadımın haqqında tək bunu demək olar;
Onların əsli–kökü, ad–sanı barəsində
Söhbət açmaq yaraşmaz mənə, nə də lüzum var.
- 46 Marsdan İoanna qədər, igidlər dəstəsində
Xidmət edə biləcək indiki adamlardan
Beşdəbiri qədərdir onların cərgəsində.
- 49 O vaxt hər vətəndaşın damarlarından axan
Qan saf idi; Feggine qanıyla qarışanda
Kampidə, Çertaldoda tutqunlaşdı o saf qan.
- 52 Kaş ki, sizin şəhərin yaxınlığında onda
Qalusso, Trespyano ola idi qonşular,
Həmsərhəd olaydınız onlarla o məkanda.
- 55 Olmayaydı heç sizdə Aqulyonlu bir murdar,
Üfunət dağarcığı, yaxud sinyezli biri,
Əlilə, gözlərilə rüşvət alan bir biar!
- 58 Xalq əgər doğma övlad saysa idi qeysəri,
Müqəddəs hər nə varsa atmasaydı bir yana,
Salsa idi qeysərə doğma ana nəzəri,
- 61 Florensiyada indi hey yağlana–yağlana
Yaşayanlar, rədd olub Simifonta gedərdi –
Babası dilənçilik etdiyi o məkana.
- 64 Hamı Montemurloya qrafinkı deyərdir,
Çerkinin övladları ömr edərdi Akonda,
Buondelmont nəslə də Qrevdə ömr edərdi.

- 67 Cürbəcür dələduzlar bir yerə yığılanda
Şəhərlərin evini yıxdılar; mədələr də
Artıq qida üzündən pozulur belə anda.
- Kor öküz kor quzudan tez yıxılar, ölər də;
70 Tiyasi polad olan bir xəncər lap binadan
Görürsən, kəsərlidir bəzən də beş xəncərdən.
- 73 Baxsan Urbisaliyə, Luniyə, ya bir zaman
Eşidəndə Klüzi, Siniqalya taleyin
Amansız əllərilə oldular yerlə yeksan,
- 76 Eşidəndə kökü də kəsilib neçə nəslin
Sən axtarma burada elə bir gizli əsrar,
Şəhərləri – kökləri süqut gözləyir yəqin.
- 79 Siz kimsiniz – ölümə məhkum olmuş insanlar,
Çoxunuz yaşamağın heç duymur mənasını
Bilmir uzun omrün də yenə nəhayəti var.
- 82 Fırladıqca qoca ərz parlaq ay səmasını
Gah örtür, gah da açır; tale də lap bu təhər
Florensiya üstə gözdürür cidasını.
- 85 Məşhur florensililər haqqındakı bu sözlər
Bu səbəbdən qoy heyrət doğurmasın qətiyyəni,
Bəzinin həyatı da dumanlıdır nə qədər.
- 88 O Filippi, Uqini, Qreçi görmüşəm mən,
Ormanni, Katellini, Alberiki – hər biri
Şöhrətliydi, bu şöhrət unudulub kökündən.
- 91 Görmüşəm, çox qədimdi, əzəmiydi işləri
O Arkın, Sannellinin; onlar ilə bir yerdə
Mən görmüşəm Ardinqi, Bostiki, Soldanyeri.
- 94 Satqınların dəstəsi yığılan vadilərdə
Gəmi də üzə bilməz təhlükəsiz, orada
Girdablara qərq olar bir uğursuz səhərdə,

- 97 O zaman Ravinyanlar ömr edirdi burada,
Sonra qraf Gvido üzə çıxdı nəhayət,
Sonra hökm yetişdi o Bellinçonlara da.
- 100 Della Pressa işdə göstərirdi məharət;
Sonra da dəfələrlə Qaliqaylardan biri
Xəncərin dəstəsinə qızilla vurdu zinət.
- 103 Ucalırdı ağ dirək, Fitantinin hünəri,
Töycü oğrusu safa çıxmadaydı; Baruççi,
Sakgetti, Qalli, Cuok olmuşdu dil əzbəri.
- 106 Möhkəm idi o gövdə, budağında
Kalfuççi; Sisinin nəslə ali sayılırdı, o zaman
Səltənətə hökmran gəlirdi Arriquççi.
- 109 Öz qüruru ucundan məğlub olub yıxılan
Necə də əzəmətli görünürdü! Qızıl şar
Nur yayırdı, üstündə yoxdu ləkədən nişan!
- 112 Belə idi onların əcdadı da, ixtiyar
Alan kimi kilsəni xoruza yükləyərək,
Ruhanilikdə şişən o gülüncülər, nə ki var.
- 115 Ah, bu həyasız nəsil, bax coşur əjdahatək,
Ancaq elə ki, gördü o, yumruq, ya da pul-var –
Sakit olur o saat, bir quzuya dönərək,
- 118 Elə bu zaman onlar yuxarı yol tapdılar;
Buna görə pərt oldu o Ubertin Donato
Yadla qohum olanda qaynatası – o biar.
- 121 Artıq Kaponsakkonu cəzb elədi Merkato,
O endi Fyezoldan; çiçəkləndi nəhayət
Əhali arasında Cuda və İnfanqato.
- 124 İndi dinlə, deyim mən əcaib bir həqiqət:
Şəhərdəki o kiçik hasar qapısı onda
Della Pera adilə adlandı, tapdı şöhrət.

- 127 Kim ki, böyük baronun gerbini daşıyanda
Uca tutur, qoymur ki, bir ləkə dəysin ona,
Qoruyur bu şərəfi xalq Foma bayramında,
- 130 Onlar cəngavərlikçün borcludurlar barona;
Onlardan xalq törəfo hər kim keçibso – hökmən
Demək qızıl haşiyə çəkmiş öz qalxamına.
- 133 Tanırdım İmportuni, Qvalterottini mən;
Əgər soxulmasaydı ora kənar qonşular
Borqo uzaq olardı əzabdan, əziyyətdən.
- 136 O ev ki qəm gətirdi, qəm üstündən biqərar,
Sizi məhvə apardı kin-küdurət içində,
Dağıldı zaman-zaman, oldu bütün tar-mar,
- 139 Bir vaxt yad olunardı şərəf, şöhrət içində,
Ah, sən Buondelmonte, o qızı rədd edərək
Hiyləyə qulaq asdın, qaldı zillət içində!
- 142 Emanın sularında boğulaydın sən gərək
Bu şəhərə birinci qədəm qoyub girəli,
Onda şadlıq edərdi yasa batmış bir ürək.
- 145 O körpünü qoruyan Marsın sınıq heykəli
Bir qurban gözləyirmiş, demə, florensilərdən,
Demə, günəşli günlər qurtarmadaymış, bəli,
- 148 Fyorensdə yaşarkən əmniyyət içində mən
Gözümle gördüm neçə onlara bənzərini,
Qalmırdı heç səbəb də göz yaşına qətiyyən:
- 151 Onların zamanında xalq tapmışdı yerini,
Ağılla hökm edirdi, aləm yığılsa yenə,
Düşməncilik ucundan zambaq ləçəklərini
- 154 Asanlıqla boyamaq olmurdu al rənginə”.

ON YEDDİNCİ NƏGMƏ

- Qəfil acı xəbərdən yanib odlanan kimi
Gəlib Klimenaya yalvararaq dil tökən
Bir oğul, ataları qoydu peşiman kimi,
- 4 Müqəddəs məşəl üçün, bir də xanım üçün mən
Belə idim, onlar da məni belə anladı,
Yerimi də dəyişdi məşəl mənim qəfildən.
- 7 Beatrice söylədi: “Sənin arzunun odu
Əsarətdə qalmasın; alıssın, şölələnsin,
Burax, qoy pərvaz etsin arzuların qanadı;
- 10 Biz ki, səndən təzə söz istəmirik, ol əmin,
İstəyirik qəlbində hər nə varsa açasan,
Atəşini söndürə sənin susuz ürəyin”.
- 13 “Ey əcdadım, ey mənim köküm, gövdəm sayılan,
Üçbucağa iki kor bucaq sığışmaz, bəli,
Bu həqiqəti aydın bildiyitək hər insan,
- 16 Sən də bilə bilərsən bütün hökmü-əzəli,
Bilərsən gələcəkdə nə hökmlər verəcək
Bizə durğun görünən qoca dünyanın əli, –
- 19 Vergili buna görə dövrlərdən keçərək,
O ruhlar dünyasından aşaraq diyar-diyar,
Əzab, zülmət yurdunu göstərən zaman tək-tək
- 22 Gələcək təleyimçün mən orada biqərar
Ağır sözlər eşitdim, hərçənd ki, iqbalıma
Hansı zərbə yazılsa dözməyə qüdrətim var;
- 25 Arzum budur, cavab ver mənim bu sualıma:
Gələcəkdə başıma mənim nələr gələcək;
Gələcəyəm mən hansı bir oxun zavalına”.

28 Mən bu sayaq soruşdum yanıb şölələnərək
Görünən o işıqdan; bu sözlərlə həm də mən
Beatrice deyənə əməl edirdim demək.

31 İnsan günahlarını öz üstünə götürən
O Tanrının quzusu kəsilməmişdi hələ,
Səfehəri aldadan dillə yox, daşdan keçən

34 Təmiz, aydın dil ilə, mehriban bir dil ilə
O verdi cavabımı, qəlbən alışıb yanan
Gizli bir təbəssümlə nurlandı, dedi belə:

37 “Təsadüflər insanın ömründə zaman-zaman
Müvəqqəti nəqş olur həyatın varağında,
O da tTanrı gözündə əks olunur binadan,

40 Bax, necə ki, görürsən bir çayın yatağında
Axarla üzüb gedən qayıq da dalğalar
Əks edir bütünlüklə, göz də görür bu anda.

43 Qulaqları dolduran orqan səsitək, nə var
Tanrının gözlərindən keçər sənin gözüne,
Onlar mənim gözümdə həqiqəttək əks olar.

46 Öz ögey anasının böhtan dolu sözünə
Baxaraq Afinanı tərk edən İppolittək,
Florensiya belə bir qismət vəd edir sənə,

49 İsanı başı üstə bayrağa döndörərək,
Hər bir şeyə zəhmətsiz çatmaq istəyənlərin,
Təfriqə salanların budur qəlbində istək.

52 Dedi-qodu həmişə yığıb günahı min-min
Yıxır əzabkeşlərin üzərinə; şərr əməl
Qiyamətdə çatacaq cəzasına, ol əmin.

55 Bir zaman can atdığın istəyinə əlbəəl
Çevirirsən arxanı; bu dərdə, bu zillətə
Səni vadar eləyir acı sürgün, qürbət el.

58 Sən özün görəcəksən düçar olub möhnətə,
Nə qədər də acıdır özgə elin çörəyi,
Öyrənmək çox çətindir qərrib bir məmləkətə.

61 Bundan da ağır dərdə dözməmişdir ürəyin –
Düşdüyün qürbət eldə çünki səfehər ilə
Oturub-durmamısan, gör bir kimdir köməyin.

64 Onlardakı dönüklük, ağılsızlıq, şər ilə
Üz-üzə gələcəksən; bu həngamədə ancaq
Səninki yox, onların qanı axacaq hələ.

67 Onlar heyvanlıq edib dünyada ad alacaq;
Bu səbəbdən yəqin ki, qazanarsan, ad, şöhrət
Əgər sən öz yolundan düşməmişsənsə uzaq.

70 Məşhur lombardiyalı qürbət eldə nəhayət,
Sənin üçün ilk evi tikər; çəkər gerbinə
Müqəddəs qartalı da, ürəyində məhəbbət.

73 Elə bir sığınacaq yaradar ki, o sənə
Sizin hər bir ricanız, könlünüzün qisməti
Orda qorunacaqdır illərlə, dönə-dönə.

76 O adam ki, bu Marsdan alıb gücü, qüvvəti
Öz böyük əməllə şöhrət tapıb cahanda,
Həmin lombardlı ilə bir çəkəcək zəhməti.

79 Camaat tanımırdı onu cavan olanda,
Onun başı üstündə göyün tağı çətirtək,
Cəmisi doqquzca il fırlandı asimanda.

82 Qaskonlu, alimənsəb Arriqonu çəkərək
Gətirməmiş Romaya, lombardlı var-dövlətə,
Bədbaxtlığa çox laqeyd bir sifət göstərəcək.

85 Ondakı əzəmətə, ondakı səxavətə
Hamı heyran olacaq; hətta düşmənlərin də
Lal dili açılacaq, gələcəkdir qeyrətə.

- 88 Onun qanadı altda olsun sənin yerin də;
Dəyişəcək taleyi o şəxsin sayəsində
Bil ki, varlıların da, müflis düşənlərin də.
- 91 Saxla bütün bunları əqlin hafizəsində,
Ancaq dilini saxla..." – söyləyib bu sözləri
Qərribə bir həqiqət açdı öz növbəsində.
- 94 Sonra dedi: "Mən sənə açdım nə vaxtdan bəri
Gedən sözü-söhbəti; çox da uzaq olmayan
Bir keçmiş gizləmişdi söylədiyim bu sirri.
- 97 Ancaq tor quranlara həsəd etmə sən bir an:
Onlar günahları üçün çatacaq cəzasına,
Səni əvvəlki kimi yaşadacaqdır cahan".
- 100 O pak qəlbin söhbəti artıq yetişdi sona,
Anladım, başa düşdüm onun əlləri ilə
Toxunub başa çatır mənim qurduğum hana.
- 103 Arzusunda, fikrində, məhəbbətində belə
Sədaqətli olanın qədrini bilib bir də,
Mən məsləhət istəyən adamtək gəldim dilə:
- 106 "Əziz ata, görürəm gəlib keçən illər də
Məni torpaq etməyə tələsirlər nə qədər,
Bir halda ki, özümü qorumuram bu yerdə.
- 109 Silah götürməliyəm indi mən də müxtəsər,
Qürbətə düşmüşəmsə sevimli məmləkətdən
Hələlik tərək etməyib məni şirin nəğmələr.
- 112 Mən keçmişəm çox acı taleli səltənətdən,
Keçmişəm sıldırımlı, cazibədar bağlardan,
Xanımımın gözüylə qalxmışam zirvəyə mən,
- 115 Göydə də ulduzları keçdikcə zaman-zaman
Heç kimin görmədiyi qatlardan keçdim, əgər
Gördüyümü danışsam yığılar bütün cahan;

- 118 Əgər mən həqiqətdən qorxuramsa tük qəder,
Əsrimizi köhnəlmiş adlandıranlar içrə
Yaşaya bilmərəm, yox, kim buna ömür deyər!"
- 121 Qulaq asıb mənim bu söylədiyim sözlərə,
Təbəssümlə verərək onların qiymətini,
Güzgüdə əks edəntək parlayıb birdən-birə
- 124 O nur belə söylədi "Kim ki öz şöhrətini
Ləkələyib özünün, özgenin əməlilə
O anlayar sənin bu sözünü, nifrətini.
- 127 Gərək gizlətməyəsen bircə gəlməni belə,
Bütün gördüklərini deyəsən aydın, dərin,
Qoy kimin eybi varsa yaş töksün gilə-gilə!
- 130 İlk baxışda ləzzətsiz görünəcək sözlərin,
Lakin mahiyyətinə enəndə diqqət ilə
O ömrünə sağlamlıq gətirəcək bəşərin.
- 133 Fəryadın zirvələrdən keçib əzəmət ilə,
Silkələyib əyəcək ən böyük ağacları;
Bu səni tanıdacaq aləmə şöhrət ilə.
- 136 Gözlərinə göründü insanların qatırı
Təntənədə, o dağda, əzablar qucağında,
Mən dürlü sözlər ilə yad edərlər onları, –
- 139 Çünki görünməyirsə gözünün qabağında,
Yaxud həqiqət kökü qalıbsa yerdə pünhan,
Dəlilləri əyani görə bilmirsə, onda
- 142 Deyilən söz-söhbətə inana bilmir insan".

ON SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

Dərin sükuta daldı o xoşbaxt işıq yenə
Düşüncələr içində, damarımda axan qan
Əzabı səadətə çevirib verdi mənə;

- 4 Məni nurlu aləmə – yüksəkliyə qaldıran
Qadın belə söylədi: “Fikir, düşüncə yetər;
Mən sənin yanıdayam, qoruyuram hər zaman!”
- 7 O nəvazişkara mən bir anlıq saldım nəzər,
Nə gözəl danışırdı; o müqəddəs baxışlar
Məni susdurdu fəvrən, mehribandı nə qədər.
- 10 Burda mənim dilimdə elə bir qüdrətmi var:
Yaddaşım o aləmə dönsün deyə yenidən
Gərək ali bələdçi verilsin mənə naçar.
- 13 O xoşbəxt an barədə bir bunu deyərəm mən, –
Canlı bir lövhə kimi onu seyrə dalanda
Başqa fikir-xəyallar məni tərk etdi fəvrən,
- 16 Beatriçenin üstə səpilən o zamanda
İntəhasız işığı Sonsuz Əbədiyyətin,
İkinci bir aləmin nurunu duydum onda.
- 19 İncə təbəssüm ilə o başladı söhbəti:
“Nəzər sal, yaxşı dinlə, mənim bu gözlərimdə
Bütün bəxtiyarlığı toplanmayıb Cənnətin”.
- 22 Bəzən gücü, qüvvəti qəlbədəki hisslərin də
Tamam aydın görünür, elə görünür, ürək
Bu qüvvətə baş əyir, tabe olur dərinədən,
- 25 O müqəddəs ulduz da güclü şölə çəkərək
Elə alışırı ki, başa düşdüm, o yenə
Nəsə demək istəyir, gözlərinə baxantək.
- 28 Dedi: “Bax, bu beşinci ulduzun dövrəsinə,
Budaqlar bir gövdədə tapıb həyat əsəri
Verir yarpaqlarına, bir də ki, meyvəsinə,
- 31 Burda ruhlar sevinir, o ruhlar ki, günləri
Yer üzündə keçirdi sonsuz şənlik, şöhrətlə,
Onlardan güc alardı ilhamın da şəhpəri.

- 34 Çiyinlərdəki xaça nəzər yetir diqqətlə:
Çağırırım birini – zülmətə nur saçacaq
Buludlardan şaxıyan şimşəkdəki sürətlə”.
- 37 Mən gördüm İsa adı çəkilən kimi ancaq
Xaç nişanlı bir şəfəq keçib getdi bu zaman;
Keçdi hərəkətiylə bir vaxtda dil açaraq,
- 40 Makkavey deyiləndə, nur çevrəni andıran
Gəlib keçdi qarşından başqa bir nur haləsi, –
Qamçısı sevinc olan firfiraydı o, inan.
- 43 Böyük Karl Orlandla keçib getdi, ikisi
Mənim nəzərlərimdə bənzəyirdi qartala,
Hünərli şahin kimi belə süzüb keçməsi.
- 46 Sonra Qulyelm, Reonard nurunu sala-sala,
Sonra Rubert Kviskar, Hersoq Qotofred ilə
Gözümün qarşısından keçdi, baxdım bu hala.
- 49 Məni sirlərdən agah eləyən ruh da belə
Qoşuldu birçə anda o biri işıqlara,
Sanki nəğməkarlardan yarandı bir qafilə.
- 52 Sonra da sağ tərəfə mən çevrildim bu ara,
Birçə söz söyləyərmə, ya edərmi işarət –
Baxdım Beatriçeyə, baxdım o lütfkara;
- 55 O qədər təmiz idi gözündəki əzəmət,
Bəxtiyarlıq – əvvəlki, sonrakı şəfəqləri
Tamam geridə qoydu ondakı bu təbiəti.
- 58 Elə ki ruhdan doğur xeyirxahlıq hünəri,
Daha da parlaq olur, sevinir, saçır ziya,
Görürük hərəkəti artdı bayaqdan bəri.
- 61 Anladım ki, sürətlə yüksəlirəm səmaya
Artdıqca hər an qövsü göylərin, keçdikcə biz
Daha parlaq işıq, nur verir Beatriçeyə.

- 64 Gorürsən ki, bir qadın dayanıbdır ağbəniz,
Qorxu ilə həyanın təsirindən baxırsan,
Onun yanağındakı rəng dəyişir tərtdə,
- 67 Beatriçeylə birgə mən qədəm qoyan zaman
O altıncı ulduzun köksünə, birdən-birə
Onun təmiz ağılığı aydın göründü olan.
- 70 Bu Diy planetində nəzər saldım hər yerə
Səpələnib məhəbbət saçırdu odlu şölə.
Çox bənzəyirdi onlar biz yazan hərflərə.
- 73 Necə ki, quşlar uçub yetişəndə sahilə,
Tapdıqları dən üçün şadlanıb sevinirlər,
O dəniz ətrafını tuturlar dövrə ilə,
- 76 İşıqlara bürünən o ruhlər da bu təhər
Uçub, nəğmə deyirdi, həm də hərəkətilə
Gah D, gah I, gah da L toxuyurdular yeksər.
- 79 Əvvəl fırlanırdılar nəğmənin sürətilə
Sonra isə yaradıb o hərflərdən birini
Donub dayanırdılar bir an sükunət ilə.
- 82 Peqaseya, zamanın o uzaq illərini
Şüurlara qaytarıb oyadırsan yenə də,
Tanıdırsan hər kəsə məkanını, yerini,
- 85 Orda gördüklərini ehyə üçün mənə də,
Nolar, bir işıq ucu indi bəxş edəsən sən!
Qüdrət ver misralara, qalmayım mənəngədə!
- 88 Ya sait, ya da samit düz otuz beş hərfi mən
Gördüm bu gözlərimlə; sonra hər bir hissəni
Birləşdirib oxudum bütöv fikri təzədən.
- 91 Əvvəlcə “DILIGITE JUSTITIAM” – feli mənə
Cəlb elədi özünə gördüyüm bu lövhədə;
“QUI JUVICATIS TERRAM”, – bitirirdi cümləni.

- 94 Lap sonuncu kəlmənin axırında bu vədə
Hərəkətsiz dayanıb M hərfi qaldı, sonra
Sanki qızıl naxışlar açıldı Yupiterdə.
- 97 Yeni bir izdihamı seyr elədim bu ara,
Şərəfçün M hərfinin qondular zirvəsinə,
Mahnılar söylədilər sonra pərvərdigara.
- 100 Necə güclü qasırga başlayıb həmləsinə
Tonqaldan qığılcımı dağıdır qucaq-qucaq, –
Bəzi səfehələr buna fal açır dönə-dönə, –
- 103 Gördüm ordan dəstəylə işıq qalxdı bu sayaq,
Yuxarı milləndilər, ətrafa yayıldılar,
Elə bil ki, Günəşin teliydi saçaq-saçaq.
- 106 Elə ki o işıqlar donub dayandı naçar,
Həmin odlu yarığın içindən bir qartalın
Əvvəl başı, sonra da boynu göründü aşkar,
- 109 Yalnız o nəqqaş özü çəkə bilər bu halı;
Çünki özüdür ancaq yuva qurana rəhbər,
O özü imkan verir, bu büsatı quralı.
- 112 M-in zambaq şəklinə düşdüyündən bixəbər
O bəxtəvər izdiham dönüb öz növbəsində
Yaranan bu lövhəyə vurdular son nəqşlər.
- 115 Ey pak məşəl! Tanrının göylərin qübbəsindən
Göndərdiyi nə qədər daş-qaş göstərdin mənə,
Özün də parlayırsan onun himayəsində!
- 118 Qəsəm o İdraka ki, sənəin də mənbəyinə
Güc verir, sürət verir – o tüstüyə baxım mən,
O tüstü bol şüanı gizlədəcəkdir yenə.
- 121 Mümkünmü qəzəbini soyudasan burda sən,
Qanlardan, əzablardan yaranan bir məbədi
Bir alver meydanına çevirdilər qəfildən.

- 124 Orda mənə tuş olan ey göylərin hümməti,
Doğru yolundan azıb pis əmələ qurşanan
Günahkarlardan ötrü dua elə sən indi.
- 127 Əldə qılınc vuruşa gedərdilər bir zaman;
İndi isə Tanrının verdiyi bir tikəni
Çalışırlar qapsınlar hökmən əldən, ağızdan.
- 130 Ancaq ey pozmaq üçün yazan, başa düş məni.
Sən viran qoyan bağı Pyotrla Pavel həməni
Xilasa çalışaraq, gəldi ölüm köhləni.
- 133 Yəqin, indi deyərsən “Səhrada tək ömr edən,
Sonsuz əzablar çəkən, sonra həmin o çöldə
Solomeyin rəqsindən öləni o qədər mən
- 136 Sevirəm, unudulub Pyotr da, Pavel də”.

ON DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

Geniş-geniş açaraq gərilmiş şəhpərini,
Şən ruhları götürüb süzmədəydi o surət,
Birləşdirib frui sevinclə hər birini.

- 4 Hərəsi də elə bil kiçik ləl idi, fəqət,
Özündə əks edirdi odlu günəşi par-par,
Gözlərimi döyürdü yandırıcı hərarət.
- 7 Nəqşinə, təsvirinə o can atdığım ki var
Nə səs, nə də mürəkkəb, nə də insan xəyalı,
Nə arzular rəyası o surəti yaradar.
- 10 Görürdüm açılarda dimdikləri qartalın
Aydın eşidilsə də “mən”, “mənim” söyləyən səs,
“Biz”, “bizim” mənasiydi dedikləri qartalın,
- 13 Əvvəlcə belə dedi süzən qartal – pak nəfəs:
Haqq divanı, haqq üçün mən ucaldım şöhrətə,
Bununçün təkcə arzu kifayət edə bilməz.

- 16 Xalqlar tanıyır məni; bağlıyam həqiqətə,
Bax, mənim əməllərim o pozğun xalqlar içrə
Təriflə anılsa da, dönmədi bir adətə”.
- 19 Qızardılmış kömürün içindən birdən-birə
Yüksələn atəş kimi, burda da birləşərək
Saya gəlməyən səsler qovuşmuşdu səsərə.
- 22 Bu lövhənin önündə mən heyrətə gələrək,
Dedim: “Solmayırsınız siz, əbədi çiçəklər,
Sizin pak ətrinizdən nəşələr alır ürək,
- 25 Yayılınız ruhuma, təskin edin bir qədər,
Mən torpaq üzərində atəşimi söndürən
Bir içim su tapmadım, dolasşam da sərəsər.
- 28 Göylər səltənətinin başqa dövrəsində mən
Güzgü gördüm, əks edir Tanrının qüdrətini
O güzgünün üzünü örtmürsünüz qətiyyəni.
- 31 Mən sizə çevirmişəm fikrimi, diqqətimi,
Bütün şübhələrim də sizə bəllidir, onlar
Yaradıb qəlbimdəki əzab-əziyyətimi”.
- 34 Necə ki, gözün açsan, şahinə gəlir vüqar,
Dolandırır başını, çalır qanadlarını
Məğrur bir əda ilə indicə qalxar, ucar,
- 37 O surət də bu sayaq, toplayıb vüqarını,
Tanrı iltifatından xəlq olunmuş o surət,
Oxudu bizim üçün məchul mahnılarını.
- 40 Sonra dedi: “Dünyanı xəlq edən ali qüvvət,
Gizli, açıq nə varsa şeylərin düzümünü
Əlilə tənzim edib, bölüşdürən o qüdrət
- 43 Bütün kainat boyu kamalını, sözünü
Elə yaymalıydı ki, sonra keçib qabağa
O, hər şeydən yüksəkdə görə bilsin özünü.

- 46 Yaranmış nemətlərin hamısından dadmağa,
Hər şeyə qadir olan birinci məğrur ki, var
Yetişmədi, kal ikən qopub düşdü torpağa.
- 49 Əzəl gündən idrakı zəif, gücsüz olanlar
Yalnız özü-özünə hüdud ya ölçü olan
Tanrını dərk edəmməz, yox, qadağandı bunlar,
- 52 Bizim idrakımızsa hər yana işıq salan
Allahın payladığı nurdan alır qisməti,
O idrakın zəif bir şöləsidir hər zaman, ...
- 55 Elə buna görə də onun gücü, qüvvəti
Mənbəyindən qüvvətli ola bilməz müxtəsər,
Mənbəyindən qabağı görə bilməz diqqəti.
- 58 Sizin hər birinizə verilən zəka, əgər
Əbədiyyətin adil hökmüylə versən qərar.
İntəhasız dənizə zillənən gözə bənzər:
- 61 Yaxın dursan sahilə – dib görünür aşkar,
Sahildən uzaqlara zilləsən nəzərini –
Ancaq dalğa görərsən, hərçənd orda da dib var,
- 64 Əbdi Aynlıqdan alsa nur tellərini –
İşıq budur; qalanı təşkil edir zülməti,
Cismnin öz xislətini, bədənin zəhərini.
- 67 Xəyalına rahatlıq verməyən həqiqəti
Açdım sənin üçün mən, məsələ oldu aşkar,
Açdım sənin üçün mən divani-ədaləti.
- 70 Dedin: “Hind sahilində doğulan adam ki var
Nə bir söz eşidibdir İsanın bərəsində,
Nə də onun haqqında oxumayıb kitablar;
- 73 Ancaq düzlük yaşayıb onun hər peşəsində,
Fikrində, əməlində üz tutub həqiqətə,
Sözdə, işdə olmayıb o şərrin həvəsində.
- 76 Axı nəyə görə o düşar olsun lənətə? –
Xristian deyilsə – demək ölür biiman.
Günahkardır – könlünü verməyib təriqətə?”
- 79 Ey hakim paltarını əyninə geymiş insan,
Sən kimsən, özgə gözdə qılı seçirsən əgər
Öz gözündə tiri də görməyirsən heç zaman?
- 82 Fikirləri mənimlə dərinliyə enənlər.
Qanunlar müti hala salmasaydılar sizi,
Şübhənizin hesabı bilməzdi sərhəd, qədər.
- 85 Siz, ey küt düşüncəli insanların sürüsü!
Savab əməllər ki var, öz müqəddəs yerindən –
Xeyir-savab taxtından düşməyib heç vaxt, düzü.
- 88 Onunla səsləşən hər əməl haqlıdır, hökmən;
Aludə olmayır o boş, fani nemətlərə,
Bunları yaratsa da o öz şölələrindən”.
- 91 Çolpaları yemləyib, leylək bir neçə dövrə
Vurur yuvası üstə, boşluqda qanad çalır,
Çolpaların gözünü cəzb edir bu mənərə.
- 94 Mən də belə baxırdım, görürdüm ki, ucalır
Gözlərimin önündə həmin o şanlı surət,
Qanadları hamını, gördüm, dövrəyə alır.
- 97 O fırlanıb, oxuyub, dedi: “Açdığım söhbət
Qaldı sənə qaranlıq, Tanrı yolu da belə
İnsanlara əzəldən qaranlıq qalır, əlbət”.
- 100 Elə ki o müqəddəs ruhun saçıdığı şölə
Hərəkətsiz dayandı, Romaya bir zamanlar
Şan-şöhrət bəxş eləyən nişan kimi o, dilə
- 103 Gəlib dedi təzədən: “Bu göylər qəstri ki var,
Nə əvvəl, nə də sonra gəlib çıxmayıb bura
İsanın şöhrətinə inanmayan insanlar.

- 106 Lakin onun adını çəkib tanıyanlara
İsa qiyamət günü az prope olacaq,
Tanımayanlar isə yaxın olacaq. Qara
- 109 Həbəş də görüb bunu nifrət edəcək ancaq
Görəndə – kimi zəngin, kimi – yolçudan betər,
Kimi burda, kimi də orda əbədi qonaq.
- 112 İrənlilər bəs sizin krallara nə deyər,
Bütün rüsvayçılığı o dəftərdə görsələr,
Yazılanlar da çıxsa aşkara birər-birər?
- 115 Görünür Albertin də törətdiyi fitnələr,
Praqa torpağında elədiyi qarəti,
O qələm yada salar çox şeyləri sərəsər;
- 118 Görünər Sena üstə yoxsulun məişəti,
O saxta pul kəsənin bir gün qaban ovunda
Axır gəlib yetişər ömrünün son müddəti;
- 121 Görərlər ki, bir zaman durub sərhəd boyunda
Şotland ilə ingilis vuruşaraq tökdü qan,
Torpaqları dar gəldi onlara bu oyunda;
- 124 Görərlər ki, günaha batıbdır zaman–zaman
İspanyalı, bohemli, atıb şanı–şöhrəti
Barışblar şərəfsiz əməllə utanmadan;
- 127 Görərlər, Yerusəlim çolağının xidməti
Nə qədərmiş, önünə yazarlar adı l-i,
Ancaq pis işlərinin bir M olar qiyməti;
- 130 Görərlər ki, çamırlıq olub məskəni, yeri
O alovlu adada ömr eləyən kübarın,
O adada qazıldı bir gün Anxizin qəbri;
- 133 Heçliyini açmaqçün həmin o bədəfkarın
Ondan bir neçə kəlmə yazarlar bu adətlə,
Az sətrində çox məna olar o yazıların.

- 136 Babaların adına ləkə vurub hiddətlə,
İki tacı tapdayan, dayının, qardaşın da
O iyrenc əməlləri faş olar həqiqətlə.
- 139 Otura bilməyəcək tac–taxtın başında
Nə portuqaliyalı, nə norveç, nə də o serb –
Onlar saxta pul kəsdi Venetsiya naxışında.
- 142 Xoşbəxtdir Macarıstan, əgər o qəhrəman yer
Bir gün alsə intiqam! Xoşbəxt olar Navarra
Sərhədlənsə dağlarla onun daşdığı gerb.
- 145 Qoy onun taleyini bildirsən hər diyara
Nikosi faciəsi, Famaqostun naləsi,
Onlara vəhşi heyvan vurur sağalmaz yara,
- 148 Ona bənzər bu işdə vəhşilərin neçəsi”.

İYİRMİNCİ NƏGMƏ

- Elə ki kainatı nura boyayan Günəş
Önümüzə açılan üfüqləri tərək edər,
Qaralar ağ gündüzü göstərən güclü atəş,
- 4 Tək onun ziyasıyla nurlanan uca göylər,
Hesabsız ulduzlardan birinin yanması ilə
Bir anlığa yenidən aydınlaşar sərəsər.
- 7 Kainatın görkəmin xatırladım mən belə,
Yerdəki rəhbərlərin, dünyanın rəmzi olan
O xeyirxah qartalın susub dayanması ilə;
- 10 Çünki onun ardınca canlı işıqlar bu an
Gözəl nəgmə dedilər, artırıb nur vüsəti,
Heyf, o nəgmə mənim çıxıbdır xatırımdan.
- 13 Ey təbəssümdən doğan məhəbbət hərərəti,
Nə odluydun onların çaldığı ney səsinə,
Onda müqəddəslərin vardı fikri–söhbəti!

- 16 Elə ki o qiymətli daş-qaşın şöləsində
O altıncı alovun dərinliyində birdən
Susdu o mələklərin ilahi nəğməsi də,
- 19 Sanki şələlə səsi eşitdim bu ara mən,
Elə bil mənbəyinin gücünü, qüdrətini
Göstərərək axırdı uca, işıqlı yerdən.
- 22 Necə səs nəğmə olur, sonsuz məlahətini
Santurun tellərindən götürür pərdə-pərdə,
Ya tütək bəndlərində tapır öz vüsətini,
- 25 Qartalın boğazından qopan o nəğmələr də
Fasilə verməyirdi, dayanmayırdı bir dəm.
Əks-səda verərək ucalırdı göylərdə.
- 28 Səs sözə çevrilərək, qartalın dimdiyindən
Yayılırdı, onları duyub yazmaq həvəsi
Ürəyimdən keçirdi, can atırdım buna mən.
- 31 O deyirdi: “Üzümün günə baxan hissəsi
Yerdəki qartalların bənzəyir sifətinə,
Haqlıdır ki, özünə cəlb eləsin hər kəsi.
- 34 O işıqlar ki verib gördüyün şəkli mənə
Onların şəfəqidir yanır gözümdə par-par,
Onlar tac ola bilər hamının şöhrətinə,
- 37 Bax, ortada gördüyün ən çox bəbəyə oxşar
O müqəddəs ruhları vəsf edərdi bir zaman,
Tanrı sərvətin yer-yer gəzdirərdi biqərar.
- 40 Artıq onun özünə indi olubdur əyan,
Nə gözəl qisməti var, əməllərinə görə
O ruha qismət olub belə şöhrət, belə şan.
- 43 O beş işıqdan biri dimdiyə yaxın yerə
Bərkiyib, görkəmində əyri bir qaşa bənzər,
Oğlu ölmüş anaya təsəlli verə-verə.
- 46 Yaşadı. İndi bilir İsayla getməyənlər
Düçar olub nə qədər itkiyə, ziyanlara,
Taleyin sərt əliylə sınıanıblar nə qədər.
- 49 Söylədiyim cərgədə, lap üstə duranlara
Birləşən o birisi, tövbə – dua qılaraq
Ömrünü, həyatını uzatdı da bir ara.
- 52 İndi bilir – ədalət məhkəməsi haqdır, haqq,
Hərçənd ki, yalvarışla lap sabaha keçər də
Amma bu haqq divanı əvvəl-axır olacaq,
- 55 O daldakı, mənimlə və qanunla bir yerdə
Xeyir işə can atdı – şər iş törətdi ancaq
Yunan oldu, torpağı keşişə verdi bir də.
- 58 İndi bilir, xeyirxah əməllərə qoşaraq
Bədxahlıq etdi, ancaq xoşbəxtlər cərgəsinə
Qoşulub; əməlləri ərzi məhv etdi bir vaxt.
- 61 Bax, bir qədər geridə o pak nur şöləsinə, –
O Qulelmo özüdür, – vətəni, torpaqları
İnləyir, çünki Karl, Federiko sağdır yenə.
- 64 İndi bilir, göylərin belə imiş qərarı –
Hörmətlə anılırmış lütfkarlıq edən çar,
Bunu sübut eləyir onun nur saçaqları.
- 67 Buna kim inanardı, həyatda bir zamanlar
Zülmətlərə bürünən, indi müqəddəs nura
Qərq olan o beşinci Rifey özüdür ki, var?
- 70 İndi o çox şey bilir gəlib düşəli bura,
İndi o vaqif olub sizlərə sırr görünən
Onun özü üçün də məchul olan əsrara”.
- 73 Görürsən ki, torağay millənib göyə bəzən,
Oxuyur nəğməsini könlü istəyən qədər,
Qəlbinə nəşə dolur, susur sonra da şən-şən,

- 76 Mənə hökmü-əzəlin rəmzini də bu təhər:
Həmin o qartal idi, o idi xatırladan;
Onun iradəsinə bağlıydı iradələr.
- 79 Mən şüşəydim, içərim görünürdü nigaran,
Varlığımda şübhələr əks edirdi güzgütək,
Elə buna görə də ləngimədən birçə an.
- 82 Dedim: “Necə olur bu?” – Bu üç gəlməni ürək
Sanki dodaqlarıma göndərirdi güc ilə;
Bu sözlərdən gözəllik yandı şölələnərək.
- 85 Bu vaxt baxışlarında daha da güclü şölə,
Hakim olmasın deyə idrakıma ziddiyyət,
Həmin müqəddəs işıq mənə söylədi belə:
- 88 “Doğrudur, sən inandın – mən deyəndir həqiqət,
Lakin şübhən var hələ, əqlin kəsməyir yenə,
İnansan da zülməti qova bilmirsən fəqət.
- 91 Sanki bütün şeylərin adı məlumdur sənə,
Lakin kənar bir adam kömək etməyincə, sənə,
Enəmmirsən onların əsl mahiyyətinə.
- 94 Məhəbbətlə ümiddən alışıb şölə çəkən
O regnum coelorum gözləyir məcburiyyət
Tanrı iradəsilə əngəl uçsun kökündən.
- 97 İstəmir ki, vuruşub məğlub olsun o, fəqət,
Özü könüllü gedir həm də məğlubiyyətə,
Çünki məğlubluğuyla qalib gəlir mərhəmət.
- 100 Qaşda birinci işıq salıb səni heyrətə,
Bir də beşinci işıq, onlarda yoxdur bədən,
Ancaq yanıb, salırlar hər görəni heyrətə.
- 103 Ruhları da bütperəst kimi deyil, bədənədən
Çıxdı xaçperəst kimi, çarmıxa çəkilənə
Biri əvvəl inandı, bir sonra, anla sən.
- 106 Birisi Cəhənnəmdən qayıtdı öz yerinə,
Orda tövbə eləmək çünki nahaqdır, nahaq;
Bununla da Tanrıya ümid bağladı yenə,
- 109 Bu ümidlə Allaha dualar edir ancaq
Ondan axır günündə gözləyir bir mərhəmət,
Bəlkə hərəkət etdi inayətlə baxaraq.
- 112 Sənə söhbət açdığım həmin şanlı ruh fəqət
Az müddətə qayıtdı çıxdığı bədəne, o
Bu zaman xilaskara – Tanrıya etdi biət.
- 115 İnamıyla məhəbbət atəşinə yenə o
Alışdı başdan-başa, bu sayaq yandığmdan
Yenə ölüb yüksəlib bu ali mədfənə o.
- 118 Digərində lütf eşqi erkən oyandığmdan,
İlkin gördü dərinədən axıb gələn bulağı,
O çeşməni göy ilə görəmmirdi hər insan,
- 121 Həqiqətə can atdı onun bütün varlığı,
Tanrı da nur dalınca nur əta etdi ona,
Bütün günahlarını yusun o nur qaynağı,
- 124 O zamandan inandı bu dinin varlığına,
Kökündən uzaq oldu bütperəst yığnağından,
Pozulmuş nəsilləri pislədi yana-yana.
- 127 Tapdı haqqın yolunu üç qadının bağında,
O qadınlar illərlə mərasim gününədək
Gedirdi qafilənin daim sağ cinahında.
- 130 Ey insanın qisməti, kökün hanı, de görək,
Hansı torpaqda itib, görmür tutqun baxışlar,
O gözlər ki, səbəbi görə bilmir korlartək!
- 133 İnsanlar, qurduğu bu haqq divanı ki var,
O yalançı divandır! Tanrını görsək də düz,
Onun elçilərini görə bilmirik naçar.

- 137 Bu görə bıməməklə biz xoşbaxtıq şübhəsiz;
Hər cürə nemətlərdən uca olan neməti –
Tanrı istəyənləri yalnız istəyirik biz”.
- 139 Uca pərvərdigarın bu böyük həqiqəti –
Bu dumanlı gözlərim düz görə bilsin deyə, –
İçirdi bircə anda mənə şəfa şərbəti.
- 142 Necə ki, nəğməkarın başladığı nəğməyə
Qoşulur çalğıcı da, dilləndikcə hər biri
Əvvəl oxunan nəğmə qalxır yeni pilləyə,
- 145 Yaxşı xatırımdadır, danışılan sözləri
Yenə təkrar edirdi bir cüt işıq – lütfkar,
Onlar xatırladırdı bir cüt odlu nəzəri.
- 148 Sözlərin ahəngilə hərdən göz qırpırdılar.

İYİRMİ BİRİNCİ NƏĞMƏ

O, başımın sahibi, səsleyərək yenidən
Ruhumu, diqqətimi cəlb elədi özünə,
Ətrafda nə vardısıa çəkdim gözlərimi mən.

- 4 Təbəssümsüz, gülüşsüz o, başladı sözüne:
“Mənim təbəssümümdən alışıb Semeləyə
Yanardın, səpilərdi külün də yer üzünə.
- 7 Uca Tanrı qəsrini pillə–pillə keçərək,
Görürdün gözəlliyim nurunu saçır necə;
O hədləri keçəndə azalmasıydı, bişökk,
- 10 Saçdığı şəfəqlərin ziyasını görüncə,
Tufanın qopardığı yarpaqlar sayağı sən,
Səpilərdin torpağa onu seyr eləyincə.
- 13 İndi yeddinci göyə qalxmışığı səninlə mən,
Atəşli Şir bürcünün altında dayanaraq
Alır hərərətini onun şölələrindən.

- 16 Aqlını cəm eləyib sən ona diqqətlə bax,
Bu nurlu planetdə onu seyr elə bir də,
Güzgütək bir-birini onlar əks edir ancaq”.
- 19 Kim görseydi o üzə baxanda ilk nəzərdə
Necə böyük nəşələr alır mənim gözlərim,
Həm də hansı duyğular vardı bu nəşələrdə,
- 22 Bilərdi ki, nə sayaq əmr etsəydi o pəri
Hər sözünü can–başla yetirərdim yerinə,
Bir cüt gözüm verərdi ona bax, bu xəbəri.
- 25 Hökmü ilə dünyanın alçaq əməllərinə
Zərbə vuran hakimin adına bağlı ziya
Dolanırdı başına kürreyi–ərzin yenə,
- 28 Pilləkən gördüm orda qızıldan idi guya,
Qamaşdırdı gözümü parlayan şölələri,
O qədər uca idi dirənirdi səmaya.
- 31 İşıqlar dəstə–dəstə enirdi pillələri,
Bu vaxt elə sanırdım göylər qoynunda par–par
Parlayır ulduzların o nurlu halələri.
- 34 Dan yeri ağaranda, bəzən qara qarğalar
Həmişəki adətlə cəm olur bir dəstəyə
Sıxlaşıb eşələnir qızsın donuq qanadlar,
- 37 Sonra uçur bəzisi dönməməkçün geriye,
Bəzi uçur tezliklə qayıtsın öz yerinə
Bəzisi yerindəcə uçur dövrə–dövrəyə,
- 40 Mən də belə baxırdım bu nur şölələrinə,
Onlar enmədəydilər bizə tərəf göylərdən,
Pillənin ortasında sıxılıb bir–birinə.
- 43 Bizə yaxın olanı elə parladi birdən,
Öz–özümə söylədim “Sənindir bu məhəbbət,
Açıb söyləməsən də bunu anlayıram mən”.

- 46 Mən harda laltək susum, harda açıb söz-söhbət
Danışım – Beatrice bilir bunları ancaq
O susdu, mən də susdum – vəzifəmdir itaət.
- 49 O mənim susmağımı gördü mənə baxaraq,
İlahi bir nəzərlə süzdü yenə diqqətlə
Dedi “Qəlbində nə var söylə, susma bu sayaq!”.
- 52 Dedim: “Əslinə baxsan, axı hansı xidmətlə,
Sənə cavab verməyə mənim ləyaqətim var? –
Ancaq onun xətrinə soruşuram mən belə,
- 55 Söylə sən ey xoşbaxt ruh, söylə sən ey bəxtiyar,
Necə oldu sən mənə yaxınlaşdın bu qədər,
Sən mənə yaxın oldun güclənəndə işıqlar,
- 58 Bir də burda nə üçün eşidilmir nəğmələr
Cənnətin alt qatında qulaq asanda lakin
Onlar eşidilirdi məlahətlə, təzə-tər”.
- 61 Dedi “Necə işığa dözmür gözlərin sənin,
Qulağın da elədir, ehtiyac yox nəğməyə,
Bununçün o müqəddəs xanım gülmədi yəqin.
- 64 Qarşına nəğmələrlə, şəfəqlə çıxım deyə,
Üst qatlardan gələrək dayandım burda fəqət,
Bununçün nurla, sözlə alınmışam dövrəyə.
- 67 Burada duyulmayır elə böyük məhəbbət
Amma yuxarı qatda parlayan güclü nurdan
Bilinir bu məhəbbət üstə qurub səltənət.
- 70 Ancaq ali məhəbbət verir hökmünü burda,
Ki, xidmətində duraq Tanrının dönə-dönə
Sənin gözlərin də anlayır da, duyur da”.
- 73 Dedim: “Müqəddəs işıq, hər şey aydındır mənə,
Sizin izdihamınız azad məhəbbət ilə
Müqəddəs İradənin dalınca gedir yenə.

- 76 Ancaq bir mətləbi əqlim kəsməyir hələ,
Bu izdiham içində necə oldu təkçə sən
Seçilib ayrılmısan söhbət etməkçün belə.
- 79 Axırncı kəlməni deyib qurtarmamış mən,
Gördüm ki, ortasından bir oxa çevrilərək,
Deyirman daşı kimi atəş fırlandı birdən.
- 82 İçindəki məhəbbət bu dəm dilə gələrək
Dedi: “Şəfqət işığı mənə doğru atır can,
Bürüyür, daxilimdən keçib gedir bir oxtək.
- 85 İti görür gözlərim ona qovuşan zaman.
Mən özüm də onunla ucalıram o qədər
Nur mənbəyin görərem, hökmü əzəlin bu an.
- 88 Onunçün də tapdığım sevinc atəşə bənzər,
Mənim, bax, bu ecazkar uzaqqörənliyimlə
Zahirimdə bərq vuran parıltı uyğun gələr.
- 91 Ancaq nə bu göylərin parlaq ruhları belə,
Nə də hər sirrə vaqif mələklər də bu anda
Onlarçün məchul olan sirri deyəmməz belə.
- 94 Sonsuz əbədiyyətin qiyamət qiyamında
Sənin suallarına veriləcək cavablar,
Onlar məxluq gözüne görünür heç məkanda.
- 97 Sən insanlar içinə qayıdanda danışar,
Deyərsən onlar girib cəsəret meydanına
Nahaq gizli sirlərə can atırlar biqərar
- 100 Burda parlayan idrak, orda batıb dumana;
Necə də gör zəifdir yerdə əqlin qüdrəti,
Zəiflik göydə belə indi hökm edir ona”.
- 103 Bircə anın içində kəsdim sözü-söhbəti,
Onun sözləri məni oturtdu öz yerimdə,
Yalnız onun kimliyin soruşdum mən çox müti.

- 106 “Sıra dağlar uzanır İtalya sahillərində,
Şimşəklər çata bilmir onların zirvəsinə,
Bu yerlərə yaxındır o sənin ellərin də;
- 109 Buynuz kimi uzanır Katriya təpəsinə,
Onun da ətəyində köhnə bir monastır var,
Orda ulu Tanrının gəlirlər səcdəsinə”.
- 112 Bu sözlərlə üçüncü dəfə dindi lütfkar,
Sonra əlavə etdi o mehriban-mehriban:
Allaha xidmət etdim, bərkidim əldə qabar,
- 115 Yeməyimə mən zeytun yağı qatdım hər zaman,
İsti, soyuq qorxusu olmadı xislətimdə,
Mənəvi aləmi mən seyrə daldım yaxından.
- 118 Bəhrəliydi monastır göylərə xidmətində;
Lakin indi boş qalıb o yer vaxtından qabaq
Yaxınlaşır rüsvayçı qəmli nəhayəti də.
- 121 Ordakı guşənin Pyer Damyanoyam bax,
Günahkar Pyotr da oldum Adria sularında,
Məryəmin kilsəsində rahib kimi qalaraq.
- 124 Ancaq heç istəmədən ömrümün axırında
Başıma bir kardinal külahı da qoydular,
O, yaramaz başlara qismət olur hər anda.
- 127 O vaxt həvari Pavel, Kifatək namuslular
Ayaq yalın, baş açıq pay yığaraq zillətlə,
Dilənçilik edirdi, dolaşıb diyar-diyar.
- 130 İndi ruhanilərə yanaşırlar hörmətlə,
Pişvaz edib, qoluna girirlər hər saatda,
Dalınca quyruğun da gətirirlər adətlə.
- 133 Bir əba altındadır bax, süvari də, at da –
Bir dəri içindədir elə bil iki heyvan.
Allah, bir haqq divanı olacaqmı həyatda!”

- 136 Yüzdən də artıq işıq bu söz deyilən zaman
Dairə vura-vura enirdi pilləkani,
Hər dövrdə artırdı gözəllikləri əlan.
- 139 Sonra isə dövrəyə aldı onlar susanı,
Həm də elə əzəmi bir səslə çığırdılar,
Yerdə tapmaq çətindi belə səsi, nidanı.
- 142 Sözləri anlamadım – çox bərkdi çığırtılar.
- ### İYİRMİ İKİNCİ NƏĞMƏ
- Qorxunun əllərində əsib bir an içində,
Özünə etibarlı arxa gəzən uşaqtək
Mən baxdım rəhbərimə bir həyəcan içində;
- 4 O isə öz səsinə şən bir ahəng verərək
Elə dinir, deyərdin ana məhəbbətidir,
Oğlan həyəcanını boğur bu halı görək,
- 7 Sonra dedi: “Bax, bura göylər səltənətidir,
Harada olduğunu söylə, unutdunmu sən?
Burda hər an – ülvilik və saflıq müddətidir.
- 10 Mənim təbəssümümdən, bir də xorun səşindən
De, nə hala düşərdi bəs sənin sir-sifətin,
Qışqırtı titrədirsə səni bu qədər birdən,
- 13 Həm də bu qışqırtının duymadın mahiyyətin,
Yaxınlaşan qisasdan verir o səs xəbər də,
Görəcəksən içməmiş hələ ölüm şərbətin.
- 16 Vaxtında qisas alır göyün qılını. Bir də
Rəhm gözləyənləri bu qılinc asta kəsir,
Qorxaqlarısa fəvvrən məhv edir bir kəsərdə.
- 19 İndi isə çevrilib geriyə nəzər yetir,
Bir-birindən şöhrətli, şanlı ruhlar görərsən,
Əgər mənim sözümə diqqətlə versən fikir”.

- 22 Tez çevrildim geriye ona itaətlə mən;
Gözlərimə göründü saysız xırda işıqlar,
Baxdım, şəfəqləndirdi onlar biri-birindən.
- 25 Arzusunu könlündə boğan adamlar da var,
Sözlərini gizləyir kiməsə dəyər deyər,
Mən həmin adam kimi susub dururdum naçar.
- 28 Batıb sonsuz şəfəqə, batıb sonsuz şöləyə
Üzüb yanaşdı mənə bir işıq – parlaq, iri,
Qəlbimin həyəcənini sakit eləyər deyər.
- 31 Dedi: “Mənim gözümtək əgər sənin gözlərin
Görseydi sinəmizi yandıran məhəbbəti,
O vaxt eşidilərdi sualların, sözlərin.
- 34 Ancaq sənin qəlbinin yüksək, ali niyyəti
Çatsın deyər məqsədə, ağızını açmasan da
Verərəm cavabını, açaram həqiqəti.
- 37 O illərdə Kasino dağının yaxasında
İbadətə gedərdi aldanmış qəbilələr,
Haqq yola zidd idilər dünya təqazasında.
- 40 Mən orada ilk dəfə aləmə verdim xəbər
Kim göndərib bizlərə o ali həqiqəti
Ki, o həqiqət ilə ucalırıq bərabər.
- 43 Mənə o həqiqətin güc verdi mərhəməti,
Qurtardım o ətrafı pəncəsindən, torundan
Yer üzünü bürüyən natəmiz təriqətin.
- 46 Gördüyün bu işıqlar kişilərdi o zaman,
Allahı görürdülər onlar açıq göz ilə.
Qəlblərində müqəddəs din qururdu aşıyan.
- 49 Makar ilə Romoald burdadır, burda hələ
Neçə qardaşlarım var, monastırdan kənara
Onlar atmamışdılar kiçik bir addım belə”.

- 52 Dedim: “Qulaq asdıqca mehriban nidalara,
Bir də alovunuzda yayılan lütfkarlıq
Göründükcə gözümün qarşısında bu ara,
- 55 Ürəyimə böyük bir cəsəret verdi artıq,
Gülün önçələrini açır isti verərək
Göyün sönməz məşəli Günəş adlı o varlıq.
- 58 Yalvarıram ata, sən aç bu sirri Günəştək,
İnana bilərəmmi həqiqi inamla mən
Ki, sənin surətini görərəm burda gerçək”.
- 61 Dedi: “Qardaş, görüm ki, o ali dövredə sən
Qovuşasan qəlbinin istəyinə sərəsər,
Orda hamı mənimtək bəxtiyardır özəldən,
- 64 Yetgin, kamil və dolğun olur orda ümidlər,
Qalır öz fitrətində o dövrənin hər yeri,
Hərəkətsiz, əbədi qalır orda üfüqlər.
- 67 Məkansızdır o küre, heç yoxdur qütbləri:
Düz oraya yüksəlir bax, bizim bu pilləkən,
Yüksəlir, gözdən itir, tərək eləyir nəzəri.
- 70 O, yepiskop Yakovun hüzurunda bir zaman
Torpağın sinəsindən qalxmışdı öz yerinə,
O vaxt mələklər idi pillələrdə dayanan.
- 73 İndi isə ayağı onun pillələrinə
Dəyməyir bir kimsənin, torpaq övladlarına
Qanun-qayda düzəltmək asan gəlməsin sənə.
- 76 Monastırlar olubdur indi fahişəxana;
Çiyinlərə salınan o müqəddəs əbalar
Örtük olub oğruya, talançıya, talana.
- 79 Açıq-aydın edilən o sələmçilik ki, var
Tanrıya o qədər də ləkə vurmur, nə qədər
Rahiblərin gizlicə topladığı dövlət-var.

82 Kəlisaya yığılan o var-dövlət, simuzər
Ancaq yoxsullarıdır, ruhani olanların
Haqqı yoxdur götürüb qohumlara bölələr.

85 Hərsliliyi o qədər artır ki, insanların,
Palıd öz qozasını yetirincə, nəhayət,
Görürsən təmiz hissi unudulur onların.

88 Pyotr simuzərsiz başladı işə əlbət,
Mən – pəhrizlə, bir də ki, dua-sənalar ilə,
Fransiskin bu yolda şüarıydı itaət.

91 Buyur, sən o başlanğıc müqəddəs yollar ilə –
İndi xələflər gedən yolu tutuşdur bu an,
Görürsən ki, pozulub dünya nə qərar ilə.

94 Hərçənd ki, tərsinə axır indi İordan,
Dəniz durğundur, bunu möcüzə sayan oldu,
Möcüzəsiz bu günah dəf ediləcək, inan”.

97 Bu sözləri deyərək o dəstəyə qoşuldu;
Daha da sıx birləşdi o, dəstənin cərgəsi,
Sonra da qasırgətək yuxarıya baş aldı.

100 Pilləkənin yanında başımın sahibəsi
Arxasınca çağırdı işarə ilə məni,
Uçurdurdu quş kimi məni bu nur pilləsi,

103 Mən torpağın üstündə hələ heç bir bəndəni
Görməmişəm ki, uçsun belə bir sürət ilə,
Görmədim nə yuxarı, nə aşağı gedəni.

106 Oxucu, inan mənə, – belə bir niyyət ilə
Etiraf eləyirəm, döyəcəyib sinəmi,
Qismət ola yenidən görüşəm Cənnət ilə, –

109 Sən yanan barmağını oddan çəkənə kimi,
Bircə göz qırpımında gördüm başqa bir şərar,
Buğa bürcündən sonra gördüm ayrı aləmi.

112 Ey mənim xəyalımı çəkən odlu ulduzlar,
Siz ey qüvvət bulağı, idrakımın dühası,
Əzizləyibdir sizi böyük, kiçik nə ki var!

115 Sizinlə bir doğubdur Günəş – göylər atası,
Sizinlə bir batıbdır o həyatın mehvəri
Məni oxşayan zaman Toskaniya havası;

118 Altında siz fırlanan bu ölçətməz göyləri
Mən də görməli oldum, sizin uca səltənət
Aldı məni qoynuna ərşə qalxandan bəri.

121 Yalvarıram, ruhuma siz verin yeni qüvvət,
Ahımla, amanımla yalvarıram sizə mən,
Qoy bu çətin yolumu başa vurum nəhayət.

124 Beatrice söylədi: “Sonuncu mənzilə sən
Artıq yetişmədəsən, buna görə də elə
Baxışların çox aydın, təmiz olmalı, hökmən.

127 Nə qədər çatmamısan sən o axır mənzilə
Aşağıya nəzər sal, qədəminə nə qədər
Gözəl aləm sərmişəm, yaxşı bax, diqqət ilə;

130 Görürsən, sənə doğru gəlir qalib dəstələr
Əsən mehlə bərabər, onları ləyaqətlə
Qarşıla, ürəyində nə qəm olsun, nə kədər”.

133 Mən yeddinci qatından o göylərin diqqətlə
Baxarkən aşağıda gördüm yer kürrəsini,
O necə miskin idi, mən güldüm də heyretlə;

136 O bizim qəlbimizdə məhəbbət həvəsini
Az yandırsa yaxşıdır; başqasına baxanda
Ondan qəbul elədim müdriklik töhfəsini.

139 Sonra Latonun qızı Ayı gördüm bu anda
Üzündəki ləkələr dəyməyirdi nəzərə,
Əvvəllər mən onları görərdim yanağında.

142 Dözdüm sənin oğlunun saçdığı nur tellərə,
Ey əziz Kiperion; ey Mayya, ey Diona
Gördüm günün başına siz dönəndə yüz kərə.

145 Seyr etdim Yupiteri, aramla yana-yana
Atasıyla oğlunun arasında durarkən;
Yerini dəyişirdi, gedib oyan-buyana.

148 Bütün genişliyini, bütün sürətini mən
Gördüm bu yeddi qatın, yeddisi də sərəsər
Dövr edirdi, hərənin öz yeri vardı deyən.

151 Əbədi hərəkətlə fırlanırdı Ekizlər,
Aramıza min nifaq salan bir parça yerə
Baxdım, gördüm dağları, çaylarıyla bərabər.

154 Sonra zilləndi gözüm o ilahi gözlərə.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

Gecə aləmi bizdən gizləyəndə zülmətlə
Quş sevdiyi yarpaqlar arasında oturur,
Yuvada balalara baxar bir məhəbbətlə.

4 Sevimli üzlərini görsün deyə o aşkar,
Sonra gedib dən tapsın onlar üçün bir qəder.
Bu zəhmətin onunçün ölçüsüz nəşəsi var, –

7 Əvvəl budağın üstə qonub bir az gözləyər
Günəş doğsun, qovlasın qaranlığı, zülməti,
Havalanar yuvadan işıqlaşbsa əgər, –

10 Beatrice də belə, toplayaraq diqqəti,
Gözünü zilləmişdi ucalığa, o yerdən
Başlayırdı günəşin ahəstə hərəkəti.

13 Onu öz aləminə dalmış görən kimi mən,
Arzusunu ümidlə gözləyən adam sayaq,
Vaxtı gəlib çatınca, dedim, gözlərəm hökmən.

16 Gözləmək o qədər də lazım olmadı ancaq
Qanadlı bir quş kimi gəlib yetişdi o an,
Güldü sonsuz üfüqlər, göylər oldu ağappaq.

19 Beatrice söylədi: “İsa şənin qoruyan
Camaat burdadır bax, gör toplanıbdır hara,
Onları bəsləyibdir bu hərələnən asiman!”

22 Sandım onun çöhrəsi bir anda batdı nura,
Birdən elə parladı sevinc dolu o gözlər,
Məcbur oldum son qoyam burda danışıklara.

25 Necə ki, nur çiləyir on dörd gecəlik Qəmə, r,
Təbəssümü daha da lətafət verir ona
Ulduzlar sayrışaraq ətrafda səpdikcə zər,

28 Gördüm işıqlar belə səpələnib dörd yana,
Min-min nurun üstündə bir Günəş yanır par-par,
Hər şey bu cür qər q olur günəşin ziyasına.

31 Yardıqca leysan kimi parlaq canlı işıqlar,
Onları nurlandırdı atəşi-Əbədiyyət,
Gözlərim qamaşırdı, yumulurdu biqərar.

34 Beatrice, rəhbərim, ey əziz, incə xilqət!
O mənə baxıb dedi: “Məğlub eləyir səni
Heç bir şeylə qarşısı alınmaz ulu qüdrət;

37 Burdadır Müdrikliyın, o Qüvvənin məskəni,
Yol salıb səma ilə torpağın arasında
Onlar arxada qoydu əsrlik qəm-qüssəni.

40 Şimşəklər sıxılarda göylərin aynasında
Dözməyərək, nəhayət, doğrayır buludları,
Şaxıyır kainatın hüdudsuz səmasında,

43 Bu gözəl məclis mənə məst elədi, qərarım
Kəsildi, çıxdı aqlım başdan bir an içində,
Sonra hər nə oldusa – unutmuşam onları.

- 46 “Yeter, aç gözlərini, indi bax mənə sən də!
O gözlər dözülməyən elə şeylər gördülər,
İndi tab gətirərlər, dözərlər mən güləndə!”
- 49 Elə bil ki, yuxudan oyanaraq birtəhər
Röyamı yaradırdım əqlin hafizəsində,
Lakin sanki onlardan qalmamışdı bir əsər.
- 52 Ancaq elə məlahət vardı onun səsində,
Onun bu çağrışında – gördüklərim nə ki var
Qalacaqdır canlıtək yaddaşın lövhəsində.
- 55 Köməyimə gəlsə də min nəğməli dodaqlar,
Gəlsə bacıları ilə lap Polimniya özü,
Nəğmələrdən axsa da saysız şirin bulaqlar,
- 58 Müqəddəs şəfəqlərlə ziyalanan o üzü,
Təbəssümü vəsf etmək mənə çətindir, çətin,
Onun mində birini deyə bilmərəm düzü;
- 61 Elə buna görə də təsvirində Cənnətin –
Yollarında uçurum, yarıqlar görmüş kimi, –
Sanki hərdən qırılır müqəddəs hekayətim.
- 64 Mən elə bir ağır iş görmədim bu iş kimi,
İnsan deyil, bu yükü çəkə bilər nəhəng fil,
Eybi yoxdur büdrəsəm hərdən tənqimiş kimi.
- 67 Dənizin ənginliyi kiçik qayıqçün deyil,
Onu cəsur gəmilər köpükləndirir hər an,
Qorxaqdırsa üzgüçü – qəvvashıqdan onu sil!
- 70 “De, nə üçün sən mənim çöhrəmə vurulmusan,
İsadan şəfəqlənən ilahi baxça-bağ var,
Bəs nə üçün onlara kəmətinə olmusan?”
- 73 Qızılgül var – becərib Tanrı – külli-ixtiyar;
Orda zambaqlar bitib, öz gözəl ətri ilə
İnsanları daima doğru yola çağırır”.

- 76 Beatrice danışdı mənə söylədi belə;
Ona qulaq asaraq zəif gözlərimi mən
Çevirdim, qaynaşdı işıqlar halə-halə.
- 79 Bəzən topa buludlar qəfildən yarılkən
Çiçəkli çəmənliyə səpələnkən işıqlar,
Bəzi yerlər kölgəli olur, bəzisi rövşən,
- 82 Lap beləcə gördüm ki, saysız işıqlar par-par
Parlayırdı dəstəylə, ancaq onlar haradan
Alırdılar nurunu – bilinmirdi bu əsrar.
- 85 Sən ey lütfkar qüvvət, başımız üstə hər an
Nur çilədin, sonra da gizlətdin öz çöhrəni
Ki, mənim də gözlərim bir şeyi seçsin olan.
- 88 Qızıl gül bərəsində başlanan söhbət məni
Çəkdi nəhəng işıq şüalarına sarı,
Gecə-gündüz anardım bu adı, bu kəlməni.
- 91 Gözlərim gördü mənim o canlı ulduzları
Bütün aydınlığıyla, bütün özəmətiylə,
Hökm edirdi aşağı, hökm edirdi yuxarı,
- 94 Sonra gördüm səmada dönüb odlu məşələ
O ulduzun başına dolandı qasırgatək,
Axar od çələnginə bənzəyirdi o belə.
- 97 Yerdə ki, hər xalılıya vəcdə gəlir min ürək,
Bütün eşitdiyimiz ən ahəngdar nəğmələr,
Bu rübabın səsiylə yanaşı gəlsə gərək
- 100 Deyəsən boş gurultu-patıldır, müxtəsər,
Bu səs uca göyləri işığa qorq eləyən
O gözəl yaquta da bəzək idi nə qəder.
- 103 “Pak olan bu göylərin pak olan gücüylə mən
Fırlanıram bir ana bətninin dövrəsinə,
O bətn ki, dünyaya ümid doğub əbədən;

106 Ey göylər ilahəsi, fırlanacam mən yenə,
Nə qədər ki oğluna gəlib qovuşmamısan,
Nə qədər nur saçmayıb gəlişin yer üzünə”.

109 Dalğa-dalğa gələn səs eşidildi bu zaman,
Sonra bütün işıqlar razılıq niyyətiylə
Məryəmə müraciət elədilər ucadan.

112 Daha yaxın dayanıb Tanrı səltənətilə
O biri dövrlərdən, o biri dəstələrdən
Daha da çox isinən Tanrı hərərətilə

115 O doqquzuncu səma öz ətəyilə birdən
Saldı üzərimizə bir himayə kölgəsi,
Dövrəmi, ətrafımı heç seçə bilmədim mən;

118 Cəbrailə Məryəmin o birləşən şöləsi
O biri işıqlardan güclü idi nə qədər,
Baxanda alışırdı gözlərimin giləsi.

121 Gözü-könlü doyunca əmib doyan körpələr,
Anasına uzadar balaca əllərini,
Bu hal ilə anaya onlar təşəkkür elər.

124 İşıqlar da beləcə şəfəqli tellərini
Məryəmin hüzuruna qaldırırdı yuxarı,
Mən məsud, şəh görürdüm onların hər birini.

127 “Oxunduqca “Regina coeli” mahnıları
Elə bil ki, işıqlar eləməirdi hərəkət,
İndi də könlümdədir bu nəşənin çaları.

130 Necə gözəl bir zəmi yetiribdir təbiət
Bu cins toxumlar ilə, nə çoxdur bərəkəti,
Nə gözəl əkin imiş torpaqdakı bu nemət!

133 Gözü-könlü oxşayır bu nəcabət sərvəti,
Onları göz yaşıyla Vavilion sularından
Yığdılar, rədd eləyib qızıla məhəbbəti.

136 Burda əhdi-ətiqlə əhdi-cədid mehriban
Çiçək açır, göstərir böyük qələbəsini,
O ana Məryəm ilə Tanrının öz oğlundan

139 Şöhrət açarı alan göstərir nəşəsini.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

Qəlbin susuzluğunu söndürəsiniz deyə,
Ey müqəddəs quzunun bu böyük axşamına
Gələn ali dəstələr! Madam bu mərtəbəyə

4 Gəlib yetişə bilib, deməli, bu insana
Gərəkdir bir pay düşsə sizin o süfrənizdən,
Hərçənd ki, ömrü hələ gəlib çatmayıb sona, –

7 Bilsəydiniz nə qədər mətləb umur o sizdən,
Qəlbinə su çiləyin! İçdiyiniz o bulaq
Onu seylab eləsin qoy səxavətinizdən”.

10 Söylədi Beatriçə; dəstə-dəstə qalxaraq
O şəh məclis fırlandı öz oxu dövrəsinə,
Quyruqlu ulduz kimi alovu qucaq-qucaq.

13 Saat çarxları belə fırlanır öz-özünə,
Birinci işləyirmi – seçilməyir zahirən,
Sonuncu çox sürətli dəyər bəzən gözünə;

16 Bu dəstələr də belə, tamaşa etdikcə mən,
Görürdüm fırlanırlar müxtəlif sürət ilə,
Bu müxtəliflik idi onlara bəzək verən.

19 O əziz dəstələrin birindən, heyrət ilə
Gördüm xoşbəxt bir alov ayrıldı birdən-birə,
Belə güclü atəşi görməmişdim mən hələ;

22 Sonra Beatriçenin ətrafında üç kərə
Fırlanıb nəgmə dedi, əsla malik deyiləm
O nəgməni xatıra salacaq təsəvvürə;

- 25 Bunların təsvirindən indi vaz keçir qələm;
Təkcə nitqdə deyil, xəyaldakı boyalar
O nəğməni verməyə olar çox sərt, olar kəm.
- 28 “Bacım, sənin səşində elə bir ülviyyət var,
Sözlərində duyulur elə təmiz məhəbbət,
Mən öz xoşbəxt dəstəmdən, budur, ayrıldım naçar”.
- 31 *Həmin müqəddəs alov dilə gəlmiş nəhayət,*
Uçuşunu saxladı, o danışdı mehriban,
Verdi həmin cavabı, sonra başlandı söhbət.
- 34 Beatrice söylədi: “Sən ey nuri-asıman,
Ey ərşi-ələdakı səltənətin açarın
Müqəddəs Xilaskarın pak əllərindən alan,
- 37 Etiqad barəsində verilən sualların
Sərt olsa da cavabı qoy o özü söyləsin,
O etiqadla keçdin sən dəniz dalğaların.
- 40 İnsanın sifətinə baxan kimi sən yəqin
Verirsən qərarını – varmıdır sədaqəti
Yollarında ümidin, inamın, məhəbbətin.
- 43 *Madam vətəndaşları bu uca səltənətin*
Əqidəylə çatıbdır bu mərtəbəyə – onda
Qoy o da əqidədən açsın indi söhbəti”.
- 46 Necə biri bakalavr rütbəsinə alanda
Hazırlaşır, gözləyir veriləcək sualı,
Gərək hökm verməsin, izah etsin o anda,
- 49 Lap beləydi mənim də indi halım-əhvalım,
Eşidəndə qəfildən bu ricanı, bu sözü,
Cavab üçün topladım bütün fikri-xəyalı.
- 52 “Cavab ver, ey isəvi, görünsün siman, üzün:
De, dinin mahiyyəti nədir?” Əsib titrəyən,
Yırğalanan alova dikildi mənim gözüm;
- 55 Bələdçimin tələsik işarəsin gördüm mən,
Elə bil ki, bu dəmdə söyləyirdi o mənə:
Artıq dayanmaq olmaz, yetər, sözə başla sən.
- 58 Dedim: “Dinimi dinin birinci əsgərinə
Madam ki, izah etmək olub indi qismətim,
Gərək aydın qoyam mən hər sözü öz yerinə!
- 61 Sənin qardaşın edib bizə dinin söhbətin
Sənin köməyin ilə o qoymadı, nəhayət,
Qoymadı əyri yola getsin Roma dövləti,
- 64 Arzuların, ümidin əsası dindir əlbət,
Onun görünməzliyi əsil sübutdur buna;
Əqidənin kökündə mənə budur həqiqət”.
- 67 Dedi: “Yoxdur iradəm sözün doğruluğuna,
Düzgün anlamırsa əqidəni bu qədər
Niyə onun özünü dəlil sayırsan ona?”
- 70 Cavab verdim: “Gəzdiyim göydəki bu dövrlər,
Burda mənim gördüyüm şeylərin mahiyyəti
Qaranlıqdır, onları anlamır cinsi-bəşər,
- 73 *Onların varlığını əqlimizin qüdrəti*
Vahid bir etiqadla dərk edə bilər ancaq;
Bununçün öz-özünə din bir əsasdır qəti.
- 76 O yerdə ki əqlimiz idrakdan düşüb uzaq,
Etiqaddan nəticə çıxarmalıyıq demək;
Etiqad öz-özünə, demək, əsas olacaq”.
- 79 Sonra bunu eşitdim: “Hamı işıqlı gündək
Həqiqəti anlayıb, dərk eləsəydi əgər, –
İşlədə bilməzdi heç sofistlər hiylə, kələk”.
- 82 O alışan məhəbbət nəfəs alıb bir qədər,
Dedi: “Zərgər əlində pulun vəznə, sikkəsi
Yoxlanıbsa, deməli, təmizdi, xalisdi zər;

- 85 Barı var mı cibində onun bircə dənəsi?"
Dedim: "Parlaq, saf olan birinə sahibəm mən,
Saflığına kimsənin ola bilməz şübhəsi".
- 88 O danışan səs yenə qalxaraq nur içindən,
Söylədi: "Saf əməllər yer üzündə nə ki var
Bu daş-qaşla yaranır, hardan tapdın onu sən?"
- 91 Dedim: "Müqəddəs ruhun yağdırdığı yağışlar
Təzə, köhnə qanunun bütün varaqlarına
Yağır səxavət ilə, həm də yağıb bərabər,
- 94 Bax, bu sillogizmdir, onun etibarına
Arxalanıb tapmışam həqiqət əsasını,
Küt bir şeytək baxıram bütün başqalarına".
- 97 Sonra bunu eşitdim: "Götürək hər hansını –
Ya təzə, ya köhnəni, – nə verib onlar məgər
Ki, Allahın öz sözü sanmışan mənasını?".
- 100 Dedim: "Buna sübutdur baş vermiş möcüzələr,
Möcüzələr təbiət çəkicilə dəmirtek
Zindan üstə döyülüb düzəlməyib, müxtəsər".
- 103 Cavab gəldi: "Sübuta neylə yetib, de görək,
Möcüzənin olması? Sübut gözləyən özü
Doğru olmaz qətiyyəni göstərsə sübuttək".
- 106 "Dünya isəviliyi qəbul edirsə, düzü,
Möcüzəsiz, tək-tənha olsa belə, şübhəsiz
Dəyər min möcüzəyə, – söylədim mən bu sözü; –
- 109 Yoxsul olsa da belə gözəl, müqəddəs, təmiz
Toxum səpdin ülvi, saf üzüm yetirməyə sən,
İndi orda tikanlar bitib zəhərli, biz-biz".
- 112 Mən səsimi kəsəntək atəşli dövrə birdən
Oxudu "Şükr Allaha" adlı o pak nəğməni,
Biz aşına deyilik o nəğməyə əvvəldən.
- 115 O şəxs ki, budaq-budaq, qat-qat gəzdirib mənə,
İmtahan eyləyirdi, suallar çətin-çətin,
Zirvədə bərkə çəkdi bu imtahan etməni.
- 118 Belə dedi: "O rəhim Allahın məhəbbəti,
Allahın səxavəti düz yol göstərdi sənə,
Açdı dodaqlarını, verdi istiqaməti,
- 121 Mən də razılıq verdim sənə dediklərinə,
Təqdir etdim, indi de, kimə iman edirsən,
Hardan alınmışdır o inam, şərh eylə mənə".
- 124 Dedim: "Müqəddəs ata – ey ruh, hələ əzəldən
O dünyada olanda qabaqlayıb cavanı
İnanmışın varlığın girdin tabutuna sən.
- 127 İstəyirsən ki, açıb nəql edim bu mənanı –
Nə üçün bu dinə mən bağlamışam məhəbbət,
Nə üçün gətirmişəm ona möhkəm imanı.
- 130 Cavab verim: inamım Allahadır, o qüdrət
Vahiddir, əbədidir, tək o verir şübhəsiz
Məhəbbətə, göylərə iradəylə hərəkət.
- 133 Qüsursuz fizikanı, metafizikanı biz
Öyrənəndə gəlirik bu qənaətə yeksər,
İntəhasız göylərdən bu yeganə doğru, düz
- 136 Həqiqəti çatdırıb mənə şanlı surələr,
Peyğəmbərlər, Moisey, İncil, müqəddəs ruhdan
Nurlanan zəkənizin göndərdiyi pak xəbər.
- 139 Əbədi üç surətə mən gətirmişəm iman,
Onların mahiyyəti həm üçlükdür, pəm də tək,
"Məğz" ilə "var" onlarda təcəssüm edir hər an.
- 142 Mənim dediklərimdə aydın görüldüyütək,
İdrakımda həkk olan Tanrının sirri ki var
İncilin ayəsilə möhürlənibdir demək.

- 145 İbtida da burdadır, canlıdır burda şərər,
Alışdıqca güclənir, alovlanır get-gedə,
Ulduzlartək əks edir məndə o parılıtlar”.
- 148 Ağa öz nökrindən xoş xəbər eşidəndə,
Təşəkkürlər eləyir ürəkdən bu nökrə,
Onu qucaqlayır da, durmayı daha gendə,
- 151 Həvari atəşini ətrafıma üç kərə
Dolayaraq, o mənə danışmağı əmr edən
Xeyir-dua da verdi bu dəm nitqimə görə,
- 154 Sevinib şadlanırdı o ruh, danışanda mən.

İYİRMİ BEŞİNCİ NƏĞMƏ

Bu göyün də, yerin də təsdiq etdiyi əsər –
Gecə-gündüz çəkərək sonsuz əzab və zəhmət
Yazdığım bu müqəddəs dastanla bir gün əgər

- 4 Mənim düşmənlərimin qəlbindəki küdurət
Soyusaydı, dönsəydim bir quzutək yenə də
Qurdlar arasındakı arxacıma nəhayət,
- 7 Uşaqkən xaç suyuna çəkildiyim məbədə
Mən başqa bir görkəmdə – şöhrət çələngi alan
Adlı-sanlı şairtək qayıdardım bu vədə;
- 10 Axı pərvərdigarın önündə aydın olan
Etiqadı mən orda qəbul etdim, alanda
Pyotr uğur dilədi bu inamçün bir zaman.
- 13 Bir işıq işıqlardan ayrılaraq bu anda
Gəlirdi bizə sarı, bundan bir qədər qabaq
İsa xidmətçiləri gəlmişdilər o yandan.
- 16 Beatriçe sevinclə dilə gəldi: “Ora bax!
Sən bax o pəhləvana, onun əməllərilə
Qalisyenin nəsibi oldu şöhrətə çatmaq!”

- 19 Göyərçinlər qonaraq göyərçin dillərilə
Bir-birinə nəvaziş göstəririlər ürəkdən,
Sonra yenə uçurlar onlar belədən-belə,
- 22 Bu cür gördüm orada ali bir knyazı mən,
Yanaşib yoldaşını qarşıladı mehriban,
Ali nemətləri də tərifiyədi o bərkədən.
- 25 Bu görüş, mehribanlıq başa çatdığı zaman
Hər ikisi coram me hərəkətsiz durdular,
Alışdılar, gözləri qamaşdı bu işıqdan.
- 28 Gülümsəyib söylədi Beatriçe-lütfkar:
“Şanlı ruh, səxavətli göylərin məbəbindən
Sən həmişə xəbərlər gətirirsən o ki var,
- 31 Ondakı səxavətdən ümid ilə danış sən.
Bu ümidlə göründün gözlərinə xilqətin,
Xilaskar üçünüzü tanıyandan, görəndən”.
- 34 “Sən qurtar əllərindən vahimənin, dəhşətin,
Başını qaldır görək; fani aləmdən gələn
Nurumuzla sirrinə vaqif olsun hikmətin”.
- 37 Belə dedi qorxunun təsiri ilə əzilən
Ruhuma, ikinci nur, eşitcək bu sözləri
Çevirdim nəzərimi Pyotra, Yakova mən.
- 40 “Madam izn veribdir başımızın rəhbəri
Canlıkən gözəsən bu sirlər məmləkətində,
Səni qəbul eləyə Tanrı əsabələri,
- 43 Görəsən həqiqəti göylər səltənətində,
Dönərkən yaşadasan özündə, özgələrdə
O ümid ki, yoludur böyük məhəbbətin də
- 46 De görək ümid nədir, mənə şərh elə bir də,
O, qəlbinə nə sayaq yol tapdı, açdı çiçək”.
Soruşdu o ali nur, çoxaldı şölələr də.

- 49 Mənim qanadlarıma sonsuz qüvvət verərək,
Bu ülvi yüksəkliyə qaldıran o lütfkar
Cavab verdi yerimə, bu halımı görərək
- 52 “Onun ürəyindəki ümid parlayır par-par,
Bizim bu pak ruhların Günəşinə bərabər,
Üsyankar kəlisada ondakı ümidmi var;
- 55 Bu Beytülmuqəddəsin işığıçün o gözlər
Buna görə üz tutub gəlib Misirdən bura,
Onun mübarizliyi artıb hələ nə qədər.
- 58 O özü cavab verər o biri suallara;
Onları soruşmadım öyrənmək xatirinə,
İstədin ki, biləsən sahibi-ixtiyara.
- 61 Sənin hüsn-rəğbətə necə yarandı; sənə
Özü cavab verəcək çox aydın, çox da asan;
Bu yolda Tanrı ona qoy kömək olsun yenə”.
- 64 Məktəbli dərslərinə cavab verdiyi zaman
İstəyir özündəki məharəti sərəsər
Göstərsin, mən də bu cür vermədəydim imtahan,
- 67 Dedim “Ümid gələcək şöhrəti axşam-səhər
Gözləməkdir; əvvəlki əməllərin yerinə
Verilən nemətdir o, savab təqdir edilər.
- 70 Sənsiz ulduz içində onun şölələrinə
Tapındım; bu işığı yollarıma çiləyən
O şəxsdir ki, inanır Tanrının hər əmrinə.
- 73 O deyirdi: “Adımı ərzə bəyan eləyən
Cani-dildən qoy müdam ümid bəsləsin sənə!”
Necə doğrultmaydım bu böyük inamı mən?
- 76 Sən bu sözlərin ilə qəlbimin təsnəsinə
Su çilədin şəh kimi; mən onları yağışa
Çevirərək, səpirəm başlara dönə-dönə”.
- 79 Ətrafıma baxdıqca mən danışa-danışa,
Titrəyirdi, əsirdi o işığın şüası,
Şimşəktək alışırdı bir anda başdan-başa.
- 82 Sonra dedi: “Qəlbimi yaxan eşqin ziyası
Əzablı bir ölümün yollarında yenidən
Ümid qığılcımları yandırır, ən azı.
- 85 Deyir davam etdirəm sənənlə söhbəti mən,
Görüm sən o ümidə necə baxırsan, nə var
Onun mahiyyətində, nə umursan ondan sən”.
- 88 Cavab verdim: “Bu hikmət olub mənə aşkar
Əhdi-cədidlə Əhdi-ətiq qaydalarından,
Məqsəd saf ruhlardadır, seçibdir pərvərdigar.
- 91 İki əba geyəcək diriləndə hər insan, –
İsay özü veribdir bu əzəli xəbəri, –
Şirin həyat çatacaq onlara Xilaskardan.
- 94 Ağ paltar barəsində ən ağıllı sözləri
Sənin qardaşın deyib, idrakımıza görə,
Möcüzəni şərh edib bizə nə vaxtdan bəri”.
- 97 Elə ki bitdi sözü, – ucaldı birdən-birə
Yuxarıda “Sperent in te”, – dedi bir səda;
Xor bu səsə səs verdi, fırlanıb dövrə-dövrə.
- 100 Bir atəşin şüası elə artdı bu anda,
Belə işıq olsaydı Xərçəng bürcündə əgər,
Bir ay qaranlıq izi görünməzdi havada.
- 103 Görürsən toyxanada bir qız qalxaraq gələr
Rəqs eləyər, gəlini alqışlayar ürəklə,
Özü də lovğalanmaz bu işdən zərrə qədər,
- 106 Getdikcə alovlanan həmin işıq da belə
Gəlib qovuşdu bizim yanımızda dayanan
Həmin bir cüt işığa, sonsuz məhəbbət ilə.

- 109 Onların nəğməsi də birləşib axdı rəvan;
Sakit duran gəlincək Beatrice susaraq,
Baxışıyla onları seyr edirdi mehriban.
- 112 Sonra dedi: “O bizim Qutanla bir olub, bax,
Sinəsinə sığmıb; o, göylərin özündən
Tapşırıq da alıbdır, bu xidmətə qoşaraq”.
- 115 Onun gözəl sözləri onun gözəl gözündən
Sanki ahəng alırdı; bu gözəllik də guya
Almışdı öz hüsnünü göyün gözəl üzündən.
- 118 Necə, görürsən, biri baxır geniş səmaya,
Görsün, tutulub artıq günün neçə hissəsi,
Qamaşdırır gözünü fəqət saçılan ziya,
- 121 Mən də beləydim, nurun yayılarda şöləsi,
O söylədi: “Anla ki, gözlərini kor edər
Olmayacaq bir şeyi yersiz gəzmək həvəsi.
- 124 Cismimi qucağında saxlayacaq o yerlər
Nə qədər ki, hökmünü verməyib ali qüdrət –
Hökmüylə siyahımız dolmayıbdır nə qədər.
- 127 Yalnız iki şöləni bu müqəddəs səltənət
Alıbdır öz qoynuna iki geyimdə belə;
Dönəndə o dünyaya danış bunu həl-əlbət”.
- 130 Bitirəntək fikrini susdu şəfəqli halə,
Üç atəşin o incə şöləsindən yaranan
Pak nəfəs də onunla susdu bu minval ilə.
- 133 Bu sayaq iş bitəndə, ya daşa dəyən zaman
Dalğaları doğrayan avarlar qəfil durar,
Səsi də, sədası da tamam kəsilər bu an.
- 136 Ah, nə idi qəlbimi saran bu çırpıntılar,
Dönüb Beatriceyə mən baxmaq istəyərkən
Heç nə görə bilmədim, hərçənd ki, o lütfkar
- 139 Yanımdaydı, burada durmuşdum onunla mən!

İYİRMİ ALTINCI NƏGMƏ

Güclü nurdan gözlərim qamaşdığı müddətdə,
Köksünü ötürməklə məşəlin şölələri
Titrədi, dilə gəldi, mənə qaldım heyrətdə.

- 4 Səs gəldi: “Nə qədər ki, bu şöləmin əsəri
Gözünü qamaşdırıb, görmürsən, korlar kimi,
Danış, nitqin qoy əvəz eləsin o gözləri.
- 7 Söylə ruhun hayana üz tutub zəvvar ilə.
Əsla qorxma: gözlərin kor olmayıbdır, inan,
Dumanlanıb, önündə qalın pərdə var kimi.
- 10 Dövrə-dövrə səni bu möcüzəli yollardan
Buraya qaldıranın ecazkar nəzərində
Ananiyə əlinin qüdrəti var, ey insan”.
- 13 Dedim: “Gözləyirəm tez açılsın gözlərim də,
Bu qapılardan girib qəlbimə hərərət
Onun məhəbbətinin, alışıb hissələrim də.
- 16 Göylər səltənətinin Müqəddəs Ülviyyəti
Bir kitabın alfası, omeqasıdır, orda
Hər səhifə danışır dililə məhəbbətin”.
- 19 Gözlərim tutulsa da, olsam qəfildən kor da,
Bu səs korluq içində təsəlliyyədi yenidən,
İmtahana çəkirdi, verirdi suallar da:
- 22 “Görək səni ələkdən-xəlbirdən keçirəm mən,
Sənin atdığı oxu hətta hissələr duyğular.
Belə ali hədəfə çatdırıbdır söylə sən?”
- 25 Dedim: “Uca göylərin verdiyi ali qərar,
Bir də ki, fəlsəfədə olan böyük həqiqət,
Mənə bu məhəbbəti aşılıb aşkar;

- 28 Çünki bu ali nemət görəndə hüsn-rəğbət
Məhəbbət atəşini alırdır o qədər,
Nə qədər ki güclüdür o varlıqda mərhəmət.
- 31 Buna görə də bütün gözəl hisslər, nemətlər
Əzəli həqiqətə bağlıdır, bundan kənar
Nə varsa onun zəif kölgəsidir müxtəsər, –
- 34 Bu dəlilin kökünü dərk edib anlayanlar
Ruhuyla sevməyibdir o ilkin həqiqəti,
Daha güclü eşq ilə sevməlidir nə ki var.
- 37 O qüvvət ki, tanıdıb mənə ilk məhəbbəti
Bax, bu həqiqəti də odur mənə göstərən,
Ondadır hər bir şeyin ilkin mövcudluğu;
- 40 Dediym haqqın səsi özün göstərüb həmə
Moiseyə demişdi onda dilə gələrək:
“Şan-şərəfi görməkçün ruhunu hazırla sən”;
- 43 Heç kimə bənzəməyən, ali sirləri yüksək
Bir dillə söyləyəndə aləmə hər kəlməni,
Sən də bu həqiqəti açıb göstərdin demək”.
- 46 O yenə də titrədi: “Xəyalından keçəni,
İnam dolu səsini tanrıya yönəltmişən,
Sən ona göndərirsən qəlbinin atəşini.
- 49 Bəlkə başqa tellə də ona bağlanmışsan sən,
De, bu məhəbbət bəla gətiribdir nə qədər,
Neçə dəfə o səni dişləyəndə görmüsən?”
- 52 O İsa qartalının dediği bu fikirlər
Aydın idi mənimçün, məlum idi niyyəti –
Hansı cavabı məndən istəyirdi müxtəsər.
- 55 Söylədim: “O dişlərin əzabı, əziyyəti
Tanrının dərğahına bizi yola salaraq,
Möhkəmlədir ruhuma nur saçan məhəbbəti.

- 58 Kainatın həyatı, mənim öz həyatım, bax,
Dirilməyi bizlərə vəd edən şöhrəti,
İnam sahiblərinin sonsuz ümidi – ancaq
- 61 Bunu təsdiq eləyir, bu canlı həqiqəti,
Məni pis məhəbbətin qorudu girdabından,
Qorudu, nəşib etdi həqiqi məhəbbəti.
- 64 Bütün bu yarpaqlar ki, Tanrı – əbədi bağban
Yaradıb, becəribdir bu dünyanın bağında –
Sevirəm, çünki onlar lütf görür tanrıdan”.
- 67 Mən susantək eşitdim onların dodağında
Üç dəfə təntənəli: “Müqəddəsdür!” kəlməsin,
Beatrice təkrar etdi nəşələr qucağında.
- 70 Necə yuxudan sonra görüb işıq şöləsin
Pərdə-pərdə aydınlıq qayıdır baxışlara,
Bollu işıq doldurur gözün bir cüt giləsin,
- 73 Oyanana gur işıq xoş gəlməyir bu ara,
Sanki qalır yuxuyla həqiqət arasında,
Hələ də kəsdirməyib baxsın necə, ya hara, –
- 76 Beatrice də belə, gözümün qarasında
Duran pərdəni qovdu gözünün şəfəqlə.
O şəfəq uzaqlara nur saçır ziyasında.
- 79 Gözlərim bir qədər də iti görürdü hələ;
Mən çəkinə-çəkinə soruşdum bəs bu nədir, –
Peyda olan dördüncü işıq hardandır belə.
- 82 Beatrice söylədi: “O nura yaxşı bax bir,
Bütün ruhlardan əvvəl olan ruh şöləsilə
Uca pərvərdigarı – xalığını vəsf edir”.
- 85 Görürsən ki, budaqlar küləyin əsməsilə
Yırğalamır, əyilir, külək ötüb keçəndə
Yarpaqlar da düzəlir əvvəlki cərgəsilə, –

- 88 O danışan məqamda lap belə idim mən də,
Sonra yenə topladım bütün cəsarətimi,
Bir istək alışırdı ürəyimin içində,
- 91 Dedim: “Ey birinci ruh, biz sənin xilqətini
İlkin sanırıq, demək, sən bizim babamızsan,
Qızlar – qızın, gəlinlər – gəlinin; niyyətimi
- 94 Bilirsən, ricamı sən dinlə, cavab ver bu an!
Qabaqcadan bilirsən hər sualı, susaraq
Sözlərini dinləyim, duyum, qalmasın pünhan”.
- 97 Cır-cındırın içində rahatlanan bir uşaq,
Bu örtüyün altında titrəyərkən qorxudan
Bununla öz istəyin açıb bildirir ancaq;
- 100 Lap bu cür görünürdü ruh – o birinci insan.
Mərhəmətlə çırpınıb, nur örtüyün içindən
Mənə öz sevincini bildirdi çox mehriban.
- 103 “Sualı verməsən də – söylədi – bilirəm mən,
Əmin ol bu sözlərin şübhəsiz olduğuna
Fikrin aydındır mənə onu deyəsən də sən.
- 106 Özündə əks eləyir onu müqəddəs Ayna,
O Ayna ki, hər şeyi əks etsə də birbəbir,
Özü əks olunmayır, heyrət etmə sən buna.
- 109 İstəyirsən sənincün aşikar olsun bu sirr:
Nə vaxt gəldim tanrının hökmüylə o gülşənə,
O yerin yollarında sən də oldun müsafir,
- 112 Nə qədər məskən həmin o aləm mənə,
O qəzəbin səbəbi, bir də yaratdığım dil
Bunları bircə-bircə mən anladaraq sənə.
- 115 O günahın səbəbi yasaq meyvədən deyil,
Pozduq Allah əmrini – Həvvaya da, mənə də
Onda cəza verildi, Dörd min üç yüz iki il
- 118 Günəş sonsuz səmada dövr elədi, yenə də
Uzaqdan cəzb elədi məni qoynuna o yer
Orda bunu Vergili söyləmişdi sənə də;
- 121 Güneş də ulduzları doqquz yüz otuz səfər,
Düz doqquz yüz otuz yol qarşıladi, deməli,
Mən də dünya üzündə ömür elədim bu qədər.
- 124 Ağlagəlməz qalanın qoyulmamış təməli,
Nemvrodun əmrini dinləməmiş insanlar –
Mənim yaratdığım dil məhv olub getdi, bəli.
- 127 İdrakın bəhrəsində meyllərin hökmü var,
Onlara da səmanın ulduzu verir təkan,
Deməli, heç əbədi sayıla bilməz bunlar.
- 130 Bəli, təbii şeydir – danışmalıdır insan;
Həm də o özü seçsin gərəklili; təbii
Onu məcbur edəmməz dil seçməkdə heç zaman.
- 133 Cəhənnəm əzabına mən düşənədək fəqət
“İ” Allah çağırıldı, bax, o uzaq zamanda,
Ona bağlıydı məndə olan sevinc, səadət.
- 136 Sonra onun adına “El” dedilər hər yanda;
Bu minvalla dəyişir budaqdakı yarpaq da,
Bu minvalla dəyişir adətini insan da.
- 139 Günahlı, ya günahsız halda o uca dağda
Səhər tezdən birinci rübün sonuna qədər
Mən qala bilmişəm ki, bu müddətdə, bu vaxtda
- 142 Günəş altı saatdan sonra rübün dəyişər”.

İYİRMİ YEDDİNCİ NƏĞMƏ

“Ataya və oğula, müqəddəs ali ruha
Eşq olsun!” – ucalırdı Cənnətin hər yerindən,
Qulaqlara bu səslər verirdi zövqü-səfa.

- 4 Seyr etdikcə, sanırdım, sonsuz gülüşünü mən
İçirdim kainatın; elə bil ki, bu gözlər
Bu qulaqlar məst idi hikmət nəşələrindən.
- 7 Ey sevinc, səni dillə demək mümkünmü məgər!
Başdan-başa sükunət, məhəbbət dolu həyat!
Ey səadət, uzaqdır səndən hiylə, fitnə, şər!
- 10 Dörd məşəl hüzurunda alovlandı çataçat,
Anlar gəlib keçdikcə, birinci peyda olan
Alovu gücləndirib artırırdı o saat;
- 13 Elə rəngə düşdü ki, Yupiterlə Mars bir an
Gözümüzün önündə quşa çevrilib əgər
Tüklərin dəyişsəydi – bu rəng olardı haman.
- 16 Ordakı rütbələrə, işlərə ali rəhbər –
Orda qayda yaradan – ömr etdi – sussun ruhlar,
Parlaq ruhlar o dəmdə səslərini kəsdilər.
- 19 Sonra gəldi belə səs: “Təəccüblü de, nə var,
Rəngim dəyişilirsə; mənə qulaq asanda
Dəyişəcək rəngini buraya yığılanlar.
- 22 O şəxs oğrular kimi ayağını basanda
Mənim tac-taxtım, tac-taxtım, o taxt
Boşdur Allah oğlunun gözünün qarşısında.
- 25 Ucaltdı qəbrim üstə qanlı-çirkablı bir dağ;
Bununçün də devrilib yıxılan o zirvədən
Baxıb təsəlli tapır, onu seyrə dalararaq.
- 28 Ya qüruba əyilən, ya da ki, tülu edən
Günəş ağ buludlara çiləyir qırmızı rəng,
Göylər belə qırmızı bir rəng aldı qəflətən.
- 31 Kimin işə yaptığı qəbahəti görərək,
Bununçün də qəlbini qorxu, vahimə saran
İsmətini daima qoruyan bir qadıntək
- 34 Gördüm, Beatrice də döndü, dəyişdi olan;
Mənə elə gəlir ki, göylər bu cür qaraldı
Əzablar qucağına düşəndə Qadir olan.
- 37 Lakin yenə sözləri bulaq kimi baş aldı,
Dəyişiklik sarantək o ruhun çöhrəsini,
Dəyişildi səsi də, başqa cürə ucaldı.
- 40 “Onunçün ucaltmadıq biz Tanrı kilsəsini
Mənim, Linin, Kletin qanı ilə bir zaman, –
Orda işə salsınlar zor yığmaq həvəsini;
- 43 Səadət qazanmağın xətrinə axıdıb qan,
İnlədilər əzablı illərin qucağında
O Sikst, Piy, Kalikst, bir də ki, mömin Urban.
- 46 Biz istəmərdik əsla xələfimiz bir anda
Bölsün xristianları, olsun belə qərəzgar,
İki cəbhə yaratsın bir dinin torpağında.
- 49 İstəmərdik biz əsla, mən alan o açarlar
Gerb olsun orduların bayrağında, qətiyyə,ən,
Xristianlar üstünə qaldırılsın o ki var.
- 52 Güzəşt üçün satılan, saxta sənədə bəzən
Vurulsun üzərimdə təsvirim olan möhür,
Bundan xəcalet çəkim, qızarım, utanım mən!
- 55 Keşif paltarlarında yenə də qurdlar gəzir,
Quzular arasında örüşləri gəzirlər.
Haqq divanı, özünü göstər nacinslərə, bir!
- 58 İndi qaskonlular da kaorsinlə bərabər
Qan içməyə hazırı; sən ey gözəl ibtida,
Axır əxlaqsızlığa yuvarlandın bu qəder!
- 61 Lakin Sisipionun apardığı davada
Romalı xilas edən o şanlı qalibiyyət
Vaxt yetişib, bilirəm, çatar dada, fəryada.

- 64 Oğlum, sən yer üzünə qayıdanda nəhayət,
Öləri varlığınla, cəsarətli səsinlə
Sənə dediklərimdən açarsan orda söhbət!”
- 67 Necə ki soyuq hava şaxtalı nəfəsilə
Qar yağdırır, elə ki, Oğlaq bürcü ucadan
Qalxır günəşə doğru buynuzlu kölləsilə,
- 70 Uzun müddət ləngiyib ətrafımızda qalan
Parlaq ruhlar da belə hərlənərək buxartək,
Efirə bir gözəllik verib yüksəldi bu an.
- 73 Mən onun arxasınca gözlərimi dikərək
Baxırdım yüksəkliyə, necə işıqlı parlaq –
Qamaşdırdı gözümü nurdan pərdə çəkərək.
- 76 Gözümü o hədəfdən çəkdiyim zaman ancaq
Xanımım dedi mənə: “Başını əy indi sən,
Gör hara yüksəlmişən, aşağı diqqətlə bax!”
- 79 Aşağı baxan zaman bunu hiss etdim ki, mən
Mərkəzdən uzaqlaşib kənar qalmışam bu an,
Nə qədər yüksəlmişəm qalxdığım dəqiqədən.
- 82 Orda, Qades dalında mən gördüm heyran-heyran
Şiltaq Uliş yolunu; burdakı sahil fəqət
Avropa qaçırılan yol olubdur bir zaman.
- 85 Yer in seyrinə dalmaq istədim xeyli müddət,
Ancaq günəş bir bürc də keçdiyiçün irəli
Torpağın bir hissəsin tamam örtmüşdü zülmət.
- 88 Daim ilahəsinə çevirərək nəzəri,
Ona doğru can atan vürğun ruhun biqərar
Gözləyirdi ürəkdən o mehriban gözləri.
- 91 Ya bu ana təbiət, yaxud rəssam-sənətkar
Ya insan surətində, yaxud da lövhələrdə
Gözləri məftun edən nə yaratmışsa aşkar
- 94 Bir puç imiş, heç imiş, anladım bir də, bir də
Bu ecazkar sevincə, fərəhə baxan kimi,
O qədər güclü idi o üzdə şölələlər də;
- 97 O qüvvət ki, üzümə vuraraq tufan kimi
Məni Qu yuvasından çəkdi, götürdü fəvvrən,
Hərlənən bu göylərə tulladı sapand kimi.
- 100 O qədər yekrəng idi göylərin qucağı, mən
Rəhbərimin əlilə ora qalxarkən, düzü,
Haraya düşdüyümü anlamadım qəfildən.
- 103 Tanrı gülüşlərilə güldürdü onun üzünü,
O sevinclə danışdı bu mübhəm sirri mənə,
Yəqin rəva görmədi tapmaca yorsun bizi.
- 106 Dedi: “Aləm hərlənir o yerin dövrəsinə,
Burdan alıb hərlənən göylər hərəkətini,
Mütəmadi olaraq belə dövr edir yenə.
- 109 Bu səmadır saxlayan tanrının niyyətini
Burda qərar tutubdur məhəbbət də, qüvvə də,
Hökmlər də buradan açır hərərətini.
- 112 İşıq, bir də məhəbbət qovuşur bu qübbədə
İç dövrlər hərlənib gəldikcə hey gərmiş
Tanrı o yüksəkliyə nəzər salır hər vədə.
- 115 Burda gərmiş ölçüylə ölçülməyir həmişə
Bütün ölçülər isə gərmişdən yaranır tək,
On necə ki bölünür ikiyə, həm də beşə.
- 118 Zamanın kökləri də dibçəkdə olduğutək,
Həmin bu dövrdədir, lakin qolu-budağı
Başqa dövrlərdədir, indi anladın demək.
- 121 Ey hərislik! Toruna düş bir kəsdə axı
Yoxdur elə cəsarət, yoxdur elə iqtidar
Sənin girdablarında üzə qovvasayağı!

- 124 Saf işin, düz əməlin hər ürəkdə izi var,
Belədir neysanların, gürşadın təbiəti –
Ən gözəl meyvəni də budağında yaralar.
- 127 Xeyirxahlıq, bir də ki, din barədə söhbəti
İndi yalnız uşaqlar dinləyir fəqət üzü
Tükləndimi – onlar da unudur bu hikməti.
- 130 Kökləyib, pəhrizdən hey dəm vurur birisi
Sonra bir azca dadır, dilinə dəycək fəvrən
Deyir: bu nə vaxt ölüb gedəcəkdir görəsən.
- 133 Dünya nemətlərinə aldanırlar bu cür bax,
Bizə tülu bəxş edən, bizə qürub bəxş edən
Günəşin ağ üzünü qaraldırlar bu sayaq.
- 136 Düşünsən, bu səbəblər bilərsən doğru nədən:
Dünyadan yox olubdur qorxu-ürkü əsəri,
İnsan nəsli nalayiq yolla gedir dönmədən.
- 139 Lakin hələ keçməmiş yüzdə biri illərin,
Yanvar yaza çıxmamış, dağlar məmləkətinə
Axacaq hər tərəfdən sönməz işıq selləri,
- 142 Gözlənilən qasırğa, güvənib qüvvətinə,
Gəmilərin burnunu çevirəcəkdir, onlar
Əvvəlkitək düz yolla üzüb gedəcək yenə;
- 145 Təzə çiçək verəcək təzə, sağlam bəhrə-bar”.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

O, ruhumu Cənnətin qucağına qaldıran,
İnsanların indiki halından açıb söhbət,
Həqiqət elə ki, mənə göstərdi – bu an

- 4 Necə güzgü yanında yanan bir şam həl-əlbət
Orda əks olunaraq saçır öz ziyasını,
Qaranlığı qovmağa bu da edir kifayət,

- 7 Lakin güzgüylə şamda əlaqə olmasını
Yoxlamqçün baxanda, elə bil görürük biz
Nəğmənin sözlə birgə, ayrılmaz mənasını, –
- 10 Mənə məhəbbət toru quran gözlərin səssiz,
Xatırımdadır, dönüb mən seyrinə dalanda
Vəziyyətim lap elə bu cür idi, şübhəsiz.
- 13 Özüm də hiss etmədən, baxışlarım bu anda
O dövredə nə varsa tamam görsün deyər,
Nəzərimi diqqətlə ətrafıma salanda
- 16 Bir nöqtə gördüm orda, nur səpirdi zirvədən,
Onun saçdığı işıq güclü idi o qədər
Baxmaq mümkün deyildi o atəşə qətiyyənlə.
- 19 Gözlə güclə seçilən ən kiçik səyyarələr
Ona qonşu olsaydı gecənin qucağında,
Hər biri görünərdi bir qəmərə bərabər.
- 22 Səma çıraqlarının necə ki qırağında
Üzük kimi bir halə şölələnilir yaxından,
O lap aşkar olur sıx duman yığnağında,
- 25 Nöqtəni də işıqlar dövrələyib anbaan,
Hərəkət edirdilər elə iti sürətlə,
Kainatda bir sürət ona çatmamaz, inan.
- 28 Ona da dolanmışdı tamam başqa bir halə,
Bir-birinin belinə kəmərlər kimi halələr
İki, üç, dörd, beş, altı – dolanmışdı bax, belə.
- 31 Yeddinci genişlənilib yayılmışdı o qədər,
Üzərində çapsaydı Yunionun çaparı
Çata bilməzdi onun axırına, müxtəsər.
- 34 Səkkiz doqquzuncunun içində dövrəvari
Fırlanırdı; bir qədər yavaş idi sürəti,
Birincidən kənardı çünki onun qatırı.

- 37 Pak Atəşin yanında alovlanma şiddəti
Daha da artıq idi, ona yaxın duranlar
Yəqin çox əxz edirdi ondan saf həqiqəti.
- 40 Görəndə ki, üzümdə sonsuz bir həyəcan var
Rəhbərim dilə gəldi: “Gördüyün o Nöqtədən
Asılıdır bu göylər, varlıq, – dedi lütfkar. –
- 43 Ona möhkəm qısılmış olan dövrəyə bax sən:
Onun üçün fırlanır misilsiz sürət ilə –
Məhəbbət, ehtirasdır onu belə hərlədən”.
- 46 Dedim: “Qurulsa idi dünya da bu şərt ilə,
Necə ki qurulubdur halələr dövrə-dövrə,
Onda razılaşardım açdığın söhbət ilə.
- 49 Ancaq ruyi-zəmindən biz baxanda göylərə,
Dikildikcə gözümüz zirvəyə xeyli müddət,
İlahi görkəm ilə dəyir hər şey nəzərə.
- 52 Bu ecazkar mələklər qəsri haqqında fəqət
Hər nə varsa yaxından duyub-bilmək istərəm,
Bu mülkün son həddidir işıq, bir də məhəbbət:
- 55 Nəyə görə surətin əsli, bir də bənzəri
Eyni yolla getməyir? Anlamıram nə üçün.
Burda kömək istəyir xəyalımın şəhpəri”.
- 58 “Əgər sənin əlinlə açılırsa bu dünyun,
Buna gücün çatmırsa – heyrət etmə qətiyyən;
Ona əl vurulmadan bərkiyibdir büsbütün”.
- 61 Belə dedi xanımım; əlavə elədi: “Sən
Gərək qane olasan dediyim bu sözlərə,
Fikrinə, xəyalına gərək qida verəsən.
- 64 Geniş olsun, darısqal – bu qatlar dövrə-dövrə
Qüvvətinin böyüklük, kiçiklik nisbət ilə
Saysız hissələrilə səpələnib göylərə.

- 67 Çoxluğu da ölçülür gücüylə, qüvvətilə,
Deməli, hissələr az, həcmi böyüxsə əgər
O hissələr bütövə dəyməz xəsarət ilə.
- 70 Aləmi fırfıratək fırladan bizim göylər
Ən ali zəka ilə həmsöz, həmrəy olaraq
Halə-halə məhəbbət yaradıbdır sərasər.
- 73 Sən əgər bu qarşında sürətlə fırlanaraq
Ötənlərin zahirin heç nəzərə almadan,
Ondakı sonsuz gücü, qüvvəni ölçsən ancaq
- 76 Ecazkar bir uyğunluq görəcəksən o zaman
Böyükdə – çoxluq ilə, kiçikdə – azlıq ilə,
Onları birləşdirir Onun zəkası hər an”.
- 79 Əsəndə Şimal yeli hərdən belədən-bələ
Yarımkürənin üstəndə gedir çən də, duman da
Bu mülayim küləkdən təmizlik axır çələ.
- 82 Əriyir ətrafdakı qaranlıqlar bir anda
Göylərin aynasından təmizlənir duman, çən,
Gözəllik hakim olur günəşli asimanda, –
- 85 Həmin bu duyğu keçdi mənim də ürəyimdən
Xanımım danışanda, elə bil gecələrdə
Parlayan ulduzları görürdüm qəflətən mən.
- 88 Elə ki bitdi sözü, sandım ki, bir də, bir də
Qaynar dəmir kürəsi qığılcım saçdı belə,
Halələr fırlanaraq od yağdırdı efrədə.
- 91 Qığılcımlar axırdı vahid bir dəstə ilə,
İkiyə zərb olunsa şahmat xanəsi əgər
Ondan da çox olardı bu qığılcımlar hələ.
- 94 Hərəkətsiz Nöqtənin ətrafında nəğmələr
Oxuyurdu işıqlar, əzəldən zaman-zaman
Fırlanır, nəğmə deyir onlar bu vaxta qədər.

- 97 Görəndə ki, əqlimi çaşqınlıq sarıb yaman
Beatriçe söylədi: “Birinci iki qatda
İsrafillər, mələklər fırlanır dayanmadan.
- 100 Onlar hey fırlanırlar məhəbbət hökmü altı
Nöqtənin ətrafına, bu hökmə baş əyərək;
Bu hökm isə qətiyyəni tükənmir kainatda.
- 103 Tanrının elçiləri xeyli zəhmət çəkərək
Bir çələng toxumuşlar Allahın cöhrəsindən;
Birinci üç izdiham bununla bitir, demək.
- 106 Bil, sevincin qədəri hər işıq haləsində –
Görməyinə bağlıdır onların həqiqəti,
O da idraka qıda verir öz növbəsində.
- 109 Görürük ki, gözlərdir doğuran səadəti,
Məhəbbət deyil əsla; müsafirtək məhəbbət
Bu yolda müşayiət edir ancaq diqqəti.
- 112 Gözlərə xidmətincə verilib belə qiymət,
Bunun kökü lütfədir, bir də himayəsində;
Beləcə pillə-pillə yaranır bu həqiqət.
- 115 Əbədi bir baharın yamyaşıl sinəsində,
Həməl bürcü taxtında salındığı gecədə
Üç qonşu izdihamın o bircə nəğməsində
- 118 Üç səli bip “Osanna” eşidilir necə də,
Üç qat müqəddəs olan səslərini qoşaraq
Bir üçlükdə mələklər dilə gəlir necə də.
- 121 Üç ilahə durmuşdur burda qarşılaşaraq:
Sağ yanda – hökmranlıq, onun dalınca – Qüvvət,
Sonra da – hakimiyyət ona yaxınlaşaraq.
- 124 İki orta halədə üzlərində səadət,
Odur, pərvaz eləyir qanadlı Cəbraillər,
Axırda Mələklərin sevincidir, nəhayət.

- 127 Bütün bu izdihamlar yuxarı dikib nəzər,
Aşağıya göndərir müzəffər qərarını,
Bununla da nəzəri onlar cəlb eləyirlər,
- 130 Dionisi seyr edib rütbələr qatarını,
Bu əsrarlı aləmin seyrinə daldı qəlbən,
Mənimtək sadaladı onların adlarını.
- 133 Ona həmrəy olmadı Qriqori qətiyyəni;
Ancaq sonra göylərdə cəmləyəndə diqqəti
Özü öz səhvini tez anlayıb güldü həməni.
- 136 Əgər sirlər dolu bu qədər həqiqəti
İnsanlara açıbsa, burda heyvətli nə var,
Axı onun özünə burdakı səltənəti,
- 139 Bütün həqiqətləri açıb burdakı zəvvar”.

İYİRMİ DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

- Latonanın övladı olan əkiz balalar
Tərəzidə, həməldə üz-üzə duran zaman
Hər ikisi eyni bir üfəqdə tutur qərar,
- 4 Onları ucalıqda birləşdirən bircə an
Elə keçir, o dəmdə bir-birindən ayrılan
Hərə öz səmasına can atır dayanmadan,
- 7 Bu az müddət içində sükut içrə dayanan
Beatriçe Nöqtəyə baxırdı göz çəkmədən,
O nöqtə ki, könlümdə yaratmışdı həyəcan.
- 10 Axır dindi: “Gözündə suallar görürəm mən,
“Nə vaxt” ilə “harda”-nı birləşdiribdir onlar,
Məndən cavab alarsan bütün sorğulara sən.
- 13 Onunçün yaratmadı o uca pərvərdigar
Bu şəfəqlər qoynunda gülümsəyən hoyatı,
Ki, o: “Varam, mövcudam” – deyər parləsın par-par, –

- 16 Əzəli olmasıyla qabaqladı o vaxtı,
Əzəli bir eşq ilə açıldı budağında
Hesabsız, intəhasız məhəbbətin büsəti.
- 19 Əvvəllər də məhəbbət ətalət yatağında
Yatmadı; çünki Allah mövcuddur lap binadan,
Nə “əvvəl”, nə “sonra” var bu mövcud olmağında.
- 22 Maddə mahiyyətlə qoşa, ayrı – hər zaman
Kamil varlıq olmağa can atırdı birbaşa,
Sanki üç ox bir vaxtda atılmışdı üç yaydan.
- 25 Kəhrəbaya, şüşəyə, büllura et tamaşa,
Görərsən ki, orada parıldayır şüalar,
Həm də bu şüaların ardı kəsilmir haşa,
- 28 Xaliqin üç sifətli meyvəsi belə par-par
Parlayır, saçılırdı onun qəfil şüası,
Bir-birindən qətiyyəən seçilməyirdi onlar.
- 31 Quruluşun, varlığın əzəli ibtidası
Bir vaxtda yaradıldı; əməlləri saf olan
O yüksək mərtəbəni tutub, budur qıyası.
- 34 Aşağıda mövcuddur təmiz maddi imkan,
Ortada – bu imkanın o əbədiyyət ilə
Arasında əlaqə olubdur hər bir zaman.
- 37 Hərçənd xoşbaxt İyeronim yazıb sizinçün belə –
Kainatda nə varsa onların hamısından
Mələklər yaranıbdır nə qədər əvvəl hələ,
- 40 Lakin Əhdi-ətiqlə, Əhdə-cədidi yazan
Saysız səhifələrdə çoxdan vermişdir xəbər,
Oxusan hər bir şeyi anlayacaqsan, inan,
- 43 Həqiqətdir o yazı, ağıl da təsdiq edər,
Ki, varlıq öz kamillik nöqtəsinə gəlincə
Yarana bilməzdi heç kainatda mələklər.
- 46 İndi sənə aydındır nə zaman, harda, necə
Xəlf olunub mələklər; qəlbindəki üç istək,
Üç arzu öz kamına gəlib çatdı beləcə.
- 49 Bircə göz qırpmında, asilik göstərərək
Rədd olunmuş çimsiz ruhların bir hissəsi
Yerləri təlatümə gətirdi qasırğatək
- 52 O ruhların qaldığı hissənin dövr etməsi
Elə ehtirashdır, bu sürəti qətiyyəən
Saxlamağa özünün belə çətmir qüvvəsi
- 55 Dərgahdan qovulmağın səbəbi – lənətlənən
O qürur sahibiydi, sonsuz əzabla onu
Hər tərəfdən sıxırdı o yer, gördün bunu sən.
- 58 Bax, bu izdiham isə müti əyib boynunu
Özünü borclu sandı sonsuz Mərhəmətlərə,
Bu mərhəmət öyrətdi dərk etmənin yolunu.
- 61 Elə bunun üçün də, xidmətlərinə görə
Şəfəqli bir aləmin qoynundan yüksələrkən
O, əyilməz iradə qazandı birdən-birə.
- 64 Demək, şübhə etmədən, bunu bilməlisən sən,
Nemətlər – xidmətincə verilir məhəbbətə,
O da açıq qucaqla qəbul edir gələrkən.
- 67 Bu müdrik dövrə haqda müəyyən həqiqətə
Vaqif oldun, eşidib mənim bu söhbətimi,
Qalanını sən özün düşün, gəl qənaətə.
- 70 Üləmalar həmişə mələk təbiətini
Sizinçün belə təsvir edirlər, guya onlar
Düşünür, xatırlayır, istəyir qismətini.
- 73 Qoy deyim ki, həqiqət olsun tamam bərqərar,
Baxsan sizin o yerdə oxunan elmlərə,
Görərsən ki, onlarda ikimənəlilik var.

- 76 Cisimsizlər Xaliqdən sevinc alıb bir kərə,
Həm də çəkmirlər əsla nəzərlərini ondan,
Çünki birçə özüdür vaqif bütün sirlərə;
- 79 Mələklərin qarşısın kəsən yoxdur kənardan,
Həqiqətin əsası, məğzi budursa əgər,
Onlar fikrən, xəyalən gəzə bilməz sərgərdan.
- 82 Sizdə isə yatmamış bəzən yuxu görürlər,
Vardır öz nağılına inanan, inanmayan;
Bu həm günah, həm də ki, ləkə deyilmi məgər!
- 85 Yerdə idrak getməyir bir cığırda heç zaman:
Ehtirasla baxırsız zahiri görkəmə siz,
Özünü göstərmək eşqidir sizdə yanan.
- 88 Bunun cəzası elə böyük deyil şübhəsiz
Ancaq Tanrı sözünü əyib istədiyitək
Rədd, təhrik edənlərin cəzası çox pisd, pis.
- 91 Onlar dərk eləmir, necə qanlar tökərək
Suvarılıb bu əkin, kim boyun əysə ona
Bilmirlər ki, göylərin mərhəmətin görəcək.
- 94 Şöhrət üçün, hər kəsin hər nə gəlsə ağına
Uyduraraq, hədyanlar deyir uca mənbərdən,
İncili yad eləmir, atır onu bir yana.
- 97 Bəzi deyir ki, İsa sonsuz işgəncələrdən
İnləyəndə, geriyyə süründü göydə Qəmə,
Kölgə saldı Günəşlə yer arasında birdən.
- 100 Bəziləri gün özü qaraldı söyləyirlər:
Guya yəhudilərin üstə çökəndə zülmət,
Hindli və ispanları kölgə örtü sərasər.
- 103 Fyorensi dolansan başdan-başa bir müddət
O qədər Lapo, Bindo tapammazsan, nə qədər
Gic keşislər uydurur mənasız, saxta söhbət.

- 106 Örüşlərdən yatağa dönən səfeh sürülər
Onların arxasınca boş hava uda-uda
Gedir, sanır bu söhbət onları xilas elər.
- 109 İsa çağırmaıyb öz tərəfdarların, ya da
Deməyib “get, boş danış”, bu dinin intişarın
Onlara vəsiyyətdə eləməyib dünyada,
- 112 İlk iman gətirənlər özü pərvərdigarın
Haqq yolunda İncili eləyib nizə-qalxa!
Bu din üçün qoynuna girdilər vuruşların.
- 115 İndisə kilsələrdə oturub aşımacan
Boş nağıl danışıqlar, lap təlxəklərdən betər
Camaatı güldürüb ləzzət alırlar bundan.
- 118 Əzabların altında şeytanı görsə əgər
Onda avam camaat başa düşər ən azı
Onun günahlarını nəylə qovur keşislər,
- 121 Elə kütləşibdi ki, insanların zəkası
Ürəkdən inanırlar hər deyilən yalana
Hər hansı boş vədə də gedir birdən hamısı.
- 124 Öz saxta pullarını səpələyib hər yana
Antonya donuzunu yemləyir nadürüstlər,
Xərcləyir var-yoxunu donuzdan murdarına.
- 127 Bax, bütün bu dolanbac, bu əyri yollar yetər,
Yenidən biz qayıdıb dönməliyik əvvələ,
Bü yolda durmalıyıq qovulmaqçün bəla, şər.
- 130 O qədər uzaqlara gedir ki, bu qafilə
Görünmür həddi, sonu – insanların zəkası,
İnsanların sözləri ona çatammır hələ.
- 133 Hətta Daniil verən xəbərin də mənası
Burda dəqiq deyildir, düz gəlməyir hesablar:
Bürüyüb bu hesabı qaranlıqlar dalğası.

136 Üzərinə tökülən Əzəli Işıq ki, var
Bu işığı müxtəlif qaydada alır hər an
Həm də bir qaydadadır dediyim bu nur – şərar,

139 Madam hərə bir cürə nurlanır bu işıqdan,
Demək, məhəbbət yanır əzəl gündən beləcə,
Bu yanmağın, özü də müxtəlifdir hər zaman.

142 Gör nə qədər güzgüdə əks olunur bu qüvvət,
Hər zərrə güzgüdə əks etsə də incə-incə,
Gör əzəli, əbədi qüvvə yüksəkdir necə,

145 Yenə vahiddir elə, pozulmayıır bu vəhdət”.

OTUZUNCU NƏĞMƏ

Altı min mildən də çox məsafə var arada
O yerdə ki, altıncı saat od tutub yanır,
Düşür yerin kölgəsi bu vaxt uzaqlara da,

4 Dərin göylər başımız üstə elə dayanır,
Orda zəif və sısqı ulduzların şöləsi
Torpağa çatmasa da, yerə doğru boylanır.

7 Yaxınlaşdıqca ərşin işıqlı cariyəsi
İtirirdi nurunu ən işıqlı ulduzlar,
Getdikcə ağarırdı bu aləmin çöhrəsi.

10 Nur halələr nöqtənin dövrəsin qatar-qatar
Təntənəylə tutmuşdu, həm də sanardın belə:
Nurlu aləm nöqtənin içində tutur qərar.

13 Görürdüm, bu işıqlar sönürdü halə-halə,
Elə ki, söndü tamam, gözlərim döndü birdən
Baxdım Beatriceyə məhəbbətin hökmüylə.

16 Onun tərənnümüyçün bu son anə qədər mən
Hər nə söyləmişəmsə cəm etsəydim bir yerə,
Yox, o hüsnün vəsfini verəmməzdi, qətiyyə.

19 Nə qədər gözəl idi, ülvü idi o çöhrə,
İnsanın idrakından ucaydı; pərvərdigar
Yalnız özü dərk edə bilər onu dübarə.

22 Mən acizəm, etiraf edirəm bunu naçar,
Bəlkə uğramamışdır belə məğlubiyyəyə
Nə tragik, nə komik, nə də başqa nəğməkar;

25 Zəif göz günə baxcaq düşər sonsuz heyrətə,
Qamaşar, heç nə görməz, saldı ilk dəqiqədən
O nur dolu təbəssüm məni bu vəziyyəyə.

28 Görən zamandan bəri onu bu dünyada mən
O hüsnü vəsf etməyə hər dəqiqə, hər saat
Nəğməmin iqtidarı, gücü çatırdı hərdən.

31 İndisə səyim mənim burda yersizdir, heyhat,
Vəsfinə can atmağım verməyəcək bir səmər,
Sənətimdə qalmayıb əvvəlki qüdrət, büsat.

34 Qoy indi mənimkindən daha güclü nəğmələr
Onu vəsf eləsinlər, adı bir əsər kimi
Artıq mənim zəhmətim sona çatır bir təhər.

37 Beatrice söylədi nikbin bir rəhbər kimi:
“Biz cismani aləmin ən yüksək zirvəsindən
Ən pak nurlu göylərə qalxmışığı şəhpər kimi,

40 Bu mənəvi işıqdır, məhəbbətin səsinə
Səs alır xeyirxahlıq, burda gülür səadət,
Çətindir məst olmamaq sevincin nəşəsindən.

43 Mələklərdən, ruhlardan qoşun düzəldib cənnət,
İkisi də burdadır; biri sənə görünər
O qiyamət gününün libasında həlhəlbət”.

46 Göy üzündə qəfildən çaxan kimi şimşəklər
Gözə heç nə görünür, bu qəfil parıldıdan
Əvvəl aydın görünən şeylər itir sərəsər,

- 49 Lap beləcə, işığa qərq olmuşdum bu zaman,
O qədər güclü idi bu nur, o qədər parlaq
Gözümün qarşısında görünməz oldu hər yan.
- 52 “Məhəbbət bu göyləri beləcə qoruyaraq,
Bu cürə salamlayır buraya gələnləri,
Od yandırmaqçün bu cür şam hazırlayır ancaq”.
- 55 Diqqətlə dinləyəntək bu qısa kəlmələri,
Anladım ki, hansı bir qüvvənin sə həmləsi
Məni qaldırmadadır yüksəkliyə, irəli;
- 58 Açdı mənim gözümü onun təzə şöləsi,
İndi nə qədər güclü olsaydı da işıqlar
Qamaşmazdı, baxardı gözlərimin giləsi.
- 61 Işıq çayı axırdı; elə bil ki, ilk bahar
Bütün suları yığıb qatmışdı bir-birinə,
Nurlu sahil boyunca axıdırdı biqərar.
- 64 Canlı işıq səpilib suların üzərinə
Axırdı, qona-qona sahil çiçəklərinə,
Yaquət qaşlı üzüktək dəyirdi nəzərimə.
- 67 Çiçəklərin ətrindən bihuş kimi, dərinə
Batırdılar; onları qoynuna alırdı su;
Biri batır, digəri üzə çıxırdı yenə.
- 70 “Burda gördüklərini dərk eləmək arzusu
Görürəm, xəyalını cəzb edir təşnələrtək,
Çoxaldıqca bu istək sevinirəm doğrusu.
- 73 Lakin çayın suyundan əvvəl içəsən gərək,
Sənin təşnə üroyin rahatlanır o zaman.
Belə dedi gözümün nuru o gözəl mələk;
- 76 Sonra əlavə etdi: “Bu nur selində axan
Bu təbəssümlü otlar, batıb-çıxan incilər
Onların haqqındakı həqiqətdən bir nişan,

- 79 İlk xəbərdir. Onları görə bilmirsə əgər,
Gör sənın baxışların davamsızdır nə qədər,
Qüsur, təqsir sənın o gözündədir müxtəsər”.
- 82 Görürsən ki, yuxudan çox gec duran südəmər
Anasının döşünə sürtür yanaqlarını,
Var gücüylə can atır ki, süd əmsin birtəhər,
- 85 Ondan betər, toplayıb gücümü, qərarımı,
Gözümün aynasını yaxşılaşdırım deyər,
Əyildim içmək üçün cənnətin sularını.
- 88 Kirpiklərim azacıq dəyəntək nur çeşməyə,
Mənə elə gəldi ki, uzandıqca uzanan
Axıb gedən nurlu çay çevrildi dairəyə.
- 91 Üzündəki maskanı çıxarıb atsa insan
İtər göz önündəcə onun saxta sifəti,
Başqa üzde görünər, başqa çöhrədə bu an,
- 94 Beləcə çiçəklərin, işıqların heyəti
Ecazkar bir məclisə çevrildi birdən-birə,
Gördüm göylər qoynunda cüt üsyankar qüvvəti.
- 97 Həqiqi səltənətin hökm etdiyi bir yərə
Məni belə gətirən, ey nuri-pərvərdigar,
Qoy deyim gördüyümü, qüvvət ver bu sözlərə!
- 100 Ucalıqda əbədi parlayan bir işıq var.
O işıqda seyr edir daim xalığı xilqət,
Çünki xilqət əzəldən onun seyrin arzular;
- 103 Tanrı elə dairə yaradıb burda fəqət,
Onun genişliyini, ölçmək olmaz göz ilə,
Tutmaq olmaz Günəşin çevrəsin ona nisbət.
- 106 Üst göylərə nurunu saçaraq halə-halə
Onun aydın üzündən işıq düşür hər yərə,
O göylər hərəkəti, qüdrəti alır belə.

109 Bataraq başdan-başa otlara, çiçəklərə
Sahildə qalxan təpə suların aynasında
Özünü seyr eləyir, – bax, belə bir mənərə

112 Açıldı lövhə kimi gözümün qarşısında,
Mindən də çox cərgəylə sıralanmış işıqlar
Qalxırdı təpə kimi yuxarıya bu anda.

115 Aşağıda belə bir işıq tutubsa qərar,
O zaman yuxarıda cərgə-cərgə açılan
Gül-çiçəyin dövrəsin nə ilə ölçmək olar?

118 Nə intəhasız sayı, nə misilsiz saçılan
Təntənəli şəfəqi yayınmırdı gözümdən,
Dərinlik və ucalıq gözü yormurdu bir an.

121 Uzaq nədir, yaxın nə – orada görmədim mən:
Orada işləməyir təbiət qanunları,
Orada təkdir Allah, o özüdür hökm edən.

124 Uzununa, eninə açılaraq sapsarı
Gülün ortasındakı maya saçırdı ətir,
Günəşi vəsf edirdi əbədiyyət baharı,

127 Qəlbimə hakim idi sükunət bir də fikir,
Məni başa salaraq, belə söylədi rəhbər:
“Ağ paltara bürünən o izdihama bax bir!

130 Gör bizim bu dövrəyə onlar nə çox gəlirlər!
Bir bax, bütün pillələr dolubdur başdan-başa,
Təzə gələnlər üçün yer az qalıb nə qədər!

133 O yerə ki, indi sən eləyirsən tamaşa,
Görürsən orda taxt var, gələcəkdir bir zaman
Sən hələ bu dəhlizə çıxmamışdan birbaşa,

136 O yerdə əyləşəcək aranızda hökmran
Arriqonun pak ruhu, İtaliyaya nicat
Verib, köməyinizə gələcək yubanmadan.

139 Hərslilik gözünüzü elə bağlayır, heyhat,
Son nəfəsdə, can verən arıq, sısqə körpətək
Ananızı kənara qovursunuz o saat.

142 Onda görürlər haqqın divanına gələrək
Gizli yolla düz, açıq yolu qarışdıranı,
Onun iki sifəti görünəcəkdir, demək.

145 Lakin Tanrı qoymaz ki, müqəddəs adı, sanı
Ləkələsin dələduz; onu hökmən salacaq
O yerə ki, schrbaz Simon çəkir cəzanı;

148 Alanlı da sıxılıb dərinlikdə qalacaq”.

OTUZ BİRİNCİ NƏGMƏ

Beləliklə, açılmış bəyaz gül nisbətində
Görünürdü göylərin o müqəddəs qoşunu,
Quzu həmin qoşunla nişanlanıb bətdə;

4 Ruhuna, varlığına məhəbbət atəşini
Yayanın işığında belə gördüm onları,
Nəgmə deyən o biri dəstənin sə işini

7 Belə təsəvvür etdim: elə bil saysız arı
Çiçəklərin üstünə qonur, qayıdır yenə,
Şirin balla doldurur yuvasını – şanları,

10 Bal ləçəkli ağ gülün başına dönə-dönə
Alçaqdan hərlənərək qayıdırdılar geri, –
Özlərinin məhəbbət adlı sabit evinə.

13 Canlı atəşdən idi, nur saçırdı üzləri,
Geyimləri büsbütün bəyazdı, qardan da ağ,
Qızıldan yaranmışdı hər birinin şəhpəri.

16 Ağ gülün daxilində cərgə-cərgə duraraq
Hərərət bəxş edirdi sevinc ilə, təzə-tər,
Bu hərərət onların qanadındaydı ancaq.

19 Yüksəkliklə o gülün arasında mələklər
Görürdüm ki, sıxlaşıb saysız dəstəylə uçur,
Bu sıxlıq nurun önün kəsmirdi zərrə qədər.

22 Tanrının şöhrətiylə uca göylər doludur,
Hər qat ləyaqətincə alıbdır nuru ondan,
Alınmazdır qarşısı axırsa bu şanlı nur.

25 Şərəfə çatmış olan bütün bu rahat məkan
Doludur Əhdi-ətiq, Əhdi-cədid yayanla,
Müqəddəs bir hədəfi seyr edir hamı heyran.

28 Ey üç üzün nurunu bir nuri-asimanla
Birləşdirib parladan, eşq ilə bərişdirən,
Bizim də üstümüzdə bir işıq saç imanla!

31 O yerdə ki, Gelika əziz oğluyla hər an
Parlayaraq nurunu səpir yüksəkliklərdən,
Axıb gəldi vəhşilər bu aləmə kənardan,

34 Gördülər Roma necə bəzənibdir parlaq, şən,
Lateran da onları saldı sonsuz heyrətə,
Gördülər ki, əzəmət əksilməyir bu yerdən, –

37 Gəldim fani aləmdən bu nuri-səltənətə,
Fyorens qapılarından keçib ruyi-zəmindən
Gələrkən bu işıqlar yurdu əbədiyyətə

40 Ah, necə də xəcalət hissi keçirmişəm mən
Həm də sevinirəm ki, çevrilərək lal-kara
Bu yollarda dinmədim, danışmadım qətiyyə.

43 Bənzəyirdim təskinlik tapmış məsud zəvvara,
Bir zəvvar ki, məbədin gələrək səcdəsinə
Bunu nəql eləyəcək sonradan insanlara,

46 Parlaq işıq içində durub baxırdım yenə
Nizamlı pillələrə, çevrilərək diqqətə
Baxırdım dövrə-dövrə uzununa, eninə.

49 Çox simalar mən gördüm layiqdir məhəbbətə,
Çökmüşdü başdan-başa təbəssümlər, şüalar
Seyr etdiyim hər sakit, hər bir ali sifətə.

52 Elə ki bu Cənnətin qucağında hər nə var
Heç nəyi buraxmadan, gözlərim tamam-kamal
Diqqətlə seyr elədi, yubanmadan, biqərar,

55 Soruşmaq xatirinə döndüm geriyə dərhal,
Baxıb dərk etmədiyim, görüb bilmədiyimdən
İstədim xanımına verim bir neçə sual.

58 Görmək istədiyimi görəmmədim fəqət mən;
Beatriçenin yerində əynində bəyaz əba
Bir nəfər məchul qoca peyda oldu qəflətən.

61 Necə lütfkar idi o baxışlar, o sima,
Necə də həyəcansız baxırdı o, mehriban,
Ata nəvazişilə dolu idi o qoca.

64 “Bəs hanı Beatriçe?” – mən xəbər aldım ondan;
Dedi: “Sən öz arzunu başa vurasan deyər
Məni sənənin yanına dostun göndərüb, inan.

67 Baxsan əgər üstdəki üçüncü dairəyə
Onu orda görərsən, daha işıqlı, parlaq
Bir təxtə əyləşib, layiqdir bu taleyə”.

70 Tez yuxarı baxdım mən cavab verməzdən qabaq,
Gördüm o əyləşibdir nur içində sərəsər,
Başının üzərində nur haləsi tacsayaq.

73 Girdəbli bir dənizin dibindən baxan gözlər
Göylərin gurultulu, şimşəkli sinəsindən,
Göylərin aynasından uzaq olmur o qədər,

76 Nə qədər ki, uzaqdım öz Beatriçəmdən mən,
Qaraltmırdı gözümü uzaqlıq mənim ancaq
Heç maneə o üzü gizlətmirdi, qətiyyə.

- 79 Çağurdım: “Sən ey mənim ümidlərimə dayaq,
Ən çətin anlarda da mənə sən etdin kömək
Cəhənnəm yollarına ilkin basanda ayaq,
- 82 Bu yollarda görməli hər nə vardısı, demək,
Gördüm iradəndəki böyük səxavət ilə,
Lütfünü, qüvvətini təsdiq edir bu ürək.
- 85 Bu lütf üz-üzə gəlib sonsuz əsarət ilə
Axır çatdırdı məni azadlığın özünə,
Sənin hökmün apardı məni cəsərət ilə.
- 88 Qoy sənin səxavətin məni qorusun yenə,
Ruhum sən istəyəntək xali olsun günahdan,
O, pak, təmiz şəkildə vida desin bədənə!”
- 91 İncə təbəssüm ilə gülümsəyib, uzaqdan
Beatrice çevirdi mənə nəzərlərini;
Sonra Əbədiyyətin nuruna baxdı bu an.
- 94 Qoyca dedi: “Əngəlsiz etməkçün səfərin
Mən səninlə yanaşı gəlib dayandım belə,
Xahiş ilə məhəbbət belə alır yerini, –
- 97 Sən bu gülzarlığa bax açıq nəzərlər ilə;
Onda sənin gözlərin ilahi şəfəqləri
Qarşılar başdan-başa, seyr edər hünər ilə.
- 100 Xəyalıyla yandığım göylər hakimi pəri
Bizə göstərəcəkdir bu yolda hər cür kömək,
Mən – Bernardın sözləri ona çatandan bəri”.
- 103 Elə bil ki, bir nəfər Kroasidən gələrək
O ilahi çöhrəni seyr eləyir yaxından,
Ürəyinin rıqqəti çoxalır köyrələrək,
- 106 Düşünür öz-özünə surətə baxan zaman.
“Ah, ey müqəddəs İsa, beləymişsən, demək, sən,
Ey ixtiyari-ələm, ey dünyaya hökmran”.
- 109 Elə bu cür baxırdım həmin müqəddəsə mən,
O şəxs ki, dörd yanını şərr tutmuşdu cahanda,
Ətrafi seyr edirdi, təmkinindən dönmədən.
- 112 Bernard mənə söylədi: “Bəşər oğlu, baxsan da
Sən dərk edə bilməzsən nurlu həyatı, əgər
Yüksəkliyə üzünü çevirməsen bir anda.
- 115 Aşıb bu pillələri keçə bilərsə gözlər,
O ucalıq deyilən həqiqi səltənətdə
Onlara çariçanı görmək olar müyəssər”.
- 118 Qaldırdım gözlərimi; səhərlər, həqiqətdə,
Parlaq olur, al olur üfünün şərq hissəsi,
Günbatan solğun olur dediyim bu müddətdə,
- 121 Uçurumdan elə bil gözlərimin giləsi
Dönürdü dağ başına, həşyənün bir yanına
Gördüm daha da artıq yayılır nür şöləsi.
- 124 O yerdə ki, bələlər üz verdi Faetona
Yayıldıqca ətrafa orda güclü alovlar,
İki yandan qaranlıq hey gəlirdi cövlana.
- 127 Ortaqda şəfəqlər parıldadıqca par-par
Sanırdım dalğalanır qırmızı rəngli bayraq,
Lakin kənarlarında zəif idi od, şərar.
- 130 Həmin orta tərəfdə qanadını çalaraq
Gördüm ki, şadlıq edir mələklər dəstə ilə,
Onların şən-şöhreti müxtəlif idi ancaq.
- 133 Rəqslər, şən nəğmələr davam etdikcə hələ
Onları seyr eləyib göylər Gözəli şən-şən,
Ona baxan gözlərə fərəh verirdi belə.
- 136 Dilim gördüklərimi nəql edəmməz qətiyyəni,
O necə gözəl idi, ah, necə də füsunkar,
O ilahi təsviri, yox, verə bilmərəm mən.

139 Bernard elə ki, gördü o ilahi baxışlar
Oduyla, atəşiylə əsir etmişdir məni,
O gözəllik qızına çevrilib baxdı naçar,

142 Gözlərimdə daha bərk alışdırdı şöləni.

OTUZ İKİNCİ NƏĞMƏ

Məhəbbətin nəşəsin anlayıb dərk edərək,
O seyirçin, nə varsa izah etməkçün, yəqin,
Öz nitqinə başladı müdrik bir təfsirçitək:

4 “Bax, o gözəl qadın ki, yanındadır Məryəmin,
Dərin bir yara vurdu, zəhərlədi də hələ,
Məryəm özü sağaltdı həmin yaranı lakin.

7 Ondən aşağı baxsan əgər sən bircə pillə
Görəcəksən Rahili, odur, orda dayanan,
Onun yanındakı da Beatriçedir belə.

10 Odur Sarra, Revekka, Yudif; o da bir zaman
Kötücəsi Tanrıya üzünü çevirərək,
Günahını dərk edib “Miserere” oxuyan.

13 Beləliklə, pillədən pilləyə enib tək-tək
Gedirlər, onları mən ləçəklərindən ancaq
Tanıyıb ayırıram hansıdır bu gül, çiçək.

16 Aşağıda, yeddinci qatda halay vuraraq
Bizə tərəf durmuşdu yəhudi qadınları,
Gülləri iki yana onlar ayırırdı bax.

19 Nəsillərin İsayə inamıyçün onları
Düzmüşdülər cərgəyə sədd kimi, divar kimi,
İkiyə ayıraraq nurlu pilləkanları

22 O yerdə ki, bəyaz gül açılıb bahar kimi
Yaymışdı ləçəklərin – oturmuşdular orda
İsanın zühurunu gözləyən zəvvar kimi.

25 Yarım dairələrin cərgəsində arada
Boş yer vardı, İsanın zühurun görünlər də
Oturmuşdu həmin o cərgədə, o sırada.

28 Çariçanın taxtıydı şərəfli uca yerdə,
Ondan azca aşağı başqa taxtlar idi, tən
İki yerə bölürdü cərgələri nəzərdə.

31 Qarşı cərgədə İoann durmuşdu üst tərəfdən,
O səhrələr övladı, əbədi müqəddəs ər,
Cəhənnəmdə iki il gözüylə odlar görən.

34 Yuxarıdan-aşağı ayrılmışdı dövrlər
Allahın qullarına, orda olub bərqərar
O Fransisk, Benedikt, Avqustin – dinə əsgər.

37 Səninçün qoy hikməti ölçsün bu izdihamlar
Dinin bir cüt gözüdür aydın görən bu bağı,
Bağın düz yarısında hər göz tutacaq qərar.

40 Bunu da bil, cərgələr uzandıqca aşağı,
Bərabər şəkildə bölünən enişdə, bax
Oturənlər özləri qazanmayıb bu haqqı,

43 Özgələri qazanıb, qeyri-şərti var ancaq;
Göyə ucalanların ruhu burdadır, fəqət.
Bilmirəm hansı haqlı ucalıb, hansı nahaq.

46 Qulaq assan onlara, yetirsən burda diqqət
Onların üzlərindən, uşaq ləhcələrindən
Özün anlayacaqsan bu sözləri nəhayət.

49 Ancaq təəccüb ilə sükuta dalmısan sən;
Bütün şübhələrini dağıtmaq xatirinə
Bu düyünlü kələfi səninçün açaram mən.

52 Bu sonsuz səltənətdə – aydın olsun qoy sənə –
Görəcəksən, nə achiq, nə ehtiras, nə qubar,
Nə təsadüf sığınacaq tapa bilmir özünə.

- 55 Çünki burda biryolluq qoyulmuşdur qanunlar,
Bu qanunlar pozulmaz – sanasan ki, əllərdə
Hər barmağın özünə görə öz üzüyü var.
- 58 Bu əbədi aləmə tez gələn nəsillər də
Müxtəlif sine causa bölünməyib nahaqdan,
Müxtəlif dövrlərə qoyulmayıb bu yerdə.
- 61 Bu xoşbəxtlik, məhəbbət diyarına hökmran,
Ən yüksək cəsarəti xəlq etdiyi zaman da,
Bundan gözəl səadət, ali bir nemət, inan.
- 64 Arzu edə bilməzdi xilqəti yaradanda,
Belə bölür, paylayır o xaliq mərhəməti;
Biz bu mübhəm mənanı dərk edirik baxanda.
- 67 Müqəddəs kitablardan sizlər bu həqiqəti
Çox yaxşı bilirsiniz, bətdə ikən hələ
Başlanıb əkizlərin barışmaz ədavəti,
- 70 Tanrının mərhəməti rangarəngdirsə belə,
Rəngarəng olmalıdır elə bax, buna görə
O şəfəq çələnginin burda saçıdığı şölə.
- 73 Bunuçün də işiyçün bax, bu uca göylərə
Yüksəlmələr mükafat almır bir zərrə belə:
Xaliqin ilk şəfəqi verir burda səməərə.
- 76 Dünyanın yaratdığı o ilk vaxtlarda hələ
Günahsız körpələrin ruhunu zaman-zaman
Validəynlər xilas edirdi inam ilə.
- 79 Elə ki keçdi getdi o ilk vaxtlar, o dövran –
Başlandı oğlanları sünnət etmək adəti
Ki, günahsız qanadlar güc-qüvvət tapsın bundan.
- 82 Enən kimi aləmə xaliqin mərhəməti
Olmasaydı İsanın xaç suyuna çəkilmək,
Günahsızlıq göylərə qalxa bilməzdi qəti.

- 85 İndi isə nəzər sal başdan-başa İsatək
Görünən çöhrəyə sən; onun şəfəqlərindən
İsanı görmək üçün gözün nur əxz edəcəkdir”.
- 88 Müqəddəs dəstələri bu vaxt seyr elədim mən,
Gördüm fərəh yağışı yağdırırlar dalbadal,
Uçurlar yüksəkliyin sonsuz üfüqlərindən,
- 91 İndi mənim gözümü məftun eləyən bu hal
Cənnətin heç yerində görünməmişdi fəqət,
Əks edəndə Allahın surətin tamam-kamal.
- 94 Bu xorun qucağına enmiş ruhi-məhəbbət
Oxuyurdu: “Ave, Maria, gratia plena!” –
Qanadını açdı hüzurunda nəhayət.
- 97 Bax, bu müqəddəs mahnı yayıldıqca hər yana,
O uca səltənətdə dolandıqca hər yeri,
Daha çox çilənirdi nur bu xoşbəxt məkana
- 100 “Əbədiyyət taxtından qalxıb bayaqdan bəri
Mənə kömək etməkçün enib buraya gələn,
Sən ey müqəddəs ata, ey başımın rəhbəri,
- 103 Gözləri çarıçanın gözlərinə dikilən
Bu mələk kimdir belə uçub gəlirdi bura,
Məhəbbət atəşilə nurlanıb, sanıram mən?”
- 106 Öyrənməkçün mən sual verdim o ixtiyara,
Məryəmin çöhrəsindən işıq alan o sifət
Nurlu dan ulduzuna bənzəyirdi bu ara.
- 109 Dedi: “Ruha, mələyə bəxş olunan cəsarət,
Gözəllik – bunlar bütün verilib həm də ona,
Bizim də istəyimiz elə bu idi əlbət.
- 112 O, palma ilə gəldi çarıçanın yanına,
Tanrı oğlu qaldırıb aparmaq istəyirkən
Bu fani cismimizi yüksək göylər qoynuna.

- 115 Mən söhbət elədikcə indi diqqət yetir sən,
Göylər səltənətində əsilzadə sayılan
Adamları birbəbir qoy tanıdım sənə mən.
- 118 Orda başqa ruhlardan daha da xoşbəxt olan
Bax, Avqusta on yaxın qonşudur iki nəfər,
Onlar göylər gülünün bir cüt köküdür, inan.
- 121 Soldakı babamızdır – bütün irsi əməllər
Ondan qalıbdır bizə, göstərərək cəsaret
Qadağan meyvə yedi, dad qoyub getdi – zəhər;
- 124 Sağdakı kəlisaya bağlayıbdır məhəbbət,
İsa həmin qocaya tapşırırdı bir zaman
Gülün açarlarını – misilsiz bir əmanət.
- 127 Yanındakı – nizədən, əzab mismarlarından
Başa gəlmiş gəlinin sonrakı qara, çətin,
Əzablı günlərini görmüşdü qabaqcadan.
- 130 Birincinin yanında dayananın ümməti
Göydən yağın neməti yeyib gəlsə də cana,
Yenə də tərgitmədi tərsliyi və höcəti.
- 133 Pyotrla rüberu görürsən, durub Anna,
Qızının çöhrəsinə o baxır yorulmadan
Gözlərini çəkməyir oxusa da “Osanna”;
- 136 O ulu babamızla üz bəüzə dayanan
Luçiyadır, gələrək xilas etdi o səni
Uçurumdan üzüstə düşüb yıxılan zaman.
- 139 Yuxunun vaxtı keçir, daha qoyaq nöqtəni,
Qayçını vurmamışdan təcrübəli dərzilər
Gərək ölçsün parçanı, biçəcəyi şiləni.
- 142 Tanrı dərğahına qoy dikilsin indi gözlər,
Çünkü ona baxanda parlayan nura, demək,
Qərq olar nəzərlərin sənə də mümkün qədər.

- 145 Ümidündə daima sabit qaçasan gərək,
Geriyə getməyəsən, qanadını çalaraq,
Görək mərhəmət üçün Tanrıya dua edək,
- 148 Bizə bu mərhəməti Tanrı göstərir ancaq;
Son ardımca dua et, sığımb məhəbbətə,
Qoy deyilən sözlərdən qəlbin düşməsin uzaq”.
- 151 O, söyləyib bunları başladı ibadətə.

OTUZ ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

“Ey öz oğlunun qızı, sən ey bakirə – ana,
Sən ey hamıdan uca, ey hamıdan mehriban,
Ey qüdrətin zirvəsi, bəzək külli-cahana,

- 4 Bax, sənənin varlığında təcəllə tapdı insan,
Xaliqi lütfkardır; onu yaradan özü
Yaratdığına görə olmamışdır peşiman,
- 7 Yenə sənənin bətnində yanır məhəbbət gözü,
Cənnətdə gül bitirdi o gözün hərərəti,
İndi o pardaqlanır, məftun eləyir gözü.
- 10 Sən burda ruhumuzun zirvəsi, məhəbbəti;
Fani aləmdə ümid bulağısan, müxtəsər,
İnsanları içirib, verirən səadəti.
- 13 Sənənin hökmün, qüdrətin özəmidir o qədr
Mərhəmət diləməkçün hüzuruna gəlməmək
Qanadsız uçanların aqibətinə bənzər.
- 16 Yox, təkcə diləyənlər almayır səndən kömək,
Yox, təkcə sən onları xilas eləməyirsən,
Həm də əzəl cavabı səndən alır hər istək.
- 19 Dərdə, qəmə şerik – sən, inayət göstərən – sən,
Sən səxavət kəfisən, qəlbin təkamülünə
Öz böyük varlığında əbədi yer verən – sən!

- 22 O insandır, yüksəlib bura – cənnət elinə,
Kainatın dibindən o qalxıb dövrə-dövrə
Ruhlar səltənətini seyr edib dönə-dönə,
- 25 İstəyir torpaq üstən gətirdiyi sözlərə
Hökmünlə bəxş edəsən elə qüdrət, iqtidar –
O Ali Səadəti görə bilsin bir kərə.
- 28 İndi sənə dikilən mənim öz gözüm ki var,
Onların görməsiyçün yalvarmazdım bu qədər,
Yalnız onun xətrinə yalvarıram mən naçar:
- 31 Qoy açılısın önündə onun sonuncu sədlər,
Dağıt dualarınla pərdəsini zülmətin,
Qoy ön yüksək Sevinci görsün bu cinsi-bəşər.
- 34 Çariça, yalvarıram çox böyükdür qüdrətin,
Bir də elə et ki, sən o, xeyrin sorağından
Sonra da çəkilməsin, görsə də min hikməti.
- 37 İnsani ehtirası onda susdur hər zaman
Görürsən: Beatriçe bütün izdiham ilə
Mənimtək əl açaraq dua edir anbaan!”
- 40 Tanrı inayətində sonsuz ehtiram ilə,
Məhəbbətlə anılan gözlər yalvaranlara –
Mərhəmət olacaqdır – dedi ehtişam ilə.
- 43 Sonra Pak Işıq olan yerə qalxdı bu ara,
Bir yerə ki, düşünmək olmaz belə qətiyyəni
Məxluqatdan kiminsə nəzəri qalxsın ora.
- 46 Bütün arzularıma çatıram, anladım mən,
Gördüm ki, son mənzilə yetmək həsrəti ilə
Ehtirasla yanırım, özüm də hiss etmədən.
- 49 Bernard kəlmə kəsmədi, gözün işarətilə
Bir də təbəssümü ilə dedi baxım yuxarı;
Mən onsuz da oraya baxırdım diqqət ilə.

- 52 Yüksəkliyə zillənən gözlərim, baxışlarım
O ali nurdan özgə görə bilmirdi heç nə,
Çünki o nur özüydü həqiqətin şərari.
- 55 Saflaşdığım bu anda səslər eşitdim yenə,
İnsanlar danışırdı; səslər çox olduğundan
Yaddaşım bu səsləri həkk etməyib özünə.
- 58 Bəzən belə olur ki, yuxu görür bir insan,
Qəlbindən çıxıb bilmir bu yuxunun əsəri,
Hərçənd Hördüklərindən qalmayıb əsla nişan,
- 61 Mən də nə görmüşəmsə həmin o vaxtdan bəri,
Könlümün hərərəti isindirir onları,
Qəlbimə zaman-zaman hey axır nəşələri;
- 64 Bu minvalla əridir Günəş də bəyaz qarı;
Bu minvalla əsəndə zəif meh, asta külək
Dağıldı Sibillanın yarpağa yazdıqları.
- 67 İnsan fikrindən uca qalxmısan yüksələrək,
Ey Ali Nur, burada gördüklərimi bari
Sən qaytar yaddaşıma, mərhəmətə gələrək,
- 70 Bəxş elə nitqimə sən elə bir iqtidarı,
İlahi şöhrətindən bu əbədi cənnətin
Həli eləyə bilim gələcək insanları!
- 73 Zəif işıltı kimi təfəkkürümdə, yəqin,
Yaşadaram, qataram əşarımın səsinə,
Onlara aydın olar müzəffər nurun sənin.
- 76 Neştər demək olardı bu işıq şöləsinə,
Gözümü çəksə idim o güclü nurdan əgər
Gözlərim kor olardı, belə gəlirdi mənə,
- 79 Yadımdadır ki, mənə güc verdi bu fikirlər,
Gözlərimi çəkmədim ucalıqdan bircə an
O İntəhasız Qüvvət görünən vaxta qədər.

- 82 Sən ey səxavət kanı, görüm deyə yaxından
Vəsf olunmaz İşığı, onun sonsuz qüdrətin –
Ey mənə tükənməyən cəsərət bağışlayan!
- 85 Bu sirli dərinliyə baxanda, məhəbbətin
Kainata səpdiyi varağı, səhifəsi
Bir kitabın içində, gördüm, cəmlənib çin-çin:
- 88 Mahiyyətlə təsadüf, onların əlaqəsi
Elə gözəl birləşib əqlə, idraka rəğmən,
Çox solğundur önündə nitqimin hər kəlməsi.
- 91 Yəqin ki, bu birliyin, pozulmaz vəhdətin mən
Əvvəlini görürdüm, çünki necə deyərlər,
Bu hüsnü seyr etdikcə sevinirdim təzədən.
- 94 Bircə an – dərin oldu, uçurumdan da betər,
Arqonun kölgəsini Neptun görəndən bəri
Keçən iyirmi beş əsr dərin deyil bu qədər.
- 97 Beləcə seyr edirdi idrakımın gözləri
Donuq kimi, heyrətlə, hərəkətsiz, diqqətlə,
Baxdıqca da yaxırdı məni atəş əsəri.
- 100 Ruh elə kamilləşir, dəyişməz bər adətlə
O işığın özünə doğru daim atır can,
Qalanlardan üzünü döndərir qətiyyətlə;
- 103 Çünki onun özündən, nurundan kənar olan
Şiddətlə arzulanan bütün gözəl nemətlər
Kamillikdən uzaqdır, puçdur başdan binadan,
- 106 Bundan belə sözlərim olacaqdır müxtəsər, –
Hərçənd ki, gördüyümdən yadımda var – südəmər
Bələkli bir körpənin bildiyi sözlər qədər.
- 109 Bax, bu canlı İşığın – elə düşünməsinlər
Görkəmi bir deyilməş, görünürmüş yüz cürə: –
Yox, həmişə necəydi – görünürdü o təhər.
- 112 Onunçün ki, gözümə o qüvvət verə-verə,
Vahid surət yaratdı, həmin bu surət ilə
O özünü özümdə dəyişdi birdən-birə.
- 115 Mən bu Ali İşığın qoynunda heyrət ilə
Üç oxşar halə gördüm, müxtəlifdi rəngləri,
Aydın dərinliklərdə görünürdü üç halə.
- 118 Sanki əks eləyirdi bir haləni digəri,
Elə bil İridadan boylanırdı İrida;
Üçüncü – alov idi, ruhların taci-səri.
- 121 Ah, sözlərim dadıma çata bilə burada, –
Gördüyüm o sürəti təsvir edə biləm mən
“Mümkün deyil!” – söyləmək indi yetməz imdada.
- 124 Öz nuruyla nurlanan, özünü dərk eləyən,
Təzədən dərk eləyib dərk olunmuşdu yeksər,
Öz surətin yaradan, ey Əbədi İşıq, sən!
- 127 Varlığında yaranıb şölənənən halələr
Əks olunmuş nur kimi görünürdü, onları
Mən seyr eləyən zaman əvvəldən sona qədər, –
- 130 Onların içindəki həmin rənglər çaları
Bizim surətimizi canlandırdı bu anda;
Mən həris gözlər ilə baxdım onlara sarı.
- 133 Çevrə kvadratını ölçüb hesablayanda,
Kiçik bir məchulluq belə qalmasın deyə
Həndəs bütün əqlini cəm eləyir bir anda –

- 136 Mən beləydim baxanda bu mübhəm möcüzəyə:
İstəyirdim dərk edəm dövrə ilə sifətin
Birlikdə vəhdətini, baxanda o haləyə.
- 139 Öz gücüm çatmayırdı buna: nur həqiqəti
Göydən axıb əqlimə kamillik verdi fəqət.
Bu sürətli uçuşa xəyalımın qüdrəti
- 142 Burda əsla dözmədi; lakin ülvi məhəbbət
Bütün cəhətlərimi, iradəmi, vüqarı
Təkərtək hərləyirdi; o məhəbbət – o qüvvət
- 145 Əzəldən dövr etdirir günəşi, ulduzları.

İZAHLAR

“İlahi komediya”nın tərcüməsi üçün M.Loziñskinin rus dilində 1967-ci ildə iki dəfə nəşr olunmuş tərcüməsi əsas götürülmüşdür. Tərcümə prosesində və redaktə zamanı M.Loziñskinin tərcüməsi ilə yanaşı Dmitri Min tərəfindən edilmiş tərcümənin “Cəhənnəm” və “Cənnət” hissəsindən (1904 və 1909-cu il nəşri), habelə D.Minayevin, M.A.Qorbovun və O.N.Çyuminanın tərcümələrindən istifadə olunmuşdur. Bir sıra adların və ifadələrin verilişində, habelə izahlarda “İlahi komediya”nın yubiley nəşri (Milan, 1965) və almanca nəşri (Berlin, 1960) ilə müqayisələr edilmişdir. İzahların əksəriyyətində M.Loziñskinin, N.N.Qolenişşev-Kutuzovun müxtəlif nəşrlərə verdiyi kommentarilər əsas götürülmüşdür.

İzahlarda rum rəqəmi nəğməni, ərəb rəqəmləri şeir bəndlərini və misraları göstərir.

“CƏHƏNNƏM”

BİRİNCİ NƏGMƏ

¹ “*Bu dünyada ömrümün yarısını keçəndə...*” – Dantenin insan ömrü barədə öz fəlsəfəsi var idi və bu fəlsəfə xristian dini təliminə də uyğun gəlirdi. “Ziyafət” əsərində o yazır ki, insan ömrü aşağıdan yuxarıya yüksələn və sonra yenə də aşağıya enən bir dairə təşkil edir, bu dairənin ən yüksək zirvəsi 30-la 40 yaş arasındadır, yəni 35 yaşdır. Dante özü 1300-cü ildə 35 yaşına çatmışdı. “İlahi komediya” həmin tarixdən altı-yeddi il sonra yazılmağa başlamışdır. Buna baxmayaraq Dante özünün həmin əsərdəki hadisələrdə o biri dünyaya səyahətini təxminən 1300-cü ilə aid edir, yəni ömrünün ən orta yaşında olduğuna işarə edir.

²⁻¹² “*Mən girdim zülmət kimi qaranlıq bir meşəyə*” – meşə insan həyatına, bu dünyaya işarədir, onun qaranlıq olması bu dünyada insanların günaha batmasıdır, yoldan azmasıdır, bu, eyni zamanda, İtaliyanın o zamankı siyasi vəziyyətinə işarədir.

¹³ “*Təpənin ətrafını... dərələr*” – İnsanların günaha batıb azdıqları meşənin (– bu dünyanın) ətrafında guya xiləscici təpə yüksəlir, bu təpəni isə günəş işıqlandırır.

¹⁷ “*Hər tərəfdə bələdçi o göylərin məşəli*” – Günəş deməkdir. Dantenin təsəvvür etdiyinə görə, Günəş Yerlə ətrafında dövrə vuran planetdir. Yer özü

isə hərəkətsiz halda *planetlər* sisteminin mərkəzində dayanmışdır. Dante bu təsəvvürü Ptolemey sistemindən almışdır.

³²⁻⁴⁹ Dantenin yolunu kəsən vəhşi heyvanlar: *vashaq* (yazı pişiyi) – şəhvət-pərəstliyin, *şir* – təkəbbür və məğrurluğun, dişi *canavar* – acgözlüyün rəmzidir.

³⁹⁻⁴⁰ “*O ulduz dəstəsinə, sonsuz gözəlliklərə – İlk təkanı vermişdi ilahi bir məhəbbət*” – Ovna bürcünün ulduzlarına işarədir. Günəş həmin bürcə bahar fəslində daxil olur, xristian dini təsəvvürünə görə, guya Allah kainatı ilin həmin fəslində yaratmış və göylərin, planetlərin hamısı həmin fəsildən hərəkət etməyə başlamışdır. Buna görə Dante Ovna bürcünün ulduzları haqqında belə rəğbətə danışıq.

⁶³ “*Bir kişi peyda oldu...*” – Qədim Roma şairi, “Eneida” poemasının müəllifi Vergili (bizim tarixdən əvvəl 70-19). Orta əsrlərdə antik dünyanın mifologiyası, incəsənət və ədəbiyyatı, habelə fəlsəfəsi məqbul sayılırdı, günah əməl hesab olunurdu. Buna baxmayaraq qədim dövrün büt-pərəstlik əsətinin ayrı-ayrı rəvayətlərini, ədəbiyyat və elmi əsərlərin bəzilərini ruhanilər xristian dilinə uyğunlaşdırır və onlardan yeni variantlar şəklində istifadə edirdilər. Şair Vergilini orta əsrlərdə xristian dininin ilk xəbər vericilərindən biri kimi şöhrətləndirib, onu müdriqliyin təcəssümü sayırdılar. Dante də öz əsərində Vergilini insan zəkasının rəmzi kimi vermişdir. Dantenin təsvirində Vergili insanı bu dünyada ağıl və idrakın gücünə xoşbəxtliyə (həqiqi dini yola) dəvət edir, buna görə də Vergilinin vəzifəsi məhduddur, o, yalnız müəyyən yerə qədər Danteyə (insanlara) məsləhətçi ola bilər və Danteni Cəhənnəm və Ərafdan keçirib Yer Cənnətinin qapısına qədər gətirir. Bundan sonra insan idrakla yox, etiqadla getməlidir, yəni insanın ağılı işləyə bilməyən sirləri etiqadla (xristian dini etiqadı ilə) dərk etmək olar. Ərafdan sonrakı yolda Danteyə Vergili yox, ilahi etiqadın rəmzi olan Beatrice bələdçilik edir.

⁶⁹ *Mantuya* – Vergilinin anadan olduğu əyalət.

⁷⁰ *Sub Julio* (lat.) – Yuli Sezarın vaxtında.

⁷¹ “*Avqustun hökmü altda...*” – Roma imperatoru Oktavian Avqustun (b.e.ə. 27 – b.e.ə. 14) zamanında.

⁷⁴ *Anxizin oğlu* – Eney (Vergilinin “Eneida” əsərinin qəhrəmanı). Əsəirə görə Eney Anxizlə Veneranın oğludur.

¹⁰¹ “*...şərəfli Köpək...*” – Burada Dante İtaliyanın gələcək xilaskarını nəzərdə tutur. Onun fikrincə, bu xilaskar imperator VII Henrix olmalı idi. Xilaskarın şərəfli Köpək adlandırılması alleqoriyadır: Köpəkdir – çünki İtaliyadakı dişi canavarlara (Dantenin və bütün insanların yolunu kəsən hərəsliyə) qalib gələcəkdir, şərəflidir – çünki imperatordur və xeyirxah işlə məşğul olacaqdır.

¹⁰⁷⁻¹⁰⁸ *Turn, Nis, Evrial, Kamilla* – “Encida” əsərində deyilir ki, Rutul qəbiləsinin başçısı Turn guya Eney tərəfindən öldürülmüşdür. Troyalı gənclər olan Nis və Evrial da rutullarla döyüşdə həlak olmuşlar, Volsk qəbiləsi kralının qızı Kamilla troyalılarla döyüşdə həlak olmuşdur.

¹¹⁷ “*Sonsuz yalvarışları – ölmək üçün yenidən*” – Cəhənnəmdə cəza alan günahkarlar guya bir dəfə cismən ölmüşlər. Cəhənnəmin əzabından qurtarmaq üçün yenidən bir də ruhən ölmək istəyirlər.

¹²² “*Orda səni qarşılar ləyaqətli bir ürək*” – Beatrice.

¹³⁴ “*Pyotr darvazasından ...*” – Ərafın (Təmizliyin) qapısı.

İKİNCİ NƏĞMƏ

¹³ “*Silvanın valideyni...*” – Eney, guya, Vergilinin təsvirinə görə, qaranlıq dünyaya gedib öz atası Anxizlə görüşmüşdür, atası ona qaranlıq dünyada öz əcdadının ruhlarını da göstərmişdir.

²⁴⁻²⁵ “*...ali Pyotrun yerində*” – Roma papasının. “*Sənin vəsf elədiyən həmin o övlad ki var*” – burada Eney nəzərdə tutulur. Guya Eney bütün Roma dövlətinin əsasını qoyan və beləliklə də İtaliyanın da banisi olmuş qəhrəmandır.

²⁸ “*Sonra yeni həvari Ali pilləyə çatdı* – Həvari (İsanın şeyirdi, əsəbəsi) Pavelə işarədir. Əfsanəyə görə, guya o, Cənnətə və Cəhənnəmə gedib qayıtmışdır.

⁵² “*Xeyirlə şəhər arası dayanan izdihamdan*” – nə Cənnətə, nə də Cəhənnəmə düşməyən, Cəhənnəmin qapısı ağızdakı xüsusi yerdə qalanlardan bir nəfər.

⁵⁸ “*...mantuanlı, təmiz ürəkli adam*” – Vergilinin anadan olduğu (Mantuya) əyalətdən olan adam.

⁷⁰ “*Beatriceyəm...*” – Beatrice – Dantenin genclikdə sevdiyi qızın adıdır. Bu qız iyirmi beş yaşında vəfat etmişdir. Dante “Yeni həyat” əsərində yazmışdı ki, “onun haqqında mən elə bir bədii söz deyəcəyəm ki, hələ indiyə qədər heç bir zaman və heç bir qız haqqında o cür bədii söz deyilməmiş olsun”. Dante bu vədini “İlahi komediya”da yerinə yetirib öz sevgilisinin obrazını əbədiləşdirmişdir. Əsərdə Beatrice ilahi müdriqliyin və etiqadın rəmzidir. “...Gözəl yurdumu tərk edərək məhəbbətin naminə gəlmişəm bu yerlərə” deyərək Danteyə müraciət edən Beatrice özünün əsl yerinin cənnət olduğunu və yalnız Danteyə bələdiyyə məhəbbətin naminə onun qabağına gəldiyini bildirir.

⁷⁷ “*Bu kiçik göydə...*” – Ayın ətrafındakı fəzada. Ay fəzası Yer fəzasına ən yaxın olan səma (göy) kimi verilir.

⁹⁴ "Lütfkar bir ana var..." – Məryəm.

⁹⁷ *Lüciya* – xristian dini təsəvvürlərinə görə, müqəddəslərdən biridir, alleqorik mənada – işıq, xeyirxahlıq, kömək rəmzi.

ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

¹⁻⁹ Bu bəndlərdə verilən müraciət guya Cəhənnəmin qapısında yazılmışdır ki, oraya daxil olanlar əvvəlcə həmin yazını oxusunlar. Xristian dini əfsanəsinə görə, Cəhənnəm üç ilahi qüvvə tərəfindən, ata (Allah – ali qüvvə), oğul (əql-küll) və müqəddəs ruh (ilk məhəbbət) tərəfindən yaradılmışdır ki, Lütsifer (Şeytan) dərğahdan qovulandan sonra orada əbədi cəza üçün qalsın. Cəhənnəm bütün müvəqqəti aləmlərin hamısından qabaq yaradılmışdır. Ondən əvvəl yalnız əbədi aləmlər (göy, yer və mələklər) olmuşdur, Cəhənnəm də yarandıqdan sonra əbədi qalacaqdır. Dantenin təsvirində Cəhənnəm Yer in içinə tərəf uzanan və getdikcə daralan qıf şəklindədir, onun qapısı, guya, şimal yarımkürəsində, mərkəzi yerin təkində, çıxacaq yolu isə cənub yarımkürəsindəki okeanın içindədir, buradan isə Əraf (Təmizlik) dağı ucalır, onun zirvəsindən isə fəza dairələri və Cənnətin yolu başlanır.

⁴² "Yoxsa günah özü də sevinərdi..." – Cəhənnəmdə əzab çəkən günahkarlar da sevinər və öz vəziyyətləri ilə fəxr edərdi.

⁵⁸⁻⁶⁰ Burada 1294-cü ildə seçilmiş papa V Selestin nəzərdə tutulur, çünki o, 79 yaşında olduğuna görə vəzifəsini apara bilməmiş və cəmi beş aydan sonra papalıqdan imtina etmişdi.

⁷⁷ *Axeron* – Antik əsatirə görə, guya yeraltı dünyada axan çaydır, Dante həmin çayı və onun qollarını müxtəlif adlarla Cəhənnəmin müxtəlif dairələrindən keçirib axıdır. *Axeron* (yunanca) kədər çayı deməkdir, guya göz yaşından əmələ gəlmiş və yerin təkinə işləmişdir. Cəhənnəmin birinci dairəsindən başlanan *Axeron* çayı o biri dairələrdə *Stiks* (nifrət), *Fleqeton* (yandırıcı), *Kotsit* (ağlamaq), *Leta* (unutmaq) və başqa adlarla çay, göl, bataqlıq, şələlə, buzlaq şəklində davam edir və günahkarlara cəza verir.

⁸³ *Qoca* – Antik əsatirdə yeraltı dünyada ruhları daşıyan Xaron. Dante Cəhənnəmdə onu şeytan nəslindən olan qoca kimi verir.

⁹² "...başqa yüngül bir qayıq" – Ruqları daşıyan qoca (Xaron) bilir ki, Dante cəzaya məhkum deyildir, buna görə də onu Ərafın (Təmizlik dağının) öləyinə aparmaq üçün başqa və yüngül qayığa öyləşdirməyi lazım bilir. (Bax: "Əraf", II, 13-51).

DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

² "Gəldi ağır uğultu, səksəndirdi qəflətən" – Dante yuxudan ayılanda artıq *Axeronun* o biri tayındadır.

²⁴ "Bu birinci dövrəydi..." – Bura Limbdır (latınca – köbə, kənar), xristian qaydası ilə xaç suyuna çəkilməmiş ölən uşaqların ruhu burada saxlanır. Xristian olmayan, lakin günah işləməmiş, xeyirxah adamların hamısını Dante bu dairədə göstərir.

⁵²⁻⁵⁴ "...Mən bura təzə gəlmişdim..." – Vergili, guya vəfatından sonra buraya gəlmişdir, İsanı da (hökmdar) burada görmüşdür.

⁵⁵ *Ulu babamız* – Adəm.

⁵⁹ *İsrail* – patriarx Yakov. *Atası* – İshak.

⁶⁰ "...baha başa gəlmiş *Rahil*" – Əfsanəyə görə, *Rahillə* evlənmək üçün Yakov onun atasına on dörd il nökrəçilik edib.

⁸⁷⁻⁹⁰ *Homer* – "İliada" və "Odisseyə" əsərlərinin müəllifi yunan şairi. *Ovidi* (b.e.ə. 43 – b.e.ə. 17), *Horatsi* (65-8), *Lukan* (39-65) – Roma şairləri.

¹²¹⁻¹⁴⁴ Burada sadalananların bir qismi (*Elektra*, *Hektor*, *Eney*, *Pantesileya*) Troya qəhrəmanlarıdır, ikinci qismi (*Yuli Sezar*, *Kamilla*, *Lavina* (*Lavinia*), *Brut Qay Qrakx*) Romanın sərkərdə, siyasi xadim və məşhur döyüşçüləridir. *Səlahəddin* – Misir və Suriya soltanı (1138-1193), səlib müharibələrinin iştirakçısıdır. Ayrıca bir dəstədə göstərilən müdrik alim və şairlərdir (*Aristotel*, *Platon*, *Demokrit*, *Diogen*, *Fales*, *Anaksaqor*, *Zenon*, *Empedokl*, *Heraklit*, *Orfey*, *Seneka*, *Evklid*, *Ptolemey*, *Siseron*, məşhur filosof *İbn Sina*, *Aristotelin* əsərlərini şərh etmiş məşhur ərəb alimi *İbn-Roşd* və başqalarıdır). Limbin başqa sakinlərini Dante poemanın "Əraf" hissəsində də sadalayır. (XXII, 13-114).

BƏŞİNCİ NƏĞMƏ

⁴ *Minos* – yunan əsatirində Krit adasının ədalətli padşahı olmuş və öləndən sonra guya o biri dünyada hakimlik vəzifəsi (Eak və Radamantla birlikdə) ona tapşırılmışdır. Dantenin təsvirində *Minos* şeytana çevrilmişdir və Cəhənnəmə gələnlər günahkarların cəzasını təyin etməklə məşğuldur, özü də uca qayanın başında əyləşir.

⁶¹⁻⁶² "İncə hiss kahini..." – Karfagen padşahı *Didona*. *Sixe* – Didonanın əri. Vergilin yazdığına görə, guya, *Eney* vaxtilə *Didonadan* əl çəkib gedəndə, *Didona* özünü xəncərlə öldürmüşdür ("Eneida", I-IV).

⁷⁴ "...Həmin bu iki nəfər" – *Françeska da Ramini* və *Paolonun* bir-birini sevən və bir-birindən ayrılmayan ruqları.

⁹⁷ "Mən anadan olmuşam həmin o sahillərdə" – *Ravennada*.

¹⁰⁷ "Kaində olacaqdır..." – Cəhənnəmin doqquzuncu dairəsinin birinci bölməsində. Burada öz yaxın qohumlarını öldürən və ya onlara xəyanət edənlər saxlanır. *Kain* (*Qabil*) öz qardaşı *Aveli* (*Habili*) öldürdüyünə görə bu bölmə onun adı ilə adlanır.

¹²⁸ *“Lançelotenin gözəl, dadlı hekayəti...”* – cəngavər Lançelotenin məhəbbət macərəsi haqqında XIII əsrdə nəsrə yaranmış fransız romanı. Dante həmin romanın italyanca tərcüməsi ilə tanış olmuşdur.

¹³⁷ *Qaleot* – Lançelotun kraliça Cincvraya məhəbbət macərəsində iştirak edən və kraliçanı utancaq qəhrəmanı öpməyə məcbur edən cəngavər.

ALTINCI NƏGMƏ

⁷⁻¹² Dante burada özünün üçüncü dövrəyə (Cəhənnəmin üçüncü dairəsinə) necə gəlib çıxdığını söyləmir. Yağış yağın bu üfunətli yer Axeron çayı ilə Did şəhəri arasındadır.

¹³ *Serber* – Yunan əsətirində Aidin (qaranlıq dünyanın) qapısını gözləyən üçbaşı it. Dantenin təsvirində Serber üçbaşı şeytandır, həm itə, həm də insana oxşayır. Mütərcimin işlətdiyi “...o Cəhənnəm zəbanı” ifadəsi “Cəhənnəm zəbanəsi” kimi başa düşülməlidir, burada tersinanın tələb etdiyi qafiyə qanununa görə “zəbanə” “zəbanı” kimi işlədilmişdir.

⁴⁹ *“...Sənin doğma şəhərin”* – Florensiya.

⁵² *Çakko* – Vaxtilə Florensiyada yaşamış və öz qarınqululuğu ilə məşhur olmuşdur. O, hər bir məclisə dəvətsiz gələr və təklifsiz öyləşib istədiyi qəddər yeyib içmiş. Məşhur italyan novellisti Bokkaçço “Dekameron” əsərinin IX günündəki 8-ci novellada həmin qarınqulunu təsvir etmişdir. Dantenin təsvirindən belə çıxır ki, üçüncü dairədə onun təsadüf etdiyi ilk florensiyalı – Çakkodur və buna görə də sonrakı söhbətdə Çakko 1303–1304-cü illərdə Florensiyada baş vermiş hadisələri və onların aqibətini xəbər verir.

⁷³ *“İki düz şəxs vardır, tanıyan yox onları”* – burada və bundan sonra “...bu üç odun şərari” deyərək Dantenin kimləri nəzərdə tutduğu məlum deyildir.

⁷⁹⁻⁸⁷ *Teqqayyo, Farinata* – Məşhur florensiyalılardır, Dante onlardan digər məşhur florensiyalıların (Ariqço, Moska və Rustikuççinin) yerini xəbər alır, məlum olur ki, onlar Cəhənnəmin aşağı dairələrindədir.

⁹⁵ *İsrafilin suru* – həm xristian, həm də müsəlman və yehudi dini əfsanəsinə görə bütün canlılar və ölənlər qiyamət günü məşhər ayağına gələcəklər, həmin gün İsrafil öz surunu (tütəyini) çalacaq və onun səsi bütün kainata qiyamətin başladığını xəbər verəcəkdir.

⁹⁶⁻⁹⁹ Yəni: İsa ölümləri və diriləri mühakimə etməyə gələndə, bütün ruhlar öz cisimlərinin (bədənlərinin) dəfn olunduğu məzarlara qaçacaq, orada öz cisimlərinə daxil olub əvvəlki şəkildə düşəcək və əzabın qorxusundan heyrətə gəlib öz cəzalarını gözləyəcəklər.

¹⁰⁶⁻¹¹¹ *“...elm göstəribdir bu sayaq”* – Burada Vergili ən çox Aristotelin fəlsəfəsinə işarə edir. Guya, hər bir məxluq kamil olduqca ləzzətə, nəşəyə və eləcə də əzaba, bəlaya daha çox həssas olur. Bədənsiz (cismsiz) ruh az kamildir, bədənle birlikdə daha çox kamildir. Buna görə də, Dantenin fikrincə, ölümlər diriləndə günahkarların ruhu təkmilləşə bilməyəcəkdir (çünki onlar bir daha öz cismləri ilə qovuşmayacaqdır) və nəticədə onlar Cəhənnəmdə daha artıq əzab çəkəcək, möminlər isə Cənnətdə daha çox nəşəyə çatacaqlar.

¹¹⁵ *Plutos* – Yunan əsətirində zənginlik, var-dövlət Allahı. Dante onu vəhşi heyvana bənzəyən bir mələk kimi təsvir edir, o, Cəhənnəmin dördüncü dairəsinin qapısında gözetçidir, bu dairədə xəsislər və israfçılar saxlanır.

YEDDİNCİ NƏGMƏ

¹ *“Papè Satàn, papè Satàn aleppe!”* – Dantenin yaradıcılığı ilə məşğul olan bir sıra mütəxəssislərin fikrincə, bu cümlə tərcümə oluna bilməz, mənası da çox qaranlıqdır. Bəzi filoloqlar isə buradakı *“Pape”* sözünü yunanca və latıncada nida bildirən söz, *“Aleppe”* sözünü isə yəhudi və yunan əlifbasında birinci hərfin adı (alef – alfa – əlif) kimi alaraq cümləni təxminən belə tərcümə edirlər: “Ah, Satana, ah Satana, bütün şeytanların başçısı, mən nələr görürəm?” Bəzi alimlər isə bu cümləni “Papanın birinci düşməni budur” deyə tərcümə edirlər. Təxminən belə çıxır ki, mənfəətpərəstlik Allahı Pluton açgöz papa VIII Bonifatsinin gizli müttəfiqi imiş. Hər halda latınca deyilən bu sözlərin mənasını Vergili başa düşürmüş. Vergilinin nəzərində bu sözlər qorxu, qəzəb və heyrət bildirir.

¹¹ *Mikayil* – Mələkdir, guya Allahın dörd oğlundan biridir, Satana (İblis – Şeytan) Allahın əleyhinə üsyan qaldıranda onu və onun tərəfdarlarını göylərdən qovan, Satananın qoşunlarına qalib gələn Mikayil (Mixail) olmuşdur. Bəzi dini təsəvvürlərdə, o cümlədən müsəlman dini əsətirində bu işlər Cəbrailin (Qabriel) adına isnad edilir.

²² *Xaribda* – Siciliya sahilində Messina boğazındakı dəniz burulğanı. Bu barədə hələ Homerin “Odisseyə” əsərində məlumat verilir.

⁶¹ *“Bu Qəzanın əhsanı...”* – Əslində “Fortuna” sözüdür. Fortuna – Roma əsətirində tale, qəza-qəddər Allahıdır. Dilimizdə “qəza” sözü işləndiyinə və eyni mənaya gəldiyinə görə mütərcim onu “Fortuna” yerinə işlədir.

⁹⁵⁻⁹⁶ Mələklər Allahın, guya, yaratdığı ilk məxluqdur, Qəza (Fortuna) isə onların vəsiti ilə kainatın hərəkətini idarə edir (öz çərxini hərləyir – yeni tale dəyişkəndir).

⁹⁹ “*Ulduzlar sönməyədi...*” – Cəhənnəmə səyahətin başlanğıcında ulduzlar şərqlə tərəfdən göyün ortasına doğru hərəkət edirdi, indi isə ulduzlar qərbə tərəf hərəkət edir, batırlar, deməli – gecə yarından keçmişdir.

SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹⁹ *Flegi* – Yunan əsətirində Lapiflərin padşahıdır, müharibə Allahı Areyin oğludur. Guya onun qızını yoldan çıxaran Apollon Allahına qəzəbləndiyi üçün Delfi məbədini yandırmış və buna görə də Aidə (qaranlıq dünyaya) düşmüşdür. Dante onu Cəhənnəmin beşinci dairəsinin gözətçisi kimi vermişdir. O, eyni zamanda, qəzəbli adamların cəzalandığı Stigiysk bataqlığından ruhları keçirtməklə məşğuldur.

³² “*Rast gəldim bir nəfər...*” – Florensiyanın varlı adamlarından, Qaralar partiyasına tərəfdar olan Filippo Arcenti. Dante onunla düşmən olmuşdur. Bu adama “*Arcenti*” ləqəbi ona görə verilmişdir ki, öz atının ayağına gümüş nal vurdurarmış (arcenti – gümüş).

⁶⁸ *Dit şəhəri* – Aidin (yeraltı qaranlıq dünyanın) latınca adı. Əsərdə Dante Lütsiferi (Şeytanı – İblisi) də bu adla adlandırır. Bataqlıq içindəki şəhər də onun adı ilə adlanır.

⁸³ “*Göydən yağan yağıştək gözətçi sayə gəlməz*” – darvazanın ağzındakı sayısız-hesabsız şeytanlar.

¹²⁵⁻¹²⁶ Yəni: bu təzə bir iş deyildir, onlar keçmişdə də üsyan etmişdilər, lakin bir nəticəsi olmamışdır. Xristian əfsanəsinə görə, guya İsa möminlərin ruhunu xilas etmək üçün bir dəfə Cəhənnəmə gedərkən şeytanlar onun yolunu kəsmişdir, lakin İsa Cəhənnəmin darvazasını sındıraraq açmışdır və o zamandan həmin darvaza açıq qalmışdır.

DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

⁸ *Havadarımız* – Beatrice.

²⁴ *Erixto* – Əsətirə görə, guya ölümləri dirildən və onları danışdıracaq gələcək-dən xəbər verməyə məcbur edən əfsunçu (cadugər).

²⁷ *İuda dövrəsi* – Cəhənnəmin mərkəzi dairəsi. Bu soyuq və buzlaq yerdə İuda əzab çəkir.

²⁸ *Dövr eləyən aləm* – göyün doqquzuncu təbəqəsi.

³⁷⁻⁴⁸ *Üç Pəri* – Yunan əsətirinə görə, yeraltı dünyada lənət, intiqam və cəza Allahları: *Tisifona*, *Megera*, *Alekto*.

⁵² *Meduza* – Yunan əsətirinə görə, ilan saçları olan qız. Guya onu görəndə insan və heyvanlar o saat daşa dönürmüş.

⁸⁵ *Göylər səfiri* – mələk.

⁹⁸ *Sizin o Serberiniz* – Əsətirə görə, guya Heraklın on iki rəşadətindən biri və ən çətinini bu olmuşdur ki, Serberi qaranlıq dünyadan oğurlamışdır, onun boynuna zəncir salmışdır və həmin zəncirin yeri indi də qalır.

¹¹² *Arle* – Provansda, Rona çayının sol sahilində şəhər. Həmin şəhərin yaxınlığında orta əsrlərdə romalı və xristian dəfn olunmuş qəbiristanlıq varmış.

¹¹⁴ *Pole (Pola)* – Şərqlə Sahili Karnaro körfəzinə çıxan İstriyanın cənub qurtaracağında şəhər. Bu şəhərin ətrafında da Roma sərdabaları olmuşdur.

ONUNCU NƏĞMƏ

¹³ *Epikür* – Ruhun ölməzliyini inkar edən materialist yunan filosofu (341-270). Orta əsrlərdə allahsızların hamısını, bəzən epikürçülər adlandırırdılar.

³³⁻⁵¹ *Farinata* – Florensiyada partiyalar arasındakı siyasi mübarizələrdə iştirak etmiş Farinata del Uberti.

⁵²⁻⁷² “*Bu zaman başqa bir teyf...*” – Epikürçü hesab olunan Kavalkanti, şair və filosof Gvido Kavalkantinin atası.

⁷⁹⁻⁸¹ “*Hökmünə baş əyilən ilahənin sifəti...*” – Yunan əsətirində Persefona (Gekata və Artemida ilə birlikdə) Ay ilahəsi hesab olunurdu. Buna görə də həmin bəndin mənası belədir: əlli ay keçməmiş sən özün başa düşəcəksən ki, didərgin düşmüş adamın öz vətəninə qayıtması asandır, yoxsa yox.

⁸⁶ *Arbiya* – Çay adıdır, onun sahilində qvelflərlə olan müharibəyə işarə olunur.

⁹¹⁻⁹³ “*...mən tək idim...*” – Arbiya çayı sahilindəki müharibədən sonra Florensiya şəhərini dağıdırılmağa qoymayan Farinataya işarədir. O demişdi ki, mən nə qədər ki sağam, vuruşacağam, şəhəri dağıdırılmağa qoymaram.

¹⁰⁶ “*Gələcəyə açılan qapılar örtüləntək...*” – Yəni: o vaxt ki, qiyamət günü olacaq və zaman əbədiyyətlə əvəz olunacaqdır.

¹¹⁹ *İkinci Federik* – VI Henrixin oğlu. Alman imperatoru, habelə Neapol və Siciliya kralı sayılan II Fridrix (1194-1250).

¹²⁰ *Kardinal* – Ottaviano del Ubaldini (1273-cü ildə vəfat etmişdir). Hiberniya partiyasına tərəfdar idi.

¹³⁰⁻¹³² Yəni: Sən Beatricenin gözəl gözlərinin aydın işığına daxil olanda (– onu görmək şərəfinə nail olanda) Kaççaqvidanın ruhunu o sənə göstərəcək, həmin ruh isə sənə gələcək talayını sənə xəbər verəcəkdir.

⁹ *Papa Anastasi* (496–498) – qərbi xristian kilsəsi ilə şərq xristian kilsəsi arasındakı ayrılığı aradan qaldırmaq məqsədi ilə Konstantinopoldan gələn Fotinani rəğbətlə qarşılamaşdı, buna görə də sonralar onu günahkar və mürtəd saydılar.

¹⁶⁻⁶⁶ Vergili bu yerdə Cəhənnəmin hər bir dairəsində nə kimi günahkarlar saxlandığını və onlara necə cəza verildiyini Danteyə izah edir. Kaorsar – Fransanın cənubundakı Kaqor (*Kaors*) şəhəri. Bu şəhər orta əsrlərdə möhtəklik yuvası sayılırdı, İtaliyada da “karsalı” möhtək mənasında işlənirdi. Sodom – əhalisinin əxlaqsızlığına görə göydən düşmüş oddan yanıb məhv olmuş əfsanəvi şəhər.

⁶⁷⁻⁹⁰ Bu yerdə Vergili yenə də müxtəlif günahların arasındakı fərqi Danteyə izah edir və günahları qruplaşdırarkən Aristotelin “*Etika*” əsərində bu barədə verilən təsnifata əsaslanır. Aristotələ görə, bütün qüsurlar öz kökü etibar ilə üç qrupda cəmlənə bilər: nəfsin saxlanmamasından, heyvani hissələrdən və qəzəb hissindən doğan qüsurlar.

⁹⁸ *Filosofun* – Aristotələ işarədir.

¹⁰¹ *Fizikanın əvvəli* – Aristotelin “Fizika” əsəri.

¹¹³⁻¹¹⁴ Burada ulduzların və bürcələrin vəziyyətindən belə nəticə çıxır ki, Günəşin doğmasına iki saat qalmışdır.

⁴⁻⁶ Dante burada yeddinci dairəyə enən yolu Trento şəhəri ilə Verona arasında Adiçe çayı sahilindəki uçqunlu yerlə müqayisə edir.

¹²⁻¹⁴ *Kritlilərin rüsvayçı işi* – Guya Krit adasının padşahı Minosun qadını öküzlə yaşamış və insana bənzəyən heyvan doğmuşdur. Yarı adam olan bu nəhəng heyvan – Minotavrdır. Dante əsatirdə olan bu əfsanəyə işarə edir.

¹⁶⁻²¹ Burada Afina padşahının oğlu Tezeyen Minotavrı öldürməsinə işarə edilir. Əsatirə görə, Minotavrı öldürmək üçün Minotavrın öz bacıları da Tezeyə kömək etmişlər.

³⁷⁻⁴⁰ Burada Dante xristian dini əfsanəsini Vergilin dili ilə nağıl edir:

⁴¹ “...bir nəfər düşünəntək...” – Yunan filosofu Empedoka işarədir, Onun təliminə görə, kainat stixiyanın savaşımasından əmələ gəlmişdir və bir-birinə bənzər zərrələrin məhəbbəti savaşıdan parçalanmış stixiyanı bir-birinə tərəf çəkəndə dövrədən-dövrə xaosa çevrilir.

⁶⁵ *Xiron* – Əsatirə görə, bir çox əfsanəvi qəhrəmanların, o cümlədən Axillesin tərbiyəçisi.

⁶⁷⁻⁶⁹ *Ness*, əfsanəyə görə, Heraklın qadını *Deyaniri* oğurlamaq istəyərkən Herakl onu zəhərli oxla yaralayıb öldürmüşdür. Ness öz qanının tilsimli olduğunu ölüm ayağında *Deyanirə* söyləmişdir, o isə, öz əri Heraklı İola adlı qıza qısqanarkən, Heraklın məhəbbətini yenidən qaytarmaq üçün ona həmin qandan hopdurulmuş bürüncək göndərmişdir, Herakl Nessin tilsimli qanının təsirilə əzab çəkib ölmüşdür.

⁷² *Fol* – Perifoyun toyunda şuluqluq salmış kentavrlardan biri (kentavr – osatirdə yarı at və yarı insan varlıqlar).

⁸⁴ *İki ayrı təbiət* – Heyvan və insan təbiəti.

⁸⁸⁻⁸⁹ “*Həmd-sənanı kəsən*” – Beatriceyə işarədir.

¹⁰⁸ *İskəndər* – Aleksandr, məşhur sərkərdə və padşah (356–332). *Dionisi* – Sirakuza tiranı I Dionisi (b.e.ə. V–IV əsr).

¹¹⁰ *Qraf Adzolina* – Padua tiranı IV Edzelino da Romaio (1194–1259). Ona biz “Cnnət”in IX nəğməsində də rast gəlirik.

¹¹¹⁻¹¹⁴ “...*Qoy danışsın, onundur burda meydan*” – yəni: burada mən yox, Nees izahat verməlidir. Obisso d’Este – Ferraranın və Ankonsk icmasının markizi II Obisso. 1293-cü ildə öz oğlu (Adzo) onu boğub öldürmüşdür.

¹¹⁹⁻¹²⁰ “...*Ness dedi...*” – Bu əhvalat nəzərdə tutulur: I Karl Anjuyskinin Toskanadakı canişini qraf Gi de Monfor kilsədə ibadət zamanı İngiltərə kralı III Henrixin qardaşı oğlu şahzadə Henrixi öldürmüş və sürüyüb kilsədən bayıra atmışdır. 1271-ci ildə Viterboda baş vermiş bu hadisə ilə əlaqədar olaraq belə bir rəvayət düzəlmişdi ki, guya öldürülmüş şahzadənin ürəyi qızıl camın içinə qoyulmuş və Londonda Temza çayı üzərindəki körpünün sütunlarından biri üzərinə yerləşdirilib saxlanır.

¹³⁴ *Atilla* – Avropaya hücum etmiş hunnların padşahı və sərkərdəsi (V əsr). Onun qoşunları Avropanı dağıtdığına görə bir zaman Atillaya “Allahın odlu qamçısı” (*Allahın bələsi*) deyilmişdir.

¹³⁵ *Pirr* – Tarixdə və əsatirdə iki Pirr vardır. Bunlardan biri Edir padşahı və Roma əleyhinə vuruşmuş Pirr (319–272) tarixi şəxsiyyətdir, ikincisi isə yunan əsətinə görə, Troya müharibəsində iştirak etmiş, qoca padşah Priamı öldürmüş qəhrəman Pirrdir. (Axillesin oğludur). Dantenin bunlardan hansını nəzərdə tutduğunu kəsdirmək çətindir, lakin belə hesab etmək olar ki, Epir padşahından daha çox, Axillesin oğlu Pirr nəzərdə tutula bilər. Çünki əsərin bu yerində ikinci dəfə zülmkar tiranların adları sadalanır və rəvayətə görə, Axillesin oğlu Pirr əfsanəvi Troya müharibəsindən qayıtdıqdan sonra qəddar tiran olmuş, Hektorun qadını Andromaxanı ələ keçirmək üçün ona və oğluna əziyyət vermişdir. Adı çəkilən Sekst – ya məşhur Pompeyin kiçik oğlu Sekst Pompeydir (75–35), yaxud Roma padşahı Tarkvininin oğlu *Sekst* Tarkvinidir.

¹³⁷ *Rinyer de’Passi və Rinyer Korneto* – quldurluqla məşğul olan zadəganlar (XIII əsr).

⁹ Burada Çeçina adlı kiçik çaydan Korneto şəhərinə qədərki yer nəzərdə tutulur. Tirrensk dənizinin sahili boyunca uzanan həmin yer (Toskana Marmması) iqlimi səhhətə zərərli olan boş və kimsəsiz yerləmiş.

¹⁰⁻¹² *Qarpi* (quş) – Əsərin əslində bu əsətiri quşların adı işlənmişdir. Qız sifətinə malik olan bu yarı insan quşlar, *guya*, *Strofad* adalarında yaşayırmış. Vergili “Eneida” poemasının III nəğməsində yazır ki, qəhrəman Eney İtaliyaya tərəf səfər edəndə yolda öz yoldaşları ilə həmin adalarda bir müddət dayanmalı olur, həmin quşlar bu zaman onların yeməyini korlayır və quşlardan biri gələcəkdə Eneyin adamlarını nə kimi bəlalər gözlədiyini xəbər verəndə, troyalılar bu qonaqsevmez adadan çıxıb getmişlər. Bu quşların yarı insan (qız sifətli) və yarı quş olması haqqındakı əsətir onları, eyni zamanda, bezi pərilərə və ilahələrə də yaxınlaşdırır; elə buna görə də mütərcim həmin yerdə “Orda qarpi yuvası...” ifadəsini işlətməmiş və qarpi quşlarından pəri (quş – pəri) kimi danışmışdır.

⁴⁸ “*Nəbi xəbər verirdi bir zaman şeirlərim*” – Burada Vergilinin öz əsərində (“Eneida” poemasında) nağıl etdiyi bir əhvalata işarə olunur. Vergili deyir ki, *guya*, Eney öz səfəri zamanı Frakiyaya gəlib çıxanda, oradakı yaşıl mərsin kolunu budayır ki, budaqları ilə öz mehrablarını bəzəsin. Bu vaxt qırılan və dartılan mərsin kolunun qabığı soyulur, qabığın altından qan çıxır və həmin yerdə dəfn edilmiş troyalı şahzadə Polidorun şikayətli və yalvarıcı səsi eşidilir. (Bu barədə bax: “Cəhənnəm”, XXX, 13-21; “Əraf”, XX, 115).

⁵⁸⁻⁶⁰ “...*saxlayan insan mənəm*” – İmperator II Fridrixin yaxın adamı və kansleri, gözəl üslub ustası və natiq Pyer della Vinya nəzərdə tutulur. Bu adam sonra imperatorun qəzəbinə gəlmiş, həbsə alınıb gözləri kor edilmiş, sonra (1249-cu ildə) özünü öldürmüşdür, hər iki açar haqqındakı söhbətdə isə – mərhəmət və qəzəb açarlarına işarə olunur.

⁶⁵ “...*o əxlaqsız, fahişə*” – Bu sözlər paxıllıq hissi haqqındadır.

⁶⁸ *Avqust* – İmperator II Fridrix.

⁷² Yəni təqsiri olmadan özünü öldürdü.

¹⁰³ “Cismimizin *ardınca...*” – Qiyamət günündə.

¹¹⁴ “...*ruhumuz qovuşmayacaq ona*” – Yəni intihar etmiş adamların ruhları yenidən öz cismləri (bədənləri) ilə qovuşa bilməz. Məsələn bu cür qoymaqla Dante rəsmi xristian kilsəsi əhkamından müəyyən dərəcədə kənara çıxır, çünki xristian əhkamına görə, bütün və hər cür ölənlər sonra (qiyamət günü və məşhərdə) – öz əvvəlki vəhdətində diriləcəklər, bütün ruhlar öz cismini (bədənini) tapacaq və ona qovuşacaqdır. Xristian əhkamında intihar edib ölənlər istisna təşkil etmir.

¹¹⁵ “*qaçırdı iki nəfər*” – qumarbazların və bədxərc israfçıların ruhlarıdır.

¹¹⁸ *Öndəki* – qabaq tərəfdəki bu adam “İsrafçılıq cəmiyyəti” deyilən dəs-tələrdən birinə mənsub olan Lano (Erkolano) Makonidir. Bədxərclikdə məşhur olan bu adam 1287-ci ildə Toppo yaxınlığındakı vuruşmada öldürülmüşdür.

¹¹⁹ *O birisə* – Paduya – əyalətindən Cakomo da Sant-Andrea adlı bir zadəgandır, İmperator II Fridrixin yaxın adamlarından olan Cakomo düşmənləri tərəfindən öldürülmüşdür. Hədsiz dərəcədə bədxərc olan bu adam rəvayətə görə, yanğına baxıb kef çəkmək üçün hətta bir dəfə öz malikanəsindəki evlərdən birini odlayıb yandırmışdır.

¹⁴³⁻¹⁵⁰ *Mənim şəhərim* – Florensiya nəzərdə tutulur və sonrakı misralarda (“Arnonun sularında onun parçası əgər...”) Florensiya şəhəri ilə əlaqədar olan bezi rəvayətlərə işarə edilir. Əfsanəyə görə, hər bir şəhərin Allahlardan bir müdafiəçisi olmalıdır və Florensiyanın da ilk müdafiəçisi və himayəçisi Mars imiş. Xristianlıq başlananda Mars Allahı hamilikdən çıxarılmış, onun əvəzində İoan şəhərin himayəçisi elan edilmişdir. Lakin “Marsın sənəti” (müharibə sənəti) Florensiya şəhərinə həmişə zərər vurur, oranın sakinlərini vuruşmalara və çəkişmələrə sövq edir (çünki, əsərdə Mars – müharibə Allahıdır). Dantenin zamanında Florensiya şəhərinin girəcəyindəki körpünün üstündə daşdan yonulma at heykəlinin sınıq bir parçası varmış. Xalq arasındakı rəvayətə görə, bu sınıq heykəl parçası Marsın heykəli imiş və *guya* Atilla Florensiyanı dağıdanda həmin heykəl Arno çayına atılmışdır. Böyük Karl şəhəri bərpa edəndə isə heykəlin aşağı hissəsinin sınıq parçasını tapıb əvvəlki yerində dikəlməşlər, əks-təqdirdə Florensiyanı yenidən tikib bərpa etmək mümkün olmazmış. Özünü öldürən adamın ruhu həmin xalq rəvayətini nəzərdə tutaraq deyir ki, əgər Marsın bu sınıq heykəl parçası olmasaydı, Florensiya yenidən yerlə yeksan olardı və onu bərpa edənlər çox əziyyət çəkməli olardılar.

Dantenin nəzərdə tutduğu və simvolik şəkildə ifadə etdiyi bu rəvayətin həqiqətə uyğun cəhəti budur ki, doğrudan da Florensiya üçün Mars himayəçi hesab olunmuş və şəhərdə onun heykəli olmuşdur. Lakin Atilla bu şəhəri dağıdıb yandırmamışdır (Florensiyanı qotların başçısı Totila 542-ci ildə mühasirəyə almışdır, Atilla isə qotların başçısı yox, hunnların başçısı olmuşdur), həmçinin Böyük Karlın Florensiyanı bərpa etməsi də əfsanədir. Marsın heykəlinin Arno çayına atılması da uydurmadır. Florensiya şəhərinin tarixinə dair son elmi-tədqiqat əsərlərində qeyd olunur ki, həmin heykəl 1333-cü ildə baş vermiş daşqın zamanı çaya düşmüşdür.

¹⁵¹ “...*mən öz evimdə eləmişəm intihar*” – Burada kimin nəzərdə tutulduğu bir o qədər də aydın deyildir. Yalnız Dantenin köhnə şərhçiləri bu barədə fikir söyləmişlər (lakin onlar da bu barədə şübhəli dənəmişlər). Təxminən

demək olar ki, bu adam ya rüşvət alıb ədalətsiz hökm çıxaran və sonra özünü asıb öldürən məhkəmə hakimi Lotto del Alyidir, ya da Florensiya varlılarından Rokko de Modzidir ki, iflasa uğrayıb var-dövləti əlindən çıxanda özünü öldürmüşdü (hər iki şəxs XIII əsrin axırlarında yaşamışlar).

ON DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

¹⁰ “...məşum meşələr” – Cəhənnəmin yeddinci dairəsinin üçüncü bölməsi özünü öldürənlər meşəsi ilə dövrəyə alınmışdır, meşənin ətrafını dövrəyə alan çayda isə öz yaxın adamlarına zorakılıq edənlər əzab çəkirlər.

¹⁴ *Katon Uticeski* – Bizim tarixdən əvvəl I əsrdə Pompeyin qoşununun bir hissəsi ilə Liviya səhrasını keçmişdir (çünki o, Numid padşahının – Yubanın – qoşunu ilə birləşməli idi).

²²⁻²⁴ Burada kafirlər, başqalarının əməyindən mənəfət götürən tüfeyli möhtəkiqlər və əxlaqsız uşaqlar cəzalanır.

³¹⁻³⁶ “...İskəndər də bir zaman” – Burada Dante Makedoniyalı İskəndər haqqındakı əfsanələrdən birini nəzərdə tutur. Orta əsrlərdə İskəndər haqqındakı əfsanələr və rəvayətlər həm Şərqdə (müsəlman dinində), həm də Avropada (xristianlıqda) geniş yayılmışdı və antik dövrün bu qəhrəmanı haqqındakı rəvayətlərə yeni dini şəkil və mənə verən ruhanilər İskəndərin bir çox səfərlərinin vaxtını, məqsədini tamam dəyişir, öz bildikləri kimi onu şərh edirdilər. Buna görə də İskəndər haqqındakı xristian və müsəlman dini rəvayətlərində tez-tez anaxronizmlərə rast gəlinir.

⁴⁵ Burada Dıt şəhərinin (günahkarlara əzab verilən şəhərin) qapısı haqqında danışılır.

⁴⁶⁻⁷² Burada bəd xərclikdən, yanğından, zorəkilikdən ləzzət alan allahsız (kafir) Kapaney nəzərdə tutulur. Əsatirə görə, guya, bir zaman Fiv şəhərini mühasirə etmiş yeddi qəhrəmandan biri Kapaney olmuşdur. Bu adam gücü, qüvvəni (zorakılığı) hər cür hüququn başlanğıcı və əsası sayırmış, buna görə də (öz gücünü göstərmək üçün) Kapaney Fiv şəhərinin divarı üstünə çıxmış və oradan allahların (Zevsin və Vaxxın) ildırımla və göy gurultusu ilə insanları qorxutmasını ələ salmış və belə şeylərlə ancaq uşaqları qorxutmağın mümkün olduğunu deyib gülmüşdür. Bundan qəzəblənən Zevs o saat Kapaneyi şimşəklə vurub məhv etmiş və onun ruhu yeraltı dünyaya getmişdir. Dante bu hadisəyə işarə edir və əsatirdəki əhvalatı elə təqdim edir ki, guya Kapaneyin bir zaman Zevsin əleyhinə çıxması elə xristian Allahının əleyhinə çıxmaq imiş və buna görə də Kapaney Cəhənnəmdədir və burada da Allahın əleyhinə küfr danışmaqdan əl çəkmir. Kapaney Etna vulkanını yerli italyan

şivəsində deyilən “Muncibel kürəsi” adlandırır (antik əsatirə görə, Zevsin oğlu dəmirçi Hefestin od püskürən kürəsi Etna vulkanındadır), “...qoy Zevs dəmirçini incitsin” ifadəsində Dante Hefestə işarə edir, yəni qoy Hefest əziyyət çəkib Allahlar üçün odlu oxlar (şimşək oxları) hazırlasın. Kapaney burada Fleqranı xatırlayır. Fleqra Fessaliyada yer adıdır, guya, həmin yerin nəhəngləri də bir zaman Zevsin əleyhinə çıxıb, lakin Zevs onları da öz dolu (şimşək) oxları ilə məhv edibdir. Diqqəti cəlb edən budur ki, bütünlükdə bütperəst (antik) əsatirini və dinini yanlış sayan xristianlar, yer gələndə, həmin əsatirdən istifadə etməkdən çəkinmirdilər, hətta Zevs Allahını xristian Allahu ilə eyniləşdirməyə qədər gedib çıxırdılar. Bu vəziyyət Dantenin təsvir etdiyi həmin epizodda və “İlahi komediya”nın başqa yerlərində də bütün aydınlığı ilə hiss olunur.

⁷⁹⁻⁸¹ *Bulikame* – İsti mineral sudur. Bu isti suyun mənbəyi Viterbo yaxınlığındakı kiçik isti su gölündən başlanır, kükürlü olduğuna görə həmin sudan qədim romalılar müalicə məqsədləri üçün istifadə etmişlər. Lakin burada Dante başqa bir cəhətə də işarə edir: Viterbo şəhərində əxlaqsız qadınlar çoxmuş, onlar həmin isti sudan qol ayırıb öz evlərinə çəkir və ondan istifadə edirmişlər və bu günahkarlar üçün, guya, isti sudan istifadənin xüsusi qaydaları müəyyən edilmiş.

⁹⁶ Burada dünyanın və insanların qızıl dövrü nəzərdə tutulur. Yunan əsatirinə görə, Uranın və Geyanın oğlu Saturn bir zaman Kritdə padşahlıq etmişdir, o vaxt yer üzərində qızıl dövrü imiş. Xristian təliminə əsasən bu əfsanə yeni mənə kəsb edir: deməli, yer üzərində qızıl dövrü – günahsızlıq (günahın yayılmadığı) dövr imiş.

¹⁰⁰⁻¹⁰² “*Reya tapşırırdı ona bir vaxt öz övladını...*” – Reya (Geya) yunan əsatirində Saturnun arvadı (həm də bacısı) hesab olunur. Reya öz əri Saturna gələcəkdən xəbər verib bildirir ki, onu öz uşaqlarından biri hakimiyyətdən yıxacaqdır, bunu bilən Saturn öz uşaqlarının hamısını anadan olan kimi yeyirmiş. Saturnun sonuncu oğlu Zevsdir və onun yeyilməməsinin səbəbi, əsatirə görə, budur ki, anası Reya onu Kritdəki İda dağının başındakı meşədə gizlədib saxlamışdır, atası onun ağlamağının səsini eşitməsin deyər, Reya öz xidmətçilərinə tapşırırmışdır ki, əllərindəki nizə və mızraqla qalxanları döyüb səs-küy salsınlar. Beləliklə, Zevs sağ qalmış və sonra öz atası Saturnu hakimiyyətdən devirmişdir.

¹⁰³⁻¹¹¹ Buradakı nəhəng qoca (Krit qocası) da əvvəlki (Krit haqqındakı) əfsanə ilə bağlıdır, lakin Dante həmin əfsanənin xristian variantını vermişdir. Tövraq əfsanəsində deyilir: Babilistan padşahı Novoxodonosor yuxusunda nəhəng bir qoca görür. Bu qoca İda dağının zirvəsində dayanıb arxasını Dam-

yata (Nil çayının deltası), üzünü isə *Romaya* tərəf çeviribmiş, qocanın başı *qızıldan*, sinəsi və qolları *gümüşdən*, qarnı və böyürləri *misdən*, qıçları *dəmirdən*, ayaqlarının isə bir hissəsi *dəmirdən*, bir hissəsi isə *gildənmiş*. Guya, Daniil peyğəmbər bu yuxunu yozmuş və Novoxodonosora xəbər vermişdir ki, onun səltənəti tezliklə dağılacaqdır. Dante burada tövrat əfsanəsi ilə antik əsatinin yer üzərində dörd tarixi dövr haqqındakı rəvayətini birləşdirir (antik əsatirdə olan həmin rəvayət antik ədəbiyyatda da geniş yayılmışdır, yunan yazıçısı Heziodun əsərlərində, Roma yazıçısı Ovidinin “Metamorfoza” – “İstihalə” – əsərində deyilir ki, guya, yer üzərində tarix getdikcə yaxşıdan pisə tərəf irəliləyir, əvvəlcə insanların həyatında qızıl dövrü olmuş, sonra gümüş, mis və dəmir dövrləri gəlmişdir; yəni həyat getdikcə pisləşir). Daha sonra Dante bu “kritli nəhəng qoca” haqqındakı əfsanəni dini səpkidə özü bir qədər inkişaf etdirir: nəhəng qocanın boğazının altından aşağı bir şıram açılmışdır, bu şıramdan gözyaşı axıb tökülür, aşağıdakı Cəhənnəm çaylarını (Axeron, Stiks və Flegeton) əmələ gətirir, lap dərinlərdə isə Kotsit adlanan Cəhənnəm buzlağını yaradır. Dantenin bu şəkildə inkişaf etdirdiyi əfsanənin, əlbəttə, heç bir tarixi əhəmiyyəti yoxdur, burada yalnız həmin əfsanəyə verilən rəmzi – əxlaqi məna müəllifin bütün poemadakı dini fəlsəfəsi ilə bağlıdır. Rəmzi cəhətdən isə əfsanəni belə mənalandırmaq olar: nəhəng qoca bəşəriyyətin yer üzərindəki (bu dünyadakı) tarixi dövrlərinin və səltənətlərinin dəyişdiyini (yəni müvəqqəti olduğunu) təmsil edir (tarixin müvəqqəti yox, əbədi olan hissəsi isə o biri dünyada davam edəcəkdir), qocanın ümumi vəziyyətindən isə belə çıxır ki, bəşəriyyət süqut edir, onu iki parçaya bölmüşlər (qocanın bədənindəki şıram bu bölünmənin rəmzidir), yalnız bəşəriyyətin zəkası sağ qalmışdır (qocanın başı qızıldandır – insan aqlının sağlamlığına işarədir, şıram qocanın boğazının altından başlanır, deməli – bəşəriyyət vahid və düzgün bir başçının rəhbərliyi altında nicat tapa bilər), qocanın göz yaşları bəşəriyyətin göz yaşlarıdır, bu göz yaşları odludur (istidir) və Cəhənnəmdəki çaylar ondan yaranır, mənalı və müqəddəsdir və bu səbəbdən də Cəhənnəm çayları ən dərin yerdə olan Kotsitə (donmuş gölə) çatanda donub buzlağa çevrilir, hətta orada Lütsiferin (Şeytanın) özünü də əsir edib saxlaya bilər. Nəhəng qoca, eyni zamanda, bəşəriyyətin yaşının rəmzidir.

Qoca nəhəngin Kritdə təsəvvür edilməsi də rəmzi məna daşıyır. Bəşəriyyəti təmsil edən, yarasından (şıramından) su və qan axan qocanı Dante ona görə Kritdə göstərir ki, romalıların və italyanların tarixi təşəkkülündə rol oynamış əfsanəvi qəhrəman Eney Krit adasını troyalıların ulu vətəni hesab etmişdir, Troya şəhəri dağıldıqdan sonra Eney öz adamları ilə Krit adasına gəlib orada məskən salmışdır, lakin allahların çağırışı və əmri ilə o adadan

çıxmalı və böyük bir imperiyanın (Romanın əsasını qoymaq üçün İtaliyaya getməli olmuşdur. Bəşəriyyətin beşiyi olan Kritdə tarixin ən yaxşı (qızıl) dövrü keçmişdir, sonra hər yerdə olduğu kimi, orada da tarixin pis (dəmir) dövrü başlanmışdır. Deməli, qocanın bədənindəki yaranın sağalması, şıramın bağlanması, Cəhənnəm çaylarını əmələ gətirən göz yaşlarının quruması üçün Roma imperiyasının yeni, qızıl dövrü başlanmalıdır (yəni, bütün xristian olan və olmayan ölkələr və xalqlar xristian Romasının rəhbərliyi altında birləşib yeni ümumdünya imperiyası yaratmalıdırlar), yalnız o zaman, Dantenin fikrincə, bəşər həyatı düzgün yola düşər. Elə buna görə də əfsanədə təsvir olunan qoca dağın başından Romaya tərəf baxır (yəni oranı nicat yeri sayır).

ON BEŞİNCİ NƏĞMƏ

⁴⁻⁹ Dante burada Flegetonun bərkiyib daşa dönmüş sahillərini vaxtilə fələmənglərin (flamandların) Brucey şəhəri ilə Gvidzant arasında dəniz sahili boyunca çəkdiqləri bəndlə, həmçinin Paduya yaxınlığında Brenta çayı sahillərindəki bəndlərlə müqayisə edir. Bu parçada habelə Kayarentan dağlarında qarların ərimeyiyinə, deməli, hələ yaz fəslinin başlanmadığına və çayların dolub-daşmadığına da işarə edilir.

³⁰ *Ser Brunetto* – Brunetto Latini (Latino) Dantenin dostlarından idi, Florensiyada yetişmiş (1220–1295) şair, alim və dövlət xadimlərindən sayılır. Onun fransız və italyan dilində əsərləri o zaman məşhur idi, Dante gəncliyində onun əsərləri ilə tanış olmuşdu və onu özünə müəllim sayırdı.

⁵⁵ “...Sən də öz bəxt ulduzuna inan” – Dante və Brunetto Latini inanırdılar ki, səma cismləri və onların müxtəlif vəziyyəti insanın taleyinə və xarakterinə, habelə yer üzərindəki təbii hadisələrə təsir edir.

⁵⁷ Yəni: Dante özü hələ gənc olarkən.

⁶¹⁻⁶³ “*Bu nankor, kinli xalq...*” – yəni: florensiyalılar. Əfsanəyə görə, Yuli Sezarın zamanında romalıları Fyezole şəhərini dağıdırdı, sonra, Fyezole təpələrinin ətəyində, Arno çayı sahilində Fleronsiya şəhərinin binasını qoymuşlar, bu zaman əvvəlki dağılmış şəhərin də bir çox sakinləri yeni bina edilmiş Florensiya şəhərinə axışib gəlməyə başlamışdır. Sonralar Fyezole şəhəri bərpa edilmişdir, lakin əvvəlki sakinlər öz yerlərinə qayıtmamışlar. Dante belə hesab edirdi ki, Florensiya şəhəri əhalisinin bu cür qarışması axırda şəhərin zəifləməsinə və süqutuna gətirib çıxarmışdır. Şəxsən özünü Dante Florensiyanın əsasını qoymuş ilk romalıların nəslindən sayırdı.

⁷⁰ “...*hər iki cəbhədə*” – həm Ağların, həm də Qaraların tərəfində.

⁷¹⁻⁷² “*Onlar susayar sənə...*” – Yəni: səni öldürmək, məhv etmək istəyərlər. Qaralar səni özlərinə düşmən saydıqlarına görə, Ağlar isə onların tərəfindən ayrıldığına görə belə hərəkət edə bilərlər.

⁷³ “*Fyezol heyvanları...*” – Burada yenə də florensiyalıların çoxunun kök etibarını ilə Fyezole şəhərindən olduğuna işarə edilir.

⁷⁷ Yəni Florensiyada qaldılar.

⁸⁵ Əbədi şöhrətə qovuşmaq.

⁸⁹ Çakkonun VI nəğmədə və Farinatanın X nəğmədə dedikləri.

⁹⁰ O – burada Beatrice nəzərdə tutulur.

⁹⁴ “...*Bela vədlərə...*” – Gələcək hadisələrin müsibətlərinə.

¹⁰⁹⁻¹¹⁰ *Prissian* – VI əsrdə yaşamış məşhur latın qrammatiki. *Akkursio* Fransisk – Florensiyada məşhur hüquqşünas Akkursionun oğlu (1225-1293). Atası kimi o da hüquqşünas idi.

¹¹²⁻¹¹⁴ “*Qullar qulu...*” – Burada Florensiya yepiskopu Andrea de Modzi və papa VIII Bonifatsi haqqında söhbət gedir. Andrea de Modzi, ruhani rütbəsində olmasına baxmayaraq, çox əxlaqsız həyat tərzi keçirdiyinə görə florensiyalılar onun əlindən qəzəblənmişdilər və papa VIII Bonifatsi onu vəzifəsindən götürüb Viçentsu şəhərində yepiskopluğa təyin etmişdi. “Qullar qulu” (yəni – “Allah qullarının qulu” – “bəndələrin bəndəsi”) ifadəsi burada Bonifatsi haqqında işlədilmişdir. Bir sıra şərhçilər, o cümlədən “İlahi komediya”nın “Dünya ədəbiyyatı” seriyasında buraxılmış son rusca tərcüməsinin (1967) izahlarında da qeyd etmişlər ki, guya “qullar qulu” ifadəsi burada papa haqqında kinayə ilə işlənmişdir (bax: səh. 565). Halbuki bu ifadədə heç bir kinayə yoxdur və Dante “qullar qulu” ifadəsini papa VIII Bonifatsi haqqında tamamilə ciddi və müstəqim mənada işlətməmişdir. Nəzərdə tutmaq lazımdır ki, təkcə VIII Bonifatsi yox, papaların çoxu sənədlərə qol çəkəndə adlarının qarşısında “qullar qulu” ifadəsini işlədirdilər.

¹¹⁹ “*hifz elə Xəzinəmi...*” – Burada Brunetto Latini öz dostu Dantedən xəhiş edir ki, onun fransız dilində yazmış olduğu “Xəzinələr kitabı”nı qoruyub saxlasın.

¹²²⁻¹²⁴ “*Veronada bir yaşıl mahudçün qaçan kimi*” – Dante burada öz yoldaşlarına çatmaq üçün mümkün qədər bərk qaçmağa çalışan cılpaq Brunetto Latininin vəziyyətini verir və onu başqa bir əhvalatla müqayisə edir. 1207-ci ildən etibarən Verona şəhərində xüsusi xalq şənliyi günü təsis edilmişdi, ildə bir dəfə şəhərin kənarında qaçmaq yarışı keçirilirdi, yarışda birinci yeri tutana yaşıl Mahud, axırıncı yeri tutana isə xoruz verilir; Dante burada həmin yarışları nəzərdə tutmuşdur.

ON ALTINCI NƏĞMƏ

⁴⁻⁶ Burada təsvir olunan dəstənin adamları, onlardan ayrılan üç nəfərin ruhundan görüldüyü kimi, hərbiyədən və dövlət xadimlərindən ibarətdir.

²¹ Çünki onlara dayanmaq qadağan edilmişdir.

³⁷ *Qvaldrada* – Qraf Qoca Gvidonun arvadıdır, rəvayətə görə, bu qadın xeyirxahlığı və təmiz əxlaqı ilə fərqlənmişdir, buna görə də onu qədim Florensiya üçün xeyirxahlıq timsalı hesab etmişlər. Dante “Cənnət”in XV nəğməsində də onun adını çəkir.

³⁸⁻⁴⁵ *Gvido Qverra* – qraf Gvidi, Teqqyayo Aldobrandi və Dante ilə söhbət edən Yakopo Rustikuççi – XIII əsrdə Florensiyada qvelf partiyası tərəfdarları.

⁷⁰⁻⁷² *Qilelmo Borsiyere* – İtaliyanın bir çox şəhərlərində zadəgan ailələrdə tanınmış florensiyalı.

⁹⁴⁻¹⁰¹ “...*O çay axıb gedir...*” – Burada Montone çayı nəzərdə tutulur Monte-Vezo (Monvizo) dağından başlamış şərq tərəfə uzanan sahədə (Po çayının başladığı yerdə) Appenin dağ silsiləsindən axan və Po çayına qarışmayan, birbaşa Adriatik dənizinə tökülən həmin bu çaydır. San-Benedetto kəndinin yanında bu çayın suyu böyük şalalə əmələ gətirir. Bu parçada monastırla əlaqədar olan misra belə başa düşülməlidir: “Bu zəngin monastra minlərlə monax (rahib) və yoxsul yerləşərdi, lakin onun gəlirindən çox az adam istifadə edir” – (bu gəlir bir qrup adama çatır).

¹⁰⁶⁻¹¹⁴ *Kəndir* – Burada Dantenin təsvir etdiyi kəndir haqqında hələ orta əsrlərdən başlayaraq bir çox şərhlər verilmişdir, bunlardan ikisi ağılabatandır. Birinci şərh belədir: Vergilinin təklifi ilə onlar (Dante və Vergili) Cəhənnəmdəki nəhəng Gerionu (vaşağı) hiylə ilə çəkib gətirmək istəyirlər (nəhəng Gerion bütünlükdə yalanın simvoludur, yalanı isə hiylə ilə ələ gətirmək, yəni açmaq olar, deməli, burada kəndir – hiylənin simvoludur, hiylə özü isə insan aqlının məhsulu olduğuna görə, deməli, kəndir, eyni zamanda, aqlın simvoluna çevrilir; təsadüfi deyildir ki, kəndiri aşağıya Vergilinin təklifi ilə atırlar, Vergili özü də aqlın və zəkanın rəmzidir, yəni, ağılla həmin heyvanı özlərinə tərəf çağırmaq istəyirlər ki, onları səkkizinci dairəyə keçirsin). İkinci şərh belədir: kəndir hiylənin rəmzidir, bir zamanlar Dante həmin bu hiylənin vasitəsi ilə vaşaq tutmaq istəyirdi (yəni – qadınları ələ gətirmək istəyirdi, çünki vaşaq – şəhvətperəstliyin rəmzidir), eyni zamanda, buradakı vaşaq Dantenin I nəğmədə meşədə təsadüf etdiyi vaşaqdır, meşədə (yəni – həyatda) ona (yəni – şəhvətə) qalib gələ bilməyən Dante (yəni – insanlar) indi burada onu kəməndə salmaq istəyir (yəni – şəhvət hissini boğmaq istəyir).

¹²⁸ “*Mənim Komediyanın...*” – Dante burada öz əsəri haqqında danışarkən orta əsrlərdə mövcud olan istilahları və janr anlayışını nəzərdə tutur: qorxuducu başlanğıca və xoşbəxt sonluğa malik olan, sadə xalq dilində yazılmış hər cür poetik əsər komediya, sakit başlanğıca və dəhşətli sonluğa malik olan,

yüksək üslubda yazılmış hər cür poetik əsər isə (o zamanlar) *tragediya* (faciə) adlanırdı. Elə buna görə də, hətta qədim Roma şairi Vergili, Dantenin yanında, öz “Eneida” poemasını tragediya adlandırır (bax: “Cəhənnəm”, XX nəğmə). Həm də nəzərdə tutmaq lazımdır ki, o zaman İtalyan dilində (yəni, xalqın öz dilində) poetik əsər yazmaq ləyaqətsiz iş sayılırdı. Dante buna görə də öz əsərini komediya adlandırmaqla müəyyən dərəcədə onun xalq dili ilə əlaqəsini də qeyd edirdi.

ON YEDDİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻²⁷ “*Bax, budur quyruğuyla dağları dələn heyvan...*” – Gerion nəzərdə tutulur. Cəhənnəmdə səkkizinci dairənin (yalançıların cəzalandığı dairənin) gözətçisi olan bu nəhəng heyvanın obrazı antik mifologiyadan alınmışdır. Yunanların təsəvvürüncə, bu üçdaşlı nəhəng bir zamanlar Okeanın qərb tərəfində, ən uzaq bir adada padşahlıq etmişdir, sonra Herakl onu öldürmüş və öküzlərini sürüb aparmışdır. Dante Gerionun özünü yalançılığın rəmzi kimi vermişdir, çünki, əfsanəyə görə, Gerion həmin adaya gəlib çıxanların hamısına əvvəlcə xoş sifət göstərir, sonra isə onun yalanına inananları öldürmüş (Bokkaçço da “Allahların şəcərəsi” adlı əsərində bu əfsanəni eynilə qələmə almışdır).

¹⁸ *Araxna* – Əfsanəyə görə, guya, Lidiyadan olan bu məharətli toxucu qadın Afina-Pallada ilə yarışa girmişdir və öz sənətində ondan da bacarıqlı olduğunu göstərdiyinə görə həmin Allah qəzəblənib onu hörümçüyə çevirmişdir (bu əfsanə Roma şairi Ovidinin “İstihalə” əsərində də təkrar edilmişdir, Dante isə həmin əsərlə yaxından tanış idi). Həmin parçada Dantenin toxunma malları türk və tatar malları (parçaları) ilə müqayisə etməsi də təsadüfi deyildir, çünki Dantenin zamanında bu cür mallar İtaliyaya Şərqi ölkələrindən gətirilirdi. Bəzi mütəxəssislər bu fikirdədir ki, Şərqi İtaliyaya gətirilən ipək parça və hər cür toxunma malların hamısı çin malları imiş və bu mallara tatar malları deyilməmiş. Avropada çin mallarının məşhur olduğuna şübhə ola bilməz, lakin bu malların hamısının yalnız Çindən gəldiyini iddia etmək üçün əsas azdır, əksinə, bu malların bir qisminin Yaxın və Orta Şərqi ölkələrindən İtaliyaya aparıldığını və türk dilli xalqlar tərəfindən hazırlandığına görə tatar malları adlandırıldığına daha çox ehtimal və əsas vardır. O zaman Şirvandan da İtaliyaya ipək mallar aparılırdı.

²²⁻³¹ “*Qunduz orda oturub bir tələ quran kimi*” – Burada Dante belə bir cəhəti nəzərdə tutur: adətən, deyirlər ki, guya qunduz (samur) çayın kənarında uzanıb quyruğunu suya salır və ehməlcə tərpədərkən balıqları cəlb edir,

sonra (balıq yaxınlaşanda) çevrilib onları tutur (xalq nağıllarımızda bu keyfiyyəti tülküyə də aid edirlər). Həmin parçada Dante yenə də sağ tərəfdən düşdüklərini qeyd edir. “Cəhənnəm”də ikinci dəfədir ki, şairlərin (Dante və Vergilinin) sağa tərəf yönəldikləri göstərilir.

³⁴ “*...xeyli insan yığnağı*” – Kəndirin salındığı yerdən sağ tərəfə yönəldəndə Dante sələmçilərə (muamələ ilə pul verən möhtəkirolərə) rast gəlir, bu günahkarlar uçurumun lap kənarında əyləşib oddan özlərini qoruyurlar, Dante onların bu vəziyyətini yaym istədiyi günündə üstünə qonan həşəratı qovmağa çalışan itlərin vəziyyəti ilə müqayisə edir (sələmçilərin üstünə, eyni zamanda, qızmış qum tökülür).

⁵⁵⁻⁵⁶ “*Hər kəsə seçilirdi nişanından, rəngindən*” – Sələmçilərin boynundan pul kisələri asılmışdır, kisənin üzərində isə hər adamın (mənsub olduğu nəslə görə) öz gerbi (nəslə nişanı) asılmışdır, Dante bu nişanlara görə onları tanıyır, onların hər biri Florensiyada tanınmış nəsilərdən olan sələmçilərdir.

⁶⁸ *Vitaliano del Dente* – Paduyalı varlı.

⁷²⁻⁷³ Burada Florensiya şəhərindən olan sələmçi Covanni Buyamonte (təx. 1310-cu ildə vəfat etmişdir) nəzərdə tutulur. Onun gerbində üç keçi təsvir olunur.

¹⁰⁶⁻¹⁰⁸ *Faeton* – Günəş Allahı Feb – Apollonun oğlu. Atasının arabasının atlarını saxlaya bilməyən və həddindən çox sürətlə sürən Faeton qəzəblənmiş Zevs tərəfindən ildırım (şimşək) oxu ilə vurulmuş və göylərdən yerə düşmüşdür. Dante öz müəllimi Vergili ilə birlikdə Gerionun belinə mindiyinə görə onun sürətini Faeton haqqındakı əsəti əfsanəsi ilə, habelə İkarla müqayisə edir. İkar – guya Krit adasında yaşamış rəssam Dedalın oğludur, Krit adasından qaçmaq üçün, o özünə və oğluna mumla yapışdırılmış qanad qayırmışdır, lakin İkar həddindən çox yüksəyə qalxıb Günəşə yaxınlaşdığı üçün qanadları ərimiş və dənizə düşmüşdür.

¹²⁸ Burada ovçuların istifadə etdiyi və qızılquş geri qayıtsın deyə, başları üzərində oynatdıqları süni quş qanadları nəzərdə tutulur.

ON SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻¹⁸ “*Kinli Dəşiklər...*” – Dante Cəhənnəmin səkkizinci dairəsini belə adlandırır. Bu dairənin təsvirinə Dante on iki nəğmə (deməli, “Cəhənnəm” hissəsindəki bütün nəğmələrin üçdə birindən çoxunu) həsr etmişdir. Səkkizinci dairə on bölmədən və ya şöbədən (uçurum şəklində və bir-birindən qayalıq bəndlərlə ayrılmış yarrağanlardan) ibarətdir, Cəhənnəmin dibinə (9-cu dairəyə) tərəf getdikcə bir-birinin üzərində təbəqəyə bənzər əmələ

gətirən və darlaşan bu boşluqlar dəhşətli “Kinli Deşiklər”i təşkil edir. Bu dəhşətli yerdə yalançılar saxlanılır, birinci bölmədən onuncuya qədər Dante bütün yarrağanlara baxır, üçüncü bölmədə papa III Nikolayı görür. Birinci bölmədəki günahkarları şeytanlar qovur, onlar iki cərgə ilə bir-birinə əks istiqamətlərdə qaçırlar. Bu qaçanların önündə gedən günahkarlar qadınları ələ keçirmək istəyənlərə öz yalanları ilə kömək etmiş aradüzəldənlərdir, arxada isə qadınları aldadan yalançılar özləri gəlir.

²⁵⁻³³ Üzbəüz gələn dəstələri Dante bir zaman (1300-cü ildə) papa VIII Bonifatsinin əmri ilə Romada Vatikana tərəf gedən züvvarlarla əks istiqamətdəki Monte Cordano təpəsinə gedən züvvarların vəziyyəti ilə müqayisə edir və “*Romalıları da belə...*” deyərək Roma şəhərində həmin dəstələrin keçdiyi körpünün üstündə arakəsmə yaratdıqlarına işarə edir.

⁵⁰⁻⁵⁶ *Venediko Kaççanemiko* – Bolonyadakı qvelflərin başçısı. Dante, yəqin, belə hesab etmişdir ki, 1300-cü ildə bu adam artıq sağ deyildir, ölmüşdür (əslində, o, 1302-ci ildə vəfat etmişdir). Burada Dante, eyni zamanda, ona da işarə edir ki, Kaççanemiko öz bacısı Gizolabellanı təhrik və məcbur etmişdir ki, Ferrara markizi II Obisso d’Esteyə aşnaqlıq etsin. Bu məsələdə, əlbəttə, puldan daha çox, siyasi mülahizələr böyük rol oynamışdır, çünki tarixdən məlumdur ki, Kaççanemiko bir zaman Ferraranın varlı və tanınmış adamlarının Bolonyaya sahib olmaq iddialarını müdafiə etmişdir.

⁶¹ “Sipa” (ol, olmaq) – Bolonyada “Sia” (ol) əvəzinə işlənir.

⁸³⁻⁹⁶ *Yason* – Arqonavtların başçısıdır. Əsətirə görə, qızıl yun derisinin dalınca Kolxidaya (qədim Gürcüstana) gedərkən yolda Lemnes adasına çıxan Yason həmin adada öz ərlərini və bütün kişi cinsini qırılmış qadınların səltənətini görür, bu qadınlardan padşah Gipsipilanı ələ gətirir, bu qadımdan ekiz oğlu olmasına baxmayaraq, yenə də uzaqlaşır, Medeya (Kolxida padşahının qızı) ilə evlənir, sonra ondan da soyuyur və Kreusaya uyur. Əsətirədə göstərilir ki, Medeya sonra Yasondan intiqam alır və bütün bu hadisələr antik ədəbiyyatda, habelə sonrakı dövrlərin ədəbiyyatında bir çox yazıçılar üçün mövzu mənbəyi olmuşdur.

¹¹³⁻¹¹⁴ Burada donuz kimi xoruldayanlar yaltaqlardır. Dante onların təsvirində çox tünd boyalar işlədir, hər şeyi öz adı ilə (lap naturalist şəkildə) deməkdən çəkinmir, kəskin sözlər işlədir. Mütərcimlər əsərin bu cür yerlərini tərcümə edərkən tünd boyları bir qədər yumşaltmağa məcbur olurlar (inqilabdan əvvəl əsəri rus dilinə tərcümə etmiş mütərcimlər, habelə bizim dövrümüzdə əsərin ən yaxşı tərcüməsini vermiş M.Loziński də bu cür etmişlər, çünki başqa cür mümkün deyildir).

¹²² *Alessio Interminelli* – Səkkizinci dairənin ikinci bölməsindəki üfunətli bataqlıqda təsadüf etdiyi bu günahkarı, görünür, Dante şəxsən tanıyırmış və ona nifrət edirmiş (Dante onun haqqında çox mənfi və iyrenc təşbihlər işlədir). Lukk şəhərindən olan bu adam bir zaman ağ qvelflərə qoşulubmuş.

¹³³ *Faida* – Terensinin “Xədim” (“Axta”) komediyasının qəhrəmanı, afinalı yüngül əxlaqlı qadın.

ON DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

¹⁻⁶ Səkkizinci dairənin üçüncü bölməsində kilsədə ruhanilik rütbələrini və vəzifələrini alıb-satmaqla varlananlara cəza verilir. *Simon Volcv* belə rüsvətxorlardan biridir, guya o, bir zaman müqəddəs Pyotra və İoanna pul təklif edərək onların müqəddəs ruhani qüvvəsini satın almaq və bundan öz fərqləndirilməsində istifadə etmək istəmişdir və müqəddəs Pyotr onu lənətləmişdir. Dante Simonu və onun adı ilə bağlı olan bütün “simonçular” təriqətini tənqid edir, həmçinin öz düşmənlərindən papa VIII Bonifatsini və V Klimenti də mənfi planda göstərir.

¹⁷ *San-Covanni* – Florensiyada müqəddəs İoan kilsəsi. Bundan sonra təsvir olunan su qabları ilə də Dante həmin kilsədəki xüsusi (xaç suyuna çəkilmək üçün nəzərdə tutulan) mərmər su qablarını (vannasayağı yerləri) müqayisə edir. Dantenin özü haqqında (qablardan birini sındıraraq suyu boşaltması barədə) verdiyi məlumat isə rəmzi mənə daşıyır. Görünür, beləliklə, Dante kimi isə xilas etdiyini bildirmək istəyir.

³¹ “*Kimdi...*” deyərək göstərilən – papa III Nikolaydır (1277-ci ildən 1280-ci ilə qədər papalıq etmişdir).

⁴⁹⁻⁵² Orta əsrlərdə İtaliyada qatilləri və çox ağır cəzaya layiq caniləri təpəsi üstə torpağa basdırırdılar. Dante burada papa III Nikolayı başı aşağı görəndə, özünü torpağa basdırılmış caninin üzərinə əyilmiş ruhani vəziyyətində, papa Nikolayı isə cani sifətində göstərir. Burada Dante, eyni zamanda, başqa bir işarə də edir: Dante əyilib papa III Nikolayı çağıranda, Nikolay ələ bilir ki, onu çağıran VIII Bonifatsidir və buna çox təəccüblənir, çünki o ələ başa düşür ki, Bonifatsi vaxtından üç il əvvəl gəlmiş Cəhənnəmə çıxıbdır və onu əvəz edəcəkdir (Bonifatsi 1303-cü ildə vəfat etmişdir). Dantenin VIII Bonifatsidən zəhləsi gedirdi və onu həm Florensiyanın düşməni, həm də özünün həmin şəhərdən didərgin düşməsində başlıca səbəbkarı sayırdı. Bu parçada Dante bildirir ki, Bonifatsi hələ ölməmişdən yeri Cəhənnəmdə hazırdır.

⁵⁴⁻⁵⁶ *Siyahılar* – Gələcək simonistlərdən çıxması papaların siyahısı. Bu papaların kimlər olacağı III Nikolay bilir, çünki Cəhənnəmdəki günahkarlar

üçün gələcək məlumdur. “*Ən gözəl bir qadını*” deyəndə o zaman kilsəni nəzərdə tuturdular, papa isə “kilsənin əri” ləqəbini daşıyırdı.

⁷⁰⁻⁷² Papa III Nikolay Roma zadəganlarından olan Orsini nəslindən idi (italyanca orsa – dişi ayı deməkdir). *Ayuların xətrinə* – Nikolayın qohum-əqrəbasına işarədir.

⁷⁹⁻⁸⁴ Burada III Nikolayın yerinə gələcək VIII Bonifatsi və sonra onu əvəz edəcək V Kliment nəzərdə tutulur. Əslən fransız olan V Kliment papalığa seçildikdən (1305) sonra papanın oturacaq yerini (paytaxtını) Avinyona köçürmüşdü, buna görə də Dante belə hesab edir ki, Avinyon paytaxt olduğu illərdə (paytaxt bu şəhərdə 1377-ci ilə qədər qalmışdır) kilsə Avinyon həbsxanasında əsir olmuşdur. Dante əsərin sonrakı hissələrində də (bax: “Cənnət”, XVII, XXVII və XXX nəğmələr) Kaççaqvidanın, müqəddəs Pyotrun və Beatriçenin dili ilə papa V Klimenti tənqid edib pisləyir.

⁸⁵⁻⁸⁷ Qədim yəhudi dini əfsanələrinə görə, Suriya padşahı IV Antioxa rüşvət verib özünə vəzifə alan ruhani. İason vəzifə alandan sonra guya Qüds şəhərində bütpərəstlik qaydalarını yenidən yaymışdır.

⁹⁴⁻⁹⁶ Yəni: Pyotr, nə də başqa müqəddəslər, onların püşk atıb İudanın yerinə seçdikləri Matveydən heç nə ala bilmədilər.

⁹⁹⁻¹¹⁷ “*Karla üsyan...*” – I Karl Anjuyski III Nikolayla qohum olmaqdan imtina etmişdi, Nikolay isə, ona düşmən olmuşdu. İmperator Konstantin haqqındakı parçada isə Dante belə bir şeyi əsas götürürdü ki, guya, imperator I Konstantin (274–337) öz payaxtını Bizansa köçürüb (306–337) qərbi xristian kilsəsini papa I Silvestrə tapşıraraq gündən bəri Roma xristian kilsəsi günaha batmışdır. Bu şeyə əsasında hətta VIII əsrdə papanın dəftərxanasında “Konstantinin hədiyyəsi” adı altında saxta bir sənəd də düzəldilmişdi. Bu sənədə görə, guya I Konstantin öz əvvəlki paytaxtı Romanı və ətrafındakı yerləri papalığa bağışlamış və papalara dünyəvi işlərə qarışmaq ixtiyarı da vermişdir. Bu yalançı sənədin saxtılığı sonralar (XV əsrdə) rəsmi surətdə sübut olunmuşdur, lakin Dante və onun bir çox muasirləri “Konstantinin hədiyyəsi” sənədinin doğruluğuna o zaman hələ inanırdılar, buna görə də həmin şeyi və qərb xristian kilsəsinin parçalanmasını böyük günah hesab edirdilər.

İYİRMİNCİ NƏGMƏ

¹⁻¹⁵ *Birinci kanson* – Yəni: “İlahi komediya”nın üç hissəsindən (kantikindən) birinci hissənin iyirminci nəğməsində başqa əzablar haqqında danışmağa başlayıram. Buradakı günahkarların (falçıların və cadugərlərin) heç bir za-

man irəliyə baxa bilmədiklərini və asta addımlarla geriye yerimələrini Dante kilsə mərasimlərindəki vəziyyətə (Litaniyaya) bənzədir.

²⁸⁻³⁹ Yəni: Cəhənnəmdə xeyirxahlıq ondan ibarətdir ki, burada xeyirxah olmayasan, cəza alan günahkarların əzab və əziyyətinə acımayasan.

Amfiaray – Qədim Yunan əsətirində Fiv şəhərini (Eteokldan alıb qardaşı Polinikə vermək üçün) mühasirəyə alan yeddi sərkərdənin biridir. Döyüş zamanı, guya, yer onun ayağı altında yarılmış və Amfiaray öz arabası ilə birlikdə yeraltı dünyaya düşmüşdür.

⁴⁰⁻⁶³ *Tiresiy* – Yunan əsətirində Mantonun atası, gələcəkdən xəbər verən kahin. Guya o, öz əsası ilə bir-birinə dolaşmış iki ilanı vurduğuna görə dönüb qadın olmuş və yeddi ildən sonra əsa ilə yenə də həmin ilanlara toxunduqda dönüb yenidən kişi olmuşdur.

Aruns – Etrus tayfasına mənsub falçı. Əfsanəyə görə, romalılar onu dəvət edibləmiş ki, vətəndaş müharibəsinin nə vaxt və necə qurtaracağını söyləsin.

Luni (Lunican) – XI əsrdə saratsinlər tərəfindən dağıdılmış Etrus şəhəri. Onun yaxınlığında (Maqra çayı sahilində) Karrara şəhəri salınmışdır, şəhərdən bir az şərqi tərəfdəki dağlarda məşhur Karrara mərməri çıxarılır.

Manto – Kahin Tiresiyin qızı. Guya bu qız atasının vəfatından sonra İtaliyaya getmiş və orada Mantuya şəhərinin əsasını qoymuşdur (Vergili də həmin şəhərin yaxınlığında anadan olmuşdur). Mantonun əvvəlki yeri (Fiv) isə Vakx şəhəri adlanır.

Benako (Latınca Benacus) – İtaliya ilə Manye (Almanya – Almaniya) arasında göl. Bu gölə Qarda gölü də deyilir.

⁶⁴⁻⁹⁶ Burada haqqında danışılan bulaqlar Pennin (Appennin) Alplərindən axıb gələn və Qarda (Benako) gölüne tökülən çeşmələrdir, həmin gölün ortasında Frati (indi – Lek) adası vardır, bu adadakı müqəddəs Marqarita kilsəsi isə üç yepiskopluğa (Trento, Breşia və Veronaya) tabe idi. Dantenin təsvirindən aydın hiss olunur ki, şair Veronada olarkən həmin yerləri gəzib görmüşdür.

Minço – *Po* çayının qoludur, mənbəyini Qarda gölundən alır. Bu çayın ortası bataqlıq olduğuna görə yayda qızdırma xəstəliyi yayır. Mantuya şəhəri Minço çayının kənarındadır.

¹⁰⁶⁻¹²⁹ *Evripil* – Qədim Yunan əsətirinə görə, Yunanlara Troya şəhəri üzərinə getmək üçün əlverişli günü (xoş saati) xəbər verən kahin. Onunla birlikdə Avlid şəhərində olan ikinci kahin isə, əsətirə görə, Kalxas (Kalxant) adlı kahindir. *Mikele Skotto* – əslən şotlandiyalı olan, Siciliyada yaşamış, orəb dilini yaxşı bilən alim və mütərcimdir (XIII əsr). Dante ona etibar etmirdi, mənfi münasibət bəsləyirdi.

Bonatti – Forli şəhərindən olan Gvido Bonatti (XIII əsr) astroloq idi.

Azdente – Parm şəhərində çəkməçiliklə məşğul olan bu adam öz işini buraxıb fəlcəlikdir və gələcəkdən xəbər vermiş. Dante bu parçada həmçinin cadugər və fəlcəliklərin müddətini kiçik adamlar düzəldib onlara can vermək və onların vasitəsi ilə bir çox şeyləri öyrənmək bacarıqları haqqındakı orta əsr təsəvvürlərini də təsvir etmişdir. Nəğmənin axırında Ayın batması haqqında danışan Dante göstərir ki, onun (Ayın) əsas hissəsi artıq üfüqə (yəni şimal yarımkürəsi ilə cənub yarımkürəsinin ayrıldığı xəttə) çatmışdır və Ay uzaq qərbdə Sevilyanın (yəni İspaniyanın) arxasındakı dalgalara qərqlənir. Deməli, səhər saat 6-ya yaxındır. Ayın üzərindəki ləkənin odun daşıyan Qabil (“Ay adamı”) olması haqqındakı təsəvvür isə xalq arasındakı əfsanələrdən alınmışdır. Ayın keçən gecə tam girdə olması Dantenin bir gün əvvəl meşədə azdığı gecəyə işarədir.

İYİRMİ BİRİNCİ NƏGMƏ

⁷⁻⁴⁹ *Venetsiya (Venedik) tərsənəsi* – Venetsiyada 1104-cü ildə tikilmiş və 1303-cü ildə xeyli genişləndirilmiş kimi tərsənəsi və cəbbəxana.

Şeytan – Qarmaqlarla silahlanmış və Cəhənnəmin səkkizinci dairəsindəki beşinci bölməni qoruyan şeytanlar. *Müqəddəs Dzita* – Lukk şəhərində (XIII əsr) yaşamış hörmətli qadın Dante burada şəhərin adı əvəzinə həmin qadının adını işlədir. Lukk şəhərində ağsaqqallar şurası düzəlmişdi və on nəfər üzvü var idi.

Bonturo – Bonturo Dati, Lukk şəhərində tanınmış sakinlərdən biridir, rüşvətخورluqda məşhur imiş.

Serko – Lukk şəhərinin yaxınlığından axan və şəhərlilərin çimmək yeri olan çay.

⁹⁴⁻⁹⁶ *Kaprona* – 1289-cu ildə Florensiya və Lukk şəhərlərinin birləşmiş qoşunları tərəfindən alınmış (Pizaya məxsus) qala Dante həmin qalanın alınmasında (Florensiya qoşununda) şəxsən iştirak etmişdir. Qalanın təslim olmuş mühafizəçiləri tərk-silah edilmədən (sazişə görə) buraxılmışdı.

¹⁰⁸⁻¹¹⁴ Burada şeytanlardan birinin dediyinə görə bircə körpü dağılmışdır və onun dağılmasından 1266 il keçir. Dante xristian dini əfsanəsi hesabı ilə bildirir ki, guya həmin körpü İsa vəfat etdiyi gün və dəqiqədə Cəhənnəmdə baş vermiş zəlzələdən dağılmışdır. Əfsanəyə görə, İsa 34 yaşında vəfat etmişdir, Dante də öz təsvirində və xronologiyasında buna əsaslanır. Deməli, zəlzələdən və İsanın vəfatından 1266 il keçirsə, bu səhnədə baş verən hadisələrin vaxtı 1300-cü ilə təsadüf edir (elə Dante özü də buna işarə edir).

¹¹⁸ Dantenin burada və əsərin başqa yerlərində şeytanlara verdiyi adların bir çoxunu (Əyriqanad, Qoca, Köpek, Saqqal və s.) özü uydurmuşdur.

¹⁻¹⁵ Burada Dante gənclik illərində gördüyü və yadında saxladığı bəzi hadisələrə işarə edir. 1289-cu ilin iyun ayında Florensiya ordusunda süvari olan Dante Aresso əleyhinə vuruşmada iştirak etmişdi, sonra həmin ilin avqust ayında Kaprona qaləsindəki vuruşmanın şahidi olmuşdu, buna görə də şairin aressoluları xatırlaması təsadüfi deyildir. Sahilin və ya ulduzların mayla müqayisəsi də yerindədir, çünki burada gəmiçilərin, bəzən, sahil xəttinə, bəzən də ulduzlara görə dəniz yolunun istiqamətini təyin etmələri nəzərdə tutulur. Sonrakı bəndlərdə (19-21) delfinlərin dənizçilərə yol göstərməsi haqqında da danışılır. Dante öz dövründə çox geniş yayılmış belə bir inanı (sınağı) nəzərdə tuturdu ki, guya delfin balıqları suyun üzünə çıxıb gəmiyə xeyli yaxınlaşanda dənizçilər fırtına baş verəcəyini əvvəlcədən bilirlər, deməli, delfin balığı gəmilərə dənizdə yol göstərir.

⁴⁸⁻⁶⁷ Özünü navarralı kimi göstərən günahkar bir zaman Navarra kralı yanında qulluqda olan Jan Pol Çampolodur (XIII əsr). Bu adamın şəxsiyyəti haqqında tarixi məlumat yoxdur. *Karl II Tebald* 1253-1270-ci illər arasında Navarrada hökmdar olmuşdur. *Latınlar* – italyanlar deməkdir. Dante əsərin bir çox yerində bu sözü italyanlar haqqında işlədir. O zaman italyanlara qonşu olan bir sıra slavyan xalqlarına da, bəzən latınlar deyilirdi. *Latınlara (İtaliyaya) yaxın yer* dedikdə Sardiniya adası nəzərdə tutulur.

⁸¹⁻¹⁴⁰ Sardiniya adası dörd dairəyə bölünmüşdü, bu dairələrdən biri Qallura idi, hər dairəyə bir hakim (knyaz) baxırdı, hakimlər isə Pizaya tabe idilər. 1275-ci ildən 1296-cı ilə qədər Qallura dairəsinin hakimi knyaz Nino Viskonti olmuşdur. Rahib Qomita bu knyazın yanında qulluqda idi, knyaz ona çox inanırdı, Qomita isə əliyəri və rüşvətخور idi. Bunu başa düşən knyaz sonra onu asdırmışdır. Mikele Sanke isə Sardiniyadakı Loqodoro dairəsinə baxan hakim idi. Kral Enso bir müddət Bolonyada əsirlikdə olanda, Sanke bütün hakimiyyəti ələ keçirmiş, kralın arvadına evlənmişdi, öz qızlarından birini isə Genuya sərkərdələrindən Branka de Ornaya ərə vermişdi. Çox rüşvətخور və nankor adam olan Mkele Sangeni 1275-ci ildə öz kürəkəni Branka de Oria öldürmüşdür.

“*Bayaq inad göstərən*” – yəni: İt (şeytan). *Başçı* – Əyriqanad şeytan.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

¹⁻³ *Yoxsul rahiblər* – Fransiskan rahibləri, Dante burada ən çox nifrət etdiyi riyakarlıq və ikiüzlülük hallarının ruhani və rahiblər arasında yayıldığına işarə edir.

⁵⁻⁸ Burada günahkarları qovan şeytanların özlərinin də qaynar qətranın içinə düşdükələrini gören Dante orta əsrlərdə Ezopun çox yayılmış bir təmsilini yada sahr (təmsildə deyilir ki, qurbağa hər şeyə inanan siçanı iplə özünə bağlayır, suya atılır, sonra siçan suyun üzünə çıxanda çalağan onu görüb üstünə şığıyır, siçanı və ona bağlı olan qurbağanı da caynaqlayıb yeyir).

⁹⁰⁻⁹⁹ Riyakarların əynindəki bürüncək üzdən parıldayır, bəzəkdir. Dante riyakarlar haqqında bu ifadələri istehza ilə deyir, onların daxili ilə zahirlərinin eyni olmadığına işarə edir.

¹⁰³⁻¹⁰⁸ *Katalano və Loderinqo* – 1261-ci ildə Bolonyada təşkil olunmuş və “şənələnən qardaşlar” (“kef çəkən qardaşlar”) adı ilə məşhur olan Qaudentlər dini cəmiyyətinin üzvləri.

¹¹⁵⁻¹³¹ “*Bu çarmıxa çəkilən*” – Kaiafa – Dini əfsanəyə görə, “bir nəfərin ölümü bütün bir xalqın məhv olmağından yaxşıdır” – deyər İsanın öldürülməsinə fitva vermiş yəhudi ruhanisi. *Riyakarlar* – İudeyada ilk xristian dini icmalarına qarşı mübarizə aparırlar (Dante onları da riyakar hesab edir).

Qara mələklər – Allahın dərgahından qovulmuş mələklər, şeytanlar (İblisin tərəfdarları).

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

¹⁻⁶ *Dolça burcu* – Günəş yanvar ayının axırıncı on günü və fevralın birinci yarısında həmin bürcdə olur. Burada “*qırovun ağsaçlı qardaşı*” təşbihində qar nəzərdə tutulur.

²¹ Burada nəzərdə tutulan dağ ətəyi Dantenin birinci nəgmədə Vergiliyə rast gəldiyi “*zirvəsi nurlanmış*” (işıqlanmış) təpənin ətəyidir.

²²⁻⁶⁴ Burada şairlər (Dante və Vergili) yenidən yuxarı qalxırlar. Vergili üçüncü dəfə Danteyə kömək edir ki, bunun da rəmzi mənası var: Dantenin nəfəsi tövşüyür, oturur, Vergili onu qaldırır deyir ki, hərəkətsizlikdə (sükunətdə) şöhrət tapmaq olmaz, həyatda fəaliyyətsiz adamın heç bir izi qalmır, fəaliyyətsiz keçən həyat tüstü və köpük kimi boşdur, tezliklə itib gedir. Vergili Danteyə xəbərdarlıq edir ki, günah və qüsurlardan uzaqlaşmaq üçün qarşıda hələ daha uzun yol və daha dik pilləkən vardır. Buna görə də Dante özünü cəmləşdirib yuxarıya qalxmağa başlayır ki, Ərafın (Təmizliyin) zirvəsinə çata bilsin. Deməli, günahdan uzaqlaşmaq nə qədər yaxşı olsa da, hələ günahdan tam qurtarmaq deyildir, bunun üçün insanın özünün tam kamilləşməsi (yəni hərəkət və fəaliyyətlə təmizlənilib təkmilləşməsi) lazımdır.

⁸⁵⁻¹⁰⁵ Səkkizinci dairənin yeddinci bölməsi (yarrağan) döşətli ilanlarla doludur və Dante qeyd edir ki, burada Liviya və həbəş səhralarında olduğundan da çox ilan vardır. Dantenin sadaladığı beş növ ilanın təsviri qismən antik

ədəbiyyatdan götürülmüşdür (Lukan, “Fersaliya” əsəri), ilanlara verilən rəng və keyfiyyətlərin (86 və 87-ci miflərdə) bəziləri də Ovidinin “İstihalo” əsərində vardır. Bir qism ilanların, guya Meduzanın qanının damlalarından yaranması haqqındakı əsatirə də Ovidinin əsərində rast gəlirik.

¹⁰⁶⁻¹²⁶ *Simurq – Feniks* – əfsanəvi quşdur. Azərbaycan və Şərqi qafqazda *simurq* quşu haqqındakı əfsanələr Feniks quşunu xatırladır. Əsatirə görə, bu quş beş yüz il yaşayır, özünə ətirli yarpaqlardan yuva qurur, həmin yuvada ölür və sonra onun cəsədindən yeni, cavan Feniks yaranır. Ədəbiyyatda bu quşun obrazı həmişə təzələnmək, yeniləşib cavanlaşmaq rəmzi kimi verilir. Bu rəmzi mənanı Dante də saxlamışdır. Lakin fərq ondadır ki, ilanların çaldığı günahkarlar yanib külə dönür, sonradan yenə əvvəlki vəziyyətlərinə qayıdırlar və bu yeniləşmə prosesi onlar üçün cəzadır. Günahkarların öz əvvəlki şəkillərinə düşməsinə Dante burada epilepsiya xəstəliyi ilə də müqayisə edir və onları özündən getmiş adamın ayılması kimi qiymətləndirir. Orta əsr tababəti bu xəstəliyin səbəbini ürəkdən beyinə gedən qan damarlarının sıxılmasında (çəng olmasında) görürdü, xristian ruhaniləri isə epilepsiyanı (özündən getməni) şeytanın insanın damarlarına daxil olması kimi qələmə verirdi. Maraqlıdır ki, Dante daha təbii səbəb göstərir. Onun fikrincə, bu xəstəlik damarların yox, ağıl sıxılması (çəng olub tormozlanması) nəticəsində yaranır. Bu izahatdan həm rəmzi (dini), həm də elmi mənanaya yol vardır. Ağıl sıxılırsa, deməli, onu Allah edir, ağıl beyin fəaliyyətinin nəticəsidir, deməli – beynin sıxılması ağıl fəaliyyətini dayandırır.

Vanni Fuççi – Qara qvelflərin tərəfdarı, bir sıra cinayətlərdə əli olan zadəgan Fuççi dei Ladarinin ögey oğludur. Onun ləqəbi – “heyvan” idi.

¹²⁸⁻¹⁵¹ Vanni Fuççinin qatil, talançı və cani bir adam olduğunu bilən Dante təəccüb edir ki, nə üçün bu günahkar zorakılıqla iş görənlərin yanında deyildir, başqa dairəyə salınmışdır. Dante onun əzablarına sevinməsin deyər, bu yerdə Fuççi Ağ qvelflərin gələcəkdə məğlub olacaqlarını xəbər verir. 1301-ci ilin mayında Ağlar doğrudan da Qaraları Pistoyya şəhərindən qovmuşdular, həmin ilin axırında isə Qaralar Florensiyada Ağların partiyasını dağıtmış və onlara qalib gəlmişdilər, sürgün olunanların (1302-ci ilin yanvarı) arasında Dante də var idi. Onu da nəzərdə tutmaq lazımdır ki, Ağların məğlubluğu haqqında xəbəri Danteyə yetirən Fuççi alleqorik dildə danışır və orta əsrlər üçün səciyyəvi olan meteoroloji istilahlardan və anlayışlardan istifadə edir. Bu anlayışlar isə belədir: havada su buxarı ilə od buxarı arasında mübarizə gedir, su buxarı od buxarının ətrafında toplanıb onu sıxanda, guya od buxarı içəridən güc gəlib bayıra çıxır, bu zaman isə göy gurlayır, şimşək çaxır. Dante bu müqayisədə Ağ və Qara qvelflər arasındakı mübarizənin rəmzini verir.

İYİRMİ BEŞİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻²¹ Belə rəvayət var ki, Katilinin dağılmış ordusunun qalıqları olan sert və qudurğan adamlar bizim tarixdən əvvəl I əsrdə Pistoyya şəhərinin əsasını qoymuşlar.

Maremma – Tirrensk dənizinin bataqlıq sahili (iki hissəyə ayrılırdı: Toskaniya və Roma Maremması).

Gövdəni – insanın gövdəsi mənasında işlənir.

²⁵⁻³⁵ *Kak* – Vulkan allahının oğlu. Vergili (“Eneida” əsərində) onu yarı insan-yarı heyvan kimi təsvir etmişdir, Cəhənnəmdə o, əjdahaya çevrilmişdir (Dante onu kentavr da hesab edir). *Üç ruh* – sonrakı misralardan aydın olur ki, bunlar Anyello Brunelleski, Buozo Donati və Puçço de Qaliqaidir. Sonra bu ruhlara ikisi də (Çanfa Donati və Françesko Kavalkanti) qoşulur. Bunların hamısı Florensiyada tanınmış nəsillərin nümayəndələridir.

⁴⁹⁻⁷⁸ *Birinci metamorfoza* (dəyişmə – istihalə) – Altı ayaqlı ilan Çanfa Donatidir.

⁷⁹⁻¹⁵¹ *İkinci metamorfoza* – İlanə çevrilmiş Çanfa Donati onu gözləyən Anyello Brunelleskiyə sarılır və onlar ikilikdə bir heyvana çevrilir. Sonra üçüncü və dördüncü dəyişmələr baş verir: Buozonu o biri ilan – Françesko Kavalkanti çalır, onlar da öz simalarını dəyişir, Françesko dönüb adam olur, Buozo isə ilana çevrilir. Bu cür dəyişmələrin rəmzi mənası vardır: yəni – oğrunun əsl mahiyyətində insanlıq yoxdur, onlar asanlıqla öz şəkillərini dəyişib zəhərli ilana çevrilir və başqalarını sancırlar.

Kadm və Aretuza – Ovidinin “İstihalə” (“Metamorfoza”) əsərində iştirak edən qəhrəmanlardır. Əsatirə görə, Kadm ilana, Aretuza isə bulağa çevrilmişdir.

İYİRMİ ALTINCI NƏĞMƏ

¹⁻⁹ Prato – Florensiyanın yaxınlığında kiçik şəhər. Florensiyaya tabe olduğuna görə bu şəhərin sakinləri florensiyalıları sevmir və onlara həmişə nifrət edirdilər (bunun əsas səbəbi, əlbəttə, başqa şəhərlər kimi, siyasi cəhətdən azad və müstəqil olmaq arzusu idi). Prato şəhərinin adı “İlahi komediya”da yalnız bircə dəfə həmin bu yerdə çəkilir. Bunun da səbəbi, görünür, odur ki, Dante bu şəhərin taleyi məsələsini həddindən çox qurdalamaq istəməmişdir, çünki onun babası, atası və bir çox qohumları həmin bu şəhərdə yaşamış, burada maliyyə işləri ilə məşğul olmuşdular.

²⁰ Səkkizinci dairənin səkkizinci bölməsindəki hiyləgər məsləhətçilər nəzərdə tutulur.

³⁴⁻³⁹ Burada dini əfsanə nəzərdə tutulur: Guya Peyğəmbər Yelisey görmüşdür ki, Peyğəmbər İlya odlu arabada göyə getmişdir. Peyğəmbərə gülən uşaqları isə (lənətləndiklərinə görə) aylar parçalamışdır. Dante göyə gedən odlu arabanın atəşini burada günahkarların yandığı atəşlə müqayisə edir.

⁵³⁻⁶³ *Polinik* – Eteoklun qardaşı. Əsatirə görə, bir-birinə düşmənçilik edən və vuruşan bu iki qardaş bir-birini öldürmüş, onların ikisinin də cənazəsi yandırılmaq üçün bir tonqalın üzərinə qoyularkən, guya alov iki yerə ayrılmışdır.

Uliss (Odissey) və *Diomed* – Troya müharibəsinin iştirakçıları. Onlar həm döyüşdə, həm də hiyləgər işlərdə birgə hərəkət edirmişlər. Troya şəhərinin məğlubiyyətinə səbəb də, guya, Odisseyin hiyləsi ilə düzəlmiş taxta at olmuşdur. Şəhər dağıldıqdan sonra Romanın banisi Eney oradan çıxmışdır. Axilles müharibəyə yenidən cəlb edən də Odissey və Diomed olmuşdur. Axilles öz sevgilisi Deydamiyanın atası Likomedin evində qadın paltarları geyib gizlənmişmiş, müharibəyə ikinci dəfə gedəndə həlak olmuşdur (Deydamiyanı isə Dante Limbdə göstərir). Troyanın müdafiəçisi Afina – Pallada Allahın heykəli də Odissey və Diomed tərəfindən oğurlanmışdır.

⁸⁴⁻⁹³ Dantenin burada Ulissin (Odisseyanın) ölümü haqqında verdiyi əfsanəvi məlumat öz kökü etibarilə Homer dövrünün əsatirinə yox, Homerdən sonrakı dövrdə yaranmış əsatir variantlarına bağlıdır. Həmin variantların biri Böyük Pliny (I əsr) və Solin tərəfindən (III əsr) işlənib yazılmışdır, Dante də həmin mənbələrlə tanış idi. Əfsanənin həmin bu variantına görə, guya, Uliss (Odissey) Troya müharibəsindən sonra öz yaşadığı İtaliya adasına qayıdır və sonra səyahətlərindən birində Atlantik okeana gedir, orada Lissabon (Ulissip) şəhərinin əsasını qoyur, geriye qayıdanda Afrikanın qərb sahillərində fırtınaya düşür və orada məhv olur. Dante Uliss haqqındakı bu əfsanəni, əlbəttə, özünəməxsus bir şəkildə işləyib düzəltmişdir (çünki antik dövrün əsatirindən alınan hadisələr, obrazlar, adlar, variantlar və dini anlayışların hamısı yeni xristian dünyagörüşü süzgecindən keçirilməli idi).

Sirseya (yunanca – Kirka) – Əsatirdə deyildiyinə görə, adamları heyvana döndərən gözəl cadugər qadındır. Ovidi yazır ki, Uliss (Odissey) Troya müharibəsindən sonra evə qayıdanda, yolda həmin cadugər qadının ölinə düşmüşdür, qadın Ulissin adamlarını donuza çevirmiş, sonra yenidən onları insan şəklinə qaytarmışdır, Ulissin özü isə, cadugərin xoşuna gəldiyinə görə, tilsimlənib bir il onun yanında qalmışdır. Dante bu cadugər qadın haqqında əsərin ikinci hissəsində də danışır (bax: “Əraf”, XIV). Əfsanəyə görə, Sirseya Tirren dənizi sahilindəki Qaeta dağında yaşayırmış, Qaeta şəhərinin əsası da o zamandan qoyulmuşdur və həmin adla adlanmışdır (Qaeta sözü isə,

guya Eneyin süd anasının adından – Kayeta – alınmışdır, çünki Eney onu həmin yerdə dəfn etmişdir).

¹⁰³⁻¹⁴² *Sahillərdə* – Aralıq dənizinin sahilləri.

Herkules nişanəsi (sərhədi) haqqında danışılan yerdə Dante Ulişsin (Odiseyin) son dəniz səfəri haqqındakı əfsanəni əsas götürür. Bu əfsanəyə görə, Uliş öz adamları ilə birlikdə Qərbə tərəf, Herkules sütunlarına (Gibraltar – Cəbəllütariq) tərəf getmişdir. Bu zaman o, Sardinyanın, Mərakeşin, İspaniyanın yanından keçib Atlantik okeana çıxmışdır. Orta əsrlərdə (xüsusən Genuyada) yaranmış xronikalarda (salmələrdə) deyilir ki, guya hələ Kolumbdan 200 il əvvəl (1291-ci ildə) Genuyada hazırlanmış iki gəmi Hindistana su yolu tapmaq üçün Qərbə tərəf səfər etmişdir, həmin gəmilər İspaniya sahillərindən ayrıldıqdan sonra onlardan heç bir xəbər verən olmamışdır, bir-iki il sonra onları axtarmağa getmiş gəmilər də geri qayıtmamışdır. Hindistana su yolu tapmaq üçün edilmiş bu təşəbbüslərin doğruluğu və Dantenin bu əhvalatları bilib-bilmədiyini haqqında qəti hökm vermək çətindir. Amma belə düşünməyə əsas vardır ki, Dante Genuya ilə həmsərhəd olan Lunicanada (markiz Malaspinin yanında) qaldığı vaxtlarda bu dəniz səfərləri haqqında eşitməmiş və bəzi məlumat almamış olmazdı. Homerin “Odiseya” əsərində hadisələrin necə qurtardığını da, əlbəttə, Dante bilməmiş deyildi. Bununla belə, Ulişsin (Odiseyin) taleyi haqqındakı əfsanəyə Dante öz istədiyini formanı vermişdir, onun ölümü məsələsini də özü bildiyi şəkildə işıqlandırmışdır. *Setta* – limandır.

İYİRMİ YEDDİNCİ NƏĞMƏ

⁴⁻⁶ Burada hiyləgər məsləhətçi, Roman əyalətindəki hibellinlərin başçısı, gah Roma papasına qarşı çıxan, gah da onunla barışan qraf Gvido da Montefeltro nəzərdə tutulur.

⁷⁻¹² *Siciliyi buğası* – Misgər Perillin qayırdığı öküz. Əfsanəyə görə, misgər Perill misdən bir öküz düzəltdi ki, ölüm cəzasına məhkum olanları öküzün içinə qoyub tonqalda yandırınlar və yanan adamın qışqırtısı öküzün böyürtüsü kimi səslənsin. Guya padşah Falarid misgərdən həmin öküzü alanda təcrübə üçün əvvəlcə misgərin özünü həmin öküzün içinə qoyub yandırmışdır.

²⁸⁻³⁰ *Romanya* – İtaliyanın Toskano şəhərindən şimal-şərqə tərəfdəki əyaləti, Bolonya, Faensa, İmola, Forli, Ravenna, Çezena və Rimini şəhərləri bu əyalətdədir.

Urbino ilə... – Montefeltro qraflığı Urbino ilə Monte-Koronaro dağı arasında. Tibr çayının başlandığı yerdə idi.

³⁷⁻³⁹ Romanya torpaqları əvvəllər papanın ixtiyarında deyildi, ancaq 1278-ci ildə papanın tabeliyinə keçmişdi, buna baxmayaraq həmin ərazidəki şəhərlərin çoxu ayrı-ayrı feodalların əlində idi və həmin şəhərlərdə olan qvelf və hibellin tərəfdarları həmişə bir-biriləri ilə mübarizə edirdilər.

⁴⁰⁻⁴⁴ *Ravenna* – Bu şəhərin hakimi Gvido da Polentanın gerbinin üzərində qartal şəkli var idi. *Uzun zaman qorunan o istinad* – Forli şəhəridir. Papanın ordusu 1281-ci ildə bu şəhəri mühasirəyə almışdı, lakin şəhərin müqavimətini qıra bilməmişdi, əksinə, məğlub olmuşdu. XIII əsrin lap axırlarında Forli şəhərində ağalığ edən hibellin nəslinin gerbində isə yaşıl şir şəkli var idi.

⁴⁶⁻⁵¹ Burada adları çəkilənlər qvelf və hibellin partiyalarının nümayəndələri və tərəfdarlarıdır.

⁵²⁻⁵⁴ XIII əsrin axırlarında Savyo çayı kənarındakı Çezena şəhəri azad kommuna idi, lakin şəhərin seçki qaydası ilə seçilən hakimləri və kapitanları kommunanı öz bildikləri kimi idarə etmək iddiası ilə çıxış edəndə, kommuna belələrini dəyişirdi.

⁶⁷ *Monax ipi* – Fransiskan rahibləri bellərinə kəndirdən kəmərlər bağlayırdılar.

⁷⁰ “Baş keşiş...” – papa VIII Bonifatsi.

⁸⁵⁻⁸⁶ *Lateran* – Papanın iqamətgahı Lateran sarayı.

⁹⁴⁻⁹⁵ Xristian dini əfsanəsinə görə, cüzam xəstəliyi tutmuş imperator Konstantini müqəddəs papa Silvestr xaçlayıb sağaltmışdır.

¹⁰¹ *Penestrino* (indiki Palestrina) – Romanın yaxınlığında şəhər.

¹¹²⁻¹¹⁶ *Fransisk* – Gvidonun mənsub olduğu fransiskan dini cəmiyyətinin hamisi. *Qara mələk* – Şeytan. *Məkrli bir məsləhət* – çox vəd etmək, az yerinə yetirmək.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻⁶ Yəni hətta şeirlə yox, ən adi nəslə (heç bir forma ilə sıxılmayan dilə).

⁸⁻¹² *Pulya* (latınca Apuliya) – Cənubi İtaliya. *İntəhasız döyüş* – İkinci Pun müharibəsi (bizim tarixdən əvvəl 218-201).

¹³⁻¹⁸ *Rubert Kviskar* – XI əsrdə ərəbləri və bizansları Cənubi İtalyadan çıxartmış Robert Kviskar.

Çeperano – Neapolital krallığı ilə kilsə əyaləti sərhədində yer adı.

Talyakosso – qəsr adıdır. Bu qəsrin qalası yanında I Karl (Anjuyski) 1268-ci ildə gənc Korradinoya qalib gəlmişdir.

²⁸⁻³⁶ *Məhəmməd* – İslam dininin banisi Məhəmməd, peyğəmbər (570-632). Orta əsrlərdə xristian təlimini yayan ruhanilər onu həqiqi (– xristian) dininə rəxnə salan və başqa bir dini yayan təriqətçi sayır və kafir hesab edirdi.

dilər. Hətta bəzi katolik risalələrində qeyd edilirdi ki, guya Məhəmməd əvvəlcə xristian olmuş, sonra xristianlıqdan uzaqlaşmış islam dinini təbliğ etmişdir, islam dinini təbliğ etməsi isə ondakı epilepsiya xəstəliyi nəticəsində baş vermişdir (guya xəstəlik nəticəsində qəşş edib özündən gedən Məhəmməd belə hesab edirmiş ki, Allahın mələikəsi ilə danışır və ayıldıqda bunu yeni bir dini təlim kimi qələmə verirmiş). Dante də, katolik dini təlimin tərəfdarı kimi, Məhəmmədi kafir sayıb Cəhənnəmdə göstərir.

Əli – Məhəmmədin kürəkəni (Məhəmməddən sonra dördüncü xəlifə). Dante belə hesab edir ki, Məhəmməd kimi Əli də dinə rəxnə salan təriqətçi və kafirdir, hətta Əli islam dininin özünə də rəxnə salmış və şiəlik təriqətinin yaranmasına səbəb olmuşdur; deməli, o, ümumiyyətlə, dini və möminləri parçalayan bir adamdır. Əli 661-ci ildə namaz qıldığı zaman qılıncı başından yaralanmış və həmin yaradan da ölmüşdür. Dante həmin hadisəyə də işarə edir və Əlinin başından vurulan zərbənin onun kəlləsini iki yerə parçalamasını rəmzi mənada verir. Yəni – dini parçalayan, bölən Əlinin başında parçalanma, bölünmə izi vardır.

⁵⁵ *Dolçino Tornielli* – Xristian dinindəki təriqətlərdən birinin başçısı olmuşdur. Papa V Kliment onu kafir sayır və öz ordusu ilə onu izləyirdi. Dolçino 1307-ci ildə tutulub yandırılmışdır. Maraqlıdır ki, Dantenin təsvirində, Məhəmməd peyğəmbər Dolçinoya rəğbətlə yanaşır, ona müvəffəqiyyət arzulayır, çünki onun (özü kimi) təriqətçi və dini təfriqətçi (nifaq salan) hesab edir.

⁷³ *Pyer da Mediçina* – Boloniyadan şərqlə tərəfdəki kiçik Mediçina şəhərində ağalığ edən nəslin nümayəndəsi (təfriqətçi).

⁹⁶⁻¹⁰² Burada vaxtilə (bizim tarixdən əvvəl 49-cu ildə) Pompeyə qarşı mübarizə aparan Yuri Sezarın tərəfinə keçmiş xalq tribunu Qay Skriboni Kurion nəzərdə tutulur. Bundan sonrakı parçalarda adı çəkilən Moska de Lamberti isə bu zaman Florensiyada qanlı vuruşmalar, qvelf və hibellin partiyalarının əmələ gəlməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

¹³⁴⁻¹³⁶ *Bertram* (Bertran) de Born – XII əsrin ikinci yarısında yaşamış məşhur trubadurdur, öz qardaşı ilə vuruşmuş, qonşulara qarşı mübarizə aparmış, başqalarını müharibəyə sövq etmişdir. Onun öyrətməsi ilə İngiltərə kralı II Henrixin oğlu şahzadə Henrix öz atasının əleyhinə üsyan qaldırmışdır. Dante onu İoann adlandırır, görünür, Henrixi qardaşı İoannla səhv salır.

¹³⁷⁻¹³⁸ Axitofel Xristian dini əfsanəsinə görə, padşah Davidin məsləhətçisi. Davidin oğlu Avessalon atasının əleyhinə üsyan qaldıranda bu məsləhətçi onu daha da qızıqdırmış, üsyana təhrik edirmiş.

İYİRMİ DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

¹⁸⁻³⁶ Burada Dantenin gördüyü adam onun atasının əmisi oğlu (Dantenin əminəvəsi) Ceri del Bellodur. Ceri XIII əsrin ortalarında yaşamışdır, təxminən 1269-cu ilə 1300-cü il arasında Sakketti nəslindən olan Brodayo tərəfindən öldürülmüşdür. Zorakılıq etdiyinə və çəkişmələrə səbəb olduğuna görə Dante onu Cəhənnəmdə göstərir, lakin Cerinin intiqamının alınmadığına da işarə edir, çünki orta əsrlərdə qanı yerdə qoymamaq və intiqam almaq müqəddəs və vacib sayılırdı. Cerinin Danteyə göstərdiyi isə – Bertran de Bornun ruhudur.

⁴⁰⁻⁵⁷ Səkkizinci dairənin onuncu bölməsində hər cür saxtakarlar, qəlp, pulkəsonlər və yalançıları saxlanılır. Dante onların qışqırtısını Kyamı çayı ətrafındakı Valdikiyan əyalətindəki xəstəxanalarda yatan xəstələrin qışqırtısı ilə müqayisə edir. Həmin xəstəxanalarda ən çox qızdırmaya tutulanlar yatarmış.

⁵⁹⁻¹²⁰ Egina – Afina yaxınlığında adadır. Əfsanəyə görə, Gera qəzəbləndiyinə və Zevsə acığı tutduğuna görə həmin adaya taun xəstəliyi göndərmiş və adadakı bütün canlılar məhv olmuşdur, yalnız Zevsin həmin adada salamat qalan oğlu (guya bu oğul Zevsin sevgilisi Eginadan doğulmuşdur və həmin ada da onun adı ilə əlaqədardır) atasından xahiş etmişdir ki, müqəddəs palıd ağacında yaşayan qarışqalar qəddər ona yeni vətəndaş versin. Mirmidonlar (yunanca “mirmidos” – qarışqa) nəslə bu cür yaranmışdır.

¹²⁴ Burada danışan Qriffolinodur. O da yalançı kimya ilə məşğul olduğuna görə buraya düşmüşdür. Başqasına uçmaq və qanad düzəltmək sənətini öyrədəcəyinə söz verdiyi üçün kafirlikdə təqsirləndirilib tonqalda yandırılmışdır. Qriffolino ilə kürək-kürəyə oturan – yalançı kimya ilə məşğul olan Kapokkoydur.

¹²⁵⁻¹²⁶ *Strikka* – Atasının variyyətini göyə sovuran Nikkolonun qardaşı Strikka de Salimbeni.

¹²⁷⁻¹²⁹ *Nikkolo* – Syen şəhərindəki bədxərc Nikkolo de Salimbeni.

¹³⁰⁻¹³⁹ *Aşanlı Kaçça, Abbalyato* – Nikkolonun kefi yoldaşları, Syen şəhərindəki on iki nəfər vəzifəli şəxsin məclis yoldaşları.

Kapokkyo – 1293-cü ildə Syen şəhərində yandırılmışdır, Dantenin məktəb yoldaşı olmuşdur. Onun çox güclü təqlid qabiliyyəti varmış.

OTUZUNCU NƏĞMƏ

¹⁻¹² Yunonanın fivlilərə qəzəblənməsinin səbəbi o idi ki, əsatirə görə, Yupiter Fiv şəhərinin padşahı Kadmanın qızını sevmişdi, Yunona qızın dayəsinin cildinə girərək ona məsləhət vermişdi ki, bütün parlaqlığı ilə onun ya-

nına gəlməyi Yupiterdən xahiş etsin, nəticədə qız (Semela) yanıb külə dönmüşdü. Sonra Yunona həmin qızın bacısı İnodan da intiqam almışdı (çünki bacısının oğlu Vaxı o saxlayıb böyütmüşdü). Yunona həmin qızın (İnonun) əri Afamantı dəli etmişdi, o isə aqlını itirəndən sonra öz arvadını şir, oğullarını isə şir balası hesab edib uşaqlardan birini öldürmüşdü, o biri uşağı isə ana özü ilə birlikdə dənizə atmışdı, guya Neptun onları su pərisinə çevirmişdir.

¹³⁻²¹ *Gekuba* (Keyqubə) – Troya padşahı Priamin arvadı. Əsatirə görə, Gekuba dul qaldıqdan sonra əsirləkdə çox əziyyət çəkmişdir, öz qızı Poliksenanın və oğlu Polidorun intiqamını almışdır, lakin özü də aqlını itirmiş və dəlilik nəticəsində it kimi hürməyə (ulamağa) başlamışdır.

³⁷⁻⁴¹ *Mirra* – Kipr padşahının qızı. Bu qız, əsatirə görə, öz atasını sevmişdir və arzusuna çatmaq üçün qaranlıqda özünü başqa adam kimi qələmə və rərək ehtirasını söndürmüşdür. Atasını bildikdə qızını öldürmək istəmiş, qız isə qaçmışdır, lakin Mirra allahlardan xahiş etmiş və Allahlar onu ağaca (ətirli qatran ağacına) çevirmişlər.

⁴⁸⁻⁹⁰ *O biri bədbəxtlər* – saxta pul kəsənlər, yalançılardır.

Adamo – Əslən ingiltərəli olan kimyagərdir. Qraf Romenin yanında qalıb, ona saxta pul kəsirmiş, Romen tayfası Florensiya ilə düşmənçilik edirdi, buna görə də Florensiya respublikasının hökmü ilə 1281-ci ildə yandırılmışdır. “...*Həkk olunmuş sikkə*...”. Florina – Florensiya pulu.

Branda – Romena yaxınlığında bulaq.

Birisi... – Qraf Gvidoya işaredir.

Üçqat mis – Adamo saxta pul kəsəndə bir pay qızıla üç pay mis qatırmış.

⁹¹⁻¹²⁹ *İosifə böhtan atan* – Burada həm xristian, həm də islam dini əfsanələrində haqqında danışılan gözəl İosif (Yusif) barədə Fironun arvadı tərəfindən düzəldilən yalan nəzərdə tutulur. Qadının yalanı və böhtanı ilə Firon gözəl İosifi (Yusif) həbsə salmışdır.

Sinon – Troyalıları aldadan və onları taxta atı şəhərə gətirməyə təhrik edən gənc yunan.

Nartsis (Nərgiz) güzgüsü – su. Guya nərgiz öz əksinə vurulubmuş, öz əksini isə suda görmüşdür.

OTUZ BİRİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻³ *Çalan dil* – həm yaralayan, həm də yararı sağaldan dil, məhəbbətin dili deməkdir. Burada, eyni zamanda, öz sözləri ilə əvvəlcə Danteni utandıran, sonra da onu təsəlli ilə yenidən əvvəlki vəziyyətinə qaytaran Vergilinin sözləri (dili) nəzərdə tutulur.

⁴⁻⁶ *Axillin* (*Axillesin*) *nizəsi* (cidası) – Əsatirdə deyilir ki, guya bu nizə Axillesə atası Peleydən qalmışdır və həmin nizə birinci zərbəsi ilə yaralayır, *ikinci zərbəsi ilə öz vurduğu yarayı sağaldırmış*.

¹⁰⁻¹⁸ *Şeypur səsi* – Dante Cəhənnəmin bu yerində (qaranlıqda) haraya getdiyini bilmir. Qəflətən göy gurultusunu xatırladan güclü şeypur səsi gəlir. Dante bu səsi orta əsrlərdə yaranmış məşhur fransız dastanı “Roland haqqında nəğmənin qəhrəmanı Rolandın (Orlandonun) ölüm ayağında çaldığı şeypurun səsi ilə müqayisə edir. Lakin Cəhənnəmdə bu şeypurun harada və kim tərəfindən çalındığı barədə Dante məlumat vermir.

¹⁹⁻⁴⁵ *Monterecone* – Syen əyalətində qəsr. Hündür təpədə tikilmiş bu qəsrin ətrafındakı qalanın divarlarında on dörd qüllə varmış. Dante Cəhənnəmin dibindəki Nəhəngləri həmin qüllələrin görkəmi ilə müqayisə edir. Nəhənglər, əfsanəyə görə, bir zaman Zevsin hakimiyyəti əleyhinə çıxan və göyləri ondan almaq istəyənlərdir, Zevs (Diy) onları öz şimşək oxları ilə məhv etmişdir. Dantenin təsvirində Nəhənglərin qurşaqdan yuxarı hissəsi görünür, qurşaqdan aşağı hissə buzlağın içindədir.

⁴⁶⁻⁸¹ *Nemvrod* – Babilistan padşahı, Xama qəbiləsinin başçısı, nəhəng. Guya məşhur Babilistan qalasını və qülləsini o tikdirmişdir. Cəhənnəmdə çalınan şeypur bəlkə də Nemvrodun şeypurudur, çünki dini əfsanədə o, məşhur ovçu kimi verilir və şeypur çalır. Nemvrodun guya latınca dediyi sözlər heç kəsə aydın deyildir, bu sözləri Dante orta əsrin leksikonundan və qədim yəhudi dilindən (təhrif olunmuş şəkildə) almışdır, beləliklə, Nemvrodun vəhşi təbiətinə və əsl dini ayinləri ifadə edə bilmədiyinə işarə vurur.

⁸²⁻⁹⁶ *Efialt* – Zevsin əleyhinə çıxmış nəhəng.

Briarey – nəhəng.

¹¹³⁻¹²¹ *Antey* – Poseydonun və Geyanın (Yerin) oğlu. O da nəhəngdir, lakin əsatirdə deyilir ki, nəhənglərin Allahlar əleyhinə çıxışında iştirak etməmişdir. Vergili belə hesab edir ki, Antey həmin hadisədən sonra doğulmuşdur, əgər bir az əvvəl doğulsaydı və həmin hadisədə iştirak etsəydi, Anteyin qardaşları (Yerin oğulları) Allahlara qalib gələrmiş.

¹²⁴⁻¹³⁶ *Tifey* (Tifon) – Allahların əleyhinə çıxmış nəhəngdir. Əsatirə görə, Tifey və Titiy Anteyin qardaşlarındandır, Tifey Etna dağının altında qalmışdır (buna görə də həmin dağ od püskürür).

Qarizenda – Dante burada Anteyin onların üzərinə əyilməsini Bolonyadakı əyri qüllə ilə müqayisə edir. Qarivenda qülləsinə baxan adam (buludların hərəkəti qülləyə tərəf olanda) elə bilir ki, guya qüllə onun üstünə gəlir. Antey də əyilib şairləri (Dante və Vergilini) ovcunun içində Kotsitə (Cəhənnəmin dibindəki buzlağa) endirir. Burada xainlərə cəza verilir.

¹⁻¹⁸ *Amfion* – Yunan əsətirində Zevsin və Fiv padşahının qızı Antiopun oğlu. Qardaşı Zeta ilə ekizdir. Hər iki qardaş güclü imiş, Amfionun əlavə bir qabiliyyəti də varmış: lirada gözəl çalmağı bacarırmış. Əfsanəyə görə, hər iki qardaş Fiv şəhərinin ətrafına hasar çəkməyi qərara alanda, guya Amfion lirada o qədər gözəl bir musiqi çalmışdır ki, daşlar parça-parça dağdan ayrılıb gəlmiş və hasarda hərəsi öz lazımı yerinə düzülüşdür.

Dante bu parçada Cəhənnəmin axırıncı dairəsi olan donmuş gölün – Kotsitin təsvirini verir. Bu axırıncı dairə özü də dörd bölmədən ibarətdir. Sərhədləri bir o qədər də aydın görünməyən bu bölmələrdə müxtəlif günahkarlar saxlanır. Birinci bölmə – Kainadır, bura öz qardaşı Habili öldürmüş Kainin (Qabilin) adı ilə adlanır, burada öz yaxın qohumlarına əl qaldıran xainlər saxlanır. İkinci bölmədə (Antenora) – öz vətənlərini və həmfikirilərini satanlar, üçüncü bölmədə (Tolomeya) – dosta xəyanət edənlər, dördüncü (Cudekka) bölmədə isə – öz xeyrxahlarına xəyanət edənlər cəzalanır. Kotsit kainatın mərkəzi kimi təsvir olunur, bura nisbətən yığcamdır və sıxılmışdır (donub buzlanmışdır), rəmzi mənada bu o deməkdir ki, Cəhənnəmin geniş və aydın fəzası qarşısında kainatın bu mərkəzi çox kiçikdir. Dante Cəhənnəmin dibində Lüt-siferi göstərir, Kotsitin özünü (donmuş gölü) isə Dunay və Don (Tanais) çaylarının donması ilə müqayisə edir.

²⁸⁻²⁹ *Tambornik və Pyetrapana* – dağ adlarıdır.

⁴¹⁻⁶⁹ Burada səsləri eşidilən günahkarlar bir-birilərini öldürmüş qardaşlar və qohumlardır.

⁷⁰ *Buradan doqquzuncu dairənin ikinci bölməsi başlanır.*

⁷³⁻⁷⁴ Yəni: bütün kainatın mərkəzi olan yerə, bütün ağırlıqları saxlayan Cəhənnəmin dibinə.

⁷⁶ Yəni: Allahın iradəsi ilə.

⁷⁸⁻⁸¹ Burada vaxtilə vuruşmada qvelfləri satmış xain Bokka del Abati nəzərdə tutulur.

¹¹⁷ *Duera* – 1265-ci ildə Roma üzərinə gedən fransız qoşunlarına yol vermiş, rüşvət alıb xəyanət etmiş Buozo da Duera.

¹¹⁹⁻¹²² *Bekkeriya* – Papanın Florensiyadakı səfiri. 1258-ci ildə qvelflər şəhərdən qovulduqdan sonra öz məğlubiyyətlərinin bir səbəbkarı kimi Bekkeriyanı təqsirləndirmiş və onu edam etmişdilər.

Canni Soldanyer – Qvelflərə xəyanət etmiş florensiyalı zadəgan.

Hanellon – Orta əsr fransız dastanında (“Roland haqqında nəğmə”) baş qəhrəman Rolanda xəyanət etmiş cəngavər.

Tebaldello – Öz doğma şəhərinin açarlarını 1280-ci ildə düşməne (Bologna qvelflərinə təhvil verən Tebaldello de Dzambrazi. *Faens* – hibbelinlərin olduğu şəhər.

¹³⁰⁻¹³² *Tidey* – Yunan əsətirində Fiv şəhərini mühasirə etmiş yeddi padşahdan biridir. Menalipp onu ölümcül yaralamış, Tidey isə son gücünü toplayıb düşməni öldürmüş və onun kəlləsini gəmirmişdir. Bu əfsanə Statsinin “Fiviada” əsərində geniş verilmişdir.

¹⁻¹⁴ *Uqolino* – Bir zaman arxiyepiskop Ruceri tərəfindən aldadılmış və iki oğlu iki nəvəsi ilə həbsxanada acından ölmüşdür, buna görə də Dante onu nifrət hissənin mücəssəməsi kimi verir və öz düşməni Ruceri (aclıqdan) başını yediyi vəziyyətdə göstərir. Sonrakı misralarda adları çəkilən Qvalandi, Sismondi və Lanfranki – Rucerinin tərəfdarlarıdır. Uqolinonun söhbəti 78-ci misraya qədər davam edir. Canavar və canavar balaları təşbihində yenə də Uqolino və onun uşaqları nəzərdə tutulur. Uşaqlardan ikisi Uqolinonun böyük oğlundan nəvələridir.

⁸⁰⁻⁹⁰ *Si* – İtalyan dilində “Bəli” (“hə!”) mənasındadır. Dante bu sözün (daha doğrusu – hecanın, səsini) işləndiyi yerə işarə edərəkən – italyan dilini, yəni İtaliyanı nəzərdə tutur. Xalq dili haqqında yazdığı traktatın bir yerində dilləri qruplara ayırarkən Dante italyan dilini “si” adlandırır. Kaprara və Qorqona isə Arno çayının töküldüyü Tirren dənizində adalardır.

⁹¹ Buradan doqquzuncu dairənin üçüncü bölməsi başlanır. Bu bölmə İerixonda canişin olan və öz qohumunu uşaqları ilə birlikdə qonaq çağırıb sonra da öldürən Ptolemeyin adı ilə Tolomeya adlandırılmışdır.

¹⁰³⁻¹⁰⁵ Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, Günəş şüalarının buxarı qızdırması nəticəsində külək əmələ gəlir.

¹¹⁸⁻¹⁴⁷ *Alberiqo* – Burada öz düşməninə nahar vaxtı aldadıb öldürən Alberiqo de Manfredi nəzərdə tutulur. O öz qardaşına və əlaltılarına işarə olmaq üçün “Meyvə verin!” deyə müraciət edəndə qardaşı və digər qatillər onun öz qohumunu və uşaqlarını öldürmüşlər və “Aberiqonun qardaşının meyvələri” ifadəsi məsəl kimi qalmışdır. Dante Alberiqonu Cəhənnəmdə görəndə ona görə təəccüblənir ki, o zaman (1300-cü ildə) hələ Alberiqo ölməmişdi. Belə çıxır ki, Dantenin fikrincə, Alberiqo kimi günahkarların ruhu həmin ruhun sahibi ölməmişdən Cəhənnəmə gedir, bu dünyada onların bədəni (cismi) qalır və həmin bədəndə ruhu şeytan əvəz edir.

Atropos – İnsanın ömür ipini (həyatını) ölçən, sarıyan və kəsən üç ilahidən biri (Laxezis, Kloto, Atropos).

Branka de Orya – bax: XXII nəğmənin qeydləri.

OTUZ DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

¹ *Vexilla regis prodeunt inferni* – Kilsədə latınca oxunan dini nəğmədən alınmış bu ifadə “Padşahın bayraqları yaxınlaşır” deməkdir. Katolik kilsəsində “bayraq” kəlməsi “xaç” mənasında başa düşülürdü, lakin burada Dante həmin ifadəyə “*inferni*” (Cəhənnəm) kəlməsini də artırmışdır. Bu isə əvvəlki mənanı dəyişir: burada görünən (yaxınlaşan) xaç və ya bayraq deyil, Lütsiferin (Şeytanın) altı qanadıdır.

¹⁰⁻¹⁵ Buradan Cəhənnəmin axırıncı dairəsinin dördüncü bölməsi başlanır. Bu sonuncu bölmə Cudekka (Yudekka) adlanır. Bu ad İsanı aldatmış və ona xəyanət etmiş İudanın (Yəhud) adı ilə bağlıdır.

²⁰ *Dit* – Lütsifer (Şeytan – İblis).

³⁴⁻³⁵ *Yaradana* – yəni Allaha.

⁶⁵⁻⁶⁸ Lütsiferin (Şeytanın) üç sifəti və üç cəhəngi var. Dante bunlara mənə verir: qırmızı sifət – qəzəbi, qara sifət – paxıllığı, ağ-sarımtıraş sifət – gücsüzlüyü (zəifliyi) bildirir. Üç sifət rəmzi, orta əsrlərdə müqəddəs ilahi üçlüyü də (yəni əqanımi-sələsəni – Allah. İsa, Məryəm) təmsil edirdi və xristian təliminə görə, guya bu üç sifət müqəddəs üçlükdəki üç keyfiyyəti (məhəbbət, qüdrət və mərhəməti) bildirir. Lütsiferin üç sifətinə isə Dante mənfi mənə verir. Lütsiferin cəhəngində isə ən dəhşətli günahkarlar cəzalanır, Allahın şərəfini gözləməyən (İuda) və insanlığın şərəfini satan (Brut, Kassi) xainləri Dante burada göstərir.

⁷⁶⁻⁹⁶ Bir az əvvəl (68-ci misradan başlayaraq) Dante xəbər verir ki, gecə başlanır. Bu o deməkdir ki, Dantenin və Vergilinin Cəhənnəmdə səyahətə başladıkları vaxtdan 24 saat keçmişdir. Deməli, 1300-cü ilin 26 martının gecəsi başlanmışdır. Vergili bu zaman deyir ki, Cəhənnəmə enmək mərhələsi başa çatır, bundan sonra onlar bir müddət Lütsiferin bədəni üzərində, onun dərisindəki tüklərdən yapışaraq hərəkət edirlər, bu zaman Vergili əvvəlki (ayaqüstü) vəziyyətini dəyişir, çevrilib başaşağı dayanır, deməli, Lütsiferin qıçları arasından keçib dünyanın mərkəzindəki mağaranın kənarına çıxır, Lütsiferin indi yalnız ayaqları həmin mağaradan görünür, beləliklə, şairlər Yer cənub yarımkürəsi tərəfə adlayırlar, indi buradan onlar yuxarı qalxmalı və cənub yarımkürəsindəki Əraf (Təmizlik) dağının ətəyinə çıxmalıdırlar. Şimal yarımkürəsində gecənin başladığını söyləyən Dante eyni zamanda de-

yir ki, Günəş öz yolunun ikinci saatına daxil olur, yəni – cənub yarımkürəsində artıq səhərdir.

¹¹²⁻¹³⁹ Dante xristian dini əfsanələrində Lütsiferin göylərdən Yerə atılması əhvalatını əsas götürərək, belə hesab edir ki, Lütsifer göylərdə Allahın dərğahından qovularkən Yer cənub yarımkürəsi səmtindən düşmüş və başaşağı Yerin içinə keçmiş, mərkəzdə bənd alıb dayanmışdır. Yer quru hissəsi əvvəl cənub yarımkürəsində imiş, Lütsiferin sancılmasının zərbindən quru hissə batmış, cənub yarımkürəsi okeanla örtülmüş, quru hissə şimala çəkilmişdir, okeanın içində isə Əraf (Təmizlik) dağı yaranmışdır. Bu dağ, Danteye görə, Yer o biri (quru) hissəsindəki Yerusəlimin (Qüdsün) tam əks istiqamətindədir. Dante və Vergili Əraf dağından axan Leta çayının yeraltına tökülən suyu istiqamətində getməlidirlər.

ƏRAF (TƏMİZLİK)

“İlahi komediya”nın ikinci hissəsini təşkil edən və otuz üç nəğmədən ibarət olan “Əraf” Dantenin təsvir etdiyi səyahətin ardını nəql edir. Bədii cəhətdən bu hissə, əlbəttə, “Cəhənnəm”in səviyyəsinə çatma bilməz, lakin fəlsəfi və etik məsələlərin qoyuluşu və həlli nöqtəyi-nəzərindən birinci hissəsinin ardıcıl və prinsipial davamı sayılır. Bu hissə Dantenin “üçlük nəzəriyyəsi” əsasında qurulmuşdur və Ərafın bütün arxitektikasını həmin nəzəriyyəyə tabe edilmişdir. Ərafı Dante Yer cənub yarımkürəsində okeanın içindən ucalan dağ şəklində təsvir edir. Dağın ətəyindəki yer (sahil hissəsi) Antipurqatoridir (Ərafın girəcəyi, astanasıdır). Yer üzərində hökmranlıq etmiş bir qism adamların ruhları həmin bu girəcəkdə toplaşmış, öz günahlarının nə vaxt təmizləniləcək qurtaracağını və Cənnət yoluna çıxmaq üçün Əraf qapısından içəri buraxılacaqlarını gözləyirlər. Ərafın girəcəyini antik əsərdən alınmış əfsanəvi qəhrəman, nəhəng və qoca Katon gözləyir. Əraf yeddi dairədən ibarətdir, hər dairədə müəyyən günahkarlar təmizlənilir: birinci dairədə – təkəbbürlü, lovğa və dikbaşlar (Dante özündə də təkəbbür və lovğalıq əlamətləri hiss edir və öləndən sonra həmin bu dairəyə düşüb təmizlənməyi arzu edir!), ikincidə – qibtə hissəsinə tutulanlar, üçüncüdə – qəzəblilər, dördüncüdə – məyus və hüznülər, beşincidə – xəsislər və israfçılar, altıncıda – qarınqullar, yeddincidə – şəhvetpərəstlər təmizlənilir.

Dantenin təsvirində Ərafın son üçüncü dairəsi Yer Cənnətinə yaxın dairələrdə və mahiyyətcə Cəhənnəmin ikinci, üçüncü və dördüncü dairələrinə bənzəyir (Cəhənnəmin həmin dairələrində də nisbətən yüngül, zərəri

az olan günahkarlar cəzalanır; deməli, Cəhənnəmin əvvəli ilə Ərafın axırı arasında yaxınlıq vardır, fərq yalnız ondadır ki, Cəhənnəmin əvvəlindən sonuna qədərki yol getdikcə ağırlaşır, Ərafın başlanğıcından sonuna, dağın zirvəsinə getdikcə yol asanlaşır, yəni – çətindən asana tərəf gedir).

Bununla birlikdə, qeyd etmək lazımdır ki, Dantenin təsvir etdiyi Əraf, xristian dini təliminə müvafiq gəlsə də, əslində çox mübahisəlidir və bunun islam dini təlimindəki “Qıl körpü” anlayışı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Əvvələn, Əraf (Təmizlik) haqqındakı təlimi yalnız xristian dininin bir qolu, yəni katolik dış təlimi qəbul edir, yunan – pravoslav məzhəbi isə Əraf haqqındakı təlimi rədd edir. Yəni katoliklər (qərb xristian dini) belə hesab edirlər ki, o biri dünyada Cəhənnəmə) aiddir və üçüncü şöbə (yer) haqqında sistemli bir anlayış yoxdur. Karların ruhu orada müvəqqəti saxlanır, təmizlənir, sonra Cənnətə buraxılır. Şərqi xristian kilsəsi isə bunu rədd edir və insan öləndən sonra onun ruhu üçün o biri dünyada yalnız iki şöbənin (yerin) olduğunu, ruhların ya Cəhənnəmə, ya Cənnətə getdiyini qəbul edir. Beləliklə, Dantenin təsvir etdiyi Əraf (Təmizlik) yalnız katoliklərin bu barədəki anlayışlarına və uydurduqları əfsanəyə uyğun gəlir, bu anlayışı bütün xristian dünyasına aid etmək olmaz. İslam dinində də Cənnət və Cəhənnəmə) aiddir və üçüncü şöbə (yer) haqqında sistemli bir anlayış yoxdur. “Quran”ın yalnız bəzi surə və ayələrində (xüsusən, 7-ci surənin 41-48-ci ayələrində) o biri dünyadakı Əraf (“mancə” deməkdir) haqqında işarələr vardır, lakin o biri dünyada (Cənnət və Cəhənnəmdən əlavə) belə xüsusi bir yerin olduğu və orada müəyyən qism ruhların saxlandığı barədə ardıcıl bir təlim yoxdur. 112-ci surə dini etiqad və əqidə cəhətdən dönüb təmizlənmək haqqında olsa da (“Surət-əl-xilas”), hər halda ölənlər üçün yox, bu dünyada sağ-salamat yaşayanlar üçün nəzərdə tutulmuşdur ki, başqa dindən dönüb islamı qəbul etsinlər. Həmçinin tövbə haqqındakı 9-cu surədə, dağ haqqındakı 52-ci surədə, imtahan haqqındakı 60-cı surədə, qiyamət günü dirilmək haqqındakı 75-ci surədə və kafirlər haqqındakı 109-cu surədə verilən hökmlərin əksəriyyəti insanın bu dünyada özünü necə aparması qaydaları haqqındadır ki, günaha batmasın. Buna görə də, xristian dini təliminin və Dantenin təsdiq etdiyi Əraf əfsanəsinin islam dinində prototipini axtarmaq əbəsdir, bunun nə Cəhənnəmin üzərindən keçən qıl körpü haqqındakı uydurma ilə, nə də “Quran”da təsadüf olunan “ərəfat” və ya “əraf”la əlaqəsi yoxdur. Tərcümə zamanı əsərin bu ikinci hissəsi yalnız ona görə “Əraf” adlandırılmışdır ki, bir istilah kimi, bu kəlmə Dantenin nəzərdə tutduğu “daxili təmizlənmə”, “günahdan təmizlənmə”, “saflaşma”, “tədriclə kəmilləşmə” mənasına daha uyğundur.

⁴ İkinci səltənət dedikdə, Dante Ərafı nəzərdə tutur.

⁹⁻¹² Burada yunan əsərinin bir əfsanəsi nəzərdə tutulur: guya Fessaliya padşahı Pierin qızları (onun doqquz qızı varmış və bu qızlar qədim əfsanələrdə Pierilər adlanır) mahnı oxumaqda ilahələrlə yarışa girmiş, bu yarışda biabır olmuş və sonra da Allahların əmri ilə dönüb sağsağan şəklinə düşmüşlər. Yarış zamanı, doqquz məşhur ilahədən ən böyüyü, epik poeziya və mahnı ilahəsi sayılan Kalliopa Allahların tərəfindən çıxış edirmiş (Yunanca Kalliopa – gözəl səslə deməkdir), buna görə də qızlar məğlub olmuşlar.

¹⁹⁻²¹ Burada öz parlaqlığı ilə Balıq bürcündəki ulduzları kölgədə buraxan Venera (Zöhrə) planeti məhəbbət mayacağı kimi təsvir olunur. Bundan sonra gələn misralarda (22) şair sağ tərəfə – qılçığa nəzər saldığını deyir, bu isə göy qütbü (cənub qütbü) deməkdir. Sonra dörd ulduz haqqında danışılır ki, bu da qədim dünyada çox yayılmış dörd əsas (təbii) xeyrixahlığın (müdrilik, ədalət, mərdlik və mülayimlik rəmzidir, həmin ulduzların ilk dəfə öz ziyası ilə işıqlandırdığı insanlar isə – Adəm və Həvvadır).

²⁹⁻³¹ Gözlərimi çevirdim... – şimal göy qütbünə tərəf. Üfüqün ardında gizlənilib görünməyən isə Böyük Ayı bürcüdür.

Ərafın gözətçisi kimi verilən ixtiyar, qoca – Romada respublikanın son illərində fəaliyyət göstərmiş və özünü öldürmüş məşhur dövlət xadimi Katondur (b.e.ə. 195-46).

⁴⁰⁻⁴² Qatı zülmət – yeraltı su. Şairlər bu suyun kənarı ilə Cəhənnəmdən çıxıb Ərafı tərəf gəlirlər.

Burada saqqal haqqındakı sözlər – Katonun uzun saqqalına aiddir.

⁵⁸ Son an – ölüm.

⁷⁸ Marsiya – Katonun arvadı.

⁸² Yeddi səltənət – Ərafın yeddi dairəsi.

⁸⁸ Qorxunc dalğalar – Cəhənnəmi dövrələyən Axeronun dalğaları.

⁸⁹ Ecazkar qüvvə – yəni: Lımbdən çıxarılmış.

⁹⁴ Qamış – itaət rəmzi.

⁹⁷ İlk qulluqçu (xidmətçi) – qapıçı mələk.

¹⁻³ Dantenin təsvirində Qüds (Yerusəlim) və Əraf dağı Yer diametrinin əks tərəflərində göstərilir, buna görə də onların hər ikisi eyni üfüq üzərindədir. Şimal yarımkürəsində bu üfüqü kəsən göy meridianının zirvəsi Qüdsün

üzünə düşür. Burada təsvir olunan saatda Qüdsdə görünən Günəş qüruba *enir*, bir qədər sonra isə Əraf olan tərəfdə göy qübbəsində görünəcəkdir. Bu nəğmənin 4 və 6-cı misralarında gecənin Qanq çayı tərəfdən hərlənib gəldiyi söylenir. Bunun səbəbi odur ki, orta əsrlərdəki coğrafi təsəvvürə görə, Yerin quru hissəsi əsasən şimal yarımkürəsində Qütb dairəsi ilə ekvator arasında yerləşir və qərbdən şərqə tərəf yalnız 180 dərəcə uzunluqdadır, Yerin qalan dördüç hissəsi isə Okean suları ilə örtülmüşdür və quru hissənin, guya lap mərkəzində Qüds yerləşmişdir. Ən şərq tərəfdə (qərb-şərq istiqamətində) axan Qanq çayının mənsəbi, ən qərb tərəfdə isə Herkules sütunları (Gibraltar – Cəbəllüttariq), İspaniya və Mərakeş Qüds şəhərindən eyni məsafədə (uzaqlıqda) hesab edilirdi. Bu təsəvvürə uyğun olaraq, Dante də belə hesab edirdi ki, Qüdsdə Günəş batanda Qanq çayı tərəfdən gecə hərlənib gəlir. Burada təsvir olunan vaxta (ilin fəslinə), yəni yazda gecə ilə gündüzün bərabərliyinə (yaz tarazlığına) görə, gecə öz əlində tərəzi tutmuşdur, yəni gecə Mizan bürcündədir və həmin vaxtda həməl bürcündə olan Günəş qarşı (əks vəziyyətdə) dayanmışdır. Payızda (ikinci dəfə gecə ilə gündüz bərabərləşəndən sonra) gecə gündüzə qalib gələcək (yəni gündüzə nisbətən uzanacaq), həmin qələbədən sonra isə (Mizan bürcündən çıxıb) əlindəki tərəzini atacaqdır.

²⁶ Burada yaxınlaşmaqda olan işıqın yan tərəflərində görünən ağılıq (ağ rəng) mələyin qanadlarıdır, alt tərəfdən ağılıq onun paltarındır, işıq isə onun sifətində mərkəzləşmişdir.

⁴⁶ *In exitu* (lat.) – “İzrail (Misirdən) çıxanda”.

⁵⁶⁻⁵⁷ Yeni Günəş doğanda Bozqalə (Oğlaq) bürcü meridianda idi, indi isə qərbə tərəf enməyə başlamışdır.

⁸⁶ Dante burada öz dostu, bəstəkar və müğənni Kasellanı (Kazellanı) səsindən tanıyır. Sonrakı (94-cü və 105-ci) misralarda Kasella öz dostuna (Danteyə) nağıl edir ki, Axerona düşməyən (Cəhənnəm əzabına məhkum olmayan) adamların ruhları Tibr çayının mənsəbində toplaşır, fəlak oradan onları Əraf adasına gətirir. Ruhları qayıqda daşıyıb gətirən mələyin işi yüksək ilahi həqiqətə (Allahın iradəsinə) uyğundur. Təsvir olunan vaxtda (1300-cü ilin yazında) Romada mövlud bayramı ilə əlaqədar şənliklər keçirildiyinə və çoxlarının günahı bağışlandığına görə, üç aydır ki, ölənlərin əksəriyyəti adamlardır, mələk də bunu bilir, buna görə də xahiş edənlərin hamısını daşıyıb Əraf adasına gətirir.

¹¹² Qəlbində məhəbbətin onunla danışdığını təsvir edən bu misra Dantenin “Ziyafət” əsərinin üçüncü hissəsinin başlanğıcından alınmışdır.

¹¹⁹ *Əzəmətli ixtiyar* – Katon.

²⁵⁻²⁷ Vergili bizim tarixdən əvvəl 19-cu ildə Brunduzi (Brindizi) şəhərində vəfat etmiş, imperator Oktavyan Avqustun əmri ilə onun cənazəsi Neapola gətirilib orada dəfn edilmişdir. Ərafda sübh çağı olanda, Neapolda – gecədir.

³⁷ *Quia* – latınca bu söz “çünki, zira” mənasını verir, orta əsrlərdə həm də *quod* (nə) mənasında işlənmişdir. Aristotelin sisteminə əsasən sxolastik elm belə hesab edirdi ki, iki cür elm (bilik) vardır: *scireguia* – mövcud olan predmetlərin haqqındakı bilik və *scire propter guid* – həmin predmetlərin mövcud olması səbəbləri haqqındakı bilik. Vergili adamlara məsləhət görür ki, birinci növdən olan biliklərlə kifayətlənsinlər, ikincisi (səbəblər) ilə məşğul olmasınlar.

⁴⁰ *San* – yəni: insan, bəşər övladı.

⁴⁹ *Leriçe* və *Turbiya* – Liquri dənizinin dağlıq sahilinin şərq və qərb tərəfdəki ən son nöqtələri.

¹¹²⁻¹¹³ *Manfred* – II Fridrixin oğlu, Kostansanın nəvəsi, 1258-ci ildən 1266-cı ilə qədər Neapolun və Sicilyanın kralı. Papaya qarşı çıxdığı üçün onu lənətləmişdilər, 1266-cı ildə Benevento vuruşmasında öldürülmüş, onun krallığı Karl Anjuyskinin əlinə keçmişdir.

¹¹⁵⁻¹¹⁶ *Mənim gözəl qızım...* – 1282-ci ildə Siciliyaya yiyələnmiş Araqonlu III Pedronun dul qalmış arvadı Konstansa. Burada “...yalanı... həqiqət bilməsin” ifadəsi ilə onu bildirmək istəyir ki, yeni Manfred öləndən sonra o biri dünyada Cəhənnəmə düşməmişdir.

¹²⁵⁻¹³¹ Manfred vuruşmada həlak olanda Benevento körpüsünün yanında dəfn olunmuşdu və döyüşdə qoçaqlıq göstərən bu krala hörmət əlaməti olaraq hətta düşmən qoşunundan olan əsgərlər də hərəsi onun qəbri üzərinə bir daş tullamışdı və qəbrin üzərində uca bir təpə əmələ gəlmişdi. Papa IV Klimentin əmri ilə Kozensa şəhərinin baş ruhanisi Manfredin cənazəsini çıxartdırıb Verde çayının o biri sahilinə, Neapolitan krallığının sahəsindən kənar olan yerə köçürmüşdü.

¹³² Kilsədən üz döndərmiş və kafir kimi lənətlənmiş adamı dəfn edəndə tabutun yanındakı şamları söndürür və şamları başaşağı tuturdular.

²⁵⁻²⁶ *San-Leo, Noli, Bismantova*- İtaliyada yolları çox çətin olan dağlıq yerlərdir.

⁵⁷⁻⁶⁰ Günəşin soldan nurunu (öz ziyasını) sancağı barədəki fikir belə başa düşülməlidir: şairlər səyahətin bu yerində cənub yarımkürəsindədirlər, üzləri

şərqə tərəf çevrilmişdir. Buna görə, artıq 50 dərəcə yüksəlmiş olan Günəşi onlar özlərindən sol tərəfdə görürlər.

Akvilon – şimal küləyi (burada isə – şimal) deməkdir.

⁶¹⁻⁶⁰ Yeni: əgər Günəş (güzgü) indi Əkizlər bürcündə olsaydı, sən görürdün ki, planetlərin hərəkət dairəsinin əriyən (gözdən itən) hissəsi (Günəşin olduğu hissə) Şimal qütbünə (Ayı bürcünə) daha yaxın hərhlənir, bu şərtlə ki, Günəş öz əbədi hərəkət yolunu dəyişməsin. Başqa sözlə: iyunda sən şimal istiqamətində üfüq üzərində Günəşi daha aşağı enmiş görürdün.

⁶⁹ *Sion dağı* – Qüds (Yerusalem).

⁷¹⁻⁷² *Faetonun arabası sürməyi bacarmadığı yol...* – Zodiak (planetlərin fəzada hərəkət etdiyi dairə).

⁷⁹ *Kainat dövrə-dövrə* – doqquzuncu göy yaxud ilk təkən verən.

¹⁰⁴ Burada təsvir olunan adamlar ölüm saatına qədər tövbə etməyib gecikmiş adamlardır.

¹²³ *Belakva* – Ud və gitara kimi musiqi alətlərinə qol düzəldib təmir edən florensiyalı ustadır. Dante onunla dost imiş və onun çalğısına qulaq asmağı çox sevərmiş.

¹³⁷⁻¹³⁹ *Ərafdakı vaxtın və saatin hesabı (bax: II nəğmənin 4-6-cı misralarının qeydləri).*

BEŞİNCİ NƏGMƏ

²⁴ “*Miserare*” (lat.) – “Məni bağışla” (“Mənə rəhm et”).

³⁸ *Odlu buxar* – şimşək yaxud axan ulduz.

⁶⁴⁻⁸⁴ *Biri dedi.* – Burada danışan Fano şəhərinin sakini Yakopo del Kasserodur. Ferrara markizi VIII Adzo ilə düşmən olduğu üçün 1298-ci ildə (Milan şəhərinə gedərkən) markizin adamları tərəfindən öldürülmüşdür.

⁷⁵ *Antenorlar* – Paduya şəhərindən olanlar belə adlanırdılar, çünki belə bir əfsanə vardır ki, guya Paduya şəhərinin əsasını troyalı Antenor qoymuşdur.

⁸⁰ *Mira* – Oryanko ilə Paduya arasında kiçik şəhərdir.

⁸⁸⁻⁹³ *Bonkonte mən idim...* – Qraf Gvido de Montefeltronun oğlu Buonkonte. Florensiya qvəfləri əleyhinə müharibə zamanı Kampaldino vuruşmasında həlak olmuşdur.

⁹⁰ *Covanna* – Buonkontenin dul arvadı.

⁹⁴ *Arkyano* – Kazentino vilayətində Arno çayının qolu.

¹⁰⁶⁻¹⁰⁸ *Əbədi* – Burada Buonkontenin mələk tərəfindən Cənnətə aparılan ruhu nəzərdə tutulur, şeytan isə heç olmazsa onun ruhsuz qalmış bədənində (cismində) sahib olmağa çalışır.

¹³³⁻¹³⁶ *Piya dei Tolomei*, əslən Syenadan idi, *Nello dei Pannokkyeskiye* ərə getmişdi, sonra qısqançlıq nəticəsində əri onu Maremmadakı qəsrdə gizlicə öldürmüşdü.

ALTINCI NƏGMƏ

¹³⁻²⁴ *Aretinli* – məhkəmə hakimi Beninkasa. Syen şəhərindən olan quldur – cəngavər Gin di Takko onu öldürüb, sonra da başını kəsmişdir. Quçço Tartali, Federiko Novello – Qraf Gvidilərin nəslindəndir.

Pizanli – Marsukkonun oğlu Qano. Atası onu öldürən qatili bağışlamışdı. Orso deli Alberti – öz ेमisi oğlu tərəfindən öldürülmüşdür. Bir-birini öldürmüş və Cəhənnəmdə cəzalanıan iki qardaşdan birinin (Napoleonenin) oğludur.

Pyer de la Bross – Fransa kralı II Filippin (cəsur Filippin) məyyətlərindəndir. Kralın arvadı Brabantlı Mariyanın qurğusu ilə qətl olunmuşdur. Dante burada “brabantlıya” məsləhət görür ki, günahını boynuna alıb tövbə etsin, bəlkə Cəhənnəmə düşməy.

²⁹ Burada Vergilinin “Eneida” poemasının VI nəğməsindəki 376-cı misra nəzərdə tutulur (“Allahların iradəsini yalvarışla qıracağına ümid etmə”).

³⁸ Yəni: canlıların hərərətli duaları.

⁴⁰ Burada: şeirin yarandığı yer – bütperəstlik dünyası.

⁶² *Lombardlı ruh* – XIII əsrdə yaşamış və şeirlərini provansal dilində yazmış şair Sordello.

⁸⁸⁻⁹⁰ *Yustinian* – “Cənnət”in VI nəşəsində deyilir ki, bu adam (imperator) atın üzəngisini düzəltmiş, dövləti qanunlarla cilovlamışdır, indi isə yəhər boşdur, hökmdar öz tətində yoxdur.

⁹¹⁻⁹⁶ *Borclu dua, ibadət olan kəslər* – dini və dünyəvi hökmdarlığı öz əllərinə almış Roma papaları və ruhanilər.

⁹⁷ *Almaniyalı Albert* – Qabsburqlu Rudolfun oğlu, 1298-ci ildən 1308-ci ilə qədər alman imperatoru və romalıların kralı I Albrext.

¹⁰⁴ *İmperiya bağı* – İtaliya.

¹¹¹ *Santafyor* – Santafyora qraflığı.

¹¹⁸ *Diy* (Yupiter) – Xristos (İsa) adının əvəzinə işlənmişdir.

¹²⁶ *Martsell* – Yuli Sezarın siyasi düşməni. Burada imperator hakimiyyətinin əleyhdarı mənasında işlənmişdir.

YEDDİNCİ NƏGMƏ

⁷ *Oktavian* – imperator Avqust.

²⁵ Burada nəzərdə tutulur ki, Vergili Allahın (Günəşin) üzünü görməkdən məhrumdur, ona görə yox ki, o, günah işləmişdir, ona görə ki, xristian əqidəsini bilməmişdir.

²⁷ Yəni: öləndən sonra İsa Cəhənnəmə gələndə bilmişəm.

²⁸ *Aşağıda bir yer* – Limbdır (bax: “Cəhənnəm”, IV 25-151).

³⁴⁻³⁶ *Üç qüvvə* – ilahiyatda nəzərdə tutulan etiqad, ümid və məhəbbət. Qalanları – təbii xeyirxahlıqlarıdır (bax: 1 nəğmə, 23-27-ci qeydlər).

⁸² “*Salve Regina*” (lat.) – “Yaşasın padşah (qadın)”, kilsə mahnısından alınmışdır.

⁸³ Burada kölgələr yığılı kimi verilən – bu dünyadakı hökmdarların ruhlarıdır, bir kənara çəkilib ancaq dünyadakı işlər haqqında fikirləşmişlər.

⁹¹⁻⁹⁵ *Rudolf* – “Müqəddəs Roma imperiyasının” imperatoru. İtaliya üzərinə gedib onu özünə tabe etməmişdir, bu işə ona eyib tutulur.

⁹⁶ İndi isə həmin fürsətin daha çox uzaqda olduğunu deyərək, imperator VII Henrix nəzərdə tutulur, çünki onun İtaliya səfəri (1310-1313) müvəffəqiyyətsiz qurtaracaqdır.

⁹⁷⁻¹⁰² *Rudolfa təsəlli verən* – Çexiya kralı (Rudolfun düşməni) II Ottokardır.

¹⁰³⁻¹¹¹ Burada Fransa kralı III Filipp, onunla vuruşmuş III Pedro, Kök Henrix və onun qızını almış IV Filipp nəzərdə tutulur. Dante IV Filippi dəfələri tənqid edir.

¹¹⁵ Buradakı cavan – III Pedronun böyük oğlu III Alfonsdur.

¹¹⁸⁻¹²⁰ *II Yakov* və *II Federiqo* (Federik) – Pedronun ikinci və üçüncü oğlanları. Danteyə görə, onlar atalarından heç bir yaxşı irs almamışlar, yəni ataları kimi qoçaq olmamışlar.

¹²⁴⁻¹²⁹ Burada I Karlın övlad barədə bəxti gətirmədiyinə işarə olunur. Ona görə də Provans və Pulya (Neapolitan krallığı) Karlın oğlu II Karlın zülmü altında inləyir. III Pedronun dul arvadı Kostansa öz əri ilə daha çox fəxr edə bilər, nəinki Karlın birinci və ikinci arvadı (Beatrice və Marqerita).

¹³⁰⁻¹³² *III Henrix* – İngiltərə kralı, I Eduardın atası.

¹³³⁻¹³⁶ *Markiz Qulelmo* – Monferrat və Kanavez markizi Qulelmo Spadaluqa Alessandriya şəhərinin sakinləri onun əleyhinə üsyan qaldırmış, onu həbs edib dəmir qəfəsində (1292) öldürmüşlər.

SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹³ “*Te lucis ante*” (lat.) – Kilsədə axşam ibadətində oxunan nəğmənin ilk sözləridir: “Kainatın sonunda səndən... (xahiş edirik)”.

⁵³ *Nino Viskonti* – Sardiniyada Qallura vilayətinin həkimi, qraf Uqolino-nun nəvəsi və rəqibi.

⁶⁵ *Kurrado* – Bax: 115-119-cu qeyd.

⁷¹ *Covanna* – Nino Viskontinin kiçik yaşlı qızı.

⁷³⁻⁷⁵ *Onun anası* – Beatrice ikinci dəfə ərə getdiyinə görə dul qadın pal-tarını (“ağ libası”) az geyinmişdi.

⁷⁹⁻⁸¹ Burada nəzərdə tutulur ki, Beatrice-nin qəbri üzərində onun sonrakı ərinin yox, birinci ərinin gerb nişanı həkk olunsaydı yaxşı olardı. Yəni: ilan yerinə xoruz çəkilməli imiş.

⁸⁵⁻⁹³ Bu zaman cənub qütbü ətrafında hərələnən üç parlaq ulduz etiqad, ümid və məhəbbətin rəmzidir.

¹¹⁵⁻¹¹⁹ *Kurrado* – Kurrado Malaspina (Kiçik) Lunicanda markiz idi. Dante sürgündə olanda onların evində hörmətlə qəbul edilmişdi. Valdimaqra – Lunicandakı Maqra çayının yatağı.

¹³¹ Burada ağlısız başçı kimi işarə olunan adam Roma papasıdır.

¹³³⁻¹³⁹ Yəni: “Günəş indi dayandığı həməl bürcünə yeddi dəfə qayıtmamış yəni – yecdi il keçməmiş, səni didərgin salmış taleyin əmri yerinə yetməlidirsə, sən özün bizim sevincimizin də şahidi olacaqsan”.

DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

¹⁻⁶ *Qocaman Tifonun cariyəsi* – İki cür şərh oluna bilər: 1) Bu bəlkə də Troya şahzadəsi Tifonun kənizidir (Eos – Avroradır), çünki Dante şərq tərəfdəki səhər şəfəqinə işarə edir. 2) Bəlkə də şair burada Tifonun yanına, öz qadını ilə birlikdə, əlavə bir kəniz də qoşur, onu ay işığı ilə müqayisədə verir, çünki Əraf dağındakı saat haqqında danışarkən Dante şərq tərəfdə ay ziyasının parladığını qeyd edir. 7-9-cu misralarda gecənin iki addım irəlilədiyini söylərkən, şair demək istəyir ki, onların dayandığı yerdə (Əraf dağında) gecənin başlanğıcından iki saat keçmişdi, hətta üçüncü saat da sona çatmaq üzrə idi.

¹⁰ Burada mahiyyətə (öz varlığı etibarilə) Adəmdən olan (yəni insan cildində olan) Dantenin özü nəzərdə tutulur. Dante ölməmişdir və buna görə də o, mahiyyətə adamdır, insan cismi (bədəni) vardır, bu bədən isə yorula bilər, yatmağa ehtiyac hiss edir. Vergili və başqa ruhlar isə yorulmaq və ya yatmaq ehtiyacından azaddırlar, çünki onlar ölmüşlər, cisimsiz (bədənsiz) ruhdurlar.

¹¹ *Beşimiz* (beş nəfər) – Dante, Vergili, Sordello, Nino, Viskonti və Kurrado (Kurrado) Malaspina.

¹⁴⁻¹⁵ *Kasatka* – Əsatirə görə, qaranquşa çevrilmiş qadın Filomela.

²²⁻²⁴ *Qanimed* – Əsatirə görə, İda dağında Qanimedi Allah Zevs (qartala çevrilib) oğurlamışdır ki, aparıb özünə şərabçı etsin. Qanimedin yerini xatırlarkən Dante həmin dağa və həmin əfsanəyə işarə edir.

³⁰ *Bir baş tonqala* – yəni hava təbəqəsi ilə Ay təbəqəsi (göyü) arasında təsəvvür olunan od (atəş) təbəqəsinə (sferasına).

³⁴⁻³⁹ Burada bir zaman Axillesin uşaq ikən Fetida tərəfindən Skir adasına aparılması və Uliss (Odyssey) ilə Diomedin onu tapması əfsanəsinə işarə olunur.

¹³⁶ *Tarpey* – Roma kapitolisinin xəzinəsi saxlanan yer. Yuli Sezar bu döv-lət xəzinəsini ona verməyi tələb edəndə, xalq tribunu Lütsi Sesili Metell ona rədd cavabı vermişdi, Sezar isə zorla xəzinəni açdırmışdı.

¹⁴¹ “*Te Deum*” – Kilsədə latınca oxunan nəğmə: “Səni tərifləyirik, ilahi”.

ONUNCU NƏĞMƏ

¹⁴ *İynə gözü* – dar keçid.

³¹⁻⁴⁴ *Poliklet* – Bizim tarixdən əvvəl V əsrdə yaşamış yunan heykəltəraşı. Burada nəzərdə tutulan birinci baryef İsanı doğacaq haqqında xəbəri gətirən mələyin qarşısında Məryəmin itaətkarlığını təsvir edir. “Ave” isə latınca “Şadlan!” deməkdir. “Esse ancilla Dei” – Allahın qulu.

⁵⁵⁻⁶⁹ İkinci baryef əfsanəvi padşah Davidin öz arvadı Melxolanın məsləhəti ilə itaətə gəlib yumşalmasını təsvir edir.

⁷³⁻⁹³ Üçüncü baryef Roma imperatoru Trayanın öz dul arvadının məsləhəti ilə itaətə gəlməsini təsvir edir.

⁷⁵ *Qriqori* – Papa Qriqori (604-cü ildə vəfat etmişdir). Əfsanəyə görə, Qriqorinin duası ilə imperator Trayan guya Cəhənnəmdən çıxıb xristian olmuş, sonra ölüb Cənnətə getmişdir.

ON BİRİNCİ NƏĞMƏ

⁵⁸⁻⁶⁹ *Bəli, mən də latınam* – deyən Santafyora qrafı Umberto Aldobrandeskidir. Syenlilər onun qəsrini mühasirə edəndə (1259-cu ildə) həlak olmuşdur. Hamının anası birdir, hamı eyni yerin övladıdır – deyərəkən Yer, “Ana torpaq” nəzərdə tutulur.

⁷⁹⁻⁸⁰ *Qubbyolu Oderizi* – məşhur miniatürçü.

⁸⁰ *İllüminur* – miniatür.

⁸³ *Bolonyalı Franko* – miniatürçü, Dantenin müasiri.

⁹⁴ *Çimabue* – İtaliya rəssamı, Dantenin dostu.

⁹⁷⁻⁹⁹ *Birinci Gvido* – Şair Gvido Gviniselli.

Təzə Gvido – Gvido Kavalkanti, Dantenin dostu.

¹⁰⁷ *Ulduzlar dünyasının...* – deyəndə, Dante öz “Ziyafət” əsərində izah etmiş olduğu astronomik hesablamamı nəzərdə tutur. Onun fikrincə, ulduz göyünün qərbdən şərqə hərəkəti hər yüz ildə bir dərəcəyə bərabərdir.

¹³⁹⁻¹⁴¹ *Görəcəksən bunu sən...* – deyərəkən nəzərdə tutulur ki, yəni qonşuların, florensiyalılar səni sürgündə özünün köməyinə möhtac qoydular, o zaman sənin bütün damarların belə titrəməyə hazır idi.

ON İKİNCİ NƏĞMƏ

²⁵⁻⁷² Burada Lütsifer (Şeytan) nəzərdə tutulur.

²⁸⁻³⁰ *Briarey* – Bax: “Cəhənnəm”, XXXI nəğmənin qeydləri.

³¹⁻³³ *Timbrei* (Apollon), *Mars* və *Pallada* – Zevsi əhatəyə alıb onun yaraladığı nəhənglərə baxırlar.

³⁴⁻³⁶ *Nemvrod* – Bax: “Cəhənnəm”, XXXI nəğmənin qeydləri.

³⁷⁻³⁹ *Niobeya* – Amfionun arvadı. Əsatirə görə, yeddi oğlu və yeddi qızı olan bu lovğa qadın cəmi bir əkizi olan Latonaya tənə etdiyinə görə Allahın uşaqları (Apollon və Diana) onu öldürmüşlər, sonra qadın daşa çevrilmişdir.

⁴⁰⁻⁴² *Saul* – Dini əfsanəyə görə, İzrail padşahı.

⁴⁶⁻⁴⁸ *Rovoam* – Dini əfsanəyə görə, xalq üsyanından qaçıb yaxa qurtarmağa çalışmış zülmkar padşah.

⁴⁹⁻⁵¹ *Bu fikri müqayisə et*: Bax: “Cəhənnəm”, XX nəğmənin qeydləri.

⁵²⁻⁵⁴ *Sennaxirim* – Əfsanəyə görə, öz oğulları tərəfindən öldürülmüş Assiriya padşahı.

⁵⁵⁻⁵⁷ *Tomiris* – İran padşahı Kirə qalib gəlmiş skif padşahı. Əfsanəyə görə, bu qadın qalib gəldikdən sonra Kirin başını kəsdirib içi qanla dolu bir tuluğa salmış və demişdir: “Otuz il içib doymadığın insan qanından istədiyən qədər iç!”

⁸⁰⁻⁸¹ *Gündüzün xidmətçisi* (qulluqçusu) mənasında verilən obrazda Orlar nəzərdə tutulur. Yunan əsatirinə görə, Orlar ilin fəsillərinə və günün saatlarına xidmət edən Allahlardır, Günəş arabasında onlar növbə ilə bir-birini əvəz edirlər. Dantenin təsvirindən məlum olur ki, Günəşin doğmasından altı saat keçmişdir, deməli – günortadan ötmüşdür.

¹⁰⁰⁻¹⁰⁸ İkinci dairədəki pilləli yoxuşu Dante Florensiyadan çıxan və Ruba-konte körpüsündən keçib San-Miniato kilsəsinə tərəf qalxan yoxuşla müqayisə edir.

¹⁰¹ “Möhnətlər diyarı” təşbehində Florensiyaya işarə olunur.

¹⁰⁵ Burada Florensiyanın ictimai və siyasi xadimlərinin namuslu və sədaqətli olduqları zamana işarə edilir.

¹⁰⁹⁻¹¹⁰ “*Veati pauperes spiritu*” (lat.) – “Yoxsullar ruhən bəxtiyardır (müqəddəsdir).

ON ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

²⁹ “*Vinum non habent*” (lat.) – “Onların günahı yoxdur”.

³² “*Mən Orestəm!*” – Dostu Pilad onun əvəzinə ölməyə razılıq verdiyi dəqiqədə gəlib çıxan Orestin sözləridir.

¹⁰⁶⁻¹²⁹ “*Mən Syenliyəm*” deyən qadın Sapiyadır (Salvininin xalası, tanınmış zadəgan xanım).

Kolle – Bax: XI nəğmənin qeydləri.

Pyer Pettinayo – Sənəti daraqçılıq olan bu adam Syendə müqəddəs sayılırdı və məşhur olmuşdu.

¹⁵¹⁻¹⁵⁴ Burada yenə də Syen şəhəri haqqında söhbət gedir. Yəni həmin şəhərdə dənizə çıxmaq üçün Talamone limanını ələ keçirmək barədə çoxları fikirləşirdi (həmin liman 1303-cü ildə ələ keçirilmişdi). Lakin bunun zərəri xeyrindən çox olacaqdır, necə ki, onlar şəhərin altındakı Diana çayının suyunu üzə çıxarmaqda heç bir xeyir görməmişdilər. “Admirallar” kəlməsi ilə Dantenin kimləri nəzərdə tutduğu məlumat deyildir. Bunlar – Syen donanmasında admiral olmaq istəhasında olanlar, yaxud Talamone limanında qızdırma xəstəliyindən ölənlər, yaxud da liman işlərində iflasa uğramış icarədarlardır.

ON DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

¹⁷ *Falterona* – Appenin dağlarında silsilədir.

³¹ *Pelor* – Siciliyanın şimal-şərq qurtaracağındakı Faro burunu.

⁴² *Sirseya* – Bax: “Cəhənnəm”, XXVI nəğmənin qeydləri.

⁴³⁻⁴⁵ *Donuz nəsl* – Kazentino sakinləri, xüsusən Gvido nəsl.

⁴⁶⁻⁵⁴ *İt nəsl* – Aretso sakinləri.

Canavarlar (qurdlar) – florensiyalılar.

Tülkülər – pizanlılar.

⁵⁸⁻⁶⁶ Burada danışan – Gvido del Dukadır, 1303-cü ildən sonra Florensiyada baş verəcək hadisələri xəbər verir.

Bu kədərli torpaq – Florensiyaya işarədir.

⁸⁸⁻⁸⁹ *Rinyer* – Qvelflərin nümayəndəsi Rinyeri da Kalboli.

⁹² *Po ilə Reno arasında, dənizlə dağ arasında* – Romanyada.

¹¹¹⁻¹¹⁴ *Brettinoro* – Bertinoro (Forli ilə Çezenoy arasında kiçik şəhər.)

¹¹⁵ *Banyakaval* – Malviçini qraflarının qəsri.

¹¹⁶⁻¹¹⁷ *Konyo və Kastrokaro* qəsrlərində varlı qraflar yaşayırdı.

¹¹⁸ Burada “demon” (iblis, şeytan) ifadəsində Maqinardo Paqani nəzərdə tutulur.

¹²¹⁻¹²³ *Uqolin de Fantolin* – Bu adamın nəslə kəsilmişdi.

¹³³ “*Məni qarşıma çıxan öldürəcəkdir*” – Öz qardaşını öldürmüş və Allahın lənətlədiyi Qabilin sözləridir.

¹³⁹ “*Aqlavranın ruhuyam...*” – Əsatiyə görə, Aqlavra öz bacısına həsəd edirmiş, onun bacısını seven Allah isə onu daşa çevirmişdir.

ON BEŞİNCİ NƏGMƏ

¹⁻⁵ Yəni: Günəşin qürubuna üç saat qalmışdır.

⁵ *Orda* – Ərafda, burada – İtaliyada.

²⁹ *Göylər övladı* – mələklər.

³⁷⁻³⁸ “*Beat misericordes*” (lat.) – “Xeyirxahlar (rahimlər) müqəddəsdir!”

⁵³ *Uca göylər* (ərşi-əla) – Empirey (Cənnət), göy təbəqələrinin ən yük-səyi, Allahın məskəni.

⁶⁷ *İşıq* (ziya) cismi – işıq süalarını qəbul etməyə qabil olan bədən, cismi.

⁹⁴⁻¹⁰⁵ Afina tiranı Pisistratın qızına vurulmuş gənc oğlan başqalarının yanında qızı öpmüşdür. Pisistratın arvadı buna acıqlanmışdı, oğlanı cəzalandırmağı tələb edirdi, lakin Pisistrat ona qulaq asmamışdı və bu iş toyla bitmişdi.

⁹⁸ Əsatiyə görə, şəhərin kimin adı ilə adlanması üzərində Afina ilə Poseydon arasında mübahisə düşmüşdü və bu mübahisədə Afina qalib gəlmişdir.

¹⁰⁶⁻¹¹⁴ *Bir cavan*, – daşqalaq edilən müqəddəs Stefan.

ON ALTINCI NƏGMƏ

¹⁹ “*Agnus Dei*” (lat.) – “Allah quzusu”. İfadə katolik dualarından alınmışdır.

⁴⁶ *Marko* – Lombardiyalı Marko.

⁶⁸ *Bu ulduzlu göyləri* – təkcə ulduzların təsirini.

⁹⁷⁻⁹⁸ *Qanun var, gözləyəni yoxdur* – Dante burada nəzərdə tutur ki, imperatorun təxti boşdur.

Moiseyin (Musanın) qoyduğu qanuna görə iki dırnaqlı və gövsəyən heyvanlar təmiz (halal) hesab olunurdu. Bu qayda islam dinində də vardır. Lakin

xristian ruhaniləri həmin əlamətləri rəmzi surətdə mənalandırırdılar; *gövşək* – müqəddəs yazının (Tövratin) haqqında fikirləşməkdir, dırnağın ikiliyi – xeyir və şəri ayırd etməkdir. Dante bununla demək istəyir ki, Roma papası həm təmizdir, həm də natəmiz, dini məsələlərdə onun nüfuzu var, amma ruhani aləmlə dünyəvi aləmin məsələlərini ayırd edə bilmir, imperatorun hakimiyyətinə əl atır, dünya nemətlərinə uyur.

¹⁰⁷ *İki günəş* – Papa və imperator.

¹⁰⁹ *Biri o birini söndürdü* – Papanın hakimiyyəti imperatorun hakimiyyəti tələf etdi.

¹¹⁰ *Qılın əsa ilə birləşdi* – Dünyəvi hakimiyyəti ruhani hakimiyyətə qarışdı. Papa monarxın hüquqlarını mənimsədi.

¹¹⁷⁻¹³¹ *Federik* – II Fridrix.

Gerardo da Kamino – Trevizoda baş kapitan.

¹¹⁰ *Qılın əsa ilə birləşdi* – Dünyəvi hakimiyyəti ruhani hakimiyyətə qarışdı.

Kurrado da Palasso – Breşye şəhərindən idi.

Levitlər – Qədim dövrdə yəhudilərdə müqəddəs kahinlər təbəqəsi.

ON YEDDİNCİ NƏĞMƏ

¹⁹⁻³⁹ Bax: “Cəhənnəm”, IV nəğmənin qeydləri; “Əraf”, IX nəğmənin qeydləri, “Cənnət”, VI nəğmənin qeydləri.

⁶⁸⁻⁶⁹ *Beati pacivici* (lat.) – “Sülh yaradanlar müqəddəsdir”.

⁸⁸⁻¹³⁹ Vergili burada hər cür xeyir və şərin mənbəyi olan məhəbbət haqqındakı görüşlərini izah edir və Ərafın dairələrini ayırd edir: I, II, III dairələr – özgeşinin şərinə olan məhəbbəti, yəni başqasına pislik arzu etməyin (tə-kəbbür, paxıllıq və qəzəbin) dərəcəsinə, IV dairə – həqiqi nemətə göstərilən, ancaq kifayət qədər olmayan yarım-məhəbbətin (sızıltının) dərəcəsinə, V, VI və VII dairələr isə – aldadıcı nemətlərə həddindən çox məhəbbətin (həsəd, qarınqululuq və şəhvətpərəstliyin) dərəcəsinə müəyyən edir.

ON SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

⁷³⁻⁷⁴ Beatricenin azad iradə adlandırdığı – Bax: “Cənnət”, IV və V nəğmələrin qeydləri.

⁹¹⁻⁹³ *Asop və İsmeni* – Beotide çay.

¹⁰⁰ Xristian dini əfsanəsinə görə, Mariya (Məryəm) dağa tərəf qaçırmış ki, oğlu olacaq qohumu Yelizavetanı təbrik etsin.

¹⁰¹⁻¹⁰² Sezar vaxtilə Pompeyi sıxışdırıb İtaliyadan çıxartmış və Qalliya (Fransaya) irəliləyərək, İspaniyada onu məğlub etmişdi (b.e.ə. 49).

¹¹⁸ *San-Dzeno* – Veronada monastır. Burada danışan abbatın (rahibin) kim olduğu məlum deyildir.

¹¹⁹⁻¹²⁰ İmperator Fridrix Barbarossa 1162-ci ildə Milan şəhərini zəbt etmişdi, buna görə də həmin şəhərdə onu kədərle yada salırlar.

¹²¹⁻¹²⁶ Burada öz əxlaqsız oğlu Cuzeppeni San-Dzeno monastırına ruhani təyin etmiş Alberto della Skala nəzərdə tutulur.

¹³³⁻¹³⁵ Dini əfsanəyə görə, yəhudilər Misirdən çıxandan sonra bir daha müqəddəs torpağa ayaq basmağa qorxmışlar, onların arasında həddi-bülüğa çatanların hamısı səhrada qırılmışdır, yalnız qırx ildən sonra onların uşaqları yenidən İordana qayıtmışlar.

¹³⁶⁻¹³⁸ Eneyin Siciliyada qalmış yol yoldaşları nəzərdə tutulur.

ON DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

¹⁻³ Yəni: Günəşin doğmasından əvvəlki saatda, bütün əvvəlki gün ərzində qızmış hava soyuq ay şəfəqləri ilə mübarizə apara bilməz, çünki gündüzün bürküsü bu vaxt yerdən və ya Saturndan gələn soyuğun təsiri altında artıq xeyli zəifləmiş olur.

⁴⁻⁶ Qeomantlar təsadüfi nöqtələr və fiqurlar əsasında fala baxırdılar. “*fortuna mayor*” fiquru Dantenin bu təsvirində Dol bürcünün ən kənar ulduzlarına və Mahi (Bahq) bürcünün ona yaxın olan ulduzlarına bənzəyir. Bununla Dante demək istəyir ki, şərq tərəfdə Dol bürcü və qismən Mahi bürcü doğub yüksəlmişdir, deməli – Günəşin doğmağına təqribən üç saat qalır.

⁷⁻⁹ Dantenin yuxusuna girən qadın Ərafın üç yuxarı dairəsində müəyyənleşib təmizlənən üç günahı (həsəd, qarınqululuq, şəhvət) təmsil edir.

¹²⁻¹⁵ Yəni: dünyadakı nemətlər öz-özlüyündə mənfurdur, yalnız bizim gözlərimiz onlara gözəllik verir.

⁵⁰ “*Qui lugent*” (lat.) – “Ağlayanlar”.

⁷³ “*Adhaesit pavimento anima mea!*” (lat.) – “Ruhum cismimə yapışdı!” (sarsıldım, nəfəsim içimdə qaldı).

⁹⁸⁻⁹⁹ “*Scias quod fui successor Petri*” (lat.) – “Bil ki, mən Pyotrun xələfiyəm” (Roma papasıyam).

¹³⁶ “*Neque nubent*” (lat.) – Evlənməyəcəklər. Adriana burada demək istəyir ki, o daha kilsənin sahibi deyil, yəni Roma papası deyil, 94-cü misrada danışdırılan papa V Adriandır.

²⁵ *Fabritsi* – Roma sərkərdələrindəndir (b.e.ə. III əsr).

³¹ Nikolayın səxavəti – Müqəddəs Nikolay haqqında dini əfsanədir.

⁴⁶⁻⁴⁸ *Qvat, Lil, Bruca* və *Duak*. – Fələməngin (Flandriyanın) əsas şəhərləri.

⁴⁹ Burada Dante iki tarixi şəxsi bir ifadədə verir: Paris qrafı Böyük Quqo ilə onun oğlu Quqo Kapeti nəzərdə tutur.

⁵⁴⁻⁵⁵ Mümkündür ki, Dante burada səhv edir və sonuncu Karolinqlə sonuncu Merovinqi (III Xilderiki) qarışdırır.

⁶⁶ *Ponti* – Pontye qraflığı.

⁶⁸⁻⁶⁹ *Foma* – Foma Akvinski. Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, Karl Anjuyski onu zəhərləməyi əmr edibmiş.

⁷¹⁻⁷⁸ *Təzə Karl* – IV Filippin qardaşı Karl Valua.

¹⁰⁴⁻¹⁰⁵ *Piqmalion* – Tir şəhərinin əfsanəvi padşahı, Didonanın qardaşı. Öz bacısının ərinə öldürmüşdür ki, variiyyətinə sahib olsun.

¹⁰⁶⁻¹⁰⁸ *Midas* – Frikiya padşahı. Guya Vaxx ona elə bir qabiliyyət veribmiş ki, hər nəyə toxunsa qızıla çevrilirmiş.

¹⁰⁹⁻¹¹¹ *Axan* – Dini əfsanəyə görə, İsus Navinin döyüşçülərindəndir, hərbi qəniməti oğurladığına görə öz uşaqları ilə birlikdə cəzalanmışdır.

¹¹² *Səffir və əri* – Dini əfsanədə deyilir ki, bunlar öz həsəd və tamahlarına görə ölümə məhkum olmuş ilk xristianlardandır.

¹¹³ *Geliodor* – Suriya padşahı Selevkin elçisi Guya Qüds şəhərində o, məbəddəki xəzinəni oğurlamaq istəyəndə qeybdən gələn bir atlı onu tapdalmış və iki gənc onu qamçılarmışdır.

¹¹⁶⁻¹¹⁷ *Krass* – Roma sərkərdəsi.

¹³⁰⁻¹³² Delos adası, əsatirə görə, dalgalar üzərində gəzirmiş və yalnız Latone orada Apollonu və Diananı doğandan sonra ada bir yerdə dayanmışdır.

¹³⁶ *Gloriya im excessis* (lat.) – “Allaha eşq olsun”. Əfsanəyə görə, İsa anadan olan gecə çobanlar mələklərin oxuduğu bu nəğməni eşitmişlər.

¹⁴⁵ Burada Dante özünün çaşqınlığını, başa düşmədiyini nəzərdə tutur. Dante “başə düşmür ki, bu zəlzələ və eşidilən nəğmə nə deməkdir.

İYİRMİ BİRİNCİ NƏGMƏ

¹⁻³ Yəni: təbii susuzluğu (biliyə olan meyli) yalnız əbədi həyat (həqiqət) suyu kəsə bilər.

¹⁰ Burada gələn – I əsrdə yaşamış (40-95) qədim Roma şairi Publi Papi-ni Statsinin ruhudur.

²⁵ *İpliği ayırən* – Parka Laxezis. O, həmişə insan həyatının (ömrünün) sapını ayıraraq bükür, onun bacısı Kloto bu sapı yumaqlayır, əl iyinə yığır, Atropos isə sapı kəsir.

⁵⁰⁻⁵¹ *Favmantın qızı* – Allahların, xüsusən Yunonanın xəbərçisi, qövsüz qüzchi təmsil edən İrida.

⁵²⁻⁵⁷ Aristotələ görə, quru buxar yer üzərində küləyi, yeraltı külək isə zəlzələni doğurur.

⁶¹ *Məkanı dəyişmək* – Ərafdan Cənnətə qalxmaq.

⁸³⁻⁸⁴ *Tit* – İmperator Vespasianın oğlu (70-ci ildə Qüds şəhərini dağıtmışdır).

⁸⁹ *Toloslu* – Tolosa (Tuluz) şəhəri sakini. Amma əslində, Statsi Neapolda anadan olmuşdur. Orta əsrlərdə şair Statsini Tolos şəhərindən olan Lutsi Statsi ilə dəfələrlə qarışdırılmışdır.

⁹³ *İkinci addımında yıxıldım* – Statsiyə aiddir, çünki ölüm ona imkan verməmişdi ki, ikinci pöcməsini (“Axilleida”-nı) yazıb qurtarsın.

¹⁰² *Günəş bir də hərlənsə* – yəni lap bir il keçsə də.

İYİRMİ İKİNCİ NƏGMƏ

⁹ “*Sitiunt*” (lat.) – “susamışlar”.

¹⁴ *Juvenal* – Roma şairi və satiriki (təq. 60-127), Statsinin müasiri və müəllimi.

²³ *Xəsislik* – Vergili Adriandan eşidir ki, beşinci dairədə ruhlar aqgözlük və tamahkarlıq kimi günahlardan təmizlənir.

⁵⁵ *Çoban nəğməsi qoşan ürək* – Vergilidir (şairin “Bukolika” əsəri nəzərdə tutulur).

⁵⁸ *Klio* – tarix ilahəsi; şair Statsi “Fiviada” əsərində bu ilahəni köməyə çağırır.

⁷⁰⁻⁷² Əsrin təzələnməsi, yenilik gözləməsi haqqındakı fikri şair Statsi Vergilinin “Bukolika” əsərindən almışdır. Həmin kitabdakı şeirlərdən birində Azini Pollionun oğlu olmasına işarə vardır. Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, həmin işarə İsanın doğulacağına, zühuruna aiddir. Hətta belə əfsanələr düzəlmişdi ki, Vergilidəki bu işarə bir çox bütperəstləri döndərərək xristian etmişdir. Dante şair Statsini də bu cür dönüb xristianlaşmış adamların cərgəsinə daxil edirdi. Vergilinin özünü isə orta əsrlərdə ümumiyyətlə, İsanın zühurunu əvvəlcədən xəbər verənlərdən biri hesab edir, onun bütperəstliyinə bir o qədər də etina etmədilər. Vergilinin “İlahi komediya”da Danteye yoldaşlıq etməsinin özü də bu cəhətdən təsadüfi deyildir.

⁸³ *Domitsian* – Roma imperatoru.

88-89 Yəni: “Fiviada”nı qurtarmamışdan əvvəl.

97-107 *Terensi* və *Sesili* – b.e.ə. II əsrin Roma dramaturqları.

Plavt – b.e.ə. III-II əsrin Roma dramaturqu.

Variy – Roma şairi (b.e.ə. I əsr), Vergilinin dostu.

Persiy – Roma şairi (I əsr).

Yunan – Homer.

Dağ barəsində – Parnas haqqında.

Antifont, *Evipid*, *Aqafon* – qədim yunan dramaturqları.

Simonid – qədim yunan şairi.

109-114 Vergili burada şair Statsinin poemalarında tərənnüm olunmuş qadın və qız qəhrəmanların adlarını sadalayır.

141 Nemətin qadağan olması haqqındakı ifadə qarınquluların ruhlarına aiddir.

142-144 Burada Mariyanın özü haqqında yox, qonaqların haqqında fikirləşdiyi, onların qeydinə qaldığı nəzərdə tutulur.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

11 “*Labiya mea, Domine*” (lat.) – “Dilimi aç, ilahi”.

25-27 *Erisixton* – Triop və Fessaliyanın oğlu. Əsatirdə deyilir ki, Sereraya (Demetraya) məxsus olan palıd ağacını kəsdiyinə görə Allah onu aclığa məhkum etmişdir. Guya Erisixton öz aclığının qarşısını almaq üçün bütün var-yoxunu satıb yeməyə vermiş, hətta öz qızını da satmışdır, amma doymaq bil-mədiyindən öz bədənini gəmirib yeməyə başlamışdır.

28-30 Dante buradakı günahkarları romalılar Qüds şəhərini mühasirəyə aldıkları vaxtdakı ac yəhudilərlə müqayisə edir. Guya həmin mühasirə zamanı Yəhudi qadın Mariam (Meryəm) aclıqdan öz südümər uşağını yemişdir.

32-33 *İnsanın üzündə “omo” axtarmaq* – Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, insanın üzündəki cizgilərdə “Homo Dei” (“Allah adamı”) sözlərini oxumaq olar. Guya insanın iki gözü iki “O” hərfini, qaşlar və burun isə “M” hərfini təcəssüm etdirir.

48 *Foreze Donati* – Florensiya şəhərindəndir, Korso və Pikarda Donatilərin qardaşı, Dantenin dostu və qohumudur (Dantenin arvadı Cemma Donati həmin nəsiləndir).

84 *Orda* – yəni: Ərafın qapısı ağzında.

86 *Nella* – dul Foreze.

94 *Sardinyalı Barbaca* – Sardiniyada dağlıq əyalətdir. Buranın əhalisi Afrikadan gəlmədir. Guya qadınlar orada həm isti iqlimə, həm də bir qədər

yüngül əxlaqlı olduqlarına görə döşüaçıq, bəzən lap çıpaq gəzirlərmiş. Sonrakı misralarda Dante Barbacanı Florensiya ilə müqayisə edir.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

15 *Olimp dağı* (yükseklikləri) – Cənnət.

19 *Bonacunta Obriççani* – Siciliya ədəbi məktəbinə mənsub şair (təxmin. 1300-cü ildə vəfat etmişdir).

22-24 Burada papa IV Martin nəzərdə tutulur.

28 *Pilli Ubaldin* – Pil qəsrinin sahibi Ubaldin. del Ubaldino.

29-30 *Bonifatsi Fyeski* – 1274-cü ildən 1295-ci ilə qədər Ravennada arxi-yepiskop, olmuş və dini təlimdən daha çox öz dostlarına qonaqlıqlar verməklə məşğul olmuşdur.

31 Messer Markeze del Arqolyozi əslən Orli şəhərindən idi.

37-48 Dante sürgündə bir müddət Lukkada (1308-1315) yaşamışdı. Centukkanı Bonakkorso Fondora ərə getmiş Centukka Morla ilə eyniləşdirildilər.

56 *Gvitton* – Gvittone de Aretso, “elmi” məktəbin başçısı.

Notari – Siciliya əbədi məktəbinə mənsub şair və hüquqşünas Yakopo de Lentino.

82-90 *Balanın səbəbi* – Forezonun qardaşı Korso Donati.

121-123 *Nefelin nəsl* – Pirifoyanın toyunda qadınları oğurlamaq istəyən nəhənglər (kentavrlar).

124-126 Dini əfsanəyə görə, Gedeon madianitlərin əleyhinə çıxmış və suyun kənarına gəlib əyilərkən su içən döyüşçüləri geri qaytarmışdır.

İYİRMİ BEŞİNCİ NƏĞMƏ

2-3 Yəni: cənub yarım kürəsində günortadan iki saat keçmişdi, şimalda isə – gecə saat iki idi.

22 *Meleaqr* – Kalidon padşahının oğlu. Guya o, anadan olarkən Parklar ocağa bir odun parçası atmış və xəbər vermişlər ki, odun yanıb qurtaran kimi Meleaqr öləcəkdir. Anası Alfeya odunu söndürüb gizlətmış, lakin sonra (Meleaqr öz dayılarını öldürdüynə görə) həmin odunu ocağa qoyub yandırmış və Meleaqr ölmüşdür.

31-108 Statsi burada, Foma Akvinskinin təliminə uyğun olaraq, insanın ana bətnindəki həyatını və öləndən sonra ruhun bədənsiz yaşaya bildiyini izah edir.

121 “*Summai Deus Clementie*” (lat.) – “Allah ali mərhəmət sahibidir”. Kilsədə oxunan duanın ilk sözləri.

¹²⁷ “*Virum non cognosco!*” (lat.) – “Ər görməmişəm!” Məryəmin sözüdür.

¹³¹ *Kelika* – Əsatirə görə, Yupiter meşə ilahəsi Kelikanın namusuna toxunmuşdur, qəzəblənən Diana öz meşəsindən Kelikanı qovmuşdur, Yunona isə onu ayıya çevirmişdir. Lakin Yupiter onu (Kelikanı) öz oğlu ilə birlikdə göylərə qaldırmışdır, beləliklə də ulduzlu göydə Böyük və kiçik Ayı bürcü əmələ gəlmişdir.

İYİRMİ ALTINCI NƏĞMƏ

²⁵ *Bir ruh* – Gvido Gvinitelli.

⁴⁰ Qomorra və Sodom – Dini əfsanəyə görə, bir zaman mövcud olmuş şəhərlərin adlarıdır. Guya əhalisi əxlaqsızlıq etdiyinə görə Allah bu şəhərləri yandıraraq məhv etmişdir.

¹¹³ Burada “indi təzə adlanan” ifadəsi XIII əsrdə yeni yaranmış italyan dilindəki poeziyaya aiddir.

¹¹⁶ *Bir nəfər* – Provansal poeziyasının nümayəndəsi şair Arnaut (Arnald) Danyel. Təxm. 1200-ci ildə vəfat etmişdir.

¹²⁰ *Limuzinli* – Limuzin əyalətindən olan şair Ciraut de Bornel (XII-XIII əsr).

¹²⁴ *Gvitton* – Gvittone de Aretso.

¹⁴⁰⁻¹⁴⁷ Arnald burada provansal dilində cavab verir.

İYİRMİ YEDDİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻⁵ Əraf dağında gecə başlanır, Günəş öz şüalarını başqa ölkələrə, yəni Qüdsün olduğu yerlərə saçmağa hazırlaşır. Həmin saatda İspaniya üzərində Mizan bürcü göy meridianında dayanmışdır, yəni – gecənin yarısıdır, Qanq çayı üzərində isə günortadır.

⁷ “*Beati mundo corde!*” (lat.) – “Qəlbi təmiz olanlar müqəddəsdir!”

⁵⁹ “*Venite Benedicti Patris mei!*” (lat.) – “Gəlin, ey mənim atamın xeyir-dua verdiyi adamlar!”

⁹⁴ *Sitereya* – Venera.

⁹⁷⁻¹⁰⁸ *Liya* – fəal həyatın rəmzi, Rahil – fəal olmayan, passiv həyatın rəmzidir.

¹¹⁵ *Şirin bəhər* – həqiqi, ali nemət.

¹⁴² Yəni: Dante özünü tam ələ alır (halə və tac imperator və papanın başına qoyduğu papağın bəzəyidir, bu isə tam hakimiyyət rəmzidir, Dante öz vəziyyətini həmin müqayisələrlə ifadə etməyə çalışır).

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹⁹⁻²⁰ *Kyassi* – Adriatik dənizinin sahilində, Ravennanın cənub tərəfindəki şamlıq meşə yeri.

Eol – Küləyi mağaralarda tutub saxlayan və istədiyi zaman açıb buraxan Allah. Sirokko – cənub-qərb küləyi.

⁴⁰ Biz Beatriçenin öz dilindən öyrənirik ki, onun adı Mateldadır (Bax: Əraf, XXXIII, 119).

⁶⁵⁻⁶⁶ *Venera* Adonisi sevirdi, lakin onun oğlu (Kupidon) səhvən onun sinəsini oxla yaralamışdı.

⁷¹⁻⁷² *Gellespont* – Dardanel boğazı. İran padşahı Kserks b.e.ə. 480-ci ildə guya körpülər düzəldərək boğazdan keçmiş və Yunanıstana qoşun yeritmişdi, müharibədə məğlub olduqda isə balıqçı qayığında boğazdan keçib qaçmalı olmuşdu.

⁷³⁻⁷⁴ *Leandr* – Yunan əsatirindəki qəhrəmanlardan biridir. Guya o, həmişə Abidosda – Gellespontun Asiya sahilində yaşayırmış və Sestada yaşayan Qero ilə görüşmək üçün gecələr boğazın o biri – Avropa sahilinə keçirmiş.

⁸¹ “*Delec tasti*” (lat.) – “Sən sevindirdin” (“Xəlq etdiyin bu yerlərlə sən məni sevindirdin, ilahi!”). Matelda bununla demək istəyir ki, Yer Cənnətinin gözəlliyinə sevinir.

⁹⁷⁻¹⁰⁸ Matelda burada izah edir ki, küləyin və buxarın törətdiyi qarışıqlıq yalnız Əraf dağından aşağıdakı dairələrdə (yeni yer səthi üzərində) baş verə bilər, Yer Cənnətinin zirvəsində isə atmosfer dəqiq surətdə şərqdən qərbə tərəf hərələnir, onu hərəkətə gətirən isə göyün doqquzuncu təbəqəsidir (ilk təkanverici təbəqədir), onun ortasındakı əlavə səkkiz təbəqəni də hərəkətə gətirən həmin qüvvədir.

İYİRMİ DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

³ “*Beati quorum tecta sumt peccata!*” (lat.) – “Günahları bağışlananlar müqəddəsdir!”

²⁸⁻³⁰ Yəni: həvva günah işləməsəydi, bəşəriyyət indi Yer Cənnətində yaşayardı, Dante də indi gördüyü nemətdən çoxdan dadmış olardı.

³⁷ *Müqəddəs qızlar* – ilahələr.

⁴¹ *Uraniya* – göy elminin (astronomiyanın) ilahəsi.

⁴³⁻¹⁵⁴ Buradan başlayaraq nəğmənin axırına qədər xristian möminlərinin və kilsənin təntənəli mərasimi və onların günahkarlara tərəf gəlməsi təsvir olunur.

⁵⁰ *Çıraqlar* – Kilsə mərasimi başlananda öndə gedən yeddi işığa (məşələ) işarədir.

⁸²⁻⁸³ Burada Əhdi-ətiqin iyirmi dörd kitabı nəzərdə tutulur.

⁹⁰ *Dörd heyvan* – dörd “İncil” (kitabı).

¹⁰⁸ *Qrifon* – Qartal başlı və qanadlı şir, insan – Allahın (İsanın) rəmzi.

¹¹⁵ *Ssipion* (Afrikalı) – Hannibala qalib gələn.

¹³³⁻¹⁴¹ *İki qoca* – həvariləri təmsil edənlər.

¹⁴² *Yakov, Pyotr, İoann* və *İuda* nəzərdə tutulur.

¹⁴³⁻¹⁴⁴ *Tənha qoca* – Apokalipsis.

¹⁵⁴ *Ələmlərin dalında* (arxasında) – Yeddi məşəlin arxasında.

OTUZUNCU NƏĞMƏ

¹¹ “*Veni, Sponsa, de Libano, Veni!*” (lat.) – “Gəl, Livandan peyda olmuş gəlin, gəl!”

¹⁷ “*Ad vocem tanti senis*” (lat.) – “Bu böyük qocanın səsi ilə”.

¹⁹ “*Benedictus qui venis!*” (lat.) – “Gələcək şərəflidir!”

²¹ “*Manibus odate lila plenis!*” (lat.) “Ovuc dolusu zənbaq verin!” (bu sözlər Vergilinindir, Dante onu azacıq dəyişdirmişdir).

⁸³⁻⁸⁴ “*Inte, Domine speravi*” (lat.) – “İlahi sənə ixtlas edirik”. *Pedes meos* (lat.) – Mənim ayaqlarım.

¹²⁶ Yəni: Beatriceyə nə bir qadın kimi, nə də yüksək (ali) müdrikliyin rəmzi kimi sadıq olmamışdır.

¹³⁴ Yəni: Dantenin “Yeni həyat” əsərində haqqında danışdığı yuxularda.

OTUZ BİRİNCİ NƏĞMƏ

⁷¹ *Yarba ölkəsi* – Yarbanın padşahlıq etdiyi Afrika.

⁹⁸ “*Asperges me*” (lat.) – “Üzümə su səp”.

¹²³ Burada Qrifon gah Beatricenin gözünə şir (insan) kimi, gah da qartal (Allahı) kimi görünür.

¹³⁷⁻¹³⁸ *Beatricenin ikinci hüsnü* – Beatricenin dodaqları. Birinci gözəlliyi (Beatricenin gözlərini) Dante əvvəl görmüşdür.

¹⁻³ *On illik təşnə* (on ilin susuzu) – Beatriceni görmək. Beatrice 1300-cü ildən (on il) əvvəl vəfat etmişdir.

³⁷⁻³⁹ Burada haqqında danışılan ağac xristian dini əfsanələrində nəzərdə tutulan “xeyir və şəri dərk etmə ağacıdır” ki, guya Həvva ilə Adəm onun meyvəsindən dadıb qadağanı pozmuş və Cənnətdən qovulmuşlar. Dante bu ağacı imperiya rəmzi kimi verir.

⁴⁸⁻⁵¹ Qrifon arabaya (kilsəyə) tərəf çevrilir, onu soyulmuş ağaca (imperiyaya) cəlb edir və budaqlardan biri ilə onu dişləyə (xaça) bağlayır.

⁶⁴ *Sirinqa haqqında nağıl* – Yunan əsətirində deyilir ki, meşə Allahı Pan Sirinqanı (Nayadanı) təqib edirmiş, Sirinqa qamışa çevrilmişdir, Pan isə həmin qamışdan özü üçün tütək (sirinks) qayırmışdır. Yupiter İo adlı qızı sevirmiş, Yunonanın əmri ilə yüzgözlü Arqus heç bir zaman yatmır və İonun keşiyini çəkirmiş. Merkuri Sirinqa haqqındakı nağılı danışanda Arqus yuxuya getmiş, sonra onun başını kəsdirmişdir.

⁷³⁻⁸¹ Burada İsanın şeyirdləri olan Həvari Pyotr, İoann və Yakovun möcüzə zamanı İsanın öz görkəmini dəyişdiyi vaxt qorxub özlərindən getmələri və ayılanda İsanın söhbət etdiyi Moiseyin (Musanın) və İlyanın (İlyasın) qeyb olduqlarını görüb heyrətə düşmələri haqqında xristian əfsanəsi nəzərdə tutulur.

⁹⁷ *Yeddi ilahi* (pəri) – əllərinə məşəl götürmüş yeddi xeyirxahlıq.

⁹⁹ *Avstr* – Cənub küləyi, *Akvilon* – şimal küləyi.

¹⁰⁹⁻¹¹⁷ *Diy* – Qartal. Ağacın başından arabaya hücum edən bu quş qədim Romanın bütperəst imperatorlarını təmsil edir Danteye görə, həmin imperatorlar kilsəyə hücum etməklə öz imperator hakimiyyətlərinə də zərər vurmuşlar.

¹¹⁸⁻¹²³ *Tülkü* – Xristianlığın ilk dövrlərində əmələ gələn dini təriqətlərin rəmzi.

¹³⁰⁻¹⁴¹ *Əjdaha* – şeytan

¹⁴⁹⁻¹⁵³ *Həyasız fahişə* – *Papalıq*.

OTUZ ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

¹ “*Deus, venerunt gentes*” (lat.) – “İlahi, bütperəstlər gəlmişlər”.

¹⁰⁻¹² “*Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum*” (lat.) – “Tezliklə siz məni görməyəcəksiniz və yenə məni tezliklə görəəcəksiniz”. Beatrice bu

sözlərlə demək istəyir ki, nəhəngin oğurladığı arabanın yenə də qayıdacağına və əvvəlki vəziyyətə düşəcəyinə əmindir.

¹⁴ *Mənə, qadına, müdrik insana* – Danter, Mateldaya və Statsiyə.

³⁶ Şərab və çörək qatili xilas etməz – İtaliyada belə bir adət var idi əgər qatil və ya onun qohumları doqquz gün dalbadal gəlib ölən adamın qəbri üzərində şərabla batırılmış çörək yesəydi, öldürülən adamın qohumları intiqam almaq hüququnu itirirdilər. Beatrice demək istəyir ki, heç bir şey qatili Allahın məhkəməsindən qoruya bilməz.

⁴³ *Beş yüz on beş* – Bu rəqəmin mənasını izah etmək mümkün deyildir. “İlahi komediya”nın köhnə təsvirçiləri bu rəqəmi belə izah edirlər ki, guya bu rəqəm gələcəkdə kilsəni və imperiyanı azad edib əvvəlki düzgün yola salacaq xilaskara işarədir. Həmin xilaskar kilsədə öz yerində oturmamış olan oğrunu və fahişəni (XXXII nəğmədə haqqında danışılan), habelə nəhəngi (fransız kralını) məhv edəcək və hərəni öz yerində əyləşdirəcəkdir. Həmin təsvirçilər DXV rəqəmindəki sayların yerini dəyişdirib (DXV) göstərirlər ki, bunun mənası “başçı” (rəhbər) deməkdir. Bu cür izahat bir o qədər də ağlabatan deyildir.

⁴⁷⁻⁵¹ *Sfinqa (Sfinks)* – Əbulhövl.

⁶² *Birinci ruh* – Adəm.

⁶⁸⁻⁶⁹ *Elsa* – Arno çayının qolu.

Yəni: Piram öz qanı ilə tut ağacının meyvəsini qara rəngə (ağ tutu – qara tuta) boyadığı kimi, yer üzərindəki xırda işlər də Dantenin şüurunu qaraltmasaydı.

⁷⁸ Yəni: Beatrice istəyir ki, Dante, onun dediyi sözlərin mənasını başa düşməsə də, həmin sözləri yadında saxlasın və qayıdanda insanlara söyləsin, necə ki ziyarətə gedən zəvvar Fələstindən (Qüdsdən) qayıdanda əlindəki əsanın başında bir dəfnə budağı gətirir.

⁹⁸⁻⁹⁹ Yəni: Sənin unutməğın özü sübut edir ki, sən müqəssirsən, çünki sən yalançı şairlərin və filosofların məktəbinə (cərəyanına) uyaraq, öz iradəni (diqqətini) məndən yayındırməsən. Əgər bu günah olmasaydı, Letanın suları onu yuya bilməzdi.

¹¹²⁻¹¹⁴ *Bir mənbədən başlayıb axan Leta və Evnoya çayları burada şairə Dəclə və Fərat çaylarını xatırladır. Orta əsrlərin coğrafi təsəvvürünə görə guya Dəclə və Fərat çayları bir mənbədən başlayıb axan çaylardır.*

¹³⁹ Burada Dante “İlahi komediya”nın quruluşundakı hesabı, simmetriyanı nəzərdə tutur.

CƏNNƏT

“İlahi komediya”nın bu üçüncü hissəsini bir çox ədəbiyyatçılar poetik cəhətdən ən gözəl, ən lirik hissə sayırlar. Bu, həqiqətən, belədir. Əsərin birinci (“Cəhənnəm”) hissəsi öz məzmun dolğunluğu, həyatiliyi və dərin realizmi ilə fərqlənirsə, üçüncü hissə öz lirik axıcılığı və romantik boyaları ilə diqqəti cəlb edir. Lakin bütün xəyali və fantastik xüsusiyyətləri ilə birlikdə, üçüncü hissənin özündə də dünyanın, yer üzərindəki işlərin vəziyyəti haqqındakı söhbət davam edir, mürəkkəb quruluşa malik olan kosmik fəzanın dairələri sanki yenə də bizim real həyatla bağlanır, unutulmuş suyu içməsinə baxmayaraq yenə hər şey Dantenin yadındadır, nə öz gəncliyini, nə dostlarını, nə də düşmənlərini unutmamışdır. Bütün bunlarla yanaşı, “Cənnət” əvvəldən düşünülmüş quruluşda (doqquz sferada) təsvir olunur və Dantenin bu təsviri çox zaman rəsmi xristian kilsəsinin dini təlimi ilə bir o qədər də düz gəlir. Bütün kainatın vahid bir qüvvə daxilində hərəkət qanunu əsasında mövcud olması, sürətin işıq sürətini keçdikdən sonra sanki sükunət keçməsi, planetlərin hərəkətindəki qanunauyğunluq, Ayın səthindəki kölgələrin izahı, bütün Günəş sisteminin vahid bir tamlıq təşkil etməsi və sair məsələlər haqqında Dantenin verdiyi izahlar göstərir ki, o, yalnız skolastik təsəvvürləri bədii şəkildə şərh etməklə qalmamış, özündən əvvəlki və öz dövründəki elmi-fəlsəfi anlayışları, xüsusilə neoplatoniklərin və ərəb fəlsəfəsinin, şərq elmi-bədii fikrinin nailiyyətləri əsasında yeni söz demək istəmişdir. Dantenin kosmik fəzada bütün cismlərin böyük qüvvədən – məhəbbətdən güc alaraq hərəkət etdiyi barədə fikirləri onu Əbu Əli ibn Sina fəlsəfəsi ilə, böyük Nizaminin kainata və həyata baxışları ilə yaxınlaşdırır. Dante üçün fantaziya və müxəyyələ həyat haqqında danışmaq üçün bir vasitə idi. Onun təsəvvüründəki Cənnət islam dini əfsanələrindəki Cənnətdən fərqlidir. Lakin o da Cənnətdə hər şeyi yer üzərindəki real anlayışlarla müqayisədə verir. Vergili qeyb olduqdan sonra şairi Beatrice müşayiət edir, ən son mərhələdə isə, Beatricenin xahişi ilə, müqəddəs Bernard şairə yoldaşlıq edir. Cənnətdəki bütün hadisələr, Danteye görə, 1300-cü ilin bahar fəslinə təsadüf edir.

BİRİNCİ NƏĞMƏ

⁴ Burada, doqquzuncu təbəqənin üstündə, Emnirəy, Allahın məkanı nəzərdə tutulur.

¹⁵ Dəfnə əvvəl ilahə imiş, əsatirə görə, onu sevən Apollondan qaçdığına görə ağaca (dəfnə ağacına) çevrilmişdir.

²⁰ *Marsi* – Musiqi sənətində Apollonla yarışda məğlub olmuşdur və buna görə də onun dərisini soymuşlar.

³³ Delflər tanrısı, Allahı – Apollon.

⁴⁹⁻⁵¹ Yəni: Işıq, əks edən hər bir ziyaya başlanğıc verir, əks edən ziya isə yolun yarısını getmiş və yenidən öz evinə qayıtmaq istəyən sərgərdan adama (Dantenin özünə) bənzəyir.

⁷⁰⁻⁷² Yəni: insanın insandan daha yüksək bir varlığa çevrilməsi.

⁷⁹⁻⁸¹ Dantenin burada Günəş kimi başa düşdüyü – atəş (od) təbəqəsidir.

¹¹⁸ Burada Dante instinktə işarə edir.

İKİNCİ NƏĞMƏ

³⁰ *İlk ulduza çatmaq* – Dante ilə Beatriçe burada Aya çatırlar.

⁵⁹⁻⁶⁰ Burada Ayın səthindəki kölgələrin fərqi haqqında söhbət gedir.

⁶⁴ *Səkkizinci səma* (istinadgah) – ulduz göyü (təbəqəsi).

⁷⁸ *Bir-birinin üstə qalanmaq* – cismin sıx və seyrək təbəqələri (kitab vərəqləri kimi).

⁷⁹ Burada guya Ayın səthindən seyrək yerlər, Ay kürəsinin bütün daxilindən keçən dəliklər nəzərdə tutulur.

⁸³ Ay səthində guya sıx (bərk) və seyrək (dəlik) yerlər olduğu haqqında mülahizə.

¹²⁰ Yəni: hər bir göy təbəqəsi özündən yüksəkdə olan təbəqədən aldığı xüsusiyyəti öz məqsədinə uyğunlaşdırır və özündən aşağıdakı hadisələrin səbəbinə (kökünə) qəsir edir.

¹²⁹ Beatriçe izah edir ki, göylər (təbəqələr) özləri hərəkət etmir, onları mələklər hərəkət etdirir və onlara təsir (cəzb – cazibə) qüvvəsi aşlayır, Dante bu mələkləri və onların işini “məharət” adlandırır.

ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

¹⁸ Burada Nərgizin (Nartsisin) suda görünən öz əksini canlı insan sayıb ona vurulması haqqındakı əsatir nəzərdə tutulur: Dante, əksinə, həqiqi şəxsləri onların əksi hesab etmişdir.

⁴⁹ *Pikkarda Donati* – Foreze və Korso donatilərin bacısı. Korso onu zorla monastrdan çıxardıb ərə vermişdi.

⁶⁸ Burada ilk məhəbbət atəşi haqqındakı fikri Dante yaradıcılığına bələd olan həm köhnə, həm də yeni təfsirçilər iki cür izah edirlər: 1) “Sanki ilk mə-

həbbətin atəşi ilə yanır”; 2) “Məhəbbətin ən yüksək atəşinə tutulmuş kimi idi”. Hər iki mənəni çıxarmaq üçün burada imkan vardır və bu mənalar bir-birindən o qədər də kəskin fərqlənmirlər.

⁷⁷ *Necesse* – zəruridir (sxolastik fəlsəfədə işlənən latınca istilahdır).

⁷⁹ *Esse* – varlıq (bu da fəlsəfi istilahdır).

⁹⁷ Yüksək həyat və əməl qızı – Burada Pikkardonun mənsub olduğu rahiblər icmasının əsasını qoyan Assiziyalı Klara nəzərdə tutulur.

¹¹⁸⁻¹²⁰ *Kostansa* – Norman xanədanının cənubi İtaliyada sonuncu nümayəndəsi. Bu qadının ərə, alman imperatoru VI Henrix 1190-1197-ci illər arasında Siciliyada və Neapolda şvab hakimiyyətinin əsasını qoymuşdur. II Fridrix onların oğlu idi. Pikkarda burada VI Henrixin özünü ikinci qasırğa sayır (onun atası I Fridrix isə birinci qasırğa hesab olunurdu), II Fridrix isə – üçüncü qasırğa kimi qələmə verir və beləliklə də onların hakimiyyətinin çox çətin və eyni zamanda müvəqqəti olduğuna işarə edir. Belə bir əfsanə də vardır ki, Konstansa (Konstansiya) özü ərə getmək istəməmiş və rahibliyi qəbul etmişdir, lakin onu zorla ərə vermişlər.

¹²¹⁻¹²² “*Ave, Maria*” – Latınca oxunan duanın ilk sözləridir; “Sevin Mariya” (“Sevin, Məryəm”).

DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

¹³⁻¹⁵ *Daniiltək* – Xristian dini əfsanələrindən birində deyilir ki, Babilistan padşahı Novoxodonosor bir dəfə yuxu görmüş və yuxunu unutmuşdur, lakin ağıllı və müdrük sayılan kahinlərin hamısını toplayıb onlardan unuduğu yuxunu yozmağı tələb etmişdir. Unudulmuş yuxunu yoza bilməyənlərin çoxu qətl edilmişdir. Padşahın qəzəbi soyuyandan sonra guya Daniil (Danyal) peyğəmbər padşaha həm unuduğu yuxunu xatırlatmış, həm də yozmuşdur. Dante burada Beatriçenin vəziyyətini bu əfsanə ilə müqayisə edir. Beatriçe də (Daniil kimi) şairin şübhələrini tapmış və onları həll etmişdir.

²³ *Əflatun öyrədən kimi* – Platon (Əflatun) belə hesab edirdi ki, insanların ruhu bədəndə təcəssüm etməzdən əvvəl ulduzlarda yaşayır, insan öldəndən sonra isə ruh yenə də ulduzlara qayıdır.

²⁵ *Velle* – İradə (sxolastik fəlsəfədə işlənən istilah).

²⁸ Yəni: hamıdan daha çox Allahın seyrinə dalmış.

³¹⁻³² Yəni: Sənin Ayda gördüyün ruhlər və habelə bütün başqa ruhlərin hamısı həmin göydədir (təbəqədədir).

³³ Yəni: ruhlərin hamısı əbədidir.

³⁴ *Birinci dövrəyə* – Empirey.

⁴⁸ *Tovit* – Əfsanəyə görə, Tovitin gözünə düşmüş ağ ləkəni (titəni) mələk Rəfəil təmizləmiş və onu sağaltmışdır.

⁴⁹ *Timey* – Platonun (Əflatunun) ruhların ulduzlara qayıtması haqqındakı dialoqunun sərlövhəsi.

⁵⁸⁻⁶⁰ *Yəni*: əgər Platon ulduzların insan ruhuna təsir etdiyini nəzərdə tutur və insandakı ləyaqətli və bəd əməllərin səbəbini bu təsirdə görürsə, deməli, o, müəyyən dərəcədə haqlıdır.

⁶³ *Yəni* – insanlar planetlərə onlarda yaşayan Allahların adlarını verməyə başlamışlar.

⁸² *Lavrenti* – III əsrdə Romada yaşamış və dəmir şəbəkə üzərində yandırılmış dyakon (keşiş).

⁸³ *Mussi Ssevola* – Etrus padşahı Porsenani öldürmək istəyən və bu işi bacarmayıb öz əlini yandıran gənc romalı.

BEŞİNCİ NƏĞMƏ

⁴⁻⁵ *Yəni*: Beatriçenin görmək qabiliyyəti daha da kamilləşir.

⁵⁷ *Sarı və ağ açarlar* – kilsə hakimiyyətinin rəmzi.

⁶⁵ *İeffay* – Əfsanəyə görə, Allahdan qələbə istəmiş və öz məqsədinə çatmış məhkəmə hakimi (İsraildə) İeffay (Yeffay) öz evinin qapısında birinci qarşısına çıxan qurban verməyi qət etmişdi. Təsadüfən onun öz yeganə qızı qapıda onun qabağına çıxmış və ata öz qızını qurban vermişdir.

⁶⁸⁻⁷² *Yunanların rəhbəri* – Aqamemnon (bax: Homer, “İliada”). Troya üzərinə qoşun çəkərkən gəmilərə səmt küləyi əssin deyərək Aqamemnon öz qızı İfigeniyanı Allahlara qurban vermişdir.

⁸⁶ *Yəni*: Günəşə tərəf.

⁹³ *İkinci səltənət* (Padşahlıq) – Merkuri göyü (təbəqəsi).

⁹⁰ *Planeta özü də* – Merkuri planeti.

⁹⁸⁻⁹⁹ *Təbiətən kövrək* – insan.

¹²⁸ *Yad* (özgə) ziyalar – Merkurinin işığı örtən Günəş ziyaları.

ALTINCI NƏĞMƏ

¹⁰ *Yustinian* – I Yustinian, 527-ci ildən 565-ci ilə qədər Bizans imperatoru.

¹⁶ *Aqapit* – Roma papası (536-cı ildə vəfat etmişdir).

²⁵ *Velisari* – Yustinianın sərkərdəsi.

³⁶ *Pallant* – “Eneida” əsərindəki qəhrəmanlardan biridir.

³⁸ *Alba* (Alba Lonqa) – Latside (Latsiumda) şəhər. Əfsanəyə görə həmin şəhərin əsasını Eneyin oğlu qoymuşdur.

³⁹ Üç nəfər üç nəfər əleyhinə – Horatsi qardaşları (üç qardaş) Kuriatsi qardaşlarına (üç qardaşa) qalib gəldikdən sonra Latside hakimiyyət Romanın ixtiyarına keçmişdi.

⁴¹⁻⁴² *Yəni*: Sabinyalı qadınların oğurlanması zamanından (Romulun vaxtında) təhqir olunmuş Lukretsiyanın özünü öldürdüyü zamana (Tarkvininin vaxtına) qədər.

⁴⁴ *Brenn* – Qalların başçısı (b.e.ə. IV əsr). Pirr – Epir padşahı (b.e.ə. IV-III əsr).

⁴⁶⁻⁴⁸ *Saçları dağınıq Kvinsi* – Sinsinnat, Romada konsul və diktator olmuşdur (b.e.ə. V əsr). *Torkvat* – romalı sərkərdə (b.e.ə. IV əsr).

Desi – (Detsilər) – üç romalı sərkərdə: Publi Detsi Mus, onun oğlu və nəvəsi.

Fabi – Roma tarixində məşhur nəsil.

⁴⁹⁻⁵¹ *Ərəblər* – b.e.ə. 218-ci ildə Alplardan keçib İtaliyaya gəlmiş karfagenlilər ərəb adlandırılmışdır.

⁵²⁻⁵³ *Pompey* – Böyük Pompey (b.e.ə. 106-48).

Ssipion – Afrikalı Ssipion (təxm. b.e.ə. 235-183).

⁵⁹ *İzara* – Rona çayının qolu, Era – Luara, Senna – Sena çayları.

⁶¹ *Rubikon* – Ravenna şəhərindən cənubda Adriatik dənizinə tökülən çayın adıdır.

⁶⁴⁻⁶⁶ *İspaniya, Durasso, Farsal* – Yuli Sezarın hərbi səfər etdiyi yerlər.

⁶⁷⁻⁶⁸ *Antandr* – Əsatirə görə, Eneyin olduğu şəhər.

Simoent – Troya şəhəri yaxınlığında çay.

⁷⁴⁻⁷⁵ *Brut və Kassi* – Sezarın qatilləri.

Peruziya (Peruca) şəhərini Oktavyan Avqust b.e.ə. 40-cı ildə talan etmiş, 43-cü ildə isə Mutina (Modena) yaxınlığında Mark Antoniyə qalib gəlmişdir.

⁷⁶⁻⁷⁸ *Kleopatra* b.e.ə. 31-ci ildə dəniz vuruşması zamanı qaçmış və sonra Oktavyanı özünə cəlb edib ələ keçirmək təşəbbüsləri baş tutmadığına görə özünü ilanlara çaldırtmış, zəhərlənib ölmüşdür.

⁸¹ *Yan məbədi* – Romadakı Yan (Yanus) məbədi. Bu məbədin qapıları yalnız müharibə baş verdikdə açılmış.

⁸⁷ *Uçuncü qeysər* – Yuli Sezardan hesablandıqda üçüncü sezar Tiberidir (14-37-ci illər arasında hakimiyyətdə olmuşdur).

⁸⁸ *Canlı həqiqət* – Allah.

⁹⁴⁻⁹⁶ *Böyük Karl* – Frankların kralı (768-814-cü illər).

¹⁰¹ Sarı zanbaqlar – Burada qvelflərin müdafiə etdikləri Anjuy xanədanının gerbindəki üç qızılı zanbağa işarə olunur.

¹⁰⁷ *Təzə Karl* – II Karl (Anjuylu).

¹²⁷ Yəni: Merkurinin içinə.

¹²⁸⁻¹⁴² *Romeo* – Rome de Vilnyev (1250-ci ildə vəfat etmişdir), Provansın sonuncu qrafı Ramondo Beringerin (IV Raymund Berenqarinin) naziri olmuşdur. Belə bir əfsanə var ki, guya Romeo yoxsul imiş və qrafın sarayına zəvvar kimi gəlib çıxmışdır, ağıllı və fərasətli olduğuna görə qrafın maliyyə və mülki işlərini az bir zamanda qaydaya salmış, onun qızlarını da dörd krala əvə vermişdir. Sarayda böyük hörmət qazandığına görə saray məiyyəti ona mənfə münasibət bəsləmişdir, gözü götürməyən adamlar isə onu qrafa şeytanlamışlar. Qraf ondan maliyyə və mülki işlərin hesabatını tələb etmişdir, Romeo isə hesabət verib qrafın variyyətinin nə qədər artdığını söyləmiş, sonra isə nazirlikdən əl çəkərək, yenə də yoxsul həyata qayıtmışdır. Saraya yoxsul gəlib yoxsul qayıdan Romeo getdikdən sonra qraf böhtançıları cəzalandırmışdır.

¹³⁸ *Üç qat artıq* – Yəni: qraf hesabət istəyəndə Romeo tələb olunanndan artıq variyyət topladığını göstərdi, on iki rəqəmi (beş və yeddi) ondan nə qədər çoxdursa, o qədər hesabatını verdi.

YEDDİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻³ Latınca dini nəğmə olan bu parçanın içərisinə bəzi yəhudi sözləri də salınmışdır: “Öz nurunla bu səltənətlərin müqəddəs işıqlarını ziyalandırıb aydınlıdan müqəddəs Allah, sənə eşq olsun!”.

⁴ *Nəğmə deyən ruh* – Yustinianın ruhu.

¹³ *BE* və *İÇE* – Beatriçenin adının ilk və son hecaları. Dante bildirmək istəyir ki, hətta bu hecaları əmələ gətirən səsləri eşidəndə şair özünü müəyyən dərəcədə itirmişdir.

²⁵ *Bətdən gəlməyən* – Adəm.

⁵⁰ *Ədalət məhkəməsi* – Qüdsün dağıdılması ilə.

⁶⁷ Yəni: o şeylər ki, bilavasitə Allah yaratmışdır.

⁷² *Bütünlükdə azaddır* – yaradılmış qüvvələr.

⁷⁶ Yəni: insana əbədiyyət, azadlıq verilmiş, insan Allahın təcəllasıdır.

⁸⁵ *Tota* (lat.) – bütünlüklə.

¹⁰⁵ Yəni: istər rəhmdillik yolu ilə, istər ədalət yolu ilə və yaxud bu yolların hər ikisi ilə.

¹²² *Əlavə...* – Yəni yuxarıda deyilənlərə onu da əlavə edim ki, bilavasitə Allah tərəfindən yaradılmış hər şey əbədidir.

¹³² Yəni: Allahın yaratdığı hər şey kamildir.

SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹ *Məhv olmuş el* – qədim dünya, bütperəstlik dünyası.

² *Kiprida* (Kipridli) – Kiprdə doğulmuş Venera.

⁹ Əsatirə görə, Didonada Eneyə məhəbbət doğurmaq üçün Kupidon onun (Didonanın) kiçik oğlu Askaniyanın cildinə girmiş və Didonanın dizi üzərində oturmuşdur.

¹² Yəni: gah axşam ulduzu kimi Günəşin qürubundan sonra gah da səhər ulduzu kimi Günəşin doğmağından əvvəl.

¹⁹⁻²¹ Dante burada planetin dərinliyində başqa ulduzların (parıltıların) hərləndiyini görür. Bu – məhəbbət ruhlardır. Bu ruhlar eyni sürətlə hərlənirlər və Dante belə bir mülahizə irəli sürür ki, bu hərlənmədəki sürət həmin ruhların əbədi görmə qabiliyyətlərindən, yəni – Allahı seyr etmə qabiliyyətlərindən asılıdır, çünki həmin ruhlarda, Dantenin fikrincə, belə bir qabiliyyət əvvəlcədən vardır.

³⁴ *İbtida* (əvvəl) – Üçüncü sferanı (Venera təbəqəsini) idarə edən mələyin rütbesi.

³⁷ Bu misra Dantenin “Ziyafət” əsərindəndir.

⁴⁹⁻⁵⁰ Burada “Mən az ömür sürmüşəm” deyən II Karlın oğlu Karl Martellidir (127-1295). Dante onunla 1294-cü ildə Florensiyada tanış olmuşdur.

⁵⁸⁻⁶⁰ *Sol sahil* – Provans.

⁶¹⁻⁶³ Burada cənubi Avzoniya (İtaliya), yəni Neapolitan krallığı nəzərdə tutulur. Verde və Troito çayları onun şimal sərhədini təşkil edir.

⁶⁴ Dunay çayının axdığı yer ona görə xatırladılır ki, Karl Martel macar kralı kimi tac qoymuşdu, amma krallıq etməmişdi.

⁶⁷⁻⁷⁰ *Trinakriya* – Siciliya (Trinakriya yunanca – üçirvəli).

⁷⁶⁻⁷⁸ *Qardaşım* – Burada Karl Martellin kiçik qardaşı Robert nəzərdə tutulur.

⁹³ Yəni: səxavətli atadan (II Karldan) belə xəsis oğul (Robert) yaranarmış.

¹²⁰ *Sizin aqıl* (həkim) – Aristotel. İctimai təminat üçün əmək bölgüsünün zəruriliyini söyləyirdi.

¹²³ Yəni: Sizin istəyiniz və qabiliyyətiniz.

¹²⁴⁻¹²⁶ *Kserks* (İran padşahı) – hərbcu adamların nümunəsi.

Solon (Afina qanunvericisi) – dövlət xadimi nümunəsi.

Məxisedek (müqəddəs ruhani) – kilsə xadimi nümunəsi.

Digəri – Burada əfsanəvi Dedal nəzərdə tutulur (ixtiraçı alim və sənətkarların nümunəsi kimi verilir).

¹²⁷⁻¹²⁹ Yəni: İnsanların təbiətinə təsir edən ulduzların hərlənməsi öz vəzifəsini yerinə yetirir və insanın hansı nəsil və rütbəyə mənsubiyyəti ilə heşabləşmır.

¹³⁰⁻¹³¹ *Əkiz qardaş* – Burada dini əfsanəyə işarə edilir: guya İvas hələ ana bətnində olanda öz əkiz qardaşı Yakova oxşamırdı.

¹³¹⁻¹³² *Kvirin* – Romul (Romanın ilk padşahı). Onun atası məlum deyildi, lakin əfsanəyə əsasən hamı onu Marsın oğlu hesab edirdi.

¹⁴⁷ *Rahibə geydirirsiz hökmdarlıq libası* – xətib, vaiz, moizəçi olmaq. Təbliğat üçün moizə yazmaq çox sevən Robertə işarədir.

DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

¹ *Klemansa* – Karl Martellin qızı.

¹⁴ Burada “*mənə başqa bir işiq yanaşırdı*” ifadəsi ilə IV Edzelinonun bacısı Kunitsa de Romano nəzərdə tutulur. Cavanlığında hər cür firıldaqdan çıxan bu qadın ömrünün axırlarında xeyirxah işlərlə məşğul olur və özünü mömin göstərmiş.

²⁶⁻³⁰ Burada Trevizaniya əyaləti nəzərdə tutulur. Rialto adası, Brenta və Pyava çayları həmin əyalətə aid idi. Əfsanəyə görə, IV Edzelino de Romanonun anası bir dəfə yuxuda görmüşdür ki, o bir məşəl doğdu və bu məşəl bütün Trevizaniyanı yandırır məhv etdi.

⁴⁰ Yəni: əsrin (1300-cü) son ili beş dəfə (dəfələrlə) beləcə gəlib keçəcəkdir (yüzüncü il beşləşəcəkdir).

⁴² *İkinci ömrü* – Əbədi şöhrət.

⁴⁴ *Adiçe və Talyamento arasında* – Trevizaniya əyalətində.

⁴⁹⁻⁵¹ *Kanyan* – Trevizo şəhərində hakimlik edən Rissardo de Kamino (1312-ci ildə öldürülmüşdür).

⁵³⁻⁶⁰ *Keşişin* qara əməlləri – Feltro şəhərində ruhanilik edən və ona pənah götürmüş Ferraro mühacirlərini qvelflərin əlinə verib öldürtdürən Alesandro Novello.

Malta – Papanın Bolsen gölündəki həbsxanası.

⁸⁸⁻⁹⁵ *Folko* (67-ci misrada təsvir olunan ruh) Marseldə yaşayırdı, bu şəhər isə Ebro və Maqra çaylarının mənşəbləri arasında yerləşir.

⁹¹⁻⁹² Marsel və Afrika sahilindəki Buceya (ərəbcə – Becaiyya) şəhərləri demək olar ki, eyni meridianda yerləşirlər. Becaiyya indiki Əlcəzair ərazisindədir.

⁹⁷⁻⁹⁸ *Bela* – Didona Bu qadın Eneyə bəslədiyi məhəbbətlə öz əri Sixeyin və Eneyin arvadı Kreusanın xatirəsini təhqir etmişdir.

⁹⁹⁻¹⁰¹ *Rodopeyanka* (Rodoplu qadın) – Əfsanəyə görə, Rodop dağlarının yanında yaşamış Frakiya padşahı Fillida. Guya bu qadının əri, Afinadan olan

şahzadə Demofont öz vətəninə gedib uzun müddət qayıtmamışdır, buna görə də qadın özünü asmışdır.

¹⁰³ *Alkid* – Herakl

¹¹⁵ *Raava* – Xristian dini əfsanəsinə görə, İerixon şəhərindən olan əxlaqsız qadın.

¹¹⁸⁻¹¹⁹ Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, guya yerin kölgəsinin ucu Venera göyünə (təbəqəsinə) dirənir.

¹²⁸ *İlkin Tanrıdan üz çevirən* – Şeytan

¹³⁴⁻¹³⁵ Yəni: Papanın qərar və göstərişlərini diqqətlə öyrənməyə fikir verir və özləri üçün bu qərarlardan xeyirli nəticələr çıxarmağa çalışırlar. Həmin qərarların yazıldığı kağızların da kənarı (haşiyələri) ya barmaq yerləri ilə, ya da şərhlərlə doludur.

¹³⁷⁻¹⁴² *Nazaret* – Qüds şəhərinin olduğu Fələstin torpağı. Burada Dante ona işarə edir ki, Roma papaları Fələstinin müsəlmanların əlində olması məsələsini tamam unutmuşlar. 126-cı misrada papa VIII Bonifatsinin də bu barədə düşünmədiyinə işarə vardır. Halbuki, Dantenin fikrincə, bu barədə fikirləşmək lazımdır, çünki (əfsanəyə görə) Cəbrail Məryəmə İsanı doğacağı haqqında xəbəri vermək üçün oraya (Nazaretə) getmiş, oraya qanad gərmişdir. Dante lap axırda əmin olduğunu bildirir ki, xristian kilsəsi tezliklə axmaq papalardan xilas olacaqdır.

ONUNCU NƏĞMƏ

²⁹ *Kainat xidmətçisi* – Günəş

⁶⁷ *Latonanın qızı* – Diana, Ay

⁹⁸⁻⁹⁹ *Kolonyalı Albert* – Alman ilahiyyatçısı və filosofu Albert fon Bolştedt (1193-1280).

Fmia Akvinat – Katolik dinində bir çox ən mürtəce təriqətlərin əmələ gəlməsinə öz təlimi ilə imkan yaratmış ilahiyyatçı Foma Akvinski (1225-1274).

¹⁰³⁻¹⁰⁵ *Qrasian* – XII əsrdə yaşamış hüquqşünas – rahib Françesko Qratsiano.

¹⁰⁷⁻¹⁰⁸ *Pyotr* – XII əsrdə yaşamış ilahiyyatçı Lombardiyalı Pyotr.

¹²⁷ *Çeldoro* – Pavidə kilsə adı

¹³¹⁻¹³² *İsidor* (Sevilyalı) – VII əsrin İspan ilahiyyatçısı.

Beda ingilis ilahiyyatçısı və tarixçisi (VIII əsr).

Rikard – ilahiyyatçı (XII əsr).

¹³³⁻¹³⁸ *Brabantlı Siger* – XIII əsrdə Paris universitetinin professoru, filosof (öz katibi tərəfindən öldürülmüşdür).

¹³⁹ Bu xor dəstəsində on iki nəfər iştirak edir.

ON BİRİNCİ NƏĞMƏ

¹⁻³ Yəni: insanın iradəsini alçaq işlərə və məqsədlərə tərəf yönəldən bütün dəlillər nə qədər də cansız və cüzidir.

⁴ “*Aforizmlər*” (həkimanə sözlər) – Hippokratın təbabətə dair əsərlərindən birinin adı.

³⁶ *İki rəhbər* (başçı) – Kilsəni “sədaqətə” öyrədən Fransisk və kilsəni öz-özünə “inama” çağırən Dominiko.

³⁷⁻³⁹ *Serafim* (yəhudi dilində) – yanan, alovlanan. Xeruvim – kamil bilik.

⁴³⁻⁴⁸ *Tupino* – çay adıdır.

Ubaldo – XII əsrdə yaşamış rahib.

Peruca – şəhər adıdır. “Günəş darvazaları” həmin şəhərin şərqi qapıları deməkdir.

Noçera və *Qvaldo* – şəhər adlarıdır.

⁵⁰ *Günəş doğdu cahana* – Fransisk anadan oldu.

⁵² *Aşezi* – Assizi şəhərinin qədim adı.

⁵⁹ *Qadın* – yoxsulluq.

⁶¹⁻⁶² “*Et coram patri*” (lat.) “və atanın qarşısında”.

⁶⁷⁻⁶⁹ *Amikl* – yoxsul balıqçı. Əfsanəyə görə, hamının qorxduğu Sezar onun daxmasına girəndə Amikl qətiyyənlə qorxmamışdı.

⁷⁹ *Bernard* – Assizi şəhərinin sakini, Fransiskın ardınca gedən Bernardo de Kvintavalle.

⁸³ *Egidivə Silvestr* – Fransiskın şagirdləri.

⁹³⁻⁹⁹ Minoritlər icmasının nizamnaməsini ilk dəfə papa III İnnokenti müvəqqəti təsdiq etmiş, papa III Qonori isə axırıncı dəfə həmişəlik təsdiqləmişdi.

¹⁰¹ 1219-cu ildə Fransisk Şərqi səyahət etmiş və orada Misir sultanını xristianlığı qəbul etməyə dəvət etmişdi, lakin bu təşəbbüs nəticə verməmişdi.

¹⁰⁷⁻¹⁰⁸ Əfsanəyə görə, Fransisk vəfatından iki il əvvəl siqmat (beş yara) almışdır. Dante bunu İsanın siqmatı (beş yarası) ilə müqayisə edir.

¹²⁰ *Pyotrun qayığı* – kilsə.

¹¹ Yəni: bir qövsi-qüzehin üstündə ona münasib, uyğun rəngli ikinci qövsü-qüzeh əmələ gəlir.

¹² *Yunona elçisi* – İrida.

¹³⁻¹⁵ Dante belə hesab edir ki, qoşa qövsü-qüzeh əmələ gələndə ətraf dairə üç dairənin inikasıdır, necə ki, Exo (dağlarda və meşələrdə əks edən səsin təcəssümü olan pəri) Nərgizin məhəbbətindən quruyub incələndə öz bədənini itirmiş və onun yalnız səsi qalmışdır.

¹⁷ Allah, guya Nuha vəd etmişdi ki, daha tufan olmayacaqdır, qövsi-qüzeh isə bu vədin dəlili imiş.

⁴⁶⁻⁴⁷ *O yerdə ki* – İspaniyada.

⁵² *Kalaroqa* – Köhnə Kastiliyada şəhər.

⁸³ *Ostiylinin* – Ostiya ruhanisi Enriko de Suza.

Faddey – burada Dante iki adamdan birini nəzərdə tutur: ya florensiyalı məşhur təbib Taddeo de Alderottonu, yaxud Boloniya şəhərindən olan hüquqşünas Taddeo Pepolini.

⁹³ “*Decimas, guae sunt pauperum Dei*” (lat.) – “Allahın yoxsullarına mənsub olan desyatınlar” (burada kilsəyə çatan ondabir vergi nəzərdə tutulur, gəlirin bir hissəsi yoxsullara kömək üçün ayrılmalı idi).

¹²⁴⁻¹²⁶ Fransiskan dini icmasına mənsub olan general Matteo de Akvasparta əslən Akvaspartadan idi. Ubertino de Kassale isə əslən Kassaladan idi.

¹²⁷⁻¹²⁸ *Bonaventura* – Bonyoreco şəhəri sakini, ilahiyyatçı.

¹³⁰ *Avqustin və İllüminat* – Fransiskın ardıcılardır.

¹³³ *Quqon* – Parisdəki müqəddəs Viktor monastırının ruhanisi, ilahiyyatçı (XII əsr).

¹³⁴⁻¹⁴¹ *Pyotr Yedok* – fransız ilahiyyatçı (XII əsr).

İspan Pyotru – təbib və ilahiyyatçı, sonralar XXI İoann adı ilə papa olmuşdur (1276-1277).

Anselm – Kenterberi ruhanisi, ilahiyyatçı (XI əsr).

Donat – Eli Donat (IV əsrin Roma yazıçısı).

Raban – IX əsrin ilahiyyatçılarından.

İoahin – Floradakı monastırın ruhanisi. Onun bir çox fikirləri rəsmi xristian kilsəsi tərəfindən təkdir edilirdi, buna baxmayaraq Dante onu Cənnətdə göstərir.

ON ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

⁴ Yəni: on beş parlaq ulduzun hansı olur-olsun.

²³ *Kyana* – Toskaniyada çaydır. Dantenin zamanında bu çayın axımı çox asta imiş.

²⁵ *Peana* – Apollona oxunan nəğmə.

⁵²⁻⁸¹ Yaratmaq keyfiyyətinin üçlüyə (müqəddəs üçlüyə) məxsus olduğunu qəbul etməklə bərabər, Dante bu keyfiyyəti gah atanın, gah oğulun, gah da müqəddəs ruhun xüsusiyyəti kimi verir.

⁵³⁻⁵⁴ *Düşüncə* – müqəddəs oğlu (Allah – oğul – İsa) təmsil edir. Qüdrətli xaliq – müqəddəs atanı (Allah – atanı) təmsil edir. Məhəbbət – ruhu (ruh – Allahı) təmsil edir.

⁹⁸⁻⁹⁹ Yəni: sillogizmdə (formal məntiqdə) qiyasın (xülasənin) biri zəruri (necesse), digəri mümkün sayıldığı halda zəruri (necesse) nəticə əldə etmək mümkündürmü.

¹⁰⁰ Yəni: belə fərz etmək olarmı ki, kainatın hərəkəti ilk təkənla (primom motum – primus motus) başlanmışdır.

¹²⁵ *Bris* (Brison), *Parmenid*, *Meliss* – qədim yunan filosofları.

¹²⁷ *Saveli* (III əsr), *Ari* (IV əsr) – bütəçilər.

¹³⁹ *Donna Berta* yaxud *ser Martino* – yəni qarşıya çıxan birinci şəxs.

ON DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

⁶² “*Amin!*” – Bir çox dillərdə (qədim yəhudicə və ərəbcə) eyni mənada işlənir: “Qoy olsun!”.

⁸⁶ *Səyyarənin qızartısı* – Bu Mars planetidir. Şair orada əqidə uğrunda mübarizlərin ruhları ilə görüşür.

⁹⁶ *Gelios* – Günəş. Dante bəzən Allahı da belə adlandırır.

¹³¹ *Şəfəqli gözlər* (şəfəq gözlər) – Beatriçenin gözləri. Bundan sonra gələn misralarda “zirvədə gözəlliyin əsəri” ifadəsini də Beatriçenin gözləri ilə əlaqələndirmək olar, lakin bunu (göylər), “müqəddəs ruhlar” və Allah mənasında da başa düşmək olar.

ON BEŞİNCİ NƏĞMƏ

²⁰ *Ulduzlardan birisi* – Bu, Dantenin babasının babası Kaççağvidadır (XII əsrdə yaşamışdır).

²⁵⁻²⁷ *Anxizin ruhu* – Anxiz Eneyin atasıdır. Guya Eney ölümlər səltənətinə (Elisə) gedərkən orada atası ilə görüşmüşdür.

²⁸⁻³⁰ “... *o sanguis meus...*” (lat.) – “Ey mənim qanımdan olan, Allahın yüksək iradəsi ilə göylərin qapısı nə vaxt və səndən başqa kimin üzünə iki dəfə açılmışdır?”

⁵⁵ *Birincidən* – Allahın vasitəsi ilə.

⁷⁶⁻⁷⁷ *Günəş* – Allah.

⁹⁴ *Sənin baban* – Aligyceronun oğlu Bellinçone, Dantenin babası.

¹¹² *Bellinçone Berti de Ravinyani* – Florensiya sakinlərindən tanınmış zadəgan.

¹¹⁵ *Nerli* və *Vekkyo* (Vekkyetti) – Florensiyada tanınmış nəsillər.

¹²⁸ *Çangella* – Dantenin zamanında Florensiyada yaşamış yüngül əxlaqlı qadın.

Lano Salterello – Dantenin müasiri, hüquqşünas, şair. Dəbdəbəli həyat tərzi ilə məşhur imiş.

¹²⁹⁻¹⁴⁴ Burada çəkilən adlar və edilən işarələr haqqında bax: “Cəhənnəm”, IV, XXVII, “Əraf”, XX, “Cənnət”, IX nəğmələrin qeydləri.

ON ALTINCI NƏĞMƏ

¹¹ Belə bir rəvayət vardır ki, böyüklərə müraciət forması olan “Siz” ilk dəfə Romada Yuli Sezara müraciətdə işlənmişdir və o zamandan dəb halına düşmüşdür.

²⁵ *İoannın arxacı* – Florensiya.

⁴⁹⁻⁵⁰ *Feggine*, *Kampi* və *Çertaldo* – Florensiyanın yaxınlığında kiçik şəhərlər.

⁵³ *Qallusso* və *Trespyano* – Florensiya yaxınlığında yer adları.

⁵⁵ *Aqulyonlu murdar* – 1311-ci ildə əfvi-ümumi üçün siyahı hazırlayan və Dantenin adını siyahıya salmayan hüquqşünas Baldo de Aqulyone.

⁵⁶ *Sinyezli* – Sinye (Sinyez) qəsəbəsindən olan rüsvətxor hakim Fatsio de Morubaldini.

⁶⁴ *Montemurlo* – *Gvido* qraflarına məxsus qəs.ə.

⁷³ *Luni* və *Urbisalya* – Bir zamanlar abad, Dantenin vaxtında isə dağılmış şəhərlər.

⁷⁴ *Kyüzi* və *Siniqalya* şəhərləri Dantenin zamanında öz əhəmiyyətlərini itirmişdilər.

¹²¹⁻¹²² *Kaponsakko* – Fyezolede tanınmış nəsil olan Kaponsakkilər Florensiyaya köçüb orada Merkato Vekkio (Köhnə bazar) yanında məskən salmışdılar.

¹⁴² *Emma* – Qreve çayının qolu.

ON YEDDİNCİ NƏĞMƏ

² *Klimena* – Faetonun anası.

³ *Bir oğul ataları qoydu peşiman kimi* – Faetondur. Guya Faeton məhv olduqdan sonra atalar öz oğullarının xahişlərinə daha ciddi yanaşmağa başlamışlar.

⁴⁷ *Ippolit* – Yunan Əsətirində padşah Tezeyin oğlu. İppolitın ögey anası Fedra öz oğulluğuna məhəbbət elan etmiş, ona böhtan atmış, İppolit Afinanı tərk etməyə məcbur olmuşdur.

⁸²⁻⁸³ *Qaskonlu* – Burada papa V Kliment nəzərdə tutulur. Yüksək və ali Arriqonun (VII Henrixin) İtaliyaya gəlməsini əvvəlcə təbrik edən papa Kliment sonra onunla mübarizə aparırdı.

ON SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

²⁸ Yəni: Cənnətin beşinci pilləsində.

⁴⁰ *İuda Makkavey* – Əfsanəyə görə, yəhudi xalqını suriyalıların zülmündən azad edən.

⁴⁶ *Qulyelm* (Gilyom) və *Reonard* (Renuar) – Orta əsr fransız eposunun qəhrəmanları.

⁸² *Peqaseya* – Qelikondakı ilahələrin ümumi adı. Onları əvvəlki yerlərindən Peqasın dırnaqları çıxarmışdır.

⁹¹⁻⁹³ *“Diligite juss tuitam gui judicatis terram”* (lat.) – “Dünyadakı işləri mühakimə edən ədaləti sevin” (Tövrat).

¹¹² *Zanbaqda M* – Qotik yazıda “M” hərfi Heraldik təsvirdəki zanbağa bənzəyir Heraldika – gerblərin təsviri ilə məşğul olan sənət.

ON DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

³ *“Fruı”* – Latın dilində bu fel “istifadə etmək”, “dadmaq” mənasındadır. Burada – “dadmaq” isim kimi verilir.

¹⁰⁷ *“Prope”* – Latınca zərfdir: yaxın.

¹¹⁵⁻¹¹⁷ *Albert* – 1304-cü ildə Çexiyanı zəbt etmiş alman imperatoru.

¹¹⁹ *Qaban ovunda* – Ov zamanı həlak olmuş fransız kralı IV Filip.

¹²² *Şotland* – Şotlandiya kralı Robert Bryus.

İngilis – Şotlandiya ilə müharibə etmiş ingilis kralları I və II Eduard.

¹²⁵ *İspaniyalı* – IV Ferdinand.

Bokemli – II Venseslav.

¹⁴³⁻¹⁴⁴ *Xoşbaxt Navvarra* – yəni: əgər onu hədələyən Fransadan qorunmaq üçün və dağları arasına çəkilsə (Navarra) xoşbaxt olar. Sonrakı misralarda Dante nümunə olaraq Kiprdəki Nikosi və Famaqosta şəhərlərini misal çəkir. Həmin şəhərlərin fransız kralı II Henrixin ixtiyarında olması Navarra üçün bir dərs olmalıdır.

İYİRMİNCİ NƏĞMƏ

⁶ Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, ulduzlar da işığı Günəşdən alır.

¹⁷ *ALTINCI alov* (atəş) – Yupiter planeti.

³¹ *Üzumün günə baxan hissəsi* – Burada göz nəzərdə tutulur. Qartalın başı o biri tərəfə çevrildiyindən onun bir gözü görünür.

⁴⁵⁻⁴⁸ Burada imperator Trayan nəzərdə tutulur.

⁵¹ *Ömrünü uzatdı* – dini əfsanəyə görə, padşah Yezekiyadır.

⁶² *Qulelmo* – Siciliyanın və Apuleyanın kralı (1166-1189) Mərhəmətli Qulelmo.

⁶⁹ *Troyalı Rifey* – Troya şəhəri alınarkən həlak olmuş qəhrəmanlardan biridir (Vergili onu “Eneida”da təsvir edir).

⁹⁴ *“Regnum coelorm”* (lat.) – “Göylər səltənəti”.

¹⁰⁴ Burada çarlığa çəkilmək haqqındakı söhbət İsanın dara çəkilməsinə işarədir.

İYİRMİ BİRİNCİ NƏĞMƏ

⁴⁻⁵ *Semela* – bax: “Cəhənnəm”, XXX nəğmənin qeydləri.

¹⁴ *Atəşli şir bürcü* – 1300-cü ilin mart və aprel aylarında Saturn planeti Əsəd (şir) bürcündə olmuşdur.

¹⁸ *Güzgü* (ayna) – həmin planet nəzərdə tutulur.

²⁴ Yəni: Beatriçeni seyr etmək nəşəsi ilə ona itaət etmək nəşəsi.

²⁵ Burada Yer ətrafında hərələnən Saturn planeti nəzərdə tutulur.

¹⁰⁵ *Onun kimliyi* – XI əsrin ilahiyyatçısı Pyotr Damiani.

¹⁰⁹⁻¹¹¹ *Katriya* – Appenin yarımadasının mərkəzi hissəsində dağ. Bu dağın döşündə Fonte Avellana monastırı vardır.

¹²²⁻¹²³ *Günahkar Pyotr* – Pyotr Damiani özünü belə adlandırır.

¹²⁵ *Küləh* (papaq) – Burada kardinal şlyapası nəzərdə tutulur. Lakin əslində kardinal rütbəsini göstərən qırmızı rəngli şlyapa yalnız XIII əsrin ortalarından başlayaraq rəsmi surətdə qəbul olunmuşdu.

¹²⁷ *Kifa* (yəhudicə: daş) – burada həvari Pyotra işarədir.

³⁷ *Kasino* – cənubi İtaliyada Monte-Kasino dağı. Bu dağın yanındakı şəhər də Kasino şəhəri adlanır.

³⁸ *Aldanmış qabilələr* – bütperəstlər.

⁴⁹ *Aleksandriyalı Makari* – IV əsrdə yaşamış münzəvi (dinə xidmət etmək üçün hər şeydən əl çəkib yoxsul həyat keçirən).

Romoald – Kamaldolitlər icmasının müəssisi.

¹¹¹⁻¹¹⁴ Dante səkkizinci göyə (təbəqəyə) qalxanda Əkizlər bürcünə təsadüf edir. Buğa bürcündən sonra gələn həmin Əkizlər bürcüdür. Orta əsrlərdə bu bürcün altında doğulmaq anadan olan uşağın yazıya, elmə və biliyə meyl göstərəcəyinin əlaməti imiş.

¹¹⁵⁻¹¹⁷ *Göylər atası* – Günəş. Orta əsrlərdə belə fərz edirdilər ki, Günəş mayın 21-dən iyunun 20-ə qədər Əkizlər bürcündə olur (yəni: əkizlərin yanında onlara atalıq edir).

¹⁴⁰ *Ləkələr* (kölgələr) – Ayın kölgələri nəzərdə tutulur. Dante buradakı vəziyyətində indi Ayın arxa tərəfini görür.

¹⁴³ *Giperion* – Uran və Geyanın oğlu, Geliosun (Günəşin) atası. *Mayya* – Merkürinin anası. *Diana* – Veneranın anası.

¹⁴⁵⁻¹⁴⁶ *Aramla* (sakitləşmiş) yana-yana – Bürküllü oğulla (Marsla) soyuq ata (Saturn) arasındakı Yupiter.

¹⁵²⁻¹⁵³ *Bir parça* – Burada Yer quru hissəsinin bir parçası nəzərdə tutulur. Dante həmin parçanı butünlüklə görür, çünki onun dayandığı meridian Qüdsun meridianına uyğun gəlir. Orta əsrlərdəki coğrafi təsəvvürə görə, guya Qüds yerin quru və insan yaşayan hissəsinin tam mərkəzində yerləşir.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ NƏGMƏ

⁵⁶ *Polimsiya* (Poliqimniya) – Lirik poeziya pərisi; onun bacıları – digər pərilər (ilahələr).

⁷³ Burada gül təşbehi Məryəmə aiddir.

⁹⁴ *Odlu məşəl* – Cəbrail.

¹²⁷ “*Regina coell*” (lat.) – “Göylərin padşahı” (pasxa mahnısıdır).

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ NƏGMƏ

⁴⁶ *Bakalavr* – Universiteti qurtaranlara verilən ad (bu ad doktorluq elmi dərəcəsi almağa hüquq verirdi).

¹⁰⁰ *Möcüzələr* – Təvratda haqqında danışılan möcüzələr.

²⁶ “*Coram me*” (lat.) – qarşımda.

⁵⁵ *Beytümüqəddasin* (Yerusalimin) işığı – Cənnətin, Göy Qüdsünün işığı.

⁹⁸ “*Sperent in te*” (lat.) – “Qoy sənə pənah gətirsinlər”.

¹⁰¹⁻¹⁰² Burada nəzərdə tutulur ki, dekabrın 21-dən yanvarın 21-ə qədər Günəş qürub edəndə Xərçəng bürcü çıxır, Günəş doğanda isə batır. Dante demək istəyir ki, əgər həmin bürcdə Günəş kimi parlaq bir ulduz olsaydı, onda gecələr də gündüz kimi işıq olardı.

¹¹²⁻¹¹³ *Qutan* (*Pelikan*) – Bu ad altında burada İsa nəzərdə tutulur.

¹²⁷⁻¹²⁸ Yəni: Cənnətdə yalnız iki nəfər (İsa və Məryəm) həm ruha, həm də cismə (ruha və bədənə) malikdirlər ki, bir qədər əvvəl onlar parlaq işıq kimi keçib Empireyə qalxmışlar.

İYİRMİ ALTINCI NƏGMƏ

⁷⁻⁸ Yəni: sənə məhəbbətin nəyədir (kimədir).

¹² *Ananiya əlli* – Yəni: Beatriçe öz nəzərləri ilə şairin gözünü açacaqdır, necə ki, Ananiya öz əli ilə həvari Pavelin kor gözlərini açmışdır.

¹⁶⁻¹⁸ Yəni: mənim bütün məhəbbətim Allahdır.

⁹³ *Qızı və gəlini* – Yəni: Adəm bütün bəşər övladının atası olduğuna görə, deməli, hər bir ərli qadın onun (Adəmin) həm qızıdır, həm də oğlunun arvadıdır (Adəmin gəlinidir).

¹¹⁸⁻¹²¹ Yəni: mən Limbdə (Cəhənnəmin mərkəzində) 4302 il olmuşam.

¹²⁵⁻¹²⁶ Yəni: Babilistan qülləsinin tikilməsindən (ağlasığmaz işdən) xeyli əvvəl.

İYİRMİ YEDDİNCİ NƏGMƏ

¹⁰ *Dörd məşəl* – Pyotr, Yakov, İoann və Adəm.

²² Burada ləyaqətsiz papa VIII Bonifatsi nəzərdə tutulur.

⁵⁸ *Qaskonlular və kaorsinlər* – VIII Bonifatsinin ən yaxın xələfləri: V Kliment və XXII İoann.

⁸² *Qades* – Dante bu ispan şəhərini də, Mərokkko (Mərakeş) və Sevilya kimi, qərb tərəfdəki ən uzaq (qurtaracaq) nöqtə sayır.

⁸³⁻⁸⁴ *Sahil* – Burada Finikiya sahili nəzərdə tutulur. Əsatirə görə, Yupiter öküzlə cildinə girərək həmin bu sahilə padşah Yevropanı (Avropanı) oğurlamış və onu öz belinə mindirib üzə-üzə Krit adasına gətirmişdir.

¹¹⁷ *On necə ki, bölünür ikiyə, həm də beşə* – Yəni: “10” rəqəmi iki ölçüyə malikdir – onu “5” və ya “2” rəqəmi ilə ölçmək olar.

¹⁴⁰ Yəni: nə dünyəvi, nə də mənəvi (dini) hakimiyət öz borcunu (həqiqi vəzifəsini) yerinə yetirmir.

¹⁴²⁻¹⁴³ Yulian təqvimində hər il (təxminən) bir günün yuzdən bir hissəsi qədər Günəş ilindən uzun olduğuna görə hər 128 ildə bu fərq bir günə bərabər olurdu, beləliklə, yanvar ayı tədriclə bahara tərəf irəliləyirdi. Beatrice burada demək istəyir ki, tezliklə dəyişiklik baş verəcəkdir.

¹⁴⁵ *Qasırga* – Bəşəriyyətin gələcək xilaskarı.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ NƏĞMƏ

¹⁶ *Nöqtə* – cisimsiz, ölçüsüz və bölünməz. Allahın rəmzi.

²⁵ *İşıq (atəş) dövrəsi* – Danteyə görə, digər səkkiz dairə (təbəqə) kimi, bu dairənin özü də mələklərdən ibarətdir, oradakı mələklər isə üç dəstəyə bölünürlər.

⁹²⁻⁹³ Yəni: onlar 264 – 1 (= 18446 744 073 551 615) rəqəmindən də çox idi. Dante demək istəyir ki, şahmatı icad edən şəxs (əfsanəyə görə) İran şahından nə qədər buğda istəmişdisə, bunların sayı o buğdadan da çox idi.

¹¹⁶ *Həməl bürcü* – Gecələr həməl bürcünün göründüyü payız fəslı.

¹³⁰ *Dionisi Areopaqıt* – Afinada birinci baş ruhani (I əsr). Orta əsrlərdə belə hesab edirdilər ki, “Göy təbəqələri haqqında” əsəri o yazmışdır.

İYİRMİ DOQQUZUNCU NƏĞMƏ

³⁷ *Ieronim* – ilahiyyatçı (IV-V əsr).

¹⁰³⁻¹⁰⁴ *Lapo və Bindo* (Yakopo və İldebrando adlarının kiçildilmiş şəkli) – Dantenin vaxtında Florensiyada çox yayılmış adlar.

¹²⁴⁻¹²⁶ Müqəddəs Antoninin ayaqları altında həmişə donuz təsviri çəkilirdi (Antoni donuza, yəni şeytana qalib gəlmişdi), Antoni adına olan dini icmalardakı rahiblər yığdıqları nəzirə donuz alıb bəsləyirdilər və cahil adamlar da bu donuzları satın almağı müqəddəs iş sayırdılar. Beatrice demək istəyir ki: “Kilsə xadimləri günahları yumaq fırılacağı ilə alış-veriş edirlər, təkə öz donuzlarını yedizdirməklə qalmır, donuzdan da çirkli olan öz adamlarını – dostlarını və əşnalarını yedizdirib doyuzdururlar”.

¹³³⁻¹³⁵ Yəni: Daniil (Danyal) peyğəmbərin mələklər haqqındakı sözləri hər hansı bir dəqiq rəqəmi bildirmir.

¹⁻⁶ Yəni: əsər altıncı saat (günorta) bizdən təxminən altı min mil uzaqda parlayırsa və bu da Yerin dövrəsinin (kəmərinin) dördü bir hissəsindən bir qədər artırırsa (orta əsrdə yerin dövrəsini 20400 milə bərabər sayırdılar), deməli, bizim üçün Günəş bir saatdan sonra doğacaqdır.

⁷ *Ərşin cariyəsi* – səhər şəfəqləri.

¹⁰⁰⁻¹⁰⁸ Yəni: Empirey maddi əsası (cismi) olan və məxluqata Allahı seyr etməyə imkan verən adı işıqla nurlanmamışdır. Buradakı işıq yüksəklərdən doqquzuncu göyün (İlk təkanverici təbəqənin) zirvəsinə düşür, ona həyat verir (onu hərləndirir) və eyni zamanda ona qüdrət (qüvvət) verir, o isə aşağıdakı təbəqələrə təsir edib onları hərləyir. İlk təkanverici (doqquzuncu) göyün zirvəsini nurlandıran bu işıq orada Günəşin dövrəsindən (kəmərinədən) daha geniş bir dairə yaradır.

¹¹²⁻¹¹⁷ Yəni: həmin işıq dairəsinin ətrafında amfiteatr kimi bir-birinin üzərində yüksələn minlərlə cərgələr vardır, bu cərgələr tam açılmış qızıl gülə bənzəyir, Cənnətin gözəlliyinə nail olmaq şərafinə çatan bütün müqəddəslər orada – həmin cərgələrdə əyləşirlər.

¹²¹ Yəni: Empireyde yaxınlıq predmetləri aydınlatmır, uzaqlıq isə onları kiçiltir.

¹³² Buradakı fikirlər bəşər həyatının (Danteyə görə) pozğunluğuna aid olduğu kimi, həm də dünyanın sonunun yaxınlaşması haqqındakı orta əsr təsəvvürlərini də əks etdirir.

OTUZ BİRİNCİ NƏĞMƏ

³¹⁻³³ *Gelika* – Böyük Ayı bürcü.

³⁵ *Lateran* – Burada: Roma.

¹⁰⁴ *İlahi çöhrə* (təsvir) – Romada müqəddəs Pyotr kilsəsində saxlanan parçanın üzərindəki təsviri İsanın surətinin həqiqi təsviri sayırdılar.

¹¹⁷⁻¹⁴⁰ Burada “çariça”, “gözəl” kimi ifadələrin hamısı Məryəmə və Allaha aiddir.

OTUZ İKİNCİ NƏĞMƏ

⁴⁻⁶ Yəni: Məryəmin ayağı altında, yuxarıda ikinci cərgədə Həvva oturmuşdur. Bu gözəl qadın bəşəriyyəti ilk günaha batırmış, Məryəm isə İsanı doğmaqla həmin günahın yuyulmasına kömək etmişdir.

⁷⁻⁹ *Rahil* – Həvvadan aşağıda, yuxarıdan üçüncü cərgədə Rahil oturmuşdur, onun sağ tərəfində isə Beatrice əyləşmişdir.

¹⁰⁻¹² *Sarra* – Rahildən aşağı cərgələrdə Əhd-ətiqdə sayılan qadınlar əyləşmişlər.

“Miserele” (lat.) – “Məni əfv et”.

¹⁷ *Yəhudi qadınlar* – Əhd-ətiqdə sayılan müqəddəs qadınlar.

⁵⁹ *“Sinicausa”* (lat.) – səbəbsiz.

⁶⁹ *Əkizlər* – İsav və Yakov.

“Aue, Mariya Gratita Plena!” – (lat.) – “Sevin, mərhəmətli Məryəm!”

¹³³ *Anna* – Məryəmin anası.

¹³⁹ *Yuxunun vaxtı keçir* – Bu sözləri təxminən belə başa düşmək olar: Yuxuda olduğu kimi, göyün sirlərini seyr etmək üçün sənə verilmiş vaxt da qurtarır.

OTUZ ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

⁷⁻⁹ Yəni: Məryəm ananın bətnində Allahla insanlar arasındakı məhəbbət yenidən alovlandı və bu məhəbbətin hərərəti sayəsində Cənnət gülləri çoxaldı, Cənnətə müqəddəslər gəldilər.

⁶⁶ *Sibillanın yazdıqları* – Vergili göstərir ki, Sibilla öz müqəddəs sözlərini ağac qabığından və yarpaqdan olan təbəqələrə yazırmış. Bir dəfə mağaranın qapısını külək açıb bu təbəqələri bir-birinə qarışdırmışdır, bundan sonra Sibillanın yazılarını yenidən düzmək və mənasını anlamaq mümkün olmamışdır.

¹¹⁵⁻¹²⁰ Yəni: mən üç və bir olan Allahın sirlərini üç bərabər və eyni zamanda müxtəlif rəngli dairələrdə gördüm.

¹²⁷⁻¹³² Yəni birinci dairənin inikası kimi görünən ikinci dairədə insan sifətinin cizgiləri gözümə sataşdı (insanın sifətində Allahın cizgiləri vardır).

¹³³ *Çevrə (dairə) kvadratını ölçmək* – çevrənin (dairənin kvadratını ölçmək məsələsini həll etmək üçün. Eyni məsələ Nizaminin “İskəndərnamə”sində də nəzərdən keçirilir.

¹⁴²⁻¹⁴⁵ Burada Dante etiraf edir ki, onun üçün mənəvi gərginlik son həddə çatdığı üçün yorulmuş və daha heç nə görə bilməmişdir. Lakin bütün bu gördüklərindən sonra onun ehtirası və iradəsi (qəlbi və zəkası) öz hərəkətində həmişə ilahi məhəbbətin kainatı hərəkətə gətirdiyi ahəngə uyğun olacaqdır.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Aligyeri Dante və onun “İlahi komediya”sı	4
CƏHƏNNƏM	17
ƏRAF (TƏMİZLİK)	179
CƏNNƏT	343
İzahlar	507

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Alianna Duxanina</i>
Korrektor:	<i>Ceyran Abbasova</i>

Yığılmağa verilmişdir 18.05.2004. Çapa imzalanmışdır 14.12.2004.

Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 37. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 200.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.